ISSN 2519-2558

НАУКОВІ ЗАПИСКИ НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ «ОСТРОЗЬКА АКАДЕМІЯ»

Серія «Філологія»

Науковий журнал
(щоквартальник)

Випуск 7(75)

Острог
Видавництво Національного університету «Острозька академія»
2019

УДК: 81. 161. 2+
81. 111
ББК: 81. 2 Укр. +
81. 2 Англ.
Н 34

Науковий журнал затверджено наказом Міністерством юстиції України
Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 23153-12993Р від 23.02.2018 року

Журнал належить до списку фахових видань ВАК України.
Наказ Міністерства освіти і науки України від 22.12.2016 № 1604.

Проіндексовано наукометричною базою Index Copernicus ICV 2017: 75.77. та Google Scholar

Рекомендовано до друку вченою радою
Національного університету «Острозька академія»
(протокол № 2 від 26 вересня 2019 року)

Редакційна колегія / Editorial Board
Цолін Д. В., доктор філологічних наук, професор – голова редколегії;
Поліщук Я. О. доктор філологічних наук, професор;
Максимчук В. В., кандидат філологічних наук, доцент;
Архангельська А. М., доктор філологічних наук, професор;
Деменчук О. В., доктор філологічних наук, професор;
Струганець Ю. Б., кандидат філологічних наук, викладач;
Супрун В. М., кандидат філологічних наук, доцент;
Худолій А. О., кандидат філологічних наук, доктор політичних наук, професор;
Янковська Ж. О., доктор філологічних наук, доцент;
Ірина Бетко (Irena Betko), доктор філологічних наук, професор Польща;
Альберт Новацкі (Albert Nowacki), доктор філологічних наук, доцент Польща.

Н 34 Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»: науковий журнал. Острог: Вид-во НаУОА, жовтень 2019. Вип. 7(75). 180 с.

ISSN 2519-2558

У збірнику містяться статті, присвячені проблемам сучасного мовознавства та порівняльного літературознавства, а також методиці навчання іноземних мов. Збірник рекомендовано науковцям, викладачам, студентам-філологам і всім, хто цікавиться філологічною наукою.

УДК: 81. 161. 2+
81. 111
ББК: 81. 2 Укр. +
81. 2 Англ.

Адреса редколегії:
35800, Україна, Рівненська обл., м. Острог, вул. Семінарська, 2,
Національний університет «Острозька академія»,
факультет романо-германських мов

© Видавництво Національного університету
«Острозька академія», 2019
© Автори, 2019

ISSN 2519-2558

РОЗДІЛ 1.

ЛІНГВОДИДАКТИКА ТА СОЦІОЛІНГВІСТИКА

Отримано: 19 вересня 2019 року

Прорецензовано: 8 жовтня 2019 року

Прийнято до друку: 8 жовтня 2019 року

e-mail: lunyovat@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2019-7(75)-3-6

Луньова Т. В. Концепт MYSTERY / ТАЄМНИЦЯ в есе Сірі Хустведт про живопис. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2019. Вип. 7(75), жовтень. С. 3–6.

УДК 821.111-4Хустведт:81'37

Луньова Тетяна Володимирівна,
кандидат філологічних наук
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

КОНЦЕПТ MYSTERY / ТАЄМНИЦЯ В ЕСЕ СІРІ ХУСТВЕДТ ПРО ЖИВОПИС

Статтю присвячено лінгвокогнітивному аналізові концепту MYSTERY/ ТАЄМНИЦЯ, актуалізованому в збірці есе Сірі Хустведт про витвори образотворчого мистецтва. Вказаний концепт розглянуто як текстовий концепт у його інтенційному та рецептивному аспектах. З'ясовано смислове наповнення цього концепту і визначено його функції в текстах зазначених есе. Концепт MYSTERY регулярно й послідовно актуалізується в проаналізованих есе у складі концептуальної сполуки MYSTERY OF PAININTG, котра має у своєму складі смисли, зафіксовані лексемою mystery як системно-мовним репрезентантом концепту MYSTERY, та смисли, закорінені в індивідуально-авторському підході Сірі Хустведт до питання інтерпретації творів живопису. Через сукупність функцій концептуальної сполуки MYSTERY OF PAININTG, реалізованих в есе, авторка текстів висловлює власну думку щодо того, який підхід до інтерпретації картин є доцільним, та здійснює переконливу спробу залучити читача розділити цю думку.

Ключові слова: *концептологія, концептологія тексту, концепт, текстовий концепт, лінгвокогнітивний аналіз, есе про живопис.*

Tetyana Lunyova,
Candidate of Science in Philology
Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University

THE CONCEPT OF MYSTERY IN SIRI HUSTVEDT'S ESSAYS ON PAINTING

The article focuses on the analysis of the concept of MYSTERY in Siri Hustvedt's essays on art published in the book under the title "Mysteries of the Rectangle". The concept of MYSTERY verbalized in Hustvedt's essays is treated as a textual concept in its intentional and receptive aspects. It has been determined that in Hustvedt's essays the concept of MYSTERY becomes a part of a more complex conceptual structure MYSTERY OF PAININTG and as such includes components represented by the meaning of the lexeme mystery ("strange", "not known", "has not yet been explained", "has not yet been understood") as well as the components rooted in Hustvedt's idiosyncratic approach to painting interpretation ("effect of a picture on spectators is not always known/ explained", "solving the mystery of paining leads to discovery", "it is good", "visceral responses to a picture lead to its understanding"). Besides, it had been revealed that realizing its intentional potential, the conceptual structure MYSTERY OF PAININTG preforms six functions: provides semantic motivation to the titles of the essays included into the book; expresses the congruity of the author's approach to art interpretation; conveys the author's attitude to pictures perception in the modern commercialized world; manifests the author's attitude to the pictures which pose difficulties for their interpretation; communicates the experience of perceiving a particular picture; contrasts the traditional rational approach to a painting interpretation with the author's idiosyncratic approach. The two more functions of the conceptual structure MYSTERY OF PAININTG are determined by the realization of the receptive potential of this structure and are the following: offering to the readers an alternative way to painting reception with more emphasis on the emotional perception and convincing the reader that rational explanation does not exhaust the picture meaning.

Key words: *conceptology, conceptology of text, concept, textual concept, linguocognitive analysis, essay about fine art.*

Постановка проблеми. Виникнувши наприкінці XX століття як "область когнітивних студій" [3, с. 11], концептологія зосередилася на вивченні природи, структури, функціонування та об'єктивації концептів як певних ментальних одиниць. Розвиток концептології результував у вирізненні цілого ряду її відгалужень, до яких відносять концептологію тексту [3, с. 13-14]. У контексті розвитку мовознавства на сучасному етапі, пов'язаному зі спробами дати відповідь на "глобальне питання" стосовно того, "чи мова визначає світогляд людини, чи вона не являється первинним способом категоризації дійсності та розуміння світу" [9, с. 13], концептологію тексту можна розглядати як таку лінгвістичну галузь, котра має потенціал дати відповідь на питання про роль вербальних текстів у формуванні світогляду людини. Відповідно аналіз текстових концептів у межах цієї галузі можна трактувати як один із шляхів наближення до цієї відповіді.

Огляд останніх досліджень і публікацій з цієї проблеми. Узагальнюючи наявні розвідки, повністю чи частково присвячені текстовим концептам, можна виділити такі суттєві ознаки текстового концепту. По-перше, текстовий концепт – це "двоїста сутність, що інтегрує мовленнєвий і розумовий плани" [5, с. 3]. При цьому у своєму мовленнєвому плані "концепт постає як реальність, що віддзеркалена у свідомості не безпосередньо, а через мову" [5, с. 3-4], а "у розумовому плані тек-

стовий концепт розглядається як образ, у якому втілено певні культурно-зумовлені уявлення мовців про навколишній світ" [5, с. 4]. По-друге, текстовий концепт "принципово не може бути рівним своєму інваріантові – концепту етнічному" [4, с. 39], оскільки, з одного боку, слово чи словосполучення, які виконують у тексті ролі імені концепту, можуть актуалізувати лише частину свого лексичного значення, а з другого боку, вербально об'єктивований концепт завжди отримує унікальне втілення у неповторному поетичному світі автора і в такий спосіб збагачує концептосферу культури [4, с. 39]. По-третє, текстовий концепт має текстотворчий потенціал, оскільки він "викликає текст до життя", будучи "глибинним смислом, первісно максимально й абсолютно згорнутою смисловою структурою тексту, яка являється втіленням мотиву, інтенцій автора, що привели до породження тексту" [6, с. 202]. По-четверте, текстовий концепт володіє потенціалом впливати на сприйняття тексту реципієнтом, оскільки текстовий концепт є не лише "відправним моментом при породженні тексту", а й "кінцевою ціллю його сприйняття" [6, с. 202].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Серед сучасних досліджень текстових концептів переважають студії текстових концептів у художніх текстах [5; 2; 4; 8]; також наявні розвідки, присвячені текстовим концептам у вторинному дискурсі англомовних текстів сучасної масової культури, закоріненому у власне художніх текстах [7]. Водночас питання про текстові концепти творів жанру есе, зокрема сучасного англомовного есе про мистецтво, наразі не отримали належної дослідницької уваги. Це обумовлює необхідність провести лінгвокогнітивний аналіз текстових концептів, які функціонують у текстах жанру есе.

Формування завдання дослідження. Завданням даного дослідження є з'ясувати смислове наповнення і визначити функції концепту MYSTERY/ ТАЄМНИЦЯ як текстового концепту в есе Сірі Хустведт про живописні твори.

Матеріал дослідження становлять есе Сірі Хустведт про витвори образотворчого мистецтва, опубліковані у збірці під назвою "Mysteries of the Rectangle" [13].

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Концепт MYSTERY/ ТАЄМНИЦЯ у збірці есе Сірі Хустведт вербалізується насамперед у назві книги завдяки використанню лексеми *mysteries* [13]. Зважаючи на те, що назва є сильною позицією в тексті [1, с. 69-70], й екстраполюючи визнання того, що сильним позиціям у художніх текстах притаманна концептоідентифікувальна функція [5, с. 16], на тексти есе, робимо висновок про важливу роль концепту MYSTERY як текстового концепту в аналізованій збірці "Mysteries of the Rectangle".

Об'єктивований у заголовку за допомогою словосполучення *Mysteries of the Rectangle* концепт MYSTERY містить інформацію у згорнутому вигляді – смисли "strange"/ "дивний", "not known"/ "невідомий", "has not yet been explained"/ "ще не пояснений", "has not yet been understood" / "ще не зрозумілий", актуалізовані завдяки актуалізації системно-мовного значення лексеми *mystery* (вказані смисли виділені на основі компонентного аналізу дефініцій лексеми *mystery* у тлумачних словниках англійської мови [10; 11; 12]). При цьому лексема *rectangle* у складі назви збірки есе разом з візуальним образом, представленим на обкладинці, – повнокольоровим зображенням деталі однієї з картин Гойї, а також підзаголовком *"Essays on Painting"*, розміщеним під назвою та іменем автора, актуалізують концепт PAINTING/ КАРТИНА. Таким чином, у своїй сукупності вказані вербальні та візуальні засоби об'єктивують концептуальну сполуку MYSTERY OF PAININTG/ ТАЄМНИЦЯ ЖИВОПИСУ чи/ і КАРТИНИ.

Подана на обкладинці книги згорнута інформація деталізується у передмові книги завдяки тому, що передмовам властиво розгортати згорнуту в заголовках інформацію, що сприяє подальшій ідентифікації текстових концептів шляхом підтвердження цієї інформації новими додатковими деталями [5, с. 17]. Так, у передмові до аналізованої книги йдеться: *"It's not always clear why a picture affects us the way it does, but for me, pursuing that mystery is the single most fruitful way to discovery."* [13, с. xxi]. У наведеному текстовому фрагменті засобами вербалізації концептів MYSTERY та PAINTING є відповідно лексеми *mystery* і *picture*. При цьому актуалізується смисл "not known" завдяки синтаксичній структурі *It's not always clear*, а також об'єктивуються нові смисли, які не входить до складу концепту MYSTERY, репрезентованому лексемою *mystery* як одиницею системи мови, а витворюються саме в тексті як складники концептуальної сполуки MYSTERY OF PAININTG. Це смисли "effect of a picture on spectators is not always known/ explained"/ "вплив картини на глядача не завжди відомий/ пояснений" (*"It's not always clear why a picture affects us the way it does…"*), "solving the mystery of paining leads to discovery"/ "розв'язання таємниці картини веде до відкриття" (*"… pursuing that mystery is the single most fruitful way to discovery"*), а також оцінка "it is good"/ "це добре" ("*is the single most fruitful"*).

При цьому розуміння/ витлумачення картини пов'язується не лише із суто інтелектуальною діяльністю, а насамперед з емоційним відгуком на картину: так, розглянутому текстовому фрагменту передує такий контекст *"Visceral responses to an image, however, are inevitably avenues to meaning"* [13, с. xxi]. У наведеному фрагменті експлікується смисл "visceral responses to a picture lead to its understanding"/ "тілесна реакція на картину веде до її розуміння". Цей смисл ще раз об'єктивується за допомогою цитування висловлювання Генрі Джеймса: *"As Henry James once wrote, "In the arts, feeling is meaning.""* [13, с. xxi]. Таким чином, концептуальна сполука MYSTERY OF PAININTG набула в книзі есе чотирьох нових, не притаманних концептові MYSTERY, вербалізованому системно-мовними засобами, але важливих для автора есе смислів. Ці смисли сприяють реалізації інтенційного потенціалу концепту MYSTERY, оскільки саме вони відображають ідіосинкратичний авторський підхід до сприйняття творів живопису авторкою Сірі Хутсведт, опис якого покладено в основу досліджуваних есе. Мовлячи метафорично, ідентифіковані смисли "effect of a picture on spectators is not always known/ explained", "solving the mystery of paining leads to discovery", "it is good" і "visceral responses to a picture lead to its understanding" є лейтмотивом есе, уміщених в аналізованій збірці.

Реалізуючи свій інтенційний потенціал, концепт MYSTERY у складі концептуальної сполуки MYSTERY OF PAININTG виконує такі функції:

1.1) Мотивує назви окремих есе, котрі входять до збірки, зокрема: *"The Pleasures of Bewilderment"* [13, с. 1], *"Ghosts at the Table"* [13, с. 43], *"Giorgio Morandi: Not Just Bottles"* [13, с. 121]. Так, назва *"The Pleasures of Bewilderment"* спирається на актуалізовані вище смисли "effect of a picture on spectators is not always known/ explained" та "it is good", а назви *"Ghosts at the Table"* і *"Giorgio Morandi: Not Just Bottles"* ґрунтується на смислові "solving the mystery of paining leads to discovery".

1.2) Виражає цілісність і послідовність авторського підходу до сприйняття картин, який, будучи свідомо вибраним Сірі Хустведт, надалі застосовується нею до картин різних жанрів та різного авторства, наприклад: *"There is a mystique that surrounds art in our culture that we all recognize, but which is a phenomenon separate from my experience with Giorgione's image."* [13, с. 2]. У наведеному фрагменті концептуальна сполука MYSTERY OF PAININTG актуалізована за допомогою лексем *mystique, art* та словосполучення *Giorgione's image*. При цьому в розглядуваному фрагменті йдеться як про сприйняття мистецтва в цілому (*a mystique that surrounds art in our culture*), так і картин певного художника (*my experience with Giorgione's image*).

1.3) Слугує для вираження світоглядної позиції авторки щодо особливостей сприйняття картин у сучасному суспільстві, оціненому як перевантаженому комерціалізованими образами, котрі легко піддаються розшифруванню, а саме: *"In a culture flooded by facile images that race past us on a screen, peek out at us from magazines, or loom over us in a city street – pictures so heavily coded, so easily read that they ask nothing of us but our money – looking long and hard at a painting may allow us entry into the enigma of seeing itself, because we must struggle to make sense of the image in front of us."* [13, с. 9]. У наведеному фрагменті концептуальна сполука MYSTERY OF PAININTG актуалізована завдяки вживанню лексем *enigma* і *painting*. Сприйняття комерційних образів протиставляється сприйняттю картин як швидке споглядання (*race past us on a screen*) та неутруднене розуміння (*facile images*) тривалому та зосередженому спогляданню (*looking long and hard*) та розумінню, що потребує чималих зусиль для свого досягнення *(we must struggle to make sense of the image in front of us).*

1.4) Використовується для висловлення емоційного ставлення до картин, розуміння яких становить певні труднощі, а саме: *"I do know that I have never loved a painting I can understand completely. My love requires a sense that something has escaped me. This quality of cryptic excess may be responsible for the language people use to talk about seeing art, as if an inanimate thing were endowed with an elusive, almost sacred power."* [13, с. 9]. У даному фрагменті концептуальна сполука MYSTERY OF PAININTG актуалізована шляхом використання лексем *cryptic* та *painting*. Лексема *loved*, актуалізуючи концепт LOVE/ ЛЮБОВ, безпосередньо виражає позитивне емоційне ставлення авторки есе до картин, які важко витлумачити. Окрім цього, опосередковано актуалізовано концепт AWE/ БЛАГОГОВІННЯ завдяки синтаксичній структурі *as if an inanimate thing were endowed with an elusive, almost sacred power*. Котра висловлює думку про містичну, майже священну силу таємничих творів живопису.

1.5) Допомагає описати досвід споглядання та інтерпретації певної картини, наприклад: *"The more I looked at it, the more it overwhelmed me with a feeling of fullness and mystery. I knew what I was looking at, and yet I didn't know. I had to ask myself what I was seeing and why it had become an experience so powerful I felt I couldn't have lasted another hour without crying. It seemed to me that both because and despite its particularity,* Woman with a Pearl Necklace *was something other than what it appeared to be. This is an odd statement to make about a painting, which is literally "appearance", and yet I couldn't help feeling that the mystery of the painting was pulling me beyond that room and its solitary woman."* [13, с. 12]. Подібно до розглянутих вище контекстів, у даному текстовому фрагменті концептуальна сполука MYSTERY OF PAININTG об'єктивована за допомогою лексем *mystery* та *painting* (при цьому завдяки повтору лексеми *mystery* концепт MYSTERY набуває в контексті додаткової смислової ваги). У розглядуваному контексті йдеться про картину Яна Вермера "Дівчина з перловим намистом" (*Woman with a Pearl Necklace*). Синтаксичні структури *I knew what I was looking at, and yet I didn't know; I had to ask myself what I was seeing;* Woman with a Pearl Necklace *was something other than what it appeared to be* слугують для актуалізації смислів "not known" та "has not yet been explained". Синтаксична структура *the painting was pulling me beyond that room* сприяє актуалізації смислу "solving the mystery of paining leads to discovery".

1.6) Використовується для протиставлення традиційного раціоналістичного підходу до сприйняття картини авторському підходові Сірі Хустведт, за якого не слід прагнути вичерпної інтерпретації, натомість за картиною завжди треба залишати таємницю, наприклад: *"*Los Caprichos *is a mysterious work that cries out for interpretation. Its secrets have mystified scholars for years, many of whom have treated its plates as signs in a code that might be cracked if only the right key could be discovered. But while I'm certain that many aspects of these astounding pictures still remain hidden from me, I'm equally sure that the eighty prints cannot be approached as a rationalist puzzle or a series of clever conceits that, once understood, will offer clear-cut answers."* [13, с. 91]. У наведеному фрагменті концептуальна сполука MYSTERY OF PAININTG набула вербалізації завдяки використанню словосполучення *mysterious work*, пропозиційної структури *secrets have mystified* та лексем *picture* і *prints*, а також назви серії гравюр Гойї *"Los Caprichos"*. Авторка есе протиставляє переконання в можливості повного раціонального витлумачення мистецьких творів (*many of whom have treated its plates as signs in a code that might be cracked if only the right key could be discovered; will offer clear-cut answers*) власній упевненості, що картини не можна розглядати лише як раціональну загадку (*cannot be approached as a rationalist puzzle*).

Окрім розглянутого вище інтенційного потенціалу, концепт MYSTERY у складі концептуальної сполуки MYSTERY OF PAININTG має рецептивно-моделюючий потенціал, реалізуючи який він виконує такі функції:

2.1) Спонукає читача есе розширити і/ або змінити свій підхід до творів живопису як об'єктів, які потребують суто раціонального витлумачення, і надати ваги емоційному сприйняттю, наприклад: *"But the secrecy and seduction involved in opening up one painting to reveal another demonstrate the refined pleasure of looking that were at work in painting at the time."* [13, с. 7]. У наведеному фрагменті засобами вербалізації концептуальної сполуки MYSTERY OF PAININTG є лексеми *secrecy* та *painting*. У розглядуваному контексті йдеться про можливість отримати вишукану насолоду (*refined pleasure*), коли картина щось приховує (наприклад, іншу картину);

2.2) Послідовно переконує читача, що раціональне пояснення не вичерпує смисл картини, наприклад: *"But even if, by some miracle, a scholar discovered a letter written by Giorgione in which he explained all the references in this strange canvas, it would not* solve *the painting. One can't* understand *an image by placing a narrative beside it."* [13, с. 9]. У даному фрагменті словосполучення *strange canvas* вербалізує концептуальну сполуку MYSTERY OF PAININTG. Допустова конструкція *"even if, […], a scholar discovered a letter written by Giorgione in which he explained all the references in this strange canvas, it would not* solve *the painting"* виражає смисл "rational explanation does not exhaust the picture"/ "раціональне пояснення не вичерпує картину". При цьому у підрядному реченні, яке висловлює результат раціонального витлумачення картини *"it would not* solve

the painting", дієслово *solve* графічно виділено курсивом, що надає йому особливого смислового значення і, відповідно, особливої ваги смислу "does not exhaust the picture" / " не вичерпує картину". Смисл "rational explanation does not exhaust the picture" об'єктивований ще раз у безпосередньому контексті за допомогою синтаксичної структури "*One can't* understand *an image by placing a narrative beside it"*, у якій графічного виділення курсивом набуло дієслово *understand*. Подвійна вербалізація смислу "rational explanation does not exhaust the picture" потенційно здатна привернути увагу читача й емоційно вплинути на нього, що, у свою чергу, може справити плив на формування переконань читача.

Висновки з даного дослідження. Проведене дослідження дозволяє дійти висновку, що концепт MYSTERY/ ТАЄМНИЦЯ як текстовий концепт в есе Сірі Хустведт про живописні твори входить до складу регулярно актуалізовуваної концептуальної сполуки MYSTERY OF PAININTG. Ця сполука має чітко контекстуально визначену смислову структуру, котра, спираючись на смисли, зафіксовані лексемою *mystery* як системно-мовним репрезентантом концепту MYSTERY, водночас визначається індивідуально-авторським поглядом Сірі Хустведт на питання інтерпретації творів живопису. Досліджуваний концепт у складі концептуальної сполуки MYSTERY OF PAININTG виявляє свій інтенційний та рецептивно-моделюючий потенціал через набір взаємопов'язаних функцій. У своїй сукупності реалізація всіх функцій концептуальної сполуки MYSTERY OF PAININTG сприяє висловленню важливої для авторки думки про те, що смисл взаємодії глядача і картини полягає не стільки в результаті, скільки в процесі пошуку смислу картини, тому невизначеність в інтерпретації (таємниця) не є недоліком пізнання картини, а являється питомою рисою цього пізнання і джерелом насолоди, а також ненав'язливому, однак послідовному переконуванню читача в доцільності пристати на цю точку зору.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямку вбачаються в аналізі текстових концептів в есе про мистецтво інших авторів із подальшим узагальненням, систематизацією та інтерпретацією отриманих даних.

Література:

1. Арнольд И. В. Стилистика. Современный английский язык. 6-е из. Москва : Флинта, Наука. 2004. 384 с.
2. Буць Ж. В. Образно-символічний простір розгортання текстового концепту "жіночність" у французьких соціально-побутових романах XIX-XX століть. *Одеський лінгвістичний вісник*. 2015. Вип. 5. Т. 1. С. 12–15.
3. Воробьёва О. П. Концептология в Украине: обзор проблематики. *Лингвоконцептология: перспективные направления: монография* / под ред. А. Э. Левицкого, С. И. Потапенко, И. В. Нейдановой. Луганск : Изд-во ГУ ЛНПУ имени Тараса Шевченко, 2013. С. 10–37.
4. Иеронова И. Ю., Трофимова О. А. Текстовый концепт «общество потребления» в романе Фредерика Бегбедера «99 франков». *Вестник Балтийского федерального университета им. И. Канта*. 2012. Вып. 2. С. 38–43.
5. Кагановська О. М. Текстові концепти художньої прози: когнітивна та комунікативна динаміка (на матеріалі французької прози середини XX століття): автореф. дис. д-ра філолог. наук. 10.02.05 – романські мови. Київ, 2003. 33 с.
6. Красных В. В. Виртуальная реальность или реальная виртуальность? (Человек. Сознание. Коммуникация). Москва : Диалог, 1998. 352 с.
7. Кузнецова М. О. Вербалізація гіперконцепту як базового концепту в когнітивній схемі вторинного дискурсу романів Дж. Р. Р. Мартіна "A Song of Ice and Fire". *Science and Education a New Dimension*. *Philology*. 2015. III (8). Issue 39. P. 40–43.
8. Лещук Ю. Вербалізація текстового концепту СМЕРТЬ у віршах Пауля Целана. *Науковий вісник Східноєропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2014. Філологічні науки. Мовознавство №5. С. 30–34.
9. Пименова М. В. Концептология на современном этапе (способы исследования концептуальных структур). *Гуманитарный вектор*. 2017. №5. С. 13-22.
10. Cambridge dictionary. URL: https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/mystery
11. Collins dictionary. URL:https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/mystery
12. Merriam-Webster dictionary. URL: https://www.merriam-webster.com/dictionary/mystery

Список джерел ілюстративного матеріалу:

13. Hustvedt S. Mysteries of the Rectangle : essays on painting. New York : Princeton Architectural Press. A Winterhouse ed., 2006. xxi, 179 p.

Отримано: 3 вересня 2019 року

Прорецензовано: 16 вересня 2019 року

Прийнято до друку: 23 вересня 2019 року

e-mail: larysa_rys@yahoo.de

DOI: 10.25264/2519-2558-2019-7(75)-7-10

Рись Л. Ф., Пасик Л. А. Відонімне словоскладання у сучасній німецькій мові. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2019. Вип. 7(75), жовтень. С. 7–10.

УДК 811.112.2'373.611'373.2

Рись Лариса Федорівна,
кандидат філологічних наук, доцент
Пасик Людмила Адамівна,
кандидат філологічних наук
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ВІДОНІМНЕ СЛОВОСКЛАДАННЯ У СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

У статті досліджуються композити із онімами у своїй структурі, або відонімні композити. Проаналізовано їхні зв'язки із дериваційною базою та вплив онімів (антропонімів, топонімів та ергонімів) на формування семантики відонімних композитів. Відонімне словоскладання слугує утворенню апелятивів та інших онімів: топонімів і ергонімів. Онім зазвичай виконує модифікуючу атрибутивну функцію у складі композита та допомагає назвати денотат через його взаємозв'язок із референтом власного імені. У випадку одиничної мотивації взаємодія між складниками композита встановлюється на основі певних суспільно важливих подій, що пов'язані із певними особистостями, географічними об'єктами чи установами. Поширення відонімних композитів у німецькомовних ЗМІ зумовлене особливостями словоскладання німецької мови, яке дозволяє поєднувати у своїй структурі різні лексичні одиниці, та зростанням суспільного значення певних громадських діячів, політиків, політичних організацій та різного роду економічних інституцій.

Ключові слова: *відонімне словоскладання, композит, онім, антропонім, топонім, ергонім.*

Larysa Rys,
Ph.D. in Linguistics, Associate Professor of German Philology Department
Lyudmyla Pasyk,
Ph.D. in Linguistics, Associate Professor of German Philology Department
Lesya Ukrainka Eastern European National University

PROPER NAMES COMPOSITION IN MODERN GERMAN

The article focuses on structural and semantic peculiarities of noun-composites derived from proper names in Modern German. Composition on the basis of proper names serves to form common nouns (deonymic composites) and other proper nouns (onymic composites) such as toponyms (place names) and ergonyms (brand names). The influence of onyms (anthroponyms, toponyms, and ergonyms) on the formation of semantics of proper names composites is analyzed. An onym usually performs the modifying attribute function in the structure of a composite and helps to name a denotatum on the basis of its relationship with the referent of the used proper name. Anthroponyms that designate known historical, mythological, or fairy-tale characters can actualize only certain characteristics of their referents which can enter into semantic interaction with the second constituent of the composite. In the case of individual motivation, the interaction between the components of the composite is established on the basis of certain socially important events related to certain individuals, geographical places or institutions. The wide usage of proper names composites in the German media is conditioned by the peculiarities of German composition, which makes it possible to combine in their structure different lexical units, and by the growing social importance of certain public persons, politicians, political organizations and various economic institutions.

Key words: proper name composition, composite, onym, anthroponym, toponym, ergonym.

Постановка наукової проблеми. Іменникові композити німецької мови виступали об'єктом багатьох лінгвістичних досліджень через здатність поєднувати у своїй структурі непоєднуване, експліцитно чи імпліцитно виражати різноманітні співвідношення між предметами та явищами, виступати засобами мовної гри, метафоричних та метонімічних переносів. Серед чисельних моделей іменникового словоскладання особливої уваги дослідників потребують композити, які містять у своїй структурі власні назви, або оніми. Відонімне словотворення викликає сьогодні особливий інтерес учених у зв'язку із зростанням кількості таких новотворів, подекуди їхньою експресивністю, незвичністю та розповсюдженістю в інтернет- та медіа-дискурсі.

Серед композитів із власними назвами у своїй структурі, або відонімних композитів (ВК), є як узуальні лексичні одиниці, так і багато новотворів та оказіональних утворень. Поширення таких композитів потребує детального вивчення ролі онімів у словоскладанні німецької мови, особливостей формування семантики ВК, зокрема конотативного компонента їхнього значення та функціонування відонімних словоскладних конструкцій у дискурсі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Відонімні композити німецької мови мало описані у сучасній лінгвістичній літературі. Вчені звертали увагу на такі композити серед інших моделей словоскладання сучасної німецької мови, яке практично не має обмежень щодо застосування різного роду лексичних одиниць у складі композита, однак лише окремі дослідники (В. Флейшер, І. Барц, Л. Ортнер, Б. Шлюкер) розглядають відонімні композити як окремий вид словоскладання (Eigennamenkomposita).

Традиційно, слідом за В. Флейшером та І. Барц, розрізняють онімні та деонімні композити: онімні композити є власними назвами, у той час, як деонімні композити є апелятивами із власною назвою в структурі композита [2, с. 130]. Тобто у деонімних композитах відбувається процес деонімізації, або апелятивізації, найчастіше через використання загальної назви (апелятива) у якості другого безпосереднього складника (ДБС) композита, який є основним і виражає більш загальну, родову категорію по відношенню до значення всього композита.

Предметом дослідження виступали окремо композити-оніми, а саме топоніми (А. В. Ясиба, І. М. Сушинська). Окремі групи деонімних композитів досліджувалися за лексико-тематичним принципом, наприклад, деонімні іменникові композити спортивної тематики (В. М. Радзіон).

Відсутність системного дослідження відонімних композитів можна пояснити частково їхньою незначною часткою у словниках німецької мови. Так, як зазначає Б. Шлюкер, у словнику Р. Кьостера «Eigennamen im deutschen Wortschatz: ein Lexikon» (2003), який містить найважливіші деоніми німецької мови, вміщено лише 768 відонімних композитів типу *Bunsenbrenner, Chinakohl* [4]. Однак словники вміщують лише узуальні лексикалізовані композити, а моделі відонімного словоскладання є більш продуктивними серед оказіональних утворень, які часто зустрічаємо у засобах масової інформації: *Shakespeare-Kinodramen, Berlusconi-Prozess, Russland-Sanktionen, VW-Auslaufmodell* та інші. Тобто серед відонімних композитів є такі, які називають усталені поняття, та композити, які слугують номінації одиничних явищ чи процесів.

Мета статті – дослідження відонімних композитів німецької мови крізь призму їхніх дериваційних та семантичних особливостей. Задля досягнення поставленої мети зроблено акцент на їхніх зв'язках із дериваційною базою, зокрема на впливі оніма (антропоніма, топоніма чи ергоніма) на формування семантики ВК. У статті також вирішуємо завдання систематизації відонімних композитів за їхньою словотвірною структурою, семантичної класифікації ВК, виділення основних лексико-семантичних груп аналізованих одиниць на основі мотиваційних відношень між складниками ВК та їхніх специфічних характеристик. Опис та диференціація випадків відонімного іменникового словоскладання сприятимуть детальному вивченню системи словотворення німецької мови. Матеріалом статті слугували відонімні композити, вибрані із бази німецьких деонімів (www.wispor.de), а також із онлайн-видань німецьких ЗМІ, таких як «Spiegel», «Focus», «Stern», «Welt», «Süddeutsche Zeitung», «Frankfurter Allgemeine», «Bild» та ін.

Викладення основного матеріалу. До відонімних композитів відносимо композити із одним або більше складниками, вираженими власними назвами: зазвичай антропонімами, топонімами чи ергонімами. Розглянемо спочатку конструкції, які самі виступають власними назвами.

Композити-оніми зазвичай містять у своїй структурі антропоніми та топоніми і можуть складатися із двох власних назв, як от: *Annemarie, Leipzig-Grünau, Schleswig-Holstein, Frankfurt (Main)*. Особливим випадком є метафоричні, образні найменування міст, у яких простежується певний асоціативний зв'язок на основі подібності між топонімом, представленим у якості другого складника композита, та топонімом, названим композитом. Так, ВК *Elb-Florenz* слугує метафоричним позначенням для Дрездена, *Isar-Athen* – для Мюнхена, *Spree-Athen* – для Берліна.

Композити-оніми можуть містити у своїй структурі й апелятив у поєднанні з власним іменем, у цьому випадку власна назва може виступати у якості другого складника, який диференціюється апелятивом, котрий займає місце першого складника композита, наприклад: *Alt-Berlin, Groß-Hamburg, Oberrhein, Norddeutschland, Mitteleuropa*. Поміж таких композитів зустрічаємо прізвиська людей, які можуть характеризувати їх на основі їхньої діяльності, як от прізвиська німецького політика Урсули фон дер Ляйен: *Krippen-Uschi*, *Krippen-Ursel* та *Krippen-Ursula*, які вона отримала, будучи міністром у справах сім'ї, у зв'язку з тим, що активно виступала за розширення дитячих дошкільних закладів (Krippen). В окремих випадках онім в якості другого складника композита може слугувати метафоричним позначенням особи чи географічного об'єкта, як наприклад композит *Klein-Paris* слугує метафоричним найменуванням Лейпцига, композит *Mini-Schwarzenegger* (bild.de, 01.12.2018) позначає у статті хлопчика, який може зробити 1000 віджимань.

Композити-оніми із антропонімом у якості першого складника зазвичай виступають назвами вулиць та різного роду установ, названих на честь їхнього засновника чи іншої видатної особистості, пов'язаної із названим об'єктом чи просто шанованої національною чи громадською спільнотою: *Goethestraße, Humboldt-Universität, Konrad-Adenauer-Stiftung, Petersdom.* Існують і топоніми, до складу яких входять інші, пов'язані з найменованим об'єктом топоніми: *Ruhrgebiet, Main-Donau-Kanal.*

Більшість таких відонімних композитів пишуться через дефіс. Таке написання, на думку Б. Шлюкер, пояснюється тим, що воно зберігає незміненою форму власного імені, адже ім'я людини є частиною її особистості, в той час, як географічні назви та назви різних інституцій є частиною колективної ідентичності суспільства [4, с. 5]. Написання разом спостерігаємо у написанні назв вулиць, у композитах із зв'язним елементом –s– (*Martinsgans, Stephanstag*) та інших узуальних деонімних композитах, у яких навіть носії мови можуть не розпізнавати перший складник як власну назву та не знати референта цього імені, як наприклад у композитах *Sachertorte, Schrebergarten, Litfaßsäule*. У багатьох випадках, коли процес лексикалізації іще не завершився, допускається написання композитів як разом, так і через дефіс: *Montessorischule* і *Montessori-Schule, Goetheband* і *Goethe-Band.*

Основну частину аналізованих відонімних утворень становлять деонімні композити, або відонімні композити-апелятиви, які на відміну від композитів-онімів не ідентифікують окремий об'єкт, а позначають клас однакових предметів. Відонімні композити-апелятиви зазвичай містять у своєму складі власну назву як перший складник та загальну назву як другий складник композита, при цьому складники можуть знаходитись у різних відношеннях один з одним, залежно від можливостей взаємодії їхньої семантики й інтеграції в єдину структуру знання про об'єкт номінації. Так, велику частку таких композитів становлять композити із антропонімами в якості першого складника, при цьому можливі різні відношення між складниками та значенням самого композита.

Композит, що містить прізвище історичної особистості (письменника, композитора і т. п.) може позначати її твір: *Beethoven-Sinfonien, Liszt-Walzer*, *Mendelssohn-Werkverzeichnis*. Деякі з них можна вважати власними назвами, оскільки саме за іменем свого автора вони отримали свою назву: *Semperoper, Martin-Gropius-Bau*. У таких ВК антропонім слугує безпосереднім вираженням свого референта як творця названого об'єкта. Інколи в складі композита антропонім використовується у метонімічному значенні, коли вже відбулося перенесення значення із імені автора на його твори: *Dürer-Ausstellung, Goethe-Lesung.*

Композит із прізвищем може слугувати передачі походження, родинних зв'язків членів певної сім'ї**:** *Kennedy-Nichte* (gala.de, 16.03.2016)*, Kennedy-Kinder, Adenauer-Tochter* (bild.de, 04.02.2019), *Zuckerberg-Baby* (spiegel.de, 02.12.2015).

У низці композитів співвідношення між першим складником-онімом та другим складником-апелятивом мало відрізняється від аналогічних композитів, утворених лише на базі апелятивів. Різниця може полягати лише в тому, що при використанні оніма ми співвідносимо найменування з конкретним референтом, а при використанні апелятива – із класом подібних об'єктів. Це можемо, зокрема, спостерігати в композитах з віддієслівним другим складником, у яких перший складник лише заповнює місце відповідного актанта: порівняємо *Trump-Beraterin* (spiegel.de, 17.07.2019) і *Kundenberaterin*. У неузуальних ВК власні назви зазвичай співвідносяться зі своїм референтом, його діяльністю, роллю в описаній ситуації: *Hitler-Attentat, Anti-Merkel-Plakaten, Obama-Wahlkampf, Michael-Jackson-Film, Putin-Kritiker*. Значення більшості таких ВК легко можна встановити на основі мінімального контексту, яким є другий складник композита: *Trump-Logik, Trump-Unterstützer*, інші ж потребують більш широкого контексту, як от ВК *Trump-Strohhalm* позначає пластикові трубочки з написом «Трамп» (*Trump-Schriftzug*) (sueddeutsche.de, 21.07.2019).

Прізвище видатної особистості може слунувати почесним найменуванням започаткованої нею чи названої в її честь нагороди, як от: *Nobelpreis, Paracelsus-Medaille, Max-Planck-Medaille;* пам'ятки, встановленої на її честь: *Bismarckturm, Bismarcksäule, Beethovenhalle, Beethovenfest*; місць, пов'язаних із життям і творчістю історичної особи: *Goethehaus, Schillerhaus,Gropiusstraße.* З іменами святих утворено багато назв церков, соборів, релігійних свят: *Martinstag, Stephansdom, Johannistag, Nikolaustag*.

Багато апелятивів, що називають певні винаходи чи відкриття носять імена своїх винахідників: *Dieselmotor, Röntgenstrahlen*; багато термінів, що використовуються у відповідних фахових мовах науки і техніки, є названими в честь винахідника відповідного явища, чи іншого видатного вченого з цієї галузі, як то терміни з фізики на честь німецького нобелівського лауреата Клауса фон Клітцінга: *Klitzing-Effekt, Von-Klitzing-Konstante*; а також терміни з інших галузей, що включають імена відомих особистостей, так чи інакше пов'язаних із найменованими поняттями: *Kerr-Effekt, Richterskala, Geigerzähler, Siemens-Martin-Ofen, Doplereffekt, Montessori-Pädagogik, Waldorfkindergarten, Béchamelsoße, Birchermüesli, Riester-Rente, Hartz-Reform.* Розуміння значення таких композитів залежить від наявності знань об'єктів номінації та ділянки людського досвіду, у межах якої вони функціонують.

Значення відонімного композита із прізвищем історичної особистості може бути пов'язаним із діяльністю цієї особи, її особистісними якостями, а то і зовнішніми рисами. Розуміння таких відонімних композитів може залежати від наявності певних енциклопедичних знань про референта імені, його діяльність, наприклад, композити *Hitlerbärtchen, Marilyn-Monroe-Outfit* апелюють до зовнішніх атрибутів, усталеного зовнішнього образу референта; *Einsteinhirn* – до характеристик особистості референта; *Montessori-Kanzlerin* – до діяльності особистості та її принципів; *Napoleon-Komplex* – зросту та особистісних характеристик. В цих прикладах антропоніми актуалізують лише окремі ознаки референта, на основі яких встановлюється асоціативний зв'язок між названими явищами та референтом використаного антропоніма.

Мотивованість окремих відонімних композитів і їхній зв'язок із носієм власного імені важко пояснити, як от композити *Bismarckhering, Bismarckbrötchen* отримали свою назву на честь німецького рейхканцлера Отто фон Бісмарка, який за припущенням дуже любив оселедці.

Відонімні композити, що містять в якості першого складника імена літературних, міфологічних чи інших вигаданих героїв, позначають поняття, пов'язані з діяльністю чи характерними рисами героя. Так, композит *Pippi-Langstrumpf-Syndrom* позначає патологічний стан людини, коли вона втрачає відчуття реальності та одночасно видумує собі іншу фантастичну реальність: «ich mach mir die Welt, widewide-wie sie mir gefällt». Аналогічно функціонують композити-метафори із назвами міфологічних чи казкових героїв, які мають усталене значення, походження якого базується на діяльності, рисах чи інших особливостях героїв, чиї імена виступають першими складниками ВК, як от: *Herkulesarbeit, Achillesferse, Ariadnefaden, Argusaugen, Dornröschenschlaf.*

Інколи до складу композита входить іменник, в якому можна простежити зв'язок із референтом власного імені, однак цей іменник вживається як загальна назва, адже процес апелятивізації власного імені вже давно завершився, і такі композити лише умовно можна розглядати як приклади відонімного словотворення. Так, у назвах приладів *Amperemeter, Ohmmeter* перші складники уже позначають не прізвища відомих фізиків, а одиниці виміру фізичних величин; так само композити *Dieselkraftstoff, Diesellokomotive, Dieselwagen* пов'язані з дизельним мотором, а не з його винахідником Рудольфом Дизелем; перший складник композитів *Hartz-IV-Bezieher, Hartz-IV-Familie, Hartz-IV-Leistung, Hartz-IV-Wohnung* відсилає нас до назви допомоги по безробіттю II згідно відповідного однойменного закону у рамках реформ ринку праці на початку 2000-х років, що отримали свою назву на честь відомого німецького менеджера Петера Гартца.

Іншою великою групою відонімних композитів є ВК із топонімами у своєму складі. Топоніми зазвичай виступають ПБС і реалізують в основному значення місця, яке може вказувати на походження об'єкта номінації: *Muranoglas, Borneopfeffer, Sarawak-Pfeffer, Rheinkiesel, US-Milliardär*; місце відкриття певного явища: *Ebolavirus, Lassafieber*; локалізацію подій: *Syrien-Konflikt, Nordkorea-Konflikt, Irak-Krieg, Spanien-Urlaub, Mallorca-Reise*; бути темою обговорення: *Ukraine-Nachrichten, Syrien-Gipfel, China-Experte*; а також викликати асоціації, певні уявлення, пов'язані із згаданим географічним об'єктом та об'єктом номінації: *Hawaiihemd* (з типовим принтом), *Hawaii-Toast* (поєднання екзотичних продуктів), *Hollywoodschaukel* (через часте використання реквізиту у голлівудських фільмах). Та не зважаючи на те, що топонім у складі ВК реалізує значення місця, його взаємодія з ДБС може бути складною і потребувати контексту для розуміння ВК. Так, ВК *Deutschland-Chef* позначає керівника німецької філії інтернаціональної фірми: «*Der Schweizer Nahrungsmittelkonzern Nestlé bekommt einen neuen Deutschland-Chef*» (faz.net, 18.08.2018).

В окремих випадках значення відонімного композита формується не лише на основі взаємодії значень його складників, а під впливом певних історичних значущих подій, пов'язаних із згаданим географічним об'єктом. Так, композит *Kubakrise* позначає кризу, яка отримала в українській та російській мовах назву «Карибська криза» – напружене протистояння між СРСР і США внаслідок таємного розміщення Радянським Союзом ядерних ракет на Кубі у жовтні 1962 року. Композит *Stockholm-Syndrom* використовується як термін, що позначає психологічний стан, який характеризується прив'язаністю жертви до кривдника. Термін пов'язаний із назвою столиці Швеції лише тому, що був уведений під час аналізу ситуації із захопленням заручників у Стокгольмі у серпні 1973 року.

З назвами річок зазвичай поєднуються пов'язані з ними об'єкти: *Donaukreuzfahrt*, *Donau-Radweg, Rhein-Maas-Delta, Elbphilharmonie*. Вони можуть входити до складу інших топонімів: *Elbsandsteingebirge, Spreewald, Donau-Oder-Elbe-Kanal*; а також ергонімів: *Donaukurier* (регіональна газета), *Elbekanal* (регіональне телебачення), *Rheinmetall AG* (назва підприємства), *Rheinterassen* (ресторан у Кьольні). Інколи відонімний апелятив із назвою річки стає метафоричною назвою певних артефактів: *Donauwelle* позначає торт, в якому комбінування світлого і темного тіста повинно асоціюватися з дунайськими хвилями.

Зустрічаємо і окремі приклади метафоричного використання топоніма у якості другого складника, наприклад композити *Kabelkaribik* та *Münzmallorca* використовуються у молодіжному сленгу в значенні «солярій».

Перший складник відонімного композита може бути вираженим і ергонімом – назвою організації, фірми, політичного чи суспільного об'єднання. Відповідно значення ВК із ПБС, вираженим ергонімом, формується зазвичай в межах типових структур знання, пов'язаних із діяльністю різного роду фірм та організацій. Відповідно ВК можуть вербалізувати поняття, пов'язані із заснуванням та розвитком установи: *Aldi-Gründer, Tesla-Investor, Opel-Sanierung;* її структурою та підрозділами: *Novartis-Chef, BMW-Chef, VW-Aufsichtsrat, VW-Konzern, VW-Fabrik, Audi-Zentrum, Lufthansa-Billigflugtochter, Kaufland-Filialen, Lufthansa-Maschinen, CDU-Politiker*; називати різні аспекти діяльності: *Ford-Kooperation, Lufthansa-Passagier, Lufthansa-Bordverpflegung, Ikea-Kunden, Ikea-Katalog, Schlecker-Pleite*; продукти, вироби компаній: *VW-Bus, Ikea-Regal, Ikea-Möbel, Nestlé-Produkt, Tesla-Auto, Adidas-Logo.* Більшість таких ВК є двокомпонентними, однак трапляються ВК з двома онімами у своєму складі внаслідок лівобічного розширення номінативної структури відонімного композита: *Amazon-Deutschland-Chef, Microsoft-Deutschland-Chefin, Metro-Österreich-Chef.*

В окремих випадках формування значення ВК з ергонімом у своєму складі відбувається під впливом певних подій, пов'язаних із згаданою компанією. Наприклад, композит *Schlecker-Frauen*, який широко використовувався у ЗМІ з 2012 року, утворився після банкрутства мережі магазинів побутової хімії Schlecker та позначає жінок, які працювали в компанії і залишилися без роботи після її закриття. Поширенню цього композита сприяла і поява присвяченого долі цих жінок серіалу із трохи зміненою назвою фірми «Schlikkerfrauen».

У ЗМІ зустрічаємо багато відонімних композитів на позначення певних резонансних подій із основними складниками Skandal, Affäre або суфіксоїдом Gate (за аналогією із запозиченням Watergate), першим складником у яких виступають антропоніми, топоніми та ергоніми, що виступають темою обговорення: *Cambridge-Analytica-Skandal, Epstein-Skandal, FPÖ-Skandal, Strache-Skandal, Edathy-Affäre, Kunduz-Affäre, Adidas-Affäre, VW-Abgasaffäre, Ibiza-Gate, Rubygate*. Останній ВК відрізняється тим, що використаний антропонім є звичайним іменем, а не прізвищем відомої особистості, однак він набув поширення у багатьох мовах у зв'язку із скандалом, пов'язаним із звинуваченням колишнього прем'єр-міністра Італії Сильвіо Берлусконі у близьких стосунках із неповнолітньою марокканською танцівницею Рубі.

Наближеним до відонімного словоскладання явищем у словотворенні німецької мови є словотвірні конструкції із суфіксоїдами -liese, -trine, -suse, -peter, -michel, -fritze. Ці напівсуфікси утворені від власних жіночих і чоловічих імен, які внаслідок повної апелятивізації та десемантизації позначають у словоскладних конструкціях лише істот жіночої чи чоловічої статі, які певним чином характеризується за допомогою першого складника: *Bummelliese, Lachtrine, Heulsuse, Lügenpeter, Klotzmichel, Werbefritze*. Такі словотвірні конструкції мають зазвичай пейоративну конотацію.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Аналіз структури і семантики відонімних композитів німецької мови та їхньої мотивації показав, що відонімне словоскладання є продуктивним словотвірним процесом, який має свої особливості та може вважатися окремим видом іменникового словоскладання німецької мови. Відонімне словоскладання слугує в основному утворенню апелятивів та інших онімів: топонімів (*Engelbergtunnel*) і ергонімів (*HarzKurier*). Оскільки онім виступає зазвичай у ролі першого складника композита, він виконує відповідно модифікуючу атрибутивну функцію та допомагає назвати денотат через його взаємозв'язок із референтом власного імені. У випадку з антропонімами, які позначають відомих історичних, міфологічних чи казкових героїв, у семантичну взаємодію із основним складником композита можуть вступати лише окремі характеристики референтів використаних власних імен. В окремих композитах йдеться про одиничну мотивацію, коли взаємодія між складниками встановлюється на основі певних суспільно важливих подій, що у той чи інший спосіб були пов'язані із певними особистостями, географічними об'єктами чи установами. Широке поширення відонімних композитів у німецькомовних ЗМІ зумовлене особливостями словоскладання німецької мови, яке дозволяє поєднувати у своїй структурі різні лексичні одиниці з однієї сторони, та зростанням суспільного значення певних громадських діячів, політиків, а також політичних організацій та різного роду економічних інституцій. Відонімні композити із такими онімами допомагають у стислому вигляді передати різного роду події, явища чи об'єкти, пов'язані із ними. Наявність контексту та знання моделей словоскладання допомагає зрозуміти оказіональні відонімні композити, характерні для німецькомовних ЗМІ.

Предметом подальшого дослідження стануть інші способи відонімного словотворення німецької мови, такі як суфіксація, конверсія та контамінація.

Література:

1. Ясиба А. В. Композити як основний структурний різновид топонімів німецького походження. *Мова і культура* : наук. журн. Вип. 7. Т. VI : Національні мови і культури в їх специфіці і взаємодії. К. : Вид. дім Дмитра Бурого, 2004. С. 128–137.

2. Fleischer W. Barz I. Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache. 3. Aufl. Tübingen : Niemeyer, 2007. 382 S.

3. Radzion V. M. Deonymische substantivische Komposita sportlicher Thematik. *Science and Education a New Dimension. Philology*, IV(18), Issue: 80, 2016. S. 70–72. URL : http://seanewdim.com/uploads/3/4/5/1/34511564/v._m._radzion_deonymische_substanitivische_komposita_sportlicher_thematik.pdf (дата звернення: 20.07.2019).

4. Schlücker B. Eigennamenkomposita im Deutschen / J. Helmbrecht, D. Nübling, B. Schlücker. Namengrammatik. Linguistische Bereichte. Sonderheft 23, 2017. S. 59–93. URL : https://www.academia.edu/31261977/Eigennamenkomposita_im_Deutschen (дата звернення: 20.07.2019).

Отримано: 9 вересня 2019 року

Прорецензовано: 16 вересня 2019 року

Прийнято до друку: 23 вересня 2019 року

e-mail: gsemenenko@yahoo.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2019-7(75)-11-13

Семененко Г. М. Синхронія і діахронія в історичних соціолінгвістичних дослідженнях. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2019. Вип. 7(75), жовтень. С. 11–13.

УДК 81.27/ 81-13/811.111-112`06

Семененко Галина Миколаївна,
кандидат філологічних наук, доцент НПУ ім. М. П. Драгоманова

СИНХРОНІЯ І ДІАХРОНІЯ В ІСТОРИЧНИХ СОЦІОЛІНГВІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

У статті розглядається еволюція підходів до дослідження мовних змін в лінгвістиці 19-21 ст. в контексті зміни ставлення до опозиції синхронія :: діахронія – від трактування діахронії та синхронії як непримиренних вимірів до застосування більш інтегрованих підходів в рамках історичних соціолінгвістичних досліджень, де діахронія і синхронія розглядаються як перехресні процеси, коли один не може бути зрозумілим без іншого. Вважаємо, що революцією у трактуванні проблеми синхронії/діахронії стали праці соціолінгвіста Вільяма Лабова, який запропонував докорінно новий підхід до цієї проблеми і задав новий напрямок розвитку історичного мовознавства.

Ключові слова: *історична соціолінгвістика, синхронія, діахронія, мовні зміни, гіпотеза регулярності мовних змін, лексична дифузія*

Halyna Semenenko,
Ph.D, Associate Professor M. P. Drahomanov NPU

SYNCHRONY AND DIACHRONY IN HISTORICAL SOCIOLINGUISTIC STUDIES

The article deals with the evolution in the study of language change in the 19th – 21st centuries in relation to treatment of the synchrony :: diachrony dichotomy – from interpretation of diachronic and synchronic approaches as mutually exclusive to the application of more integrated approach proposed by historical sociolinguistics, where diachrony and synchrony are regarded as crossover processes, where one cannot be understood without the other. We believe that the revolution in the interpretation of the opposition of synchrony / diachrony was the work of William Labov, who developed a radically new method of dealing with this problem by proposing to study changes in the process of their development using quantitative methods and thus set a new direction for the development of historical linguistics. Labov's followers further developed his ideas and proposed a new explanation to the spread of language change, now known as lexical diffusion. Currently, it is generally accepted that all language changes are of two types. Either they are explained in accordance with the hypothesis of regularity that was put forward by the Neogrammarians in the second half of the 19th century, or following the hypothesis of lexical diffusion first proposed by William Wand.

Key words: *historical sociolinguistics, synchrony, diachrony, language change, regularity of linguistic changes, lexical diffusion.*

Мова – це динамічна система, вона розглядається як сукупність змінних, які взаємодіють у часі, а розвиток мови – це динамічний процес пов'язаний з реакцією на зрушення в суспільстві та в мовній свідомості її носіїв. Ще у першій половині дев'ятнадцятого століття видатний німецький мовознавець В. фон Гумбольдт писав: «Оскільки мови [...] передаються від покоління до покоління [...] ставлення минулого до сьогодення лежить в самій основі їх формування» [13, с. 40; 7, с. 11], що підтверджує **актуальність** проблеми співвідношення синхронії і діахронії в лінгвістичних дослідженнях. **Мета статті** полягає у висвітленні еволюції підходів до вивчення мовних змін в лінгвістиці 19-21 ст. **Завдання статті** включають аналіз динаміки ставлення до опозиції синхронія :: діахронія в процесі розвитку лінгвістики – від розгляду діахронії та синхронії як непримиренних вимірів до застосування більш інтегрованих підходів в останні роки.

Синхронія й діахронія в мові завжди були в центрі уваги лінгвістичних досліджень. Про необхідність розрізнення історичних змін та стану мови, вивчення не лише нерухомих статичних рис, а й їх динаміку в часі наголошували у своїх роботах В. Гумбольдт, Я. Ґрімм, І. Бодуен де Куртене [3, с. 94].

Поняття синхронії та діахронії (від грец. «*syn*» – разом, «*dia*» – через, крізь і «*chronos*» – час), що характеризують, відповідно, стан системи, її функціонування в даний момент і історію її розвитку від стадії до стадії, були вперше введені засновником структурної лінгвістики Ф. де Соссюром. Синхронію він розглядав «як статичний аспект мови, що виключає будь-яке втручання часу, а діахронію як еволюцію мови в часі» [6, с. 322]. Спробу об'єднати в рамках однієї дисципліни ці два поняття Соссюр вважав абсолютно нездійсненною: «Опозиція між двома підходами – синхронним і діахронним – абсолютна і не допускає компромісів» [5, с. 84]. Дослідник ілюстрував безкомпромісність свого твердження про протиставлення діахронії і синхронії відомим порівнянням з розрізами стовбура дерева. Лінгвісти можуть робити або горизонтальний розріз і досліджувати мову в одній часовій точці, або вертикальний і зафіксувати зміну окремих елементів протягом певного часового проміжку [5].

Ф. де Соссюр ототожнював динаміку з діахронією і статику із синхронією, не заперечуючи постійних мовних змін (у тому числі й на синхронному рівні), однак вважав, з огляду на те, що вони настільки мінімальні й незначні, їх не варто брати до уваги – «вивчати стан мови практично означає нехтувати змінами, – це так само, як математики в деяких операціях... нехтують безмежно малими величинами» [5, с. 101]. Тому динаміка залишалася, по суті, поза межами його досліджень.

Необхідно зауважити, що революційні ідеї Соссюра з'являються в мовознавстві після майже сторіччя домінування саме діахронних досліджень. У дев'ятнадцятому столітті, увага була зосереджена головним чином на діахронному аспекті мовних студій, в основному через увагу до походження мов та появи тези щодо невипадковості мовних змін. Молодограматики відстоювали думку про те, що мовні зміни, як і механічні процеси, відбуваються за законами, які не мають жодного виключення [4].

На відміну від дев'ятнадцятого століття, більше половини двадцятого століття увага лінгвістів зосереджується на синхронних дослідженнях. Частково це було реакцією на попередню увагу до історичного розвитку мов, а почасти стало реакцією на термінову необхідність описати для нащадків якомога більше мов, які знаходилися на межі зникнення [7, 12]. Діахронні дослідження продовжувалися, але, на думку багатьох, були опціональними. Проте, незважаючи на широку популярність на початку двадцятого століття, синхронні описи мали свої недоліки: можна виділити два основних види лакун. По-перше, синхронні лінгвісти намагалися ігнорувати стилістичну варіацію. По-друге, більшість дослідників віддавали перевагу дослідженням недвозначних випадків, не враховуючи варіативність або неоднозначність. При цьому мимоволі ігнорувалися докази, необхідні для вивчення змін в процесі розгортання.

Дійсно, ідеї Ф. де Соссюра призвели до певного зсуву діахронії на периферію інтересів дослідників, щонайменше тих, хто вивчав питання загального мовознавства. Винятком з домінуючого у двадцятому столітті синхронного підходу в лінгвістиці є роботи Едварда Сепіра, який не вважав синхронію і діахронію дихотомією [17, с. 313] та надбання Празької лінгвістичної школи, члени якої обґрунтували існування динамічної синхронії і відводили тим самим статиці незначне місце в дослідженнях. Представники Празької лінгвістичної школи стверджували, що мовленнєва діяльність складається з діалектичної єдності руху (динаміки) і спокою (статики) [3]. Взаємодія динаміки та статики як двох сторін єдиного існування мови забезпечує рівновагу мовної системи, абсолютизація одного з факторів неминуче призводить до суперечностей в оцінці мовної специфіки.

У другій половині двадцятого століття ситуація починає поступово змінюватися. Успіхи діалектології, вивчення мов народів, що живуть в колоніальній залежності, і потреба у більш серйозній організації викладання рідної та іноземних мов висунули перед лінгвістами нові завдання: створити методи наукового опису даного стану мови, не підпорядковуючи його проблемам походження і минулого стану мови. Застосування антропоцентричного підходу, нові напрямки лінгвістичних досліджень поступово приводять до усвідомлення того, що процеси, задіяні у мовних змінах, мають ту ж саму природу і такі самі когнітивні засади, що й процеси, які визначають функціонування мови. Як лаконічно висловився Г. Р. Ґай: «Лінгвістичні процеси, які призводять до зміни – це діахронне розширення процесів варіативності, які присутні в синхронному вжитку та в синхронній граматиці» [12, с. 370]. Як стверджує дослідник, наразі доведено, що всі зміни включають варіативність, проте варіативність не обов'язково призводить до мовної зміни: «[Ми] повинні припускати, що деякі варіанти зберігаються в активному вжитку в мовному співтоваристві, та й у мові кожної людини, протягом кількох поколінь, не призводячи при цьому до витіснення одним варіантом всіх інших» [12, с. 372].

Поступово відбувається стирання «чіткої межі між діахронією і синхронією, і лінгвістика – зрозуміло, на новому рівні – повертається до ідей великих лінгвістів XIX століття» [1]. Цікавим в цьому плані є припущення Е. Косеріу про те, що «антиномію синхронія :: діахронія слід віднести не до площини об'єкта, а до площини дослідження, тобто вона відноситься не до мовної діяльності, а до лінгвістики» [2, с. 52; 1]. Однак і у власне лінгвістиці чітка межа між синхронією і діахронією стирається: мова знаходиться в постійному русі, в кожен окремий період розвитку мови, на всіх рівнях елементи втрачаються і виникають. Діахронічна лінгвістика досліджує всі ці явища і процеси в часі, встановлює причини мовних змін, час їх виникнення і завершення, шляхи розвитку даних явищ і процесів.

Революцією у трактуванні антиномії синхронії/діахронії стали праці соціолінгвіста Вільяма Лабова. У 1960 році він використав докорінно новий підхід до цієї проблеми і задав новий напрямок розвитку історичного мовознавства. Лабов вказав на необхідність розглядати не тільки завершені зміни, але й зміни у процесі розгортання: «Одним із підходів до мовної еволюції є вивчення завершених мовних змін [...] З іншого боку, питання про механізм зміни, причини зміни, а також адаптивні функції зміни найкраще аналізувати, вивчаючи детально мовні зміни в процесі розгортання [...] необхідною передумовою цього напрямку є теорія уніформитарності, яка стверджує, що ті ж самі механізми, які призвели до широкомасштабних змін у минулому, можуть спостерігатися при аналізі мовних змін, в процесі розгортання» [15, с. 268-269].

У своїй епохальній статті 1965 р. Лабов описав дванадцять звукових змін: три на сільськогосподарському острові Мартас-Він'ярд (знаходиться в трьох милях від східного узбережжя материкової Америки), і дев'ять у місті Нью-Йорк [16]. Звукові зміни були зареєстровані у двох послідовних поколіннях мовців: ранні дослідження були доповнені пізнішими даними, отриманими самим Лабовим. Звукова зміна, зауважував він, характеризується швидким розвитком певних одиниць фонетичної підсистеми, тоді як інші залишаються відносно постійними. В цілому, змінам підлягають класи слів, а не окремі слова. Зміна є регулярною, хоча і більш за результатом, ніж у способах її започаткування чи розгортання [16].

Зміни виникають в обмеженій підгрупі мовної спільноти у час, коли самоідентифікація цієї групи ослаблена. Мовна форма, яка почала змінюватися, часто є маркером регіонального статусу з нерівномірним розподілом у спільноті [15, с. 285], потім зміна поширюється на всю групу. Дослідник кваліфікував таку мовну зміну як «зміна знизу», тобто зміну, яка відбувається нижче рівня суспільного усвідомлення. Лінгвістична змінна, задіяна у мовній зміні позначається як «індикатор», який він назвав функцією групової належності (*function of group membership*).

Наступні покоління мовців в тій же підгрупі реалізують зміну далі. Зміна тепер визначається як функція групової належності та вікового рівня. У випадках, коли значення вихідної підгрупи були прийняті іншими групами, звукова зміна і пов'язані з нею цінності членства в групі поширюються на приймаючі групи. Коли звукова зміна досягає меж свого розширення, лінгвістична змінна стає однією з норм, які визначають мову спільноти. Змінна стає «маркером», і починає виявляти стилістичну варіацію. Рух лінгвістичної змінної призводить до коригувань у дистрибуції інших елементів у системі. Пізніші зміни, що не є неминучим, включають «зміни зверху» – корекції у напрямку найбільш престижної моделі [14].

Лабов не просто задокументував зміни в процесі розгортання, він також запропонував методологію проведення такого дослідження. Він показав необхідність отримання мовних зразків від різних людей, в різних стилях мовлення. У Нью-Йорку, Лабов почав з формування збалансованої групи мовців, відібраної з урахуванням географічного походження, віку, етнічної приналежності і соціального стану, і отримав різні стилі мовлення кожної групи. Методи збору інформації і її аналізу, запропоновані Лабовим, справили величезне враження на дослідників. Ключовим нововведенням став акцент на необхідності кількісного обчислення мовної варіативності з використанням надійних статистичних методів [14].

Рання робота Лабова на Мартас-Він'ярд і в Нью-Йорку стимулювала покоління молодих лінгвістів до вивчення мовних змін, і йому по праву аплодували за натхнення: «инхронний підхід» до вивчення мовних змін, вивчення зміни в процесі розгортання, утворює один з наріжних каменів досліджень мовних змін і мовної варіативності [8]. Дослідники стверджують, що вивчення мовної зміни в ході її розгортання може бути «найяскравішим досягненням сучасної лінгвістики» [9, с. 147]. Вплив Лабова визнається в колективній монографії «*A Handbook of Language Variation and Change*», присвяченій йому, в якій його роботи згадуються в кожному розділі [10].

Тим не менш, було б помилкою робити висновок, що всі діахронні / синхронні проблеми були вирішені. Лабов в основному аналізував передачу мовної зміни від людини до людини в рамках спільноти. Але поширення зміни у мові потребує на додаткову увагу. Складність полягає в тому, що таке поширення ніколи повністю не завершується. За словами М. Чена і В. Ванга, за будь-якої зміни «існує прикра проблема, створена кількома недисциплінованими формами» [11, с. 256]. Молодограматики, у свій час, пояснювали винятки змішуванням діалектів і аналогією, проте неадекватність аналогії як пояснення стала очевидною з безлічі винятків в китайській мові, яка практично не має парадигм [8, с. 15].

Чен і Ван доповнили дослідження Лабова. Вони першими запропонували підхід до поширення мовних змін, відомий як лексична дифузія, який показав, як зміна поширюється на лексикон, з перехрещенням синхронних / діахронних аспектів [11, с. 256]. Ці лінгвісти проаналізували декілька випадків звукових змін, які поступово поширювалися через лексикон, впливаючи на слово за словом, а іноді й зупинялися різко після того, як вплинули лише на частину лексикону. З того часу прийнято вважати, що всі звукові зміни бувають двох типів. Або вони відбуваються у відповідності з гіпотезою регулярності молодограматиків, іншими словами, вони фонетично поступові і лексично різкі, або згідно з гіпотезою лексичної дифузії, тобто фонетично різкі і лексично розсіяні.

Дослідження варіативності відкрило три нові аспекти дослідження мовних змін. По-перше, вивчення змін в окремих мовних спільнотах значно сприяло накопиченню емпіричного дослідницького матеріалу і покращенню адекватності спостережних і описових баз даних. На жаль, інформація про зміни у минулому завжди фрагментарна, обмежена історичною випадковістю. Водночас, дані щодо сучасних змін обмежуються лише технічною спроможністю і ретельністю при зборі даних. По-друге, досягнення у створенні емпіричних баз даних дають змогу серйозно вивчати соціальні механізми та мотивацію мовних змін, які досить давно викликали інтерес дослідників, і з появою детальних даних про зміни в процесі еволюції мовної спільноти та можливістю тестування теоретичних моделей в режимі реального часу, в процесі розгортання мовних змін, соціальна основа мовних змін мови може стати предметом серйозного вивчення на міцному емпіричному фундаменті.

Нарешті, дослідження варіативності пропонує абсолютно новий погляд на механізми мовних змін. Теоретична думка, що переважала більшу частину двадцятого століття, розглядала зміни як непросте і дисфункціональне явище. Якщо елементи мови визначаються своїм місцем у чітко артикульованій категоріальній ментальній граматиці, то як і чому вони взагалі змінюються? Відповідь полягає в тому, що всі мовні спільноти та всі мовці регулярно і легко використовують і маніпулюють мовними змінними і варіативними процесами. Лінгвістичні процеси, які призводять до змін, є діахронним розширенням варіативних процесів, які існують у синхронному використанні та синхронній граматиці [12, с. 370].

Отже, поєднання статичного і динамічного, синхронії і діахронії є одним з найбільш фундаментальних парадоксів, які визначають діалектику розвитку мови. Колись шановна методична 2012Halinapr опозиція між діахронією і синхронією стала все більш і більш розмитою. Діахронія і синхронія не є в стані непримиренної опозиції. Це, по суті, перехресні процеси, і один не може бути зрозумілим без іншого. Вивчення мовних елементів з погляду динаміки дає змогу виявити процеси занепаду старих та формування нових рис. Ідеться про вияви тенденцій саме на синхронному, а не діахронному зрізі мови, тобто тих процесів розвитку, які у прагненні до рівноваги й симетрії в синхронії, все-таки не дозволяють досягти абсолютної стабільності: одна – відносно статична – стадія розвитку змінюється динамічною. У такий спосіб виникають нові тенденції. Варіанти мовних елементів на кожному синхронному зрізі виступають певного роду індикаторами змін, що відбуваються на фоні стабільних незмінних складників системи. У подальшому планується дослідження динаміки мовних змін в ранньоновоанглійській мові з використанням понятійного апарату історичної соціолінгвістики, що передбачає аналіз серії послідовних фіксованих станів системи, що відображають еволюцію конкретної системи.

Література:

1. Карташова П. Е. К вопросу о диахронии языковой системы (на примере теории диахронических констант Ш. Зондерэггера). *Мир лингвистики и коммуникации. Электрон. научн. журн.* 2011. № 4 (25). URL: http://tverlingua.ru.
2. Косериу Э. Синхрония, диахрония и история: Проблема языкового изменения. Москва: Едиториал УРСС, 2010. 208 с.
3. Костів О. Ідеї Празької лінгвістичної школи в українському мовознавстві першої третини XX ст. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна.* 2000. Вип. 29. С. 94–101.
4. Пауль Г. Принципы истории языка. Москва: Издательство иностранной литературы, 1960. 501 с.
5. Соссюр Ф. де. Курс общей лингвистики. Екатеринбург: Издательство Уральского университета, 1999. 4 32 с.
6. Философия: Энциклопедический словарь / за ред. А. А. Ивина. Москва: Гардарики, 2004. 1072 с.
7. Aitchison J. Diachrony vs synchrony: the complementary evolution of two (ir)reconcilable dimensions. *The handbook of historical sociolinguistics.* Malden, MA & Oxford: Wiley Blackwell, 2012. P. 11–21.
8. Bailey G. Real and apparent time. *The Handbook of Language Variation and Change*. Oxford and Malden, MA: Blackwell, 2002. P. 312–322.
9. Chambers J. K. Sociolinguistic theory: linguistic variation and its social significance. Oxford; Cambridge, Mass.: Blackwell, 1995. 284 p.
10. Chambers J. K., Trudgill P., Schilling-Estes N. The handbook of language variation and change. Oxford and Malden, MA: Blackwell, 2002. 807 p.
11. Chen M. Y., Wang W. S-Y. Sound change: actuation and implementation. *Language*. № 51.2. 1975. P. 255–281.
12. Guy G. R. Variationist Approaches to Phonological Change. *The Handbook of Historical Linguistics. Blackwell Handbooks in Linguistics*. Oxford: Blackwell, 2003. P. 369–400.
13. Humbolt W. von On Language (translated by P.Heath). Cambridge: Camridge University Press, 1836/1988. 344 p.
14. Labov W. Principles of Linguistic Change. Volume 1: Internal Factors. London, New York: Basil Blackwell, 1994. 625 p.
15. Labov W. Sociolinguistic patterns. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1972. 364 p.
16. Labov W. The recent history of some dialect markers on the island of Martha's Vineyard, Mass. *Studies in Linguistics in Honor of Raven I. McDavid Jr.* University, Ala: U. of Alabama Press, 1965.
17. P. Swiggers "Synchrony" and "diachrony" in Sapir's "Language" (1921). *Neuphilologische Mitteilungen*. 1993. Vol. 94, No. 3/4. P. 313–322.

РОЗДІЛ 2.

КОГНІТИВНА ЛІНГВІСТИКА ТА ПРАГМАТИКА

Отримано: 20 серпня 2019 року

Прорецензовано: 16 вересня 2019 року

Прийнято до друку: 23 вересня 2019 року

e-mail: olga-nika02@znu.edu.ua

DOI: 10.25264/2519-2558-2019-7(75)-14-19

Домнич О. В. Проблема концептуального лингвокультурного заимствования в системе современного полинационального английского языка. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2019. Вип. 7(75), жовтень. С. 14–19.

УДК 811.124'373.47

Домнич Ольга Валерьевна,
кандидат филологических наук, доцент
Запорожский национальный университет

ПРОБЛЕМА КОНЦЕПТУАЛЬНОГО ЛИНГВОКУЛЬТУРНОГО ЗАИМСТВОВАНИЯ В СИСТЕМЕ СОВРЕМЕННОГО ПОЛИНАЦИОНАЛЬНОГО АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

В статье очерчен ряд вопросов, касающихся исследования проблемы концептуального заимствования, типологии данного феномена, заимствованных лингвокультурных концептов из индигенных языков в современной полинациональной английской лингвокультуре. Импортированные лингвокультурные концепты (из индигенных лингвосистем) получают развитие в принимающей лингвокультуре (английской), что в дальнейшем закономерно отражается на лексическом материале, приобревшем дополнительные значения и смыслы в языке-реципиенте; в результате процесса концептуального заимствования развивается, обогащается и продолжает формироваться принимающая лингвосистема – полинациональный английский язык и его культура.

Ключевые слова: *импортированный концепт, лингвокультурный концепт, концептуальное заимствование, английская лингвокультура, индигенные лингвосистемы.*

Домніч Ольга Валеріївна,
кандидат філологічних наук, доцент
Запорізький національний університет

ПРОБЛЕМА КОНЦЕПТУАЛЬНОГО ЛІНГВОКУЛЬТУРНОГО ЗАПОЗИЧЕННЯ В СИСТЕМІ СУЧАСНОЇ ПОЛІНАЦІОНАЛЬНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

У статті окреслено низку питань, що стосуються дослідження проблеми концептуального запозичення, типології даного феномену, запозичених лінгвокультурних концептів із індигенних мов у сучасній полінаціональній англійській лінгвокультурі. Імпортовані лінгвокультурні концепти (з індигенних лінгвосистем) отримують розвиток у лінгвокультурі-реципієнті (англійській). У подальшому це закономірно відбивається на лексичному матеріалі, який набув додаткових значень та смислів у мові-реципієнті. У результаті концептуального запозичення розвивається, збагачується і продовжує формуватися лінгвосистема реципієнта – полінаціональна англійська мова і її культура.

Ключові слова: *імпортований концепт, лінгвокультурний концепт, концептуальне запозичення, англійська лінгвокультура, індигенні лінгвосистеми.*

Olga Domnich,
PhD (Philology), Associate Professor
Zaporizhzhya National University

THE STUDY OF LINGUOCULTURAL CONCEPTUAL BORROWING IN CONTEMPORARY POLYNATIONAL ENGLISH

The article outlines the range of issues concerning the study of the problem of conceptual borrowing, the typology of the given phenomenon, the reseach of borrowed consepts of language and culture from indigenous languages in the contemporary polynational English linguoculture. Due to the processes of borrowing the conceptual sphere of the given linguoculture (English) develops and enriches. Import of foreign linguocultural concepts is caused by a complex of linguistic and extralingual factors (historical, socio-political, national-cultural ones, etc.). From donor linguosystems (indigenous), they incorporate into the recipient-linguosystem (both conceptual and lexical systems of the English language), thus reflecting the national identity, national and cultural specificity, the uniqueness of the linguistic culture of the recipient. Imported linguocultural concepts (from indigenous lingual systems) undergo development in the receiving linguoculture (English), subsequently, this fact is naturally reflected in lexical items, which acquire additional meanings in the language-recipient; as a result of the process of conceptual borrowing, the receiving lingual system – the polynational English language and its culture – develops, enriches and continues to form.

Key words: *imported concept, the concept of language and culture, conceptual borrowing, the English linguoculture, indigenous lingual systems.*

«… языки являются не только средством выражения уже познанной истины, но, более того, средством открытия ранее неизвестной. Их различие состоит не только в отличиях звуков и знаков, но и в различиях самих мировидений. В этом заключается основа и конечная цель всякого исследования языка»
Вильгельм фон Гумбольдт

Введение. Результат взаимодействия языков проявляется на различных уровнях контактирующих лингвосистем, и зачастую при взаимном влиянии наблюдаются изменения в структурах обеих идиомов. Данные изменения, проявляющиеся на лексическом уровне, наиболее изучены (см. работы А. Д. Швейцера, Ю. А. Жлуктенко, Л. П. Крысина, С. В. Семчинского, В. И. Скибиной, S. Thomason, S. Mufwene, U. Weinreich, Sh. Poplack, D. Sankoff, C. Miller, C. Scotton и др.). Проблема, касающаяся изучения *импорта* (термин В.И. Карасика [8, с. 161-164]) *концептов* является актуальной на нынешнем этапе развития лингвистических студий, о чем свидетельствуют отдельные работы, посвященные исследованию заимствованных концептов.

Проблемы концептуальных заимствований являются объектом научных исследований таких ученых, как Л.В. Беспалая [1, с. 7-8; 2, с. 15-16], Н.С. Бытко [5; 4, с. 82], Н. А. Булахтина [3, с. 169-170], Л. В. Герман [6, с. 45-48], А.Ю. Епимахова [7], В. И. Карасик [8, с.176-188], Е. Ю. Моисеенко [10; 11, с. 99], Т. Б. Новикова [13; 14], Н. С. Платонова [15, с. 3, с. 25], А. С. Сарсенбаева [16, с. 37], J. Grzega [17], V. I. Skybina [18], A. Wierzbicka [19; 20], H. Wolf, F. Polzenhagen [21] и др. Однако анализ импортированных концептов из индигенных лингвокультур в концептуальную систему современного английского языка представлен единичными работами (Н.С. Бытко [5; 4, с. 82], Л.В. Герман [6, с. 45-48], Е.Ю. Моисеенко [12; 11, с. 99], A. Wierzbicka [20, с. 198-234]), в которых проводится исследование функционирования английской лингвосистемы в отдельных лингвокультурных ареалах, но мультивариантная полинациональная английская лингвокультура не является объектом изучения в современных лингвистических студиях, что и отражает *актуальность* данной работы.

Доминирование естественного *процесса концептуального заимствования* связано с активизирующимися процессами глобализации в современном мире, а также с процессами политической, социально-экономической, культурной интеграции в мировое сообщество, которые находят свое отражение в лингвосистеме в виде *заимствований концептов культуры,* вербализированных лексическим материалом принимающей лингвокультуры [7].

Целью предлагаемой работы является рассмотрение проблемы концептуального лингвокультурного заимствования в современной лингвистической парадигме знания. *Задачи* состоят в изучении проблематики данного феномена, рассмотрении классификации заимствованных лингвокультурных концептов и выделении типов данных концептов из индигенных лингвосистем в современном полинациональном английском языке.

1. Проблематика импорта инокультурных концептов. В дальнейшей работе, вслед за Т. Б. Новиковой, придерживаемся определения следующих понятий: *заимствование лингвокультурного концепта* репрезентировано заполнением концептуальной лакуны, которая проявляется в процессе культурно-языкового взаимодействия в сознании индивидов, владеющих различным лингвокультурным опытом; *заимствованный лингвокультурный концепт* – ментальная единица, представляющая инокультурный опыт (представителей отдающей лингвокультуры, внедренный в концептосферу лингвокультуры-рецепиента), трансплантированная и инкорпорированная с целью заполнения концептуальной лакуны, вербализированная как средствами языка-донора, так и лексическим материалом принимающей лингвокультуры и способствующая интерпретации инокультурного смысла в концептуальной системе заимствующей лингвокультуры [14, с. 3, с. 7].

Современные учёные рассматривают проблему концептуального заимствования с разных сторон и на различном языковом материале. Проводится анализ заимствованных концептов-англицизмов в русской лингвокультуре: импорт концептов наблюдается при взаимодействии (пересечении) языковых и концептуальных картин мира языков донора и реципиента и осуществляется заимствование как отдельных лексических единиц и словосочетаний, так целых концептов или их определенных признаков [16, с. 37]. При этом, основними способами заимствования являются: интеркаляция и интерференция. Наиболее часто заимствуются отдельные лексические единицы или словосочетания, в то время как «заимствование носит концептуальный характер, когда заимствуются целые концепты» [16, с. 37]. В лингвокультуру-реципиент (русскую) инкорпорируют фрагменты лингвокультуры-донора (английской), передаваемые концептом или его определенными признаками и вербализированные в лексических единицах или словосочетаниях, т.о. отдельная часть мировозрения носителей английской лингвокультуры становится частью мировосприятия репрезентантов принимающей русской лингвокультуры [16, с. 37]. Относительно *понятийных признаков* лингвокультурных концептуальных заимствований-англицизмов, подчеркивают следующее: в русской лингвокультуре из трех признаков концептов *(понятийного*, образного и ценностного), только один, а именно *первый* из них, встречается в большинстве заимствованных концептов-англицизмов. Таким образом, из английской языковой картины мира в русскую не наблюдается полного импорта концептов, а осуществляется перенесение определенных, а именно *понятийных признаков*; англоязычные заимствованные концепты репрезентируют элементы действительности чужой картины мира для русской лингвокультуры, объекты и явления иной лингвокультуры [16, с. 44].

Общеизвестно, что концепты делятся на *исконные* и *заимствованные.* Предпринимаются попытки описания *исконного концепта* в английской лингвокультуре в процессе его заимствования и формирования *заимствованного концепта* в русской лингвокультуре [15]. Обозначив два вектора развития (центростремительный и центробежный) исконного и заимствованного концептов, подчеркивается, что первый из концептов развивается в *центробежном направлении*, а второй – в *центростремительном*: «заимствованные концепты начинают свое развитие с периферийной сферы, или ассоциативного поля концепта, представленного разнообразными окказионализмами и многочисленными вариантами интерпретации смысла нового понятия» [15, с. 25]. В результате исследования доказано, что в ходе заимствования многокомпонентная структура исконного концепта подвергается перестройке [15, с. 3], таким образом, в лингвокультуру-донор импортирована не просто лексическая единица с определенными значениями, а наблюдается *импортирование целого концепта* «с характерными для него эмоционально-экспрессивно-оценочными обертонами, сформированными под мощным влиянием американской

лингвокультуры» [15, с. 8]. Решающим фактором при определении того, что именно заимствуется из концептосферы определенной лингвокультуры (лексическая единица или концепт) является наличие «сформированного оценочного отношения» [15, с. 8].

Изучаются межъязыковые заимствования из отдающей лингвокультуры (английской) в принимающую (русскую) в когнитивно-коммуникативном аспекте, и в результате подчеркивается, что в течение последних двух десятилетий наблюдается значительная активизация как языковых, так и концептуальных заимствований из системы-донора (английской) в концептуальную систему (русскую) [7]. В процессе импорта концептов наблюдается одна общая закономерность: данный лексический материал заимствуется отдельными тематическими блоками и заполняет определенную часть концептосферы лингвокультуры-реципиента (русской). Такая интеграция означает «заимствование целого комплекса соответствующих концептов и концептуальных структур» из системы-донора (английской) в систему-реципиент (русскую) [7, с. 12]. Отмечая системный и осознанный характер процесса заимствования, его характеризуют как трансплантацию лексических элементов из одной системы языка в другую, в результате которой за определенным фрагментом концептосферы лингвосистемы закрепляется совокупность лексических единиц, определенным образом взаимосвязанных [7]. Заимствование целого ряда лексических элементов в язык-реципиент определяет целый ряд импортируемого комплекса соответствующих концептов и концептуальных структур. Иноязычное наименование, являющееся актуальным и насущным для принимающей лингвокультуры, *обусловлено определенной структурой знания и опыта репрезентантов языка-донора*. В процессах заимствования выбор языка-донора определен «признанием национальных (государственных) достижений» в пределах определенной сферы деятельности лингвосоциума, а также «ориентацией экономики и культуры принимающего языка…» [7, с. 18]. В результате заимствования лексического материала в системе принимающего языка происходят следующие процессы: обогащается понятийная система; формируется терминологический аппарат определенных отраслей; наблюдается «концептуальное выравнивание в семиотическом пространстве» культуры-донора [7, с. 10].

Актуализацию *импорта концептов* раскрывает Н.А. Булахтина [3], на примере *заимствованного концепта*, описав специфику немецкой языковой картины мира через средства и способы актуализации концепта, который был заимствован немецкой лингвокультурой у американского национально-лингво-культурного сообщества (термин В.В. Красных [9, с. 17]) [3, с. 169-170]. Таким образом, в современном мировом пространстве *импорт концептов* определяется прежде всего эволюцией и динамикой межкультурно-языковых контактов, а также научно-техническим прогрессом и континуальными процессами глобализации [3, с. 169-170].

Рассматриваются также вопросы импорта лингвокультурных концептов из маорийского языка и культуры, которые наблюдаются в концептуальной картине мира англоязычных новозеландцев; касаются типологии данных лингвокультурных концептов, моделируя их понятийные, образные и ценностные признаки [6, с. 45-48]. Данная картина мира образована под влиянием туземного народа маори и англоязычного этноса, интродуцированного в Новую Зеландию [6, с. 45]. В результате наблюдается значительное количество импортированных автохтонных концептов в составе концептуальной картины мира англоязычного этноса Новой Зеландии. Это отражает следующий факт: маорийская картина мира оказала существенное влияние на концептуальную картину мира англоновозеландцев и данные лингвокультурные концепты формируют национальное своеобразие концептуальной картины мира данного лингвосоциума [6, с. 48]. Моделируя автохтонные концепты, исследователь отдельно указывает на *понятийные концептуальные признаки* в структуре импортированных концептов, поскольку именно они подвергаются изменениям и переносятся в изменённом виде, в то время как другие признаки (образные и ценностные) формируются «по аналогии со схожими собственными концептами» [6, с. 48].

Исследуются вопросы модификаций, осуществляемые в концептуальной и лексической системах английского языка, предлагается применять именно комплексный подход к анализу заимствованного материала в принимающую лингвокультуру – английскую (данный подход заключается в изучении языковых, когнитивных и этнокультурных явлений, которые характеризуют базовые концепты соответствующей лингвокультуры); рассматриваются изменения, которые наблюдались в концептуальной и лексической системах английского языка, а также роль и место заимствований, которые трансформировались из языка-донора в язык-реципиент в ходе «столкновения» двух этносов: германского и кельтского, благодаря чему в принимающей лингвосистеме (английской) сосредоточен отдельный слой заимствованного концептуального и лексического материала [4, с. 75-83]. В результате исследования отмечаются концептуальные изменения, которые обусловили заимствованные элементы в лексической системе английского языка: отсутствие пополнения концепта новыми концептуальными элементами, однако, вместе с тем, «активизация и ‘укрепление’ ядерных и части периферийных концептуальных элементов» в ходе заимствования лексических единиц в английскую лингвосистему [4, с. 75-83].

Изучаются особенности *концептуализации автохтонных заимствований в англоязычной картине мира народов Восточной Африки* (а именно, этнокультурные особенности вербализации восточноафриканских концептов; актуализация данных концептов в лингвокультурном контексте Восточной Африки; концептуальные трансформации в вербализации автохтонных концептов; трансформации и расширение их концептуальной системы; этнокультурные особенности символизации мира природы, а также материальной и духовной природы многочисленного автохтонного этноса и др.) [10, с. 181-315]. Исследуют глобальную и локальные лингвокультуры (английскую и многочисленные этнические), основным в работе является гибридизационный подход, а именно комплекс социолингвистического и лингвокогнитивного подходов [11, с. 94], благодаря которому представляется возможным исследование многоаспектности влияния языков и культур (глобального и локального, мирового и этнического). Базовые концепты культуры англоязычных восточноафриканцев репрезентированы интегрированными образованиями, которые были сформированы под влиянием как многочисленных локальных, так и глобальной лингвокультур. Глобальная лингвокультура – английская – оказала значительное влияние и привела к модификации и «реинтерпретации этнокультурных ассоциаций» лингвокультурных концептов [11, с. 99].

Исходя из вышеизложенного, приходим к следующему заключению: авторы работ, проводящих анализ импортированных концептов, отмечают заимствование только отдельных признаков концептов (*понятийного признака*) (А.С. Сарсенбаева) или же значительные изменения именно в *понятийных признаках* в структуре заимствованных лингвокультурных концептов, которые инкорпорированы в концептуальную систему лингвокультуры-донора в измененном виде (в отличие от

образных и ценностных признаков концептов) (Л.В. Герман). То есть, не наблюдается полного импорта лингвокультурных концептов, а только перенесение или перестройка отдельных *признаков* (а именно, *понятийных)* в принимающую лингвокультуру. Другие ученые указывают на то, что в процессе заимствования многокомпонентная структура лингвокультурного концепта подвергается существенной модификации и, таким образом, импортируется не только лексическая единица с отдельными значениями, а осуществляется *импорт целого инокультурного концепта* (Н.С. Платонова) или же *заимствование целого комплекса как лингвокультурных концептов, так и концептуальних структур* из лингвосистемы-донора в лингвосистему-реципиент (А. Ю. Епимахова).

Необходимо отметить разнообразие подходов к изучению концептуального заимствованного материала: *комплексный подход*, заключающий исследование ряда языковых, когнитивных и этнокультурных явлений в принимающей лингвокультуре (Н. С. Бытко); *гибридизационный подход*, основанный на изучении социолингвистического и лингвокогнитивного, благодаря которому осуществляется исследование многоаспектности влияния языков и культур (глобального и локального, мирового и этнического) (О. Ю. Моисеенко).

Материал исследования учёных достаточно разнообразен, им служат как лексикографические (Л. В. Герман, Н. С. Бытко, Н. С. Платонова, А. Ю. Епимахова, Н. А. Булахтина), так и публицистические источники (Н. С. Платонова, А. Ю. Епимахова, Н. А. Булахтина), произведения художественной литературы (Т. Б. Новикова), телевизионный, рекламный (О. Ю. Моисеенко) и интернет (Н. А. Булахтина) дискурсы. Относительно собственного материала исследования, укажем, что он охватывает *публичный и публицистический дискурсы*, однако, функционирующие не в отдельных национально-территориальных вариантах английского языка, как это было рассмотрено в работах вышеуказанных учёных (новозеландский, восточно-африканской и др.), а в системе мультивариантной полинациональной английской лингвокультуры (а именно в северо-американском, австрало-новозеландском, азиатском и африканском ареалах ее распространения).

2. Классификация импортированных лингвокультурных концептов из индигенных лингвосистем. Вопросы заимствования лингвокультурных концептов рассматриваются в таких областях современных лингвистических знаний как когнитивная лингвистика, лингвокультурология, психолингвистика и др. Поддерживая точку зрения Т.Б. Новиковой, отметим, что инокультурный импортированный концепт сопровождается «заимствованием иноязычного выражения, которое зачастую становится именем инокультурного концепта» [14, с. 3]. Исследование импортированных инокультурных концептов, функционирующих в английской лингвокультуре, проведено Т.Б. Новиковой в лингвокультурологическом ключе на материале произведений художественной литературы, в которых содержались апелляции к концептуальным заимствованиям [14, с. 1-2].

Классификация заимствованных лингвокультурных концептов, разработанная современным лингвистом [13, с. 87-136], построена на основе *критерия концептуализированной информации,* поскольку « … в основе процесса заимствованния лежит именно принцип приобретения новой информации» [13, с. 8]. Выделяются такие типы инокультурных концептов, как *предметные, абстрактно-понятийные, сценарные* и *текстовые. Первый тип* представляет «концепты предметных объектов и их признаков», к которым относятся также концепты инокультурных реалий, объективированные в лингвокультуре-реципиенте. Подчеркивается, что в процессе заимствования инокультурной реалии, «ее предметный концепт заимствуется как единое целое». Инокультурные концепты *второго типа* характеризуются вербализацией абстрактно-понятийных феноменов. «Описание поведенческих сценариев чужой лингвокультуры, создающее стереотипное о них представление» репрезентируют *сценарные концепты.* Основу формирования *текстовых инокультурных концептов* представляют произведения художественной литературы, «значимые для отдельной личности или обладающие сверхличностной культурной значимостью… в сознании носителя заимствующей лингвокультуры». В данном типе лингвокультурных концептов именем концепта является название прецедентного текста, имя автора или персонажа [14, с. 3].

Таким образом, представляется возможным охарактеризовать индигенные заимствованные инокультурные концепты, функционирующие в сознании национально-лингво-культурных сообществ, проживающих в различных лингвокультурных ареалах распространения полинациональной английской лингвокультуры (в северо-американском, австрало-новозеландском, азиатском и африканском ареалах). Согласно изученной классификации и анализу фактического материала индигенные импортированные лингвокультурные концепты представлены первыми тремя типами, например:

– *предметный концепт* вербализирован лексическими единицами ***inkatha*** *"a Zulu national emblem in the form of a grass coil entrusted to be king, symbolizing the nation's unity and strength" [<Zulu]* [22]; ***mere*** *"short-handled flat Maori warclub" [<Maori]* [29];

– *абстрактно-понятийный концепт* представлен такими лексическими проникновениями, как ***pantang*** *"taboo; superstitious" [<Malay]* [26]; ***benga*** *"a style of African popular music originating in Kenya, characterized by a fusion of traditional Kenyan music and a lively arrangement of guitars, bass, and vocals" [<Luo]* [24]; ***kia ora*** *"1 a greeting meaning 'may you be well'. 2 thank you. 3 as a toast 'good health!' 4 Maori expression meaning 'good luck'" [<Maori]* [29];

– *сценарный концепт* репрезентирован следующими лексическими инновациями: ***yoga*** *"a Hindi spiritual and ascetic discipline, a part of which, including a system of exercises for attaining bodily or mental control and well-being, for instance, breath control, simple meditation, and the adoption of specific bodily postures, is widely practiced for health and relaxation" [<Sanskrit]* [30]; ***puja*** *"a Hindu act of worship or propitiation; a Hindu rite or religious festival"* [27],*"it includes three important components: the seeing of the blessed food and consuming it. By performing these sacred acts the worshiper the deity; puja, or worship, which includes offering flowers, fruits, and foods; and retrieving creates a relationship with the divine through his or her emotions and senses" [<Sanskrit]* [23].

Исследуя концептуальные заимствования из индигенных лингвокультур, отметим интересный факт, подтверждающий мнение зарубежного ученого А.Ю. Епимаховой. Процессы заимствования инокультурных концептов в изучаемых ареалах (например, северо-американском, австрало-новозеландском, азиатском и африканском) носят системный характер, наблюдается инкорпорация и интеграция как концептов и концептуальных структур, так и отражающего их вербализированного лексического материала из систем-доноров (индигенных) в систему-реципиент (английскую). Примером данных процессов выступают импортированные концепты (экзистенция которых наблюдается в концептосфере английского язы-

ка, функционирующего в северо-американском, австрало-новозеландском и азиатском лингвокультурных ареалах), вербализированные в английской лингвокультуре следующим лексическим материалом: ***caucus*** *"1a. The members of legislative assembly belonging to a particular party. 1b. a subgroup of these members. 2. a group of sharing common political goals. 3. a secret meeting of a small group of people. 4. (US) a local meeting of members of a political party to select candidates, delegates, etc." [< Algonquian]* [29]; ***churinga, tjuringa*** *"a sacred object of Aboriginal ceremonies" [<Aranda]* [29]; ***laksa*** *"a Malaysian dish of Chinese origin, consisting of rice noodles served in a curry sauce or hot soup" [<Malay <Hindi <Sanskrit]* [26]; ***bayou*** *"1 a marshy offshoot of a river, etc. in the south of US. 2 creek or sluggish stream" [<French <Choctaw]* [29].

При отсутствии предмета или явления в определенной лингвокультуре, а также концепта в ее концептосфере, наблюдается заимствование лингвокультурного концепта, которое происходит именно через его *понятийный конституент (концепта)*, а функцию лингвокультурного контекста выполняет *дискурс,* в котором функционирует инокультурный концепт, и с помощью которого импортированный концепт инкорпорирует в систему лингвокультуры-донора [14, с. 9, с. 7]. Дальнейшее формирование концепта осуществляется в *дискурсе* [14, с. 9]. Проиллюстрируем процессы заимствования инокультурных концептов, вербализированных следующими лексическими примерами из английского языка, функционирующего в *публицистическом дискурсе африканского лингвокультурного ареала:* концепты вербализированы такими лексическими инновациями, как ***miraa*** *"the leaves and twigs of the shrub khat, Catha edulis, which contain a stimulant drug" [<Kikuyu]* [28] *("In his New Year's goodwill message to Kenyans yesterday, he said residents have a high fertility rate due to* ***miraa*** *chewing")* [31, с. 9] и ***lekgotla*** *(in South African English) "a meeting called by government to discuss strategy planning" [<Sesotho]* [28] *("Basic education spokesperson Elijah Mhlanga said Motshekga had called the* ***lekgotla*** *to announce her intention to start doing things differently")* [25, с. 1]. В результате заимствования концептов из индигенных лингвокультур формируются *новые концепты* в структуре лингвокультуры-реципиента, в данном случае – английской. Инокультурные концепты получают дальнейшее развитие в *дискурсе,* обрастая новими признаками и характеристиками.

Заключение. Изучение вышеизложенного материала позволяет сделать ряд *выводов и обобщений.* На основании анализа фактического материала, укажем, что импортированные лингвокультурные концепты (из индигенных лингвосистем) получают развитие в принимающей лингвокультуре (английской), что в дальнейшем закономерно отражается на лексическом материале, приобревшем дополнительные значения и смыслы в языке-реципиенте. Таким образом, в результате процессов заимствования (концептуального и лексического) развивается, обогащается и продолжает формироваться принимающая лингвосистема – полинациональный английский язык и соответственно его культура.

Благодаря процессам заимствования развивается и обогащается концептосфера изучаемой лингвокультуры (английской). Импорт инокультурных концептов, обусловлен комплексом лингвальных и экстралингвальных факторов (исторические, социально-политические, национально-культурные и др.). Из систем-доноров (индигенных) они инкорпорируют в принимающую систему (как в концептуальную, так и в лексическую системы английского языка), отражая, таким образом, национальное своеобразие, национально-культурную специфику, уникальность лингвокультуры-реципиента.

Рассмотрев классификацию заимствованных лингвокультурных концептов, разработанную Т.Б. Новиковой [13], в основу которой положен такой критерий как *характер концептуализируемой информации*, в фактическом материале нами выделяются следующие типы импортированных лингвокультурных концептов: *предметные, абстрактно-понятийные и сценарные.* То есть, в результате заимствования инокультурных концептов из индигенных лингвокультур формируются *новые концепты* в концептосфере принимающей лингвокультуры (английской), наблюдается импорт иноязычной индигенной лексической единицы (или выражения), которая и является именем импортированного лингвокультурного концепта.

Ученый, упомянутый выше, касается рассмотрения заимствованных лингвокультурных концептов как неотъемлемых конституентов процесса межкультурной коммуникации, мы, в свою очередь, рассматриваем заимствование лингвокультурных концептов как процесс формирования уникальности, самобытности вариантов английского языка и фактор определения адаптации полинациональной мультикультурной лингвосистемы в лингвокультурных ареалах ее функционирования, каждый из которых характеризуется уникальной расовой и этнической культурной спецификой. *Перспективы* исследования данного направления включают изучение импортированных лингвокультурных концептов в языковой и концептуальной картинах мира и определение особенностей их актуализации в английской лингвокультуре.

Література:

1. Беспала Л. В. Вплив лінгвокультурних концептів на мовну картину світу. *Нова філологія*. № 59. 2013. С. 5–10.
2. Беспала Л. В. Формування карибської англомовної картини світу в умовах лінгвокультурних контактів: автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.04. Одеса, 2012. 20 с.
3. Булахтина Н.А. Актуализация концепта «компьютер» в немецкой языковой картине мира: дис. канд. филол. наук: 10.02.04. Кемерово, 2009. 218 с.
4. Битко Н. С. Запозичення як фактор розвитку базових концептів англійської мови (на прикладі концепту dwelling). *Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи.* К: Логос, 2011. С. 75–83.
5. Битко Н. С. Запозичення як засіб адаптації концептуальної і лексичної системи англійської мови до альтернативної реальності: автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.04. Одеса, 2008. 24 с.
6. Герман Л. В. Проблема запозичення концептів. *Мова і культура*. 2011. Вип. 14. Т. 2. С. 45–48.
7. Епимахова А. Ю. Межъязыковое заимствование наименований лиц по профессии в когнитивно-коммуникативном аспекте: дис. канд. филол. наук: 10.02.19. Челябинск, 2010. 172 с.
8. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурсы. Волгоград: Перемена, 2002. 477 с.
9. Красных В. В. Этнопсихолингвистика и лингвокультурология. М.: Гнозис, 2002. 284 с.
10. Моісеєнко О. Ю. Гібридизація англомовного та етномовного світобачення у вербалізації ключових концептів культури народів Східної Африки. *Англійська мова в комунікативному просторі Східної Африки*. Луганськ: ЛНУ ім. Тараса Шевченка, 2013. С. 181–315.
11. Моісеєнко О. Ю. Языковая парадигма World Englishes. *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах*. 2016. № 34. С. 92–104.
12. Моісеєнко О.Ю. Концептуальна інтеграція англійської мови в лінгвокультурний контекст Східної Африки: автореф. дис. д. філол. наук: 10.02.04. Київ, 2015. 39 с.

13. Новикова Т. Б. Заимствование лингвокультурных концептов (на материале английского и русского языков): дис. канд. филол. наук: 10.02.19. Волгоград, 2005a. 210 с.
14. Новикова Т. Б. Заимствование лингвокультурных концептов (на материале английского и русского языков): автореф. дис. канд. филол. наук: 10.02.19. Волгоград, 2005b. 21 с.
15. Платонова Н. С. Становление и развитие межязыковых коррелирующих концептов <glamour> и <гламур>: автореф. дис. канд. филол. наук: 10.02.20. Москва, 2011. 26 с.
16. Сарсенбаева А. С. Заимствование как отражение фрагментов иноязычной картины мира. *Болгарская русистика*. 2011. Вып. 3–4. С. 37–46.
17. Grzega J. Borrowing as a Word-finding Process in Cognitive Historical Onomasiology. *Onomasiology Online*. 2003. #4. P. 22–42.
18. Skybina V. English Across Cultures: Adapting to New Realities. *Ilha Do Desterro. A Journal of English Language, Literature in English and Culture Studies*. 2006. # 50. P. 127–154.
19. Wierzbicka A. Australian Culture and Australian English: A Response to William Ramson. *Australian Journal of Linguistics*. 2001. # 2(21). P. 195–214.
20. Wierzbicka A. Understanding cultures through their key words: English, Russian, Polish, German, and Japanese. Oxford: Oxford University Press, 1997. 317 p.
21. Wolf H., Polzenhagen F. World Englishes: A Cognitive Sociolinguistic Approach. Berlin: Mouton de Gruyter, 2009. 278 p.

Источники иллюстративного материала:
22. A Dictionary of South African English. 2014. URL: http://dsae.co.za/#!/search/hws/inkululeko/sY/pN
23. Basic beliefs of Hinduism. URL: https://www.asia.si.edu/pujaonline/puja/how.html
24. Collins English Dictionary. URL: https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/benga
25. City Press. January, 24. 2016. 26 p.
26. Lee Jack Tsen-Ta. A Dictionary of Singlish and Singapore English. 2004. URL: http://www.singlishdictionary.com
27. Merriam-Webster English Dictionary. URL: https://www.merriam-webster.com/dictionary/puja
28. Oxford English Dictionary. URL: https://www.en.oxforddictionaries.com
29. Skybina V.I., Domnich O.V. Borrowings into Native Varieties of English: A Dictionary & Thesaurus. Zaporizhzhya: Zaporizhzhya National University, 2009. 190 p.
30. The Oxford American College Dictionary. Ed. by C. Lindberg, A. Grace. New-York: G.P.Putnam's sons, 2001. 1682 p.
31. WeekendStar. January 2/3, 2016. 32 p.

Отримано: 2 вересня 2019 року

Прорецензовано: 16 вересня 2019 року

Прийнято до друку: 23 вересня 2019 року

e-mail: Irene_85@bigmir.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2019-7(75)-20-22

Kryvenets I. V. Spécificité pragmatique et communicative de l'espace conceptuel de la trilogie des fourmis de Bernard Werber. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2019. Вип. 7(75), жовтень. С. 20–22.

УДК: 81'42:821.133.1-312.9

Iryna Kryvenets
étudiante de doctorat au département de théorie, pratique et traduction du français,
Université nationale technique d'Ukraine «Institut polytechnique de Kyïv Igor Sykorsky»

SPÉCIFICITÉ PRAGMATIQUE ET COMMUNICATIVE DE L'ESPACE CONCEPTUEL DE LA TRILOGIE DES FOURMIS DE BERNARD WERBER

L'article est consacré à l'étude de la dynamique cognitive et communicative du développement des concepts de texte dans les romans de La Trilogie des fourmis de l'écrivain français Bernard Werber. La présente étude a montré que les concepts présentent le but illocutoire de l'écrivain et que leur combinaison dans l'œuvre créait un unique espace sémantique et conceptuel. On a défini les concepts clés qui évoquent les idées globales dans les œuvres étudiées et assurent l'interaction de communication mentale entre l'auteur et le lecteur.

Mots-clés: *concept, l'espace conceptuel, communication littéraire, cognitif, sémantique, but illocutoire, objectif pragmatique.*

Кривенець Ірина В'ячеславівна,
Здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії (PhD)
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

ПРАГМАТИЧНА ТА КОМУНІКАТИВНА СПЕЦИФІКА КОНЦЕПТУАЛЬНОГО ПРОСТОРУ ТВОРІВ ТРИЛОГІЇ ПРО МУРАХ БЕРНАРА ВЕРБЕРА

Статтю присвячено вивченню когнітивної та комунікативної динаміки розгортання текстових концептів у романах Трилогії про мурах, французького письменника Бернара Вербера. У ході дослідження було виявлено, що текстові концепти виявляють ілокутивну мету письменника, а їх синтез у тексті створює єдиний семантичний та концептуальний простір. Було виявлено ключові концепти, які розкривають основну ідею трилогії та забезпечують ментальну інтеракцію між автором та читачем.

Ключові слова: *концепт, концептуальний простір, комунікація, когнітивний, семантичний, прагматичний, ілокутивна мета.*

Iryna Kryvenets,
graduate student, National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

PRAGMATIC AND COMMUNICATIVE SPECIFICITY OF THE CONCEPTUAL SPACE OF THE TRILOGY OF ANTS BY BERNARD WERBER

The article is devoted to the study of the cognitive and communicative dynamics of the development of textual concepts in the novels of The Trilogy of the Ants by the French writer Bernard Werber. The present study has shown that concepts present the illocutionary purpose of the writer and that their combination in the work creates a unique semantic and conceptual space. In the creation of the artistic text figurative thought plays a primordial role. Oriented towards the affective domain of the reader, the literary work realizes the communicative and aesthetic function and, at the same time, through the linguistic means manifests the conceptual image of the world of the writer and creates the fictional reality in his work. Key concepts have been defined that evoke global ideas in the works studied and ensure the interaction of mental communication between the author and the reader. In this article, we have identified the basic concepts such as ORGANIZATION OF SOCIETY, COMMUNICATION, COOPERATION, HUMAN/ANTWER that ensure the interaction of mental communication between the author and the reader, deepened in the historical and socio-cultural context and embodied in pieces. The grid of Key Concepts creates the significant basis of the text, allowing readers to discover a part of the author's artistic world image that is based on the concept of literary text.

Key words: *concept, conceptual space, literary communication, cognitive, semantic, illocutionary goal, pragmatic objective.*

Dans la création du texte artistique la pensée figurative joue un rôle primordial. Orientée vers le domaine affectif du lecteur, l'œuvre littéraire réalise la fonction communicative et esthétique et, en même temps, à travers les moyens langagiers manifeste l'image conceptuelle du monde de l'écrivain et crée la réalité fictive dans son œuvre.

L'analyse des travaux scientifiques a permis de définir le lien irréfutable entre l' espace conceptuel de l'œuvre littéraire et le but illocutoire de l'auteur ce qui explique **l'actualité** de notre article scientifique.

L'objectif de notre article est de définir les particularités de la création de l'espace conceptuel des romans du cycle des fourmis de B. Werber, en tenant compte de leur potentiel communicatif et pragmatique.

Les romans de La Trilogie des fourmis de B. Werber ont été choisis comme **le matériel de notre étude** scientifique.

La réalisation de l'objectif fixé prévoit la résolution de tels problèmes:

• préciser la définition du terme concept;
• faire actualiser les principaux concepts des œuvres à l'étude;
• démontrer des moyens d'implication des concepts sélectionnés dans des romans;
• établir le rôle des concepts dans la réalisation de l'objectif communicatif de l'auteur, leur potentiel pragmatique.

La perception cognitive du texte littéraire est étroitement liée à son intention communicative, ce qui est devenu l'objet de plusieurs recherches scientifiques des linguistes du monde entier (V. I. Kroukovskiy, I. A. Sternin, I. S. Chevtchenko, G. Cook, D. Maingueneau, D. Nunan, T. A. Van Dijk ect.). L'aspect communicatif et pragmatique de l'analyse de l'espace sémantique du texte littéraire prévoit la sélection des concepts textuels qui dans leur unité créent l'idée principale de l'œuvre.

L'analyse du texte littéraire, de sa nature, a permis de considérer le texte comme un moyen de communication verbale ayant des intentions pragmatiques et réalisant les objectifs de l'auteur. La recherche du problème de la perception de l'œuvre littéraire par le lecteur exige l'étude des moyens langagiers, stylistiques et syntaxiques qui créent dans leur ensemble l'espace conceptuel de l'œuvre. Celui-ci est défini comme le système macroconceptuel créé par la combinaison ordonnée et l'interaction systématique des concepts textuels qui rendent les idées fixées de l'œuvre ayant un but illocutif et un objectif pragmatique. Si l'on prévoit la divergence dans l'interprétation de certains termes de la linguistique cognitive on voit le besoin de préciser la définition du terme «concept» dans notre article. Les savants tels que I. Galperine, V. Koukharenko, V. Krasnikh, N. Bolotnova et d'autres identifient le «concept» comme l'idée de l'œuvre, «le sujet profond, la structure sémantique réduite du texte réalisant l'intention et le motif de l'auteur qui mènent à la naissance du texte» [3].Une partie de l'image artistique du monde de l'auteur est fondée en considérant les concepts de l'œuvre, dont le déploiement dépend des intentions communicatives de l'écrivain et sert à créer l'atmosphère émotionnelle et psychologique. Le rôle fondamental des concepts dans la construction du texte leur donne un statut particulier dans sa structure sémantique et logique. L'interdépendance de la structure sémantique du texte artistique et de son orientation communicative détermine le code actionnel. Ce dernier contient des outils linguistiques qui servent de signaux de concepts textuels et dans l'œuvre artistique sont utilisés en raison du rapport entre les niveaux profond et superficiel du texte. Ces rapports contiennent la thèse sur la cohérence des concepts de texte avec l'aspect intentionnel de l'œuvre d'art. La prise en compte de l'aspect intentionnel du texte artistique dans l'étude des concepts textuels permet de trouver les mécanismes de la construction du texte artistique et de connaître les processus intervenant dans ces concepts.[1].

On considère l'œuvre de Bernard Werber comme une forme de communication, qui sert de porte parole fort rendant aux lecteurs les pensées, les idées, les valeurs morales de l'écrivain, sa position sociale et sa vision philosophique du monde et de la vie. Le style d'écriture de B. Werber c'est la combinaison de plusieurs genres: la science-fiction, la fantasy, le fantastique, la saga d'aventure, le conte philosophique etc. Ses travaux touchent des sujets sociaux concernant la place d'une personne dans le monde moderne, son rôle dans la société etc ... La plupart de ses romans sont composés de même façon, alternant des articles informatifs d'encyclopédie et deux ou trois fils narratifs. Les articles précisent ou élargissent les intrigues, ces dernières se recoupant épisodiquement. On peut observer une certaine analogie des personnages, des sujets et du style de ses travaux, ce qui souligne l'intention de l'auteur de donner une certaine cohérence aux idées qu'il traite.

On a dégagé que dans les œuvres de B. Werber quelques branches thématiques, les plus grandes, sont mises en évidence:

1. L'effet néfaste de l'activité humaine sur l'environnement;
2. La création du monde;
3. Le secours à l'humanité et le sauvetage de la vie sur la planète;
4. Les recherches scientifiques;
5. Les recherches détectives;
6. La vie après la mort.

Ces sujets distingués sont étroitement liés à la création de l' espace conceptuel de l'œuvre de B. Werber dans lequel on peut observer le déploiement de plusieurs concepts. Dans La Trilogie des fourmis (les romans animaliers «Les Fourmis», «Le Jour des fourmis», «La Révolution des fourmis») l'écrivain trace une ligne parallèle entre la société des hommes et la civilisation des fourmis, en découvrant les avantages de la seconde qui est bien organisée, fonctionnelle et collective. Deux fils narratifs se succèdent et se croisent par moments en rendant la même idée, incarnée dans tel ou tel concept. Outre ces deux fils, le récit est entrecoupé à l'aide des passages de «L'Encyclopédie du savoir relatif et absolu», ouvrage-testament d'Edmond Wells (le personnage de plusieurs œuvres de B. Werber).

L'analyse lexicale et sémantique de La Trilogie nous a permis de déterminer le concept de texte: ORGANISATION DE SOCIÉTÉ qui porte l'idée de comparaison des sociétés humaine et formique. Deux espaces présentés de manière synchrone dans le texte et qui ne sont séparés que d'une manière graphique ce qui crée une compréhension floue des bords des espaces narratifs qui ne sont pas toujours évidents. L'implication du concept de texte ORGANISATION DE SOCIÉTÉ dans la Trilogie des fourmis est réalisée à l'aide des moyens lexicaux, surtout des mots-clés ayant un rapport au système social. La pluralité de ces mots-clés, surtout leur rédoublication dans le texte réalise la création de l'espace conceptuel de l'œuvre. Sur les pages des romans étudiés on peut trouver les mots signifiant les rôles sociaux chez les fourmis (*le soldat, la reine, une fourmi messagère, l'explorateur, le mercenaire, le jardinier, le gardien*, etc.), il y a un grand nombre de mots du lexique militaire, agricole, politique à l'aide duquel l'écrivain explique la spécificité de l'organisation de la vie des fourmis, la distribution des tâches socialement utiles. Le système social humain n'est pas décrit dans les romans mais l'auteur fait allusion à ces inconvénients et donne l'exemple de celui des fourmis:

TOTALITARISME : Les fourmis intéressent les hommes, car ils pensent qu'elles sont parvenues à créer un système totalitaire réussi. Il est vrai que de l'extérieur on a l'impression que dans la fourmilière tout le monde travaille, tout le monde obéit, tout le monde est prêt à se sacrifier, tout le monde est pareil. Et pour l'instant les systèmes totalitaires humains ont tous échoué... [6, p. 157].

On est d'accord avec l'opinion de Y. Karaoulov que la pluralité des mots-clés n'est pas la condition la plus nécessaire pour la compréhension de l'idiostyle et de l'influence pragmatique sur le lecteur [2]. Le savant souligne le rôle important des contextes et de ses caractéristiques où les mots-clés sont intégrés et la distribution de ces contextes dans l'œuvre. L'analyse cognitive de La Trilogie des fourmis, mais surtout l'étude des moyens de l'implication des concepts choisis, ont permis de découvrir que la manière très détaillée de présenter l'information en utilisant les unités lexicales permettant le rapport sémantique au concept défini est la façon principale de créer l'espace conceptuel des œuvres de B. Werber. Cette méthode de fournir l'information prolixe a un objectif pragmatique et communicatif qui consiste à présenter au lecteur des connaissances précises sur le sujet/objet choisi et à inspirer sa réflexion. Outre les moyens linguistiques, il faut noter la spécificité de la composition des œuvres qui pousse le lecteur à penser, à comparer et à confronter. Dans les passages de «L'Encyclopédie du savoir relatif et absolu» (œuvre de fiction se présentant comme encyclopédique, issue de l'imagination de Bernard Werber) qui coupent deux fils narratifs, l'auteur ajoute des informations vulgarisées sur la vie des colonies de fourmis en les confrontant parfois aux caractéristiques physiologiques et psychologiques de l'homme:

– 40 humains et 700 millions de fourmis sont en train de naître sur Terre.

– 30 humains et 500 millions de fourmis sont en train de mourir sur Terre.

HUMAIN : Mammifère dont la taille varie entre : 1 et 2 mètres. Poids : entre 30 et 100 kilos. Gestation des femelles : 9 mois. Mode de nutrition : omnivore. Population estimée : plus de 5 milliards d'individus.

FOURMI : Insecte dont la taille varie entre : 0,01 et 3 centimètres.

Poids : entre 1 et 150 milligrammes. Ponte : à volonté selon le stock de spermatozoïdes. Mode de nutrition: omnivore. Population probable : plus d'un milliard de milliards d'individus [6, p. 8].

En recevant ces connaissances supplémentaires, présentées dans le texte comme des données scientifiques le lecteur commence à confronter deux espèces intelligentes, leurs avantages physiques et mentaux, ce qui réalise dans les œuvres étudiées le concept de texte combiné HUMAIN/FOURMI. Les études des spécificités pragmatiques et communicatives de l'implication du concept de texte combiné HUMAIN/FOURMI ont prouvé le rôle principal des particularités de la composition des romans, c'est-à-dire la manière de présenter l'information sur les humains et les fourmis, le regard croisé que porte l'auteur sur ces deux espèces.

La lecture des romans donne l'impression de la supériorité des fourmis sur l'homme. B. Werber rappelle l'antiquité de cette espèce d'insectes sur la planète:

Je me suis trompé. Nous ne sommes pas égaux, nous ne sommes pas concurrents. La présence des humains n'est qu'un court « épisode » dans leur règne sans partage sur la Terre. Elles sont plus, infiniment plus nombreuses que nous. Elles possèdent plus de cités, elles occupent beaucoup plus de niches écologiques [6, p. 304].

En même temps l'homme est présenté dans plusieurs rôles sociaux ce qui révèle à la fois ses caractéristiques psychologiques internes et sa place dans la société. On observe les personnages humains en famille, au travail, on découvre les données statistiques et scientifiques, mais on comprend la vraie position de l'auteur sur la personne, ses activités et ses valeurs grâce à l'utilisation de l'image par l'auteur, qui est une autre caractéristique du texte. Donc, par exemple à travers l'émission évangélique télévisée on peut découvrir la réflexion de B. Werber sur les valeurs d'une personne moderne, ses priorités de vie etc.:

Je vous connais, bonnes consciences calées dans la soie! Vous ne pensez qu'à votre confort personnel, vous ne désirez que des gloires individuelles, le bonheur oui, mais uniquement le vôtre et celui de votre proche famille. Je vous connais, vous dis-je. Toi, toi, toi et toi ! Cessez de sourire devant vos écrans, je vous parle de choses graves. Je vous parle de l'avenir de l'humanité. Cela ne pourra plus durer. Ce mode de vie n'a pas de sens. Nous gaspillons tout, nous détruisons tout. Les forêts sont laminées pour faire des mouchoirs jetables. Tout est devenu jetable : les couverts, les stylos, les vêtements, les appareils photo, les voitures, et sans vous en apercevoir vous devenez vous aussi jetables. Renoncez à cette forme de vie superficielle. Vous devez y renoncer aujourd'hui, avant qu'on ne vous force à y renoncer demain [6, p. 57].

Dans ce discours, prononcé par le prêtre, l'égoïsme des gens, leur attitude des consommateurs à l'égard des ressources de la planète, leur myopie intellectuelle et l'indifférence face à l'avenir sont condamnés. Mais ce n'est pas tout le message de l'auteur, le sens plus profond se détecte quand on apprend par qui a été présentée cette émission – «*par le père Mac Donald de la nouvelle Eglise adventiste du 45e jour et par la société de surgelés «Sweetmilk»*» [6, p. 57]. A notre avis l'écrivain utilise la figure stylistique –une allusion, basée sur la proximité sonore du nom de famille de prêtre avec le nom du réseau bien connu d'établissements de restauration rapide Mac Donalds. On sait bien que dans les établissements de restauration rapide on utilise des assiettes jetables, des serviettes en papier et de nombreux produits carnés d'élevage qui nuisent à l'environnement. Ainsi l'écrivain fait preuve du cynisme humain, de l'incohérence des actions avec les mots et prévoit un avenir déplorable pour l'humanité si elle ne cesse pas de détruire la nature.

En parlant de la communication littéraire on ne peut pas éviter les réflexions de Bernard Werber sur ce sujet-là: «Entre ce que je pense, ce que je veux dire, ce que je crois dire, ce que je dis, ce que vous voulez entendre, ce que vous entendez, ce que vous croyez en comprendre, ce que vous voulez comprendre, et ce que vous comprenez, il y a au moins neuf possibilités de ne pas se comprendre» [5]. Il est évident que l'écrivain lui-même accentue l'importance et la difficulté pour une personne d'être entendue et bien comprise. C'est peut-être pour cette raison que plusieurs personnages de ses œuvres sont parfois obligés de défendre leurs opinions, lutter pour la liberté de s'exprimer. Dans La Trilogie des Fourmis l'écrivain soulève le thème de la communication et de la compréhension entre les hommes d'abord, puis entre les espèces. Ce thème met l'accent sur les problèmes de la société en opposant l'organisation sociale du monde des fourmis et celle du monde des humains. Selon l'écrivain, il serait possible, grâce à la communication, de réaliser une coopération entre «*les deux formes d'intelligences, au lieu de courir parallèlement*» [7, p. 298], afin que nous puissions affirmer le déploiement des concepts de texte COMMUNICATION et COOPÉRATION dans le cycle étudié. D'un point de vue narratif et par rapport à la progression de l'histoire, cela reste une exploration de l'espace de l'un par l'autre, avec finalement la rencontre humains-fourmis.

En guise de conclusion, on peut constater que malgré la spécificité de narration et de composition utilisée par B. Werber (l'alternance des récits, des points de vue, des passages narratifs, et descriptifs) l'espace conceptuel de ses œuvres est perçu comme un ensemble sémantique unique. Dans cet article, nous avons identifié les concepts de base tels que ORGANISATION DE SOCIÉTÉ, COMMUNICATION, COOPÉRATION, HUMAIN/FOURMI qui assurent l'interaction de communication mentale entre l'auteur et le lecteur, approfondie dans le contexte historique et socioculturel et incarnée dans les œuvres. Le réseau des concepts clés crée la base significative du texte, permettant aux lecteurs de découvrir une partie de l'image artistique du monde de l'auteur qui est basée sur le concept de texte littéraire.

Bibliographie:

1. Кагановська О. М. Лінгвокогнітивний аспект утілення текстових концептів у французькій та українській художній прозі. Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія № 9. Сучасні тенденції розвитку мов. Випуск 2. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2007. С. 50–57. URL: https://orcid.org/0000-0003-2112-8962

2. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность [изд. 6-е]. – М.: Издательство ЛКИ, 2007. – 264 с.

3. Красных В. В. От концепта к тексту и обратно (к вопросу о психолингвистике текста). Вестник Московского университета. Серия: Филология. – 1998. – № 1. – С. 53–70.

4. Todorov, Tzvetan. Introduction à la littérature fantastique. – Paris : Seuil, 1970. – 188 p.

5. Nouvelle encyclopedie du savoir relatif et absolu, Bernard Werber, Édition Albin Michel, 2009, 586 p.

6. Werber B. Les Fourmis [Ressource électronique] /Bernard Werber. – Mode d'accès: https://www.twirpx.com/file/207911/

7. Werber B. Le Jour des fourmis [Ressource électronique] /Bernard Werber. – Mode d'accès: https: //www.academia.edu/11122000/Le_jour_des_fourmis_ de_Bernard_Werber

8. Werber B. La Révolution des fourmis [Ressource électronique] /Bernard Werber. – Mode d'accès: http://ekladata.com/6wOu2-7ZBuyqgXtfTOVn9tnICio/Werber-Bernard-La-Revolution-des-Fourmis.pdf

Отримано: 12 серпня 2019 року

Прорецензовано: 16 вересня 2019 року

Прийнято до друку: 23 вересня 2019 року

e-mail: myhalets.oksana@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2019-7(75)-23-26

Мигалець О. І. Особливості переносних значень дієслів на позначення *конфліктних дій* в сучасній українській мові. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2019. Вип. 7(75), жовтень. С. 23–26.

УДК 811.161.2'367.615:316.48

Мигалець Оксана Іванівна,
кандидат філологічних наук, викладач кафедри англійської філології,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕНОСНИХ ЗНАЧЕНЬ ДІЄСЛІВ НА ПОЗНАЧЕННЯ *КОНФЛІКТНИХ ДІЙ* В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

У статті розглянуто лексико-семантичні особливості мовних одиниць на позначення конфліктних дій, їхніх переносних значень на матеріалі сучасної української мови. Дослідження проводиться за допомогою методики формалізованого аналізу лексичної семантики, яка дає змогу провести класифікацію дієслів, виявити їхні спільні та відмінні риси, а також кількісні та якісні характеристики в сучасній українській мові. В результаті проведеного аналізу виявлено понятійні сфери джерел конфліктних дій, такі як боротьба за владу та високе становище в суспільстві, протест, незгода з ким-, чим-небудь, ворожість, помста, хитрість та лукавство, які призводять до мук, душевних страждань, ненависті, і лише компроміс та співпраця можуть привести до врегулювання відносин.

Ключові слова: *конфлікт, мовні одиниці, формалізований аналіз, лексична семантика, спільні й відмінні риси, якісні та кількісні характеристики.*

Oksana Myhalets,
Candidate of Philological Sciences, Lecturer of the Department of English Philology,
The State Institution of Higher Education "Uzhhorod National University"

PECULIARITIES OF THE VERBS' FIGURATIVE MEANINGS DENOTING *CONFLICT ACTIONS* IN MODERN URKAINIAN

The present paper deals with the lexico-semantic peculiarities of the language units denoting conflict actions, their figurative meanings on the material of modern Ukrainian. The study has been carried out with the help of the formalized lexical semantics analysis which gives the possibility to classify the verbs, disclose their both common and distinctive features as well as quantitative and qualitative characteristics in the language under study. The study has revealed the conceptual spheres of conflict actions' sources such as struggle for power and high position in the society, the protest, disagreement with someone or something, hostility, revenge, cunning and craftiness that lead to the torment, mental suffering, hatred, and only compromise and cooperation can lead to the relations settlement.

While comparing the figurative meanings of the verbs denoting conflict actions in modern Ukrainian, it has been proved that antagonistic, positional and emotional conflicts prevail over others. Furthermore, in this paper due to the figurative meanings of the verbs in Ukrainian the types of conflict actions with different degrees of tensity have been distinguished. The latter, of course, do not cover the whole range of conflict actions, but give a relatively complete picture of the specifics of the verbs' occurrence, course and solution.

Key words: *conflict, language units, formalized analysis, lexical semantics, common and distinctive features, qualitative and quantitative characteristics.*

Постановка наукової проблеми. Сучасні лінгвістичні студії все більше спрямовують свою увагу на вивчення одиниць лексико-семантичного рівня, оскільки «саме в лексиці приховані фундаментальні риси мовної структури, які зумовлюють наявність багатьох специфічних ознак на інших рівнях мови» [2, с. 88], а «внутрішня форма лексем розкриває причину взаємозв'язку слова з думкою» [4, с. 16]. Проблемам дослідження семантики лексичних одиниць присвячено праці вітчизняних та зарубіжних науковців (Ф. С. Бацевич, І. О. Голубовська, В. В. Жайворонок, М. П. Кочерган, А. А. Лучик, О. О. Селіванова, О. О. Тараненко, О. В. Тищенко, А. А. Уфімцева, M. П. Фабіан, A. Cruse, A. Wierzbicka, N. Riemer та ін.). Водночас займаються також і спірними питаннями семантики та семантичними відносинами між мовними одиницями [1; 7; 8]. Поряд з традиційною лексичною семантикою, основа якої полягає у вивченні слів або певних груп слів у процесі їхнього історичного розвитку та функціонування, досить активно розвиваються її інші напрямки: комунікативна, концептуальна, психолінгвістична, інтерпретуюча, структурна семантика тощо.

Однак, незважаючи на досить велику кількість досліджень з цієї проблематики, на сьогодні питання семантичних особливостей переносних значень дієслів на позначення *конфліктних дій* ще не стояло на порядку денному.

Актуальність дослідження визначається важливістю вивчення лексичного рівня мови, оскільки як соціальне явище, мова перебуває в безперервному русі та розвитку.

Метою статті є вивчення особливостей вживання переносних значень мовних одиниць на позначення *конфліктних дій* в сучасній українській мові. Поставлена мета передбачає розв'язання наступних **завдань**: 1) виявити семантичні особливості переносних значень дієслів на позначення *конфліктних дій* в досліджуваній мові; 2) дослідити спільні й відмінні риси лексичних одиниць, розкрити їхні якісні та кількісні характеристики; 3) виявити понятійні сфери джерел *конфліктних дій*.

Наукова новизна полягає в тому, що в роботі вперше проведено семантичний аналіз переносних значень дієслів, що характеризують *конфліктні дії*, виявлено їхні спільні та відмінні властивості, проведено класифікацію досліджуваних лексичних одиниць.

База даних, методи та методологія проведення дослідження. Матеріалом дослідження є дієслова на позначення *конфліктних дій* в українській мові, зібрані шляхом суцільного аналізу Словника української мови в 11-ти томах. Для проведення всебічного комплексного аналізу лексико-семантичних особливостей дієслів на позначення *конфліктних дій* в су-

часній українській мові, застосовано методику формалізованого аналізу лексичної семантики, яка базується на органічному поєднанні лінгвістичних методів зі структурно-математичними (детальніше про методику роботи див. [3; 5]).

Виклад основного матеріалу дослідження. Вивчення лексичного складу мови завжди було і залишається у центрі уваги дослідників, позаяк з усіх рівнів мовної структури лексико-семантичний найтісніше пов'язаний з позамовною дійсністю. Водночас лексичні одиниці є найбільш сприятливими, змінними й динамічними підсистемами мови, які безпосередньо реагують на зміни в житті людини та суспільства. Переносні значення, в свою чергу, збагачують семантичне наповнення мовних одиниць та відображають представлення індивіда щодо різноманітних явищ реальної дійсності за допомогою непрямого значення.

Специфіку вербалізації *конфліктних дій* в досліджуваній мові розкриваємо шляхом виявлення семантичних особливостей дієслів, за допомогою суцільного аналізу тлумачного словника української мови. Таким чином, об'єднуючою властивістю дієслів на позначення *конфліктних дій* в досліджуваній мові є наявність переносних значень. Отриманий лексичний склад поділяємо на групи, що дає можливість виявити їхні спільні та відмінні риси й розкрити їхні якісні та кількісні характеристики.

У досліджуваній групі лексики наявні 53 мовні одиниці, що мають переносні значення. Семантично їх можна поділити на:

1. «**Позиційні конфлікти**», до яких відносимо мовні одиниці ***воювати***, ***заворушитися***, ***наїжачуватися***, ***парирувати***, ***побитися***, ***протестувати***, ***розходитися***. Цей тип конфліктів виникає внаслідок боротьби за лідерство, незадоволення потреб у визнані значимості свого «Я». Людина, прагнучи показати свої лідерські якості та вагомість, усілякими методами намагається добитися успіху, досягти своєї мети, виражаючи при цьому незадоволення, незгоду, протест проти кого-, чого-небудь, не піддаючись кому-, чому-небудь, тим самим показуючи свою тверду та непохитну позицію, ідею, погляд (*почати виявляти невдоволення кимсь*, *чимсь*, *протест проти кого-*, *чого-небудь*; *бути сповненим рішучої незгоди з ким-*, *чим-небудь*; *виражати незадоволення*, *обурення проти кого-*, *чого-небудь*; *уживати всіх заходів*, *докладати зусиль якийсь час*, *добиваючись чого-небудь*; *намагатися подолати*, *перебороти щось*, *не піддаватися чому-небудь якийсь час*; *відстоювати певні позиції*, *погляди*, *ідеї тощо*; *виявляти розбіжність*, *суперечність з ким-небудь у чомусь*, *незгоду з кимсь*, *чимсь*).

Характерною рисою досліджуваних дієслів є яскраве відображення вольового компонента **конфлікту** через демонстрацію непоступливості, негативізму, небажання почути та зрозуміти один одного і розібратися в ситуації, що виникла, і при цьому виражаючи тверду волю, вдачу, характер та наполегливість: ***спорити***, ***сперечатися***, ***змагатися***, ***подряпатися***, ***поспорити*** – *змагатися*, *не поступатися перед ким-*, *чим-небудь якимись якостями*, *властивостями*, *кому-*, *чому-небудь у чомусь*; *суперничати*; ***протистояти*** – *опираючись*, *протидіючи кому-*, *чому-небудь*, *не давати йому можливості перемогти*, *поширитися*, *мати вплив на когось*, *щось і т. ін.*; ***пручатися*** – *протидіяти чиїй-небудь волі*, *чиїмсь бажанням і т. ін.*; *не підкорятися*; *борючись з яким-небудь почуттям*, *станом і т. ін.*, *не давати йому оволодіти собою*.

2) «**Антагоністичні конфлікти»**, що розкриваються дієсловами ***атакувати***, ***бити***, ***воювати***, ***гризтися***, ***зводитися***, ***змагатися***, ***колотитися***, ***оббезброювати***, ***ополчатися***, ***перегризатися***, ***погризтися***, ***подряпатися***, ***поперегризатися***, ***різатися***, ***стикатися***, ***стинатися***, ***стукатися***, ***торпедувати***, ***цькувати***. Це – надзвичайно поширене явище, оскільки антагонізм, суперництво, боротьба ворожих сил, тенденцій закладено в самій природі суспільства. Ці конфлікти характеризуються як ворожі, гострі та відкриті, що виникають між індивідами чи групами, інтереси та цілі яких є непримиренні (*спрямовувати які-небудь дії*, *заходи проти когось*, *піддавати гострій критиці*, *викривати кого-*, *що-небудь*; *сперечатися*, *сваритися*, *посваритися або побитися з ким-небудь*, *один з одним*; *вступати у суперечку*, *сварку*; *пересваритися (про багатьох)*; *підніматись*, *повставати на захист кого-*, *чого-небудь або на боротьбу проти когось, чогось*; *чинити опір кому-*, *чому-небудь*, *протестувати проти когось*, *чогось*, *боротися з ким-*, *чим-небудь*, *за когось*, *щось*; *бурхливо виявляти незадоволення*, *незгоду*; *бушувати*; *діями*, *поведінкою*, *словами і т. ін. робити неспроможним чому-небудь протидіяти*, *що-небудь заперечувати*; *виступати проти кого-*, *чого-небудь з нападками*, *з різкою критикою*; *вступати у протиріччя*; *ворожими діями*, *протидіями зривати що-небудь*, *не допускати здійснення чого-небудь*; *переслідувати кого-небудь різними наклепами і т. ін.*, *знущатися з когось*).

3) «**Емоційні конфлікти**», що передаються за допомогою лексичних одиниць ***бити***, ***боротися***, ***бунтувати***, ***гризтися***, ***заворушитися***, ***зневолювати***, ***наїжачуватися***, ***підбивати***, ***роздирати***, ***спалювати***, ***троюдити***. Переносні значення цих дієслів характеризують емоційні стани, які є причиною виникнення напруженої обстановки та відносин між індивідами, а це призводить до душевних переживань, страждань, надмірного хвилювання за себе та рідних, внутрішнього напруження, пригнічення, порушення спокою тощо (*завдавати страждання кому-небудь*; *хвилювати*, *бентежити*; *душевно страждати*, *журитися*, *переживати*; *оволодівати ким-небудь* (*про почуття*); *внутрішньо напружуватися*, *бути готовим до чого-небудь*; *ставати злим*, *роздратованим*; *сердитися*, *гніватися*; *пригнічувати*, *позбавляти сили*, *бадьорості*, *знесилювати кого-небудь*; *порушувати* (*тишу*, *спокій*) *чим-небудь*; *спричиняти*, *викликати внутрішній розлад*, *суперечності*; *сильно*, *різко роздратовувати*, *болюче діяти на щось*; *надто хвилювати*, *терзати*; *сильно діяти на кого-небудь*, *змушуючи зазнавати якогось гострого відчуття*; *завдавати моральних страждань*; *мучити*; *діями*, *словами поновлювати*, *примушувати знову відчувати*, *переживати щось неприємне*). Причинами емоційних конфліктів можуть бути як стан здоров'я, фізіологічні відхилення чи патологічні потяги, викликані надмірним вживанням алкоголю, наркотиків тощо, так і проблеми різного роду, зокрема, економічні, сімейно-побутові, ідеологічні тощо.

4) «**Ініціативні**, **спровоковані конфлікти»**, які містяться в семантиці мовних одиниць ***колотити***, ***нацьковувати***, ***ополчати***, ***підбивати***, ***цькувати***. Основні фактори такого роду конфліктів полягають у підбурюванні до ворожих дій, настроюванні проти кого-, чого-небудь, провокації до виявлення відкритих, соціально-побутових, правових, сімейно-побутових та духовно-культурних *конфліктних дій* (*викликаючи вороже ставлення*, *підбурювати*, *бунтувати*, *настроювати проти кого-*, *чого-небудь*; *схиляти*, *спонукати* або *під'юджувати до чого-небудь*; *підмовляти*; *нещирими діями*, *словами і т. ін. зваблювати*, *спокушати*, *знаджувати кого-небудь*; *підмовляти до ворожих дій*).

5) «**Деструктивні конфлікти**» характеризують лексичні одиниці ***загострюватися***, ***капітулювати***, ***підбивати***, ***полонити***, ***посадити***, ***припирати***, ***розтрощувати***. Цей тип веде не до вирішення, розв'язання конфлікту, а скоріше загострює його та призводить до посилення напруги у взаємовідносинах, виникнення суперечностей, упередженості проти опонента,

появи, виявів стресів та неприємних почуттів (***загострюватися*** *– ставати більш напруженим, нестерпним*, *непримиренним*; *збуджуватися*, *посилюватися*). Результатом цього конфлікту можуть бути як підкорення однієї сторони іншою та встановлення своєї влади, поставивши суперника у безвихідь, незручне становище та повну неспроможність до подальших дій (***підбивати***, ***полонити***, ***розтрощувати*** *– підкоряти своєму впливові*, *установлювати свою владу*; *доводити повну неспроможність чиїх-небудь положень*, *поглядів*, *брати верх над кимсь у суперечці*; ***посадити***, ***припирати*** *– поставити в незручне, безвихідне становище в розмові*, *суперечці*; *перемогти в суперечці*; *чинити натиск на кого-небудь якимсь способом*, *змушувати робити щось*), так і тимчасове припинення боротьби або цілковита відмова однієї зі сторін від подальшого протиборства й визнання своєї поразки, що супроводжується награною байдужістю, за якою маскується істинне ставлення до конфліктанта (***розходитися***, ***капітулювати*** *– не приходити до згоди*, *не домовившись один з одним у чомусь*; *відмовлятися від дальшої боротьби проти когось*, *чогось*; *визнавати своє безсилля в чомусь*). Відзначений конфлікт розглядаємо як «**невирішений**», бо він характеризується затяжкими переживаннями, виникненням нервових розладів, появою самокритики, самозвинувачення тощо.

6) «**Компромісні (ненасильницькі) конфлікти**», до яких відносимо дієслова ***настроювати***, ***підкоряти***, ***прибирати***, ***стикатися***, ***торгуватися***. Під компромісом, мається на увазі врегулювання конфлікту, йдучи на взаємні поступки, врахування інтересів та бажання протилежної сторони, одним словом – це співпраця двох сторін: обоє погоджуються на часткове виконання та задоволення своїх бажань і потреб ***торгуватися*** *– сперечатися*, *домагаючись поступок собі в чомусь або поступаючись комусь чим-небудь*. У багатьох випадках компромісні конфлікти призводять до злагоди та співпраці індивідів, налагодження відносин, створення сприятливих умов, наведення порядку в сім'ї, на роботі тощо: ***настроювати***, ***підкоряти***, ***прибирати***, ***стикатися*** *– наводити порядок в чому-небудь*; *створюючи сприятливі умови або поліпшуючи їх*, *допомагати розвиткові*, *розквітові чого-небудь*; *налагоджувати*, *поліпшувати щось занедбане*, *занепале*; *опоряджати*, *обладнувати що-небудь*; *вступати в спілкування*, *в які-небудь стосунки з кимсь*. Перевагами цього типу вирішення конфлікту є те, що ні переможця, ні переможеного тут немає, а це веде до зосередження уваги на взаємних інтересах, використання об'єктивних критеріїв, поваги один до одного під час переговорів, прийняття взаємовигідних рішень і т.п.

У нашому мовному матеріалі наявні дієслова, переносні значення яких позначають різні типи конфліктів, проте це значення зустрічається лише один раз. Указані дієслова на цій підставі об'єднуємо в окрему 7-му групу та проводимо їхній семантичний аналіз. Так наприклад дієслово ***попхнути*** позначає: *скинути з посади кого-небудь*, *відібрати в когось владу*, яке в свою чергу, можна віднести до **конфлікту** у **діловій сфері**, причиною якого є боротьба за посаду, владу та керівництво кимось, чимось, бажання до визнання, покори підлеглих та високого суспільного становища. В окремих випадках ці дії можуть призвести до покращення умов праці, підвищення заробітної плати тощо, а в інших навпаки – до погіршення трудових відносин в колективі та умов праці. **Конфлікт справедливості** простежується в лексемі ***розраховуватися*** (*робити щонебудь у відповідь на чиїсь дії*, *вчинки*; *зводити рахунки з ким-небудь*; *мститися*). Такого роду явище – це не тільки робити добро за добро, бути вдячним за допомогу і т.п., але також наносити зворотні удари в сторону противника, діяти помстою на помсту, позаяк в сучасному світі правило «око за око, зуб за зуб» частіше спостерігається ніж «люби ближнього, як самого себе». Людині слід пам'ятати, що кожна палка має два кінці: одною ти, а другою тебе. Зробивши добро, чекай на добро, а, зробивши підлість, чекай того ж. **Прихований конфлікт** розкривається за допомогою лексичної одиниці ***підкопувати*** (*підступно*, *таємно діяти проти кого-*, *чого-небудь*, *розхитувати основи чогось*). Підлість, погорда, хитрість та лукавство – це саме ті риси людини, яка здатна підступно, з показною доброзичливістю мати злий намір не тільки стосовно свого недруга, ворога, але частіше й свого близького друга чи рідної людини. **Руйнівний конфлікт** супроводжується руйнуванням, знищенням не тільки будівель, міст, але також розколом держав, псуванням відносин в дружньому та робочому колективах, розпадом сімей тощо (***розтрощувати***, ***спалювати*** *– руйнувати*, *нищити*, *ліквідувати що-небудь*; *знищувати*, *розвіювати*).

У результаті проведеного поділу дієслів, переносні значення яких характеризують *конфліктні дії*, отримано 7 груп, які можна представити рисунком їхнього співвідношення у відсотках (див. *рис. 1*).

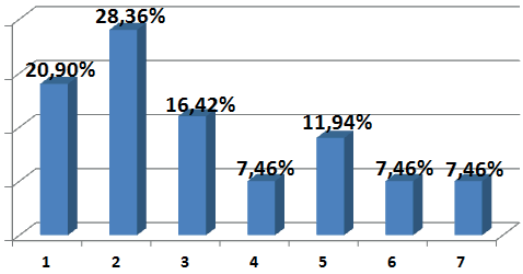

Рис. 1. Співвідношення дієслів на позначення конфліктних дій

Висновки. Проведений аналіз дає підстави зробити висновок про те, що переносні значення дієслів на позначення *конфліктних дій* в сучасній українській мові містять інтенсифікатори не лише негативної, але й позитивної оцінки, що є свідченням того, що в мові, як і суспільному житті загалом, є дві сторони медалі.

У статті виділено спільні та відмінні риси, якісні та кількісні характеристики семантики дієслів, виявлено понятійні сфери джерел *конфліктних дій*, такі як боротьба за лідерство, владу, бажання до визнання та високого положення в суспільстві, незадоволення кимось або чимось, незгода, протест проти кого-, чого-небудь, небажання почути та зрозуміти один одного, ворожість, помста, підлість, погорда, хитрість та лукавство, які призводять до душевних переживань, страждань, внутрішнього напруження, порушення спокою, безвиході, неспроможності до подальших дій і тільки компроміс та співпраця можуть привести до врегулювання, а іноді навіть і покращення відносин.

У роботі виділено типи *конфліктних дій* з різними ступенями напруги, які передаються саме за допомогою переносних значень дієслів сучасної української мови. Ці типи, звичайно, не охоплюють усього реального спектру *конфліктних дій*, однак дають відносно повне уявлення про специфіку їхнього виникнення, перебігу та вирішення. Під час дослідження з'ясовано, що найпоширенішими в українській мові є прояви **антагоністичних**, **позиційних** та **емоційних** конфліктів.

Таким чином, у результаті проведеного семантичного аналізу переносних значень дієслів, що характеризують *конфліктні дії* виділено 7 груп: 1) *позиційні конфлікти*; 2) *антагоністичні конфлікти*; 3) *емоційні конфлікти*; 4) *ініціативні*, *спровоковані конфлікти*; 5) *деструктивні конфлікти*; 6) *компромісні* (*ненасильницькі*) *конфлікти*; 7) *конфлікт* у *діловій сфері*, *конфлікт справедливості*, *прихований* та *руйнівний конфлікт*.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в поглибленому вивченні інших лексико-семантичних груп дієслів на позначення *конфліктних дій*, як важливих компонентів мовної системи в цілому.

Література:

1. Алефиренко Н. Ф. Спорные проблемы семантики: монография. М.: Гнозис, 2005. 326 с.
2. Кочерган М. П. Основи зіставного мовознавства. Київ: Академія, 2006. 424 с.
3. Мигалець О. І. Лексико-семантична група «Конфліктні дії»: системно-структурний підхід (на матеріалі української та англійської мов): дис. на здоб. наук. ступ. канд. філол. наук: спец. 10.02.15 «Загальне мовознавство». Ужгород, 2019. 401 с.
4. Русанівський В. М. Структура лексичної і граматичної семантики / відп. ред. О. С. Мельничук. Київ: Наук. думка, 1988. 240 с.
5. Фабіан М. П. Семантика мовного етикету: новий підхід до її вивчення. *Сучасні дослідження з іноземної філології*. Ужгород, 2014. Вип. 12. С. 7–13.
6. Cruse A. Lexical Semantics. Cambridge: Cambridge University Press, 1987. 310 p.
7. Lipka L. An Outline of English Lexicology: Lexical Structure, Word Semantics, and Word-Formation. Tubingen: Niemeyer, 1992. P. 151–152.
8. Murphy M. L. Semantic Relations and the Lexicon: Antonomy, Synonymy and other Paradigms. Cambrigde: Cambridge University Press, 2003. P. 92–97.

Джерела ілюстративного матеріалу

9. Білодід І. К., ред. *Словник української мови*. Т. 1–11. Київ: Наукова думка, 1970–1980.

Отримано: 7 вересня 2019 року

Прорецензовано: 16 вересня 2019 року

Прийнято до друку: 23 вересня 2019 року

e-mail: anna.sarmina@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2019-7(75)-27-30

Сарміна Г. Л. Особливості функціонування мови ворожнечі в інтернет-просторі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2019. Вип. 7(75), жовтень. С. 27–30.

УДК 81'27

Сарміна Ганна Лембітівна,
кандидат філологічних наук
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ МОВИ ВОРОЖНЕЧІ В ІНТЕРНЕТ-ПРОСТОРІ

Стаття присвячена проблемі дослідження мови ворожнечі в інтернет-просторі. Проаналізовано фактори, які зумовлюють стрімке поширення, появу і розвиток нових форм, визначено основну тематику, яка є політично, культурно й історично обумовленою, та характеристики даного феномену, а також низку критеріїв, на основі яких мову ворожнечі відмежовують від суміжних комунікативних форм. Описано основні форми, а також три типи мови ворожнечі і визначено критерії для їх розмежування. Розглянуто підходи до вивчення даного явища, серед яких саме мовознавчий підхід має особливе значення, оскільки дозволяє встановити інтенцію мовця, зафіксувати факт застосування мови ворожнечі і має вплив на юридичні наслідки таких дій.

Ключові слова: *мова ворожнечі, цифрова комунікація, комунікативна дискримінація.*

Hanna Sarmina,
PhD in Philology
Taras Shevchenko National University of Kyiv

THE PERCULARITIES OF THE FUNCTIONING OF HATE SPEECH ON THE INTERNET

The article focuses on the study of the particular aspects of Hate Speech functioning on the Internet. The factors that cause the rapid spread of Hate Speech, the emergence and development of its new forms have been analyzed. Among them the leading role have globalization, media, digitalization and the public. The study underlines the fact that the main thematic areas of Hate Speech are politically, culturally and historically conditioned. It was attempted to find the main characteristics of this phenomenon and a number of criteria on the basis of which the Hate Speech can be distinguished from related communicative forms. The study revealed a pattern of results which could be significant for defining and specifying the basic forms of Hate Speech, as well as its three main types and the criteria for recognizing them. The nature of Hate Speech has been particularly analyzed. Three main approaches to the study of this phenomenon were analyzed, among which the linguistic approach is of a particular importance, since it allows to establish the intensity of the speaker, to fix the fact of using Hate Speech and has an impact on legal consequences of such actions. A critical assessment of recent research has shown that there has been little investigation into this field. In sum up a significant link between important aspects of Hate Speech that have been existing and many important issues facing Hate Speech at the moment has been detected recently.

Key words: *Hate Speech, Digital Communication, Communicative Discrimination.*

Настання цифрової ери суттєво прискорило процес технічного поступу, стало поштовхом для трансформації суспільства, котре завдяки блискавичному розвитку всесвітньої мережі, відкрило для себе нові можливості для комунікації. Цифровий процес кардинально змінив комунікацію, адже основною рисою сучасного комунікативного процесу є інтерактивність, а у центрі цього процесу перебуває людина як безпосередній творець комунікації.

Технологічний розвиток став основою для утворення комунікативних платформ, на котрих постають нові медійні і соціальні простори, наприклад, соціальні мережі і служби обміну повідомленнями. Такі інновації надають можливості кожному користувачеві для висловлювання власної позиції, водночас нові технології дозволяють зберігати анонімність користувачів, а тому дають більшу свободу дій у мережі і прибирають обмеження у комунікативному процесі, що з одного боку є беззаперечною перевагою. З другого боку, публіка має змогу висловити не тільки схвальну або нейтральну позицію, проте й власне негативне ставлення, послуговуючись специфічним лексичним репертуаром, при цьому не відкриваючи власної ідентичності. Саме завдяки анонімності неабияка частина онлайн-користувачів попри численні заклики до толерантності, а також існування мережевого етикету, дозволяє собі лишати коментарі, котрі яскраво ілюструють феномен, який отримав назву "мова ворожнечі" (англ. *Hate Speech*).

Аналіз попередніх досліджень. Феномен мови ворожнечі неодноразово перебував у фокусі низки теоретичних і емпіричних досліджень як вітчизняних, так і зарубіжних вчених Д. Батлер, А. Вебер, Й. Дзялошинського, Т. Ісакової, Ф. Кінера, Т. Прищепи, Г. Черненко, Ф. Януша та є об'єктом дослідження не тільки лінгвістів, але й політологів, фахівців із соціальних комунікацій, юристів. Хоча для суспільства домінантне значення мають юридичні аспекти і наслідки мови ненависті, без мовознавчої складової складно довести справжню інтенцію мовця та правильно інтерпретувати сутність висловлювання. Крім того, мова ворожнечі перебуває у невпинному процесі розвитку, адже завдяки тому факту, що цифрова комунікація безмежна, не має кордонів і контролю, а прихована ідентичність і локація дають змогу приховати власні вчинки, "мова ворожнечі" набуває нових форм і специфічних характеристик, і саме цей факт зумовлює **актуальність** пропонованої розвідки. **Об'єктом** дослідження є мова ворожнечі, **предметом** – лінгвістичні характеристики мови ворожнечі. **Метою** дослідження є встановлення лінгвістичних особливостей функціонування мови ворожнечі у інтернет-просторі. **Матеріалом** для дослідження слугують коментарі користувачів соціальної мережі *Facebook* до публікацій таких видань як *Zeit Online, Die Tageszeitung, Spiegel Online, Focus Online, Tagesspiegel*, оприлюднених на офіційних сторінках мережі *Facebook.*

Виклад основного матеріалу. Стрімке поширення, а також поява нових форм мови ворожнечі зумовлено декількома факторами. В першу чергу варто згадати процес глобалізації всесвітньої мережі, який не тільки відкрив кожному платформу для висловлювання, але й уможливив комунікацію без обмежень у часі і місці.

По друге, варто згадати про вагому роль медіа, які слугують платформами для комунікації, і за своєю суттю, є пасивними поширювачами мови ворожнечі, до того ж медіа часто пропонують сумнівні матеріали, які громадськість поширює, обговорює і в процесі обговорення певним чином легітимізує [11, с. 24]. Наголосити на особливій ролі медіа варто також з огляду на те, що вони є здатними вплинути на конструювання позамедійної реальності. Наприклад, медіа здатні створити конфлікт, гіперболізувати його, перетворити його на нонсенс шляхом варіювання релевантності події, шляхом застосування різних методів висвітлення конфлікту. Медіа можуть контролювати тривалість висвітлення події, варіювати ступінь емоційності події, наголосити на зв'язку між подією і відомою особистістю або на зв'язку з іншою подією. Відповідно, позамедійна реконструкція реальності відбуватиметься необ'єктивно, із викривленнями сутності конфлікту. Оскільки негативна інформація завжди привертає більшу увагу, ніж позитивна або нейтральна, саме конфлікти завжди перебувають у центрі уваги громадськості. Мова ворожнечі може бути як природньою реакцією на конфлікт, так і рушійною силою конфліктів. У цьому зв'язку варто згадати про роль медіа у процесі анексії Криму 2014 року.

Питання про те, чи медіа цифрової доби і досі залишаються "четвертою владою", є дуже суперечливим. Наразі не можна стверджувати, що вони повністю формують громадську думку, хоча і без сумнівів мають потужний вплив на неї. Формування громадської думки залежить скоріш від настроїв глобальної світової спільноти, з якими пересічний користувач може у будь-який момент ознайомитись у мережі. Зазвичай, більшість домінує над меншістю, і змушує меншість приховувати власну позицію, або зовсім відмовлятися від неї під тиском громадської думки. Теорія "спіралі мовчання" Е. Нойманн [9] дає чітке пояснення тому, яким саме чином будь-яка інформація, котру поширюють медіа, може стати фактом. З одного боку, анонімність, яку певною мірою гарантує всесвітня мережа, може вивільнити людину з-під дії спіралі мовчання, проте вона не гарантує того, що людина стане прибічником саме мирного регулювання проблеми. Тому, з другого боку, існує ризик, що дія спіралі мовчання може стати ще більш інтенсивною через надзвичайно велику кількість прихильників конфліктної позиції. Відповідно, перша хвиля мови ворожнечі здатна сформувати наступні хвилі, які можуть призвести і до насилля фізичного.

Наступним, третім фактором, який зумовлює поширення і розвиток мови ворожнечі, є роль публіки. Нова ера масової комунікації передбачає активний розвиток феномена партиципації, під яким розуміємо нові форми участі користувачів у цифровому комунікативному процесі [4, с. 217]. Публіка у ролі творця інформаційного простору, креатора контенту нового ґатунку, не завжди правильно інтерпретує поняття свободи слова, яке, в принципі, має свої межі навіть у процесі комп'ютерно-опосередкованої комунікації, і часто виходить за межі дозволеного, поширюючи ворожі коментарі.

Тематика мови ворожнечі є культурно, історично, і в першу чергу політично обумовленою. Наприклад, мову ворожнечі у Німеччині яскраво ілюструють коментарі на такі теми, як біженці, мусульмани, гомосексуалісти, іноземці або жінки, експліцитні чи імпліцитні форми мови ворожнечі є реакцією на такі публікації. Проблема біженців, які прямують до Німеччини у пошуках кращого життя, і досі є однією з найбільш резонансних тем політики країни. Це можна проілюструвати такими прикладами: *diese Deutsch-...., geht irgendwie nur bei bestimmten Ländern. Schon mal Deutsch-Brite, Deutsch-Italiener oder Deutsch-Franzose gehört? Algeriendeutscher!; Nicht mehr Polizei ist die Lösung, sondern die sofortige Abschiebung aller kriminellen Ausländer!*

За часів панування націонал-соціалізму основною темою мовою ворожнечі були євреї і рома, оскільки політика держави передбачала їх переслідування і винищення. Також і політичні події в Україні останніх п'яти років привернули увагу громадськості в усьому світі, тема України з'явилася на перших шпальтах світових видань, а дії Росії викликали засудження у світової громадськості. Серед основних тем, які ілюструють воєнізований конфлікт в Україні, превалюють анексія Криму, дії на сході України, політична ситуація. *Das ist eine beliebte Methode für die Eroberer fremder Ländereien. Da gab es schon an vielen anderen Orten... Wenn Russland ein jüdischer Staat wäre, würde jede „Annexion" anerkannt*

Одним з не менш важливих завдань пропонованої студії є чітке пояснення феномену мови ворожнечі, оскільки під цим поняттям часто розуміють контент, який містить образи, зневажливі висловлювання або наклепи. Варто відмежовувати мову ворожнечі від суміжних явищ – дифамації, порушення політкоректності, популізму тощо. Поняття мови ворожнечі ґрунтується на ідеї категоризації людей за певними ознаками. Тож в основному, під мовою ворожнечі розуміють "свідомі і/або умисні висловлювання або повідомлення дискримінуючого змісту" [11, с. 21-22], і обмежують розуміння цього поняття як комунікативної форми формування неповноцінності людей шляхом категоризації їх. Процес категоризації в свою чергу відбувається шляхом виокремлення визначених соціальних груп за певними ознаками, наприклад мігранти, жінки, гомосексуалісти тощо. Представників таких громад оголошують нерівними до решти пануючих соціальних угрупувань та як правило позначають як меншини [11, с. 48]. По суті говоримо про явище дискримінації, яке є основою для відмежування мови ворожнечі від інших комунікативних форм. Повідомлення дискримінаційного характеру є формою вербального насилля і вираженням мови ворожнечі, а погрози, заклики до насильницьких дій є формами мови ворожнечі [11, с. 31], які мають як фізичні, так і психічні наслідки для кожного індивіда.

Мова ворожнечі є формою комунікативної дискримінації, яка, звичайно, має подібності з різними формами дифамацій, проте на відміну від мови ворожнечі, дифамації не завжди спрямовані проти групи або проти категорії людей. Крім того, образа має, як правило, емоційне зафарблення, тоді як мова ворожнечі не завжди пов'язана з емоційним станом, а ґрунтується скоріше на моральній позиції мовця. Образа частіше будується навколо індивідуальних характеристик, а мова ворожнечі – навколо групових, адже формулюється так, щоб людина відчула приниження саме через приналежність до певної групи. [11, с. 81-84]

З огляду на два поняття, які є визначальними для мови ворожнечі, а саме категоризація і дискримінація, цілком логічним видається те, що мова ворожнечі будується на бінарних опозиціях, серед яких домінує опозиція "свої" – "чужі". Це може виражатися шляхом протиставлення людині тварин чи комах: *Primaten werden uns überrennen. Die schaden uns so sehr das wir mit diesen Affen untergehen....;* фантастичних істот: *Pfui!!!!!! Teufel SPD Arbeiterverräter*; *wer tut endlich etwas gegen diese Ungeheuer, die sich bei uns breit machen????*; захворювань: *Aber radikale Muslime ist wie Pest und Cholera zusammen*; ворогів: *Was orakeln Sie da? Die sind echte Nazis!!!!*. Активуються такі бінарні опозиції саме завдяки медіа, оскільки тільки ті

соціальні позиції, які ґрунтуються на стереотипах, є постійними, а інші активуються штучно, саме завдяки медіа, тож медіа є рушійною силою, котра активує бінарні опозиції і водночас породжує мову ворожнечі.

Оскільки феномен мови ворожнечі постав і набув поширення саме у період розквіту цифрових технологій, часто вважають саме цифрову складову основою для розуміння мови ворожнечі. Фігурують такі поняття як наприклад кібер-ворожнеча (англ. *cyberhate*), яку тлумачать як "застосування електронних комунікаційних технологій для поширення інформації расистського, антисемітського, фанатичного, екстремістського або терористичного характеру" [5, с. 11], і яку не варто ототожнювати з мовою ворожнечі. У німецькомовній науковій літературі вживають термін "публікації ворожого змісту" або "пости ненависті" (нім. *Hassposting*). Попри той факт, що перераховані явища мають спільну природу із мовою ненависті, кібер-ворожнеча, пости ненависті не обмежуються характеристикою приналежності до групи або категорії. У цьому випадку йдеться про медіа, точніше онлайн-медіа, на яких ці форми поширюються, а феномен мови ворожнечі виходить за межі інтернету і онлайн-ресурсів [11, с. 114].

Цікавим видається той факт, що термін "мова ворожнечі" не має нічого спільного з лінгвістичною природою поняття, тобто із лексемою "ненависть" (англ. Hate), від якої походить англомовний варіант словосполучення. Це можна пояснити тим фактом, що більшість дослідників цього феномену не пов'язують це поняття із такою емоцією, як ненависть, а скоріше говорять про ворожість, або вороже ставлення до певних груп людей [11, с. 57]. Варто ще раз згадати, що квінтесенція явища мови ворожнечі полягає у приниженні людини шляхом категоризації на основі певних ознак – релігійних, соціальних, расових, статевих. У німецькій мові нерідко вживають термін "цькування" (нім. *Hetze*), оскільки вважають, що ця лексема краще відбиває сутність самого явища.

Мова ворожнечі є комунікативною формою, яка може мати не тільки вербальні, але й невербальні форми вираження, водночас розмежовують "жорстку" мову ворожнечі і "м'яку". Критерії для розмежування згаданих типів мови ворожнечі перебувають у правничому полі, адже до типу "жорстка мова ворожнечі" належать протиправні висловлювання або комунікативні дії, які є забороненими законом, а до типу "м'якої мови ворожнечі" належать такі, які фактично закон не забороняє, проте вони мають серйозні наслідки у питаннях нетолерантності та дискримінації [5, с. 4]. Медіаекспертка І. Земляна пропонує виокремлювати три типи мови ворожнечі, окрім слабкого і жорсткого типу, вона наголошує на існуванні середнього типу. Кожен з трьох типів різниться потужністю або ступенем дискримінаційних і принизливих вербальних нападів [3]. За формою мова ворожнечі може бути лаконічною, тобто без пояснень, і розширеною, тобто супроводжуватися поясненнями. Крім того, розрізняємо експліцитні форми мови ворожнечі і імпліцитні, серед яких превалюють такі лінгвістичні засоби, як іронія і сарказм, здатні перетворити на перший погляд позитивні рисі на негативні.

В цілому інструментарій мови ворожнечі є достатньо широким, мова ворожнечі "тактично застосовує слова, зображення і символи так само як посилання, завантаження, дискусії, теорії змови, політику і навіть поп-культуру" [5, с. 48].

Мову ворожнечі ілюструють такі ситуації, як підбурювання та заклики до дискримінації і насильства, виправдання таких випадків; твердження на основі расистських, етнічних, національних та інших упереджень: *Notfalls werden halt arabische Clanmitglieder mit schlechten Deutschkenntnissen eingestellt, siehe Polizei Berlin;* звинувачення у негативному впливі певних соціальних груп та згадка про них у образливому контексті: *Es wurden auch Frauen vergewaltigt und Menschen entführt. Wahnsinn, wie konnte das ohne Zuwanderer nur passieren;* цитування ксенофобних висловлювань, нав'язування колективної провини тощо *Muslime haben in Deutschland & in der ganzen EU nix zu suchen unser Kontinent gehört Jesus! Es war schon vorher in Großstädten unsicherer geworden dank den ganzen unintegrierbaren Kriminellen, aber das wird richtig böse enden für uns* ☹ [3; 5, с. 4; 11, с. 114].

Варто наголосити на нерозривному зв'язку поняття мови ворожнечі із насиллям, адже насилля і відкриті конфлікти є конкретним наслідком будь-якої форми мови ворожнечі. Водночас тісний зв'язок із насиллям мають ситуації, коли насилля прагнуть виправдати або навіть легітимізувати подеколи маніпулюючи поняттям патріотизму: *Die Ostukraine und die Krim haben immer prorussisch gewählt, denn so wollten sie vertreten werden – und nicht durch die Nationalisten/ Banderaverehrer im Westen.*

Отже, основними ознаками мови ворожнечі вважаємо такі: дискримінаційний зміст, комунікативна форма, зв'язок із насиллям, публічність (адже у приватних контекстах не може кваліфікуватися як протиправна дія).

Наразі існують три основних підходи до вивчення мови ворожнечі у сучасній науковій думці – мовознавчий, юридичний і медійний. Мовознавці цікавляться в першу чергу лінгвістичною стороною мови ворожнечі, про що свідчать відповідні дефініції, пропоновані лінгвістами: "Мовленнєве вираження ненависті проти особи або групи, в першу чергу вживання висловлювань, які слугують для дискредитації та образи соціальних груп" [10, с. 49]. У фокусі уваги юридичних досліджень перебувають такі дефініції мови ворожнечі, як "форми вираження, повідомлення ворожого або принизливого характеру", "розпалювання або провокування дискримінації, насилля", "виправдання або заперечення злочинів проти людства" [2, с. 91-92].

По суті, лінгвістичний підхід до вивчення мови ворожнечі базується на теорії мовленнєвих актів і передбачає аналіз цього феномену на основі трьох моделей: локутивної, іллокутивної і перлокутивної [10]. Для локутивної моделі вагомим є добір лексики, і саме висловлювання (*Scheisse, Arschlöcher, Psyche, Stinktiere, Dreckslandt, Gesocks* usw.), лексичні одиниці слугують індикаторами комунікативної форми "мова ворожнечі" [11, с. 66-69]. Іллокутивна модель фокусує увагу навколо інтенції мовця, яка є відповідно до теорії Дж. Серля причиною дії. Саме інтенція і відмежовує мову ворожнечі від інших форм дискримінації або образ, адже якщо дискримінація не є навмисною, а скоріше збігом обставин чи випадковістю, стверджувати, що йдеться про мову ворожнечі не можна. Водночас інтенційність, як ознака мови ворожнечі, є скоріше фактором, котрий полегшує правове регулювання цієї проблеми, а не має вирішальним значення для чіткого визначення даного феномену. Перлокутивна модель фокусує увагу на наслідках і ефектах, котрі може спричинити мова ворожнечі. Застосування теорії мовленнєвих актів для аналізу мови ворожнечі дозволяє отримати комплексну картину про дане явище, оскільки застосування трьох моделей не звужує фокус уваги виключно на лексичних одиницях, а дозволяє врахувати специфіку комунікативної ситуації, намір мовця, контекст, результат та бажаний ефект. Однак даний підхід навряд чи може бути

застосований до медіатизованих форм мови ворожнечі, адже медіа змінюють комунікативну ситуацію і специфіка медіа виключає можливість встановити намір мовця і дізнатися про наслідки.

Дослідження мови ворожнечі у медіа мають в першу чергу фокусувати увагу на вживанні різних лінгвістичних засобів (специфічних лексичних одиниць, граматичних і синтаксичних конструкцій), котрі створюють певні ефекти. На відміну від класичних медійних форм, контент, створений користувачами (англ. *user-generated content*), є достатньо непередбачуваним медійним продуктом, котрий не створюють за класичними шаблонами. Тому репертуар лексичних одиниць, тематики, стилю висловлювання є достатньо різноманітним. Класичні правила створення медійного продукту не важать для коментарів користувачів, які найяскравіше ілюструють різні типи і форми мови ворожнечі, а формулюють такі приклади на основі власного досвіду і власних моральних цінностей. Саме в цьому ракурсі більш показовим буде аналіз вживання лінгвістичних засобів і застосування тільки локутивної моделі. Логічним і результативним було б також проаналізувати комунікативні стратегії і тактики.

Висновки. Підбиваючи підсумки варто наголосити на тому, що мова ненависті не є стабільним явищем, вона перебуває у процесі розвитку і разом з технічним поступом, котрий відкриває для неї нові можливості, набуває новітніх форм і варіацій. Іншими факторами, які зумовлюють поширення мови ворожнечі і появу її нових форм є глобалізація Інтернету, роль медіа і роль публіки. Тематика мови ворожнечі безпосередньо залежить від політичної ситуації у країні, культурного розвитку і історичних подій, які мають неабияке значення в процесі становлення держави. Водночас феномен мови ворожнечі має низку стабільних ознак, які чітко відокремлюють її від інших суміжних явищ, серед яких основними є: дискримінація, категоризація, зв'язок із насиллям. Попри той факт, що мова ворожнечі перебувала у фокусі уваги значної кількості дослідників, вона і досі залишається феноменом, котрий потребує опрацювання саме завдяки своєму невпинному розвиткові, і саме цей факт окреслює перспективи подальших досліджень.

Література:

1. Вебер А. Навчальний посібник з проблематики «мови ненависті» [пер. з англ. Східно-Європейського Інституту Розвитку; за заг. ред. Павліченка О. М.]. Київ: Тютюкін, 2010. 96 с.
2. Ісакова Т. Мова ворожнечі як проблема українського інформаційного простору. *Стратегічні комунікації.* 2016. № 4. С. 90–97.
3. Расулова О. Як журналістам не вдаватися до мови ворожнечі. *Media Lab*. 2019. URL: https://medialab.online/news/vorozhnecha/.
4. Роль партиципативної культури у дигітальній журналістиці : матеріали Всеукр. наук.-прак. конф. студ. і мол. вчених ["Медіаконтент: види, форми подачі та особливості сприйняття"], (Київ, 4 квітня 2017 р.) / КНУ імені Тараса Шевченка. Київ: Інститут журналістики, 2017. 260 с.
5. Assimakopoulos S., Baider F. H., Millar S. Online Hate Speech in the European Union. A Discourse-Analytic Perspective. *Springer Open*. 2017. URL: https://link.springer.com/book/10.1007/978-3-319-72604-5.
6. Butler J. Hass spricht. Berlin: Suhrkamp, 2006. 263 c.
7. Januschek F., Gloy K. Sprache und/oder Gewalt. Oldenburg: Redaktion Obst, 1998. 205 c.
8. Kiener F. Das Wort als Waffe: zur Psychologie der verbalen Aggression. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1983. 304 c.
9. Noelle-Neumann E. Die Schweigespirale: Theorie der öffentlichen Meinung. München: Langen-Müller, 2001. 422 c.
10. Searle J. R. A classification of illocutionary acts. *Language in Society* / John R. Searle. London: Cambridge University Press, 1976. С. 1–23.
11. Sponholz L. Hate Speech in den Massenmedien. Wiesbaden: Springer VS, 2018. 474 c.

Отримано: 17 серпня 2019 року

Прорецензовано: 16 вересня 2019 року

Прийнято до друку: 23 вересня 2019 року

e-mail:irenas7217@gmail.com

oksananychko@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2019-7(75)-31-36

Stetsko I. I., Nychko O.Ya. Case-based instruction as a teaching method of Business English. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2019. Вип. 7(75), жовтень. С. 31–36.

УДК 378.147+811.111 (07)

Iryna Stetsko,
Associate professor, PhD in Pedagogics
Ternopil National Economic University
Oksana Nychko,
Associate professor, PhD in Philology
Ternopil National Economic University

CASE-BASED INSTRUCTION AS A TEACHING METHOD OF BUSINESS ENGLISH

The article deals with the problem of using active methods of teaching Business English on the example of case study. It also highlights the definition, purpose of case study method and identifies its main functions. Besides, it focuses on basic peculiarities of case-based method for teaching English and describes the effective ways of case studies usage. Moreover, it is stated that case studies present realistic, complex, and contextually rich situations and often involve a dilemma, conflict, or problem that one or more of the characters in the case must negotiate. This method increases student proficiency with written and oral communication, as well as collaboration and team work. The peculiarity of this method of teaching is that it develops practical and cultural thinking and also develops professional and managerial skills.

In the article some of the steps how to lead a case-based discussion are pointed out: giving students time to read and think about the case; introducing the case briefly and providing some guidelines for how to approach it; creating groups and monitoring them; asking questions for clarification and moving discussion to another level; synthesizing issues raised.

Some examples of the use of case-study method at the English lessons in a professional environment (Business English, English for managers, English for economists, English for professionals in the field of advertising, for specialists in public relations) are illustrated and thoroughly analysed. The course-books "The Business" (The Pre-intermediate, The Intermediate, The Upper Intermediate, The Advanced levels) laid the foundations of the analytical analysis of the case-study method samples.

Key words: *case study, case-based instruction, case-based discussion, group work, Business English, assessment, managerial skills, professional skills, counselling skills, interactive method.*

Стецько Ірина Іванівна,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов
Тернопільського національного економічного університету
Ничко Оксана Яромирівна,
кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов
Тернопільського національного економічного університету

CASE STUDY МЕТОД У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ДІЛОВОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

У дослідженні подано дефініцію метода case study, визначено мету та його основні функції. Зосереджено увагу на особливостях використання case study метода у процесі навчання англійської мови та схарактеризовано ефективні способи його впровадження у навчальний процес. У статті вказано поетапні кроки ведення дискусії на основі даного методу. Проілюстровано та проаналізовано окремі приклади використання case-study метода на уроках англійської мови у професійному середовищі (Ділова англійська, Англійська для менеджерів, Англійська для економістів, Англійська для професіоналів у сфері реклами тощо) на основі аналізу навчально-методичної літератури. Обґрунтовано доцільність використання означеного метода у навчальному процесі вищої школи.

Ключові слова: *case study метод, професійні навички, управлінські та організаційні навички, Ділова англійська мова, оцінювання, робота у групах, інтерактивний метод.*

Introduction. Teaching and learning styles are, by their very nature, changing and in recent years there has been a noticeable move from lecture-based activities towards more student-centred activities. Case studies are an increasingly popular form of teaching and have an important role in developing skills and knowledge in students. This approach is one of the ways in which such active learning strategies can be implemented in educational establishments.

Theoretical background. Thus, case study method is a powerful student-centered teaching strategy that can impart students with critical thinking, communication and interpersonal skills. Furthermore, case studies are, by their nature, multidisciplinary, and allow the application of theoretical concepts (Davis and Wilcock). They present realistic, complex, and contextually rich situations and often involve a dilemma, conflict, or problem that one or more of the characters in the case must negotiate. So, while working on cases students research and evaluate multiple sources of data.

Case method is also effective at developing real world, professional skills. Among the reasons for the case method's popularity is its capacity to bring the realities of the business world into the classroom through the active involvement of the student in meaningful, practice-oriented learning activities. Working on case studies requires good organizational and time management skills. This method increases student proficiency with written and oral communication, as well as collaboration and team work. Moreover, case studies force students into real-life situations, training them in managerial skills such as holding a meeting, negotiating a contract, giving a presentation, etc. (Daly, 2002).

Through case analysis, the purpose is to train students to use the following higher-order thinking skills (Emory, 2016):

– analyzing, interpreting and assessing data and situations;

– diagnosing problems and assessing situations;
– forecasting future performance and resources in need;
– planning and goal setting;
– communicating;
– implementing and monitoring plans [12].

As a method for teaching English, case studies combine many of the latest techniques currently advocated by researchers and practitioners in the profession. They teach language through content, rather than through grammatical or lexical exercises. Content material is business-related, and thus of greater relevance and interest to the student in a business language course than nonbusiness subject matter. Case studies are typically authentic materials which present the students with actual business problems to analyze and solve, in contrast with more traditional materials that consist of dialogues [3].

Studies have shown that working in groups during completion of case studies significantly improves student perceptions of learning and may increase performance on assessment questions [7].

According to Davis (1993), an effective case study is one that:
– tells a "real" and engaging story;
– raises a thought-provoking issue;
– has elements of conflict;
– promotes empathy with the central characters;
– lacks an obvious or clear-cut right answer;
– encourages students to think and take a position;
– portrays actors in moments of decision;
– provides plenty of data about character, location, context, actions;
– is relatively concise [4].

Results and discussion. The usage of case studies will definitely depend on the goals, as well as on the format, of the course. During the lecture course, for example, one might use a case study to illustrate and enrich the lecture material. Also in a large class one might consider breaking the class into small groups or pairs to discuss a relevant case. If the class is smaller, one will be able to use more detailed and complex cases in a discussion-format course, to explore the perspectives introduced in the case in greater depth, and perhaps integrate other instructional strategies, such as role playing or debate.

Regardless of the format in which one can use case studies, it is important that the instructor know all the issues involved in the case, prepare questions and prompts in advance to enhance the discussion, and anticipate where students might run into problems.

Although, there are many effective ways of case studies usage, we would like to point out some of the steps how to lead a case-based discussion:

1. Give students time to read and think about the case. Moreover, if the case is long,give it as homeassignment with a set of questions for students to consider;
2. Introduce the case briefly, provide some guidelines for how to approach it and clarify how you want students to think about the case;
3. Create groups and monitor them to make sure everyone is involved. Breaking the full class into smaller groups gives individual students more opportunities for participation and interaction;
4. Have groups present their solutions/reasoning;
5. Ask questions for clarification and to move discussion to another level;
6. Synthesize issues raised.

Case – based instruction provides students with indispensable information about an issue, matter or problem to be solved coupled with background information. Typically ESP class engages six stages of case studies with involvement of both serious mental and linguistic competence. They are:
– reading the case;
– identifying the problem;
– defining priorities and limitations;
– looking for alternative solutions;
– choosing the best alternative and the best linguistic way to represent it;
– preparing an action plan [1, pp. 553-566].

The use of case-study method at the English lessons in a professional environment (Business English, English for managers, English for economists, English for professionals in the field of advertising, for specialists in public relations) pursue two objectives as to further improve both linguistic and socio-cultural competence and the formation of professional skills of students [13].

Foreign language activity is carried out in the following sequence: case information discussion, important information identification, exchanging of ideas on the problem stated, solution development on the given problem, final decision discussion, report preparation. In the chart below we can see some case study examples at various stages of Business English studying:

1 BUSINESS *(CLOSED)* CASE STUDY: SCOTAIR

Length: 2 hours

Level: 1st year International Business and Management course, pre-intermediate ESP class)

Aim: To illustrate the importance of given reading and listening materials for a particular situation. To encourage students to use and analyse knowledge obtained from an audio/video demonstration

Key skills: Group work, individual study**,** time management

Assessment: Question sheet rate (on important things when flying), reading for gist handout, note-taking handout, group answer

Students are assigned to groups of 3-6 to the session. Each group is presented with handout sheets and a set of questions to answer. TASK: How important are these things for you when you fly? Rate the following as A (very important), B (important), C (not important).

- ✓ Free in-flight food
- ✓ Free headphones
- ✓ Carbon footprint of flight
- ✓ A lot of legroom
- ✓ Wide seats
- ✓ Seatback TV
- ✓ Fast check-in
- ✓ Free newspapers or magazines
- ✓ Seat allocation
- ✓ Friendly cabin crew
- ✓ Free in-flight drinks
- ✓ A clean and tidy plane

There is also some information for everyone to read (group reading). TASK: read the article to gather information about changes in passenger air travel over the last 70 years and answer the following question: What two trends does the article describe? (group answer). ESP class is also presented with listening and note-taking activity/sheet to highlight relevant facts and underline key problems. There are six speakers from different countries who say about the budget airline EvanAir company and their working/travelling experience there.

Judith, cabin crew, (United Kingdom)	**Robin, Airline employee, (France)**	**Michael, passenger, (Ireland)**	**Anna, passenger, (Holland)**	**Morten, concerned citizen, environmentalist (Norway)**
Has worked at EvanAir for___.	Worked at EvanAir for three months.	EvanAir has revolutionazed air travel.	EvanAir are uncomfortable but also _____.	Difficult for the crew to leave and find new jobs.
EvanAir don't provide tea, coffee or water.	Spent ____hours flying per day and three hours travelling to work.	In the past only _____ people could fly, now everybody can afford it.	Flying is quicker than train or car.	Doesn't use budget airlines because safety and _____ are more important.
Has to pay _____ for her uniform	Often started to work at _____			Britain's CO2 emissions are increasing.
				Short-haul flights are the worst because most fuel is used for ___and landing.

The process of preparing the students for solving a case is based on skills and abilities to work with information tools to update the existing knowledge, stimulate research activities. At the stage of collecting information a variety of sources are used based on modern communications: television, video, computer dictionaries, encyclopedias and databases available through the communication system. These sources provide more comprehensive and more relevant information. The next stage is information processing to classify and analyse the facts to represent the overall picture of the phenomenon or event. The final phase is representation of the reasoned decision submitted in the form of presentations, illustrated text messages, tables, graphs, charts, etc. [13]. The above-stated *closed case study type* implies that the students are provided with all information they need and the proposed solutions are not expected to differ considerably since all the groups have an access to the same source of information.

Leading a case discussion consists of two primary activities: questioning and listening. Although every discussion is different a standard set of steps might follow situation description, possible action definition, identification of the consequence of each action choice, "best" action selection, summarizing and generalization of the given case. The "big" questions in the discussion should move the students through this arc, but the teacher should also prepare a series of questions designed to do smaller tasks like information getting form the case, inducing students to partner work, fostering debate, pushing students to support and defend their points of view. At the initial stage of case study discussion it's indispensable to wrap up appropriately a case by highlighting and summarizing case points. It's also a good time for the instructor to get a sense of what students are taking away from the discussion. A form of *ONE MINUTE PAPER* in which they are asked to write down their answers to a few questions, including: "What was the main point of the case?" "What did you learn from the discussion?" "How well do you think you performed?" "What did you like or dislike about the discussion"?

2 BUSINESS CASE STUDY: COUNSELLING

Length: 2 hours

Level: 2nd year International Business and Management course, intermediate ESP class)

Aim: to demonstrate the application of theoretical concepts in an item of counselling goals, skills and phases and to encourage students to study the importance of the topic independently, help them to understand and to interpret the above-stated concepts of the given problem

Key skills: Group work, presentation skills, individual graph study, written communication, time management

Assessment: Question sheet handout, counselling language sheet handout, counselling skills checklist handout, counselling graph (for gap-filling) handout, group presentation

Students are assigned to groups of 3-6 to the session. Each group is presented with handout sheets and a set of questions to answer. The students are also offered to listen to the extract from a lecture on counselling skills to complete the handout. Task: Brainstorm a list. **Case synopsis:** What kind of personal problems can interns or employees experience when working abroad? Listen to the extract from a lecture on counselling: Firstly, the goal of counselling is to help another person manage a personal problem using their own resources. Secondly, counselling is about listening, not about telling. It's about talking to someone and helping, not about persuading or manipulating. And counselling is about assisting and exploring problems. It's not about reassuring someone or solving their problems for them. Thirdly, the three phases of counselling. Phase one, talk. This is where you encourage the problem holder to talk about the problem and to start to understand how they feel about the problem and why they feel that way. Phase two, think. This is where you encourage them to think about the problem and reassess it. You help them to see their situation from a new perspective, so that they can consider the different options for dealing with the situation. And phase three, act. This is where you help them to choose their own solution and to establish an action plan to manage the problem.

Counselling
Counselling = helping someone _____ a personal problem using their own _____
Counselling skills
listening
manipulating
talking
helping
persuading
telling
assisting
exploring problems
reassuring
solving (for them)
THE THREE FASES OF COUNSELLING
Phase one = _____ Phase two = _____ Phase three= _____

COUNSELLING LANGUAGE

The groups are also required to match each phrase in the box to a counselling skill. They are provided with another handout given below:

How do you feel?	Why not start by – ”ing..?	What’s your first priority?
You were surprised?	What would happen if (+past tense)?	Right.
So, to sum up, ….	So you are saying that…?	What are the options?

COUNSELLING SKILLS CHECKLIST

Counselling skill	Description of skill	Useful phrases or body language
1.Asking open questions	Ask who, why, what, where, how, etc, to get them talking about the issues.	
2. Paraphrasing	Clarify your understanding by rephrasing what they said, and feed it back to them.	
3. Paying attention	Use positive body language to show that you are really listening.	Look person in the eye, smile, nod head
4.Encouraging	Show you are interested by nodding and saying uh, huh, Mmm, Yeah, I see, etc.	
5. Echoing	Encouraging them to tell you more about a topic by repeating a key phrase or word.	
6. Summarizing	Show you have understood all they said by pulling it all together in two sentences.	
7.Establishing opinions	Get ideas from them on positive alternatives to resolve the problem.	
8.Asking hypothetical questions.	Encourage the problem holder to think through the implications of the suggestions.	
9.Prioritizing	Establish which of the possible options the problem holder chooses to tackle first.	
10. Action planning	Suggest a clear first step they can take to help them manage the problem.	

The students are expected to find out further information by adding one or more phrase of their own to each counselling skill in the handout above. A final component to the class study is to give a 5 minute presentation with a partner to describe a situation when they helped someone with a problem or when someone helped them. TASK: Did your experience correspond to what you heard in the lecture? The students therefore have to share their personal research experience and relate the information to their acquired knowledge from the lecture they’ve just heard (group answer).

3 BUSINESS *(SEMI OPEN)* CASE STUDY (DECISION-MAKING ASPECT): CAR –GLAZER

Length: 3 hours (one lab session)

Level: 3rd year International Business and Management course, upper-intermediate ESP class)

Aim: the present study aims to illustrate why given materials are used for a particular application, to apply Business and Economics English skill, to give students the opportunity to investigate and analyse the given case, to encourage learners to actively engage in learning to discuss, argue and negotiate idea and to collaboratively solve a problem in interactive learning environment, to show active participation in the problem solving and critical thinking abilities.

Key skills: Group work, presentation skills, time management

Assessment: Group holding a meeting, peer assessment

Primarily this case study requires students to work together in groups of 5-6 to assess a number of statements which tend to evaluate employer’s actions towards his employees. To help the students to do the task a number of honest/dishonest statements are presented: making personal photocopies at work, using the company phone to make private calls, embezzling money from the company, going to the dentist during working hours, throwing a “sickie”, surfing the net during office hours, borrowing money from the petty cash. **Case summary:** Following this, the study covers three documents to consider: Car-Glazer International chief accountant responsibilities,

Car-Glazer business and its services, memo written to all technicians to reduce a growing number of claims from unsatisfied customers. Groups then assemble and are given ten minutes to brainstorm the suggested questions. This helps to highlight basic company concerns that the company faces with its technicians. The students are also asked to discuss the company organigram and its staff members. The students are expected to consider an email written by one the company's staff member dealing with acquired debts in the business. To find out further information the students are told to listen to the telephone abstract disclosing the reasons of retarded payments caused by the company Sales Manager. To tackle the problem the students are told to hold/arrange a meeting to decide what action Car-Glazer should take regarding Filip Novak- the company Sales Manager. The session with a role play exercise which requires students to act out a meeting assuming in particular the roles of Emily Wuatt (Chief Acountant), Sales Manager (Filip Novak), Area Sales Managers, Warehouse manager and HR manager, company technicians. Each group has to assess the following courses of action: reprimand, official warning, dismissal, etc. With the given above semi open type of case study the students are presented with a limited amount of information and are tasked to search for the additional background information and make both internet and personal investigation, so the case solutions that various group of students put forward will vary significantly due to the fact that each group uses different sources and report different research. The suggested type of decision-making case study provides students with a current problematic situation and the students are supposed to offer a solution of their own not having being found yet.

4 BUSINESS MARKETING CASE STUDY: MPO FENÊTRE

Length: 4 weeks (Introductory lectures and presentation sessions)

Level: 4rd year Marketing course, advanced ESP class)

Aim: This case study is designed to illustrate the practical application of the theoretical concepts covered during marketing and strategy lectures. it enables the review of the fundamentals of market analysis, demonstrating the criteria used for strategic decision-making and for implementing a business strategy. Specifically, the case study focuses on marketing strategies. Working on this case study will show the student how to:analyse a company's internal and external environment; to identify the "key success factors" for a company operating in this industry; to draft a sales pitch; to decide on the size of the salesforce needed for a targeted commercial area; to calculate a selling price; to determine the feasibility of promotional offers, such as discounts

Key skills: Group work, poster presentation skills, time management, independent research, business environment analysis (SWOT, PESTEL) estimation and calculation of the operating margin, research on human resources and hiring issues

Assessment: Group reports, poster presentation, peer assessment

Case synopsis: ***Research problem: How to succeed in the PVC window market?***

This case study is based on real events which occurred in 2010. It describes the launch by MPO Fenetres of new windows, characterised by improved thermal performance, achieved by the use of triple glazing. This company is based in the French region of Orne. It has 200 employees, and realized a turnover of over €35 million in 2010. It has positioned itself as an innovative company, always seeking to apply the latest technical developments. In the current economic crisis customers are more careful with their money, and think more carefully about potential purchases. In recent years it has been shown that consumers' purchasing behaviour has evolved, and that criteria such as sustainable development and environmental protection are now among the factors that may influence purchasing decisions. In this sense, an "ecological consciousness" has emerged. Not only the *Grenelle de l'Environnement* (a French forum for the discussion of issues relating to sustainable development) and government standards, but also tax credits associated with the purchase of certain goods, have affected the housing industry, and therefore also window manufacturers. Rebuilding and renovation are also subject to these factors. In this context, the launch of windows made of PVC, with their high thermal performance and technical and competitive advantages, was important for this SME. It was the company managers' responsibility to launch and market these products successfully. **Tasks:** students are expected to carry out and independent research on the given case. Students address their case study objectives by handing in their individual/group report and giving a presentation. It's essential to consider: a. Pricing policies.b. Promotion.c. Product lines. d. Channels of distribution.e. Geographic concentration.f. Increases or declines in firms or profitability.

Checklist for Analyzing the Current Situation of the discussed company:

Phase 1: **The environment**.

1. Are there any trends in the environment that could have an effect on the industry, firm, or management program? 2. What is the state of the economy ? Inflation? Stagflation? Depression? 3. What is the cultural, social, and political atmosphere?

4. Are there trends or changes in the environment that could be advantageous or
disadvantageous to the industry, firm, or management program? Can the management
program be restructured to take advantage of these trends or changes?

Phase 2: **The industry**.

1. What industry is the firm in? What class of industry? Are there other industries the firm is competing with? 2. What is the size of the firm relative to the industry?

3. How does the firm compare in terms of market share, sales, and profitability with the rest of the industry? 4. How does the firm compare with other firms in the industry in terms of a financial ratio analysis? 5. What is the firm's major competition? 6. Are there any trends in terms of government control, political, or public atmosphere that could affect the industry?

Phase 3: **The firm**.

1. What are the objectives of the firm? Are they clearly stated? Attainable?

2. What are the strengths of the firm? Managerial expertise? Financial? Copyrights or
patents? 3. What are the constraints and weaknesses of the firm?

4. Are there any real or potential sources of dysfunctional conflict in the structure of the firm? 5. How are the functional departments (e.g. marketing, financial services, controlling, HR…) structured in the firm? 6. What is the corporate culture of the firm? What kind of management style is preferred? How do employees communicate?

Phase 4: **The management program**.

1. What are the objectives of the management program? Are they clearly stated? Are they consistent with the objectives of the firm? Is the entire management toolbox structured to meet these objectives? 2. What management concepts are at issue in the

program? Is the management program well planned and laid out? Is the program consistent with sound management principles? If the program takes exception to management principles, is there a good reason for it? 3. To what target market is the program directed? Is it well defined? Is the market large enough to be profitably served? Does the market have long-run potential? 4. What competitive advantage does the management program offer? If none, what can be done to gain a competitive advantage in the market place? 5. What products are being sold? What is the width, depth, and consistency of the firm's product lines? Does the firm need new products to fill out its product line? Should any product be deleted? What is the profitability of the various products? 6. What promotion mix is being used? Is promotion consistent with the products and product images? What could be done to improve the promotion mix? 7. What channels of distribution are being used? Do they deliver the product at the right time and right place to meet consumer needs? Are the channels typical of those used in the industry? Could channels be made more efficient? 8. What pricing strategies are being used? How do prices compare with similar products of other firms? How are prices determined? 9. Are business research and information systematically integrated into the management program? Is the overall management program internally consistent? 10. Are (senior/middle) managers capable to translate strategy into action? Are managers excellent in action or just in talking?

Writing reports preparation: *Conduc*t an internal and an external diagnosis of the company. *Use* the SWOT tool to synthesize this information. *Identify* the Key Factors for Success from the diagnosis. *Write* a sales pitch for the company. *Prepare* sales claims to be presented to sellers. Remember to take into account the potential objections of customers: *provide* the employees with arguments to counter customers' misconceptions. *Suggest* incentives to stimulate the sales force (bonuses, collective or individual incentives, etc.) to encourage their continued training and to support sales of this product. *Determine* the optimum size of a business team for an agency, using the information provided in the case study. *Consider* the effectiveness of an agency's sales team and the commercial influence that the agency can exercise in its area of operation. *Assess* the feasibility of a commercial promotion offering "triple-glazed windows for the price of double glazing" for the product launch.

It becomes worthwhile thinking about case studies as a means of exploiting authenticity in ESP classes. Firstly, all cases studies show a considerable level of *text authenticity* [1]. The primary aim of case studies is to provide students of economics and business with actual, real information in contrast with more traditional materials and texts consisting of dialogues, or reading sections related to business and economic topic. Secondly, case studies perfectly fit into the *task authenticity*. ESP case studies prevent students from responding mechanically to a limited number of situations and engage them into more complex activities such as problem-solving or decision-making ones. The teaching method of case studies also *promotes learner authenticity*. Being engaged in such a communicative activity, students develop positive feelings and responses towards the studied material. While solving business cases students tend to share certain psychological states as: worries, concerns and suspicions that a native speaker would normally feel in a similar problem-solving situation. Finally, case studies bring about *classroom authenticity*. The classroom plays a pivotal role in creating a real-like world within its walls, making a unique learning environment resulted in various interactions.

Conclusion. Case studies as an ESP teaching and learning method equip students with both analytical and problem-solving skills. They are of particular importance for improving managerial and project coordination skills. While being tasked with a particular case students are expected to collect information, analyse data and then report their findings. This requires critical thinking, pondering upon the supplied text, contemplating about positive solutions and putting forward feasible business solutions. Case discussions trigger the learner to learn independently, honing one's skills for self-directed learning experience. By learning to do this students grow as future businessmen with business skills and dexterities, learn to grow and become proactive in a dynamic environment. Case studies foster negotiating and chairing skills as well. Students not only participate in a linguistic in-class activity, but constitute a part of a business culture and business ethics. While analysing case studies students pay special attention to the intricacies of a specific culture and learn how to behave within various ethic contexts. At the same time their professional vocabulary is enriched and practically employed giving the meaning to the whole learning process. Case – based teaching is an interactive method to enable learners to learn through real-life scenarios and settings.

Bibliography:

1. Basta Jelena. Role of case studies in teaching English. *THE JOURNAL OF TEACHING ENGLISH FOR SPECIFIC AND ACADEMIC PURPOSES*. Vol. 5, No 3, 2017, pp. 553–556).

2. Barkley, E. F, Cross, K. P. & Major, C. H. (2005) Collaborative Learning Techniques: A Handbook for College Faculty. San-Francisco: Jossey-Bass. 448 p.

3. Christine Uber Grosse. The Case Study Approach to Teaching Business English. *EngIish for Specific Purposes.* Vol. 7. pp. 131–136. 1988. Pergamon Press Plc. Prmted in the USA. Copyright/ 1988 The American University/ https://www.sciencedirect.com/sdfe/pdf/download/eid/1-s2.0- 0889490688900312/first-page-pdf

4. Davis, B. G. (1993). Tools for Teaching. Jossey-Bass Inc., San Francisco: California. 429 p. URL: https://www.indiana.edu/~istr695/readingsfall2013/Tools%20For%20Teaching.pdf

5. Davis, C. & Wilcock, E. Teaching materials using case studies. *UK Centre for Materials Education, Higher Education Academy.* URL: http://www.materials.ac.uk/guides/casestudies.asp

6. Emmerson Paul, John Alilison, Jeremy Townend. " The Business Advanced", Macmillan Education, 2008. 160 p.

7. Flynn, A. E., & Klein, J. D. (2001). The influence of discussion groups in a case-based learning environment. Educational Technology Research and Development, 49(3), 71–86. URL: http://dx.doi.org/10.1007/BF02504916

8. John Allison, Paul Emmerson. "The Business Intermediate Student's book", Macmillan Education, LTD, 2012. 157 p.

9. John Allison, Jeremy Townend, Paul Emmerson. "The Business Upper-Intermediate Student's Book", Macmillan Education, LTD, 2012. 150 p.

10. Molise Habasisa. Using Case study as a Teaching and Learning strategy in the Teaching of Economics: A Literarure Review. *Mediterranian Journal of Social Sciences.* MCSER Publishing, Rome, Italy:Vol 5, No 23, November 2014.

11. Richardson Karen, Kavanagh Marie, Sydes John, Emerson Paul. "The Business pre-intermediate Student's Book", Macmillan Education, LTD, 2012. 160 p.

12. Wenhua Hsu. Case Method to Teaching English for Business Communication. *Education and Linguistics Research.* ISSN 2377-1356 2016, Vol. 2, No. 2. URL: https://pdfs.semanticscholar.org/eaa9/f4d77b1b0c28d6c6117eb9e39dc74b148b03.pdf

13. Солиева М. А. Case-study method in teaching English for Specific Purposes [Текст]. *Проблемы и перспективы развития образования: материалы VIII Междунар. науч. конф. (г. Краснодар, февраль 2016 г.)*. Краснодар: Новация, 2016. С. 19–22. URL https://moluch.ru/conf/ped/archive/187/9601.

Отримано: 12 вересня 2019 року

Прорецензовано: 16 вересня 2019 року

Прийнято до друку: 23 вересня 2019 року

e-mail: ulyana_zyomko@yahoo.com.ua

DOI: 10.25264/2519-2558-2019-7(75)-37-39

Зьомко У. В. Гендерні та лінгвокультурні особливості використання комунікативної тактики негативної презентації об'єкта критики у англійських та німецьких кінорецензіях. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2019. Вип. 7(75), жовтень. С. 37–39.

УДК 811.111:811.112.2]:791(049.32)-028-056.157]:[81'42:316.77]:[81'1:008]+305]

Зьомко Уляна Валеріївна,
Львівський національний університет імені Івана Франка

ГЕНДЕРНІ ТА ЛІНГВОКУЛЬТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ ТАКТИКИ НЕГАТИВНОЇ ПРЕЗЕНТАЦІЇ ОБ'ЄКТА КРИТИКИ У АНГЛІЙСЬКИХ ТА НІМЕЦЬКИХ КІНОРЕЦЕНЗІЯХ

У пропонованій статті подано огляд проблеми гендеру у західній та вітчизняній лінгвістиці та виокремлено головні школи та напрями його досліджень. Розглянуто лінгвокультурні та гендерні особливості реалізації комунікативної тактики негативної презентації об'єкта критики на матеріалі жіночих та чоловічих англійських та німецьких кінорецензій. Шляхом статистичного і порівняльного аналізу частотності та питомої ваги мовленнєвих ходів у межах комунікативної тактики виявлено спільні та відмінні гендерні та лінгвокультурні ознаки мовленнєвої поведінки рецензентів у обох лінгвокультурах. На основі отриманих результатів обґрунтовано вплив гендерних та лінгвокультурних характеристик рецензента на вибір мовленнєвих ходів.

Ключові слова: *кінорецензія, негативна презентація, комунікативна тактика, мовленнєвий хід, гендер, лінгвокультура.*

Ulyana Zomko,
Ivan Franko National University of Lviv

GENDER AND LINGVOCULTURAL PECULIARITIES OF THE USE OF THE COMMUNICATIVE TACTICS OF NEGATIVE PRESENTATION OF THE OBJECT OF CRITICISM IN ENGLISH AND GERMAN FILM REVIEWS

The given paper highlights the latest Western and Ukrainian schools and approaches to the research of gender. The article analyses the gender and lingvocultural peculiarities of the realization of the communicative tactics of the negative presentation of the object of criticism in the English and German film reviews. For this purpose the statistic and comparative analysis of the frequency and specific weight of the speech moves in the frame of the given communicative tactics in the female and male English and German film reviews has been applied. The results of the experiment found that there are both common and different gender and lingvocultural features in the speech behavior of the lingvocultural communities under study. Thus, the German lingvoculture is inclined to the more critical evaluation of the object of criticism as opposed to the English one. As regards the gender differences, the research shows that the female reviewers were more likely to use the speech move the "statement of the shortcomings" in the English lingvoculture, while the male reviewers used it more actively in the German lingvoculture. In both lingvocultures the male authors were more likely to resort to the speech move "condemnation" and "mocking", which testifies to their more confrontational communicative behaviour as opposed to the female representatives. Both male and female English reviewers used the speech move "gibe" more often as compared to the German reviewers, who were more reserved while evaluating.

Key words: *film review, negative presentation, communicative tactics, speech move, gender, lingvoculture.*

Постановка проблеми. Розвиток соціолінгвістики і зростання інтересу до прагматичних аспектів функціонування мови спричиняють у 70-ті роки на Заході та у 90-ті роки в Україні широкомасштабні і системні дослідження взаємодії мови і гендеру, і як наслідок появу нового мовознавчого напряму – гендерної лінгвістики. У цей час виникають також феміністська лінгвістика, феміністська критика мови, які вважають «другою хвилею» Руху жінок у західних країнах і США [26, с. 10]. Гендер як категорія приваблює увагу таких лінгвістичних дисциплін як прагматика, теорія комунікації, когнітивна лінгвістика, нейролінгвістика, лінгводидактика і лінгвокультурологія.

Огляд останніх досліджень і публікацій. У межах лінгвокультурологічних і міжкультурних досліджень розглядали питання взаємозв'язку мови і гендеру, культурної специфіки гендеру, впливу мови і культури певної лінгвокультурної спільноти на конструювання гендеру. Предметом досліджень таких розвідок стають особливості зумовленої приналежністю до певної статі мовленнєвої поведінки, стереотипні уявлення про чоловічі та жіночі якості, тобто аспекти, що переносять проблематику статі із сфери біологічного у сферу соціального життя і культури. Більшість дослідників пов'язують гендер із соціальними і культурними корелятами статі, і трактують це поняття як елемент сучасної наукової моделі людини, що відбиває зафіксовані в мові соціальні, культурні та психологічні аспекти статі.

Проблематиці гендеру присвячені роботи західних англомовних науковців Дж. Коутса [19], Дж. Корбетт [20], П. Екерт [21], Д. Спендера [25], Д. Таннен [27]. Дослідниця Дебора Таннен, зокрема, аналізує причини комунікативних непорозумінь у спілкуванні осіб різної статі, які, на її думку, зумовлені різними культурними традиціями суспільства, специфікою соціалізації жінок і чоловіків, різними мотивами їхньої поведінки і відповідно різними стратегіями і тактиками спілкування.

Німецькі науковці починають детально досліджувати гендер у кінці 80-х років [23; 27], приділяючи увагу мовним світам жінок і чоловіків і природі відмінностей у їхній мовленнєвій поведінці. Дослідники К. Оперман та Е. Вебер наголошують на розбіжностях щодо мети комунікації жінок і чоловіків [22]. На їхню думку, жінки акцентують увагу у спілкуванні на людських стосунках, прагнуть мінімізувати розбіжності і досягти згоди. Чоловіки натомість надають перевагу обміну інформації і здебільшого тяжіють до незалежної позиції у розмові. Дослідниця А. Лінке розглядає відмінності лексикону жінок і чоловіків та визначає спрямованість поведінки жінок як кооперативну, а чоловіків як конфліктну [22].

Вагоме місце у гендерній лінгвістиці різних шкіл, німецької та французької зокрема, посідає феміністська лінгвістика, у руслі якої відстоюють феміністичну ідеологію і критикують андроцентризм мови (орієнтованість на чоловіка). Засновни-

ці феміністської лінгвістики у Німеччині Л. Пуш і С. Трьомель-Пльотц вважають, що дискримінація жінок у суспільстві знаходить своє відбиття у мовній асиметрії щодо позначення осіб і вважають це явище виявом сексизму. Теоретики феміністської лінгвістики шукають альтернативи за принципом мовного рівноправ'я жінок і чоловіків, пропонуючи натомість нейтральні номінації [24; 28].

Гендерна лінгвістика в Україні з огляду на термінологічний апарат і методики дослідження, на думку О. Левченко [6], перебуває ще на стадії становлення. Дослідження проводять насамперед у галузі словотвору, зокрема приділяють увагу фемінізації або неофемінізації назв осіб, функціонуванню фемінітивів [1; 8; 16].

Дискусійний характер мають дослідження гендеру українських лінгвістів у межах лінгвокультурології, когнітивної лінгвістики, «концептології», етнолінгвістики [2; 5; 7; 10; 13; 14]. Вчені піддають критиці запропоновані на сьогодні методи лінгвокультурології, оскільки вважають, що у своїх інтерпретаціях дослідники часто керуються своїми упередженнями [4, с. 268; 21, с. 80]. На думку О. Левченко, яку ми також поділяємо у цьому дослідженні, «нейтралізатором» інтроспекції у гендерній лінгвістиці має стати статистичний аналіз [6, с. 75].

Попередні гендерні дослідження стратегічного й тактичного арсеналу учасників комунікації проведено на матеріалі різних дискурсів [9; 11; 18], відео- й аудіозаписів публічних дискусій [12] та художньої літератури [3], у ситуаціях конфліктного [17] і кооперативного спілкування [15]. Проте гендерні відмінності комунікативних стратегій, тактик, та мовленнєвих ходів, які використовують представники різних лінгвокультурних спільнот у критичному дискурсі залишалися за межами уваги.

Завдання та матеріал дослідження. За мету ставимо з'ясувати, чи впливають на вибір моделі мовленнєвої поведінки гендерні та лінгвокультурні характеристики авторів англійських та німецьких кінорецензій. Матеріал дослідження формує корпус із 500 кінорецензій (по 125 жіночих та 125 чоловічих текстів англійською та німецькою мовами), представлених на інтернет-сайтах журналів та газет «Sight & Sound», «Little White Lies», «The Guardian», «The Telegraph», «The Independent», «The Sun», «The Daily Mirror», «Frankfurter Allgemeine Zeitung», «Spiegel» та сайтах critic.de, kino-zeit.de, www.artechock.de, filmrezension.de, www.moviepilot.de, www.kinofans.com та ін. З метою визначити вагомість та частотність кожного мовленнєвого ходу (МХ) у текстах обох гендерів та лінгвокультур, вираховуємо насамперед його питому вагу у межах комунікативної тактики негативної презентації об'єкта критики (ОК). Про незбіги у комунікативній поведінці представників різних лінгвокультур або гендерів говоримо у випадку, коли різниця між відсотковими показниками сягає 3%.

Виклад основного матеріалу дослідження. У межах комунікативної тактики негативної презентації ОК рецензенти обох гендерів та лінгвокультурних спільнот найчастіше використовували МХ **«ствердження недоліків ОК»** (АЧР – 21,67 %; АЖР – 34,39 %; НЧР – 64,43 %; НЖР – 53,96 %). Зауважимо, однак, що представники німецької лінгвокультури (і чоловіки, і жінки) зверталися до цього ходу значно частіше, що свідчить про їхню схильність до більш критичного оцінювання. Відмінності наявні не лише у лінгвокультурному, а й у гендерному аспекті: у англійській лінгвокультурі частіше використовували МХ «ствердження недоліків ОК» рецензенти-жінки, а у німецькій ним активніше послуговувались рецензенти-чоловіки.

Лінгвокультурну схожість, проте гендерну відмінність у межах кожної лінгвокультури, спостерігаємо у використанні МХ **«кепкування»** (АЧР – 10,65 %; АЖР – 4,01 %; НЧР – 8,74 %; НЖР – 4,27 %) – і чоловіки-німці, і чоловіки-англійці значно частіше вдавалися до кепкування та іронічної насмішки на противагу авторам-жінкам обох культур, що, очевидно, свідчить про орієнтованість представниць жіночої статі у обох лінгвокультурах на більш кооперативне спілкування.

Цікавою, на нашу думку, є водночас гендерна та лінгвокультурна відмінність щодо застосування МХ **«негативний прогноз»** (АЧР – 6,46 %; АЖР – 5,68 %; НЧР – 0,32 %; НЖР – 6,10 %) та МХ **«ствердження типовості ОК»** (АЧР – 8,37 %; АЖР – 7,35 %; НЧР – 3,56 %; НЖР – 9,45 %): лише рецензенти-чоловіки німецької лінгвокультури не схильні давати негативний прогноз та вказувати на типовість ОК. Також використання МХ **«апеляція до чужої думки»** (АЧР – 3,68 %; АЖР – 0,83 %; НЧР – 0,32 %; НЖР – 0,30 %) демонструє схильність лише рецензентів-чоловіків англійської лінгвокультури звертатися до думки інших, негативно оцінюючи ОК.

У англійській лінгвокультурі і чоловіки, і жінки активно вдавались до МХ **«глум»** на відміну від представників німецької лінгвокультурної спільноти, які такий хід майже не застосовували (АЧР – 15,72 %; АЖР – 16,86 %; НЧР – 0,32 %; НЖР – 0,30 %). Натомість, у німецьких кінорецензіях у порівнянні з англійськими досить частотним був МХ **«невиправдані сподівання»** (АЧР – 4,31 %; АЖР – 1,00 %; НЧР – 9,39 %; НЖР – 16,16 %). МХ **«апеляція до більш вдалих робіт»** (АЧР – 7,10 %; АЖР – 5,84 %; НЧР – 3,56 %; НЖР – 1,52 %) більш популярний у англійських чоловічих та жіночих кінорецензіях на відміну від німецьких.

Гендерні незбіги помічено у застосуванні МХ **«осуд»** (АЧР – 12,55 %; АЖР – 4,17 %; НЧР – 5,18 %; НЖР – 0,30 %) та МХ **«заперечення переваг ОК»** (АЧР – 6,97 %; АЖР – 17,53 %; НЧР – 3,88 %; НЖР – 6,71 %). І англійські, і німецьки рецензенти-чоловіки частіше вдаються до осуду, а рецензенти-жінки обох лінгвокультур частіше заперечують переваги ОК.

МХ **«нерозуміння»** (АЧР – 1,90 %; АЖР – 0,83 %; НЧР – 0,97 %; НЖР – 0,61 %) та МХ **«конструювання негативного образу потенційного глядача»** (АЧР – 0,63 %; АЖР – 1,50 %; НЧР – 0,32 %; НЖР – 0,30 %) були нетиповими для обох лінгвокультур.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи особливості застосування комунікативної тактики негативної презентації ОК, зазначимо, що німецька лінгвокультура схильна до більш критичного оцінювання ОК на противагу англійській. Крім того, у англійській лінгвокультурі частіше використовували МХ «ствердження недоліків» рецензенти-жінки, натомість чоловіки-рецензенти послуговувались ним активніше у німецькій лінгвокультурі. Автори чоловічої статі у обох лінгвокультурах частіше вдаються до МХ «осуд» і «кепкування», що свідчить про їхню більш конфронтативну комунікативну поведінку на противагу представницям жіночої статі. І рецензенти-чоловіки, і рецензенти-жінки у англійській лінгвокультурній спільноті активніше використовували МХ «глум», на відміну від представників німецької лінгвокультури, які були стримані у своїх оцінках і коментарях. Про невиправдані сподівання схильні говорити головним чином німецькі автори обох статей, крім того вони майже не апелюють до чужої думки. Порівнюючи особливості використання мовленнєвих ходів, доходимо висновку, що у межах комунікативної тактики негативної презентації ОК існують значні

лінгвокультурні відмінності у використанні МХ «ствердження недоліків ОК», «апеляція до чужої думки», «глум» та «невиправдані сподівання».

У плані подальших наукових студій перспективним видається дослідження лінгвокультурної та гендерної специфіки текстотворення на матеріалі неспорідненої української мови та вивчення зазначених аспектів у діахронії з метою виявити розвиток схем мислення і мовленнєвої поведінки, системи етичних і естетичних цінностей у англійській, німецькій та українській лінгвокультурах.

Література:

1. Архангельска А. М. Неофемінізація новітньої доби як чинник розбудови української мови: у пошуках втраченого? *XX–XXI століття: жанрово-стильові й лінгвістичні метафорфози в українській мові та літератур*і : кол. моногр. Оломоуць, 2016. С. 171–204.

2. Барвіна Н. О. Концепт жінка в українській фразеології: культурні стереотипии. *Лінгвістика*. 2013. № 2. С. 108–114.

3. Борисенко Н. Д. Гендерний аспект репрезентації персонажного мовлення в англійських драматичних творах кінця XX століття : Дис. … канд. філол. наук. Київ, 2003. 214 с.

4. Горошко Е. И. Информационно-коммуникативное общество в гендерном измерении : моногр. Харьков: ФЛП Либуркина Л.М., 2009. 816 с.

5. Жигоренко І. Ю. Концепт КОХАННЯ в сучасному німецькомовному й українському художньому тексті: лінгвокогнітивні та функціональні особливості : автореф. дис.... канд. філол. наук. Одеса, 2011. 20 с.

6. Левченко О. Лінгвістичні дослідження гендеру в Україні. *Людина. Комп'ютер. Комунікація* : збірник наукових праць. Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2017. С. 74–83.

7. Левченко О. Порівняння як засіб вербалізації концепту Жінка (на матеріалі дослідницького корпусу сучасної української художньої прози). *Дані текстових корпусів у лінгвістичних дослідженнях* : моногр. Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2015. С. 87–101.

8. Малюга Н. М. Продукування фемінативів як спосіб подолання гендерної асиметрії в мові. *Філологічні студії : науковий вісник Криворізького національного університету*. Кривий Ріг, 2015. Вип. 12. С. 162–168.

9. Мартинюк А. П. Конструювання гендеру в англомовному дискурсі. Харків: Константа, 2004. 292 с.

10. Маслова Ю. П. Концептосфера гендерного дискурсу ЗМІ. *Нова інформаційна ситуація та тенденції альтернативного розвитку ЗМК в Україні* : матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. студентів та молодих учених (Острог, 26 січня 2012). Острог : Вид-во Національного університету «Острозька академія», 2012. С. 57–68.

11. Никульшина Т. Н. Информационная стратегия в побудительном дискурсе (на материале англ. яз.): Дис. … канд. филол. наук. Киев, 1998. 190 с.

12. Піщікова К. В. Стратегії домінування в аргументативному дискурсі: гепндерний аналіз (на матеріалі сучасної англійської мови) : автореф. дис. … канд. філол. наук. Харків, 2003. 20 с.

13. Руденко С. Гендерний аспект аналізу української глютонімії в етнолінгвістичному дискурсі. *Лінгвокультурологічний та лінгвоекологічний підхід до вивчення одиниць мови і мовлення* : моногр. Оломоуць-Острог: Вид-во Національного університету «Острозька академія», 2013. С. 197–218.

14. Сафьян Ю. Гендерная специфика концепта CHARM/ЧАРІВНІСТЬ в английской и украинской лингвокультурах. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Луцьк, 2014. №5(282) С. 180–185.

15. Семенюк А. А. Гендерні стратегії й тактики в гомогенному інформативному дискурсі. *Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки*. Луцьк, 2009. № 17. С. 70–73.

16. Тараненко О. О. Принцип андроцентризму в системі мовних координат і сучасний гендерний рух. *Мовознавство*. 2015. №1. С. 3–25.

17. Фадеева Е. В. Стратегии и тактики конфликтного дискурса (на материале современного английского языка) : Дис. … канд. филол. наук. Киев, 2000. 194 с.

18. Хникіна О. О. Стратегії і тактики мовленнєвої поведінки комунікантів у ситуації обвинувачення. Матеріали IV Міжвуз. конф. молодих учених (Сучасні проблеми та перспективи дослідження романських і германських мов і літератур). Донецьк: ДонНУ, 2006. Ч. 2. С. 168–170.

19. Coates J. Women, men and language: a sociolinguistic account of gender differences in language. Longman, 1993. 227 p.

20. Corbett G. Gender. Cambridge: Cambridge University Press, 1991. 231 p.

21. Eckert P., McConnell-Ginet S. Language and gender. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. 366 p.

22. Linke A. Studienbuch Linguistik. Tübingen: Niemeyer, 1994. 472 S.

23. Oppermann K., Weber E. Frauensprache – Männersprache. Die verschiedene Kommunikationsstil von Mannern und Frauen. Zürich: Orell Füssli Verl., 1995. 199 S.

24. Pusch L. F. Das Deutsche als Männersprache. Aufsätze und Glosen zur feministischen Linguistik. Frankfurt / M: Suhrkamp Verl., 1984. 208 S.

25. Spender D. Man made language. Routledge & Kegan Paul, 1980. 253 p.

26. Sunderland J. Language and gender: an advanced resource book. London: Routledge, 2006. 359 p.

27. Tannen D. You just don't understand: Women and Men in conversation. New York: William Morrow, 1990. 310 p.

28. Trömel-Plötz S. Linguistik und Frauensprache. *Frauen – Sprache – Literatur: fachwissenschaftliche Forschungsansätze und didaktische Erfahrungsberichte für den Deutschunterricht*. Paderborn : Schöningh, 1982. S. 11–30.

Отримано: 12 вересня 2019 року

Прорецензовано: 16 вересня 2019 року

Прийнято до друку: 23 вересня 2019 року

e-mail: sofiia.taranenko01@upol.cz

DOI: 10.25264/2519-2558-2019-7(75)-40-46

Тараненко С. М. Лінгвостилістичні особливості використання парцельованих конструкцій у сучасному малоформатному прозовому творі: комунікативно-прагматичний аспект. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2019. Вип. 7(75), жовтень. С. 40–46.

УДК 81. 111

Тараненко Софія Миколаївна,
аспірантка кафедри слов'янської філології
Університет Палацького в м. Оломоуц, Чеська Республіка

ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ПАРЦЕЛЬОВАНИХ КОНСТРУКЦІЙ У СУЧАСНОМУ МАЛОФОРМАТНОМУ ПРОЗОВОМУ ТВОРІ: КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ[1]

У статті досліджено лінгвостилістичні особливості парцеляції в прозових малоформатних творах К. Бабкіної, М. Лаюка, І. Цілик. Розглянуто основні та доповнювальні функції парцеляції як засобу експресивного синтаксису, описано функціонально-смислові завдання парцельованих конструкцій, визначено основні типи парцелятів, схарактеризовано комунікативно-прагматичні параметри парцельованих конструкцій та узагальнено причини їх вживання у вибраних текстах. Проаналізовано текстотвірні, текстоpозвивальні й текстооформлювальні властивості парцелятів. Відзначено, що парцеляція як елемент розмовного синтаксису зазнає впливу розмовної мови й має специфічну інтонацію, яка виконує членувальну та видільну роль. Окреслено можливість вживання парцельованих конструкцій як мікротексту, або у складі макротексту, в якому вони сприяють формуванню й посиленню експресивності, сугестивності, когезії, проспекції або ретроспекції.

Ключові слова: *парцеляція, експресивний синтаксис, комунікативно-прагматичний аспект, лінгвостилістика, сучасна українська проза, малоформатний текст.*

Sofiia Taranenko,
PhD Candidate, Department of Slavonic Studies
Palacký University in Olomouc, Czech republic

LINGUO-STYLISTIC FEATURES OF THE USE OF PARCELED CONSTRUCTIONS IN CONTEMPORARY SMALL EPIC: A COMMUNICATIVELY PRAGMATIC ASPECT

The article investigates the linguo-stylistic features of parcellation in contemporary small epic works by Ukrainian writers K. Babkina, M. Laiuk and I. Tsilik. Attention is drawn to the basic and complementary functions of parcellation as a means of expressive syntax, functional-semantic tasks of parceled constructions are described, the basic types of parcels are defined, the communicative-pragmatic parameters of the parceled constructions are characterized and the reasons for their use in the selected texts are summarized. This work is considering the section between parcelling and connecting constructions, since parcelling is an extension of the essence of the sentence plan, connecting constructions belong to its constituent, so it is in a line with the divisional, causal relations. Text forming, text development and text design properties of parcels are analyzed. It is noted that parcellation, as an element of spoken syntax, is influenced by spoken language and has a specific intonation that plays a partition and highlighting role. The possibility of using parceled constructions as microtext or as a part of macrotext in which they contribute to the creation of categories of expressiveness, suggestiveness, cohesion, prospecting or retrospection is outlined.

Key words: *parcellation, expressive syntax, communicative-pragmatic aspect, linguo-stylistics, contemporary Ukrainian epic, small epic texts.*

Феномен парцеляції є одним із найбільш значущих та актуальних питань сучасної лінгвостилістики. Явище парцеляції належить до синтаксичних універсалій, що перебувають на межі мови й мовлення та зв'язують комунікативний і лінгвостилістичний аспекти його бачення. Прийом парцеляції реалізується не лише в публіцистичних, але й у художніх текстах. В останні десятиліття інтерес до цього явища з боку лінгвістів зростає. Це пояснюється актуальними тенденціями використання в писемній мові сучасних авторів елементів розмовного стилю. **Актуальність дослідження** обумовлюється потребою вивчення парцеляції в структурі тексту з комунікативно-прагматичного та лінгвостилістичного поглядів, що допомагає різнобічно описати й проаналізувати сутність та функціональне призначення цього явища. Парцельовані конструкції відіграють важливу роль у формуванні тексту, являють собою тип розчленованого висловлення та виконують структурно зумовлені функції.

В українському мовознавстві явище парцеляції вивчалося у різних вимірах, проте на сьогодні не існує єдиної думки щодо обсягу самого поняття парцеляції, його меж, структури, функцій та синтаксичного статусу. Спочатку увагу мовознавців привертав головно формально-структурний аспект цього явища (Ш. Баллі, О. Реферовська, В. Гак), дослідники розглядали семантичні та структурні властивості парцельованих побудов та вплив внутрішніх і зовнішніх чинників на їх структуру(Г. Рибакова, Б. Турсунов). Недостатня увага надавалася екстралінгвальним факторам: прискоренню сучасного ритму життя, а отже й потребі у швидкому, чіткому та виразному способі передачі інформації [7, с. 282]. Ці позамовні чинники у певний спосіб модифікують писемне мовлення, що й відображається у сучасному художньому творі. У дослідженні спираємося на погляди тих мовознавців, які пов'язують явище парцеляції з комунікативно-прагматичним та функціональним планом речення (А. Загнітко, І. Попова, Т. Шевченко та ін.).

Метою дослідження є визначення лінгвостилістичних особливостей парцельованих конструкцій у сучасному малоформатному прозовому творі. Досягнення мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

– визначити функціональне й стильове призначення парцельованих конструкції;

[1] Článek vznikl za finanční podpory grantu IGA_FF_2018_018 Text a intertextualita ve slovanských literaturách a kultuře II.

– з'ясувати комунікативно-прагматичні параметри парцельованих побудов;
– розкрити їх лінгвостилістичний та емоційно-експресивний потенціал;
– обґрунтувати та узагальнити причини їх уживання у вибраних текстах.

Об'єктом дослідження є парцельовані конструкції у творах малої прози сучасних українських прозаїків. Предметом вивчення – лінгвостилістичні особливості їх функціонування в художньому тексті та комунікативно-прагматична обумовленість їх вживання авторами творів.

Матеріалом дослідження стали парцельовані побудови у текстах творів «Піф», «Носи і кросівки», «Костя», «Добра баба, зла баба», «Папаша», «Коробка з ґудзиками» Катерини Бабкіної, «Суперстар» Мирослава Лаюка та «Канікули» Ірини Цілик. Виокремлені автори працюють у форматі сучасної української малоформатної прози, а тексти їх творів являють собою об'єктивний розгорнутий матеріал, актуальний і доцільний для характеристики явища парцеляції в художньому тексті. Притаманні їх творам антропоцентричність, психологізм, діалогізм, експресивність та емоційність мовлення героїв будуть враховані в аналізі лінгвостилістичних особливостей парцельованих конструкцій, широко представлених у текстах творів.

Розкриття естетичного навантаження та експресивних властивостей ресурсів писемного мовлення сучасної української прози здійснюється через спосіб текстотворення та архітектоніку тексту. Це зумовлює розгляд явища парцеляції як складника експресивного синтаксису, такого стилістичного прийому мовленнєвої експресії, який презентує синтаксичну структуру художнього тексту, має функціонально-смислове навантаження та семантично доповнює зміст окремих частин висловлення. Парцеляція слугує виокремленню змістової частини висловлення, увиразнює його експресивність, посилює емоційний вплив на реципієнта.

Використання парцельованих конструкцій у малоформатних творах ймовірно стимулюється бажанням автора чітко та стисло донести читачеві свою думку, використовуючи при цьому мінімальний набір мовних ресурсів. Наразі в українському мовознавстві не існує чіткого визначення обсягу малоформатного твору, проте більшість дослідників (Т. Іваніна, Є. Кубрякова, О. Таюпова) сходяться на думці, що малий за обсягом текст містить у собі всі текстові ознаки, риси й категорії, має чітку композиційну структуру. Зміст виражається більш лаконічно та стисло, тому перед автором постає завдання максимально ємко згрупувати та розташувати одиниці тексту малого формату так, щоб, і попри їх незначну кількість (порівняно з великим за обсягом текстом), вони були якомога більш змістовними [19, с. 52].

У цій праці будемо послуговуватися визначенням Л. Мацько, яка під парцеляцією розуміє прийом стилістичного синтаксису, що полягає в розчленуванні цілісної змістово-синтаксичної структури на інтонаційно й пунктуаційно ізольовані комунікативні частини – окремі речення [13, с. 369]. Це визначення видається нам найбільш повним, оскільки дослідниця звертає увагу на те, як і навіщо розчленовується цілісно-змістова структура. Такий погляд на явище розчленування єдиної граматичної структури на частини відбувається на логіко-семантичному й інтонаційному рівні, тобто на рівні мовленнєвого або актуального членування [14, с. 366].

Парцеляція дозволяє не лише зробити акцент на ключових частинах даного тексту, але й виступає засобом їх зв'язності. Звернімо увагу на те, що реалізація композиційно-текстологічної функції парцеляції дозволяє авторові означити ключові смисли (говорив – не говорив; згадував – не згадав), конструювати текст за принципом об'єднання різних смислових блоків. Про цю функцію парцеляції можна говорити тоді, коли парцелят належить не лише до попереднього речення як базової частини, а до всього тексту або його фрагмента. В цьому випадку парцелят стає не тільки засобом вираження інтенції, а й засобом формування цілісності тексту, створення контекстуального зв'язку.

Одним із важливих завдань сучасного синтаксису є розмежування конструкцій парцельованих і приєднувальних. Порівняння цих двох понять дає змогу досліджувати те саме синтаксичне явище у різних аспектах: явище парцеляції в комунікативно-функціональному плані речення (динамічний аспект), явище приєднання – як одне із типів логіко-граматичних відношень: розділових, протиставних, наслідкових (статистичний аспект) [18, с. 119–125]. Така двохаспектність зумовлює наявність двох різновидів приєднування. Динамічне, функціональне приєднування полягає у використанні розбіжностей динамічної і статичної структури речення, тобто речення і висловлення. Статичне, конструктивне приєднування полягає у вираженні певного типу смислових відношень. Ця концепція дає можливість виявити зв'язок парцеляції із комунікативно-функціональним планом речення. Парцеляція виступає продовженням суті плану речення, а приєднування належить до його складника, тому воно перебуває в одному ряду з розділовими, причиновими відношеннями. Парцеляти утворюються як наслідок нетотожності структур речення і висловлення. Парцелят, як і саме висловлення, неможливий без певного контексту, тобто парцелят є функціонально залежним. Структурна схема парцелята, ґрунтуючись на основі речення, складається з предикативної ознаки і суб'єкта в їх відношенні одне до одного та об'єкта. Тому таку структуру можна назвати парцельованим реченням. А. Загнітко у праці "Теоретична граматика української мови" пропонує класифікувати парцеляти за типом парцельованої одиниці: 1) парцельована підрядна частина; 2) парцельовані декілька підрядних частин, об'єднаних в межах однієї конструкції; 3) парцельований член речення. Для позначення першого складника парцельованої побудови в мовознавчій літературі вживають різні терміни: базова частина, базова структура, базова конструкція, вихідне речення, опорне речення тощо. Другий складник конструкції називають парцельованим компонентом, парцелятом.

На доцільність розрізнення двох згаданих явищ вперше було звернено увагу в 70 – 80-х роках у контексті комунікативно-прагматичних функцій парцеляції і приєднання. Парцеляцію як явище комунікативно-функціонального плану речення досліджували Л. Суровенкова, О. Вільчицька, Н. Формановська та ін. Цю гіпотезу підтверджує і А. Загнітко: «Парцеляція безпосередньо співвідноситься з актуальним членуванням речення...Граничним виявом членування постає біфуркація, за якої утворюється два інформаційних потоки, але другий потік формально орієнтований на перший» [6, с. 463]. Ю. Ванніков визначає досліджуване явище як «мовну презентацію пропозиції у вигляді декількох комунікативно самостійних сегментів (фраз)» [3, с. 58]. У працях вченого стверджується думка про мовне членування пропозиції як єдиної синтаксичної структури, при якому парцеляція виражається декількома інтонаційно-смисловими мовними одиницями. Пов'язуючи явище парцеляції з актуальним членуванням речення, дослідники наголошують на співвідношенні понять: *тема – рема* / *базова частина – парцелят* – і говорять про появу одного або декількох нових рематичних центрів висловлення.

Комунікативна функція в конкретних мовних ситуаціях реалізується або як функція впливу (прагматична функція), або як функція встановлення контакту між адресантом і адресатом. Прагматична функція пов'язана з використанням мови для інтелектуального, емоційного або вольового впливу на адресата мовлення, яким у художньому тексті виступає читач. Вважаємо доцільним виокремити прагматичну функцію як аспект комунікативної функції, з огляду на важливість прагматичної функції в акті спілкування. Відтак функція впливу входить в комунікативну функцію як її складова [4, с. 36]. Під прагматикою ми, слідом за Г. Матвєєвою, розуміємо аспект функціонування мовних одиниць, вибір яких визначається інтенціональними завданнями автора тексту, який враховує ситуативні умови акту спілкування та прийняті в даному функціональному стилі нормативні способи вживання мови [12, с. 7]. Прагматичним завданням автора художнього тексту є емоційний вплив на читача, який відбувається неусвідомлено або усвідомлено за певною стратегією. Цю діяльність відправника-автора тексту Г. Матвєєва називає реалізацією загальних прагматичних планів впливу на адресата: безпосереднього і прихованого. До категорій, пов'язаних із автором, дослідниця відносить: 1) локалізацію мови, яка визначає факти щодо осі *я − тут − тепер* (йдеться про персональну, просторову й тимчасову локалізацію (план безпосереднього спілкування)); 2) об'єктивну та суб'єктивну модальність; 3) оцінку – відповідність висловлення нормам, присутнім в уяві мовця; 4) емотивність; 5) дистантність (ступінь зацікавленості мовця в повідомлюваному). До категорій, пов'язаних з адресатом, відносимо: 1) інформативність, позаяк основна мета висловлення – комунікативно-інформативна; 2) експресивність, її мета – зацікавити співрозмовника, справити на нього вплив; 3) прозорість чи зрозумілість мови для читача.

Комунікативно-прагматичний підхід дозволяє пов'язувати значення і функції реченнєвих висловлень, розглянути мову «як знаряддя для досягнення комунікативних і позакоммунікатівних цілей» [20, с. 2]. Це означає, що даний підхід передбачає зарахування значущого компонента мовних одиниць, що пов'язаний з людиною, яка використовує мову як знаряддя спілкування і робить свій вибір для досягнення поставлених цілей. До інших важливих понять прагматики відносимо комунікативну ситуацію, або ситуацію спілкування. Найважливішими складниками комунікативної ситуації є учасники спілкування, комунікативний зв'язок яких в художному тексті може бути переданий опосередковано (через непряму мову, мову автора, авторський коментар), або безпосередньо (через діалог між героями твору). На думку Н. Формановської, кожен текст орієнтований на адресата. Адресант, передаючи повідомлення орієнтоване на адресата, висловлює в ньому свої установки, емоції, оцінки, ставлення тощо та створює суб'єктивний, модусний план висловлення [20, с. 42]. Таким чином, комунікативно-прагматичний підхід до вивчення лінгвістичних явищ дозволяє проаналізувати способи оприявнення авторської позиції в тексті, зрозуміти, як з допомогою мовних засобів автор тексту висловлює свої почуття, емоції, своє ставлення до навколишнього світу. У нашому дослідженні такий підхід дозволяє визначити, з якою метою автор художнього тексту виокремлює ту чи іншу частину висловлення за допомогою парцеляції, яке «послання» адресанта – автора твору, передане за допомогою мовних ресурсів, а саме парцеляції, повинен декодувати адресат – читач.

Задля визначення комунікативно-прагматичної функції парцеляції маємо ідентифікувати відповідь на питання «З якою метою автор виділяє певну частину висловлення?», проаналізувати контекст, у якому вжито парцельовані конструкції, усвідомити й осмислити ситуацію, представлену в тексті, врахувати значення інших мовних засобів, що супроводжують парцеляцію (наприклад, оцінну лексику тощо). Оскільки сьогодні не маємо чіткої й загальновживаної типології парцельованих конструкцій з комунікативно-прагматичного погляду, у дослідженні послуговуватимемося типологією інтенцій, запропонованою Н. Формановською, яка вирізняє два її типи. Перший тип – це інформативні інтенції, функція яких полягає у виділенні головної думки, уточненні, конкретизації, підсилені сказаного, висловленні думки. Другий тип – інтенції, пов'язані з впливом на емоції читача (наприклад, з несхваленням, засудженням, погордою тощо).

Специфіки парцельованим конструкціям надають функції, виконувані ними в мовленні. Основна функція парцелята – бути засобом виділення, підкреслення найбільш важливих місць речення [22, с. 254]. Так автор твору досягає оприявнення інтенцій мовця та виокремлює інтенційну домінанту висловлення: *І Анька билася. По-чоловічому. Як доросла. Тільки їх все одно було троє* [1, с. 62]. Про функції експресивного виділення тієї чи іншої частини висловлення говорять всі дослідники парцеляції, називаючи її основною або базовою.

Видільна функція може виступати для парцелята головною або ж поєднуватися з іншими доповнювальними функціями:

– уточненням: *Дідові подобалося <u>торкатися</u> машинки, <u>гладити</u> її, <u>обмацювати</u>. Крутити потрошку ручку, слухати, як рухається голка…* [1, с. 18]. *План був такий: <u>погуляти</u> з ним коло ріки. Подихати цвітом дерев і молодим листям, послухати пташок…* [1, с. 23];

– конкретизацією: *До всього <u>звикаєш</u>, зрештою. Не спати, не їсти, тримати телефон під подушкою, спати, їсти, готувати їжу на двох, крапати слізьми в тарілку, читати багатосторінкові детальні листи не отримувати й півряда тижнями, збирати в соц мережах кошти на потреби невідомих бійців, перевіряти спросоння новини – іще до кави, френдити всіх знайомих і незнайомих у форумах на аватарці, збирати одяг для дітей загиблих, довго добирати слова, відповідаючи на запитання власного сина…* [24, с. 132]. *У дворі тихо-тихо. Хоч <u>ніхто</u> не спить цієї ночі. Не сплять ці двоє й ті двоє, зовсім юні, схвильовані, з розпухлими губами, що з'являються раптом із-за кущів смородини, тримаючись за руки, і знову розчиняються в темряві; ідіть, ідіть, не до вас тепер, поговоримо вдома. Не сплять кілька заплаканих жінок, не сплять кілька розгублених чоловіків. Спить спокійно, можливо, хіба лише маленький син Пальчиковських… Але дім добре знає – і це мине* [24, с. 148];

– посиленням думки: *Багато років по тому, коли русло ріки рівнятимуть бульдозери, а старі вантажівки підвозитимуть купи піску, щоби на них, змішаних із гравієм і украплених арматурою, класти нову набережну, Ніна на балконі з Піфом в руках, у тонкій сукні, заправить за вухо вогненне пасмо й скаже раптом: «Піски пам'яті». <u>Ось</u> це що. <u>Ось</u> як вони з'являються насправді* [24, с. 11];

– впевненістю: *– Я хочу додому, – чесно сказала я, – в мене був довгий день, я багато працювала і голодна, і хочу <u>додому</u>. Хочу туди. Так.* [1, с. 25].

Спільним для наведених прикладів є акцентування виокремлених сегментів, завдяки яким парцелят набуває додаткового підсилення в ширшому контексті. Акцентуація окремого фрагмента висловлення призводить до підвищення ролі комунікативної ініціативи читача малоформатного тексту, який декодує зашифровану в парцеляті емоційну авторську оцін-

ку. Функція актуалізації пов'язана передусім з перерозподілом інформативного навантаження різних сегментів речення, що обумовлює тема-рематичну рухливість висловлення й одночасно дозволяє автору здійснити певний вплив на адресата (читача) [16]. Доповнювальні функції вказують на міру акцентування та значимість виділення, які, відповідно до комунікативно-смислового обсягу, у кожної парцельованої конструкції можуть бути різними [9].

До інформативних інтенцій можемо залучити й зображальну функцію. Її реалізація у парцельованій конструкції залежить від смислового та стилістичного навантаження художнього тексту. Зображальна функція парцеляції полягає у наданні конструкції додаткового відтінку: створення ефекту градації, антитези, іронічного підтексту тощо: *Улітку в транспорті вона безкінечно вивчає поглядом чужі пальці. Упевнені чи невпевнені, добродушно-округлі, або закарлючені, поплямовані яскравим лаком, смішні, засмаглі, сірі-порепані або, навпаки, схожі на беззахисних, щойно вийнятих з панцира білих рачків…* [24, с. 122].

За допомогою парцеляції у художньому малоформатному тексті втілюється як інформативна, так і впливова функція. Створюючи художній текст, автор завжди має на меті не просто інформувати читача про події, які відбуваються з героями, а дати інтелектуальну та емоційну оцінку того, про що повідомляє. Оцінні компоненти у тексті дозволяють організувати комунікацію між адресатом та адресантом так, аби привернути та затримати увагу читача на конкретній частині твору і здобути його довіру, вплинути на думки та почуття реципієнта. Змістовий діапазон таких парцельованих конструкцій може бути репрезентований різними типами оцінних, часто амбівалентних інтенцій:

– інтенції схвалення: *Так! Найкращий. Зірка! Суперстар.*

Він! Це він! Він – суперстар! [24, с. 60];

– несхвалення: *Ту сестру ще з піонерів вигнали, а чого вигнали, питається, бо участі в загальному житті не брала. В Лідкиному зато брала.* [1, с. 30];

– погорди: *Не тільки зірка, а й – герой! Герой! Серж – ще й герой! Ге-рой, ге-рой, ге-рой!!!* [24, с. 77];

– засудження: *Але як можна надіти леопардові лосини й оранжевий халат з ромбами? Ну от як?!* [24, с. 68].

Наведені конструкції вербалізують когнітивно-ментальні інтенції, пов'язані з емоційно-почуттєвим станом мовця, його позитивними або негативними реакціями на побачене, почуте, висловлене (радість, захоплення, сум, ненависть, зневага тощо).

Як інформативні інтенції, так і інтенції впливу виконують семантичну та прагматичну функцію і використовуються автором для вирішення прагматичного завдання художнього твору – забезпечити емоційний вплив на адресата. Зауважимо, що інтенції впливу у малоформатному тексті мають радше прагматичне навантаження, оскільки передають ставлення автора до зображуваного безпосередньо, на відміну від інформативних інтенцій, які справляють прихований вплив. Оскільки у писемній комунікації зв'язок між адресантом та адресатом односторонній, читач зазнає тиску авторитета автора художнього твору й підсвідомо сприймає його точку зору на події та відносини між персонажами у творі [10, с. 8]. Інформативні інтенції наводять читача на певну думку, залишаючи простір для роздумів та даючи змогу самому сформулювати своє ставлення до описуваних подій. Інтенції впливу відображають відкриту позицію автора, з якою читач може погодитися чи не погодитися. У таких конструкціях набагато частіше вживаються різні розділові знаки (знак оклику, питання, три крапки). Вживання різнорідних за обсягом прагматичних побудов у тексті виправдане, оскільки їх різноманітність підсилює, доповнює або нейтралізує прагматичний вплив на адресата [4, с. 38].

З погляду мовленнєвого впливу на читача прагматична сила парцельованої конструкції безпосередньо залежить від міри її неочікуваності [2, с. 24]: *А можна, він піде до стоматолога й дозволить бурити собі зуб без знеболення? Можна? Можна, буритимуть два зуби? Без наркозу. Так, як є. Пекельно. А вона за це не буде вагітною. Перестане бути вагітною. А можна, йому тягтимуть нерви без заліковування? Не можна? А чого не можна?* [24, с. 82]. Ланцюгове розташування питальних предикативних одиниць у наведеному фрагменті поступово розгортає зміст висловлення та підвищує його експресивну силу. Роздрібнення висловлення на парцеляти допомагає досягти ефекту неочікуваності, удаваної спонтанності формулювання думки. Парцеляти, виділені крапкою, виконують описову та підтверджувальну функцію, а знаки питання, вжиті в кінці сегмента, надають їм інтенції гіпотетичності.

Смислова виразність самої парцельованої побудови інтенсифікується при вживанні різноманітних функціональних прийомів. Одним з найпоширеніших з них є лексичний повтор. На думку В. Чабаненка, «винесення повторювальної лексичної одиниці в парцелят підсилює його емоційну й логіко-емоційну наповненість» [21, с. 121–122]. З одного боку, повтор виступає засобом додаткової експресії: підкреслює виразність речення, утримує увагу читача на повторювальній лексичній одиниці, а з іншого, дозволяє авторові використати додатковий вплив на сприйняття отримувачем інформації. Прийом повтору в парцельованій побудові несе додаткове семантичне навантаження. Парцелят з повторювальною лексичною одиницею не лише змушує одержувача зафіксувати свою увагу на такому компоненті, а й отримує додаткову порівнянно з опорним реченням семантику: *Потім, після всіх цих гнило-злих реплік від гнило-злих людей, після глуму й нарікань, після напису на дверях «Тут живе чмо» й «Лох», навіть мама дійшла висновку, що все ж варто вибрати дещо стриманіші слова щодо Сергієвого виступу на телешоу, яка бачила вся країна. Уся країна – це не десь там. Уся країна – це через стінку. Уся країна – це тут, де хтось дрилить, у кафе, до щоранку береш каву, на баскетбольному майданчику, де попадають м'ячем у голову…* [24, с. 60].

Окрім лексичних повторів, сучасні українські письменники нерідко вдаються до вживання парцельованих конструкцій, що містять дистантний повтор. Зміст такого речення виражено нелінійно, відтак за допомогою цього прийому в кожному наступному парцельованому компоненті повторювальна частина набуває нового значення. Іноді дистантні повтори слугують засобом поступового розгортання подій у творі: *Люда так зареготалася, що перевернула на коридорі відро з брудною водою й мало не перечепилася об швабру. Вода потекла по сходах. Вода залила безвідповідально протягнутий кимось мережевий фільтр. Вода залишила все відділення без електрики на півдня* [24, с. 61].

Одним із функціонально-смислових завдань парцельованих побудов є виокремлення інформації за допомогою її графічного оформлення. Молоді українські прозаїки, інспіровані прийомами з поетичного тексту, підсилюють емоційний вплив на читача, вдаючись до графічного виділення не лише в тексті (вживання парцельованої конструкції), але і в самому парцеляті:

І Сергій побіг. Він художньо-хореографічно розвернувся й побіг. Він міг зайти в двері й побігти до квартири. Але побіг в інший бік. Побіг собі геть. До ріки, до вокзалу, до базару, до лікарні, до міськради, до чогось ще. Кудись побіг. Побіг. Побіг-побіг. По-біг. П. О. Б. І. Г. [24, с. 80]. У наведеному фрагменті Мирослав Лаюк використовує прийом лексичного повтору разом із графічним виділенням повторюваного присудка. Комбінування цих двох прийомів у парцеляті слугує підсиленню коммунікативно-актуалізаційного характеру побудови. Одночасно повтор з його подальшим графічним виділенням дає змогу авторові максимально стисло подати інформацію, зберігши при цьому всі елементи структури тексту.

Українські й російські дослідники парцеляції сходяться на думці, що парцеляція як синтаксичне явище походить з розмовної мови (О. Іванчинкова, Ю. Ванников, С. Єрмоленко, Н. Плющ та ін.). Мова творів сучасних українських письменників зазнає активного впливу розмовної її страти й характеризується вживанням усього арсеналу експресивно-емотивних засобів сучасного розмовного мовлення. Тому парцельовані конструкції підпорядковуються правилам і механізмам сприйняття мови адресатом, які характерні для розмовної мови. Цей факт ще раз підтверджує думку про те, що їх вживання автором обумовлюється різною метою. Так, парцельовані конструкції можуть бути представлені у мові героя: – *Скажи йому дякую, чуєш. За оце все. Скажи йому дякую, що він тоді так сказав. Що він мене до них послав. Узагалі, повернешся – піди і скажи йому. Дякую. І ще що-небудь. Що хочеш, але дякую – обов'язково скажи* [1, с. 64]. Бажання автора –зімітувати розмовне мовлення, створити ефект неочікуваності, процесу зародження думки, яка не є заздалегідь обміркованою. Парцеляція може вживатися задля ефекту обмірковування фрази або процесу згадування, в контексті спогадів героя: *На кінець дня м'язи під лівим коліном тремтіли від напруги, але я не сідала. І не нудьгувала* [1, с. 14].

Частіше парцеляція зустрічається у мові автора або як засіб впливу на читача, або як підкреслення індивідуального стилю автора: *...Сергій, попри жахливі, просто таки мерзенні слова журі, вважав, що співав добре. Тому так відчайдушно й боровся, наче не себе, а цілу країну захищав. Тому так і захищався, що з його обурення сміялася вся країна* [24, с. 61]. Як бачимо з наведеного фрагмента, в процесі добору мовних одиниць автор може вдатися до парцеляції як допоміжного засобу ототожнення себе з героєм, як вияву співпереживання, розуміння та співчуття. Отже, парцеляція як елемент розмовного синтаксису використовується автором з різною прагматичною метою і зазнає впливу розмовної мови. На думку дослідниці Н. Івкової, таке явище обумовлюється тим, що в основою граматичного ладу української мови є розмовне мовлення, якому притаманне членування великих синтаксичних одиниць на менші [8, с. 11]. Походження мовно-виражальних засобів від розмовного стилю доводить і С. Єрмоленко, яка зауважує, що такі мовні структури мають у своїй семантиці відтінки невимушеного (отже розмовного) стилю, у них можна виділити тему і рему, застосувати метод актуального членування фрази [5, с. 134]. Оскільки властивості парцеляції зумовлюються у літературному творі її розмовним походженням, звернімо увагу на інтонацію, властиву цьому явищу. У живому розмовному мовленні логіко-семантичні зв'язки між реченнями передаються за допомогою інтонаційного наголошення, повтору тощо. Це пояснює притаманну парцеляції специфічну інтонацію, яку на рівні інтонаційної будови української мови досліджувала Н. Плющ. Результати дослідження парцельованих та непарцельованих конструкцій свідчать про те, що специфічна інтонація виконує членувальну роль, оскільки синтаксично ціла структура розділяється на окремі частини. З іншого боку, інтонація виконує видільну функцію, позаяк у парцелят виноситься важлива інформація, та зберігає при цьому семантичну залежність обох частин [17, с. 70–71].

У комунікативній ситуації адресант сприймає художній текст крізь призму авторського подання інформації. Створюючи художній текст з парцельованими конструкціями, автор опускає певні мовні одиниці, спираючись на читацький досвід адресата. Таким чином, знайомлячись з малоформатним текстом, читач реструктурує пропущені ланки у парцельованій конструкції, не втрачаючи при цьому загального змісту твору. Парцельована побудова, маючи структуру висловлення, може сприйматися як мінімальна одиниця структури тексту та виконувати допоміжну функцію розуміння читачем інтенцій автора. Оскільки передання загального змісту тексту неможливе без урахування взаємопов'язаності змісту його одиниць, парцельовані конструкції розглядатимуться нами як мікротекст. Парцельованому висловленню властиві основні риси тексту: зв'язність, інформативність та модальність.

Розглянемо кожну з них.

Під текстом розуміємо певну комунікативну одиницю, об'єднану за змістом послідовність знакових одиниць [24, с. 101]. Цю думку можна застосувати до явища парцеляції, в якому базова частина дуже щільно пов'язана з парцелятом та створює з ним змістове та логічне ціле.

Інформативність тексту пов'язана не з кількістю інформації в тексті, а з тією інформацією, яка стане для адресата новою. У парцеляції нову інформацію щодо основної частини містить парцельований компонент, який стає ремою даного мінітексту: *Гарний, завжди усміхнений містер супермен. Він неймовірно готує. І будує – котеджі, готелі, щось таке* [24, с. 122].

Кожному тексту притаманна категорія модальності, що віддзеркалює різні типи відношення висловлюваного до дійсності й виражена у макротексті за допомогою інтонації, вставних слів і речень, особливого порядку слів тощо. Будь-якій парцельованій конструкції притаманна принаймні одна з наведених вище рис – особлива інтонаційна модальність.

Парцельовані висловлення та їх властивості можуть розглядатися окремо, як мікротекст, або у складі макротексту, в якому вони сприяють створенню експресивності (разом з іншими мовними засобами, які підсилюють експресію макротексту), сугестивності (де відтворюють авторську позицію), когезії (сприяють зовнішній цілісності тексту), проспекції або ретроспекції (де вони «навмисно» порушують просторово-часовий континуум).

Будь-який художній текст характеризується передусім своєю експресивністю, яка досягається такими усталеними прийомами, як тропи та фігури. Однак цей перелік зазвичай поповнюється за рахунок наявних у художньому тексті експресивних конструкцій, до яких належить і парцеляція. Експресивність парцеляції як мікротексту обумовлюється формою самої конструкції, яка сприяє створенню експресивного наголосу висловлення.

Важливе місце в організації тексту посідає категорія сугестивності. Головну думку тексту художнього твору читач декодує з зображених у тексті подій, вчинків героїв. Однак у літературному малоформатному тексті часто наявна експліцитна думка автора, ставлення адресанта до описуваних подій, вчинків та думок героїв: *Дорога простота – влучна формула, що характеризує цю зовнішність. І цей шлюб. І цей дім* [24, с. 122]. Сугестивний характер тексту полягає в тому, що автор за

допомогою різних семантико-синтаксичних засобів, одним з яких і є парцельована побудова, намагається повідомити адресатові свою оцінку героїв та подій, ставлення до них.

Характерною категорією тексту літературного твору є категорія когезії, яка «відповідає» за плинний перебіг подій у творі та забезпечує їх логічну послідовність. Парцельовані побудови зі складносурядними частинами та повторювальними парцелятами вказують на часову послідовність дій та фактів: *Хлопці підсіли до дівчат. Запах шашлику, який чувся над водою, матеріалізувався. Випили дуже. І не помітили, як настав вечір. Випили ще. І не помітили, як настала ніч* [24, с. 72]. Категорію когезії відображають і парцельовані конструкції з однорідними членами речення. В них у базовій частині міститься принаймні один компонент, інші переносяться у парцельовану частину: *З обіцяною батьком машиною можна розпрощатися. З відпочинком на морі теж. І новим айфоном* [24, с. 81]. У наведеному прикладі однорідними членами речення виступають додатки.

Категорія ретроспекції реалізується в усіх без винятку парцельованих конструкціях, оскільки умовою парцеляції висловлення є змістовна пов'язаність частини висловлення з попередньою частиною. Проспекцію можемо досліджувати у таких побудовах, де в базовій частині вже наявна ключова інформація, яка буде зосереджена в подальших парцелятах: *Він стояв на цій сцені перед мікрофоном, не розумів, чому ці невігласи критикують його й насміхаються, кривляються й навіть ніби фальшиво обурюються… Він чекав, що люди в залі зафукають рішення журі… Що вони підтримуватимуть саме його аргументи. Що розгніваються сиві бабусі, яким він нагадує внучків, малолітки в салатових кофтах, навіть пацанчики в смугастих турецьких светрах з ангорської кози… Що люди встануть і почнуть плескати в долоні* [24, с. 62].

Наведені приклади переконливо доводять, що парцельована конструкція може розглядатися як мікротекст, оскільки їй властиві ті ж самі категорії, що й категорії макротексту. В організації будь-якого тексту завжди закладена комунікативна мета. Її реалізація можлива лише за наявності цілеспрямованної мовленнєвої діяльності, яка формується залежно від прагматичних настанов й уподобань конкретного суспільства. Тож навіть невеликий за обсягом текст є прагматично зорієнтованим. Це дозволяє стверджувати, що парцельована конструкція як мікротекст містить комунікативну мету та може виконувати у макротексті комунікативно-прагматичні функції.

Розглядаючи парцеляцію як багатогранне лінгвістичне явище, звернімо увагу на функціонування парцельованих конструкцій на текстологічному рівні та проаналізуємо їх здатність брати участь в організації малоформатного тексту.

Здатність парцельованих конструкцій оформлювати текст пояснюється їх властивістю бути формальними з'єднувачами тексту. Одним із способів акцентування семантичної цілісності тексту є вживання конструкцій, у яких парцелят відокремлений від основної частини іншими реченнями, тобто знаходиться у дистантній позиції: *Раз була вернулася, нє, думаю, не я. Вділа сукню зелену, рум'яна дістала, туш. Волосся в поні зав'язала як Одрі Хепберн. Намалювала очі. Як дивишся в маленьке дзеркало – все нормально, окремо очі нормально, нарумянені вилиці нормально, чоло припудрене нормально. Губи блиском помастила, пробник мені кинули в поштову скриньку, блиск прозорий, липкий і пахне як клей-карандаш* [1, с. 28]. Наведена конструкція являє собою розгорнуте висловлення, яке унаслідок своєї особливої синтаксичної структури забезпечує повне охоплення мікротеми.

Парцельовані конструкції також відповідають за поступове смислове розгортання тексту за рахунок уміщених у парцеляті різних уточнень та доповнень щодо вихідної інформації. Відтак можемо кваліфікувати їх як текторозвивальні парцеляти: *Нагнали Папапшу, не далеко відійшов. Але йде. Йде і плаче. Плаче Папаша страшно, ніби дихав був і раптом забув як* [1, с. 35]. У наведеному фрагменті всі парцеляти містять нову інформацію щодо теми базової частини, а отже, поширюють рему висловлення. Цей приклад ілюструє текторозвивальні можливості парцеляції, оскільки розвиток змісту тексту пов'язаний із ремою, яка міститься у парцеляті та посилює його предикативну значимість. Компоненти висловлення, стаючи ремою, можуть нести додаткову функцію перерозподілу інформативного навантаження речення, що полегшує сприйняття рематично важливих частин тексту адресатом [15]: *Склав, як склав. Але склав. Повернувся в рідне місто* [24, с. 64]. Отже, текторозвивальна функція парцелятів безпосередньо залежить від кількості нової інформації у тексті, наявність якої зумовлює подальше розгортання тексту.

Парцеляція у тексті малоформатного твору тісно пов'язана з жанровою належністю розглянутих нами текстів (оповідань), має особливу структурно-композиційну, семантико-значеннєву, інтенційно-прагматичну природу й саме в тексті художнього твору отримує прирощення нової інформації, що сприяє підвищенню інформативної насиченості та експресивності висловлення [11, с. 18]. Розмір текстів малої прози вимагає від автора максимального стиснення сюжету, а отже, пошуку комунікативно-семантичної домінанти тексту, яка б допомагала читачеві сфокусувати свою увагу на тому чи іншому значущому його фрагменті. Важлива роль в експлікації такої домінанти у сучасних малоформатних прозових текстах належить парцеляції. Через скорочення експресивних виражальних засобів парцеляти нерідко мають форму уривчастих конструкцій, створюють ефект динамічного розвитку подій та виконують текторозвивальну функцію: *Через кілька днів він набрав Діану. Але вона скинула його виклик. Потім знову набрав. І знову скинула. Потім знову. І знову. Набрав. Скинула* [24, с. 82].

Таким чином, парцельовані конструкції відіграють в оформленні тексту важливу роль. Саме вони відповідають за виділення головної інформації у реченні. Завдяки парцельованим конструкціям розширюються текторозвивальні можливості тексту художнього твору, позаяк частина такої конструкції (парцелят) стає рематичним центром.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Проведене дослідження підтвердило, що парцельовані конструкції у малоформатних творах сучасних українських прозаїків мають комунікативно-прагматичну зорієнтованість. Основною функцією інформативних парцельованих конструкцій у художньому тексті є функція логічного виділення, яка нерідко поєднується з допоміжними функціями: уточненням, конкретизацією, «згущенням» думки, вираженням модальних смислів. Інформативні парцельовані побудови також сприяють актуалізації зображальної функції. Впливова функція парцельованих конструкцій у текстах аналізованих творів може виражатися через інтенції (не)схвалення, погорди, засудження тощо. Обидва типи побудов виконують семантичну та прагматичну функцію і використовуються автором для вирішення прагматичного завдання художнього твору – емоційного впливу на адресата. Розглянуті конструкції виконують ряд функціонально-смислових завдань, серед яких і виокремлення інформації за допомогою лексичного та дистантного повтору, гра-

фічного оформлення парцельованої побудови. Парцеляція як елемент розмовного синтаксису використовується авторами з різною прагматичною метою і зазнає впливу розмовної мови, має специфічну інтонацію, яка виконує членувальну та видільну роль. Парцельовані конструкції у малоформатних творах можна розглядати як мікротекст, який має комунікативну мету та виконує у макротексті комунікативно-прагматичні функції. Основною текстотвірною функцією парцеляції є підкреслення семантичної цілісності тексту та передачі його основного змісту. Єдність текстотвірних, текстооформлювальних і текторозвивальних властивостей парцелятів дає підстави вважати парцельовану конструкцію елементом структурного ландшафту тексту художнього твору.

Перспективу подальших наукових пошуків вбачаємо в аналізі парцеляції як явища експресивного синтаксису на матеріалі текстів творів сучасної української прози, створених у інших жанрах, з метою з'ясування їх комунікативно-прагматичних параметрів та виявлення у них лінгвостилістичного потенціалу парцельованих конструкції.

Література:

1. Бабкіна К. Щасливі голі люди. Чернівці: Meridian Czernowitz ; Книги-XXI, 2016. 80 с.
2. Богатько В. В. Синтаксис і стилістика неповних речень у мові сучасної української періодики. Вінниця: Нова книга, 2010. 176 с.
3. Ванников Ю. В. Синтаксис речи и синтаксические особенности русской речи. Москва: Русский язык, 1979. 296 с.
4. Горбач І. М. Художній текст та його комунікативно-прагматичний аспект. *Проблеми семантики слова, речення та тексту.* 2012. Вип. 29. С. 32–38.
5. Єрмоленко С. Я. Синтаксис і стилістична семантика : [монографія]. Київ: Наук. думка, 1982. 210 с.
6. Загнітко А. П. Теоретична граматика української мови. Синтаксис. Донецьк, 2001. 480 с.
7. Иванчикова Е. А. Парцелляция, её коммуникативно-экспрессивные и синтаксические функции. *Русский язык и советское общество. Морфология и синтаксис современного русского литературного языка.* Москва, 1968. С. 280–298.
8. Івкова Н. М. Фігури експресивного синтаксису в сучасній публіцистичній літературі : дис.... канд. філол. наук : 10.02.01 «Українська мова». Горлівка, 2007. 218 с.
9. Каркошко О. П. Парцелляция: структура, семантика, функция : на материале русского и немецкого языков : диссертация... канд. филол. наук : 10.02.19. Майкоп, 2011. 186 с.
10. Карпчук Н. П. Адресованість в офіційному та неофіційному англомовному дискурсі (комунікативно-прагматичний аналіз) : автореф. дис.... канд. філол. наук: 10.02.04 / Харківськ. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна. Харків, 2005. – 20 с.
11. Конопленко Н. А. Текстотвірний потенціал парцельованих конструкцій : автореф. дис.... канд. філол. наук : 10.02.01. Запоріжжя, 2007. 20 с.
12. Матвеева Г. Г. Актуализация прагматического аспекта научного текста. Ростов н-/Д.: Рост. гос. ун-т, 1984. 132 с.
13. Мацько Л. І., Сидоренко О.М., Мацько О. М. Стилістика української мови. Київ: Вища шк., 2003. 462 с.
14. Мороз В. Я. Проблеми українського експресивного дискурсу. *Філологічні студії : Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету : Збірник наукових праць*. Кривий Ріг: КДПУ, 2011. Вип. 6. С. 363–369.
15. Олексенко В. П. Структурні параметри та текстотвірний потенціал парцельованих конструкцій у художньому тексті: (на матеріалі романів «Марія», «Волинь» У. Самчука). *Вісник Таврійської фундації.* К.–Херсон: Просвіта, 2009. Вип. 6. С. 35–47.
16. Пинегина Я. Н. Парцеллированные конструкции и их коммуникативно-прагматические функции в современных медиатекстах : Автореф.дис.... канд. филол. наук. Ростов-н/Д., 2005. 24 с.
17. Плющ Н.П. Парцеляція як засіб експресивного синтаксису. *Укр. мова і літ. в шк.* 1981. № 1. С. 68–71.
18. Сковородников А. П. О соотношении понятия „парцелляция" и „присое- динение". *Вопросы языкознания.* Москва: Наука, 1978. № 1. С. 118–129.
19. Трунова Е. А. Малоформатный текст как объект лингвистического исследования. *Вестник РУДН*. 2010. № 1. С. 49–53.
20. Формановская Н. И. Речевое общение: коммуникативно-прагматический подход. Москва: Русский язык, 2002. 213 с.
21. Чабаненко В. А. Стилістика експресивних засобів української мови. Запоріжжя, 2002. 351 с.
22. Шабат-Савка С. Т. Парцельовані комунікати як маркери вербалізації інтенцій мовця та експресивності художнього тексту. *Записки з укр. мовознавства*. 2017. Вип. 24, т. 1. С. 254–263.
23. Шпель Ю. О., Панченко О. І. Текст як об'єкт лінгвістики й основа спілкування. *Лінгвістика. Лінгвокультурологія. Іншомовний дискурс: складники, проблеми та навчання*. Дніпропетровськ, 2016. Вип. 9. С. 100–104.
24. Невимушені: антологія / Бабкіна К. та ін.; післямова В. Єрмоленка. Харків: Віват, 2016. 192 с.

РОЗДІЛ 3.

ПРОБЛЕМИ ЛІНГВІСТИКИ ТЕКСТУ ТА ДИСКУРСУ

Отримано: 21 лютого 2019 року

Прорецензовано: 9 березня 2019 року

Прийнято до друку: 23 вересня 2019 року

e-mail: liudmylachumak@gmail.com

irena29@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2019-7(75)-47-51

Чумак Л. М., Сніховська І. Е. Лінгвопрагматичний потенціал телескопійних лексичних інновацій з константним компонентом *brex-* у сучасному англомовному медійному дискурсі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2019. Вип. 7(75), жовтень. С. 47–51.

УДК 81'06'37'42: 811.111

Чумак Людмила Миколаївна,
кандидат філологічних наук,
Житомирський державний університет імені Івана Франка
Сніховська Ірена Едуардівна,
кандидат філологічних наук, доцент,
Житомирський державний університет імені Івана Франка

ЛІНГВОПРАГМАТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ТЕЛЕСКОПІЙНИХ ЛЕКСИЧНИХ ІННОВАЦІЙ З КОНСТАНТНИМ КОМПОНЕНТОМ *BREX-* У СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ МЕДІЙНОМУ ДИСКУРСІ

Стаття присвячена англомовним лексичним інноваціям, утвореним у процесі телескопійного словотворення. Проаналізовано структурні, семантичні та прагматичні характеристики телескопійних лексичних інновацій з константним компонентом Brex- / brex- у сучасному англомовному медійному дискурсі. Визначено, що характерною ознакою виокремленого компонента Brex- / brex є актуалізація позначення реалій життя британського суспільства, пов'язаних з виходом Британії зі складу Єврозони. Встановлено, що телескопійні слова виступають словотвірною базою у подальших процесах словотворення. Зроблено висновок про тенденцію збільшення та перспективність подальшої активізації утворення лексичних інновацій за телескопійним способом словотворення.

Ключові слова: *телескопія, лексична інновація, медійний дискурс, репрезентація дійсності.*

Liudmyla Chumak,
Doctor of Philosophy (Philology),
Ivan Franko Zhytomyr State University
Irena Snikhovska,
Candidate of Sciences (Philology), Associate Professor,
Ivan Franko Zhytomyr State University

LINGUOPRAGMATIC POTENTIAL OF BLEND-FORMATED LEXICAL INNOVATIONS WITH THE CONSTANT ELEMENT *BREX-* IN THE MODERN ENGLISH MEDIA DISCOURSE

The article is concerned with the study of English lexical innovations, constructed in the process of blending word-formation. Structural, semantic and pragmatic features of lexical innovations with the constant element brex- in Modern-English media discourse are clarified, as well as the specifics of such new lexemes application to denote the realities of different spheres are determined. The semantic structure of lexical innovations with the constant element brex- is investigated with the help of dictionary definition, lexicographic and component analyses, which made it possible to determine how the new word correlates with the relevant referent. It is determined that the characteristic feature of the singled out brex- element is actualized in the process of nomination different spheres of reality in the life of the British society, referring to the procedure of Britain's exit from Eurozone membership. Such lexical innovations with Brex- / brex- element are used in Modern English discourse to name people by their affiliation to a group of devotees, different processes, activities, situations, phenomena of social spheres. It is established that blends themselves could be used as the word-building base in further processes of word-formation. The conclusion is made that *there is the tendency of increasing and further activation of lexical innovations construction by means of blend word-formation.*

Key words: *blend, lexical innovation, media discourse, representation of reality.*

Постановка проблеми. Тенденція функціонування в медійному дискурсі телескопійних лексичних інновацій з характерним константним компонентом сприяє дискурсивному використанню та поширенню таких одиниць в текстах сучасних англомовних ЗМІ.

Формулювання завдання дослідження та матеріал дослідження. Стаття присвячена способам актуалізації смислової структури телескопійних лексичних інновацій, що виражають актуально сформовані репрезентації дійсності. Предметом дослідження є структурні та лінгвопрагматичні характеристики телескопійної інновації Brexit в сучасному англомовному

медійному дискурсі. Мета статті – структурний, семантичний та лінгвопрагматичний аналіз телескопійної інновації *Brexit* та утворених на її основі похідних одиниць у сучасному англомовному медійному дискурсі.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Прагматичні функції лексичних інновацій, утворених за моделями словотвору в сучасному англомовному медійному дискурсі ставали предметом дослідження як українських, так і зарубіжних вчених (Е. Г. Балюти, М. В. Бєлозьорова, В. М. Бутова, О. М. Головко, І. П. Гусака, Ю. О. Жлуктенка, В. І. Заботкіної, Ю. А. Зацного, О. А. Земської, Л. Ю. Касьянової, Г. М. Коваленко, М. М. Полюжина, Л. В. Сандій, С. О. Швачко, А. В. Янкова).

Виклад основного матеріалу дослідження. Утворення лексичних інновацій за моделями, складові елементи яких утворилися внаслідок словотворчих способів скорочення та словоскладання, відоме як процес телескопійного словотвору [6, с. 49]. Структура телескопійної інновації повністю або частково відображає параметри всіх її складових компонентів. І в цьому випадку мова йде не лише про будову слова-бленда, але й про створення більш складної лексичної одиниці, здатної позначати ознаки про новий об'єкт у сукупності [8, с. 48].

В англомовному медійному дискурсі початку XXI століття досить активно використовується повнозначне слово-іменник *exit* у значенні «вихід» у процесі утворення лексичних інновацій. Як складовий елемент телескопійного способу словотворення цей іменник спочатку використовували у повідомленнях у темах виходу Греції з Єврозони – **Grexit** (**Gr**eek + **exit**): Citigroup economists Willem Buiter and Ebrahim Rabhari revised their predictions of a Greek exit from the eurozone – or «Grexit» – in the next 18 months up to 50 percent from 25-30 percent in November. (Business Insider, February 7, 2012). Проте після надання Афінам улітку 2015 року 3-го пакету фінансової допомоги обсягом у 86 млрд. євро строком на три роки виникло відчуття, що найпроблемніша країна європейського валютного союзу виходить із кризи.

Та все ж лексична інновація **Grexit** знову все частіше використовується в сучасному медійному дискурсі. Це пов'язано з дискусією про списання Греції боргу, позицією МВФ, виборами в Німеччині, готовністю Греції до подальших реформ: Amid growing concern about the outbreak of another European financial crisis, German minister Wolfgang Schaeuble said calls to slash the country's debt mountain would lead to **Grexit**. (The Daily Mail, February 10, 2017).

За аналогією до лексеми **Grexit** у сучасний медійний дискурс почали залучатись також і лексичні новотвори з константним елементом exit у значенні «вихід», як, наприклад, лексема **Brexit**: Stranger things have happened: Before the term **"Brexit"** was invented, **"Grexit"** was the far better-known word – and the more plausible scenario. (Business Insider UK, March 23, 2017).

До лінійки таких інновацій увійшли, окрім **Brexit** (British / Britain + exit) (2012) [18], ще декілька одиниць, зокрема: **Frexit** – «the possible exit of France from the EU» (2016) [14], **Italexit** – «the possible exit of Italy from the EU» (2016) [11].

З 2018 року в англомовному медійному дискурсі збільшилось використання лексичної одиниці **INF-exit** (the Intermediate-range Nuclear Forces) (2018) в повідомленнях про вихід США із ракетного договору через дії Росії – Договору про ліквідацію ракет середньої та малої дальності, однієї із найважливіших угод між СРСР та США, підписаного у часи «холодної війни»: The EU feels that the transatlantic alliance between Europe and America, and especially its military wing, the North Atlantic Treaty Organization (NATO) is not as strong under the current US president and that Trump's **INF-exit** may unleash another Cold War-era arms race with Russia. Therefore, the **INF-exit** and Moscow's likely military escalation have increased the need for the EU to create a joint European military. (United World, November 19, 2018).

Як зазначають дослідники сучасного англомовного медійного дискурсу, у зв'язку з проведенням референдуму (23 червня 2016 року) щодо виходу Британії зі складу Єврозони, надзвичайно активізувалась лексична інновація *Brexit* у процесах позначення різних понять дійсності [15, с. 262], що й дозволяє автору медійного повідомлення трактувати найрізноманітніші реалії, пов'язані з соціальним, політичним, економічним, культурним життям британського суспільства.

В останній редакції Оксфордського словника – одного з основних і найавторитетніших англомовних лексикографічних джерел зазначається, що лексичну інновацію **Brexit** вперше було застосовано 2012 року. Активне залучення зазначеної телескопійної інновації в медійному дискурсі у різних контекстах відразу ж набрало популярності у всьому світі та стало словотвірною базою, у якій концентрується значеннєва характеристика реалії – «the withdrawal of the United Kingdom from the European Union» [18]. Вже у 2015 році за версією веб-сайту «Oxford Dictionaries Online» інновація Brexit увійшла в короткий список в номінації «Слово року», а у 2016 укладачі тлумачного словника англійської мови «Collins English Dictionary» оголосили її словом-лідером [23].

Включення елементів *br-* та *ex-* (*Brex- / brex-*) як репрезентантів «чистого» телескопійного способу словотвору в процеси подальшого утворення нових слів є результатом "вторинної функції" телескопійного механізму, коли одиниця мови набуває узагальненого значення й використовується за аналогією в тотожних ситуаціях іменування референтів.

Телескопійні слова самі стають базою у подальшому словотворенні. Зважаючи на те, що телескопійні деривати є вторинними контамінаційними похідними утвореннями, і тому вмотивованими, в структурі таких лексичних інновацій виділяються елементи, що не повторюються в інших оточеннях з тим самим семантичним та категоріальним наповненням. Наприклад, складовий елемент *brex-* в серії телескопійних дериватів сприймається як структурний конституент з певною функцією та додатковою інформацією, що виникла в результаті сполучення скорочених форм лексичних одиниць.

Проведений лексикографічний та компонентний аналіз лексичних інновацій, утворених на основі телескопійної інновації **Brexit**, дозволив проаналізувати семантичну структуру виокремлених лексем, що дало змогу визначити, як співвідноситься нове слово з репрезентацією відповідного референта.

Так, усі виокремлені з сучасного англомовного медійного дискурсу лексичні інновації з константним компонентом *Brex- / brex-*, утворені за телескопійним способом словотворення, репрезентують референти, що:

– ідентифікують людей за належністю до групи однодумців (*brexcellency* – "non-EU trade representative prepared to offer favourable terms thanks to UK's improved post-Brexit negotiating position (note irregular declension)" [12], *brexile* – "member of an elite body of international businessmen upholding British sovereignty from a series of island outposts around the world"[12], **brexiteer / brexiter** – «a person who is in favour of the United Kingdom withdrawing from the European Union» [18], **brexitered –** «someone who voted to leave EU then search what EU means afterwards" [24], **brexwit** – «a person strongly in favour of the UK leaving the EU (is not interested in political facts, and often parrots phrases they have read in the tabloid media – especially the

Daily Mail, generally of below average intelligence)" [24], *bremoaner* – «a person who complains about Britain's withdrawal from the EU» [9]);

– іменують явища соціального аспекту (**brexart –** *"the cultural impact of Brexit"* [17], *brexceptionalism – "doctrine emphasising the over-riding importance of key trading relationships, such as those with Guernsey, the Isle of Man and the Cayman Islands"* [12], **brexecution –** *«the resulting conversational punishment received when disagreeing with a supporter of the Brexit movement* [24], *brexchange* – "any currency transaction leaving one with fewer Euros than one had pounds sterling" [12], **brexcise –** *"tax primarily applicable to Mercedes cars, Italian sparkling wines and other articles of the same class"* [12], **brexicology –** *"the study of the Brexicon"* [17], **brexicon –** *"lexicon of Brexit"* [21], **brexcuse –** *"a crib sheet for shifting blame if Brexit goes bad"* [10], **brexist –** *"discrimination or prejudice based on one's view of Brexit"* [24], *brexistentialism* – "philosophical doctrine that Brexit means Brexit" [12], **brexiting –** *"the act of voting for Britain to leave Europe"* [24], **brexlit –** *"the literature of Brexit"* [17], **brexorcist –** *"a tabloid newspaper reader who realises he has been duped with lies and hatred from the Sun, Mail and Daily Express, tries to make amends in turning anti-Brexit, exorcising the demons of little Englanders who seek to wreck the nation's economy for xenophobic notoriety"* [24], **brexplaining –** *"to twist and distort facts that show Brexit is a bad idea into arguments in support of it"* [24], **brexpletive –** *"various things Brits are now calling themselves after voting for the Brexit"* [24], *brextremism – "doctrine aimed at deterring immigration by eliminating unnecessary economic activity"* [12]);

– позначають стани (**brexchosis –** *"Brexit psychosis"* [17], **brexiety –** *"Brexit anxiety"* [17], **brexistence –** *"the fact or state of living or continued survival of Britain (UK) or the British after Brexit"* [14], **brexitude –** *"the inability to hold a civil conversation with someone who holds a differing political opinion (specifically on the matter of the European Union)"* [24], **brexodus –** *"the return of British-based EU citizens and companies to Europe after Brexit"* [9], **regrexit –** *"the feeling of regret and guilt for voting in favour of Brexit (the phenomenon was felt as soon as the morning after the vote in June 2016 as it is thought many voted for Brexit as a protest against other issues with the assumption it would not pass)"* [22], **brexotic –** *"a tendency to tilt at European windmills"* [14]);

– позначають дію чи процес (*brexclaim* – "to estimate one's chances of success in negotiation" [12], *brexculpate* – "to uphold a broad public duty to make a success of Brexit" [12], *brexogamy* – "the process of obtaining EU citizenship by marriage" [12]).

Разом із тим, у сучасному англомовному медійному дискурсі використовуються й інші телескопійні деривати з константним елементом *brex-*, проте ще не внесені до реєстрів англомовних словників. До числа таких інноваційних лексем, як зазначається у авторитетному журналі «Oxford Today» (1988–2017 роки), авторами та респондентами якого були випускники Оксфорда, є, зокрема, такі лексеми, що обов'язково потраплять до нової редакції Оксфордського словника: **brexcess, brexclude, brexchequer, brexcoriate, brexecrable, brexecute, brexempt, brexpect, brexpedient, brexpel, brexpense, brexperiment, brexplode, brexploit, brexpose, brextinct, brextort, brextract** [19, с. 6].

Відомо, що різноманітні реалії дійсності репрезентуються лексичними інноваціями, утвореними у тому числі й за моделями словотворення. Саме цей факт дозволяє розглядати новотвори як ситуативно релевантні частини дискурсу [4]. Досліджуючи функціонування нових дериватів в англомовному медійному дискурсі в лінгвопрагматичному аспекті, зосереджуємо увагу на тому як мовні засоби (***константний компонент*** *Brex- / brex-*), механізми (телескопійний словотвір) та моделі, за якими утворюються інновації, здатні сплановано створити певні репрезентації дійсності, впливаючи певним чином на свідомість адресата – читача [1, с. 38; 2; 5, с. 194; 16, с. 54].

Прагматична функція новоствореного слова постає як реалізація конкретного комунікативного наміру, потенціал якого визначається конкретним контекстом. Саме тому лінгвопрагматичний аналіз лексичних інновацій з константним компонентом *Brex- / brex-* дозволяє визначити їхню прагматичну значимість у певних контекстних умовах використання. Створений новотвором прагматичний ефект не лише досягає певної комунікативної мети, а й актуалізує компоненти структури похідного слова.

Функціонування лексичних інновацій та їхнє семантичне наповнення зумовлено призначенням медійного дискурсу досягати певних комунікативних цілей, зокрема соціокультурних, інформаційних (роз'яснювальних), оцінно-емоційних [3; 7, с. 47], до яких мовознавці відносять також і мовно-ігрову спрямованість (О. А. Земська, С. В. Ільясова, Л. Ф. Омельченко тощо). Мовна гра ґрунтується на свідомому, навмисному поєднанні схожих за звучанням слів з метою утворення комічного ефекту. Наприклад, елемент *brex- / br-* в архітектоніці політичного неологізму *Brexit*, унаслідок фонетичного уподібнення може набувати відтінків оцінної (сатиричної, пародійної) забарвленості й виконувати регулятивно-впливову функцію, перетворюючи телескопнійні номінації на комічні експресеми. Так, через схожість звучання слів *Brexit* і *breakfast* в англійській мові і допущених учасниками політичного дискурсу обмовок *«Mark my words, we will make breakfast, Brexit a successs»* (Ендрю Девіс), з'явилася низка пародійних висловлень: *«Brexit breaks breakfast», «Brexit means Brexit: breakfast doesn't necessarily mean breakfast»* [20] (повторює структуру фрази Терези Мей *«Brexit means Brexit»*). Така фонетична гра має комічний прагмасемантичний ефект обговорення виходу країни з Євросоюзу в контексті його несприятливих наслідків для ранкового прийому їжі: *«Brexit – made of non-EU wheat. Brexit cereal – As a child growing up, Nigel Farage was taught that Brexit was the most important meal of the day, as such he dedicated his political career to it's promotion in the diets of British citizens. Top nutritional advice, Nige»* [13]. Пор. тж. каламбурне обігравання *Brie* (вид сиру) в телескопійній інновації *Brecession – A brexit-initiated recession, or perhaps a cheese shortage* [13], де мовна гра створюється близькістю слів у фонетичному аспекті *Brie – Britain*.

Вочевидь, мовно-ігрові імпульси скеровують мовця до відкриття нових асоціативних звязків, і деформація звукового комплексу *Brex-* у медійному повідомленні отримує прагматичну мету – привернути увагу адресата до створеної мовними засобами інновації. При цьому автор медіаповідомлення розраховує на те, що читач відзначить співіснування обох аспектів сприйняття телескопійної інновації, зауважить елементи гри й загадки в новій лексемі.

Проаналізуємо приклад, у якому розкривається сукупність конкретних явищ, фактів, репрезентованих лексичною інновацією *brexodus* в англомовному медійному дискурсі: It has already started and as the true implications of Brexit sink in the number will swell. Call it the **Brexodus**: well-educated EU nationals with the global job market at their feet turning their back on a country they had thought of as a good and safe place to make their homes. (The Guardian, June 29, 2017). Аналіз лексеми *brexodus*

(Brexit + exodus) у вищенаведеному повідомленні вказує на пряме значення цього слова «масовий виїзд людей та корпорацій із Великої Британії». Водночас конкретика констатованого явища зосереджується на препозитивних означеннях (**well-educated, the global, good and safe**). Таким чином, те, про що повідомляється в певному контексті, є елементом фактичної реальності (**it has already started**) та має відповідні наслідки (**the true implications of Brexit sink in the number will swell**).

Відомо, що авторами лексичних інновацій можуть бути і самі політики, як у випадку з лексемою **Brexchosis.** В online-версії щоденної британської газети «The Independent» зазначається, що у своєму виступі про «дорогу до Брексіту» 13 лютого 2018 року міністр закордонних справ Борис Джонсон розкритикував невдалі перемовини прем'єр-міністра Великої Британії та лідера консервативної партії Терези Мей щодо виходу з Єврозони, зазначивши про наростання напруженості усередині країни, використавши лексему **Brexchosis**: And in the current bout of **Brexchosis** we are missing the truth: that it is our collective national job now to ensure that when the history books come to be written Brexit will be seen as just the latest way in which the British bucked the trend, and took the initiative – and did something that responds to the real needs and opportunities that we face in the world today and had the courage to break free from an idea – however noble its origins – that had become outdated, at least for us." (*The Independent, February 21, 2018*). У повідомленні зазначена інновація позначає складність перемовин по «Брексіту», що призводить до так званого «Брексіт-індукованого» психозу (***Brexit + psychosis***), від якого страждає вся країна. При цьому міністр не критикує саме рішення країни вийти зі складу ЄС, вказуючи на зиск, який може отримати країна. Використання особових (**we, us**) та присвійного (**our**) займенників здійснює референцію до позначення суто внутрішньобританських можливостей через вихід, на що вказують семантично вагомі слова та словосполучення (**our collective national job, the British, responds to the real needs and opportunities that we face in the world today**).

Лексичні одиниці, у складі яких є константний компонент *Brex / brex*, залучаються медійним дискурсом не лише для номінації реалій, що констатують факти, а й для прогнозування подальшого розвитку подій, як у прикладі з телескопійною інновацію *Brextinct* (Brex + extinct – «вимерлий; зниклий»), яку було використано як у заголовку газети «The Sun», так і в текстових повідомленнях про прийняття рішення Британського парламенту по питанню щодо довіри кабінету Терези Мей після голосування по Брексіту. «The Sun» скористалась можливістю перетворити образ Терези Мей на вимерлий вид пташки додо, приєднавши до обличчя політика дзьоб, лапи і хвіст, натякаючи, таким чином, на політичну катастрофу прем'єр-міністра Великої Британії.

В англомовному медійному дискурсі цю подію прокоментували різні видання під назвою «'Brextinct': front pages on Wednesday after May's Brexit vote defeat": *The Sun took the opportunity to turn May into a dodo, declaring her Brexit deal "Brextinct", while other newspapers led on the "historic defeat", "historic humiliation", "complete humiliation" and "worst defeat ever".* (Press Gazette***, January 16, 2019***). При цьому зв'язок ситуації навколо Брексіту з образом Мей-додо забезпечується іменуванням Угоди про Брексіт (*Brexit deal*) синонімічними одиницями (*"historic defeat", "historic humiliation", "complete humiliation", "worst defeat ever"*).

У наступному медійному повідомленні інновація *Brextinct* визначається акцентом на часовому аспекті семи іменника **tenure – '**the period of time when someone has an important job or is an elected official' [14], що виявляється у використанні квантифікативної моделі as much as для позначення цілком реального політичного краху британського прем'єр-міністра: The Sun has gone all-out, delivering a classic. "Brextinct", is its headline and they have pasted May's face onto a dodo. Presumably the headline intends to speak to the prime minister's tenure as much as her deal. (*The Guardian, January 16, 2019*).

У поданому нижче медійному повідомленні інновація **Brextinct** використовується на основі уподібнення подій у минулому до схожих на них: The Sun invokes memories of former England manager Graham Taylor as a turnip with its photo of Theresa May as a bird with the headline "Brextinct", and adding "May's Brexit deal dead as a dodo". (*The Journal, January 16, 2019*). При цьому вживання двокомпонентних антропонімів **Graham Taylor** та **Theresa May**, які ідентифікуються підрядним сполучником as у поєднанні з іменником, і репрезентують не лише конкретні образи, а й події у відповідній послідовності (**Graham Taylor as a turnip, Theresa May as a bird**). Після поразки збірної Англії на відбірному циклі чемпіонату світу у 1994 році газета «The Sun» на першій полосі надрукувала фотокартку Грема Тейлора з овочем на лобі, після чого він отримав прізвисько «ріпоголовий» і був відправлений у відставку. Аналогічну ситуацію створили журналісти з Терезою Мей у січні 2019 року після голосування в британському парламенті по Брексіту.

Висновки з дослідження та перспективи. Проведений аналіз лексичних інновацій з константним компонентом *Brex- / brex-* у сучасному англомовному медійному дискурсі дозволяє зробити висновок, що усвідомлення реалізації потреб позначати нові реалії дійсності, є одним з основних чинників процесу телескопійного словотворення. Телескопійні слова самі стають базою у подальшому словотворенні, що й визначає роль телескопії у формуванні нових словотворчих елементів. При цьому зазначаємо, що саме складовий компонент телескопійної інновації концентрує увагу на визначальних характеристиках позначуваних явищ, синтезуючи їх у цілісний образ, що доволі легко розуміється англомовним суспільством. І саме цей факт свідчить про тенденцію збільшення та перспективність подальшої активізації утворення лексичних інновацій за телескопійним способом словотворення.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у встановленні низки стратегій організації сучасного англомовного медійного дискурсу шляхом використання телескопійних лексичних інновацій з константним компонентом *Brex- / brex-*.

Література:

1. Азнаурова Э. С. Прагматика художественного слова. Ташкент : Изд-во Фан, 1988. 120 с.
2. Демьянков В. З. О формализации прагматических свойств языка. *Языковая деятельность в аспекте лингвистической прагматики.* Москва : ИНИОН АН СССР, 1984. С. 191–222.
3. Земская Е. А. Современный русский язык. Словообразование : учеб. пособие. 8-е изд., испр. и доп. Москва : ФЛИНТА : Наука, 2013. 328 с.
4. Кубрякова Е. С. Понятие «парадигма» в лингвистике. Введение. *Парадигмы научного знания в современной лингвистике.* М., 2008. С. 4–14.
5. Линь Е., Кошкарова С. В. Прагматические функции неологизмов в современных СМИ. *Вестник ТГУ.* Сер. Гуманитарные науки. 2015. Т. 20. Вып. 1 (151). С. 193–196.

6. Омельченко Л. Ф. Телескопічні слова сучасної англійської мови та їх структурно-семантична характеристика. *Збірник Львівського університету. Іноземна філологія.* Львів, 2003. Вип. 15. С. 49–52.
7. Семчинський С. В. Загальне мовознавство : підручник. [2-е вид., перероб. і доп.]. Київ : АТ «ОКО», 1996. 416 с.
8. Чумак Л. М. Лексичні інновації в англомовному медійному дискурсі початку XXI століття: структурний і лінгвопрагматичний аспекти : дис. на здобуття наук. ступеня кандидата філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови». Київ, 2018. 269 с.
9. Collins English Dictionary Complete and Unabridged edition : 12th edition. Collins, 2014. 2339 p. URL : https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/
10. Financial Times. URL : https://www.ft.com/content.
11. Forbes. URL : http://www.forbes.com/sites/naeemaslam/2018/05/23.
12. Griffin T. Brexicon – Defining the terms of negotiation. URL : https://www.tomgriffin.org/the_green_ribbon/2016/10/brexicon.
13. Lexicographical Brexitology. https://pirate.london/lexicographical-brexitology.
14. Macmillan English Dictionary online. Macmillan Publishers Limited. URL : http://www.macmillandictionary.com/
15. Morozova O. Monomodal and multimodal instantiations of conceptual metaphors of Brexit // Lege artis. Language yesterday, today, tomorrow. The journal of University of Cyril and Methodius in Trnava. 2017. Vol. II, №2. P. 250-283.
16. Nauta D. J. The Meaning of Information. The Hague: Mouton, 1972. 234 p.
17. Oliver T. A dictionary of Brexit. URL :http://timoliver.blogspot.com/2016/11/a-dictionary-of-brexit_17.html
18. Oxford Dictionaries. URL : https://en.oxforddictionaries.com/
19. Oxford Today – Michaelmas 2016. Volume 29 No 1. URL : http://www.oxfordtoday.ox.ac.uk/sites/files/oxford.
20. The Guardian. https://www.theguardian.com/politics/2016/oct/31/brexit-means-brexit-regulations-supermarket-bosse
21. The Independent. URL : https://www.independent.co.uk/voices.
22. The Irish Times. URL : https://www.irishtimes.com/news/politics.
23. Top 10 Collins Words of the Year 2016. URL : https://www.collinsdictionary.com/word-lovers-blog
24. Urban Dictionary. URL : https://www.urbandictionary.com/

Отримано: 5 вересня 2019 року

Прорецензовано: 16 вересня 2019 року

Прийнято до друку: 23 вересня 2019 року

e-mail: elenadiachuk@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2019-7(75)-52-55

Дячук О. В. Методи дослідження сучасної англомовної соціальної реклами. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2019. Вип. 7(75), жовтень. С. 52–55.

УДК 811.161.2' 42

Дячук Олена Валентинівна,
кандидат філологічних наук
Університет державної фіскальної служби України

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СУЧАСНОЇ АНГЛОМОВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ РЕКЛАМИ

У статті розглядаються методики дискурсу соціальної реклами США, які визначають лінгвоаксіологічну сутність дискурсу. Основними для лінгвоаксіологічного аналізу є взаємопов'язані поняття, що утворюють таку дослідницьку парадигму: цінність, ціннісні пріоритети, ціннісна орієнтація, ціннісний смисл тощо. У загальному значенні цінності розуміють як такі, до чого можна прагнути, що можна споглядати, до чого можна ставитися з повагою або навпаки. Аксіологічна лінгвістика орієнтована на дослідження способів пред'явлення світу рефлексії в їх контекстуальній представленості та ефективності в міжособистісному / соціальному планах у культурі, часі та просторі.

Ключові слова: *лінгвоаксіологічний аналіз, цінності, ціннісний смисл, дискурс соціальної реклами США.*

Olena Diachuk,
Candidate of Science

METHODS OF RESEARCH OF MODERN U.S. PUBLIC SERVICE ADVERTISING

The article is devoted to study of techniques of U.S. public service adverising that determine the lingual axiological aspects of discourse. The basic concepts in lingual axiological analysis are interrelated concepts that form the following research paradigm: value, value priorities, value orientation, value meaning, etc. In general, values are defined as what you can aim at, what you can contemplate, what you can treat with respect, or vice versa. Values in this aspect are generalized goals and means of public achievement that fulfill the role of fundamental norms or ideal achievements. Lingual axiological is focused on exploring ways of presenting the world of reflection in their contextual representation and effectiveness in interpersonal / public plans in culture, time and space.

Key words: *lingual axiological analysis, values, value meaning, U.S. public service advertising discourse.*

Дискурс соціальної реклами є ефективною комунікативною технологією, що виконує соціальну місію. У статті дискурс соціальної реклами визначаємо як засіб соціального регулювання, що впливає на різні соціальні групи, формуючи такий спосіб думок і стиль життя, який цінують у певний час. Цей дискурс відображає розвиток культури. Дискурс соціальної реклами спонукає цільову аудиторію замислитися над певною соціальною проблемою, звертається до гуманістичних цінностей людей, привертає до себе увагу і викликає інтерес, прагне змінити ставлення суспільства до проблеми, викликати потрібну реакцію і досягти трансформації поведінки.

У сучасній лінгвістиці склалися три основні напрями дослідження дискурсу соціальної реклами. Ці напрями орієнтовані: 1) на аналіз мовної системи як потенційних імен-концептів дискурсу, що конвенціонально належать до засобів номінації оцінки в дискурсі соціальної реклами [4; 7; 8]; 2) на рекламні тексти, в яких виявляють експлицитні форми оцінювального судження та застосовують різні методики польового моделювання оцінного простору дискурсу [5; 11]; 3) на неявні оцінні змісти рекламних дискурсів, на виявлення глибинного ціннісного обґрунтування тексту-джерела крізь призму засобів змістоутворення і репрезентації когнітивних операцій [3, с. 10–21; 87]. Усі ці підходи поєднує застосування загальних принципів аксіологічного аналізу до дискурсів соціальної тематики.

Актуальність даної статті полягає у вивченні дискурсу соціальної реклами як об'єкта дослідження аксіологічної лінгвістики, оскільки його вивчення відображає інтегративні соціальні процеси, що регламентують конструювання соціального й особистісного буття лінгвоспільноти.

Організаційними принципами комплексної методики дослідження дискурсивного простору соціальної реклами в нашій роботі виступають аксіологічні процедури аналізу, що розкривають наявні аксіологічні смисли дискурсу, та прагмалінгвістичні процедури аналізу, які виявляють вербальні і невербальні засоби утворення пропозицій та їхніх іллокуцій у термінах теорії мовленнєвих актів і стратегій дискурсу, беспосередньо пов'язаних із системою цінностей американської лінгвоспільноти.

Для проведення лінгвоаксіологічного аналізу із залученням відповідних прийомів у роботі використано таку парадигму лінгвоаксіологічних понять, що утворюють метамову дослідження, як: **цінність, ціннісна / аксіологічна система, ціннісний / аксіологічний / соціально значущий смисл, аксіологічна референція, аксіосфера, соціокультурні поняття** / **орієнтири** тощо.

Аксіологія в цілому з'ясовує відношення між сущим і належним, розглядає ступінь підвищення об'єктивності суджень про цінності, досліджує розумові операції, які нерозривно пов'язані з цінностями, простежує історію формування певних цінностей, досліджує проблему існування, значущості цінностей, суб'єктно-об'єктної природи оцінних і ціннісних відношень [2].

Аксіологічна лінгвістика орієнтована на дослідження способів пред'явлення світу рефлексії в їх контекстуальній представленості та ефективності в міжособистісному / соціальному планах у культурі, часі та просторі [1].

Дискурс як контекстуально породжена мовленнєва діяльність для спеціальних цілей утворює простір «пошуку істини» шляхом моделювання і просування соціально значущих смислів, зокрема в площині громадської думки засобами масової комунікації, до яких належить і соціальна реклама [6; 132].

У нашому дослідженні дискурсивний простір соціальної реклами розглядається як особлива **аксіологічна система**, яка функціонує завдяки активації аксіологічних смислів, що репрезентують зміст та розвиток ціннісної свідомості американської лінгвокультури.

З урахуванням статусної значущості аксіологічного складника соціального буття дискурсивний простір соціальної реклами США може моделюватися за типом аксіологічної системи, яка містить різноманітні конфігурації та формати переживання аксіологічних пріоритетів тієї або іншої культури [2, с. 5–23]. Проте антропоцентричність лінгвістики, зокрема лінгвістичного аналізу ціннісного виміру мови, визначає можливість використання як суб'єктного, так і об'єктного підходів до змісту при допущенні загального суб'єктно центричного підходу до тексту / дискурсу в певних умовах його породження, в дозвільних межах «спілкування свідомості» [9]. Цей підхід акцентує на ідеї породження тексту людиною [13], що конституює себе як суб'єкта (що феноменологічно є точніше суб'єкто – об'єктом) у момент «привласнення їм мови» [13]. Оцінка, за визначеннем Н.Д. Арутюнової, є особливий когнітивний акт, в результаті якого встановлюється ставлення суб'єкта до оцінюваного об'єта для визначення його значення для життя і діяльності суб'єкта [2]. Оцінна життєдіяльність людини, як правило, визначається філософськими, загальнонауковими установками, а також сукупністю суб'єктивних і об'єктивних чинників – рівнем освіти, культури, моральними нормами, громадською практикою, ціннісними орієнтирами.

Аксіологічна цінність пронизує весь дискурсивний потенціал соціальної реклами: тематизацію, експресивність, модальність висловлювань, прагматичну орієнтацію семіотичних форм, адресатно-цільову спрямованість, локалізацію дискурсу соціальної реклами в часі та просторі тощо.

Лінгвоаскіологічний складник комплексної методики дослідження спрямований на всебічний аналіз дискурсу соціальної реклами США, на основі ключового поняття «ціннісний (аксіологічний) смисл»

Суть цього поняття полягає в тому, що воно:

а) входить до хронотопу певного соціального буття, певного періоду розвитку соціуму, що відображає не просто ціннісні ознаки об'єктів і подій, але й пропагує основні принципи, норми та ідеї щодо розквіту лінгвокультури, наприклад:

(1) *Live the American Dream*" [17].

б) має світоглядний характер, що формується і реалізується в соціальній горизонталі: Я – Універсум – Інші, наприклад:

(2) *Consuming the Earth is consuming our future* [14].

в) відзеркалює момент суб'єктивації, тобто освоєння, привласнення в такий спосіб створення «свого» світу, що впливає на прагматичний характер дискурсивної практики, наприклад:

(3) *Stop one – stop them all! Kill the trade that kills. WWF"* [16].

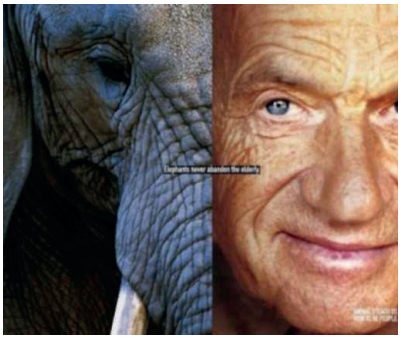

г) актуалізується в дискурсивному просторі соціальної реклами за допомогою оцінних номінативних одиниць – «ціннісних термінів» [12]. До них належать такі слова, як: «значущість» – «importance», «оцінка» – «value», «добро» – «goodness», «зло» – «immorality», «душа» – «soul», «правда» – «truth», «воля» – «freedom» та ін. Ці слова закріплюють у своїй семантиці означуване самого досвіду осмислення оцінного ставлення людини до світу, її елементів, процесів, результатів і позначають аксіологічні орієнтири суспільства, наприклад:

(4) *American Values: Freedom Innovation; Responsibility; Enterpreneurship* [14].

Крім того, актуалізація ціннісного смислу може відбуватися непрямим, асоціативним шляхом, коли референція здійснюється за допомогою стійких смислових опор, прагматично закріплених в американському суспільстві вербальних і невербальних символів як носіїв прецедентного знання, наприклад:

(5) *Take care of your body and avoid being overweight* [14].

Сучасна лінгвістика стоїть перед необхідністю визначення особливостей еволюції цінностей, норм, настанов і смислів суспільства за допомогою різних жанрів і типів дискурсів, що використовуються в ньому. Саме тому актуальними зали-

шаються проблеми володіння дискурсивними технологіями і дискурсом як «інформаційною зброєю» (Г. Г. Почепцов) і «соціальним продуктом» (М. О. Дороніна, В. В. Ученова, Л. М. Федотова). Це тісно пов'язане зі становленням державної політики країн у галузі соціальних процесів і соціальних викликів суспільства (Т. Е. Грінберг).

Наразі дискурс соціальної реклами стає об'єктом дослідження різних гуманітарних студій, у яких, відповідно до предмета дослідження, він набуває різних означень, а саме: рекламна комунікація соціальної спрямованості (В. І. Іванова), соціальний PR з комунікативним підґрунтям (Р. В. Дикін, Ю. А. Зуляр, Н. В. Кутуза), жанр некомерційного рекламного дискурсу (Р. В. Рюмін), соціальна реклама (О. Ю. Голуб, М. О. Дороніна, Л. М. Дмитрієва, Б. Р. Мандель, Г. Г. Ніколашвілі), соціальний дискурс (Ю. Хабермас), дискурс соціальної реклами (С. І. Кірєєв).

З метою встановлення лінгвістичної сутності дискурсу соціальної реклами США в цій статті ми звертаємося до теоретичних напрацювань у галузі дискурсивної парадигми лінгвістики і надаємо загальну характеристику об'єкту нашого дослідження в лінгвоаксіологічному, комунікативному, лінгвосеміотичному і прагматичному вимірах.

В *лінгвоаксіологічному висвітленні* дискурс соціальної реклами стає об'єктом дослідження аксіологічної лінгвістики, оскільки його вивчення відображає інтегративні соціальні процеси, що регламентують конструювання соціального й особистісного буття лінгвоспільноти. Лінгвоаксіологічний вимір дискурсу соціальної реклами спрямований на конкретну цільову аудиторію, враховуючи її демографічні, соціокультурні й інші характеристики, і має на меті сформувати уявлення про соціальну проблему, спонукати до необхідних дій і вчинків (Н. Д. Гончарова, О. А. Івін, В. І. Карасик).

Дискурс соціальної реклами США містить ідеї соціальної цінності американської лінгвоспільноти і спонукає до виконання суспільно корисних дій, що вивчається в термінах компонентів *аксіосфери* (О. В. Колокольцева). Аксіосфера дискурсу узагальнює систему ціннісних еталонних уявлень, позицій і настанов, поширену в тому чи іншому суспільстві, визначає розуміння норм і правил його життя та розвитку, соціальних взаємовідносин, ставлення до людей, речей, поведінки, навколишнього середовища (В. П. Баришков, М. О. Бєляєва).

Комунікативний вимір дискурсу соціальної реклами тлумачить його як суспільно-інституційний вид спілкування, що характеризується соціальними правилами і конвенціями (Т. А. ван Дейк, О. І. Карімова, Х. Н. Кафтанджієв, О. О. Селіванова, Ю. Хабермас). Він є особливим соціокультурним феноменом, який використовується в широкому соціальному контексті життя як специфічна форма комунікації, що трансформує певний соціальний контекст у сферу ціннісної орієнтації лінгвоспільноти. Соціальна реклама отримує статус комунікативної дії, що складається із трьох компонентів: адресант, рекламне повідомлення, адресат. Адресат рекламної комунікації співвідноситься із широкою соціально окресленою цільовою аудиторією. У такий спосіб рекламне повідомлення вивчають як соціально й естетично значущий дискурс, що містить вербальну і невербальну інформацію. Виходячи зі сказаного, рекламне повідомлення – креолізований дискурсивний продукт.

Поєднання вербальних і невербальних компонентів формує *лінгвосеміотичний вимір* дискурсу соціальної реклами США, що сприяє правильному змісту полікодового послання і підсилює його сприйняття цільовою аудиторією. Візуальні невербальні компоненти (Г. Є. Крейдлін, Н. П. Киселюк, І. І. Сєрякова, Л. В. Солощук) тісно взаємопов'язані з вербальними компонентами дискурсу – вербальним слоганом, текстом, комунікативно-адресним блоком. Особливості невербальної семіотики дискурсу соціальної реклами США (Є. А. Єліна) полягають у тому, що вона часто використовує візуальні засоби шокового впливу (Х. Кафтанджієв, С. А. Шомова) на адресата – фотографії постраждалих і хворих людей, зруйновані будівлі, загиблих тварин тощо. Шокова соціальна реклама може викликати найсильніші негативні емоції людини: страх, потрясіння, відразу, відчай, ненависть, роздратування, ворожість, агресію, осуд, страждання, співчуття, жаль тощо. Дієвим прийомом шокової реклами є залякування, оскільки саме страх впливає не тільки на свідомість, але й на підсвідомість людини.

(6) *Neglected children are made to feel invisible* [15].

У світлі *прагматичного виміру* дискурс соціальної реклами є ефективною дискурсивною технологією, що виконує соціальну місію. Прагматичний потенціал соціальної реклами визначається механізмом її регулятивного впливу на адресата (Ф. С. Бацевич, Г. Г. Почепцов, Дж. Серль), що виявляється у формуванні його світоглядних позицій, моральних настанов, активізації громадянської позиції, корегуванні моделей соціальної поведінки, зміні ставлення до певної соціальної проблеми або важливого аспекту життя суспільства. Характерною рисою прагматичного виміру дискурсу соціальної реклами США є дослідження динамічних аспектів його реалізації, описаних поняттями стратегії й тактики, спрямованих на загальну гуманізацію американського суспільства.

У науковій літературі виокремлено *три підходи* до визначення сутності дискурсу соціальної реклами: інформативний, прагматичний і соціально-політичний (М. О. Дороніна, Б. Р. Мандель). Згідно з інформативним підходом соціальна реклама постає інформацією певного характеру, кодові системи якої сприяють вирішенню і профілактиці соціальних проблем. У ракурсі прагматичного підходу соціальну рекламу визначають як соціальне явище, що впливає на ціннісні орієнтації, світогляд, поведінкову модель цільової аудиторії. У термінах соціально-політичного підходу соціальна реклама – це соціальний інститут, який істотно впливає на економічні, суспільно-політичні й етнокультурні процеси, що відбуваються в сучасному світі.

Дискурс соціальної реклами США відіграє важливу роль у формуванні певних психологічних і поведінкових стереотипів та виконує такі *функції:* інформаційну, ідеологічну, соціоінтегративну та виховну (Л. М. Дмитрієва). Інформацій-

на функція дискурсу соціальної реклами полягає у приверненні уваги до актуальних соціальних проблем, інформуванні про способи їхнього вирішення. Ідеологічна функція дискурсу соціальної реклами пов'язана з можливістю формування за допомогою соціально маркованого рекламного повідомлення нового іміджу (Т. В. Астахова). Соціоінтегративна функція передбачає залучення громадськості до вирішення суспільних питань. Виховна функція соціальної реклами реалізується у створенні соціально схвалених поведінкових установок. Загалом мета дискурсу соціальної реклами – змінити ставлення суспільства до конкретної проблеми, отже, сприяти вирішенню цієї проблеми.

Визначено, що комунікативно-прагматичні *завдання* дискурсу соціальної реклами мають широкий діапазон, а саме: 1) інформувати про соціальну проблему; 2) привернути увагу до актуальних проблем громадського життя; 3) представити громадськості всі можливі погляди стосовно певної теми, застерегти про всі можливі наслідки; 4) створити спільну громадську думку щодо конкретного питання, соціальної проблеми; 5) стимулювати участь людей у вирішенні проблеми; 6) сформувати нові поведінкові установки лінгвоспільноти (наприклад, антиалкогольна пропаганда, відмова від паління та ін.) (О. Ю. Голуб, М. О. Дороніна).

За тематичним принципом запропоновано таку *типологію дискурсу соціальної реклами*: 1) дискурс законослухняності, конституційних прав і свобод людини *(Vote today!)*; 2) дискурс патріотизму *(We are America)*; 3) дискурс родини та родинних відносин *(Family is Everything)*; 4) дискурс здорового способу життя *(I want you to run)*; 5) дискурс соціальної екологічної реклами *(Be a hero, SAVE WATER).*

Таким чином, у нашому дослідженні дискурс соціальної реклами США визначається як один із різновидів впливової суспільно-інституційної комунікації, що ґрунтується на ідеях соціальної цінності, характеризується соціальними правилами і конвенціями, має на меті своєю формою, змістом і засобами вербальної та невербальної організації сформувати в американській лінгвоспільноті чітке уявлення про соціальну проблему і спонукати її до відповідних необхідних суспільно корисних дій.

Література:

1. Арутюнова Н. Д. Фактор адресата. *Известия Академии наук СССР. Серия : Литературы и языки*. М. : Наука, 1981. Т. 40, № 4. С. 356–357.

2. Арутюнова Н. Д. Аксиология в механизмах жизни и языка. *Проблемы структурной лингвистики : [сб. ст.]* / Акад. наук СССР, Ин-т рус. яз. ; [ред. В. П. Григорьев]. М. : Наука, 1982. С. 5–23.

3. Бабелюк О. А. Когнітивно-оцінна репрезентація культурної символіки в авторському мовленні американських постмодерністських оповідань. *Записки з романо-германської філології : [зб. наук. пр.].* 2006. Вип. 17. С. 10–21.

4. Бєссонова О. Л. Оцінний тезаурус англійської мови : когнітивний і гендерний аспекти : дис. … доктора філол. наук : 10.02.04. Донецьк : ДонНУ, 2002. 362 с.

5. Бидни Д. Понятие ценности в современной антропологии. *Культурология XX век : антология : аксиология или философское исследование природы ценностей* / ред. Л. В. Скворцов [и др.] ; РАН. ИНИОН. Отд. теории и истории культуры. М. : Наука, 1996. С. 12–45.

6. Блакар Р. М. Язык как инструмент социальной власти (теоретико-эмпирические исследования языка и его использование в социальном контексте). *Язык и моделирование социального взаимодействия* : [сб. переводов / сост. В. М. Сергеева и П. Б. Паршина ; общ. ред. В. В. Петрова]. М. : Прогресс, 1987. С. 88–125.

7. Васильева Г. М. О некоторых особенностях изменения языковой оценки. *Дискретность и континуальность в языке и тексте : материалы Междунар. конф.,* (Новосибирск, 15–16 окт. 2009 г.) / Новосибирский гос. пед. ун-т ; [под ред. Т. А. Трипольской]. Новосибирск : Изд-во НГПУ, 2009. С. 43–47.

8. Вольф Е. М. Функциональная семантика оценки. М. : Наука, 1985. 228 с.

9. Гойхман О. Я., Надеина Т. М. Речевая коммуникация. М. : ИНФРА, 2001. 272 с.

10. Дячук О. В. Принципи дослідження дискурсу соціальної реклами США. *Сучасні дослідження з лінгвістики, літературознавства і міжкультурної комунікації (ELLIC 2016) : матеріали III міжнар. наук.-практ. конф.,* (Івано-Франківськ, 18–19 берез. 2016 р.) / Мін-во освіти і науки України, Прикарпат. нац. ун-т імені Василя Стефаника ; [відп. ред. Я. Т. Билиця, О. Я. Остапович]. Івано-Франківськ : Просвіта, 2016. С. 37–40.

11. Киричук Л. М. Прагмасемантичні особливості категорії оцінки в рекламному тексті (на матеріалі реклами журналу «Time»): автореф. дис.... на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.04 «Германські мови». К., 1999. 19 с.

12. Пьянзина И. Н. Прагматика оценки в субъязыке современной британской прессы (на материале публицистических очерков) : дис. … кандидата филол. наук : 10.02.04 «Германские языки». Н. Новгород, 2000. 186 с.

13. Рождественська Н. В. Лексичні засоби реалізації категорії оцінки в текстах коротких інформаційних повідомлень. *Записки з романо-германської філології : [зб. наук. пр.].* Одеса : Ластар, 2000. Вип. 8. С. 215–230.

14. USA.gov : US Government's official web portal. URL: https://search.usa.gov/search?affiliate=usagov&query=public+ service+ announcement.

Список джерел ілюстративного матеріалу:

15. Child Sex Abuse. URL: http:// digitalsynopsis.com/inspiration/60-public-service-announcements-social-issue-ads/4.

16. Environmental PSA. URL: http://www.esajournals.org/toc/ebul/95/3.

17. Live the American Dream. Patriotic Public Service Announcements. URL: https://search.usa.gov/search?affiliate=usagov&page=18&query=PSA.

Отримано: 10 вересня 2019 року

Прорецензовано: 16 вересня 2019 року

Прийнято до друку: 23 вересня 2019 року

e-mail: kozlovskayadv@meta.ua

DOI: 10.25264/2519-2558-2019-7(75)-56-59

Козловська Д. В. Стилетворча роль топопоетонімів у текстах романів Лариси Денисенко. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2019. Вип. 7(75), жовтень. С. 56–59.

УДК 811.161.2'372.21

Козловська Дар'я Валеріївна,
кандидат філологічних наук
Донецький національний університет імені Василя Стуса

СТИЛЕТВОРЧА РОЛЬ ТОПОПОЕТОНІМІВ У ТЕКСТАХ РОМАНІВ ЛАРИСИ ДЕНИСЕНКО

У статті здійснено аналіз різноманітних виявів стилетворчої ролі топопоетонімів у текстах романів Лариси Денисенко. З'ясовано специфічність послуговування авторкою топопоетонімами як мовними одиницями, що мають призначення просторового фактора художнього тексту. Доведено, що топопоетоніми слугують маркерами ідіостилю письменниці, постають зв'язними елементами сюжету, а також є засобом характеризування персонажів через додаткові стилістичні нашарування. Описано приклади реалізації стилетворчої ролі топопоетонімів під час репрезентування географічних об'єктів як персонажів шляхом метонімізації, персоніфікування місць через надання їм властивостей істоти. Установлено, що завдяки смисловому навантаженню топопоетонімів реалізується їхній прагматичний потенціал декодування авторської концепції.

Ключові слова: *топопоетонім, просторовий фактор, стилістичні нашарування, смислове навантаження, стилетворча роль.*

Daria Kozlovska,
PhD in Linguistics
Vasyl' Stus Donetsk National University

STYLE-FORMING ROLE OF TOPOPOETONYMS IN TEXTS OF LARYSA DENYSENKO'S NOVELS

Modern linguistic studios demonstrate growing of research interest in the aspects of stylistics, in particular, traditionally for the writers' language creativity. Literary-art text as an object of versatile linguistic and stylistic analysis is a welcome material for the study of linguistic units which are actualized in this text, performing a stylistic role. Studying the peculiarities of functioning of different language levels' units, researcher uncovers the connection of the text with the author's worldview, decodes the meanings embedded in the tokens which are subject to linguistic and stylistic analysis. The article analyzes various manifestations of style-forming role of topopoetonyms in texts of Larysa Denysenko's novels. Specificity of the author's use of topopoetonyms as linguistic units with the purpose of spatial factor of literary-art text has been clarified. Topopoetonyms serve as markers of the writer's idiostyle, cohesive plot elements, and also act as a means of personages' characterization through additional stylistic stratifications. The illustrations of realization of topopoetonyms' stylistic role in representation of geographical objects as characters through metonymization, personification of places by giving them the properties of being are described. It's established that due to topopoetonyms' semantic loading, their pragmatic potential of decoding the author's concept is realized.

Key words: *topopoetonym, spatial factor, stylistic stratifications, semantic load, style-forming function.*

Постановка проблеми. Сучасні лінгвістичні студії демонструють посилення дослідницького інтересу до аспектів стилістики, зокрема традиційно до мовотворчості письменників. Художній текст як об'єкт різнобічного лінгвостилістичного аналізу постає благодатним матеріалом для дослідження мовних одиниць, які актуалізуються в цьому тексті, виконуючи стилетворчу роль. Вивчаючи особливості функціонування одиниць різних рівнів мови, дослідник через текст розкриває авторське світосприйняття, декодує смисли, закладені в лексеми, що підлягають лінгвостилістичному аналізу. Важливість стилістичного аспекту структурних одиниць мови актуалізує необхідність його вивчення. Дослідження функціонування будь-якої аналізованої мовної одиниці не може обійтися без опису стилістичних особливостей, виявлення специфіки використання її в мовленні.

На лексичному рівні система образів художнього тексту на тлі загальновживаної нейтральної лексики вибудовується «сув'яззю емоційно-експресивної лексики, різних видів синонімів, антонімів, омонімів, фразеологізмів; використанням зі стилістичною метою історизмів, архаїзмів, діалектизмів, просторічних елементів» [5, с. 251]. Емоційно-стилістичний аспект є різновидом стилістичної функції досліджуваної у статті одиниці – поетоніма. Його виражальні можливості сприяють пробудженню в читача певних емоцій, почуттів, асоціацій тощо [2, с. 213].

За Л. І. Мацько, для зручності стилістичного аналізу мови художнього тексту можна використовувати його часопросторові ознаки, за якими відшукуються, умовно виокремлюються й групуються мовні одиниці, що вказують на часопростір тексту [5, с. 251]. Зокрема, топопоетоніми, стилетворчу роль яких запропоновано розглянути, мають призначення просторового фактора художнього тексту – локалізують місце дії, створюють геопросторову домінанту тексту. Вони допомагають побудувати логічний сюжет і розкрити зміст твору. Особливостями топопоетонімів є стилістична маркованість, смислова навантаженість, здатність відтінювати основний зміст оповіді. Топопоетоніми в ракурсі слугування засобом стилетворення досліджують Н. М. Бербер, Н. М. Бияк, Є. В. Боєва, Т. І. Крупеньова, О. Ф. Немировська, І. В. Хлистун, Г. В. Шотова-Ніколенко та ін.

Завданням дослідження є віднаходження у текстах і класифікація топопоетонімів із метою визначення їхнього стилетворчого потенціалу. **Матеріал** статті – романи Лариси Денисенко «Кавовий присмак кориці» та «Сарабанда банди Сари».

Виклад основного матеріалу. Топопоетоніми постають невід'ємною складовою ідіостилю Лариси Денисенко, характеризувальними елементами не тільки місця дії твору, а й життєпису персонажів, їхніх занять, звичок, уподобань. Специфічність послуговування топопоетонімами авторкою полягає в демонструванні їхньої здатності змінювати основне при-

значення (донесення інформації стосовно локального аспекту життя персонажів твору – місцезнаходження, переміщення у просторі тощо), реалізуючи інші грані їхніх можливостей, що виражено в характеризуванні персонажів, підкресленні рис їхніх характерів, показуванні особливостей поведінки, передачі внутрішнього стану.

У тексті роману Лариси Денисенко «Кавовий присмак кориці» зафіксовано 44 топопоетоніми (95 слововживань), а саме: 12 суверенопоетонімів (23): *Німеччина* (1), *ПАР* (1), *Південно-Африканська Республіка* (1), *Радянський Союз* (3), *Російська Федерація* (2), *Росія* (2), *Сербія* (1), *США* (1), *Україна* (3), *Франція* (6), *Швеція* (1), *Югославія* (1); 2 районопоетоніми (2): *Тернопільщина* (1), *Чернігівщина* (1); 1 континентопоетонім (7): *Африка* (7); 3 регіонопоетоніми (4): *Ельзас* (1), *Сибір* (1), *Східна Європа* (2); 23 астіопоетоніми (54): *Амстердам* (1), *Афіни* (1), *Берлін* (1), *Варшава* (1), *Дурбан* (3), *Йоганесбург* (1), *Київ* (6), *Москва* (6), *Одеса* (2), *Париж* (8), *Пітер* (1), *Полтава* (3), *Прага* (7), *Сайгон* (1), *Самара* (1), *Сараєво* (1), *світловодськи* (1), *світлогорськи* (1), *світлоозерськи* (1), *Світлоріченськ* (1), *Страсбург* (4), *Франкфурт* (1), *Чернігів* (1); 1 кварталопоетонім (2): *Поділ* (2); 1 комопоетонім (1): *Архангельське* (1); 1 океанопоетонім (2): *Індійський океан* (2).

У тексті роману Лариси Денисенко «Сарабанда банди Сари» зафіксовано 55 топопоетонімів (93 слововживання), а саме: 13 суверенопоетонімів (26): *Англія* (1), *Ізраїль* (1), *Італія* (1), *Мексика* (7), *Молдова* (1), *НДР* (1), *Німеччина* (3), *Росія* (1), *Сінгапур* (4), *США* (3), *Таїланд* (1), *Франція* (1), *Чеська республіка* (1); 1 районопоетонім (2): *Крим* (2); 1 континентопоетонім (1): *Австралія* (1); 3 регіонопоетоніми (3): *Антарктика* (1), *Арктика* (1), *Західна Європа* (1); 1 едитопоетонім (1): *Карпати* (1); 1 інсулопоетонім (1): (острів) *Захащений Негнучкими Людьми та Гнучкими Вербами* (1); 29 астіопоетонімів (52): *Афіни* (1), *Бердичів* (2), *Берлін* (3), *Больцано* (1), *Вашингтон* (1), *Великий Новгород* (1), *Ег-Морт* (1), *Епінал* (1), *Женева* (1), *Ієрусалим* (3), *Київ* (1), *Ленінград* (1), *Леннеберга* (3), *Лондон* (1), *Мадрид* (1), *Москва* (2), *Нью-Йорк* (1), *Осло* (1), *Потсдам* (2), *Поцдам* (1), *Прага* (4), *Рим* (1), *Сант-Марі-де-ла-мер* (3), *Таганрог* (1), *Твін Пікс* (1), *Тернопіль* (10), *Флоренція* (1), *Форт-Уорт* (1), *Хайфа* (1); 1 дендропоетонім (2): *Сан-Сусі* (2); 4 пелагопоетоніми (4): *Карське* (море) (1), *море Лаптєвих* (1), *Східно-Сибірське* (море) (1), *Чорне море* (1); 1 потамопоетонім (1): *Дніпро* (1).

Стилетворча роль топопоетонімів у текстах Лариси Денисенко засвідчується особливостями їхнього вживання. Топопоетоніми реалізують різнопланові виражальні можливості у таких виявах:

1. Називаючи місця перебування героїв твору, залежно від контексту містять додаткові стилістичні нашарування: а) передають снобізм протагоністки та її почуття власної вищості («*...ще чого, летіти Люфтганзою через* ***Франкфурт****... Тому я мала визначитися на місці. Або –* ***Прага****, або –* ***Берлін****. У деяких людей не буває такого вишуканого вибору*» [9, с. 105]); б) показують сповнення героїні нехіттю, вишукуванням негативу всюди («*Мене чекало місце у* ***Страсбурзі****. Я не була прихильницею германоподібної* ***Франції****, але нічого не урадиш. Час вирушати.* ***Ельзас***» [9, с. 52]; «*Не можу сказати, що* ***Південно-Африканська Республіка****... зустріла мене люб'язно. По-перше, в мене вкрали фотоапарат. Ще в аеропорту* ***Йоганесбурга***» [9, с. 43]); в) беруть участь у розкритті сутності історій зустрічей головної героїні з коханцями: 1) відбивають прагматичне використання партнерами одне одного («*...П'єр міг зупинятися в мене, коли прибував до* ***Страсбурга****, а я могла залишатися в нього, коли навідувалася до* ***Парижа****. Що ж до П'єра, то він завжди підкреслював те, що є людиною практичною й ощадною, а житло у* ***Франції*** *недешеве. Ми ж швендяли до* ***Парижа*** *та* ***Страсбурга*** *часто*» [9, с. 71]); 2) підтверджують випадковість зустрічей у різних місцях земної кулі («*Я знала Зорана з дитинства, ми разом грали в теніс, звісно, що я те робила в лавах юніорської збірної* ***Радянського Союзу****, а він – за* ***Югославію****. У* ***Дурбані*** *ми так само здибалися на корті*» [9, с. 47]); 3) підкреслюють негласну згоду перебувати у різних місцях за відсутності особливого бажання бачитися («*Ясна річ, що він не кликав мене до себе, в* ***Москву****, тільки цього йому й бракувало. Його влаштовувало, що я перебуваю у* ***Франції****...*» [9, с. 131]).

2. Указуючи на місця майбутнього перебування персонажів, супроводжують оповідь не простими планами, а моделюванням майбутнього. Зокрема, постають у фантазіях юного піаніста, які згодом починають втілюватися в життя: «*...«видатний український діяч Еміль Полонський» – лауреат (перша премія) Міжнародного конкурсу піаністів імені Бузоні (****Больцано****, 2008), лауреат (друга премія...) Міжнародного конкурсу піаністів імені А. Рубінштейна (****Ізраїль****, 2009); ... (****Епінал****, 2011); ...(****Москва****, 2012), ...(****Афіни****, 2014), ...(****Форт-Уорт****,* ***США****, 2015); ...найкращому піаністові Всесвіту (2015,* ***Вашингтон****,* ***США****); ...(2020... Лондон); ...(2021,* ***Женева****)*» [10, с. 66–67].

3. Висвітлюючи факти біографії, вказуючи на місця походження персонажів, несуть як однозначну інформацію, так і перебільшену або асоціативно навантажену: «*Знаний, мабуть, зад, на всю* ***Чернігівщину***» [9, с. 154]; «*Місце народження – бананово-лимонний* ***Сінгапур****... А в нашому холодильнику – ніяких бананів, жодного лимона, миша повісилася...* «*А йому їх вистачало. Бо він жив в бананово-лимонному* ***Сінгапурі****, там дивне ставлення до грошей...*»» [10, с. 137]; «*«...От ти народилася і кілька років мешкала в* ***Німеччині****, діставши на все життя насичення німецьким духом...*»» [10, с. 154–155].

4. Перебирають на себе характеристики персонажів, наприклад, героїні, яка є такою само загадковою й далекою для героя, як і Чорний континент: «*Всюди я писав, що сумую за нею... невпевнено питав, чи думає вона про мене, що робить і з ким зустрічається, і яка вона є,* ***загадкова Африка***» [9, с. 54]; «*А ти ж у нас хто? Видатний виконавець і композитор... якнайкраще представиш державу в* ***далекій Африці***» [9, с. 65].

5. Беруть участь в ознайомленні читачів із заняттям персонажа, інтерес якого до життя мешканців морів та океанів утілюється в написанні журнальних статей: «*Цей дельфін плаває всіма океанами від* ***Арктики*** *до* ***Антарктики****... Загалом, касатка ігнорує лише* ***Чорне море*** *та* ***море Лаптєвих****, натомість її можна помітити в таких арктичних морях, як* ***Карське*** *та* ***Східно-Сибірське***» [10, с. 82].

6. Репрезентують місця, пам'ять про які зберігають привезені протагоністом численні сувеніри: «*З* ***Сант-Марі-де-ламер*** *я привіз ляльку-циганочку. Сару ла Калі*» [10, с. 36]; «*...я вбрав її в шовкові хустини, які придбав в* ***Ег-Морті****...*» [10, с. 37]; «*Там, де раніше стояла скульптура, яку я привіз з* ***Осло***» [10, с. 70].

7. Використовуються у приказках і віршиках головного героя, навіяних йому захопленням географією: «*Якби знати, якби знати – не поїхали б в* ***Карпати****, – гигикнув я*» [10, с. 146]; «*Еміль – злий марид, звіздуй у* ***Мадрид****...*» [10, с. 52].

8. У складі субстантивних словосполучень вказують на місце походження як персонажа («***Міліонер з Бердичева*** *має намір створити власну політичну партію*» [10, с. 87]), так і зооперсонажа («*«А як там Ланс?..»... «...спарувалися з елітною* ***сукою з Пітера****»*» [9, с. 127]).

9. Називаючи далекі країни, реалізують авторські рішення: а) щодо констатації самостійної переоцінки цінностей головним героєм за неможливості порадитися з нареченою через її перебування в зоні недосяжності у віддаленій від цивілізації місцевості: «*Слухай, що там з народом, який твоїми молитвами запроторено до* ***Мексики****? Ні в кого не працюють мобілки*» [10, с. 162]; «*Мої (Саруся, Віруся та Денюся) дійсно в* ***Мексиці*** *без зв'язку… щоб сприйняття тамтешньої дійсності не зіпсували сторонні цивілізації… Жити, дихати виключно* ***Мексикою***» [10, с. 176]; б) щодо натяку на не дуже терпиме ставлення до представників сексуальних меншин у нашій країні: «*А я таких бачив у* ***Таїланді****. Один з них, в малиновому мереживі, пір'ях та лелітках батькові на коліна вперся*» [10, с. 64].

10. Допомагають читачеві відчути різницю між двома статусами героїні – «шикарною панною» у дитинстві та «швачкою собачого одягу» в теперішньому: «*Неподалік Берлін, й інколи нам туди дозволяли наїжджати… Парк* ***Сан-Сусі****, о, цей парк* ***Сан-Сусі****. Я бавилася там у шикарну панну*» [10, с. 139].

11. Викликають мимовільне порівняння регіонів у культурно-цивілізаційному вимірі: «*Вона турботливо питається, чи знаю я щось про ґендерну політику та жахливе становище жінок у* ***Східній Європі***» [9, с. 86]; «*…гідних чоловіків не вистачає… Про це треба писати, а не про… прикре становище повій зі* ***Східної Європи*** *тощо*» [9, с. 106–107]; «*…розповідав Єві про зміни клімату в країнах* ***Західної Європи*** *і вплив цього процесу на шкіру…*» [10, с. 152].

12. Називаючи закордонні країни, звідки привезено речі, фігурують в прямій інформації («*У кутку лежить широкий матрац кольору пряженого молока, насправді це – ліжко, батько привіз його зі* ***Швеції****, якісна продукція мережі «ІКЕА»*») [9, с. 93]) або опосередковано характеризують ставлення персонажів одне до одного, зокрема іронічно передають жіноче захоплення чоловіком, що порівнюється з радістю жінки від придбання нових речей: «*Інтонація, з якою вона говорила, була неповторною, таким голосом вона сповіщала лише про нові кофтини, куплені на розпродажу в* ***Німеччині*** *(три однакові, різного кольору, але за ціною однієї), та про П'єра*» [9, с. 71–72].

13. Символізують місце, яке згадують, коли йдеться про географію, у зв'язку із загальним інтересом до нього через віддаленість та екзотичність: «*«До географічки!» «…Що ти вже накоїв, що ти їй зробив? На глобусі намалював зайвий континент чи стер* ***Австралію****?»*» [10, с. 180].

14. Додають тексту гумористичності: а) входячи до складу сталої сполуки: «*Мені стало весело, в мене народилася шалена думка, я торкнулася шиби, вирішила полоскотати живота трудязі, «затєлєбєнькала»,* ***як кажуть в Одесі****, пальчиками по шклу…*» [9, с. 136]; б) беручи участь у грі слів: «*У мене батько військовий, полковник. Його брат, майор, називав його через це місто* ***«поц з Поцдама»****. Військові жарти*» [10, с. 139].

15. Узагальнюють образ місця на карті, зокрема створюючи навколо нього ореол чарівності, первозданності, що перегукується з постійним прагненням героя пізнавати щось нове, змінами в його поглядах і поведінці, набуттям гнучкості у спілкуванні з оточуючими: «*…Ми на острові. Аааагов, хтось знає, як це зветься?.. Я би назвав цей острів* ***Захащений Негнучкими Людьми та Гнучкими Вербами****. Він невеличкий, кілометрів з десять… Десь біля підшлункової залози Дніпра*» [10, с. 126].

Топопоетоніми текстів романів Лариси Денисенко в усіх описаних виявах формують ідіостиль авторки. Особливо яскраво стилетворча роль топопоетонімів реалізується у випадках, коли вони репрезентують місця на карті як персонажів. Київ, Прага, Москва, Париж у текстах є неоднозначними завдяки розкриттю як позитивних боків їхньої сутності, так і негативних, які, у свою чергу, не заважають зачаровуватися індивідуальністю й неповторністю цих міст. Зокрема, поряд із непривабливими картинами буднів Києва у тексті присутнє захоплення його дивовижністю («*…лаятися в метро – типова картина для Києва в години пік…*» [9, с. 81]; «*Київ – це дивовижне місто… Змішуючись із… механічним галасом, співали пташки… Таке поєднання звуків можливе лише в Києві, ранковий дует сучасного та вічного*» [9, с. 224]), поряд із завороженням Прагою – адекватне усвідомлення небажаних життєвих реалій («*Це так банально звучить – казкова Прага, але вона все одно – казкова… Прага, що причаровує запахом волі… відпочивай та зізнавайся в любові до цього міста, але пильнуй… тому що кишенькові крадії тут напрочуд управні…*» [9, с. 106]). Суперечливе враження справляє й Москва, яка віднімає сили та водночас задовольняє різноманітні потреби («*Москва почала втомлювати мене, хоча я люблю такі міста. Справжні мегаполіси… Півдня я могла проводити в московських книгарнях… Півночі я могла тусуватися в клубах, в елітних, у небезпечних, у таємних*» [9, с. 141]). Париж навіює поетичний настрій – навіть небо над ним одухотворене («*У Парижі дощ. Небо плаче, і плювати йому на те, що своїм сумним виглядом псує настрій багатьом людям*» [9, с. 72]).

Берлін, Ієрусалим, Нью-Йорк персоніфіковано завдяки особливому сприйняттю берлінського сміху, ієрусалимського повітря, специфічності районів і мешканців Нью-Йорка («*Мама в Берліні сміялася спеціальним берлінським сміхом, або це просто моє дитяче сприйняття мами та Берліну*» [10, с. 139]; «*Святе повітря Ієрусалиму. Батько його спеціально набрав у колбу, він ним дуже дорожить*» [10, с. 71]; «*Ще в майже такому самому пальті не в дуже затишному районі Нью-Йорка я уздрів колись величезного негра з тростинкою*» [10, с. 96]).

За допомогою порівнювання Тернополя з вигаданим містечком *Твін Пікс* із однойменного серіалу обіграється зникнення жінок із життя чоловіка через їхнє небажання зв'язувати з ним життя («*Єва поїхала до мами в Тернопіль і досі не поверталася. Єдине, що ми дізналися, то це те, що в Тернополі Євиної мами ніколи не було*» [10, с. 80–81]; «*…закохався в Мар'яну… яка наступного дня відбула в Тернопіль у відрядження і дотепер не повернулася… «Тернопіль – це як Твін Пікс…»*» [10, с. 81]).

Проаналізувавши топопоетоніми як стилетворчі компоненти текстів романів Лариси Денисенко, ми дійшли **висновків**. Здатність топопоетонімії творити географічний простір тексту дозволяє авторці вибудувати своєрідну художню систему, базовану на власній поетонімній географії. Топопоетоніми у студійованих текстах відіграють значну роль у формуванні ідіостилю письменниці, реалізуючи свої функціонально-стилістичні можливості в різних виявах. Вибудовуючи геопросторову домінанту тексту, вони також постають засобом характеризування персонажів через додаткові стилістичні нашарування. Іноді топопоетоніми представлено не просто географічними об'єктами, а персонажами творів завдяки прийому метонімізації, персоніфікуванню місця через надання йому властивостей істоти, передачі атмосфери місця, що впливає на внутрішній стан персонажа. Завдяки смисловому навантаженню топопоетонімів як важливих елементів у системі стилетворчих засобів тексту реалізується їхній прагматичний потенціал декодування авторської концепції.

Перспективами дослідження визначаємо аналізування стилетворчої ролі поетонімів у текстах сучасної української жіночої романістики.

Література:

1. Єрмоленко С. Я. Лінгвостилістика: основні поняття, напрями й методи дослідження. *Мовознавство*. 2005. № 3–4. С. 112–125.
2. Карпенко Ю. О. *Літературна ономастика* : збірник статей. Одеса : Астропринт, 2008. 328 с.
3. Козловська Д. В. Текстотвірна функція топопоетонімів романів Ірен Роздобудько та Галини Вдовиченко. *Записки з ономастики*. Одеса : ОНУ ім. І. І. Мечникова, 2017. Вип. 20. С. 136–148.
4. Пономарів О. Д. Стилістика сучасної української мови : підручник. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2000. 248 с.
5. Стилістика української мови : підручник. Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. / за ред. Л. І. Мацько. К. : Вища школа, 2003. 462 с.
6. Торчинський М. М. Структура онімного простору української мови : монографія. Хмельницький : Авіст, 2008. 550 с.
7. Торчинський М. М. Структура онімного простору української мови. Частина ІІ. Функціонування власних назв : монографія. Хмельницький : ХНУ, 2009. 394 с.
8. Шотова-Ніколенко Г. В. Топоніми як засіб творення і зміни часопростору в художньому творі. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Мовознавство*. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2017. Вип. 1 (27) 2017. С. 331–334.

Список джерел ілюстративного матеріалу:

9. Денисенко Л. В. Кавовий присмак кориці : роман. Київ : Нора-Друк, 2011. 240 с.
10. Денисенко Л. В. Сарабанда банди Сари : роман. Київ : Нора-Друк, 2008. 240 с.

Отримано: 21 серпня 2019 року

Прорецензовано: 16 вересня 2019 року

Прийнято до друку: 23 вересня 2019 року

e-mail: ivankivolja@gmail.com

irynamalyshivska@ukr.net

olga.kulchytska@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2019-7(75)-60-64

Іванків О. О., Малишівська І. В., Кульчицька О. О. Соціолінгвістичні особливості англійської мови інтернет-простору (на матеріалі дискурсу соціальної платформи Фейсбук). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2019. Вип. 7(75), жовтень. С. 60–64.

УДК 811.111'42:004.773.6

Іванків Ольга Орестівна,
викладач Школи Англійської Мови SmartWay ELC, Івано-Франківськ
Малишівська Ірина Василівна,
кандидат філологічних наук, доцент
ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника"
Кульчицька Ольга Остапівна,
кандидат філологічних наук, доцент
ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника"

СОЦІОЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ІНТЕРНЕТ-ПРОСТОРУ (НА МАТЕРІАЛІ ДИСКУРСУ СОЦІАЛЬНОЇ ПЛАТФОРМИ ФЕЙСБУК)

Потужний розвиток сучасних форм масової комунікації спричинив появу нових соціолінгвістичних явищ. Зокрема, відмічаємо зміни не тільки у системах правопису і пунктуації, лексики і граматики англійської мови у соціальній мережі Фейсбук, але й у способах організації та у формах дискурсу. У результаті проведеного дослідження виявлено закономірності використання лексем чоловічою та жіночою аудиторіями користувачів Фейсбуку (2014–2018 рр.), згрупованих за віковими категоріями 14–18, 19–23 та 24–35 років. Зіставлення результатів проведеного аналізу з результатами дослідження Personality, Gender, and Age in the Language of Social Media: The Open-Vocabulary Approach, проведеного у 2013 році Центром Позитивної Психології, Школою Програмування та інформатики університету Пенсильванії, США, та Центром Психометрії Кембриджського університету, Велика Британія, дозволило виявити закономірності прояву соціальних інтересів, що виражаються, зокрема, шляхом використання відповідної лексики у дискурсі мережі Фейсбук.

Ключові слова: *Інтернет-простір, соціальна мережа, користувач соціальної мережі, соціальна платформа Фейсбук, дискурс, допис, лексика.*

Olha Ivankiv,
Teacher of SmartWay English Language Centre, Ivano-Frankivsk
Iryna Malyshivska,
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
Olga Kulchytska,
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

SOCIOLINGUISTIC FEATURES OF ENGLISH AS IT IS USED ON THE INTERNET (THE FACEBOOK DISCOURSE)

Powerful serge in the development of mass communication has caused the emergence of new sociolinguistic phenomena. We can speak, in particular, of noticeable changes in the English of Facebook users – not only in spelling and punctuation, lexical and grammatical systems, but also in the overall organization and forms of discourse. The time frame of our study covers the period between 2014 and 2018. The analysis of the lexical units in the discourse of males and females – the two major groups of Facebook users/audience, further subdivided into three age categories of 14–18, 19–23, and 24–35 years old, – indicates current sociolinguistic trends. The results of the analysis are compared to those obtained by a group of researchers from the University of Pennsylvania, USA, and the University of Cambridge, UK, who in 2013 carried out the project Personality, Gender, and Age in the Language of Social Media: The Open-Vocabulary Approach. We maintain that in general the scope of interests of Facebook users remains the same. The 14–18 year olds discuss the issues of school and entertainment, their discourse abounding in acronyms, abbreviations, (computer) slang, sometimes swear words. The group of users between 19 and 23 are mainly interested in the subjects of education, sport, relationships, emotions, leisure; in the USA/UK research, also the problem of job opportunities. Our research shows a much lower rate of profanity use than it was five years ago. The third, and the most active, group (24–35 years old) displays interest in the matters of politics, sport, spiritual development, relationships, arts and culture. Their discourse is well-organized and well-managed.

Key words: *Internet space, social network, social media user, social media platform, Facebook, discourse, post, lexical unit.*

Постановка проблеми. Англійська мова є одним із важливих факторів розвитку сучасних технологій, особливо в тому, що стосується сфери соціальних мереж. Н. Б. Еллісон і Д. М. Бойд визначають соціальну Інтернет-мережу як веб-сервіс, що дозволяє користувачам створювати відкриті, публічні чи частково відкриті профілі; складати перелік тих, з ким вони перебувають у соціальному зв'язку; переглядати та редагувати список своїх контактів та аналогічні списки інших користувачів в рамках однієї системи [4]. Інтернет-дискурс (зокрема, на платформі Фейсбук) виразно відображає соціальні і лінгвістичні процеси початку XXI століття.

Огляд джерел і публікацій з проблеми. Існують різноманітні принципи класифікації соціальних мереж в Інтернет-просторі. Зокрема американська дослідниця та спеціаліст з соціальних мереж М. Вайт [9] пропонує розподіл, який ґрунтується на тематичному наповнені ресурсу: ***соціальні мережі для міжособистісних зв'язків*** (MySpace, Facebook, Twitter та

інші), ***мережі для обміну фото та відеоконтеном*** (YouTube, Instagram, Flickr тощо), ***професійні мережі для розвитку та побудови кар'єри*** (LinkedIn, Classroom 2.0 тощо), ***вузьконаправлені інформаційні мережі***, що об'єднують людей, зацікавлених у специфічній темі (наприклад, The Nature Conservancy створена для тих, хто прагне впроваджувати екотехнології у повсякденне життя), ***навчальні соцмережі*** для учнів та студентів (The Student Room, The Math Forum, ePALS School Blog та ін.), ***соціальні мережі для людей зі спільними вподобаннями*** (Grow It, My place at Scrapbook.com тощо), ***соцмережі для науковців*** (Academia.edu, ResearchGate та ін.). Схожу класифікацію пропонують Г. О.Нестеренко та О. В. Тишкова [3], виокремлюючи ***соціальні мережі спільної тематики*** (MySpace, Facebook та інші), які забезпечують доступ до інформації, що задовольняє особисті інтереси користувачів; ***соціальні спеціалізовані мережі Інтернет,*** наприклад: Last.Fm (музична соцмережа), Geni (сімейна соцмережа); ***вузькоспеціальні професійні мережі***, що поєднують спеціалістів та вчених: Ukrainian Scientists Worldwide, Українська наукова Інтернет-спільнота, e-LearningPRO та ін.; ***ділові соцмережі*** на кшталт Plaxo.

Інтернет-дописи у різноманітних соціальних мережах свідчать про зміни в англійській мові. Зокрема, помітною ознакою є поява так званих локальних або національних варіантів англійської: *Spanglish, Chinglish, Hinglish* та ін.; наприклад, *googlear* or *gugulear* – "to google" – іспан. *buscaren Google* – шукати в Гуглі; *mandar un mail* – "to send an email" – іспан. *mandar un correo, mandar un correo electronic* – надіслати електронного листа [7].

Іншою характерною особливістю англійської у світовій павутині є широке використання сленгу. Визначають такі три основні способи формування нових сленгових слів у мережі: 1) використання чисел замість літер з метою скорочення слова; наприклад, *l8r – later*, *4u – for you*; основою таких новоутворень є фонетична відповідність; вони використовуються задля пришвидшення процесу комунікації у коротких переписках чи повідомленнях [2]; 2) абревіації; наприклад, *LOL – Laugh out loud*, *IMHO – In my humble opinion*, *NP – No problem*, *SLAP– Sounds like a plan* [5]; 3) збільшення довжини слова повторним натисканням клавіші з конкретною літерою; використовується для вираження емоцій; наприклад, *yaaaaaaaas*.

Все більшого поширення набуває тенденція до спрощення граматичних структур. У дописах користувачів соціальних мереж майже не використовуються умовний спосіб дієслова, складні синтаксичні конструкції, форми складних граматичних часів (наприклад, Present і Past Perfect); дописувачі часто нехтують правилами правопису і пунктуації.

Результати аналізу змістових (напр., використання хештега як змістового ядра публікації), мовних, візуальних (напр., емодзі), соціокультурних характеристик Інтернет-дописів дають підстави віднести ці явища до категорії дискурсу, радше ніж тексту.

Багатоплановість понять тексту і дискурсу зумовлює наявність великої кількості їх визначень та інтерпретацій. Наприклад, текст розглядається як "результат спілкування (інтеракцій і трансакцій), його структурно-мовна складова і одночасно кінцева реалізація; структура, в яку втілюється "живий" дискурс після свого завершення" [1, с. 340] або ж як завершений відрізок письмового чи усного мовлення будь якої довжини – від літери до комбінації речень/висловлювань, – який реалізує певну соціальну інтенцію [10, с. 8]. За Г. Ґ. Віддоусоном [10, с. 8], дискурс – це прагматичний процес інтерпретації значення, активація мовного коду в контексті соціальної реальності, а текст, який без контексту залишається інертним, є продуктом цього процесу. М. Фуко визначає дискурс як системи думок, що складаються з ідей, відношення, ліній поведінки, переконань і практик, що системно конструюють презентовані об'єкти і світи (цитовано за І. Лесса [6, с. 285]).

Інтернет-допис можна розглядати як розширену діалогічну репліку мовця, який очікує реакції адресата. Спілкування в Інтернет-просторі має свою особливість – невизначеність категорії адресата; адресант не завжди знає, хто відповість на його допис. Це свого роду запрошення до дискусії або ж реакція на вербальний (чи невербальний, як у випадку з використанням емодзі) стимул.

Завдання і матеріал дослідження. О. О. Іванків, одна із авторів цієї публікації, зацікавилася розробкою *Personality, Gender, and Age in the Language of Social Media: The Open-Vocabulary Approach* [8] за методикою комп'ютеризованого дослідження даних мережі Фейсбук, здійсненою науковцями Центру Позитивної Психології, Школи Програмування та інформатики університету Пенсильванії, США, та Центру Психометрії Кембриджського університету, Велика Британія, в межах проєкту *The World Well-Being Project (WWBP)*. У 2013 році дослідники проєкту проаналізували більше 700 мільйонів слів, виразів та словосполучень, зібраних із повідомлень, коментарів та постів 75 тисяч користувачів мережі Фейсбук. Двома основними методами дослідження були *Differential Language Analysis (DLA)*, спрямований на визначення найбільш значимих мовних особливостей у мережі, та *Linguistic Inquiry and Word Count (LIWC)* – психологічний метод визначення причин і способів застосування певної лексики.

Завдання нашого дослідження полягало у виявленні найбільш вживаної лексики англомовної аудиторії в мережі Фейсбук у 2014–2018 роках. Була створена зменшена версія американо-британської системи, розроблений власний метод аналізу даних з метою виявлення можливих змін в англійській мові Фейсбуку за останні п'ять років, отримані дані зіставлялися з результатами масштабного західного проєкту.

Матеріал для нашого дослідження відбирався за такими критеріями: часові рамки дослідження – 2014–2018 роки; у мережі Фейсбук дописувачі користуються виключно англійською мовою; вони вказують свою стать і вік (до сорока років), регулярно розміщують дописи, є активними, мають достатньо широку аудиторію читачів; дописи рекламного характеру не розглядаються. Загалом було проаналізовано понад п'ятисот дописів у Інтернет-мережі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження проводилося у три етапи: 1) відбір матеріалу (вивчення контенту дописів та пошук користувачів, які відповідають перерахованим вище вимогам); 2) аналіз та класифікація дописів за відповідним критерієм, обробка отриманих даних, визначення частотності використання окремих мовних одиниць та їх релевантності за допомогою он-лайн сервісу, який здійснює автоматизований семантичний аналіз тексту; 3) завантаження отриманих даних на окремий Інтернет-додаток для їх статистичної обробки та візуалізації у формі зображення лексичних одиниць, де розміром позначається частота використання слова, а насиченістю кольору – його релевантність.

Користувачі були розділені на три вікові групи: 14–18 років, 19–23 роки, 24–35 років. Іншим критерієм аналізу була визначена стать: чоловіча та жіноча аудиторія. На рисунках 1–6 представлені результати дослідження лексики, якою послуговуються представники різних вікових груп у мережі Фейсбук.

Рис 1. Найбільш вживана лексика чоловічої аудиторії віком 14–18 років у мережі Фейсбук

Рис 2. Найбільш вживана лексика чоловічої аудиторії віком 19–23 років у мережі Фейсбук

Рис 3. Найбільш вживана лексика чоловічої аудиторії віком 24–35 років у мережі Фейсбук

Рис 4. Найбільш вживана лексика жіночої аудиторії віком 14–18 років у мережі Фейсбук

Рис 5. Найбільш вживана лексика жіночої аудиторії віком 19–23 років у мережі Фейсбук

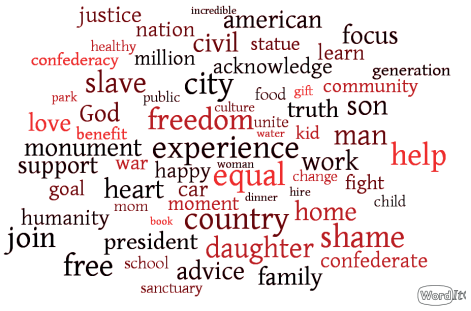

Рис 6. Найбільш вживана лексика жіночої аудиторії віком 24–35 років у мережі Фейсбук

Порівняльний аналіз наших розробок із результатами проєкту *Personality, Gender, and Age in the Language of Social Media: The Open Vocabulary Approach* свідчить про таке:

Вікові групи користувачів зберігають тематику дописів у мережі Фейсбук; як і п'ять років тому, їх можна поділити на групи 14–18 років (тематика школи; вирізняються широким використанням акронімів, скорочень, абревіацій, сленгу, комп'ютерної лексики, подекуди лайки), 19–23 роки (переважає тематика освіти, спорту, стосунків, емоцій, відпочинку; в американо-британському дослідженні – тематика роботи; наше дослідження показало значно менший рівень використання ненормативної лексики у дописах молоді, що свідчить про тенденцію до оздоровлення дискурсу за останнє п'ятиріччя); третя група, 24–35 років, виявилась найактивнішою серед користувачів мережі; об'єми її дописів значно перевищують розміри повідомлень осіб попередніх груп. Це люди, які звикли ділитись практично щоденно інформацією про себе. Їх активна лексика демонструє зацікавленість політикою, спортом, духовним розвитком, стосунками, мистецтвом та культурою. У дописах цієї групи спостерігається дотримання правил орфографії та пунктуації.

Найскладнішою групою для вивчення виявились підлітки 14–18 років, адже для них Фейсбук не є популярною платформою обміну особистою інформацією. За останні 5 років у мережі з'явились інші канали, які не користуються такою популярністю серед їх батьків, як Фейсбук, а отже, не використовуються ними для контролю над молодим поколінням. Тому більш популярними серед молоді соціальними платформами сьогодні є Снепчат, Кік, Вічат, Інстаграм та Тамблер.

Також ускладнив дослідження масовий перехід користувачів мережі на публікацію медіа контенту (коротких відеовайнів), що спричинило значне скорочення обсягу текстового контенту. За даними Фейсбуку інтерес до довгих дописів втрачається.

Як і п'ять років тому, спостерігаємо чітку різницю у використанні лексики між жіночою та чоловічою аудиторією мережі Фейсбук (рисунки 7 і 8).

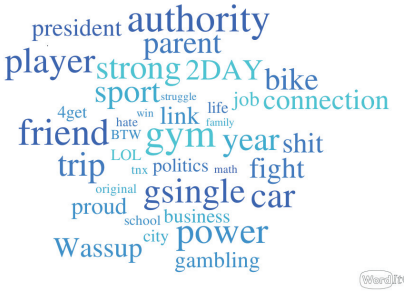

Рис 7. Найбільш вживана лексика чоловічої аудиторії мережі Фейсбук

Рис 8. Найбільш вживана лексика жіночої аудиторії мережі Фейсбук

Також констатуємо деякі зміни в англійській мові користувачів мережі Фейсбук за останнє п'ятиріччя. Зокрема, друга група продемонструвала спад у використанні лайки, кількісний показник грубих слів у їх дописах нижчий, ніж у американо-британському проєкті. Іншою особливістю є поява у дописах представників першої групи низки нових, незрозумілих сленгових одиниць, Інтернет-слів, значення яких доводиться шукати у різноманітних Інтернет-словниках і на форумах.

Щодо третьої групи, то тут змін практично не виявлено, адже це покоління користується соціальними мережами з дитинства, і їх тип комунікації суттєво не змінився.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, з одного боку, мова Інтернет-спілкування є віддзеркаленням реальної мовленнєвої поведінки, яку варто досліджувати; з іншого боку, подібні студії виявляють нагальну проблему – існування значних розбіжностей між нормою і власне мовленням користувачів, – яку слід розв'язувати, зокрема, філологам через вироблення сучасних правописних коректив і педагогам у контексті мовної освіти.

Перспективи роботи ми вбачаємо у глибшому вивченні та систематизації змін англійської мови у віртуальному просторі в рамках інших мережевих платформ, що дасть змогу прослідкувати еволюцію мови у новому соціальному контексті.

Література:

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : Підручник. Київ : Видавничий центр "Академія", 2004. 344 с.

2. Карпушина М., Чистякова О. Сучасна комунікація: особливості мовлення в мережі Інтернет. *Філологічний дискурс*. 2016. № 4. С. 212–221. URL: http://fildyskurs.kgpa.km.ua/Files/4/24.pdf (дата звернення: 14.08.2019)

3. Нестеренко Г. О., Тишкова О. В. Сучасні соціальні мережі як інструмент неформальної освіти. *Гілея: науковий вісник*. 2011. Вип. 49 (№7). С. 89–93.

4. Boyd, D. M., Ellison, N. B. Social network sites: Definition, history, and scholarship. *Journal of Computer-Mediated Communication*. Chicago, IL: Encyclopedia Britannica, 2007. Vol. 13(1), article 11. Pp. 34–36.

5. Kuhn, V. Internet slang: Popular texting abbreviations & acronyms. *Dirigo Design & Development* : website. URL: http://www.dirigodev.com (Last accessed: 14.08.2019).

6. Lessa, I. Discursive struggles within social welfare: Restaging teen motherhood. *The British Journal of Social Work*. Volume 36, Issue 2, February 2006. Pp. 283-298. URL: https://doi.org/10.1093/bjsw/bch256 (Last accessed: 14.08.2019).

7. 28 Spanglish words: The best of the worst. *SpeakingLatino.com* : website. URL: https://www.speakinglatino.com (Last accessed: 12.03.18).

8. Schwartz, H. A., Eichstaedt, J. C., Kern, M. L., Dziurzynski, L., Ramones, S. M., Agrawal, M., Shah, A., Kosinski, M., Stillwell, D., Seligman, M. E. P., Ungar, L. H. Personality, gender, and age in the language of social media: The open-vocabulary approach. *PLoS ONE 8(9):e73791.* September 2013. 16 p. URL: https://doi.org/10.1371/journal.pone.0073791 (Last accessed: 15.08.19)

9. White, M. What types of social networks exist? *LoveToKnow* : website. URL: http://www.socialnetworking.lovetoknow.com (Last accessed: 15.08.2019).

10. Widdowson, H. G. Text, context, pretext: critical issues in discourse analysis. Malden, MA, USA; Oxford, UK; Carlton, Victoria, Australia: Blackwell Publishing. 2004. 185 p.

РОЗДІЛ 4.

ФОНЕТИЧНА, ЛЕКСИЧНА ТА ГРАМАТИЧНА СИСТЕМИ МОВИ ТА МЕТОДИ ЇХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Отримано: 28 серпня 2019 року

Прорецензовано: 16 вересня 2019 року

Прийнято до друку: 23 вересня 2019 року

e-mail: ljudmila_@ukr.net

tovkaylo_t@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2019-7(75)-65-68

Довбня Л. Е., Товкайло Т. І. Постать К. П. Михальчука в історії української мовознавчої науки. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2019. Вип. 7(75), жовтень. С. 65–68.

УДК 811.161.2:001(091)(092)

Довбня Людмила Еммануїлівна,
кандидат філологічних наук, доцент
Державний вищий навчальний заклад
«Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»
Товкайло Тамара Іванівна,
кандидат філологічних наук, доцент
Державний вищий навчальний заклад
«Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

ПОСТАТЬ К. П. МИХАЛЬЧУКА В ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВОЗНАВЧОЇ НАУКИ

У статті втілено намір здійснити аналіз наукової спадщини відомого українського громадського діяча-шістдесятника, мовознавця-діалектолога, фонетиста, етнографа, дійсного члена Наукового Товариства ім. Тараса Шевченка у Львові, члена Південно-Західного відділу Російського географічного товариства, Українського Наукового Товариства в Києві, Історичного Товариства Нестора Літописця. Значну увагу приділено опису діалектологічних учень дослідника, а також його здобутків у царині історичної фонетики. Побіжно подано огляд напрацювань К.П. Михальчука у сфері історичної морфології та загальної методології мовознавства. Учений залишив прийдешнім поколінням наукову спадщину із 12-ти праць, що заклали міцне підґрунтя для подальшого становлення, функціонування й розвитку лінгвістичної думки в Україні.

Ключові слова: *Костянтин Петрович Михальчук, українське мовознавство, діалектологія, історія української мови, історична фонетика, історична морфологія, методологія мовознавства, лінгвістична діяльність, публіцистична діяльність, громадянська позиція.*

Ljudmila Dovbnia,
Ph. D in Philology, associate professor at the department of Ukrainian language and methodology of teaching, associate professor and the department of pedagogy, theory and methodology of primary education
«SHEI Pereiaslav-Khmelnytskyi State Pedagogical Grygorii Skovoroda University»
Tamara Tovkaylo,
Ph. D in Philology, associate professor at the department of Ukrainian language and methodology of teaching, associate professor and the department of pedagogy, theory and methodology of primary education
«SHEI Pereiaslav-Khmelnytskyi State Pedagogical Grygorii Skovoroda University»

K. P. MYKHALCHUK'S FIGURE IN THE HISTORY OF UKRAINIAN LINGUISTICS

In the paper the author made an attempt to analyse the scientific heritage of a well-known Ukrainian public man of 1960s, a linguist dialectologist, a phonetician, an ethnographer, a full member of Taras Shevchenko Scientific Society in Lviv, a member of the South-West Section of Russian Geographical Society as well as Ukrainian Scientific Society in Kyiv and the Historical Society of Nestor the Chronicler. The article focuses in particular on the description of the scholar's dialectological research and his achievements in the field of historical phonetics. The paper contains a brief review of K.P. Mykhalchuk's works on historical morphology and general linguistic methodology.

The aim of the article is to outline K.P. Mykhalchuk's contribution to the history of Ukrainian linguistics in general as well as to historical linguistics and dialectology in particular.

To achieve the aim the following tasks should be completed: to give a linguistic description of K.P. Mykhalchuk's scientific heritage; to find out about his role in the history of Ukrainian linguistics formation and development; to analyse certain linguistic views of the scientist; to describe his public activity.

The researcher studied dialectology in close connection with the history of language. He claimed that only the understanding of dialectological phenomena helped to objectively learn the history of particular phonetic and morphological processes.

K.P. Mykhalchuk investigated not only the issues of phonetics and morphology but also the problems of linguistic methodology. He paid special attention to the general theoretical questions of language nature and functioning. As did the followers of naturalistic trend, the

researcher defined linguistics as a natural science. He thought that language differentiation showed the rules of natural society development. At the same time, the scientist claimed that the language integration can happen only as a result of political abuse.

The scholar is famous not only by his scientific research but also by his sense of nationhood. His life is a battle for the defense of Ukrainian word, without it he could not imagine the future of Ukraine in the world. Having realized that a language is a part of ethnic identification and culture, the great patriot insisted that the language reflects the nation's psychology, it is a bearer of ancient mental and moral heritage of a nation.

The scientist created meaningful examples of publicistic works, which confirmed his conscious sense of nationhood. K.P. Mykhalchuk always stood up for his own views on science and fought against pseudo-science. These actions promoted further objective development of linguistics. His scientific heritage found its niche in the field of Ukrainian philology and it needs to be further developed in the aspects of historical phonetics with its close relations to dialectology. It gives adequate examples of objective science to the future generations of linguists and native word's experts.

Key words: *Kostiantyn Petrovych Mykhalchuk, Ukrainian linguistics, dialectology, the history of Ukrainian, historical phonetics, historical morphology, linguistic methodology, linguistic activity, publicistic activity, sense of nationhood.*

Постановка проблеми в контексті сучасної філологічної науки та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями. К.П. Михальчук посідає гідне місце в царині україністики. Наукові здобутки вченого є вагомими і значимими для становлення і розвитку насамперед української діалектології, а також історичної фонетики, історичної морфології і методології мовознавства. Наукова вартість його праць, на яких виховувалося не одне покоління дослідників, і до сьогодні залишається високою. Заслуговують на глибоку пошану його публіцистична діяльність і свідома громадянська позиція. Попри це, упродовж тривалого часу поза увагою наукової спільності залишалася його мовознавча спадщина.

Нині перед сучасними дослідниками стоїть завдання повернути в науковий обіг невиправдано забуті й викреслені з української історії імена і відродити ідеї та напрацювання дослідників минулого. Це надасть змогу заповнити прогалини у сфері мовознавства, зокрема, історичної фонетики та діалектології, об'єктивувати наукові факти і внести корекцію в певні питання зазначеної царини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання означеної проблеми і на які опираються автори. До дослідження громадянської позиції та наукової діяльності К.П. Михальчука долучилися представники різних наукових сфер: українського мовознавства, історії, етнографії, а також громадські діячі. Аналізу мовознавчої спадщини та громадянської діяльності вченого присвячені праці авторів різних поколінь: М. Грушевський [2], М. Желєзняк [4], Т. Монахова [8], С. Петлюра [9], О. Шахматова [11], Ю. Шевельова [12] та ін. Названі дослідники заклали наукові підвалини для подальших фахових напрацювань.

Визначення не вирішених раніше частин проблеми. Зважаючи на наукові здобутки попередників, вважаємо за доцільне зосередити увагу на детальному лінгвістичному описі окремих аспектів історичної фонетики в її органічних зв'язках із діалектологією, побіжному аналізі тлумачення К.П. Михальчуком утворення стягнених прикметникових форм та іменникових флексій, а також бачення ним загальної методології мовознавства.

Мета статті – окреслити внесок К.П. Михальчука в історію української мовознавчої науки загалом та її історії і діалектології зокрема.

Постановка завдання. Поставлена мета передбачає виконання таких завдань:

– подати лінгвістичний опис наукової спадщини К.П. Михальчука;
– з'ясувати його роль і місце в історії становлення та розвитку українського мовознавства;
– здійснити аналіз окремих лінгвістичних тлумачень ученого;
– описати громадянську діяльність «сина своєї доби».

Виклад основного матеріалу. До славетної когорти шістдесятників по праву входить відомий мовознавець – основоположник українських діалектологічних учень, етнограф, дійсний член НТШ у Львові, член Південно-Західного відділу Російського географічного товариства, Українського Наукового Товариства в Києві, Історичного Товариства Нестора Літописця та член Київської Старої Громади Костянтин Петрович Михальчук. Учений залишив прийдешнім поколінням наукову спадщину із 12-ти праць, що заклали міцне підґрунтя для подальшого становлення, функціонування й розвитку лінгвістичної думки в Україні. «…для сучасного українського суспільства К.П. Михальчук був наче живим втіленням «минулого» українського відродження та органічною ланкою, що з'єднувала пережите, яке відійшло вже в далечінь історії, з теперішніми днями і завданнями національного життя. К.П. Михальчук наче був символом усієї хресної путі, пройденої від 60-тих років минулого століття українським рухом, і дійсно був втіленням довготривалої чинної любови до батьківщини. Допитлива думка та чинна енерґія К.П. Михальчука і ймення останнього з українських «шестидесятників-хлопоманів» займе почесне місце як в історії української наукової думки, так і в історії українського громадського руху» [9].

Кость Михальчук з'явився на світ 21 грудня 1840 р. (за старим стилем) у с. Зозулинцях Махнівського повіту Київської губернії (нині Козятинський район Вінницької області). Розпочав навчання в однокласній школі м. Сквири, потім здобував освіту у трикласній школі м. Полонного. У 1856–1858 рр. навчався в Житомирській чоловічій гімназії, а в 1859–1861 рр. – на історико-філологічному факультеті Київського університету імені Святого Володимира. У студентські роки він пліч-о-пліч із В. Антоновичем і Т. Рильським стояв біля витоків «хлопоманства», представники якого сповідували ідею єднання з простим українським народом. Через громадсько-агітаційну діяльність був змушений залишити навчання і переїхати на Житомирщину, де неодноразово був заарештований. У 1867 р. К.П. Михальчук повертається до Києва, одначе займатися офіційною філологією йому було заборонено.

Кость Михальчук відійшов у вічність 7 (20) квітня 1914 р. і був похований Щекавицькому цвинтарі. «Формальним визнанням заслуг померлого українського вченого було обрання його на члена-кореспондента Академії Наук, але чи не найбільшим визнанням цих заслуг було те почуття вдячности, яке відчував до нього, до непатентованого вченого, кожний, хто шукав наукового пізнання української мови, намагався з'ясувати властиві їй особливості, походження, будову, розпад на говірки та сучасний її стан. На працях Михальчука виховувалися молоді покоління українських учених-філологів, до них удавався кожний українець, бажаючи обґрунтувати свій національний світогляд науковими арґументами і своє ставлення до української мови, як самостійної лінґвістичної одиниці» [10, с. 8].

Доля не надала змоги К. П. Михальчуку працювати за фахом, тож упродовж 40-ка років він мешкав на Подолі і заробляв на хліб насущний бухгалтером, однак любов до рідної землі та до українського слова стала духовною потребою, своєрідною релігією його життя.

«Досліджуючи історію народу, його багатогранну творчість, побут, культуру, українські діячі шестидесятих років, кажучи словами К.П. Михальчука, «прагнули знайти самих себе, своє власне життя, свої інтимні і природні обставини, свою непідроблену вдачу, ідеали та смаки, свою живу душу, свого великомученика, генія народнього». В цьому прагненні К. П. Михальчука, як одного з найвидатніших «шестидесятників», виявилася риса властива неофітам ідеї, що вносили в діяльність ученого дух підвищеної напруги, який, з одного боку, ушляхетнював працю дослідника, а з другого викликав у середовищі молодих поколінь паростки прозелітизму та почуття вдячности до нього, як до одного з піонерів української національної ідеї» [9].

Ґрунтовним науковим пошуком і зрілим фаховим аналізом мовного матеріалу вирізняються праці К. П. Михальчука:

– Наречия, поднаречия и говор Южной Росии, в связи с наречиями Галичины (1871);

– Открытое письмо к А. Н. Пыпину по поводу его статей в «Вестнике Европы» о споре между южанами и северянами (1886);

– Зауваження до праці В. Науменка «Обзор фонетических особенностей малорусской речи» (1889);

– Статистика в области диалектологии (1893);

– К южнорусской диалектологии (1893);

– Рецензія на працю В. Шимановського «Очерки по истории русских наречий. Черты южнорусского наречия в XVI – XVII в.» (1894);

– Филологическое недоразумение (о форме именительного падежа множественного числа прилагательных в украинском языке на -ое) (1896);

– Рецензія на працю В. Шимановського «Звуковые и формальные особенности народных говоров Холмской Руси» (1897);

– До питання про українську літературну мову» (1898);

– Что такое южнорусская (малорусская) речь? (1899);

– Рецензія на працю В. Богородицького «Говор села Сушки Золотоношского уезда Полтавской губернии» (1901);

– К вопросу об отвердении слогов в малорусском (1903);

– До правопису деяких форм «м'якої деклінації» в українській мові (1908);

– Программа для собирания особенностей малорусских говоров (1910).

Публіцистичні статті дослідника виходили в таких періодичних виданнях: «Киевский телеграф», «Заря», «Труд», «Правда», «Рада», «Gazeta polska» тощо. Окрім того, учений є редактором багатьох лінгвістичних напрацювань, таких як «Українська граматика», «Російсько-український словар» Є. Тимченка, «Український словар» Б. Грінченка та ін.

На думку С. Петлюри, К. Михальчук є людиною «…чистої науки, з яскравими рисами мисленика, з здатністю не вносити в свої наукові праці елементів злободенности, політики й партійної вузькости, він водночас був чулий до питань дня й реагував на них з пристрасністю високо розвиненого громадянина… Притаманний йому такт, джентльменство в ставленні до противника… не покидали його, а вміння звільнити трактовану тему від випадкових, сторонніх і ненаукових елементів надавало його виступам суворо принципового характеру, ширячи значення цих виступів далеко поза межі злободенности» [10, с. 22].

К. П. Михальчук приділяв значну увагу питанням української діалектології, правопису, історичної фонетики, історичної морфології та загальної методології мовознавства. На основі значного фактичного матеріалу вчений за єдиною програмою (Карта «південно-руські наріччя та говірки» 1871 р.) описав українські діалекти, визначивши межі діалектних угруповань (північного, південно-західного і південно-східного), а також говорів і говірок. К. П. Михальчук вважав, що «…реальним представником мови є лише найпростіша й неподільна одиниця її, звана «говіркою», себто явище надіндивідуальне, нематеріальне, конструйоване в абстракції, в ідеалі» [Цит. за: 12, с. 113].

У відомій розвідці «Наріччя, піднаріччя і говори південної Росії у зв'язку з наріччями Галичини» (1871 р.) дослідник диференціював українські регіональні мовні форми на давні й новожитні та надав тлумачення походження окремих діалектних явищ, зібраних у 59 населених пунктах різних регіонів України, де обстежив і описав 74 фонетичні й морфологічні явища.

У «Відкритому листі до О. М. Пипіна…» (1909 р.) К. П. Михальчук обґрунтував автохтонність давнього населення Київщини; він відстоював самобутність українського слова, передбачаючи його велике майбутнє («Що таке малоруська (південноруська) мова?», 1899; «До питання про малоруську літературну мову», 1898). Йому належить вироблення наукових принципів збирання й опрацювання українських діалектів, втілених у «Програмі до збирання діалектних одмін української мови», 1909 (у співавторстві з Є. Тимченком); «Програмі для збирання особливостей малоруських говорів», 1910).

«… Михальчук проявив у багатьох випадках оригінальну філологічну школу, своєрідну методологію і послідовну власну концепцію розвитку української мови, сперті на малозвичайні тоді знання української діалектології, так що коли привести його висловлювання в систему, то перед нами справді стане образ визначного мовознавця… Супроти ж інших Михальчук різко й позитивно виділявся тим, що він був не тільки збирачем фактів, а і шукачем нових методологічних шляхів» [12, с. 96]. Високо поціновуючи лінгвістичні надбання К. П. Михальчука, О. О. Шахматов назвав їх «найціннішим узагальненням у царині вивчення малоруської мови» [11, с. 11].

Учений розглядав діалектологію в тісному зв'язку з історією мови, констатуючи, що лише розуміння діалектних явище допоможе об'єктивно з'ясувати історію певних фонетичних і морфологічних процесів. Особливого значення дослідник надавав питанням розвитку [і] з колишніх [ѣ], [е], [о], а також ствердінню приголосних перед голосними переднього ряду [е], [и]. К.П. Михальчук запропонував власну інтерпретацію витворення українського [і], констатуючи його дифтонгічне походження. Він зауважував, що звук [ѣ] характеризувався дифтонгічною вимовою. Другий елемент дифтонга в силу своєї слабкості й нескладотворчості занепав і передав свою компенсаційну звучність першому. Унаслідок цього перший елемент дифтонга підсилився й подовжився. [е] перед [ь], що втратився, подовжився і трансформувався в дифтонг, при злитті компонентів якого утворився звук [ѣ], збігшись із уже існуючим. Голосний [е] перед [ъ], що зазнав занепаду, трансформувався

в довгий [о], що розвинувся в дифтонг, із якого через низку змін утворився голосний [і]. У північних же говірках збереглися дифтонги, а в деяких карпатських говірках вони спростилися в [у], [и].

К.П. Михальчук приділяв увагу питанням повноголосся та проблемі походження [о], [je] (осінь < *jesen', озеро < *jezero), а також [ж] < [dj] в українських іменних формах (межа < *medja, сажа < *sadja, пряжа < *pr'adja). Учений зважав на те, що певними фонетичними рисами українська мова зближувалася із західнослов'янськими. Це, зокрема, стосується розрізнення подальшої долі етимологічних [о], [е] та [о], [е], що постали з [ь] та[ъ].

Науково вартісною є запропонована вченим перехресна класифікація слов'янських мов. «… Михальчук… показує щодо української мови ті риси, якими вона випадає з усього північно-східного відділу. …Інші слов'янські мови цікавили його тільки в зв'язку з українською мовою. Але запропонований ним підхід до класифікації слов'янських мов далеко випередив погляди його сучасників і наступників…» [12, с. 109].

Не залишилися поза увагою дослідника й питання історичної морфології, одначе він звертався до них лише принагідно. У різні періоди розвитку українського мовознавства аналіз його морфологічних напрацювань викликав певні дискусії. Об'єктом його наукових інтересів у цій царині було утворення стягнених форм прикметників і трансформація їхніх флексій, а також флексій іменників м'якої та мішаної груп (І і ІІІ відмін).

Розглядаючи процес стягнення повних прикметникових форм на кшталт *новая, новое, новую, новыѣ*, К.П. Михальчук зауважує, що варто повернутися до традиційної теорії, доповнивши її асимілятивними процесами, зокрема прогресивним їх ходом. «Михальчук помилявся, по-перше, тим, що заперечував справжність форм на -оѣ, вважаючи їх за хибно записані. Тим часом пізніші записи виявили їх наявність ще не в одній говірці. По-друге, тим, що уподібнення буває в українській мові нормально в складі перед наголосом (як це є, наприклад, і в нашому прикладі **її**, але саме в членних прикметниках наголос не припадав на останній склад. До розв'язання питання пощастило щільно наблизитися геть пізніше… Михальчук не бере до уваги морфологічної структури мови і зумовлених нею процесів; він намагається пояснити всі морфологічні зміни з звукових змін. Де цього зробити вже ніяк не можна, там він удається до аналогії поодиноко взятих форм. Так робить він, зокрема, … у статті про закінчення іменників м'якого типу. Проблему, чому старі закінчення давального – місцевого відмінка однини типу *земли, кости* (а в останньому випадку це стосується також і називного – знахідного відмінка множини), зберігані великою мірою в західноукраїнських говірках, у решті говірок заступлені типом *землі, кості*, він розв'язує тим, що тут впливали іменники «твердого» типу (*вода – воді*). Пояснення це традиційне, але що воно недостатнє, ясно хоч би з того, що вплив міг же йти і в зворотному напрямі, і треба пояснити, чому так не сталося, як також і те, чому вплив не захопив південно-західних говірок» [12, с. 111]. Морфологічні погляди вченого не були такими досконалими, як фонетичні, проте дали новий науковий поштовх подальшим дослідникам.

К. П. Михальчук займався не лише проблемами фонетики й морфології, а й питаннями методології мовознавства. Велику увагу він приділяв загальнотеоретичним питанням сутності й функціонування мови. Услід за прихильниками натуралістичного напряму дослідник відносив мовознавство до природничих наук. У мовному поділі він вбачає закономірність природного розвитку суспільства. Інтеграція ж мов, вважає вчений, може відбутися лише шляхом політичного насильства.

Учений як син своєї доби відомий не лише науковими розвідками, а й громадянською позицією. Його життя – це боротьба за оборону і відстоювання українського слова, без якого він не уявляв перспектив України на світовій арені. Усвідомлюючи, що мова є складником етнічної ідентифікації та культури, великий патріот стверджував, що саме в мові відображається психологія народу, вона є носієм «вікових надбаннів розумової та моральної культури даного народу й пам'ятка побутових, громадських та політичних долі і вражінь, що він зазнав їх протягом усенької своєї історії» [7, с. 186].

«Я піду туди, куди піде мій народ…» – від цього життєвого кредо великий вчений ніколи не відступав. На його науковій спадщині виховувалося не одне покоління українських мовознавців, і воно й надалі залишається недостатньо опрацьованим для прийдешніх дослідників.

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що М. П. Михальчук увійшов в історію українського мовознавства як потужний дослідник-діалектолог, автор відомої праці «Наречия, поднаречия и говоры Южной России, в связи с наречиями Галичины» (1877), яка заклала підвалини для становлення і розвитку сучасних діалектологічних учень. Складно переоцінити внесок дослідника в історичну фонетику, окремі питання історичної морфології, загальну методологію мовознавства. Учений залишив по собі глибокі зразки публіцистичних праць, що засвідчили його свідому громадянську позицію. К.П. Михальчук завжди відстоював власне бачення науки і боровся із псевдонаукою, і цим зумовлював подальший об'єктивний розвиток мовознавства.

Перспективи подальших розвідок. Наукова спадщина К.П. Михальчука займає певну нішу в царині української філології і потребує подальших фахових досліджень в аспектах історичної фонетики в її тісних зв'язках із діалектологією. Вона надає гідні зразки об'єктивної науки прийдешнім поколінням лінгвістам та поціновувачам рідного слова.

Література:

1. Автобіографічна записка К. Михальчука. *Київська старовина*. 1994. № 6. С. 29–32.
2. Грушевський М. Раз добром налите серце. URL: https://www.m-hrushevsky.name/uk/BioStudies/1914/RazDobromNalyteSerce.html (дата звернення – 27.06.2019 р.).
3. Довбня Л. Е., Товкайло Т. І. Історія українського мовознавства в іменах. Переяслав-Хмельницький: Домбровська Я.М., 2018. 140 с.
4. Желєзняк М. «Я піду туди, куди піде мій народ…». *Київська старовина*. 1994. № 6. С. 24–28.
5. Михальчук К. Наречия, поднаречия и говоры Южной России, в связи с наречиями Галичины. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край. СПб., 1877. Т. 7. Вып. 2. С. 453–512.
6. Михальчук К. Чого від нас хочуть росіяни? *Київська старовина*. 1994. № 6. С. 33–44.
7. Михальчук К. Что такое малорусская (южнорусская) речь? *Киевская старина*. 1899. № 8. С. 135–195.
8. Монахова Т. Українська діалектологія: навч. посіб. Миколаїв: Видавництво ЧНУ ім. Петра Могили, 2010. 128 с.
9. Петлюра С. Останній український діяч шести десятих років (До півріччя смерти К.П. Михальчука). URL: https://symonpetlura.ucoz.ua/publ/ostannij_ukrajinskij_dijach_shestidesjatikh_rokiv_do_pivrichchja_sterti_k_p_mikhalchuka/2-1-0-38 (дата звернення – 27.06.2019 р.).
10. Петлюра С. Памяти К. П. Михальчука. *Украинская жизнь*. 1914. Вып. 4. С. 8–22.
11. Шахматов А. А. Памяти К. П. Михальчука. Украинская жизнь. 1914. Вып. 4. С. 11.
12. Шевельов Ю. Портрети українських мовознавців. Київ: «КМ Академія», 2002. 132 с.

Отримано: 9 серпня 2019 року

Прорецензовано: 16 вересня 2019 року

Прийнято до друку: 23 вересня 2019 року

e-mail: kalitanewadd@gmail.com

leschenko.nat@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2019-7(75)-69-73

Калита А. А., Бурка Н. А. Методологічне підґрунтя дослідження когнітивних закономірностей просодичної організації дитячого маніпулятивного мовлення. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2019. Вип. 7(75), жовтень. С. 69–73.

УДК 167:801

Калита Алла Андріївна,
доктор філологічних наук, професор
Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
Бурка Наталія Анатоліївна,
кандидат філологічних наук
Київський національний лінгвістичний університет

МЕТОДОЛОГІЧНЕ ПІДҐРУНТЯ ДОСЛІДЖЕННЯ КОГНІТИВНИХ ЗАКОНОМІРНОСТЕЙ ПРОСОДИЧНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ДИТЯЧОГО МАНІПУЛЯТИВНОГО МОВЛЕННЯ

У статті на підставі наявного теоретичного знання розроблено методологічне підґрунтя міждисциплінарного дослідження саморозвитку когнітивних процесів породження та просодичної актуалізації дитячого маніпулятивного мовлення. Центральним інструментарієм процедури методологічного обґрунтування авторами обрано відому піраміду Клименюка, яка моделює духовне буття індивіда, що під частковим контролем свідомості здійснює свій перебіг в екзистенціальній, трансцендентній і ментальній сферах його психіки. За рахунок алгоритмічної логіки викладу сформовано комплекс наукових процедур, спрямованих на висвітлення якісної картини саморозвитку когнітивних актів, що беруть участь у породженні й актуалізації дитячого маніпулятивного мовлення, та на визначення провідних мовних і позамовних засобів його звукової матеріалізації. Подано критерій та розрахункову формулу для кількісного визначення рівня емоційно-прагматичного потенціалу в кожній точці біфуркації, яку визначають типові структури-атрактори саморозвитку фоноконцептів дитячого маніпулятивного мовлення, притаманні тому чи іншому прагматичному наміру дитини в комунікації. Викладене дозволяє здійснювати розгляд комунікативного феномена дитячої маніпуляції щонайменше у двох масштабах: великому – віддзеркаленому повною структурою-атрактором, та малому – аналізованого у межах будь-якого часткового атрактора. Підкреслено, що перспективність використання методології викладеного у праці покрокового аналізу просодичних особливостей дитячого маніпулятивного мовлення полягає в можливості комплексної якісно-кількісної оцінки закономірностей функціонування й перерозподілу в ньому емоційно-прагматичного потенціалу актуалізації фоноконцептів зокрема та будь-яких відомих засобів комунікації взагалі.

Ключові слова: *методологічне підґрунтя, дитяче маніпулятивне мовлення, когнітивні процеси, саморозвиток, просодична організація, фоноконцепт.*

Alla Kalyta,
Doctor of Philology, professor
National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"
Nataliia Burka,
PhD in Philology
Kyiv National Linguistic University

METHODOLOGICAL BASIS FOR STUDYING COGNITIVE REGULARITIES OF PROSODIC ORGANIZATION OF CHILDREN'S MANIPULATIVE SPEECH

In the paper on the basis of existing theoretical knowledge, the authors advance the methodological grounds for the interdisciplinary study of self-developing cognitive processes of children's manipulative speech generation and its prosodic actualization. The authors have chosen the well-known Klymenyuk's pyramid as the central tool for the procedure of the research methodological substantiation. This pyramid is a model of the individual's spiritual being, which under the partial control of consciousness occurs in the existential, transcendental and mental spheres of his/her psyche. Due to the algorithmic logic of the paper outline, the authors formed a set of scientific procedures aimed at presenting a qualitative picture of self-developing cognitive acts that take place in the process of generating and actualizing the children's manipulative speech, as well as at identifying the leading linguistic and extra-linguistic means of its oral materialization. The paper also presents a criterion and a calculation formula for the quantitative assessment of the emotional-and-pragmatic potential level at each bifurcation point that determines typical patterns of phonoconcepts' self-development of the children's manipulative speech, characteristic of a child's pragmatic intentions in definite communicative situations. The stipulations outlined in the paper make it possible to consider the communicative phenomenon of children's manipulation on at least two scales: a large one that is reflected by the complete attractor structure, and a small one – being analyzed within any partial attractor. It is emphasized that the prospects of using the methodology of the step-by-step analysis of the children's manipulative speech prosodic organization, outlined in this paper, lies in a comprehensive qualitative and quantitative assessment of the regularities of functioning and redistribution of the phonoconcepts' emotional-and-pragmatic potential, in particular, and of any known means of communication, in general.

Key words: *methodological basis, children's manipulative speech, cognitive processes, self-development, prosodic organization, phonoconcept.*

Постановка проблеми. Серед різноманіття теоретичних і практичних питань щодо когнітивної специфіки функціонування відверто маніпулятивного мовлення в комунікації окреме досить важливе місце посідає проблема встановлення закономірностей просодичної організації дитячого маніпулятивного мовлення.

Актуальність її поглибленої розробки зумовлена, з одного боку, нагальними потребами вироблення у дитини стійких навичок норм спілкування у сім'ї та полегшення перебігу процесів її подальшої соціалізації, з іншого.

Водночас навіть вирішення такого, здавалося б, простого питання, як з'ясування когнітивних особливостей просодичної організації маніпулятивного мовлення дитини не є простим. Саме тому серед відомих нам фонетичних студій важко зустріти праці, спрямовані безпосередньо на вирішення цих питань. Зазначимо лише дві причини, пов'язані з труднощами розгляду маніпулятивного феномена у царині фонетики. Перша полягає в тому, що результати подібного дослідження можуть бути релевантними лише у випадку вивчення непідготовленого (спонтанного) мовлення. Це зрозуміло, оскільки в такому разі виникатимуть і додаткові труднощі, пов'язані з необхідністю керування дослідником змінами лінгвальних і позалінгвальних засобів просодичної організації дитячого маніпулятивного мовлення, які відіграють роль предметів дослідження. Друга причина полягає в тому, що вивчення дитячого маніпулятивного мовлення потребує проведення спеціального міждисциплінарного дослідження, виконанню якого має передувати його чітка методологічна проробка.

Тому **метою** започаткованого нами теоретичного пошуку є формування методологічного підґрунтя міждисциплінарного експериментального вивчення когнітивних закономірностей просодичної організації дитячого маніпулятивного мовлення та обґрунтування основних процедур його дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для вирішення зазначеної проблеми ми змушені, насамперед, виконати методологічні вимоги [8, с. 74-94] до процедури обґрунтування об'єкт-предметної структури дослідження, від результату якого безпосередньо залежать логіка та якість започаткованого у цій праці теоретичного пошуку.

Зрозуміло, що в разі проведення експериментально-фонетичного розгляду когнітивних закономірностей просодичного оформлення дитячого маніпулятивного мовлення дослідникові необхідно мати професійне лінгвістичне знання. Оскільки експериментальне документування живого дитячого мовлення здійснюється, зазвичай, у вигляді відео-звукових матеріалів, що містять відповідні відео- і звукоряди, то необхідність володіння дослідником знанням з позалінгвального супроводу мовлення також поза сумнівом. У зв'язку з міждисциплінарним характером когнітивного дослідження, у лінгвіста неминуче виникатиме також потреба у використанні тих чи тих класичних елементів лінгвістичного, соціокультурного, психологічного та фізіологічного знань.

За означених умов, скористувавшись відомим методологічним образом [8, с. 85], ми отримуємо подану на рис. 1 модель членування об'єкта нашого дослідження.

Рис. 1. Модель членування структури об'єкта комплексного лінгвістичного міждисциплінарного дослідження дитячого маніпулятивного мовлення

Модель свідчить, що лінгвістичне міждисциплінарне дослідження дитячого маніпулятивного мовлення є і багатопредметним, і багатоаспектним. Тому для адекватного обґрунтування цільової структури аналізованого дослідження ми змушені навести нижче сформульовані відповідно до відомого алгоритму [8, с. 119] його атрибути.

Проблема: установлення когнітивних закономірностей просодичної організації дитячого маніпулятивного мовлення.

Тема: просодична організація дитячого маніпулятивного мовлення.

Мета: обґрунтування когнітивних закономірностей просодичної організації дитячого маніпулятивного мовлення шляхом установлення типових комплексів лінгвальних та позалінгвальних засобів його актуалізації.

Об'єкт дослідження: дитяче маніпулятивне мовлення.

Предмети дослідження: комплекси лінгвальних і позалінгвальних засобів просодичної організації дитячого маніпулятивного мовлення.

Гіпотезу дослідження побудовано з припущення, що просодичне оформлення дитячого маніпулятивного мовлення ґрунтується на використанні дитиною певних комплексів лінгвальних і позалінгвальних засобів, типові варіанти просодичної актуалізації якого можливо встановити за умови чіткої диференціації когнітивних чинників маніпулювання на внутрішні і зовнішні, на зразок поганого самопочуття, інстинктивного або емоційного збудження, незадоволеного бажання, природної потреби у чому-небудь тощо.

Як бачимо, саме смислове насичення викладених таким чином атрибутів наукової праці дає нам можливість чіткого визначення всіх елементів (предметів та аспектів) об'єкт-предметної структури дослідження, системна схема якої наведена на рис. 2.

З наведеної схеми видно, що відповідно до мети нашого пошуку першим предметом дослідження обрано лінгвальні засоби дитячого мовлення. При цьому стає зрозумілим, що предмет охоплює лексичні, граматичні і стилістичні засоби дитячого мовлення як аспекти його наукового розгляду.

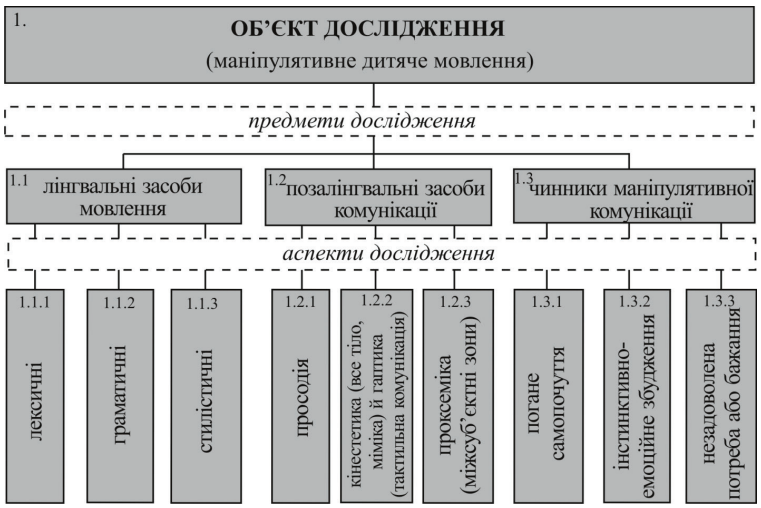

Рис. 2. Схема об'єкт-предметної структури дослідження когнітивних закономірностей просодичної організації дитячого маніпулятивного мовлення

До складу другого предмета (позалінгвальні засоби комунікації), як видно з рис. 2, входять просодичний, кінестетичний і проксемічний аспекти.

Що стосується третього предмета, то в його межах у якості аспектів дослідження має здійснюватися розгляд таких комплексів чинників, як погане самопочуття, інстинктивно-емоційне збудження і незадоволені потреби або бажання, здатні викликати та суттєво впливати на перебіг когнітивних процесів стохастичного саморозвитку актів мовлення і мисленнєвої діяльності дитини.

Нагадаємо, що, по-перше, відповідно до відомих [8, с. 76-78] методологічних вимог, предметом дослідження може виступати будь-яка частина або сторона об'єкта, яка впливає на його функціонування. По-друге, предмети дослідження обираються дослідником довільно, але за умов існування можливості спостерігати щонайменше зміни трьох їхніх станів чи форм прояву певних властивостей. По-третє, процедуру планування експериментів спрямовано саме на виявлення впливу змін станів предметів дослідження на закономірності функціонування його об'єкта.

Зважаючи на це, неважко зрозуміти, що для трьох змін станів першого предмета дослідження (лінгвальні засоби мовлення) цілком достатньо розглянути приклади, у яких провідну роль у просодичному оформленні дитячого маніпулятивного мовлення почергово або одночасно відіграють лексичні, граматичні чи стилістичні засоби. Подібно до цього, експериментально має вивчатися стан змін об'єкта внаслідок варіювання значущості впливу на комунікацію просодичних, кінестетичних і проксемічних засобів, що входять до складу другого предмета дослідження. Та сама картина має місце під час установлення особливостей впливу змін аспектів у межах третього предмета дослідження.

Сформувавши таким чином об'єкт-предметну структуру, ми з достатнім ступенем методологічної надійності спроектували й відповідну їй цільову структуру нашого дослідження, наведену на рис. 3.

Рис. 3. Схема цільової структури дослідження когнітивних закономірностей просодичної організації дитячого маніпулятивного мовлення

Звертаючись до змістового насичення елементів цієї методологічної схеми, підкреслимо, насамперед, таке. Наведена на ній структура обмежує глибину наукового пошуку від процедур теоретичного аналізу важливих характеристик і властивостей об'єкта до завдань експериментального дослідження та його конкретних питань. У свою чергу, ширина експериментального пошуку обмежується кількістю предметів дослідження і пов'язаних з ними питань.

Слід звернути увагу й на те, що поняття, вживані у схемі на позначення сутності завдань і питань, формують термінологічний апарат для подальшого опису результатів дослідження.

Крім того, важливо розуміти також, що внаслідок вирішення двох перших завдань цієї схеми дослідник отримує інформацію для опису динаміки змін станів досліджуваного об'єкта. А вирішення третього завдання дає йому підстави встановити причино-наслідковий зв'язок між чинниками та результатами саморозвитку процесів дитячого маніпулятивного мовлення.

Образно кажучи, виконання викладених нами методологічних процедур гарантує лінгвістові можливість адекватного наукового опису якісного боку досліджуваного ним явища просодичного оформлення дитячого маніпулятивного мовлення. Водночас під кутом зору сучасного рівня розвитку наукового знання, для когнітивного опису об'єкта цього замало, оскільки виникає постійна практична потреба його супроводу відповідними кількісними закономірностями.

Це питання не є надто складним, проте воно пов'язане з необхідністю оволодіння дослідником-фонетистом певним обсягом знань, здобутих у царині суміжних з лінгвістикою наук. За цих умов проблему кількісного дослідження когнітивних феноменів дитячого маніпулятивного мовлення доцільно вирішувати, скориставшись відомою пірамідою Клименюка, здатною віддзеркалювати когнітивні процеси духовного буття індивіда [6, с. 210].

Для цього достатньо, опанувавши викладене у джерелах [6, с. 97-126, 208-234; 7; 4, с. 207-221] знання, побудувати відповідну синергетичну модель, смисломістке насичення якої відповідатиме меті виконуваного дослідження. Приклад саме такої, трансформованої до проблем нашого дослідження моделі наведено на рис. 4.

На моделі піраміди зображено кінцеву структуру-атрактор 1-С зародження та подальшого розвитку процесів просодичного оформлення маніпулятивного дитячого мовлення. Ця структура-атрактор відображає повну траєкторію або шлях саморозвитку, що складається з п'яти часткових атракторів 1-2, 2-3, 3-4, 4-5 і 5-С. Кожну точку початку та кінця часткового атрактора прийнято називати точкою біфуркації у саморозвитку описуваної системи. Механізм перебігу процесів у будь-якій точці біфуркації є однаковим: спочатку система входить у хаос, усередині якого зароджується новий порядок – нова часткова траєкторія (частковий атрактор) її наступного розвитку.

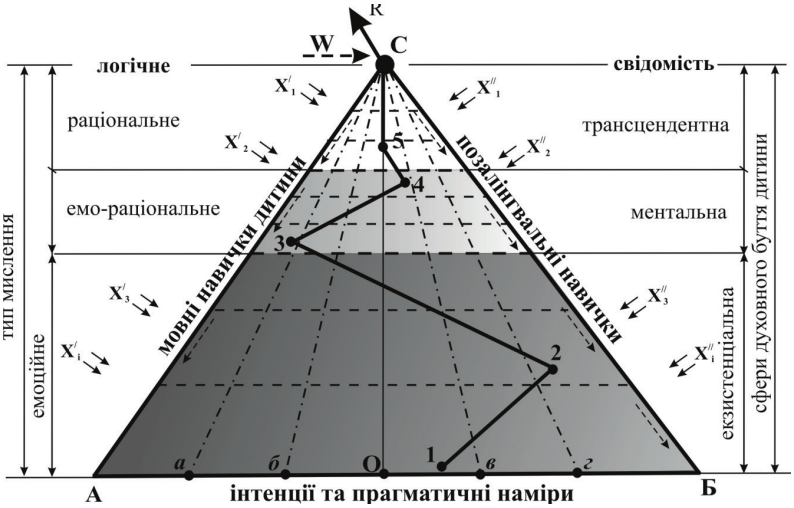

Рис. 4. Приклад трансформування універсальної синергетичної моделі [6, с. 210] для опису саморозвитку когнітивних процесів дитячого маніпулятивного мовлення

Конкретні якісні і кількісні показники, що характеризують поведінку системи у точках біфуркації – фоноконцептах [2, с. 49], у синергетиці називають параметрами її стану. Комплексні чинники більш високого рівня абстракції, які здійснюють суттєвий вплив на саморозвиток системи, прийнято називати параметрами порядку. На моделі прикладу (рис. 4) параметрами порядку є: мовні навички дитини, її позалінгвальні навички, а також інтенції та прагматичні наміри дитини.

Тяжіння будь-якої точки біфуркації на моделі у бік прямої АС – мовних навичок дитини як параметра порядку, свідчить про його пріоритетний вплив на процес саморозвитку системи. А тяжіння точок біфуркації до прямої СБ показує, що саморозвиток системи зумовлено переважанням впливу позалінгвальних навичок дитини на її маніпулятивне мовлення.

Зупинимось також стисло на можливостях кількісної оцінки психо-енергетичних змін, що відбуваються під час саморозвитку процесів, з яких складається феномен маніпулятивного дитячого мовлення. Для цього нагадаємо, що у праці [4, с. 94-107] обґрунтовано формулу для обчислення величини безрозмірного кількісного *К*-критерію (критерію Калити-Тараненко) рівня актуалізації емоційно-прагматичного потенціалу висловлення:

$$K = \frac{F_0 \times t \times I_0}{1000 \times I_3},$$

де: К – критерій рівня актуалізації емоційно-прагматичного потенціалу висловлення; F_0 – частота основного тону (Гц = 1/с.); t – тривалість звучання складу (мс.); I_0 – інтенсивність частоти основного тону (dB = ерг/м^{2}с); I_3 – інтенсивність третьої форманти (dB = ерг/м^{2}с); 1000 – коефіцієнт переведення мілісекунд у секунди.

Розрахунки показників *К*-критерію проводились на підставі даних, отримуваних з використанням відомої комп'ютерної програми Praat [9]. При цьому експериментально було встановлено значення *К*-критерію, за якими слід будувати таку шкалу рівнів актуалізації емоційно-прагматичного потенціалу висловлення: низький (К < 30), середній (К = 30-105) і високий (К > 105).

Лінгвістам-фонетистам добре відома практична здатність аудиторів-фонетистів та носіїв мови без ускладнень розрізняти три рівні актуалізації мовцем і емоційного, і прагматичного потенціалів висловлення. Виходячи з цього, у праці [5] запропоновано відповідну сітку, у побудову шкал якої покладено три відповідні рівні зазначених потенціалів.

Таку координатну сітку й нанесено нами на площину трикутника моделі рис. 4. На ній на горизонталі АБ площини трикутника побудовано шкалу рівнів актуалізації емоційних потенціалів висловлень (у нашому випадку – окремих фоноконцептів). Зазначені рівні виокремлено таким чином: площина *б*СО охоплює можливі актуалізації комунікативних концептів з низьким рівнем емоційного потенціалу, у площині *а*С*б* концентруються концепти середнього рівня емоційного потенціалу, а у площині АС*а* матимуть місце концепти з високим рівнем емоційного потенціалу. Подібним чином праворуч від точки О розташовуються площини: ОС*в* – низького емоційного потенціалу, *в*С*г* – середнього та *г*СБ – високого. Як бачимо, рівні емоційних потенціалів зростатимуть у міру наближення точок-концептів до сторін піраміди АС та БС, що символізують параметри порядку.

З моделі видно, що по її осі також розміщено вертикальні шкали трьох рівнів актуалізації мовцем прагматичного потенціалу висловлень (або фоноконцептів). Зазначені шкали є цілком тотожними в екзистенціальній, ментальній та трансцендентній сферах духовного буття дитини. Звернувшись, наприклад, до екзистенціальної сфери рис. 4, ми побачимо, що її площину по вертикалі тонкими штриховими лініями поділено на три зони. У нижній її зоні актуалізуватимуться концепти з низьким прагматичним потенціалом. У середній знайдуть своє місце точки-концепти середнього прагматичного потенціалу. Зрозуміло, що у верхній зоні членованої таким чином екзистенціальної сфери дослідник має розташовувати актуалізовані дитиною концепти, які мають високий рівень прагматичної енергії. Тієї самої логіки він має дотримуватися й під час нанесення точок-концептів у площинах ментальної та трансцендентної сфер моделі. Підкреслимо тут, що у структурі-атракторі можуть мати місце точки-концепти різні за природою свого походження (просодичні, кінестетичні, проксемічні тощо) [7], вибір яких дослідником у якості елементів моделі залежить від завдань конкретних досліджень. Заслуговує на увагу й те, що за рахунок стохастичного перерозподілу психофізіологічної енергії у психіці людини [1, с. 5-14] різні за природою концепти здатні здійснювати суттєвий вплив на саморозвиток когнітивних актів у процесах мовлення та мисленнєвої діяльності дитини.

Нагадаємо також, що особливості перебігу когнітивних процесів в екзистенціальній, ментальній і трансцендентній сферах духовного буття людини вичерпно описано у праці [6, с. 208-234].

Нам лишається додати, що, залежно від завдань розгляду, дослідник має можливість паралельного нанесення на площину моделі рис. 4 просодичних, кінестетичних, проксемічних точок-концептів, а в разі необхідності також концептів-понять. З огляду на це, дослідник, зважаючи на загальну шкалу часу (вісь ОС), може реалізувати комплексний багатоальтернативний аналіз закономірностей лінгвоенергетичної взаємодії зазначених концептів у процесах їхнього когнітивного саморозвитку.

Висновки. Розроблене у цій праці методологічне підґрунтя дослідження когнітивних закономірностей просодичної організації дитячого маніпулятивного мовлення дозволяє здійснювати розгляд цього комунікативного феномена щонайменше у двох масштабах: великому – віддзеркаленому повною структурою-атрактором, та малому – аналізованого у межах будь-якого часткового атрактора. Перспективність використання методології викладеного вище покрокового аналізу просодичних особливостей дитячого маніпулятивного мовлення полягає в можливості комплексної якісно-кількісної оцінки закономірностей функціонування та перерозподілу в ньому емоційно-прагматичного потенціалу актуалізації фоноконцептів зокрема та будь-яких засобів комунікації взагалі.

Література:

1. Калита А. А. Актуалізація емоційно-прагматичного потенціалу висловлення : монографія. Тернопіль : Підручники і посібники, 2007. 320 с.

2. Калита А. А. Фоноконцепт як категорія когнітивної фонетики. *Бъдещето проблемите на световната наука – 2008 : материали за 4-а межд. науч. практ. конф.* (София, 15-30 април, 2008). София : "Бял ГРАД-БГ" ООД, 2008. Т. 3: Филологични науки. С. 48–49.

3. Калита А. А. Энергетическая теория речи: ее сущность, современное состояние и перспективы исследования. *Когниция, коммуникация, дискурс*. Харьков : ХНУ им. В. Н. Каразина, 2013. № 7. С. 33–53.

4. Калита А. А. Энергетика речи : монография. Киев : Кафедра, 2016. 292 с.

5. Калита А. А., Клименюк А. В. Теоретико-методологические основы исследования флуктуации эмоционально-прагматического потенциала речемышления и мыследействия человека. *Odessa linguistic journal*. 2019. № 13. С. 116–124.

6. Клименюк А. В. Знание, познание, когниция : монография. Тернополь : Підручники і посібники, 2010. 304 с.

7. Клименюк А. В. Когнитивистика: проблемы, представления и реальность. *Наукові записки [Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]. Серія : Філологічні науки*. 2017. Вип. 153. С. 438–460.

8. Клименюк О. В. Технологія наукового дослідження: авторський підручник. Київ ; Ніжин: ТОВ "Видавництво "Аспект-Поліграф", 2006. 308 с.

9. Praat: Program by Paul Boersma and David Weenink. Version 5.4.04. University of Amsterdam, Spuistraat 210, 1012VT, Amsterdam, The Netherlands. URL: http://www.fon.hum.uva.nl/praat/

Отримано: 9 вересня 2019 року

Прорецензовано: 16 вересня 2019 року

Прийнято до друку: 23 вересня 2019 року

e-mail: olamizina@gmail.com,

derevyanko.adyl@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2019-7(75)-74-77

Мізіна О. І., Дерев'янко Л. І. Структурно-семантичні особливості нульсуфіксальних девербативів, депрономінативів та денумеративів. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2019. Вип. 7(75), жовтень. С. 74–77.

УДК 811.161.2'373.611

Мізіна Ольга Іванівна,
кандидат філологічних наук, доцент
Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка
Дерев'янко Людмила Іванівна,
кандидат філологічних наук
Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НУЛЬСУФІКСАЛЬНИХ ДЕВЕРБАТИВІВ, ДЕПРОНОМІНАТИВІВ ТА ДЕНУМЕРАТИВІВ

На сьогоднішній день в українській дериватології одним з дискусійних є питання про способи словотвору з формантом, до складу якого входить нульовий суфікс. І якщо матеріально не виражений афікс як елемент і словотворчий засіб у сфері іменникового словотвору досліджений досить докладно, то ад'єктивні словотвірні типи вивчалися лише принагідно у рамках вирішення інших проблем. У статті окреслено дериваційні, структурно-семантичні й функціональні можливості одноосновних ад'єктивних девербативів, денумеративів та депрономінативів за участі форманта, до складу якого входить матеріально не виражений суфікс, з'ясовано місце, роль та сфери функціонування цих дериватів в сучасній українській мові, визначена продуктивність груп досліджуваних одиниць та простежено їхні парадигматичні зв'язки.

***Ключові слова**: нульовий суфікс, формант, нульсуфіксальний спосіб словотвору, девербатив, денумератив, депрономінатив.*

Olga Mizina,
Ph.D in Philology, Associate Professor
Poltava National Technical Yuri Kondratyuk University
Ludmyla Derevyanko,
Ph.D in Philology
Poltava National Technical Yuri Kondratyuk University

STRUCTURAL-SEMANTIC PECULIAR FEATURES OF NULL-SUFFIXAL DEVERBATIVES, DENUMERALS AND DEPRONOMINATIVES

The question of the ways of word-formation with the formant, which includes a materially unexpressed suffix, is currently one of the most controversial issues in Ukrainian derivatology. Null-suffixal monosyllabic adjectives, derived from verbs, numerals, and pronouns, has not yet been the subject of research, they were only mentioned in passing, which gives rise to the relevance of the proposed study. At an entry there is offered solution to such problems, as determining the peculiarities of motivation of the speech units under study, ascertainment of paradigmatic relations of the corresponding derivatives, and analysis of structural-semantic peculiar features of null-suffixal monosyllabic adjectives. The analysis results show that among single-root adjectives, derived with a zero-suffix formant, there are de-substantives, deverbatives, denumerals and depronominatives, moreover, denumerals make a quantitatively checked train of words and are one of the most effective groups. Deverbatives with materially unexpressed affix are one of unproductive groups, while zero-suffix depronominatives make a not productive group have presence in a single lexical item. Entering into paradigmatic relations, the materially non-expressed suffix substantiates its importance as a word component and the constituent of the formant. All zero adjectival suffixes, which form deverbatives, denumerals, and depronominatives enter into homonymous relations with one another, and denumerals can enter into synonymous relations with a materially expressed suffix. Some of the studied null-suffix units are parts of phraseological combinations and can be considered as connotative words, which corroborates their ancient origin. We haven't recorded any individual-authorial null-suffixal one-root adjectives among the adjectives of the studied word-formation group synchronous pointcut, which proves the unproductiveness of the materially unexpressed suffix as a means of word-formation.

***Key words:** null-suffix, formant, method of derivation with null-suffix, deverbative, denumeral, denominative.*

На сучасному етапі розвитку лінгвістики значну увагу дослідників привертають системотвірні можливості окремих дериваційних засобів та їх перспективи, поглиблюються знання про систему й структуру мови та функціональні можливості мовних одиниць, відбувається пошук шляхів вивчення окремих її підсистем, зокрема словотвірної. Підтримуючи думку тих мовознавців, які вважають можливим існування форманта з нульовим суфіксом, розглядаємо нульову суфіксацію як противагу до субстанціальної (позитивної або матеріально вираженої), вважаємо її різновидом суфіксального способу словотвору, в якому формант має матеріально не виражений суфікс.

Утвердження термінів «нульова суфіксація» та «нульовий суфікс» відбулося в мовознавстві в 70–80-х роках XX ст. (О. Земська, В. Лопатін, В. Марков, Г. Ніколаєв, І. Улуханов та ін.). В українському мовознавстві перевагу терміна «нульсуфіксація» над іншими («конверсія», «регресивне словотворення», «усічення», «безсуфіксний» спосіб словотворення тощо) у 80-х роках XX ст вперше обґрунтувала Л. Третевич. Проте й сьогодні існують непримиренні супротивники виокремлення нульових суфіксів як засобів словотвору (В. Крижан, Р. Ліхтман, В. Теркулов та ін.).

Як справедливо зазначають дослідники, в українській літературній мові нульові словотворчі суфікси характерні лише для субстантивів та ад'єктивів. Матеріально не виражений афікс як елемент і словотворчий засіб у сфері іменника вивчений досить докладно (роботи Т. Біленко, П. Білоусенка, Л. Береговенко, В. Васильченка, Т. Вільчинської, Г. Волинець, Т. Гаврилкіної, А. Звєрева, В. Ліпич, Г. Волинець, І. Процик, Л. Родніної, Т. Савели, Л. Стовбур, А. Тернової, Л. Третевич та

ін.). Про словотвірні типи ад'єктивів з матеріально не вираженим суфіксом лише принагідно згадувалося в працях визнаних дериватологів П. Білоусенка, А. Звєрева, О. Земської, Ж. Колоїз, В. Лопатіна, О. Рудь, І. Торопцева та молодих учених Т. Біленко, В. Васильченка, І. Процик та ін.

Матеріал дослідження показує, що серед корпусу прикметників, утворених за участі форманта з нульовим суфіксом ***-ø-ий*** (де ***-ø-*** – нульовий суфікс), можна виділити три словотвірні групи за характером мотивуючого слова та особливостями форманта: 1) десубстантиви *(золот-**ø-ий**, княж-**ø-ий**, простор-**ø-ий**, робоч-**ø-ий**, охоч-**ø-ий**, погож-**ø-ий***); девербативи (*вхож-**ø-ий**, захож-**ø-ий**, проїждж-**ø-ий**, схож-**ø-ий**, гож-**ø-ий**, жив-**ø-ий**, люб-**ø-ий**, хвор-**ø-ий***), денумеративи (*четверт-**ø-ий**, дев'ят-**ø-ий**, п'ятнадцят-**ø-ий**, тридцят-**ø-ий***) та депрономінатив *нічог-**ø-ий***; 2) десубстантиви та девербативи, утворені за участі конфіксальних формантів із матеріально не вираженим другим компонентом та із першим компонентом ***без-, не-, о-, під-, по-, су- (без**-волос-**ø-ий, без**-пал-**ø-ий; без**-лист-**ø-ий; не**-окрај-**ø-ій, о**-зим-**ø-ий, під**-черев-**ø-ий, по**-зем-**ø-ий, су**-ягн-**ø-а***); 3) композити, утворені на базі атрибутивних (*однорог-**ø-ий**, сивогрив-**ø-ий**, косорот-**ø-ий***) та неатрибутивних словосполучень (*сліпород-**ø-ий**, собакоголов-**ø-ий**, рясноцвіт-**ø-ий***).

Зважаючи на те, що в українському мовознавстві спеціальні роботи, присвячені прикметникам з імпліцитним суфіксом, представлені не досить широко, обираємо предметом дослідження одноосновні ад'єктивні девербативи, депрономінативи та денумеративи з імпліцитним суфіксом.

Дослідження передбачає розв'язання таких завдань: визначити особливості мотивації обраних одиниць; проаналізувати дериваційні, структурно-семантичні й функціональні можливості досліджуваних дериватів та простежити парадигматичні зв'язки відповідних одноосновних нульсуфіксальних девербативів, депрономінативів та денумеративів.

Матеріалом дослідження слугують переважно відомості тлумачних, фразеологічних та енциклопедичних словників, а також твори українських письменників XIX–XXI століть.

Нульсуфіксальні денумеративи зі словотвірним значенням «ознака за відношенням до місця в числовому ряду» репрезентовані в українській мові 35 лексичними одиницями. Дискусійним на цей час залишається питання щодо морфологічної визначеності денумеративів із нульовим суфіксом, мотивованих кількісними числівниками (праці Г. Арполенко, В. Виноградова, І. Вихованця, К. Городенської, Є Петрової, Г. Щербатюк та ін.). Ми поділяємо точку зору тих мовознавців, які називають нульсуфіксальні денумеративи порядковими прикметниками [1, с. 138; 5, с. 167]. Вони утворені від кількісних числівників – назв першого десятка: ***п'ят-ø-ий, шост-ø-ий, сьом-ø-ий, восьм-ø-ий (осьм-ø-ий), дев'ят-ø-ий, десят-ø-ий;*** назв другого десятка: ***одинадцят-ø-ий, дванадцят-ø-ий, тринадцят-ø-ий, чотирнадцят-ø-ий, п'ятнадцят-ø-ий*** та ін.; від назв десятків (крім числівника *сорок*): ***двадцят-ø-ий, тридцят-ø-ий, п'ятдесят-ø-ий, шістдесят-ø-ий*** та ін.; від назв сотень ***сот-ø-ий, двохсот-ø-ий, трьохсот-ø-ий, чотирьохсот-ø-ий*** та ін.; від неозначених числівників: ***кільканадцят-ø-ий, стонадцят-ø-ий***; порядкові прикметники ***тридев'ят-ø-ий, тридесят-ø-ий*** утворені від застарілих кількісних числівників ***тридев'ять*** та ***тридесять (тридев'яте, тридесяте*** *царство,* нар.-поет. – дуже віддалена країна, земля)*: В **тридев'ятім** славнім царстві, де колись був цар Горох, є тепер на господарстві мудрий пан, вельможний Ох* (Леся Українка); *За тридев'ять земель, у **тридесятім** царстві Та в іншім государстві [іншій країні], Якийсь-то хвабрий [хоробрий] молодець... Та що утяв!..* (Л. Глібов) [4, т. 10, с. 256]. Нульсуфіксальний денумератив ***тридесятий*** також входить до фразеологічної одиниці ***Тридесятою*** *дорогою (вулицею і т. ін.) обминати (обходити) кого, що* у значенні «свідомо уникати зустрічі з ким-, чим-небудь; ігнорувати когось, щось»: *Дарка починає вірити, що музичність – не єдина запорука щастя... Тільки воно одно знає, чому воно до декого навідується і непрохане, а іншого обминає **тридесятими** дорогами* (Ірина Вільде) [4, т. 10, с. 256].

Варто зазначити, що девербативи та денумеративи зазвичай вступають між собою в омонімічні відношення, але нами виявлена одна синонімічна пара порядкових прикметників-денумеративів, мотивованих кількісним складним числівником ***сімсот*** від назви сотень, – ***семисот-ø-ий –*** *семисот-**н**-ий.* Порядковий прикметник із суфіксом ***-н-*** уживається рідко як застарілий, уходячи до складу фразеологізму: ***семисотна*** *верства (верста)* (*заст.*) – верста довжиною сімсот сажнів, натомість денумератив з формантом, до складу якого входить імпліцитний суфікс, активно функціонує на сучасному етапі: *Анрі забив **семисотий** гол «Барси» у єврокубках* (з газети «Українська правда» 12.03.2009). Наявність парадигматичних зв'язків зі спільнокореневими словами (з синонімічними субстанціально вираженими афіксами) зайвий раз, на думку О. Земської, підтверджує існування нульових афіксів [4, с. 38–39]. На синхронному зрізі порядкові прикметники утворюють кількісно закритий ряд, ці ад'єктиви давньоруського походження належать в основному до шару загальновживаної лексики.

У ході дослідження зафіксовано 27 одноосновних девербативів з нульовим афіксом (16 відносних і 11 – якісних прикметників), виявлено обмежену кількість основ (16 од.), що мотивують відповідні дієслівні похідні.

Відносні девербативи з нульовим суфіксом зазвичай зберігають семантику дієслова, зрідка набуваючи інших переносних значень, наприклад, прикметник ***гож-ø-ий*** у значенні «який годиться, придатний для чого-небудь», окрім семантики дієслова *годи́тися* виступає в інших значеннях та значеннєвих відтінках, переходячи до розряду якісних прикметників, якот: «гарний на вроду; вродливий (про людину). // Який має привабливий вигляд; красивий (про предмет). // Чистий, свіжий (про воду)» та «ясний, теплий, сонячний (про погоду, пору року)». Порівняймо: *– А ми вже старі та й до колгоспу не **гожі**. – Так я **гожий**, – вихватився Василь* (С. Чорнобривець); *Не призналася [учителька], що вже не раз проводила очима цього... **гожого** хлопця* (Д. Бедзик); *Процвітала рожа Супроти вікна, Запашна та **гожа**, Пишна та рясна!* (П. Грабовський); *Добре йти в годину **гожу** і нести, хоч і важку, а проте приємну ношу за плечима в рюкзаку* (І. Гончаренко) [4, т. 2, с. 105]. Додаткових синонімічних смислових відтінків набувають відносні девербативи, утворені від дієслів, що виражають рух з коренями ***-хож-, -їждж-***: ***захож-ø-ий*** («який прийшов, приїхав та ін. звідки-небудь»: *Пішов [козак] на двір, знайшов прутик і, зробивши з нього хрестик, ввіткнув серед кімнати: господар побачить і знатиме, що в домі була **захожа** людина й відвідала хліба-солі* (П. Панч) [4, т. 3, с. 389]; ***нахож-ø-ий, заїждж-ø-ий, наїждж-ø-ий*** синонімічні до ***прихож-ø-ий, приїждж-ø-ий:*** – «який тимчасово приходить, приїжджає куди-небудь для здійснення чогось»: *Молодички **нахожі** його вітають* (Марко Вовчок) [4, т. 5, с. 230]; *Стала [Горпина] порядку вчити, як з **заїжджими** людьми обіходитися і як їм усе продавати* (Г. Квітка-Основ'яненко), [4, т. 3, с. 130–131]. *Отак розмовляли поміж собою **наїжджі** пани, гуляючи невеличкими гуртами по місту* (Панас Мирний) [4, т. 5, с. 95]; ***Прихожі*** *люди, припадаючи колінами на камінь, нахилялись і пили*

воду (І. Нечуй-Левицький) [4, т. 8, с. 90]; *На просторому майдані, біля мурованого костьолу, стояли курені на три тисячі кварцяного війська та офіцини... задля дворової челяді і* ***приїжджої*** *шляхти* (О. Стороженко) [4, т. 7, с. 622].

Повністю втрачають дієслівне значення руху якісні нульсуфіксальні девербативи ***підхож-ø-ий*** *(← підходити* у значенні «1. Який відповідає певним вимогам, умовам, придатний для чогось. // Якого можна прийняти, з яким можна погодитись; прийнятний, вигідний. 2. Схожий на кого-, що-небудь»: *Мені здавалося, що «Згуба»... якраз була* ***підхожа*** *задля такої мети* (Панас Мирний) *Недавно пройшла чутка, що звільняється в управлінні* ***підхоже*** *місце* (І. Муратов)) – *Може бути й царська посада не* ***підхожа,*** *як вона стає Вам не по душі* (Панас Мирний); *Крамниця [у місті] була* ***підхожа*** *до тієї, що Левантина бачила і.. на селі, тільки більш*а (Б. Грінченко) [4, т. 6, с. 523]; ***розхож-ø-ий*** *(← розходитися* у значенні «призначений для постійного використання, носіння; робочий, буденний», «призначений для щоденних витрат», «звичайний, звичний»: *Чого нема в мене в скрині? Шість сорочок додільних материних... та дванадцять* ***розхожих,*** *що сама приробила* (Г. Барвінок); – *Тут, – доводжу йому, –* ***розхожі*** *гроші. – Не треба! – мовив становий. Не гроші лічити ми до вас прийшли* (Панас Мирний) [4, т. 8, с. 857] та ***схож-ø-ий***[2] *(← сходити* у значенні «здатний до проростання (про насіння)»). Якісні прикметники-девербативи ***похож-ø-ий*** *(← походити),* ***схож-ø-ий***[1] *(← сходитися)* набувають синонімічного значення «який має спільні або подібні риси з ким-, чим-небудь, таку саму вдачу, як хтось, нагадує когось, щось»): – *Чи не* ***похожі*** *і ми, люди, на сей листочок, а наша доля, наше життя – на отсей сліпий вітер?..* (Г. Хоткевич) [4, т. 9, с. 898] та зустрічаються у фразеологічних зворотах «***похожий*** *як свиня на коня (як цуценя на пироги, як макогін на ночви та ін.)»,* тобто зовсім не схожий: *Він так* ***схожий*** *на Гарібальді, як свиня на коня* (М. Стельмах) «*як (мов та ін.) крапля (дві краплі) води* ***схожий:*** *[Березняк:] Ти молодим, як крапля води, на нього* ***схожий*** *був* (Є. Кротевич) [4, т. 1, с. 716]. Ад'єктив ***похож-ø-ий*** утворює наукові історичні терміни «***похожі*** та ***непохожі*** *селяни»* – основна категорія сільського населення Великого князівства Литовського, у тому числі України й Білорусії, що входили до складу князівства в 14–16 ст.: ***Непохожі*** *селяни були феодально залежними (на відміну від* ***похожих****, які мали право переходу від одного землевласника до іншого)... На Україні після Люблінської унії 1569* ***непохожих*** *селян почали називати кріпаками, холопами тощо* [6]. Теж втратив своє первинне значення руху й нині функціонує лише у діалектному мовленні відносний девербатив ***відхож-ø-ий*** зі значенням «***відхоже*** *місце* – вбиральня, туалет»: *Вирушаючи гуляти в ліс, харків'яни дуже ризикують наштовхнутися на дуже неприємні пейзажі. Наркомани перетворили парк у Харкові на* ***відхоже*** *місце* (з Інтернет-газети «Politeka» 05.07. 2019). Цей дериват увійшов у стійке словосполучення ***відхожий*** промисел зі значенням «сезонна робота в містах, сільськогосподарських районах, куди йдуть селяни, залишаючи на певний час своє господарство»: *Вирушають [молоді люди].. на* ***відхожий*** *промисел до Харкова й до інших міст* (А. Шиян) [4, т. 8, с. 229]. Нульсуфіксальний девербатив ***заїжджж-ø-ий*** навпаки повністю зберігає семантику твірного дієслова у значенні «який заїхав, прибув звідкись, нетутешній»: *Вісімнадцятирічна дівчина на своєму весіллі підходить до* ***заїжджого*** *хлопця-щорсівця і каже: «Візьми мене з собою». І йде за ним. Іде у вихор боротьби* (О. Довженко) [4, т. 3, с. 331]. Цей ад'єктив також входить до фразеологізму ***заїжджий*** *двір* у значенні «приміщення для зупинки, ночівлі проїжджих, із двором для підвод, коней та ін.»: *Візник вдарив по конях, і, поки пустилася злива, вони вже були під повіткою* ***заїжджого*** *двору* (В. Гжицький) [4, т. 3, с. 331].

Прикметникові деривати, утворені за участі форманта з матеріально не вираженим афіксом вирізняються своєю автентичністю, що підтверджує стилістична маркованість девербативів цієї словотвірної групи: прикметники ***вхож-ø-ий, захож-ø-ий, нахож-ø-ий, прихож-ø-ий, наїжджж-ø-ий, похож-ø-ий, розхож-ø-ий, гож-ø-ий*** (у 2-ому і 3-ому ЛСВ), ***похож-ø-ий*** (у 2-ому ЛСВ), ***жив-ø-ий*** (у 2-ому ЛСВ) вживаються у розмовному мовленні [4]. Важко погодитися з авторами «Словника української мови» в 11 томах (1970–1980) [4], на думку яких ад'єктив ***згож-ø-ий*** вживається у двох ЛСВ: 1) придатний, здатний і 2) згодний [4, т. 3, с. 518]. Нам видається, що цей дериват має різні мотиватори, а відповідно й омонімічні значення, зокрема ***згож-ø-ий*** у першому ЛСВ («придатний, здатний») походить від дієслова *згоди́тися* (у значенні «виявитися придатним, корисним для кого-, чого-небудь; стати в пригоді, знадобитися»): *[Варка:] Звісно, тепер кожну [дівчину] завидки беруть. Хіба мало їх є таких, що на лихе* ***згожі****?* (М. Кропивницький), а ***згожий*** у значенні «згодний» мотивоване дієсловом – *згóдитися (згоджуватися = давати згоду): Другі кажуть: – Що, бурмістром [бурмистром]? Ми на се не* ***згожі*** *Най він буде комендантом В огневій сторожі* (І. Франко) [4, т. 3, с. 518].

Депрономінативи із нульовим суфіксом репрезентовані лише однією лексемою ***нічог-ø-ий***, яка має словотвірне значення «ознака за невизначеною властивістю» й іншу семантику, ніж мотивуючий заперечний займенник *нічого.* Відповідний прикметник вживається лише у діалектному мовленні у двох значеннях «1. поганенький, 2. терпимий, пристойний»: *Бо Кациборський сей худющий, як щучка, а* ***нічогий****, а плохий геть собі чоловік* (А. Кондратюк). *Брати взяли собі лучних (коней), а дурню остався на(й)гірший,* ***нічогий****.* П. Чубинський); *Наш господарь чоловік собі* ***нічогий*** [3, с. 568].

Отже, нульсуфіксальниі однокореневі ад'єктивні деривати, що утворені за участі форманта з нульовим суфіксом, можуть бути десубстантивами, девербативами, денумеративами та депрономінативами, причому нульсуфіксальні денумеративи утворюють кількісно закритий ряд і є однією з досить продуктивних груп (14% від загальної кількості досліджених одиниць), девербативи з матеріально не вираженим афіксом складають одну з малопродуктивних груп, а депрономінативи із нульовим суфіксом становлять непродуктивну групу і представлені лише однією лексемою. Матеріально не виражений суфікс уступає в парадигматичні відношення, як й інші дихотомічні словотворчі засоби, чим підтверджує свою значущість як компонент слова і як складовий форманта. Усі нульові ад'єктивні суфікси, що утворюють девербативи, денумеративи та депрономінатив, вступають в омонімічні відношення один з одним, а також можуть вступати у синонімічні відношення з матеріально вираженими суфіксами. Деякі нульсуфіксальні девербативи, денумеративи та депрономінатив входять до складу фразеологічних одиниць та можуть бути стилістично маркованою лексикою (сучасні словники фіксують їх з відповідними позначками *«діалект.», «розм.», «іст.», «нар.-поет.»* та ін.), що засвідчує давність їхнього походження. Індивідуально-авторських одноосновних ад'єктивів з імпліцитним суфіксом (що притаманно десубстантивам та девербативам, утвореним за участі конфіксальних формантів із матеріально не вираженим другим компонентом, а також композитам) серед одиниць досліджуваних словотвірних груп не зафіксовано, тобто вони не поповнюються новими дериватами, що свідчить про непродуктивність матеріально не вираженого суфікса як словотворчого засобу. У перспективі передбачено розглянути структурно-семантичні особливості десубстантивів та девербативів, утворених за участі конфіксальних формантів із матеріально не вираженим другим компонентом.

Література:

1. Вихованець І. Теоретична морфологія української мови : Академічна граматика української мови / за ред. чл.-кор. НАНУ І. Вихованця. Київ : Унів. вид-во «Пульсари», 2004. 400 с.
2. Земская Е. А. Современный русский язык. Словообразование. М. : Просвещение, 1973. 304 с.
3. Словарь української мови : текст / упоряд. Б. Грінченко. К. : Довіра УНВЦ «Рідна мова», 1997. Т. ІІ. 588 с. (Надруковано з вид. 1907–1909 рр. фотоспособом).
4. Словник української мови : в 11 т. АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні / гол. ред. І. К. Білодід. К. : Наук. думка, 1970–1980.
5. Словотвір сучасної української мови / за ред. М. А. Жовтобрюха. К. : Наук. думка, 1979. 407 с.
6. Українська Радянська Енциклопедія: в 12 томах 1974–1985 URL: http://leksika.com.ua/13020511/ure/nepohozhi_selyani. (дата звернення: 07.09.2019).

Отримано: 6 вересня 2019 року

Прорецензовано: 16 вересня 2019 року

Прийнято до друку: 23 вересня 2019 року

e-mail: olh_natali@ukr.net

skokovam16@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2019-7(75)-78-80

Ольховська Н. С., Скокова М. С. Фонетичні та лексико-семантичні особливості німецькомовної аграрної термінології: перекладацький аспект. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2019. Вип. 7(75), жовтень. С. 78–80.

УДК 81`34:81`37=112.2:63:81`37.81`25

Ольховська Наталія Семенівна,
кандидат філологічних наук, доцент
Скокова Марина Сергіївна,
студентка магістратури, 2 рік навчання
Національний університет біоресурсів і природокористування України

ФОНЕТИЧНІ ТА ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НІМЕЦЬКОМОВНОЇ АГРАРНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ: ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ АСПЕКТ

У статті розглянуто фонетичні та лексико-семантичні особливості перекладу німецькомовних термінів аграрної галузі. Описано правила передачі німецькомовних фонем, які не властиві українській мові. Встановлено, що структура родовидових термінів німецької мови полягає у поєднанні двох компонентів. Наведено найзагальніші структури аграрної термінології. Розглянуто основні перекладацькі прийоми, які використовуються під час перекладу німецькомовних термінів аграрного дискурсу (транскрипція, транслітерація) та визначено чотири типи транскодування. Наведена класифікація термінів аграрної галузі. Описано способи перекладу термінів аграрної галузі (еквівалентний переклад, калькування, описовий переклад). Визначено лексичні трансформації, які застосовуються під час перекладу термінів аграрної галузі (конкретизація, генералізація).

Ключові слова: *термінологія, фонетика, лексика, аграрні терміни, переклад, трансформації.*

Natalija Olkhovska,
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor
Maryna Skokova,
Master's student, 2nd year
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

PHONETICAL AND LEXICO-SEMANTIC FEATURES OF GERMAN AGRICULTURAL TERMINOLOGY: TRANSLATION ASPECT

The article deals with the phonetic and lexical-semantic features of the translation of the terms of the agricultural sector. It is determined that the most common in the agricultural industry are terms that are related to the concept of «land». It is established that the terms are widely used in the botanical classification of names of agricultural crops, and their structure is to combine the two components. The rules for the transfer of German phonemes, which are not peculiar to the Ukrainian language, and the peculiarities of the accent in German terms, are described. It was also determined that the peculiarities of the phonetic nature of the terms include the doubling of letters in German. The use of transcription and transliteration in German terms is described, four types of transcoding are described: transcription, transliteration, mixed transcoding, and adaptive transcoding. The article contains a classification of terms of the agricultural industry, according to which they are divided into simple, complex and terms-phrase. It also identifies the translation techniques used in translating the terms of the agricultural sector and provides examples. It is established that such techniques include equivalent translation, calculations, descriptive translation. The article also contains information on lexical transformations used in the translation of German-speaking agrarian terms, including: fleshing out and generalizing, defining these concepts. It is concluded that the study of peculiarities of translation of German terms of the agrarian branch from phonetic and lexical-semantic points of view and ways of their transfer is important for translation, because due to the correct transfer of phonological and lexical-semantic systems from the original language to the language of translation, it will be possible to save and the uniqueness of the lexical unit of the original language.

Key words: *phonetic, lexical-sematic features, translation, terms, agriculture.*

Актуальність теми полягає у дослідженні питань перекладу німецькомовної аграрної літератури, оскільки на часі відбувається активна міжнародна співпраця України з Німеччиною у галузі сільського господарства. Тому, для досягнення максимальної адекватності перекладу слід визначити основні особливості термінології сільського господарства та способи її перекладу. Для цього слід аналізувати терміни та власні назви з фонологічної та лексико-семантичної точок зору.

Дослідженням німецькомовних термінів займалися такі науковці, як: О. Ахманова, Д. Розенталь, Я. Тагільцева, А. Коваленко, М. Глушко, Т. Кияк, В. Комісаров, які у тому ж числі розглядали фонетичні та лексико-семантичні особливості термінів.

Завданням дослідження є визначення лексико-семантичних особливостей перекладу термінів у німецькомовних текстах аграрного дискурсу та окреслити способи їх передачі на мову перекладу.

У якості матеріалу для дослідження використовувалися німецькомовні терміни галузі сільського господарства.

Особливістю перекладу термінів, у тому числі й термінів сільського господарства є те, що для досягнення їх адекватного перекладу, тобто збереження у перекладі змісту мови оригіналу, необхідно забезпечити ідентичність понять, які виражені термінами мови оригіналу та мови перекладу.

Найчастіше у аграрній галузі зустрічаються терміни, що означають поняття, які пов'язані з використанням землі, наприклад, *das Land – «земля», die Fertilität – «родючість», die Ergiebigkeit – «урожайність», das Einsammeln – «збір», das Feldstück – «ділянка»* [4, с. 269] та ін. У текстах аграрного дискурсу також важливе місце займають терміни, що вдруге опиняються в терміносистемі, набуваючи актуалізації внаслідок зміни економічної, соціальної чи політичної ситуації, на-

приклад віддієслівні іменники, такі як: *der Bodenanteil – «наділ», die Verteilung – «розподіл», der Weiterverkauf – «перепродаж», der Rückkauf – «викуп», die Absetzung – «продаж», der Schächer – «торг».* [9, с. 21]. Також науковці зазначають, що у новому термінологічному середовищі такі іменники вживаються разом із уточнюючим словом – прикметником *boden – «земельний»* або іменником *das Land «земля»*, тому вони вже набули статусу термінологічних словосполучень, що зазвичай вживаються в сталому вигляді (*der Bodenanteil «земельний наділ»*, *die Bodenverteilung «розподіл землі»*) [9, с. 21].

Терміносполучення також знаходять широке застосування у ботанічній класифікації назв аграрних культур, оскільки вони точно передають зміст терміну. Родовидові ознаки терміну виражаються у прикметникових формах, а предметні – у іменникових, тому найзагальнішою структурою терміносполучень є структура «іменник + прикметник», наприклад: *der Weißkohl – «капуста білоголова», der Rotkohl – «капуста червоноголова», der Chinakohl – «капуста пекінська»; die Hauszwiebel – «цибуля-ріпка», die Schalottenzwiebel – «цибуля-шалот»*, тощо [10, с. 10]. З цього можемо зробити висновок, що структура родовидових термінів німецької мови полягає у поєднанні двох компонентів, у якому першим наголошеним словом є уточнення, виражене прикметниковою формою, а другим – іменник, що виражає рід.

З фонетичної точки зору, аби уникнути труднощів під час перекладу та адекватно перекласти терміни слід приділити особливу увагу наголосу у складних словах, що складаються з означальної та означуваної (основної) лексем. На означальну лексему, яка, як правило, розташована на першому місці, падає основний наголос, на другу – означувану – лексему падає наголос побічний (наприклад, *der Agrarsektör – аграрний сектор, das Farmunternehmen – фермерське підприємство*). Різниця між цими наголосами в німецькій мові є значно більшою, ніж в українській. [6, с. 113]

Для передачі німецьких фонем, які не властиві українській мові, також існують певні правила передачі. Наприклад, для звуків, що позначаються літерою *ü* в німецькій мові, пропонується використовувати букву *і* на початку слова і *ю* в інших випадках. Д. І. Єрмолович вважає кращим використання літери *ю* і в початковій позиції, «завдяки чому легше при необхідності відновити вихідне німецьке написання» [3].

Довга і коротка фонеми, що позначаються літерою *ä*, відтворюються в українській мові за допомогою букви *е* після голосних та на початку слова, та літерою *є* після приголосних (наприклад, *Kärcher – Кєрхер)*. Відтворення фонем, які передаються буквою *ö*, на початку слова і після голосних також відходить від фонетичного принципу. Таблиця практичної транскрипції рекомендує в цих випадках використовувати літеру *е* [1, с. 228].

Також до особливостей фонетичного характеру у аграрній термінології можемо віднести подвоєння літер у німецькій мові. Подвоєння німецьких приголосних відбивається в українській транскрипції в інтервокальній позиції, при цьому частий елемент німецьких прізвищ *-mann* рекомендується передавати з однією українською *н (наприклад, Hausmann – Хаусман)*.

Щодо важливості фонетичних труднощів при перекладі, то О. Бєлих зауважує, що «фонологічні проблеми не відіграють в перекладознавстві визначної ролі» [2, с. 9], але на нашу думку, для перекладу термінів вони є дуже важливими, оскільки при їх перекладі часто доводиться використовувати транслітерацію та транскрибування.

Поряд з транскрипцією в певних випадках застосовується транслітерація і переклад всього терміну або його окремих компонентів. (наприклад, *der Agar – агар-агар, die Gerbera – гербера*). Тенденція витіснення транслітерації транскрипцією має глобальний характер, так як спостерігається в перекладах з різних мов [12]. Проблему для перекладача і для реципієнта тексту перекладу іноді складають варіанти однієї і тієї ж іншомовної назви, які з'явилися завдяки різним способам її передачі.

У тлумачному перекладознавчому словнику транскрипція (практична або перекладацька транскрипція) визначається як перекладацький прийом, заснований на фонетичному принципі передачі літерами іншого алфавіту «звуків іншомовного найменування» [11, с. 227]. Таблиці правил регулярної практичної передачі іншомовних власних імен для двадцяти шести європейських мов, в тому числі і для німецької мови, можна знайти у працях Д. І. Єрмоловича. [3, с. 333].

Транскрипція і транслітерація відносяться до транскодування як способу перекладу, коли звукова та/або графічна форма слова німецької мови передається засобами абетки української мови перекладу. У цьому аспекті розрізняють чотири види транскодування [5, с. 131]:

1) транскрибування (коли літерами української мови перекладу передається звукова форма слова німецької мови);

2) транслітерування (слово німецької мови передається за літерами, наприклад: *die Tilapia (Buntbarsch) – тілянія* [8, с. 217];

3) змішане транскодування (транскрибування з елементами транслітерування);

4) адаптивне транскодування (коли форма слова у німецькій мові дещо адаптується до фонетичної та/або граматичної структури української мови, наприклад: *Karpfen – карпові* [8, с. 217]).

Також слід додати, що завдяки інтенсивній міжнародній комунікації фонетична форма німецькомовних власних назв стає більш пізнаваною і престижною, що пояснює переважне використання транскрипції. З огляду на домінування транскрипції в відтворенні сучасних власних назв (наприклад, назви фірм, великих підприємств, як от *John Deere – Джон Дір*) і традиційну передачу більш ранніх і відомих позначень, перекладачеві слід зберігати однаковість передачі власної назви та терміну протягом усього тексту. Використання різних варіантів на різних сторінках одного й того ж тексту свідчить про відсутність загального редагування та ускладнює розуміння тексту, тому під час вибору відповідника слід спиратися на авторитетні редаговані довідкові видання.

Для полегшення адекватного перекладу термінів вчений А. Коваленко запропонував свою класифікацію термінів аграрної галузі, до яких також відносяться терміни, наприклад, аграрного менеджменту, які за структурою поділяються на [7]:

1) прості (ті, що складаються з одного слова, наприклад, *das Taxation – таксація, die Finanzierung – фінансування*)*;*

2) складні (ті, що складаються з двох слів і пишуться разом або через дефіс, наприклад, das *Produktionsmanagement – виробничий менеджмент, das Abfallprodukte – відходи);*

3) терміни-словосполучення (ті, що складаються з кількох компонентів, наприклад, *die Unternehmerische Steuerpolitik – податкова політика підприємства*).

Окрім вже вищезгаданого транскодування та його видів, до перекладацьких прийомів, що застосовуються при перекладі термінів аграрної галузі можемо також віднести:

1) еквівалентний переклад (переклад за допомогою лексичного еквівалента);

2) калькування (передача комбінаторного складу слова, коли складові частини слова (морфеми) чи фрази (лексеми) перекладаються відповідними елементами мови перекладу);

3) описовий переклад (використовується як спосіб передачі безеквівалентної лексики) [7, с. 129]

Розглянемо вищенаведені способи перекладу на прикладі термінології галузі аграрного менеджменту:

1) еквівалентний переклад (*die Risikoeinstellung – відношення до ризику, bilateraler Vertrag – двостороння умова*);

2) калькування (*das Tabellenkalkulationsprogrammen – програма обробки таблиць*);

3) описовий переклад (*nicht-handelbarer Güter – товари, якими не можна торгувати*).

До лексичних трансформацій, які використовуються під час перекладу німецькомовних аграрних термінів також належать: 1) конкретизація, 2) генералізація.

Конкретизацією називають процес, під час якого одиниця ширшого змісту передається в мові перекладу одиницею конкретного змісту. Тобто під час перекладу українською мовою перекладач повинен виконати заміну слова чи словосполучення, що мають більш широкий спектр значень, еквівалентом, який конкретизує значення. Наприклад: *die Getreideabgabe – здача хліба* (а не просто *здача злаків*).

Генералізація – процес, протилежний конкретизації. Це лексичний прийом, під час якого слова з вужчим значенням замінюються на слова з більш широким значенням. Наприклад: *die Kornschneidemaschine – жатка* (а не *машина для зрізування зерна*).

Висновки. Підсумовуючи написане вище, можемо зробити висновок, що дослідження особливостей перекладу німецькомовних термінів аграрної галузі з фонетичної та лексико-семантичної точок зору та способів їх передачі є важливим для перекладу, оскільки завдяки правильній передачі фонологічної та лексико-семантичної систем з мови оригіналу на мову перекладу з'являється можливість зберегти повноту та унікальність лексичної одиниці мови оригіналу.

Подальші дослідження можуть бути спрямовані на пошук нових фонетичних та лексико-семантичних особливостей та способів перекладу німецькомовних термінів різних субмов аграрної галузі, а також визначенню їх граматичних особливостей та способів перекладу.

Література:

1. Алексеева И. С. Введение в переводоведение: Учеб. пособие для студ. филол. и лингв, фак. высш. учеб. заведений. СПб. : Филологический факультет СПбГУ; М. : Издательский центр «Академия», 2004. 352 с.

2. Бєлих О. М. Практика перекладу з німецької мови : методичні рекомендації. Луцьк : П.П. Іванюк, 2014. 95 с.

3. Ермолович Д. И. Имена собственные: теория и практика межъязыковой передачи. М. : Р. Валент, 2005. 416 с.

4. Жукова Л. В., Зайцева М. Ю. Особливості терміносистеми аграрного дискурсу (в аспекті зіставлення української та німецької мов). *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія : Філологічні науки.* 2016. Вип. 245. С. 268–274.

5. Зуєнко Н. О., Добринська Д. М. Лексичні прийоми перекладу термінології рибництва та аквакультури (на матеріалі англійської та німецької мов). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія.* 2016, № 20 том 2. С. 130–132.

6. Кияк Т. Р., Науменко А. М., Огуй О. Д. Перекладознавство (німецько-український напрям): підручник. К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. 543 с.

7. Коваленко А. Я. Загальний курс науково-технічного перекладу. Тернопіль : Видавництво Карп'юка, 2004. Вид. 2-ге, виправл. 284 с.

8. Конончук І. В., Зуєнко Н. О., Москаленко С. А., Дембровська О. Б., Колесник М. Ю. Німецька мова. Практичний курс німецької мови для сільськогосподарських ВНЗ III–IV рівня акредитації. К. : КОМПРИНТ, 2012. 535 с.

9. Кравченко Т. П. Термінологізована лексика у терміносистемі економіки АПК. *Розвиток українського села – основа аграрної реформи в Україні : 272 Матеріали Причорноморської регіональної науково-практичної конференції професорсько-викладацького складу, м. Миколаїв, 24-26 квітня 2013 р.* Миколаїв : МНАУ, 2013. С. 114–117

10. Марченко Т. А. Лексико-семантичні та словотвірні особливості назв городніх культур української мови : автореф. дис. канд. філ. наук : 10.02.01. К. : Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, 2008. 24 с.

11. Нелюбин Л. Л. Толковый переводоведческий словарь. М. : Флинта: Наука, 2003. 3-е изд., перераб. 320 с.

12. Шаліга Д. Репрезентация имен собственных в переводе с немецкого языка. URL: http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/93080/69-Shalyga.pdf?sequence=1

Отримано: 6 вересня 2019 року

Прорецензовано: 16 вересня 2019 року

Прийнято до друку: 23 вересня 2019 року

e-mail: polovynkina@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2019-7(75)-81-83

Половинкіна М. І. Нетипові назви кольорів у польській мові: загальний огляд. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2019. Вип. 7(75), жовтень. С. 81–83.

УДК 811.162.1

Половинкіна Марія Ігорівна,
кандидат філологічних наук, Київський університет ім. Бориса Грінченка

НЕТИПОВІ НАЗВИ КОЛЬОРІВ У ПОЛЬСЬКІЙ МОВІ: ЗАГАЛЬНИЙ ОГЛЯД

Стаття присвячена загальному огляду нетипових (нестандартних) польських колорем і окремих, найпоширеніших колірних груп, що належать до цієї категорії. Детально розглянуто поняття «нетиповості» таких лексем, запропоновано відповідне визначення. Матеріалом для дослідження стало опитування, проведене у соціальній мережі "Facebook" спільнотою "Poprawna polszczyzna" 27 серпня 2018 р. Аналіз показав, що одними з найпоширеніших є пейоративні та семантично невизначені колореми. Було простежено кореляцію пейоративних колорем, розглянуто деякі евфемізми, що замінюють їх. Звернуто увагу на валюативну функцію кольоронайменувань. Також було зафіксовано деякі дитячі неологізми, що позначають барви.

Ключові слова: *колористика, польська мова, нетипові (нестандартні) назви кольорів, пейоративні колореми, семантично невизначені колореми.*

Mariia Polovynkina,
phD, Borys Grinchenko Kyiv University

ATYPICAL COLOUR TERMS IN POLISH LANGUAGE: GENERAL REVIEW

The article is devoted to the general review of atypical (non-standard, specific) Polish colour terms and selected, most common colour groups which belong to this category. The concept of "atypicality" of such lexemes was considered in detail, and the corresponding definition was proposed. It was found that atypical colour terms are lexemes which designate colours and are not fixed by dictionaries or infrequent. They form an interesting and under-researched lexical layer. The boundaries of this group are sufficiently blurred because there are no clear criteria for assigning lexemes to typical or atypical – quite often this is subjective. Our investigation is based on the data from the survey which was carried out on the social network "Facebook" by the community "Poprawna polszczyzna" on August 27, 2018. The analysis showed that some of the most common are pejorative names of colour (14,4%) which include vulgarisms and non-normative lexemes. Semantically undefined colour terms were also very popular among respondents. It was the second most frequent group (10,8%). A relatively large group (8,3%) represents the lexemes indicating skin tone. Correlation of pejorative colour terms was observed, and euphemisms which substitute for them were considered. Attention was also paid to the evaluative function of colour terms which was very important for some respondents. Children's neologisms which denote colours have also been noted.

Key words: *coloristics, Polish language, atypical (non-standard, specific) colour terms, pejorative colour terms, semantically undefined colour terms.*

Постановка проблеми. Колористика – тема, що була популярна ще в часи античності та не втрачає актуальності нині. На нашу думку, нетипові колореми є особливо цікавими, оскільки відзначаються широкою різноманітністю, оригінальністю, часто експресивністю. Саме такі кольороназви чинять найбільший вплив на реципієнта, а отже, є найефективнішими з точки зору прагматики. Недарма вони активно використовуються в літературі, рекламі, дизайні тощо. На жаль, в українській лінгвістиці бракує ґрунтовних праць із цієї теми. Наше дослідження покликане заповнити цю лакуну новими даними, що сприятиме популяризації та розширенню знань як про колористику, так і про польську мову.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Назви кольорів неодноразово ставали об'єктами досліджень, що стосувалися найрізноманітніших мов: української, російської, польської, англійської, німецької та багатьох інших, навіть екзотичних, напр., мов австралійських аборигенів [8]. Останнім часом у світовій лінгвістиці зростає інтерес до кольоронайменувань у східних мовах [10]. Разом із тим, досліджень, присвячених суто нетиповим / нестандартним колоремам, недостатньо, при цьому саме поняття такої «нетиповості» не має ані дефініції, ані чітких меж. Серед сучасних науковців, які займаються подібною проблематикою, можна назвати, зокрема, А. Нарлоха [2], М. Граф [7], М. Борейшо [6], М. С. Касміран і Т. О. Ену [9]. Їхні праці, серед іншого, присвячені маркетинговим колоремам, що використовуються для називання відтінків фарб, косметики та одягу.

Метою дослідження є аналіз нетипових колорем польської мови, визначення поняття «нетиповості» («нестандартності») та детальний розгляд окремих лексичних груп.

Матеріалом для дослідження стали дані опитування, яке було проведено 27 серпня 2018 р. у соціальній мережі "Facebook" спільнотою "Poprawna polszczyzna" [15]. В опитуванні взяли участь 235 респондентів, більшість з яких (99,1%) є носіями польської мови. Серед респондентів переважають жінки (80,4%), натомість чоловіки складають меншість (19,6%). Таку гендерну нерівність можна пояснити складом самої спільноти, більшу частину якої становлять особи жіночої статі. Опитування містило лише один пункт: «Які ви знаєте нестандартні назви кольорів?». На це питання було дано 277 відповідей, частину з яких ми проаналізуємо в цій статті.

Виклад основного матеріалу дослідження. Насамперед варто зазначити, що саме поняття «нетиповості» чи «нестандартності» колорем досить складне та неоднозначне, оскільки немає чіткого визначення цього терміну. В колористиці існує поняття «базовий термін кольору» (англ. *basic color term*), яке було запропоновано ще у 60-ті роки американськими вченими Б. Берліном і П. Кеєм – прихильниками універсалістського підходу. До базових кольоролексем вони відносять англ. *black, white, red, green, yellow, blue, brown, grey, orange, pink, purple* та їхні відповідники іншими мовами [5, с. 4]. Проте, на нашу думку, відсутність колореми в цьому переліку базових не є підставою для її автоматичного включення до нетипових,

адже наведений список охоплює всього 11 слів. Поза зоною опиняється значна частина достатньо розповсюджених назв, що не сприймаються як нестандартні. Колірна палітра мови складна та багатогранна, і саме тому до неї складно застосовувати дуальний підхід, який передбачає наявність лише двох категорій («базовий» / «нетиповий») без жодних вийнятків і перехідних меж.

Услід за А. Штайнваллем М. С. Касміран і О. Т. Ена зазначають, що, окрім базових термінів кольору, визначених Б. Берліном і П. Кеєм, є також специфічні (англ. *specific color terms*) та інші (англ. *other color types*), які, у свою чергу, поділяються на похідні кольори (англ. *derivation colors*) та терміни яскравості світла (англ. *luminosity terms*) [9, с. 38]. А. Штайнвалл розуміє під «специфічним терміном кольору» всі колірні гіпоніми, протиставляючи, наприклад, гіпероніму *red* колореми *maroon, magenta, crimson, vermillion, scarlet* [14, с. 60].

І. І. Чумак-Жунь, хоча і згадує у своєму дослідженні кольороназви даної групи, не розглядає їх як нетипові. Вона називає такі лексеми узуальними та оказіональними позначеннями кольору, а також зауважує, що вони розташовані на дальній периферії лексико-семантичного мікрополя [4, с. 7].

Н. І. Купіна, вивчаючи нестадартні французькі колореми, зараховувала до цієї групи: назви барв, що складаються з двох стандартних термінів кольору (франц. *gris-noir* – «сіро-чорний»); кольороназви-іменники та словосполучення, які позначають предмет, що асоціюється з відповідною барвою (франц. *ciel* – «кольор неба»); колореми-іменники, поєднані зі стандартним кольоронайменуванням (франц. *vert tilleu* – «ніжно-зелений», rose poudre – «рожева пудра»); назви барв, що складаються з однієї колореми та підсилювального афікса в постпозиції (франц. *violet ultra* – «яскраво-фіолетовий») [1, с. 118-119]. Проте ці критерії не можуть бути універсальними, оскільки застосовувались дослідницею для аналізу лише однієї мови та однотипних джерел (жіночих журналів), тому охоплюють не весь масив даних.

У нашому дослідженні ми спиралися на суб'єктивне сприйняття респондентів, які на свій розсуд зараховували лексеми до даної категорії. Як показав аналіз матеріалу, нестандартними респонденти вважали передусім колореми, не зафіксовані словниками: це авторські неологізми та оказіоналізми, маркетингові назви (спеціально розроблені фахівцями з метою привернення уваги до продуктів, кращого запам'ятовування та збільшення продажів), діалектизми, пейоративи та навіть нецензурна лексика (яка, однак, теж виражає кольори). Крім того, до переліку увійшли слова, котрі побутують у польській літературній мові та фіксуються словниками, проте частота їхнього вживання невисока, і, можливо, саме через це вони сприймаються як нестандартні. Незначна частина відповідей містила цілком типові, на наш погляд, та поширені кольоронайменування *(*напр., *zielony),* які поодинокі респонденти все ж відносили до групи нетипових. На нашу думку, такий результат може бути пояснений особливостями світосприйняття та власним мовним досвідом, зумовленим частотністю вживання тих чи інших лексем.

Зважаючи на сказане вище, можемо запроновувати таке визначення:

Нетипові колореми – це лексеми на позначення кольору, що не фіксуються словниками або є рідковживаними.

Слід зауважити, що межі даної групи достатньо розмиті, оскільки індивіди можуть по-різному сприймати дійсність. Зарахування кольоронайменувань до нетипових (нестандартних) часто здійснюється на основі власної мовної картини світу, персонального досвіду, психологічних і культурних особливостей, які є відмінними не лише в різних народів, соціальних і вікових групп, але й у окремих людей, що послуговуються тією чи іншою мовою.

Матеріал, отриманий у результаті опитування, можна аналізувати, розділивши його на групи за різними критеріями, зокрема: стать респондента; його вік; лексико-семантичне мікрополе колореми; її приналежність до лексичного складу літературної мови; будова кольоронайменування (проста, складна, складена); частотність називання респондентами; наявність у лексемі власне колірної складової (ми розглядаємо окремо колореми та слова, що семантично пов'язані з ними, напр., *jasny, ciemny* та ін.); імпліцитність / експліцитність тощо. Значна кількість відповідей (277) і нестандартність кожної з них ускладнюють вибір критеріїв і аналіз. Оскільки такий обсяг матеріалу неможливо детально розглянути в межах однієї статті, тут ми приділимо увагу лише його загальному огляду.

Однією з найпопулярніших колорем став *sinokoperkowy róż,* а також його варіанти – як складні, так і складені назви *(sinokoperkowy, sinobity róż, sinokoperkowy róż w papuziane grochy, sinoblady beż, sinobrąz-koperek, sinokoperkowa żółć, sinokoperkowozielony, sinokoperkowy brąz, sinokoperkowy róż z odcieniem indygo, sinokoperkowy wpadający w róż,, koperkowy brąz, koperkowy róż, szarokoperkowy róż, żółtokoperkowy róż).* Відсутність даних лексем в академічних словниках (*sinokoperkowy róż* знаходимо лише в он-лайновому «Міському словнику сленгу та розмовної мови» [11], решту не фіксує навіть цей ресурс) і, вочевидь, їхнє малопоширене використання на письмі спричинюють труднощі з орфографією навіть у носіїв мови: вони пропонували різні варіанти (разом, через дефіс, окремо). Ми уніфікували написання відповідно до правил польської мови. Незважаючи на те, що деякі з наведених колорем, на перший погляд, належать до зовсім різних лексико-семантичних мікрополів і мають позначати різні барви (напр., *sinokoperkowa żółć* і *sinokoperkowy róż*), на практиці всі вони використовуються для опису будь-якого невизначеного відтінку («інша назва будь-якого кольору, часом також вживається тоді, коли ми не знаємо, що відповісти певній особі» [11]) та мають іронічний відтінок. *Sinokoperkowy róż* і подібні слова А. Нарлох називає «семантично невизначеними кольоропозначеннями» [2, с. 226]. Серед українських лексем їм відповідає *сіро-буро-малиновий.* Невизначені колореми були названі респондентами 30 разів, а отже, їхня частотність становила 10,8%.

Зазначені учасниками опитування кольоронайменування *sinopapuciasty, sinopapuziasty, papuciasty brąz, sinoszaropapuziaty, sinawopapuziowaty, sipitapisikowaty w perkalikowe ciapki* позначають яскраву суміш барв, строкатість. Частина згаданих прикладів походить від *papuzi,* тобто властивий папузі, різнобарвний. "Słownik języka polskiego PWN" дає таке визначення цьому ад'єктиву: «той, що стосується папуги; той, що відзначається яскравими барвами, особливо зелено-жовтий» [13]. Аналогічну дефініцію подає "Popularny słownik języka polskiego PWN" [12, с. 639].

Колореми можуть мати валюативну функцію [3, с. 63-66]. Для кількох респондентів вона виявилася настільки важливою, що спричинила певну підміну понять. Так, деякі з опитаних вважали назвами кольорів лексеми, що містять валюативну складову і не мають власне колірної, напр., *fajny.* До цієї групи кольоропозначень увійшли також пейоративні, у т. ч. обсценні лексеми.

Через свою табуйованість кольоронайменування ненормативного характеру, колореми-вульгаризми є практично недослідженими у науковій літературі. Ті, що були названі нашими респондентами, корелювали передусім з:

• чоловічими статевими органами, рідше – жіночими;
• фізіологічними процесами людини;
• особами нетрадиційної орієнтації;
• жінками легкої поведінки.

Зважаючи на морально-етичний аспект уживання подібних лексем, ми не будемо наводити їхні приклади в цій статті, хоча вони становлять досить велику групу (14,4% від усіх названих кольоропозначень). Така висока частотність свідчить про інтерес суспільства до емоційно забарвлених, табуйованих слів. Респондентами було вказано 45 пейоративних колорем (16,2%), серед яких 40 (14,4%) були ненормативними, у той час як значна частина інших варіантів зазначалася в основному 1-2 рази, що складає 0,4-0,8%. Серед негативно конотованих кольороназв були і евфемізми, що мали іронічний відтінок, наприклад, *zemsta niemowlęcia* у значенні 'jasny brąz'. На заміну одній з ненормативних колорем були запропоновані евфемізми-неологізми, такі як *oczomocny, oczowyrwny, oczointensywny,* що означали 'jaskrawy, neonowy'.

Варто зауважити, що в цілому ненормативні лексеми складають лише частину пейоративних, тому зазвичай їх ототожнювати не можна. Разом із тим, пейоративність власне кольороназв спостерігається рідко (як правило, всі вони семантично нейтральні). Колореми такого типу в проаналізованому нами матеріалі мають переважно саме ненормативний характер, що значно зближує у даному випадку терміни «пейоративний» та «ненормативний» («обсценний»). Нам трапилося лише кілька позначень барв, що навіть без контексту можуть бути сприйняті як пейоративні, але при цьому не містять ненормативної складової: *brudny, szarobrudny, kolor podgniłego ziemniaka, zgniła zieleń, trupioblady.* Як бачимо, вони пов'язані з поняттями бруду, гниття та смерті.

Іншу порівняно велику групу (8,3%) склали лексеми на позначення відтінку шкіри, які відповідають укр. *тілесний, бежевий: ciałko, ciałkowy, ciałowy, cielęcinkowy, cielesny, cielisty, buziowy, burzowy* (у значенні 'beżowy'), *ludzki, skórowy, skórny, nudziakowy* (від англ. *nude*). Деякі з них, наприклад, *ciałko* у колірному значенні, *cielęcinkowy, buziowy,* є дитячими неологізмами, тому відсутні у словниках. *Ciałkowy / cielisty* М. Борейшо називає нестабілізованими, варіативними формами [6, с. 34]. Інтерес до колорем цієї гами, так само, як і до емоційно забарвлених лексем, можемо пояснити певними антропоцентричними тенденціями у суспільстві, прагненнями зобразити та описати зовнішність і внутрішній світ людини – творця сучасності.

Висновки та перспективи. Отже, нетипові колореми – це лексеми на позначення кольору, що не фіксуються словниками або є рідковживаними. Вони становлять цікавий і малодосліджений лексичний пласт. Межі даної групи достатньо розмиті, оскільки не існує чітких критеріїв зарахування лексем до типових чи нетипових – досить часто це відбувається суб'єктивно. Аналіз даних показав, що одними з найпопулярніших є пейоративні кольоронайменування (16,2%), до групи яких увійшли вульгаризми та ненормативні лексеми; другі за частотністю – семантично невизначені назви барв (10,8%). Порівняно велику групу (8,3%) склали лексеми, що позначають відтінок шкіри. Були виявлені колореми-евфемізми та дитячі неологізми. Встановлено важливість валюативної функції кольоронайменувань. Дослідження має значну перспективу, оскільки в межах одієї статті було проаналізовано лише частину даних. У майбутньому плануємо доповнити його аналізом маркетингових назв кольорів, колорем-діалектизмів, більш детальним розглядом дитячих неологізмів і складених кольоропозначень.

Література:

1. Купина Н. И. Особенности цветообозначения на страницах женских журналов (на материале французского языка). *Филологические науки. Вопросы теории и практики.* 2014. №4 (34). Ч. II. С. 118–120.
2. Нарлох А. Семантическая неопределённость цветообозначений в польском и русском языках. *Studia rossica posnaniensia.* 2018. XLIII. S. 225–236.
3. Половинкіна М. І. Прагматика функціонування колорем у польській поезії кінця XIX – першої половини XX ст.: валюативна функція кольоропозначень. *Материали за XI международна научна практична конференция «Научният потенциал на света-2015».* София: «Бял ГРАД-БГ» ООД, 2015. С. 63–66.
4. Чумак-Жунь І. І. Лексико-семантичне поле кольору в мові поезії І. О. Буніна: склад, структура, функціонування: автореф. дис. …канд. філол. наук. К., 1996. 22 с.
5. Berlin B. Basic colour terms: their universality and evolution. Berkeley: University of California Press, 1969. 178 p.
6. Borejszo M. Nazwy kolorów w leksyce odzieżowej (na materiale *Słownika ubiorów* Ireny Turnau). *Poznańskie studia polonistyczne. Seria językoznawcza*. 2010. XVI (XXXVI). S. 31–41.
7. Graf M. Konotacyjne i asocjacyjne właściwości określeń identyfikujących barwy (na przykładzie nazw barw ściennych). *Poznańskie studia polonistyczne. Seria językoznawcza.* 2012. T. 19 (39). Z. 1. S. 119–130.
8. Hargrave S. A report on colour term research in five Aboriginal languages *Summer Institute of Linguistics Australian Aborigines Branch. Work Papers of SIL-AAB Series B.* 1982. Vol. 8. Pp. 11-41.
9. Kasmiran M. S., Ena O. T. Gender representation in men's and women's fashion magazine. *Journal of English language teaching and linguistics*. 2019. Vol. 4(1). Pp. 35–45.
10. Liu G., Wang H. A concept-based instructional design: introducing Chinese color terms and their metaphorical meanings at the elementary level. *Studies in Chinese learning and teaching.* 2015. Vol. 1. Issue 1. Pp. 40–59.
11. Miejski słownik slangu i mowy potocznej. URL: https://www.miejski.pl/slowo-sinokoperkowy+r%C3%B3%C5%BC
12. Popularny słownik języka polskiego: oprac. E. Sobol. W.: PWN, 2002. 1304 s.
13. Słownik języka polskiego PWN. URL: https://sjp.pwn.pl/szukaj/papuzi.html
14. Steinvall A. English colour terms in context: doctoral dissertation. – Umeå, 2002. – 277 p.

Джерела ілюстративного матеріалу:

15. Poprawna polszczyzna. URL: https://www.facebook.com/pg/polszczyzna/posts/?ref=page_internal

Отримано: 4 вересня 2019 року

Прорецензовано: 16 вересня 2019 року

Прийнято до друку: 23 вересня 2019 року

e-mail: yanina.tagiltseva@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2019-7(75)-84-87

Tahiltseva Ya. M., Nikolaienko Yu. O. Analysis of compound adjectives in the context of the microsystem "person's character". *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2019. Вип. 7(75), жовтень. С. 84–87.

УДК 821.111:[81'373:81'367.623-027.283]

Yanina Tahiltseva,
PhD in Philology, Associate Professor of the Department of Humanities and Social Subjects,
Poltava State Agrarian Academy
Yuliia Nikolaienko,
PhD in Pedagogics, Associate Professor of the Department of Humanities and Social Subjects,
Poltava State Agrarian Academy

ANALYSIS OF COMPOUND ADJECTIVES IN THE CONTEXT OF THE MICROSYSTEM "PERSON'S CHARACTER"

The article deals with the complex research of compound adjectives used to describe a person's character and combined into an appropriate lexical microsystem. The special attention is given to the definition of the term "compound word". Composites are analyzed at phonetical, semantic, morphological and orthographical levels. Dominating words within the researched microsystem are considered as those with the main stress on the second component, which is the semantic centre in the structure of a compound lexical unit. The most common word-building patterns (adjective + noun with the ending -ed, adverb + noun with the ending -ed or Participle II) are studied. A specific group made up of composites with such components as -tempered, -minded, -self and -headed has been analyzed. The variants in writing (as one word or with a hyphen) are considered as well. Compound adjectives used to describe a person's character may consist of two simple or two derived stems and also have one component with a derived stem expressed by Participle I, Participle II or noun with the ending -ed in their structure. The researched composites are classified into lexical sets and semantic groups. Complex lexical constructions that belong to the microsystem "person's character" can be endocentric and exocentric by their semantics.

Key words: *compound adjectives, microsystem 'person's character', phonetics, morphology, semantics, orthography.*

Тагільцева Яніна Михайлівна,
кандидат філологічних наук, доцент кафедри гуманітарних і соціальних дисциплін,
Полтавська державна аграрна академія
Ніколаєнко Юлія Олександрівна,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри гуманітарних і соціальних дисциплін,
Полтавська державна аграрна академія

АНАЛІЗ СКЛАДНИХ ПРИКМЕТНИКІВ У КОНТЕКСТІ МІКРОСИСТЕМИ «ХАРАКТЕР ЛЮДИНИ»

У статті здійснюється цілісне дослідження складних прикметників на позначення характеру людини, що об'єднані у відповідну лексичну мікросистему. Подано визначення терміну «складне слово». Композити системно аналізуються на фонетичному, морфологічному, семантичному та орфографічному рівнях. З'ясовано, що в межах даної мікросистеми домінують слова з основним наголосом на другому компоненті, котрий є семантичним центром у структурі складної лексичної одиниці. Виділено типові словотвірні моделі. Простежено варіативне написання (разом або через дефіс) одного й того ж складного слова на позначення характеру людини. Досліджуються також особливості словотвору прикметників на позначення характеру людини. Композити досліджуваної тематичної категорії об'єднано у тематичні і семантичні групи. Встановлено, що складні лексичні конструкції, що належать до мікросистеми «Характер людини» є як ендоцентричними, так і екзоцентричними за своєю семантикою.

Ключові слова: *складний прикметник, мікросистема «характер людини», фонетика, морфологія, семантика, орфографія.*

Nowadays such a linguistic phenomenon as stem composition is gaining more popularity and becoming one of the most powerful and efficient ways of building new words in the English communication. At the current stage of the English language development we can observe an active process of formation of new words by combination of several lexical components. It is determined by the intention of a speaker to facilitate the process of communication and be neat in his or her speech.

As a result, new compound words appear in the language and this phenomenon is of great interest to researchers. For instance, Japanese scientists Yujie Zhang and Hitoshi Isahara focus on the problem of translation of English compound words [15]. Modern Russian linguists pay a lot of attention to the structure of compound words [1] and their semantic interpretation [11]. Furthermore, multicomponent lexical units become an object of the detailed study of Ukrainian researchers. For example, Vorobiova is focused on the research trends, the role and place of compound words in the modern English language [4]. Holub and Bondarenko make a comparative analysis of the peculiarities of the word building process in the English and Ukrainian languages [5].

The subject of our current research is the compound adjectives used to describe a person's character and combined into an appropriate lexical microsystem.

It is necessary to mention, that this category of words is an object of study in some foreign scientific works. For instance, French researchers Bouchet and Sannsonnet have made the classification of the "personality-traits adjectives within the facet list of the NEO PI-R taxonomy" and focus their attention on their "lexical semantics as it is expressed by the synset-gloss attached to the adjectives in the Wordnet lexical database" [13, p. 1]. In general, the adjectives of this semantic field are studied in the context of psychology [12] or psycholinguistics [13].

Our purpose is to research compound adjectives in the context of the microsystem "person's character" at the level of phonetics, morphology, orthography and semantics.

Compound words are found in various lexical sets of the English language (agrarian, medical, law, everyday communication etc.). Accordingly, one can observe an increasing interest to study different language structures, namely term and concept systems as well as topical microsystems.

The adjectives used to describe a person's character refer to the so-called evaluative vocabulary, since they are used to analyze and characterize a person, to estimate his or her type of behaviour, level of mental development, endurance and stamina etc. [3, 10, 14]. With the help of an adjective we are able not only to identify a feature, but also to give a detailed estimation of a certain phenomenon and certain character traits.

In the context of our research we use the concept *the microsystem "person's character"*, since it can be found in some scientific works. For instance, Kolesnikova applies this concept in her study of phraseological units in the Ukrainian and English languages [7].

In our opinion, a complex study of such lexical innovations as compound adjectives used to describe a person's character will contribute to a further detailed research of the problems concerning the peculiarities of word building and morphology of the modern English language and will also raise interest to the urgent problems of lexicology in the context of anthropocentrism.

We have done a complex study of approximately 100 compound adjectives, which were divided into certain lexical sets and semantic groups.

It is necessary to state that a term "a compound word" or "a composite" (from Latin "compositus" – made up of several parts) refers to a lexical unit with a complex structure and made up by combining words which represent a certain grammar category and have an integral graphic and semantic form.

One of the criteria to identify compound words is their inseparability, by which we mean the impossibility to use any other linguistic components between these words. We completely agree with Arnold [2], who describes several characteristics of the integral formation of compound words. They include such characteristics as: phonetical (compound words have the main and alternative stress), orthographical (they can be written as one or two words or with a hyphen), semantic (they define one notion or feature), morphological (the parts of compound words can not be modified grammatically) and syntactical (the parts of compound words do not change their place and they can not be added by other components) [2, p. 85].

The phonetic characteristic refers to the stress used in compound words. Having studied the compound adjectives used to describe a person's character at phonetical level, we distinguish the following groups:

1) the words with the main stress on the first part: *easy-going, trustworthy, keeping aloof, quarrelsome, spendthrift* etc;

2) the words with the main stress on the second part: *hot / quick/ short-tempered, sober / broad / quick /slow / feeble-minded, self-assured / blaming / confident / critical /denying / disciplined, well / ill-read; strong / weak-willed* etc.

It has to be mentioned that this category of words more frequently has the main stress on the second part of a compound, which most of all is represented by the past participle (Participle II) or the noun with the ending -ed (the verbal noun) and has the main semantic stress [1]. Moreover, the first part determines the meaning of the whole compound, while the second part, which is stressed, makes contrast with the words with the same second component (broad-minded – quick-minded).

The morphological characteristic is focused on the unity of compound words opposed to word combinations, in which their components represent certain parts of speech. In accordance to it, we distinguish some typical word-building patterns in the context of the subject of our research. The most common are the following patterns:

– Adjective + noun with the ending -ed: *hot / quick / short-tempered, sober / broad / quick / slow / feeble-minded, strong / weak-willed, warm / kind / heavy-hearted.*

– Adverb + noun with the ending -ed or Participle II: *worldly-minded, spiritually / highly-minded, well / ill-read, well-bred.*

The other patterns are not so numerous:

– Adjective + Participle I: *easy-going, hard-working*.

– Noun + Participle II: *heartbroken, level-headed, pig-headed.*

– Noun + Adverb: *quarrelsome, button-down.*

– Noun + Adjective: *carefree.*

– Adjective + Adjective: *straightforward.*

– Adverb + Adjective: *forthright.*

– Participle I + Adverb: *keeping aloof.*

– Verb + Noun: *spendthrift.*

– Verb+ Participle II: *able-bodied.*

– Numeral + Participle II: *two-faced.*

Thus, we can observe the frequent use of the noun with the ending -ed and Participle II as the second component of compound adjectives in the microsystem "person's character".

A specific group is made of compound nouns in which the first component is expressed by a pronoun *self* and the second one is Participle II (*self-assured / disciplined*), Participle I (*self-seeking*) or an adjective (*self-confident / critical*). These compound adjectives describe the means of personal identity and the peculiarities of a person's adaptation to his or her internal environment.

The morphological characteristic of the unity of compound words can be also found in the use of the same word as the second component of a composite. The system of the compound adjectives used to describe a person's character includes a great number of composites with the second component expressed by the lexical units "tempered" or "hearted" (concerning human abilities) and "minded" or "witted" (applied to describe a person's intelligence). The examples of such compound adjectives are the following: *hot / quick / short-tempered, warm / kind / open-hearted, well / easy-natured; sober / broad /quick /slow /feeble-minded, quick / keen / ready-witted.* The first component is most frequently expressed by the lexical units "well" (*well-read / behaved / mannered / bred*), "ill" (*ill-read / behaved / mannered*), "quick" (*quick-tempered / minded / witted*), "self" (*self-assured / critical / blaming*) etc.

From our point of view, such polyvalency of the above-mentioned composites is determined by a numerous amount of compound adjectives used to describe a person's character and it provides a possibility of combining of lexical units with various components and gaining new meanings.

By orthographical characteristic of integral formation of compound words we mean that they can be written as one or two words or with a hyphen. At the current stage of the English language development one can observe a tendency to have different variants of writing of the same word used to describe a person's character. The second component of such an adjective is expressed by Participle I, Participle II or a noun with the ending -ed, for instance, *ill-bred – ill bred, strong-willed – strong willed, worldly-minded – worldly minded, well-bred – well bred* etc. The compound adjectives that belong to the other word-building patterns are graphically formed as one word, for example, *quarrelsome, straightforward, spendthrift* etc.

The components of the researched lexical set have various word stem structure. For instance, there are certain words which are made up of simple stems (*straightforward, quarrelsome, spendthrift*). However, most compound adjectives have a derived stem in their structure. This word group can be subdivided into adjectives with a component expressed by Participle I (*easy-going, hard-working, self-blaming, keeping aloof*), Participle II (*well / ill-bred, well / ill-read*) and noun + -ed (*open-hearted, well/ill-mannered, good-natured*). The special attention should be paid to the adjectives with the second component with the ending -ed. The Ukrainian researcher Mykhalchuk is fair to note that the composites like *short-tempered, able-bodied, two-faced etc.* can not be divided into "independent segments", since there are no such adjectives as *tempered, bodied, faced* in the English language [9, p. 72]. In accordance with their structure, we consider these lexical units as a combination of a noun and -ed ending. We completely agree with the statement that this ending belongs "not only to the second component, but also the whole compound word" [9, p. 72] and in this way it amplifies characteristics of the adjective. Composites with two derived stems can also be found in the researched vocabulary, for instance, *worldly / spiritually-minded.*

In the context of semantics, we suppose that the compound adjectives of the microsystem "person's character" can be subdivided into the following groups:

– innate qualities: *hot / quick / short-tempered, easy-going, sober-minded, worldly-minded, spiritually-minded, trustworthy, self-assured, self-blaming, self-confident, self-critical etc.*;

– powers of mind: *broad-minded, narrow-minded, quick-minded, dim-witted, well-read, ill-read, slow-minded, quick-witted, feeble-minded, simple-minded / hearted etc*.;

– volitional powers: *strong-willed, weak-willed, steel-hearted, do-or-die, strong-minded, half-hearted, lily-livered etc.*;

– attitude to other people: *straightforward, double-faced, trustworthy, quarrelsome, keeping aloof, hot-tempered, good-natured, well-mannered / bred, ill-mannered, well-behaved etc*.;

– attitude to spending and saving money: *open-hearted, spendthrift, open-mouthed, tender-minded, mean-spirit*ed *etc.*;

– attitude to work: *hard-working, do-nothing, work-shy, bone-lazy etc*.

Furthermore, as we have observed, the researched lexical set is represented by adjectives with positive and negative attitudinal meaning. Therefore, we subdivide these compound adjectives into the following groups:

– volatility: *easy-going, light-minded, harebrained, empty-headed etc.;*

– common sense and pragmatism: *sober-minded, worldly-minded, level/clear-headed etc.;*

– reliability and responsibility: *trustworthy, self-disciplined, thick-and-thin etc.;*

– confidence: *self-assured, self-confident, self-reliant, full-hearted etc.;*

– commitment and self-neglect: *self-blaming, self-denying (-forgetful), good-natured etc.;*

– curiosity and ingenuity: *broad-minded, quick-minded, quick-witted, well-read;*

– purposefulness and motivation: *strong-willed, single-eyed (-minded), goal-oriented etc.;*

– trustfulness: *simple-minded (-hearted), corn fed, hayseed, dewy-eyed, open-hearted, green-horn etc.;*

– honesty and sociability: *straightforward, true hearted, fair-dealing, open-faced, clean-living (-handed), clear-eyed etc.;*

– courage and determination: *lion-hearted, steel-hearted, strong-minded, high-hearted etc.;*

– politeness and good manners: *well-mannered (-bred), well-behaved, good-natured etc.;*

– hard work and diligence: *hard-working, able-bodied etc.;*

– lack of balance: *hot / quick / short-tempered, quarrelsome, hot-tempered etc.;*

– bad manners: *ill-mannered, ill-behaved, low-bred etc.;*

– prodigality: *spendthrift, tender-minded, open- (free-) handed etc.;*

– laziness and inactivity: *do-nothing, work-shy, bone-lazy; slow-minded, ill-read, feeble-minded, weak-willed, airheaded, boneheaded, crackbrained etc.;*

– cowardice: *narrow-spirited, milk-livered, weak-hearted, chicken-hearted etc.*

It should be mentioned that positive or negative meaning of a compound adjective is most frequently expressed by the first component, for instance, *well / ill-bred, easy-going, good-natured, pigheaded, heavy-hearted* etc.

In order to identify components of a compound word, it is necessary to find out their meaning. It is well known that according to the semantic criterion composites are divided into subordinate (endocentric), coordinative, appositive, exocentric and synthetic. While studying the semantic structure of compound adjectives in the microsystem "person's character", it should be noted that most words are endocentric. It means that their "semantic structure is logically formed by the semantic structure of their components" [5, p. 136] (*hard-working, open-hearted, good-natured, keeping aloof*). Ukrainian researchers Dubravska and Vanivska distinguish two parts in the structure of composites – the "main element" which determines to what part of speech a compound word belongs to, and a "modifier" [6, p. 109]. Composites with Participle I and II are governed by a verb form and it determines the status of the first component (*well-read, ill-bred, self-assured*). In accordance to this, we can make a conclusion that most compound adjectives used to describe a person's character have a dependent type of link between their components.

Some compound adjectives have a coordinate type of link, which is characterized by equal significance of both components. These adjective can be subdivided into the following groups:

– three component composites with the common element -and-: *half-and-half (uncertain), thick-and-thin (reliable)* etc.;

– two component composites which consist of repeated components, but with the changed sound: *ding-dong (brave), wishy-washy (feeble), shilly-shally (hesitatory), hoity-toity (haughty), highty-tighty (light-minded)* etc.

It is significant to mention that there are also exocentric or idiomatic compound adjectives and their semantic centre is beyond a composite, since the meanings of its components do not correspond to the semantics of the whole word. From the point of view of Kustova, these complex units are united by an integral seme of possessiveness that logs information concerning one of the basic (biological, possessive and perceptive) life situations, which form a prototype set of the main activities of a person [8, p. 85]. In accordance with Holub and Bondarenko, "these words often represent a distinctive feature of a person due to metaphoric or metonymic transfer of the meaning of the first part of compound words" [5, p. 138]. This semantic group is represented by adjective composites with the common element *-headed, -brained, -hearted* as well as some other adjectives (*lily-livered* – cowardly, *green-horn* – inexperienced, *thick-and-thin* – faithful). Moreover, idiomatic compound adjectives also include slang words, which appear in the English language due to the American variant. For instance, compound adjectives with the second component -headed (*blockheaded, bubbleheaded, airheaded, boneheaded, flatheaded, muttonheaded, fatheaded, mush-headed, knuckleheaded*) and -brained (*featherbrained, crackbrained*) are considered as ones with the seme "stupid". On the other hand, composites with the segment -hearted can possess both negative (*chickenhearted* – cowardly), and positive meaning (*gentle-hearted, soft-hearted* – kind, considerate).

We completely agree with the statement of the researchers Holub and Bondarenko that "almost all English words are morphologically and semantically motivated" [5, p. 137]. However, it can not be said about compound adjectives which belong to the lexical microsystem 'person's character' and it is not always possible to identify a semantic form of the whole composite from the meaning of its components.

The formation of complex lexical constructions is a distinctive feature of the modern English language and refers to a specific compression tendency which allows to provide sufficient information richness of the material as well as compactness within a large content. Such structures are becoming more and more widespread in the English language discourse. They are characterized by flexibility, expressiveness and clarity. The ability to combine several words into a single one is determined by the analytical form of the modern English language.

The researched compound adjectives within the microsystem "person's character" are an essential part of the English discourse. These words can be characterized by their specific meaning (endocentric and exocentric) and multilevel semantic form (the lexical microsystem is represented by lexical sets and semantic groups). According to the structural context, the most common are compound adjectives with two or three components. It is necessary to mention that adjectives with two parts usually have a noun with the ending -ed as their second component. At phonetical level the most frequently used are compound adjectives with the main stress on the second component, which is the semantic focus. The structure of the compound adjectives used to describe a person's character generally consists of adjectives, adverbs, verb forms and nouns with the ending -ed. Thus, it provides certain lexical units of attributive semantics as well as the language in general with additional expressiveness. Furthermore, in such a way the researched compound adjectives fulfil their significant function to identify, evaluate and characterize a person (from the point of view of a speaker) as concisely as possible at psychological, emotional and mental level. It should be stated that the formation of compound words is a permanent phenomenon in the English language discourse and therefore it requires further research.

Література:

1. Аржанцева Н. В. Сложные слова со вторым компонентом – отглагольным существительным в немецком и английском языках: дис. … канд. филол. н. Казань, 2004.

2. Арнольд И. В. Лексикология современного английского языка (The English Word). Москва, 1986. 295 с.

3. Бєссонова О. Л. Оцінний тезаурус англійської мови: когнітивний і гендерний аспекти: автореф. дис. … д. філол. н. Київ, 2003. 28 с.

4. Воробйова С. С. Особливості складних і складнопохідних слів у сучасній англійській мові. URL: http ://www.stattionline.org.ua

5. Голуб О. М., Бондаренко О. М. Висвітлення особливостей словоскладання в англійській та українській мовах. *Мовознавчий вісник*. 2013. Вип. 16-17. С. 133–141. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mv_2013_16-17

6. Дубравська Д. М., Ванівська О. І. Сучасні підходи до аналізу семантики композитів в англійській мові. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна».* 2017. Вип. 67. С. 107–110.

7. Колеснікова І. Є. Фразеологічна мікросистема «Риси характеру людини» в українській та англійській мовах (ідеографічний аспект): автореф. дис. … к. філол. н. Сімферополь, 2010. 23 с.

8. Кустова Г. И. Типы производных значений и механизмы языкового расширения. Москва, 2004. 472 с.

9. Михальчук Н.О. Морфологічні способи словотвору в сучасній англійській мові. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна».* 2013. Вип. 39. С. 69-73.

10. Морозенко О.О. Оцінні прикметники як засіб вербалізації концепту «character». *Філологічні трактати*. 2013. Т.5 (3). С. 61–68.

11. Шепелева Д.А. Когнитивные аспекты семантики сложного слова «существительное + существительное» в современном английском языке: автореф. дис. … к. филол. н. Тамбов, 2008.

12. Amigo S., Mico J. C., Caselles A. Five adjectives to explain whole personality: a brief scale of personality. URL: https://www.researchgate.net/publication/228498610

13. Bouchet F., Sanns J.- P. Classification of wordnet personality adjectives in the NEO PI-R taxonomy. URL: https://www.researchgate.net/publication/234163754.

14. Kertz L. Evaluative adjectives: an adjunct control analysis. URL: https://www.researchgate.net/publication/239978022.

15. Yujie Zhang i Hitoshi Isahara. Acquiring Compound Word Translations Both Automatically and Dynamically. *PACLIC 18*. December 8th-10th. 2004. Waseda University. Tokyo. P. 181-185. URL: http://www.aclweb.org/anthology/Y04-1018.

Отримано: 5 вересня 2019 року

Прорецензовано: 16 вересня 2019 року

Прийнято до друку: 23 вересня 2019 року

e-mail: ivanka_fly@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2019-7(75)-88-90

Фецко І. М. Моделювання структури багатозначних терміносполук системи фахової мови музейників. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2019. Вип. 7(75), жовтень. С. 88–90.

УДК 811.161.2'373.46-116:069-051

Фецко Іванна Михайлівна,
кандидат філологічних наук
Львівський національний університет імені Івана Франка

МОДЕЛЮВАННЯ СТРУКТУРИ БАГАТОЗНАЧНИХ ТЕРМІНОСПОЛУК СИСТЕМИ ФАХОВОЇ МОВИ МУЗЕЙНИКІВ

У статті розглянуто особливості українських терміноодиниць музейництва, утворених аналітичним способом. Проаналізовано значення та функціювання багатозначних терміносполук. У сучасній українській терміносистемі музейництва відповідно до кількості залучення компонентів виокремлено багатозначні терміносполуки двох структурних типів: двокомпонентні та трикомпонентні й визначено ступінь їхньої продуктивності, окреслено основні тенденції структурного моделювання на сучасному етапі. Зафіксовано складені конструкції з двома значеннями, які позначають назви інформаційних видань та довідкових музейних елементів, назви нормативних актів та документів, назви дій, процесів і явищ, пов'язаних з музейництвом, назви чинників, властивостей та особливостей музейництва. Терміносполуки з трьома значеннями слугують для позначення назв видів музейних фондів, типів музейних методів, функцій та принципів та ін.

***Ключові слова**: українська мова, терміносистема, музейництво, терміносполука, багатозначність, структурна модель.*

Ivanna Fetsko,
candidate of philological sciences
Ivan Franko National University of Lviv

MODELING OF A STRUCTURE OF A MEANINGFUL TERMINOLOGICAL COMPOUNDS OF SYSTEMS OF PROFFESIONAL LANGUAGE OF MUSEUM OFFICERS

Studying of the problems of terminology, determining its place in the structure of language is one of the actual tasks of linguistic science. The terminology of each industry demonstrates its achievement at a certain stage of the development and reflects the perspectives of further dynamics. The analytical terminological constructions have an important place in a modern national terminology of different branches of knowledge. Its high productivity is predetermined by the need for a constant concretization of concepts in the process of science development, specification of semantics, formal and word-forming structure of terms. The multicomponent terminological units, in a contrast to the one-component units, make it possible to specify conceptual meanings due to the dependent components and, although counter to the requirements of brevity, occupy a significant place in sectoral terminological systems. The presented article deals with the peculiarities of the Ukrainian terminological units of museumism, formed by the analytical way. In the modern term system of museuming, there is a clear tendency for the uniqueness of both one-term terms and terminological compounds, but there are a number of terminological systems. However, it consists from terminological systems that could identify several concepts. Modern dictionaries of Ukrainian museums have complex constructions with two meanings, that indicate the names of informational editions and reference museum elements, the names of regulations and documents, the names of actions, processes and phenomena related with a museuming, the names of factors, properties and features of museuming. Terminological compounds with three meanings are used to refer the names of types of museum funds, types of museum methods, functions and principles, etc. In the modern Ukrainian terminological system of museuming according to the number of components there was distinguished multivalued terminological components of two structural types: two-component and three-component. The level of their productivity was also determined, the basic tendencies of structural modeling at the present stage were outlined.

***Key words:** Ukrainian, terminological system, museuming, terminological compound, suggestiveness, structural model.*

Сучасне життя суспільства відзначається стрімким збільшенням темпів науково-технічного розвитку, що, своєю чергою, актуалізує подальше дослідження специфіки термінної номінації, семантичних та структурно-граматичних особливостей терміноодиниць. Термінологія займає важливе місце в лексичній системі мови і є вагомим пластом лексики, яка активно зазнає розвитку і взаємодії з іншими терміносистемами.

Вивчення проблем термінології, визначення її місця у структурі мови є одним із актуальних завдань лінгвістичної науки. Термінологія кожної окремої галузі засвідчує її досягнення на певному етапі розвитку й відображає перспективи подальшої динаміки [17, с. 331]. У процесі дослідження термінних систем особливого значення набуває аналіз дериваційних процесів, виявлення закономірностей у способах творення термінів різних галузей науки, техніки й мистецтва, що безпосередньо пов'язане зі справою упорядкування відповідних терміносистем, із їхнім подальшим збагаченням і нормалізацією [8, с. 57]. У сучасних національних терміносистемах різних галузей знань вагоме місце належить аналітичним термінним конструкціям, висока продуктивність яких зумовлена потребою постійної конкретизації понять у процесі розвитку науки, уточнення семантики, формальної і словотвірної структури термінів. Багатокомпонентні терміноодиниці, на відміну від однокомпонентних, уможливлюють конкретизацію поняттєвих значень завдяки залежним компонентам і, хоча й суперечать вимогам короткості, займають значне місце в галузевих терміносистемах [14, с. 250; 11, с. 54].

Сьогодні все більше науковців вважає за необхідне вивчення фахових мов. Протягом останніх десятиліть пожвавився інтерес до дослідження мов окремих галузей знань, що стало закономірною тенденцією в термінології. У сучасному термінознавстві питання специфіки аналізу багатокомпонентних термінів знаходить усебічне висвітлення, про що свідчать наукові праці, присвячені різноаспектному опису питань аналітичної номінації. Наприклад, С. Булик-Верхола здійснює аналіз різноструктурних музичних термінів і виявляє низку граматичних особливостей терміноодиниць [1], Л. Задояна описує складені найменування як тип термінотворення в українській термінології цукрового виробництва [4], О. Пєтухова розкриває основні

тенденції структурного моделювання українських термінів металознавства [13], О. Туркевич з'ясовує семантичну структуру терміносполук методики викладання української мови як іноземної [16], Л. Гаращенко проводить семантичний аналіз терміноодиниць загальнотехнічної галузі й розглядає закономірності формування аналітичних термінів [2], Н. Гимер окреслює багатокомпонентні терміни, які входять у склад української фахової мови косметики та косметології [3], Н. Руколянська характеризує структуру багатослівних термінів у сучасному фаховому тексті на матеріалі чинного Кримінального процесуального кодексу України [14], Н. Книшенко аналізує багатокомпонентні терміни дорожнього будівництва [7], Я. Синєгуб встановлює основні тенденції моделювання структури українських соціологічних термінів [15] тощо. Незважаючи на значні напрацювання у вивченні особливостей різних професійних галузей, як сформованих, усталених, так і нових, щойно створених, малодослідженою в термінології є музейна справа. Терміносистема музейництва містить велику кількість як однозначних терміносполук, так і терміносполук з декількома значеннями, що й дає цікавий матеріал для дослідження й зумовлює **актуальність** теми.

Метою статті є фіксація й аналіз продуктивних багатозначних терміносполук, які належать до термінофонду музейної справи в українській мові.

Об'єктом дослідження є багатозначні терміносполуки фахової мови музейників.

Предмет дослідження становить структурно-семантичний аналіз терміносполук із декількома значеннями в межах терміносистеми музейництва.

Джерелом фактичного матеріалу слугували сучасні українські термінні словники українського музейництва.

Фахова мова музейників відзначається інтенсивним розвитком та активною взаємодією з іншими терміносистемами й підпорядковується основним законам і процесам розвитку та функціонування загальнолітературної мови. Термінофонд будь-якої наукової галузі вказує на перевагу терміносполук, які є одним із найістотніших номінативних способів термінотворення і музейної галузі знань. У сучасній терміносистемі музейництва виразною є тенденція до однозначності як однокомпонентних термінів, так і терміносполук, проте в ній нараховуємо низку термінних сполук, які можуть номінувати декілька понять. У сучасних термінних словниках українського музейництва зафіксовано складені конструкції з двома значеннями, які позначають **назви інформаційних видань та довідкових музейних елементів** – *сценарій експозиції* (1) літературний опис майбутньої експозиції з посиленим емоційним впливом на відвідувачів; 2) вид проектного документа, який представляє експозиційний задум у вигляді сюжетної схеми, що пов'язує наукову концепцію з пластичним образом експозиції музейної) [9, с. 107]; *тезаурус музею* (1) сукупність понять із музеології і близькопрофільних галузей науки, нагромаджених людиною чи колективом; 2) словник з повною логічно впорядкованою змістовою музейною інформацією) [5, с. 197]; **назви нормативних актів та документів –** *втрачений документ* (1) не виявлений під час перевірки документ, шляхи розшуку якого вичерпані; 2) документ, інформація якого не може бути використана через повне й безповоротне зруйнування або пошкодження його матеріального носія) [12, с.191]; *статус музею* (1) статус, який присвоюють експозиції найвищі органи державної влади у сфері культури; 2) положення музею в мережі музеїв) [9, с. 106]; **назви дій, процесів і явищ, пов'язаних з музейництвом –** *музейний маркетинг* (1) діяльність, спрямована на просування до потенційних споживачів музейного продукту й створення його позитивного іміджу; 2) галузь знань, яка розробляє теоретичні засади й методи просування до потенційних споживачів музейного продукту) [9, с. 71]; *набуття музейних предметів* (1) остаточний перехід предметів музейного значення у постійну власність музею; 2) предмет або група предметів музейного значення, придбані для основного музейного фонду) [9, с. 75]; **назви чинників, властивостей та особливостей музейництва –** *мобільність колекцій* (1) властивість музейної колекції поповнюватися новими предметами; 2) здатність колекції переносити транспортування без ризику пошкодження) [9, с. 63]; *музейна культура* (1) здатність людини оцінювати предмети музейного значення, які сприймаються як пам'ятки культури, але не обов'язково перебувають у музеї; 2) рівень підготовленості до сприйняття музейної інформації) [9, с. 68]; *музейна цінність* (1) цінність, яку має предмет для виконання функцій музею; 2) заст. музейний предмет) [9, с. 70] тощо. Терміносполуки з трьома значеннями відзначаються меншою продуктивністю і слугують для позначення **назв видів музейних фондів** (*основний фонд* (1) природничомузейні предмети, що представляють наукову та іншу цінність, оброблені і законсервовані для тривалого зберігання, а також забезпечені етикетками із зазначенням дати і місця збору, наукової назви зразка, прізвища збирача і того, хто їх визначив чи перевизначив: 2) збори і колекції видатних природодослідників, які мають наукове чи меморіальне значення; 3) біогрупи і діорами) [5, с. 212]; **назв типів музейних методів, функцій та принципів –** *музейний менеджмент* (1) сукупність принципів, методів, форм та засобів керування музейною діяльністю й персоналом музею з використанням досягнень науки керування; 2) функції планування, контролю, координації діяльності в межах музею й керування ним; 3) система знань про теорію та практику керування музеєм і персоналом музею) [9, с. 72] та ін.

У сучасній українській терміносистемі музейництва відповідно до кількості залучення компонентів виокремлюємо багатозначні терміносполуки двох структурних типів: двокомпонентні та трикомпонентні. Необхідно підкреслити, що двокомпонентні багатозначні терміноодиниці, складові частини яких об'єднані підрядним зв'язком, переважають, що демонструє загальномовну тенденцію (див. діаграму 1).

Залежно від частиномовного вираження складників ї їх місця в межах **двокомпонентних структур** виокремлюємо кілька різновидів багатозначних складених терміноодиниць, побудованих за різними моделями. Серед багатозначних терміносполук вищий рівень продуктивності демонструють субстантивні терміноодиниці із залежним компонентом-прикметником, що виділяється атрибутивним типом смислових відношень. Їх можна позначити як терміносполуку типу **прикметник + іменник (Adj + N)**, яку будують на співвідношенні рід–вид, тобто до терміна-іменника, що означає родове поняття, додають означення, яке конкретизує його значення: *втрачений документ, експозиційна поверхня, живий музей, історичний парк, колекційний комплекс, меценатська діяльність, музейна будівля, музейна колекція, музейна культура, музейна цінність, музейний маркетинг, музейний менеджмент, музейний предмет, спеціяльне освітлення, унікальний предмет* тощо. У термінних словниках музейної справи використовують також такий спосіб представлення термінів, коли атрибутивний компонент знаходиться в постпозиції, тобто терміноодиниці утворені за так званою моделлю **іменник + прикметник (N + Adj):** *експертиза музейна, мережа музейна, фонд основний* та ін. Як бачимо з вищенаведеного переліку, серед двоскладових атрибутивних багатозначних терміносполук наявні і складені терміни, один із компонентів яких є термінним, а інший – загальновживаним, який в одному зі своїх значень є терміном, і терміносполуки, компонентами яких є загальновживані мовні одиниці, що термінізувалися, і терміноодиниці, що складаються з двох компонентів термінного значення.

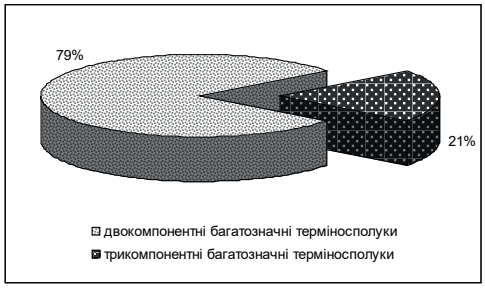

Діаграма 1. Кількісне співвідношення двокомпонентних і трикомпонентних багатозначних терміноодиниць музейництва

Поширеною в досліджуваній терміносистемі є модель **іменник + іменник (N + N)**, у якій основне семантичне навантаження передає стрижневий компонент, виражений змінюваним іменником у називному відмінку: *лабораторія музею, мережа музеїв, місія музею, мобільність колекцій, пам'ятки природи, статус музею, сценарій експозиції, тезаурус музею* та ін. Для цієї моделі характерні компоненти як термінологічного, так і не термінологічного характеру.

Значно менше в терміносистемі музейної справи представлено трикомпонентні багатозначні терміносполуки, що виникають на основі двокомпонентних. Кожен із нових компонентів уточнює складне наукове поняття. Компонентами таких багатозначних термінних утворень можуть бути як складники термінологічно навантажені, так і загальновживані. Трикомпонентні терміносполуки реалізуються різними моделями, наприклад, за моделлю **іменник + прикметник + іменник (N + Adj + N)** утворені такі багатозначні одиниці терміносистеми, як: *набуття музейних предметів, об'єкти культурного призначення, предмет музейного значення* та ін. За цією моделлю утворені також терміноодиниці, у склад яких входить складний прикметник: *фонд науково-допоміжних матеріялів.*

Не менш активною у творенні терміносполук є модель **прикметник + іменник + іменник (Adj + N +N)**, виражена як простим прикметником, так і прикметником складної структури, а також для творення сполук за цією моделлю характерне прийменникове керування з використанням прийменників: *основний фонд музею, інформаційно-пошукова система музею, науково-дослідна робота в музеї* тощо.

Таким чином, трикомпонентні багатозначні терміносполуки мають нижчу продуктивність, ніж двокомпонентні, проте вони є більш структурно різноманітними, адже зі збільшенням кількості компонентів зростає й можливість їх структурного комбінування для творення нових термінів і називання понять.

Різноаспектний аналіз багатозначних терміносполук музейної галузі української мови показав, що багатоманітні термінні утворення є такою ж термінологічною реальністю, як і терміни, утворені афіксальним способом. Розширення синтаксичної структури призводить до поглиблення семантичного наповнення терміноодиниці, уточнення його лексичного значення, але ускладнення синтаксичної структури терміна зумовлює зниження його продуктивності.

Література:

1. Булик-Верхола С. Структурно-граматична характеристика музичних термінів української мови. *Вісник Національного університету „Львівська політехніка". Серія : Проблеми української термінології.* 2009. № 648. С. 121–124.

2. Гаращенко Л. Аналітичні терміни загальнотехнічної галузі. *Вісник Національного університету „Львівська політехніка". Серія : Проблеми української термінології.* 2012. № 733. С. 96–100.

3. Гимер Н. Структурний аналіз термінів косметики та косметології. *Вісник Національного університету „Львівська політехніка". Серія : Проблеми української термінології.* 2013. № 765. С. 33–37.

4. Задояна Л. Складені найменування як тип термінотворення в цукровому виробництві. *Вісник Національного університету „Львівська політехніка". Серія : Проблеми української термінології*. 2010. № 675. С. 15–18.

5. Климишин О. С. Природнича музейна термінологія : словник-довідник. Львів : Державний природознавчий музей НАН України, 2003. 244 с.

6. Ключко Ю. М. Музеєзнавство : словник-довідник. К. : НАКККіМ, 2013. 82 с.

7. Книшенко Н. П. Аналітичні терміни національної терміносистеми дорожнього будівництва. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. М. Гоголя. Серія : Філологічні науки.* 2014. Кн. 1. С. 132–135.

8. Литвинко О. А. Словотвірні характеристики багатокомпонентних термінів англійської термінологічної підсистеми машинобудування. *Філологічні трактати.* 2010. № 1. С. 57–64.

9. Микульчик Р., Слободян П., Діденко Є., Рак Т. Словник-довідник термінології музейництва. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2012. 128 с.

10. Музеєзнавство : словник базових термінів / Укл.-упор. Л. М. Міненко; за заг. ред. к.і.н., полковника Карпова В. В. К. : Фенікс, 2013. 152 с.

11. Новоставська О. Терміни-словосполучення в системі філософської термінології Івана Франка. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Філологія. Соціальні комунікації.* 2013. Вип. 2(30). С. 54–58.

12. Овчарова О. В., Яушева-Омельянчик Р., Сургай Л. Словник-довідник музейного працівника. К. : КИЙ, 2013. 461 с.

13. Пєтухова О. Структурне моделювання українських термінів металознавства. *Вісник Національного університету „Львівська політехніка". Серія : Проблеми української термінології*. 2011. № 709. С. 43–46.

14. Руколянська Н. Моделювання складених номінацій у текстах кримінального процесуального права. *Рідне слово в етнокультурному вимірі*. 2013. С. 250–254.

15. Синєгуб Я. В. Моделювання структури двокомпонентних термінів в українській соціологічній терміносистемі. *Молодий вчений*. 2017. № 6(46). С. 168–172.

16. Туркевич О. Семантична структура терміносполук методики викладання української мови як іноземної. *Вісник Національного університету „Львівська політехніка". Серія : Проблеми української термінології.* 2011. № 709. С. 12–15.

17. Шелепкова І. М. Структурне моделювання економічної термінології на синхронному зрізі. *Молодий вчений*. 2017. № 1(41). С. 331–335.

Отримано: 28 серпня 2019 року

Прорецензовано: 16 вересня 2019 року

Прийнято до друку: 23 вересня 2019 року

e-mail: macilin@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2019-7(75)-91-94

Цілина М. М. Назви житлових комплексів міста києва: походження, принципи номінації, структура. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2019. Вип. 7(75), жовтень. С. 91–94.

УДК 81'37

Цілина Марина Миколаївна,
кандидат філологічних наук, доцент
Київський національний університет культури і мистецтв

НАЗВИ ЖИТЛОВИХ КОМПЛЕКСІВ МІСТА КИЄВА: ПОХОДЖЕННЯ, ПРИНЦИПИ НОМІНАЦІЇ, СТРУКТУРА

Українська ономастика постійно поповнюється новими одиницями. У сучасних реаліях першої чверті XXI століття популярним стало назвотворення житлових комплексів. У статті здійснено аналіз найменувань житлових комплексів столиці України. З'ясовано їх походження, розглянуто основні принципи й мотиви номінації, охарактеризовано структуру та словотвірні особливості таких назв.

Назви житлових комплексів зараховуємо до денотативно-номінативного типу прагматонімів, підкласу архітектуронімів, класу домонімів.

Домоніми міста Києва походять переважно з англійської мови, у своїй семантиці вони несуть концепти аристократизму, безпеки, затишку, стабільності, за структурою – переважно однокомпонентні та двокомпонентні пропріативи.

Ключові слова: *архітектуроніми; домоніми; прагматоніми; топоніми; урбаноніми.*

Maryna Tsilina,
PhD., Associate Professor
Kiev national university of culture and arts

NAMES OF RESIDENTIAL COMPLEXES OF CITY OF THE KYIV: ORIGIN, PRINCIPLES OF NOMINATION, STRUCTURE

Ukrainian onomastics is constantly being updated with new units. In the modern realities of the first quarter of the XXIst century the name of residential complexes became popular. The appearance of the name is still at the stage of creating a project houses. The article analyzes the names of residential complexes of the capital of Ukraine. Their origin, their basic principles and reasons for nomination are examined, the structure and word-formation features of such names are described.

Based on the classification of proper names by the nature of the denoting object, proposed by M.M. Torchynsky, the names of residential complexes are attributed to the denotative-nominative type of pragmatonims – objects related to human material activity, a subclass of architecturonims (these are the proper names of structures erected by a person for residential, industrial, entertaining or other purpose), the class of domonims (the proper names of buildings as architectural structures).

All names of residential complexes of the capital of Ukraine can be divided into two subgroups on a formal basis – the graphics that formed the basis of the reproduced names. About 30% of the names of residential complexes are in latin, the rest in cyrillic.

Borrowed names of residential complexes are based on common names (vidapelyatyv) and proper names (vidonim).

The domonims of the Kyiv are predominantly English, and in their semantics they bear the concepts of aristocracy, security, comfort, stability, and in structure they are mostly one-component and two-component proprietary.

The prospect of further study will be to study the functions that fulfill these names, to clarify the language universals in the principles of nominative domination within Ukraine and others.

Key words: *architecturonims; domonims; pragmatonims; toponims; urbanonims.*

Українська ономастика відзначається тим, що невпинно поповнюється новими одиницями. Йдеться не лише про традиційні власні назви, а радше про зовсім нові. Так, у сучасних реаліях першої чверті XXI століття популярним стало назвотворення житлових комплексів. Причому поява самої назви відбувається ще на етапі створення проекту будинків. Безперечно, забудовник вкладає певну концепцію у свій об'єкт, мовною реалізацією якої і є відповідний онім. Варто відзначити і роль рекламної настанови назви.

На основі класифікації власних назв за характером денотованого об'єкта, запропонованої М.М. Торчинським, можемо зараховувати назви житлових комплексів до денотативно-номінативного типу прагматонімів – об'єктів, пов'язаних із матеріальною діяльністю людини [5, с. 11], підкласу архітектуронімів (це власні назви споруд, зведених людиною із житловою, виробничою, розважальною або іншою метою [4, с. 190]), класу домонімів (назви будинків як архітектурних споруд [4, с. 191]).

З огляду на те, що в сучасній теорії і практиці власних назв немає досліджень із порушеної теми, а очевидною є невпорядкованість подібних найменувань, маємо на меті розкрити не освоєні раніше аспекти творення назв житлових комплексів столиці України. Об'єктами дослідження стали 372 домоніми міста Києва. Предметом – їх походження, принципи номінації, структура та словотвір.

Усі найменування житлових комплексів столиці України можна розподілити на дві підгрупи за формальною ознакою – графікою, що лягла в основу відтворених назв. Близько 30% найменувань житлових комплексів відтворено латиницею (*«Resident concept house», «Rybalsky», «Urban park»*), решта – кириличною графікою (*«Ліпінка», «Теремки», «Харківський»*). Помітним явищем такого знакового відтворення є використання прописних літер, наприклад у назві ЖК *«Kyiv SKY»*. Очевидно, назвотворець таким чином намагався звернути увагу на висоту хмарочоса.

Запозичені власні найменування житлових комплексів за аналогією до поділу ергонімів-назв українських готелів, запропонованого О.М. Сидоренко [2, с. 282], можна розподілити на ті, що походять від загальних назв (відапелятивні), та ті, в основі яких лежать власні назви (відонімні).

Відапелятивні запозичені назви житлових комплексів походять з:

1. Англійської мови:

«Art house» (від англ. *мистецький будинок*);

«Corner» (від англ. *кут*);

«Creator city» (від англ. *творче місто*);

«Great» (від англ. *великий*);

«Forest park» (від англ. *лісовий парк*);

«Riverstone» (від англ. *річкове каміння*);

«Family and friends» (від англ. *сім'я і друзі*) та ін.

Запозичення з англійської мови становлять 27 % усіх досліджуваних найменувань і є такими частотними через, по-перше, статус англійської як міжнародної мови, а по-друге, що може стосуватися і запозичень із будь-яких інших мов, є носіями концепту престижності, бажання забудовника представити свої об'єкти як елемент чи наслідувач стандартів західноєвропейської архітектури.

2. Грецької мови:

• *«Автограф»* (від грец. αντός – сам, граф – пишу. Власноручний, звичайно пам'ятний, підпис або напис, авторський рукописний текст);

• *«Аристократ»* (від грец. αριστοκρατία, букв. – влада найкращих, найзнатніших);

• *«Гармонія»* (від грец. αρμονία – скріплення, злагодженість. Струнка узгодженість частин єдиного цілого);

• *«Династія»* (від грец. δυναστεία – влада, панування. Кілька монархів з одного й того ж роду (сім'ї), які змінюють один одного на троні за правом успадкування);

• *«Еврика»* (грец. εὕρηκα – я знайшов). Переносно – вигук радості з приводу вдалого розв'язання задачі, виникнення ідеї, нової думки);

• *«Енергія»* (від грец. ενέργεια – *діяльність*. Загальна міра всіх форм руху матерії, переносно – наполегливість, рішучість у досягненні мети);

• *«Ідея»* (від грец. ἰδέα – *початок, основа, первообраз*. Найвища форма пізнання й мислення, яка не тільки відображає об'єкт, а й спрямована на його перетворення, думка, загальне поняття про предмет чи явище);

• *«Галактика»* (від грец. γαλακτικός – *молочний*. Космічна система);

• *«Геометрія»* (від грец. γεωμετρία – наука, що вивчає просторові відношення й форми реального світу);

• *«Poetica»* (від грец. ποιητική – *майстерність творення*). Наука про художню літературу, теорія літератури, поезії, система художніх принципів того чи іншого літературного напряму або окремого поета).

3. Латинської мови:

• *«Акцент»* (лат. accentus – *наголос*. Виділення фонетичними засобами складу в слові або словосполученні і знак, яким його позначають);

• *«Alter ego»* (від лат. – букв. «друге я»);

• *«Пектораль»* (від лат. pectoralis – *нагрудний*. Дорогоцінна металева нагрудна прикраса, що її носили як ознаку влади фараони, єврейські первосвященники, римські сановники).

Грецизми й латинізми є більш давніми за часом запозичення словами, становлять 3% від загальної кількості домонімів, такі лексеми, як бачимо за їх дефініціями, містять у собі концепти стабільності, системності, узгодженості, першовідкриття.

4. Французької мови:

• *«Авангард»* (франц. *avant* – попереду і *garde* – охорона, букв. – передова охорона);

• *«Дипломат»* (франц. *diplomate* – службова особа, що займається дипломатією. Переносно – особа, яка вміло, тонко, тактовно діє в стосунках з іншими);

• *«Перспектива»* (франц. *perspective*. Переносно – види, плани на майбутнє);

• *«Рів'єра» (*франц. *la rive*. Намисто з діамантів. Надбережна місцевість біля Ніцци, що славиться прекрасними краєвидами).

5. Італійської мови:

• *«Арія»* (від італ. *aria* – пісня. Закінчений за будовою епізод в опері, ораторії, кантаті; самостійний музичний твір для голосу). Житловий комплекс буде розташовано серед театрів, кінотеатрів, виставкових центрів.

• ЖК *«Квартет»* (від італ. *quartetto*. Музичний ансамбль із чотирьох виконавців, а також твір для виконання на чотирьох музичних інструментах) – це чотири будинки, сполучені між собою.

ЖК *«Terrakotta»* (італ. *terra* – земля, глина і *cotta* – обпалена) названо за кольором фасаду. Теракотову гаму складають червоно-коричневі відтінки, близькі до кольору обпаленої глини.

6. Німецької мови: *«Камертон»* (від нім. *kammerton* – джерело звуку; зігнутий і закріплений посередині металевий стрижень, кінці якого при коливанні дають звук певної висоти). Камертон є еталоном висоти звуку при настроюванні музичних інструментів і при співах, очевидно, що житловий комплекс також порівняно з еталоном у галузі будівництва. *«Hoffmann haus»* – від нім. *будинок Хоффмана*.

6. Норвезької мови: *«Fjord»* (від норв. *fjord* – довга, вузька морська затока, яка часто тягнеться далеко усередину узбережжя). Цей житловий комплекс побудовано у вигляді каскаду квартир.

7. Змішаного походження:

• *«Sky avenue»* (від англ. *sky* – небо, франц. *avenue* – проспект, широка вулиця, обсаджена деревами),

• *«Linden luxury residences»* (від нім. *linden* – липа, англ. *luxury residences* – розкішні резиденції) – елітний житловий комплекс, що знаходиться на Липках;

• *«Файна таун»* (від діал. *гарне*, англ. *місто*).

Відапелятивні назви, утворені на власне українському ґрунті – це ЖК *«Абрикосовий», «Відпочинок», «Власна квартира», «Затишний дім», «Злагода», «Наш будинок», «Кришталеві джерела», «Рідне місто», «Оберіг», «Садовий», «Срібна вежа», «Столичні каштани», «Чарівне місто», «Яскравий»* та ін.

Підсумовуючи, слід зазначити, що відапелятивні назви житлових комплексів столиці України формують у потенційних інвесторів уявлення про стабільність, впевненість у майбутньому, передові технології і західноєвропейські стандарти житла.

Відонімні назви житлових комплексів міста Києва, як іншомовні, так і власне українські, утворилися від:

1. Топонімів, яких нараховуємо 50 % від усіх досліджуваних назв, а саме:

• мікротопонімів – назв районів та мікрорайонів, житлових масивів Києва та інших міст: *«Шевченківський»* (розташований у Шевченківському районі – середмісті столиці України), *«Берестейський»*, *«Варшавський», «Відрадний», «Деміївка», «Дніпровський», «Караваєві дачі», «Мінський», «Новопечерські Липки», «Солом'янський», «Татарський», «Теремки», «Харківський»*, *«Шулявський»*, *«Бруклін»* (проект житлового комплексу стилізований під архітектуру найбільшого району Нью-Йорка);

• урбанонімів: *«Багговутівський», «Бережанський»*, *«Новомостицький», «Предславинська»*, *«Старокиївський»* (від назв відповідних вулиць, але частіше із флексіями чоловічого роду), *«Львівська площа»* (від однойменної площі в історичному центрі старого Києва), *«Платонівський», «Шишкінський»* (від назв провулків). Інколи найменування вулиць, які походили від назв країн, можуть асоціативно повертати словотвірний ланцюг під час подальшого творення власних назв до первинного похідного слова. Наприклад, вулиця *Чорногорська* походить від *Чорногорія*, і онім на позначення житлового комплексу, що розташований на цій вулиці, також має назву *«Чорногорія»*, а не *«Чорногорський»*. По суті назвотворець повертається до первинного слова. До того ж, це слово більш компактне, і економія мовних засобів дає змогу пропріативу більш ефективно виконувати рекламну функцію об'єкта;

• назв іноземних міст і сіл: *«Венеція», «Грюнвальд», «Прага», «Монреаль», «Geneva».* Житлові комплекси, названі за таким принципом, створюють атмосферу відповідних населених пунктів. *«Батурин», «Вижниця»*, *«Диканька»*, *«Збараж»*, *«Трипілля»*, *«Чигирин»* не відтворюють специфіку географії цих міст і містечок, однак несуть у собі ідею української ідентичності. Від Львова походить онім *«Львівський»*. Всі комплекси із найменуваннями українських міст належать до житлового масиву із промовистою назвою *«Патріотика»*;

• макротопонімів: *«Буковина», «Полісся», «Слобожанщина»*;

• гідронімів: *«Горинь»* (річка в Україні та Білорусі), *«Райдужний»* (біля озера Райдужного), *«Совські ставки»* (комплекс знаходиться у зоні ставків річки Совка), *«Тельбін»* (від назви озера, розташованого на Березняках, лівому березі міста Києва), *«Либідь»* (недалеко від однойменної річки), *«Світязь»* (озеро на Волині), *«Синевир»* (озеро на Закарпатті), *«Черемош»* (річка та Буковині та Гуцульщині), ***«La Manche»*** (від назви протоки між Великобританією та Євразією, за основу стильового напрямку житлового комплексу обрано еклектичний образ неокласичних будинків з елементами модерну Англії та Франції кінця XIX – початку XX століть);

• оронімів: *«Аю-Даг»* (гора на південному березі Криму);

• найменувань островів: *«Хортиця»* (острів на Дніпрі).

2. Антропонімів: *«Андерсен»* (від прізвища данського письменника-казкаря), *«Ярославів град»* (від імені князя Ярослава Мудрого), *«Jack house»* (від англ. *будинок Джека*).

3. Теонімів: *«Артеміда»* (давньогрецька богиня мисливства, лісів та гір), *«Святобор»* (слов'янський бог лісу).

4. Міфонімів: *«Касіопея»* (у грецькій міфології дружина царя Цефея).

5. Ергонімів: *«Асканія»* (біосферний заповідник «Асканія-Нова» – науково-дослідна установа в системі Національної академії аграрних наук України).

6. Прагматонімів: *«Henesi house»* (*«Hennessy»* – назва французького коньяка).

Часто вживаними є назви з цифровими показниками. Зокрема, *«Відрадний, 2»*, *«Гоголівська, 47»*, *«Електриків, 11»*, *«Драгоманова, 38», «Каховська, 60», «Краківська, 27А», «Лейпцизька, 13», «Ломоносова, 33/43», «Лумумби, 11», «Науки, 58», «Освіти, 14»* та ін. Знайдено ще понад 30 схожих онімів. Ці найменування так чи інакше пов'язані з адресою об'єкта і походять від назв київських вулиць. Утворені вони шляхом трансонімізації однойменних урбанонімів.

Іноді такі комплексні пропріативи треба розшифровувати. Наприклад, у назві *«A136 Highlight House»* літера й цифра означають, що будинок розташований на вулиці Антоновича, 136.

Цифра інколи позначає чергу забудови, як-от *«Лісова казка-2», «Французький квартал-2»* – житлові комплекси, що з'явився після ЖК *«Лісова казка»* та *«Французький квартал»*. Вона може бути й арабською: ЖК *«V квартал»*.

Походження власних назв житлових комплексів можна тлумачити по-різному. Найменування ЖК *«A52»* означає, що житло, з одного боку, найвищого, А-класу, з іншого – що розміщене на вулиці Січових Стрільців, 52А.

Числовий показник може нести в собі цілу філософську концепцію. Так, онім *«044»* позначає телефонний код столиці України. Головною перевагою свого комплексу автори вважають розташування саме в Києві. На сайті забудовника навіть є цитата-слоган І. Г. Еренбурга: «Хто тут виріс, не буде щасливим в іншому місті…».

Цифрове позначення всередині найменування може мати й часові характеристики. У найменуванні ЖК *«Victory V»* п'ять означає, що будинок розташований п'ятихвилинній доступності до елітних магазинів, кафе, ресторанів, біля затишних парків і скверів, необхідних для комфортного життя людей.

Забудовники в назвотворенні залучають різні асоціативні ряди. В онімі ЖК *«Тридцять восьма перлина»* досить складно провести паралель між цифровим показником і об'єктивними реаліями. З-поміж усіх, представлених забудовником характеристик будинку з поданим у назві числом пов'язуємо лише те, що квартири в цьому будинку площею від 38 квадратних метрів. Назва *«Seven»* інформує, що житловий комплекс має сім будинків.

ЖК *«Оберіг-2»* втілює дві основні ідеї, закладені в його назві. Перша, це створення умов для комфортного життя, домашнього затишку і добробуту мешканців, вписане в навколишню інфраструктуру району із зеленими парками і тихими вулицями навколо, дитячими майданчиками та зручними пішохідними доріжками. Друга – захист, безпека і спокій, реалізовані за допомогою закритої території, цілодобового відеоспостереження та охорони.

Інколи пропріативи на позначення житлових комплексів із двома числовими показниками. Так, у назві ЖК *«Житловий будинок-3, Вигурівщина-Троєщина, 20 мкр.»* зафіксовано не тільки номер житлового будинку, а й житлового мікрорайону. На

нашу думку, такі оніми не виконують рекламної функції, мають суто інформаційний потенціал. Їх назвотворчий принцип схожий на творення радянських ергонімів міста Києва типу *Аптека №1,…, Аптека №181*; *ЗОШ №1,…, ЗОШ №325* і под. [6, с. 8, 9].

Так чи інакше назви з числовим показником не завжди мають, на перший погляд, прозору семантику. Для її тлумачення треба звертатися до інформації на сайтах забудовників.

Досі не відомим науковцям є і словотвір та структура розглянутих найменувань. Як уже зазначалося раніше, основними способами творення власних назв житлових комплексів є онімізація та трансонімізація. Однак власні і загальні найменування, від яких походять оніми на позначення житлових комплексів, у процесі переходу в нову власну назву можуть приєднувати різні афікси, поєднуватись у складні слова, містити декілька компонентів, серед яких онім і апелятив можуть бути одночасно. Розглянемо менш типові, порівняно з «чистим» лексико-семантичним переходом слів, випадки.

Однокомпонентні назви житлових комплексів (43 % від усіх назв) можуть утворюватись за допомогою суфіксів: *«Абрикос**ов**ий»*, *«Варшав**ськ**ий», «Гвардій**ськ**ий», «Курорт**н**ий», «Лебед**ин**ий», «Мед**ов**ий», «Урлів**ськ**ий».* Причому, приєднуючи до себе ці прикметникові форманти, пропріативи все ж залишаються іменниками. Деривацію таких онімів не слід плутати з повним переходом слова до власних назв житлових комплексів. Наприклад, найменування *«Харківський»* чи *«Шевченківський»* одразу перейшли в іншу власну назву, без додавання відповідних суфіксів. Цей дериваційний формант уже був у складі назви району.

Одночленними бувають й оніми-складні слова: *«Академ-квартал»*, *«Вудсторія»*, *«Новомостицько-Замковецький»*, *«LookyanSky (Лук'янСкай)»*, *«HillSide»* (від англ. *пагорб, узгір'я*), *«Parkland»* (від англ. *паркові насадження*), *«Riverstone»*, *«Skyline»* (від англ. *небесна лінія*). Набір компонентів може бути абсолютно непередбачуваний, як-от, запозичену назву ЖК *«SLoveSky»* (від англ. буквально *кохане небо*) автори розтлумачують як *«Славський»*. Чи, приміром, *«OK'land»* (від англ. *гарна земля*), що омонімічний до назв міст США та Нової Зеландії, філософія котрого насправді полягає у створенні розумного простору для життя; або *«ObolonSky»* (від англ. *оболонське небо*) і *«PecherSky»* (від англ. *печерське небо*) є омонімічними до проспекту *Оболонський* та району *Печерський*, у межах яких розташовані комплекси і від назв котрих, відповідно, і походять ці пропріативи.

Двокомпонентні найменування житлових комплексів столиці України (47% від усіх домонімів) представлено в основному безприйменниковими сполуками, поєднаними на основі узгодження чи керування. Складниками таких найменувань можуть бути іменники: *«Desna residence»*, *«Kyiv residence»*, *«Lipki island»*, *«Liverpool house»*, *«Obolon residences»*, *«Pechersk plaza»*, *«Лондон парк»*, *«Подол град»*, *«Jack house»* – така структура словосполучень більш властива англійській мові. Хоча і в запозичених найменуваннях трапляються перші прикметникові складники: *«Friendly house»* (від англ. *дружній будинок*), *«Happy house»* (від англ. *щасливий будинок*), *«Healthy city»* (від англ. *здорове місто*).

В українській мові відтопонімний компонент набуває суфікса ***-ськ-***, наприклад, *«Дніпровська мрія»*, *«Єнісейська садиба»*, *«Італійський квартал»*, *«Київська Швейцарія»*, *«Козацький гай»*, *«Новопечерська вежа»*, *«Русанівська гавань»*, *«Фінський двір»*, *«Шевченківський квартал»*; відантропонімний компонент – присвійного суфікса ***-ів-***: *«Ярославів град».* Є також двочленні утворення, у яких перший складник безсуфіксний: *«Бульвар фонтанів»*, *«Нова Англія», «Місто квітів»*, *«Рідне місто»*; чи з іншим суфіксом – *«Кришталеві джерела»*, *«Парк**ов**а долина»*, *«Парк**ов**і озера»*, *«Сон**ячн**а Рів'єра».*

Серед двокомпонентних найменувань житлових комплексів міста Києва знайдено три, у яких елементи поєднані за прикладковим типом, іменник-прикладка пишеться у лапках: *«Екосфера «Метрополіс»»* (від грец. μετρόπολις – «мати-місто», «головне місто»), *«Метрополія «Дарниця»»*, *«Парк-хол «Горький».* Як бачимо, в основному прикладка вказує на мікрорайон або вулицю, де розташований об'єкт.

Існують двочленні домоніми, котрі, крім повнозначних складників, включають і неповнозначні частини мови, зокрема прийменники: *«Будинок на Клименко»*, *«Дім на Бориспольській»*, *«Дім на Волошина»*, *«Новобудова на Світлицького»*, *«Панорама на Печерську».* Прийменник слугує для вираження локального значення іменника, представленого назвою вулиці чи району.

Двокомпонентними також вважаємо назви з числовим показником типу *«Горлівська, 215»*, *«Крушельницької, 15-А», «Skyland 2»* і подібні.

Інколи трапляються поодинокі двочленні найменування з вигуковими складниками: *«Welcome home»* (від англ. *ласкаво просимо додому*); з іменників, поєднаних сурядним зв'язком: *«Family and friends».*

За схожими структурою та номінативними принципами побудовано й багатокомпонентні назви житлових комплексів столиці України, що мають три і більше складники: *«Клубний будинок на Дмитрівській»*, *"Chicago central house"*, *"Einstein concept house", «New York concept house»*, *«Pechersk hills residence»*, *«Podil plaza @ residence»*, *«San Francisco creative house»*, *«Smart plaza Obolon»*, *«Washington concept house», «Club house «Turgenev»».* Таких онімів усього 3 %.

Отже, домоніми міста Києва походять переважно з англійської мови, у своїй семантиці вони несуть концепти аристократизму, безпеки, затишку, стабільності, за структурою – переважно однокомпонентні та двокомпонентні пропріативи. Перспективним для подальшого дослідження стане вивчення функцій, які виконують ці найменування, з'ясування внутрішньомовних універсалій у принципах номінації домонімів у межах України та ін.

Література:

1. Новобудови Київ. [Електронний ресурс].Режим доступу: https://zabudovnyk.com.ua/uk/complexes/catalog/region/kyiv/30.

2. Сидоренко О.М. Іншомовний компонент в українських ергонімах (на прикладі назв готелів) // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія: Мовознавство. Тернопіль : Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, 2017. Вип. 1 (27)2017. С. 281–284.

3. Словник іншомовних слів / За ред. О.С. Мельничука. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://ev.vue.gov.ua/wp content/uploads/2018/04/.

4. Торчинський М. М. Структура онімного простору української мови: монографія / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Хмельницький: Авіст, 2008. 548 с.

5. Торчинський М. М. Структура, типологія і функціонування онімної лексики української мови : автореф. дис.... докт. філол. наук : 10.02.01 / Михайло Миколайович Торчинський. К., 2010. 29 с.

6. Цілина М.М. Ергоніми м. Києва: структура, семантика, функціонування: автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01. Київ, 2006. 23 с.

РОЗДІЛ 5.

СТИЛІСТИКА ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ТЕКСТУ

Отримано: 8 вересня 2019 року

Прорецензовано: 16 вересня 2019 року

Прийнято до друку: 23 вересня 2019 року

e-mail: bernar.gloria@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2019-7(75)-95-98

Bernar G. B. Allusion in S. Beckett's plays "Waiting for Godot" and "Endgame". *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2019. Вип. 7(75), жовтень. С. 95–98.

УДК 821.111(418)-2.09:[81'38:[7.046:27-23]

Gloria Bernar,
Ph.D., Associate Professor
Ivan Franko National University of Lviv

ALLUSION IN S. BECKETT'S PLAYS "WAITING FOR GODOT" AND "ENDGAME"

This article deals with allusion used by Samuel Beckett in his early plays "Waiting for Godot" and "Endgame". As the main reader of Beckett's plays is an intellectual reader, the central stylistic device is an allusion relying on the reader's profound knowledge of the Bible. The structure of the allusion can be various – from a word or a short phrase to a whole sentence or a passage. Very often Beckettian allusion contains stylistic devices among which are rhetorical questions, parallel constructions, detachment, epithet, metaphor and different graphical means. The function of these stylistic devices is to add expressiveness or colouring, emphasize certain idea, give the author's vision of the problem or reflect his attitude. Except for quotations and characters from the Bible, the texts of the plays are filled with biblical lexicon. The playwright uses not only explicit allusions, when the very name or quote from the Bible is given in the text in its original or slightly modified form, but also implicit allusions, when the reader should take a hint as the idea is given in indirect way. Both plays focus on core Christian values and concepts like sincere repentance, mercy, compassion, hope, salvation, predestination, punishment and sinfulness.

Key words: *biblical allusion, explicit, implicit, stylistic devices and biblical lexicon.*

Бернар Глорія Богданівна,
кандидат філологічних наук, доцент
Львівський національний університет імені Івана Франка

АЛЮЗІЯ У П'ЄСАХ С. БЕККЕТА «ЧЕКАЮЧИ НА ГОДО» ТА «КІНЕЦЬ ГРИ»

У статті розглянуто використання С. Беккетом алюзії у своїх ранніх п'єсах «Чекаючи на Годо» та «Кінець Гри». Оскільки основним читачем беккетівських п'єс є читач-інтелектуал, центральним стилістичним прийомом є алюзія, яка розрахована на обізнаності читача у Біблії. У п'єсах, які аналізуються у статті, домінує біблійна алюзія – як експліцитна, так і імпліцитна. Структура алюзії є різноманітною – від одного слова чи короткої фрази до цілого речення. Часто у складі алюзії присутні стилістичні прийоми – риторичне запитання, паралельні конструкції, відокремлення, епітет, морфологічний повтор, метафора та різноманітні графічні засоби. Окрім цитат та образів з Біблії, тексти дуже широко наповнені біблійною лексикою.

Ключові слова*: біблійна алюзія, експліцитна, імпліцитна, стилістичні прийоми та біблійна лексика.*

As the title suggests, the present article investigates allusion in Beckett's early plays *Waiting for Godot* and *Endgame*. According to Yu. Skrebnev, allusion is a special variety of metaphor [12]. It is a hint, an indirect reference to something presumably known to the listener/reader, usually from literature, mythology, history, the Bible. Allusion is realized in the text by means of nomination (the word level) and quotation/citation (the phrase/sentence level). The speaker just mentions some detail of what he thinks analogous in fiction/history to the topic discussed, without having to expand on it. It should, nevertheless, be added that the educational level of the listener/ reader must be sufficient to recognize the allusion and decode its meaning [7, p. 110]. Allusions, especially quotations (i.e. words/phrases taken from a book, play, etc. and used again by another author), are intertextual elements, they are effective "means of increasing the volume of information in a literary work" [21, p. 152]: they actuate the reader's thesaurus, cause him to recognize the source and correlate the original message with that in the text he is reading at the moment [7, p. 110].

According to certain dictionaries, the term itself appeared approximately in 1540-50s (16; 17; 18) while Merriam-Webster's Online Dictionary mentions 1612 [19]. Since then allusion was used by many authors but it became an object of thorough research only in the XX century. Allusion was studied in terms of literary criticism, stylistics and linguoculture by O. Abramova [1], O. Akhmanova [2], I. Giubenet [4], O. Dronova [5], M. Kiose [6], A. Mamaeva [8], L. Mashkova [9], I. Potylitsyna [11], O. Perelomova [10], I. Khrystenko [14; 15], G. Machacek [20], M. Tukhareli [13] and A. Gariffullina [3]. The article is an attempt at analysis of allusions used in the plays *Waiting for Godot* and *Endgame* focusing on their origin and function. The object of our research is the text of the plays *Waiting for Godot* and *Endgame*, and the subject of the paper is allusions in the given plays.

The whole play *Waiting for Godot* is built around Biblical allusions. In Act I, Vladimir utters a phrase "*Hope deferred maketh the something sick, who said that*?" [29, p. 5] which refers to Biblical proverb: *Hope deferred maketh the heart sick: but when the desire cometh, it is a tree of life* [22] meaning that the delay of the object hoped for makes everyone grievous, uneasy and sick while

the coming of that which is wished for makes us delighted and brings happiness. Being a representative of the Theatre of the Absurd Samuel Beckett reflects one of the basic ideas of the Theatre of the Absurd in his play – there is no hope because of inevitably futile human efforts. The playwright provides a range of key Christian concepts. For instance, in the same act, Vladimir says to Estragon "*One of the thieves was saved…Suppose we repented*" [29, p. 5] representing a core Christian value – salvation, which is achieved through sincere repentance. Also, the Holy Land mentioned by the vagabonds in *Waiting for Godot* is shown by the author as a kind of paradise, so much attractive and desirable:

Estragon: I remember the maps of the Holy Land. Coloured they were. Very pretty. The Dead Sea was pale blue. The very look of it made me thirsty. That's where we'll go, I used to say, that's where we'll go for our honeymoon. We'll swim. We'll be happy [29, p. 6].

Detached descriptive epithets (*coloured* and *very pretty*) at the beginning of the utterance and final repetitive parallel constructions (*we'll go*; *we'll swim* and *we'll be happy*) emphasize the blissfulness of the Holy Land.

The first Act of the play refers to the image of Christ. Vladimir's query how it is that only one of the four evangelists, St. Mathew, St. Mark, St. Luke and St. John, speaks about the salvation of a thief being saved, and his statement that only one i.e. St. Luke makes a mention of it whereas, of the other three i.e. St. Mathew, St. Mark and St. John do not make any mention of it whereas St. Mark says that both of the thieves abused Christ, and Vladimir's subsequent reference to the Saviour – all these reveal the author's deep insight into the various incidents in the Bible [23].

Vladimir: …how is it that of the four Evangelists only one speaks of a thief being saved. The four of them were there – or thereabouts – and only one speaks of a thief being saved…

Estragon: I find this really most extraordinarily interesting.

Vladimir: One out of four. Of the other three two don't mention any thieves at all and the third says that both of them abused him.

Estragon: Who?

Vladimir: What?

Estragon: What's all this about? Abused who?

Vladimir: The Saviour. [29, pp. 6-7]

When Pozzo asks Estragon: *What is your name*?, he answers: *Adam* [29, p. 30]. Adam, being the first man created by God and punished for disobedience, represents all the people. The author shows that all his characters are common, ordinary people – God's children inclined to sin. Talking to Estragon and Vladimir, Pozzo also adds: *You are human beings… Of the same species as myself… Made in God's image*! [29, p. 17]. On the next pages Vladimir himself utters: *…all mankind is us, whether we like it or not* [29, p. 72]. The phrase "made in God's image" is a direct reference to words from Genesis: So God created mankind in his own image, in the image of God he created them; male and female he created them. [24].

Other biblical characters mentioned in the play are Cain and Abel – Adam and Eve's first sons. In one of the episodes, Vladimir and Estragon try to remember Pozzo's name:

Vladimir: I tell you his name is Pozzo.

Estragon: We'll soon see. [He reflects.] Abel! Abel!

Pozzo: Help!

Estragon: Got it in one!

Vladimir: I begin to weary of this motif.

Estragon: Perhaps the other is called Cain. Cain! Cain!

Pozzo: Help!

Estragon: He's all humanity [29, p. 76]…

Through his characters, the author refers to a biblical story about Cain's treacherous murder of Abel. In this context Cain embodies fallen and sinful mankind. Stylistically, the playwright emphasizes the key names through successive repetition.

Throughout the whole play two vagabonds, being hopeless and desperate to see Godot, talk about committing a suicide – hanging themselves:

Estragon: What about hanging ourselves? [29, p. 11]

Estragon: Pity we haven't got a bit of rope… Remind me to bring a bit of rope tomorrow [29, p. 46].

Estragon: Why don't we hang ourselves? [29, p. 85]

Estragon: You haven't got a bit of rope?...Then we can bring a good bit of rope [29, p. 86]

With the help of root repetition of the words "hang", "hanging" along with a repetitively used noun "rope" Samuel Beckett hints at a Biblical statement: Christ redeemed us from the curse of the law by becoming a curse for us, for it is written: "Cursed is everyone who is hung on a pole" [25]

Despite being desperate and repeating a phrase "*Nothing to be done*" [29, pp. 3, 6, 15] Estragon and Vladimir come to a tree over and over again:

Estragon: You're sure it was here?

Vladimir: What?

Estragon" That we were to wait.

Vladimir: He said by the tree. [They look at the tree.] [29, p. 8]

Silence. Estragon looks attentively at the tree.

Vladimir: What do we do now?

Estragon: Wait [29, p. 11].

Enter Vladimir agitatedly. He halts and looks long at the tree… [29, p. 49]

The tree, mentioned in characters' dialogue and in author's remark, is a symbol of the Garden of Eden (Paradise) lost by humanity. The tree, alluding to the Garden of Eden, represents hope – all the people hope for salvation. Although the vagabonds are grief-stricken and suicidal, they still expect to meet Godot.

Godot, Estragon and Vladimir have been waiting for, is a direct allusion to God. Firstly, Godot is similar to God in pronunciation. Secondly, according to the play, Godot has a white beard (just like he is shown in the Bible and all the icons):

Vladimir [softly]: Has he a beard, Mr. Godot?

Boy: Yes Sir.

Vladimir: Fair or … [he hesitates]… black?

Boy: I think it's white, Sir [29, p. 84].

Thirdly, Godot, just like God, is invisible to everyone – a boy-messenger is the only one who has seen God. Finally, Godot is similar to God in his function – he can be pitiful (*Estragon: God have pity on me!* [29, p. 69] or *Vladimir: You mean we have him at our mercy?* [29, p. 71]) but at the same time he can punish (*Vladimir: He'd punish us* [29, p. 85]…) or save (*Estragon: And if he comes? // Vladimir: We'll be saved* [29, p. 86].)

At the end of the play Estragon asks: *And if he comes?* and Vladimir answers: *We'll be saved* [29, p. 86]. The question and the answer allude a reader to the main idea of the Bible and all the Christians – God's coming will save all the people.

In general, one can notice numerous words and phrases referring to God and the Bible: save [29, p. 5], repent [29, p. 5], Bible [29, p. 6], Gospel [29, p. 6], our saviour [29, p. 6], hell [29, p. 6], evangelists [29, p. 6], hope [29, p. 11], prayer [29, p. 12], made in God's image [29, p. 17], soul [29, p. 18], endure [29, p. 22], blessings [29, p. 23], suffer [29, p. 28], bless [29, p. 31], divine [29, p. 35], God [29, p. 35], damnation [29, p. 39], Christ [29, p. 45], crucify [29, pp. 27, 45], cross [29, p. 54], God have pity on me [29, p. 69], revenge [29, p. 80], one day we shall die [29, p.82], mercy [29, p. 84], punish [29, p. 85], curse [29, p. 86].

The play *Endgame* begins with Hamm's words about his pitiable life: *Can there be misery – [he yawns] – loftier than mine?* [29, p. 92]. These words hint at the words from Bible: If only my anguish could be weighed and all my misery be placed on the scales! [https://biblehub.com/niv/job/6.htm]. Hamm's only wish is to make his sufferings stop and he utters: *Enough, it's time it ended and yet I hesitate to – [he yawns] – to end. [Yawns.] God, I'm tired, I'd better be off in bed* [29, p. 93]. His exclamation is an echo of Biblical phrase: For now should I have lain still and been quiet, I should have slept: then had I been at rest [27].

As a true Christian, Hamm clearly understands that death awaits everyone, so throughout the whole play he repeats: *"Infinite emptiness will be all around you"* [29, p. 117]; *"There I'll be, in the old shelter, alone against the silence and… [he hesitates] … the stillness"* [29, p. 142] and *"Then one day, suddenly, it ends, it changes, I don't understand, it dies, or it's me, I don't understand, that either:"* [29, p. 150]. Clov even once asks Hamm: *Do you believe in the life to come?* [29, p. 126] These words about afterlife remind a reader of words from the Bible: For God so loved the world, that he gave his only begotten Son, that whosoever believeth in him should not perish, but have everlasting life [28].

An obvious connection with the Bible is traced in Clov's and Hamm's words:

Hamm: Every man his speciality [29, p. 98];

Hamm: We do what we can [29, p. 99];

Hamm: What's happening?

Clov: Something is taking its course [29, p. 114].

Clov: What's the matter with you today?

Hamm: I'm taking my course [29, p. 121].

These words prove that Clov and Hamm, like all Christians, believe in predestination – they accept the idea that human life is predetermined and nothing can change or influence it.

According to the Bible, compassion is one of the key Christian concepts, and every Christian should be compassionate to others. Samuel Beckett expresses this idea in a dialogue between Hamm and Clov:

Clov: Why I always obey you. Can you explain that to me?

Hamm: ...Perhaps it's compassion. [Pause.] A kind of great compassion [29, p. 147]…

An implicit reference to the Bible can be found in Hamm's words: *Accursed progenitor!* [29, p. 98] when he characterizes his father. The following words from the Book of Job in the Bible come to one's mind: Let the day perish wherein I was born, and the night in which it was said, there is a man child conceived. [27].

When Nagg tells Nell a story about an Englishman, who could not get a pair of trousers from a tailor because of constant delays, he alludes to Bible, namely the story about the creation of the world: *God damn you to hell, Sir, no, it's indecent, there are limits! In six days, do you hear me, six days, God made the world. Yes Sir, no less Sir, the WORLD! And you are not bloody well capable of making me a pair of trousers in three months!* [29, p. 107]. Capitalization is used by the author for the sake of irony and produces contrast between six-day creation of the world and three-month making a pair of trousers.

While reading the play a reader definitely sees an allusion to Biblical episode about Noah:

Hamm: Let's go from here, the two of us! South! You can make a raft and the currents will carry us away, far away… [29, p. 116]

Hamm: I once know a madman who thought the end of the world had come. He was a painter and engraver. I had a great fondness for him. I used to go and see him, in the asylum. I'd take him by the hand and drag him to the window. Look! There all the rising corn! And there! Look! The sails of the herring fleet! All the loveliness! (Pause) He'd snatch away his hand and go back into his corner. Appalled. All he had seen was ashes [Pause]. He alone had been spared. [Pause.] Forgotten [Pause]. It appears the case is... was not so... so unusual [29, pp. 122-123].

According to the Bible flood was sent to earth by God and Noah, being the only one who knew about it, was instructed to build an ark in order to save his family and two of each species of animals. The ark would take Noah "away, far away", as it is mentioned in *Endgame*. In his quote Hamm speaks of "a madman, a painter and an engraver". From the Bible we know that Noah, planning to build a huge ark, was considered a mad man by everyone. The playwright also calls him a painter and an engraver because he himself built and painted the ark.

An interesting thing is that the most often repeated words found in *Endgame* are: punish [29, p. 92]; believe [29, p. 93]; suffer [29, p. 93; 96]; sufferings [29, p. 93]; die [29, pp. 95; 100; 106]; forgive [29, p. 96; 100]; love [29, pp. 96; 101]; death [29, p. 97]; dead [29, pp. 109; 125; 136; 143]; hell [29, p. 110; 118; 124]; resurrected [29, p. 117]; sinner [29, p. 128]; pray [29, p. 131; 152];

God [29, pp. 107; 115; 129; 131; 133]; hope [29, pp. 131; 132; 134]; Christ [29, p. 146]; compassion [29, p. 147] which are closely connected with Bible.

As Beckett's reader is an intellectual, it is impossible to decode the texts of the plays without enough knowledge of the Bible. In both plays by Samuel Beckett there are abundant Biblical allusions – both explicit and implicit ones. The structure of these allusions varies from a word or short phrase to the whole sentence.

Література:

1. Абрамова О. Ю. Алюзія у ліриці: функціональний аспект (на матеріалі поетичних текстів Й.О. Бродського, О. С. Кушнера) : автореф. дис... канд. філол. наук : 10.02.01 / Одеський держ. ун-т. Одеса, 1994. 15 с.
2. Ахманова О. С., Гюббенет И. В. «Вертикальный контекст» как филологическая проблема. *Вопросы языкознания.* № 3. 1977. С. 47–54.
3. Гарифуллина А. М. Аллюзии как трансляторы культурных кодов. *Вестник ВЭГУ*. 2011. № 4 (54). С. 74–79.
4. Гюббенет И. В. К вопросу о «глобальном» вертикальном контексте. *Вопросы языкознания*. 1980. № 6. С. 97–102.
5. Дронова Е. М. Стилистический прием аллюзии в свете теории интертекстуальности (на материале языка англо-ирландской драмы первой половины XX века) : дис....канд. филол. наук : 10.02.04. –Воронеж, 2006. –182 с.
6. Киосе М. И. Лингво-когнитивные аспекты аллюзии: на материале заголовков английских и русских журнальных статей : дис....канд. филол. наук : 10.02.20. М., 2002. 281 с
7. Лотоцька К. Стилістика англійської мови. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. 254 с.
8. Мамаева А. Г. Лингвистическая природа и стилистические функции аллюзии : автореф. дис....канд. филол. наук. М., 1977. 22 с.
9. Машкова Л. А. Аллюзивность как категорія вертикального контекста. *Вестник Московского университета*. Сер. 9: Филология. 1989. No. 2. С. 25–33.
10. Переломова О.С. Інтертекстуальність як системотвірна текстово-дискурсивна категорія. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2008. Вип. 34. С. 94–102. URL: http://www.zgia.zp.ua/gazeta/ VISNIK_34_10.pdf
11. Потылицына И. Г. Дискурсивный аспект аллюзивной интертекстуальности английского эссе: дисс....канд. филол. наук: 10.02.04. М., 2005. 213 с.
12. Скребнев Ю. М. Основы стилистики английского языка. (Fundamentals of English Stylistics): Учебник для ин-тов и фак. иностр. яз. 2-е изд., испр. М.: Астрель, АСТ, 2000. 224 с.
13. Тухарели М. Д. Аллюзия в системе художественного произведения : дис.... канд. филол. наук. Тбилиси, 1984. 167 с
14. Христенко И. С. К истории термина «аллюзия». *Вестник МГУ*. Серия 9. Филология. 1992. № 4. С. 38–44.
15. Христенко И. С. Лингвостилистические особенности аллюзии как средства создания подтекста (на материале романа М. Де Сервантеса «Дон Кихот» и призведений Б. Переса Гальдоса) : автореф. дис.... канд. филол. наук. М., 1993. 23 с.
16. Allusion / The Concise Oxford Dictionary. URL: http://www.oxforddictionaries.com/us/definition/american_english/allusion
17. Allusion // Online Etymological Dictionary. URL: http://www.etymonline.com/index.php?term=allusion
18. Allusion // Random House Webster's Unabridged Dictionary / Ed. Jess Stein [CD-ROM].
19. Allusion// Merriam-Webster's Online Dictionary. URL: http://www.merriam-webster.com/dictionary/allusion
20. Machacek G. Allusion. *PMLA122.2*. 2007. P. 522–536.
21. Maltzev V.A. An Introduction to Linguistic Poetics. Минск: Высшая школа, 1980. 240 с.
22. https://www.kingjamesbibleonline.org/Proverbs-13-12/
23. https://docplayer.net/97327269-Biblical-imagery-and-echoes-in-the-plays-of-becket.html
24. https://www.bible.com/bible/111/GEN.1.NIV
25. https://www.bible.com/bible/compare/GAL.3.13
26. https://biblehub.com/niv/job/6.htm
27. https://www.bible.com/bible/1/JOB.3.KJV
28. https://www.bible.com/bible/1/jhn.3.16

Джерела ілюстративного матеріалу:

29. Beckett, Samuel Dramatic works. Volume III. New York: Grove Press, 2006. 509 p.

Отримано: 12 серпня 2019 року

Прорецензовано: 16 вересня 2019 року

Прийнято до друку: 23 вересня 2019 року

e-mail: irynakauza1989@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2019-7(75)-99-102

Кауза І. Б. Думка у думці як спосіб фіксації процесу мислення в прозових текстах романів Маргарет Дреббл. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2019. Вип. 7(75), жовтень. С. 99–102.

УДК 81'42.82-1.08.111

Кауза Ірина Богданівна,
аспірант, НУ «Львівська Політехніка»

ДУМКА У ДУМЦІ ЯК СПОСІБ ФІКСАЦІЇ ПРОЦЕСУ МИСЛЕННЯ В ПРОЗОВИХ ТЕКСТАХ РОМАНІВ МАРГАРЕТ ДРЕББЛ

Думка у думці (ДуД) володіє структурно-смисловими рисами, які увиразнюють її комунікативну природу: інтимність, віртуальність, відсутність логіки, обриви логіки, присутність незвичних логічних зв'язків, заплутування, розтягування, або раптову компресію смислу, смислове нагромадження, або ж навпаки смислову розмитість, полікодування смислів. Спостереження над мовою англійськомовних постмодерністських романів М. Дреббл дають підстави говорити про те, що дискурсна зона персонажа і дискурсна зона наратора, які виникають на тлі системи способів передачі мовлення, а також перебувають в наративному діалозі, розвивають в читача уявлення про персонажа як про мисленнєво-мовленнєву особистість і водночас як художній інтелект, розум, а також уможливлюють автора імпліцитно виражати своє ставлення до подій, що відбуваються в тексті.

Ключові слова: *Думка у думці, дискурс персонажа, дискурс наратора, автор, нарація.*

Iryna B. Kauza,
Post-graduate student
National University "Lviv Polytechnic"

OPINION IN THOUGHTS AS A METHOD FOR FIXING THE THINKING PROCESS IN THE PROSE TEXTS OF MARGARET DRABBLE

Thought in thought has structural-semantic features that express its communicative nature: intimacy, virtuality, lack of logic, breaks of logic, the presence of unusual logical connections, entanglement, stretching, or sudden compression of sense, sense accumulation. Observations on the language of English-language postmodern novels by M. Drabble give reason to say that the discourse zones of the character and narrator, which arise against the background of the system of modes of broadcasting, as well as being in narrative dialogue, develops in the reader the idea of the character as a thinking and speech personality as artistic intelligence and also enables the author to implicitly express his attitude to the events occurring in the text.

In fact, all the communicative sphere of the text of art appears in front of the reader in the form of two discourse zones – the narrator and the characters. Interacting with each other, these two zones form a discursive (thinking-speaking) space of artistic text. And if the narrator's narrative manner is a reflection of the written form of the language and formed by the compositional and speech forms of the narrative, then the thinking and speech activity of the character – its conversational mode of a particular textual age is reflected in the architectonic and speech forms of the text.

Key words: *Thought in thought, character discourse, narrator discourse, author, narration.*

Думку у думці (ДуД) вирізняє характерологічна ознака, властива англійськомовним прозовим текстам постмодернізму – психологічна образність акцентуйованих психічних репрезентацій «здогаданок персонажа, що можуть знеобачка промайнути в ендофазних формах персонажного дискурсу – більшою мірою, аніж інші його способи й форми» [5, с. 211].

М.М. Бахтін, говорячи про взаємодію автора і персонажа в художньому творі, вказує на те, що читач бачить твір саме через призму автора. «Кожен момент твору даний нам в реакції автора на нього, яка охоплює і мовленнєву ситуацію, і реакцію персонажа на неї» [2, с. 39].

Фактично вся комунікативна тканина художнього тексту рельєфно постає перед читачем у вигляді двох дискурсних зон – наратора та персонажів [4, с. 112]. Взаємодіючи між собою, ці обидві зони формують дискурсний (мисленнєво-мовленнєвий) простір художнього тексту. І якщо оповідна манера наратора є відбиттям писемної форми мови і сформована композиційно-мовленнєвими формами наративу, то мисленнєво-мовленнєва діяльність персонажа – її розмовного модусу конкретної текстової епохи відбита в архітектоніко-мовленнєвих формах тексту [4, с. 226].

Власне авторське (author discourse) й персонажне мовлення (character discourse), упродовж тривалого часу безугавно перебуває в полі зору різних дослідницьких шкіл гуманітарних студій (Балли, 2001; Бахтин, 1979; Бенвенист, 2002; Блох, Сергеева, 2011; Гончарова, 1984; Кожевникова, 1977; Лотман, 1970; Максимова, 2005; Отье-Ревю, 1999; Падучева, 2002; Комаров, 2010; Труфанова, 2001; Чумаков, 1975; Banfield, 1982; Cappelen, Lepore, 1997; Cohn, 1978; Fludernik, 1993; Jahn, 1992; Marnette, 2005; McHale, 1978; Sanders, Redeker, 1996; Short, 1996; Tannen, 2007; Thompson, 1996; Vandelanotte, 2009).

У комунікативній парадигмі форми мовомислення наратора та персонажів аналізуються на різних рівнях: семантичному, синтаксичному та з урахуванням екстралінгвальних чинників – ситуації спілкування, комунікативного спрямування. Адже саме дискурс є центральною інтегральною одиницею мисленнєво-мовленнєвої діяльності, яка відображається у тексті-комуніканті [9, с. 301]. Художній текст сприймається як комунікативне ціле і передбачає розгляд його частин як елементів реального спілкування. Найважливішими елементами в комунікативному просторі тексту є двочленна опозиція: «дискурс наратора – персонажний дискурс» [5, с. 136-137].

Способи фіксації авторської оповіді в прзових текстах М. Дреббл є частиною стильової системи письменниці і найпоширенішими формами висловлення, тому питання про механізм документування авторської оповіді в романах письменниці є закономірним.

Якщо дискурс наратора бере участь у створенні композиції, розкриваючи ситуацію ззовні в її часово-просторових та причинно-наслідкових зв'язках з подіями сюжету, то персонажний дискурс розкриває художні події із середини, наповнюючи їх індивідуально-психологічними та емоційними імпульсами.

Фактурою романів письменниці виступає нарація як організуючий принцип художнього дискурсу. Незалежно від того, чи ведеться оповідь від 1-ї, 2-ї чи 3-ї особи, ця особа є носієм авторського погляду, виступає як реальний автор, а її мовомислення або розповідь є авторською нарацією [14, с.104]. Беручи до уваги той факт, що (за нашими спостереженнями) на нарацію припадає до 65-70% (і 70% ДуД реалізуються саме в нарації) обсягу романів М. Дреббл, то й основна увага зосереджена саме на ній. Більше того нарація та мовомислення персонажів – це неподільні структури художнього тексту, а саме введення безпосереднього мовомислення персонажів в структуру художнього тексту супроводжується проникненням «авторського реплікування та коментування в чуже мовлення» [7, с. 145]. Як мовленнєві форми, які конституюють художній текст, традиційно розглядається дискурс наратора, якому належить головна роль і який охоплює основний корпус текстів, документуючи основні інформативні, комунікативні, прагматичні та естетичні завдання, і дискурс персонажів. Їхня функціональна дієвість виявляється у диверсифікації сюжетних висловлень наратора як способу творення тексту, «наданні йому відмінних стилістичних відтінків»[19, с. 108].

ДуД у сфері фіксації процесу мислення в авторській оповіді романів М. Дреббл виступає способом копіювання та рефлексії глибинних структур людської свідомості. Такі глибинні структури світосприйняття та світобачення відображаються у ДуД, якій властивий ряд характеристик, які виходять за звичні рамки ординарного мовлення – місткість і стислість одночасно, редукованість або, навпаки, розширення форм, образність, символічність та ін. Такі характеристики ДуД дозволяють стверджувати, що вона в системі інших способів документування авторської оповіді в прозових текстах М. Дреббл є відображенням істинної свідомості персонажів, більше того розкриває певні процеси їхньої психіки.

ДуД – це контактна типологічна ланка між зовнішнім і внутрішнім мовленням, бо саме вона підсилює структурно-семантичні зв'язки фактичного, озвученого мовлення та мовлення про себе. Це форма асиміляції дискурсної зони персонажа контекстом дискурсної зони наратора, а також опосередкованої, непрямої оцінки автора.

У процесі аналізу способів документування авторської оповіді з безпосереднім імплементуванням у неї конструкцій з ДуД нами були виокремлені наступні репрезентативні способи, до яких вдавалась у своїх романах М. Дреббл:

1. Репрезентуючі компоненти. За результатами дослідження визначено особливості дії двох різнонаправлених тенденцій уживання РК у романах М. Дреббл – до уніфікації та диверсифікації у системі РК та до комбінаторики та дистанційності в розміщенні РК. У романах письменниці РК виявляють тенденцію до уніфікації, дистантності, фіксованого порядку слів і субє'ктивізації (тобто впливу частин мови на документування авторської оповіді через РК). РК, які виступають способом вербалізації мислення – це, в основному, предикатні слова або структури, такі як: counsel, meditate, speculate, think, wonder, understand, expect, brood, muse, recognize, sippose, perceive, ponder, reflect etc. Для прикладу:

'She wondered what her mother would have made of Amelia, Magnus, Gabriel, Cleila and Annuciata, let alone Sebastian and Candida. She hardly knew what she thought of them herself, she could not tell whether they were names exotic to the point of absurdity, or whether they were strange to her alone.' [34]

У вищенаведеному приладовому пасажі ми спостерігаємо спрямованість РК з дискурсною зоною персонажа на виконання семантичного завдання вербалізації (репродукції) імпліцитного висловлення іншої особи, що і визначає її семантичну цілісність. Конструкції з багаторазовим введенням дискурсної зони персонажа стають поліпропозиційними [2, с. 9], адже в персонажний дискурс включається нове введення і нова конструкція прямого чи непрямого мовлення.

2. Модальні дієслова. Спосіб фіксації авторської оповіді в романах М.Дреббл з допомогою модальних дієслів (could, must have + Past Participle, can't have + Past Participle, might have + Past Participle, can, would) – це спосіб реалізації авторських тематичних завдань, важливий прийом характеристики і творення концептосфери персонажа, яка допомагає окреслити в ньому типове (загальноприйняте) та індивідуальне мислення:

Clara supposed that carelessness might have been forgiven, but not intention. And yet, at the same time, Annuciata might forgive her mother, had she needed to, because the intention was, Clara thought, so innocent, so lacking in harm. And yet, there again, she did not need to, because she would not have minded, however eccentrically christened; she could have worn such a name, as she could have worn Clara's green dress at that dance so many years ago. Clara often found herself wondering what her mother would think. [34]

У цьому варіанті прикладової бази простежуємо результати розмірковувань персонажа про стани інших персонажів та їхні ймовірні дії. Тут реєструємо модальні синтаксичні структури в різних їхніх виявах та симбіозах, які розкривають уміння персонажів зіставляти власні думки, міркування, аналізувати причинно-наслідкові зв'язки певних подій та станів, зважувати кроки, приходячи до специфічних висновків в кореляції з іншими персонажними мисленнєво-мовленнєвими виявами.

У цьому фрагменті тексту ми спостерігаємо на конкретних прикладах, що кожне попереднє висловлювання є прелімінoване смисловому елементу наступного висловлювання – кожна нова ланка в такому ланцюжку виявляється предикатом до попереднього, вже даного. «Оскільки це дане (тема, думка) персонажеві відоме, його можна домислити, то автор обмежується тим, що говориться про цей підмет, тобто присудком. А це й приводить до чистої предикативності (в нашому випадку «модальної предикативності») у внутрішньому мовленні» [8, с. 343]. З точки зору психолінгвістики, предикативність – процесуальна функціонально-семантична категорія, яка співвідносить висловлення з ситуацією, яка його стимулювала [13, с. 220].

Аналізуючи вищеподаний фрагмент роману, можна стверджувати, що «модальна предикація» в сфері ДуД у процесі вербалізації авторської оповіді супроводжується встановленням зв'язків персонажа до поєднання смислів, тобто відношень стверджування або заперечення дійсності.

3. Редуковані фрази, короткі речення в структурі загального пасажу. В романах М. Дреббл є оказіональне вживання редукованих фраз, що відображають ДуД в процесі документування авторської оповіді. Їм властива певна незавершеність, обірваність висловлювання, пунктирність:

'Oh well then, oh my...' Cleila thought, but, spreading her hands in eloquent yet modest emphasis, said, 'in that way I can't see why you even bother to think about him.' [34]

У цьому пасажі тексту дослідження контекстуалізованого фрагмента ДуД у процесі вербалізації мислення персонажа лімітовані, короткі і, власне, обірвані фрази демонструють його внутрішню непевність та переживання. Імпліцитна думка в кореляції з мовою тіла (жестами), описаними автором в якості інтенсифікації висловлення про себе, нівелюють подальше висловлення вголос, акцентуючи увагу на тому, що «внутрішнє і приховане» є завжди істинним і правдивим, а «озвучене для загалу» може бути оманливим і неправдивим. Таким чином М. Дреббл використовуючи ДуД не лише підсилює комунікативний аспект мовомислення, вона шляхом психологізації мовомислення також провокує «залученість», проникнення читача у внутрішній світ персонажа, розкриття їхнього істинного Я.

4. Лексичні і граматичні повтори. Повтори є певним спонуканням, фактором, що провокує перехід на егоцентричне мовомислення. Ю.М. Лотман вказує на близькість автокомунікації з поетичним мовленням, в якому спостерігаються численні повтори та відслідковується певний ритм [1, с. 9]. У своїх романах М. Дреббл вдається до такого способу фіксації процесу вербалізації мислення з метою розмежування загального та особистісного, з метою створення комунікативної системи «Я- -Я», в якій не залишається ніякого відгомону загальних правил чи канонів, а присутнє лише те, що дійсно має значення і є життєво важливим для персонажа. Прикладом такого емоційно спрямованого та експресивно забарвленого способу документування авторської оповіді з залученням ДуД може бути нищеподаний пасаж роману:

Clara had always supposed that such people as Cleila, so strange, so lovely, so clever, so undismaying, must somewhere exist, but she had never yet seen quite such a promising, hopeful example: and she had begun to think, to think that she had created herself, through her own imagination, the whole genre. She had wanted such people to exist, so dressed, so independent, so involved; she had needed them, so she had presupposed them. And here, as she slowly realized, was a woman who was the thing that she had presupposed. She stood, and watched the felicity of her own invention, and experienced the satisfaction of her recognition. [34]

5. Конструкції питальних речень. Сегменти тексту романів М. Дреббл, в яких ДуД з вкрапленнями в неї конструкцій питальних речень в процесі документування авторської оповіді, реалізують певні художні завдання: вони сприяють сценічній драматизації тексту, провокують наочне уявлення про внутрішні переживання та дилеми персонажа і активізують експресивність тексту, яка є основою його прагматичного впливу:

She stood staring at the yellow-flowered tablecloth, as phrases formed and reformed in her head, but she said nothing. She did not know why she should feel such fear, because she felt for her mother not respect, but contempt: and why should she lack courage before someone whose attitudes, the way she saw that, were to her so transparently, pettily contemptible? [34]

У наведеному приладовому сегменті тексту письменниця слідує загальноприйнятому канону постмодерністської методологічної парадигми у створенні емоційно-художнього впливу на потенційного адресата – відтворити фігуру дійсності, а не описати її. Така синтаксична організація твору провокує читача заглибитись у внутрішній світ персонажа та замислитись над проблемами і контроверсійними питаннями, які його турбують. Конструкції ДуД з вкрапленнями питальних речень (де персонаж задає собі питання, яке його турбує і прагне знайти на нього відповідь) набувають переважно суб'єктивної форми, яка характеризується більшою індивідуалізованістю та емоційним насиченням.

6. Наявність іноземних вкраплень та складних слів (sophisticated words). Накопичення іноземних фраз та складних для сприйняття слів (невластивих для загального корпусу текстів романів М. Дреббл) у конструкціях ДуД, надають фрагментарного характеру уривкові тексту, в якому вони присутні. Вони є результатом детального відбору письменника, адже ілюструють того чи іншого персонажа з необхідної авторові сторони, а отже слугують фактором художнього впливу на потенційного адресата.

У своєму романі "Jerusalem the Golden" письменниця оказіонально вживає прості висловлювання або крилаті фрази французькою мовою, щоб продемонструвати інтелектуальну стадію розвитку героїні роману Клари, яка володіє французькою на високому рівні (більше того здатна «думати» французькою мовою):

But she could see that his heart was not in it. And truly, she could not blame him. She could hardly bear to think the thought, but it did seem to her that anyone who had lived for so many years with her mother could be excused for a certain lack of joire de vivre. [34]

Клара, все ж, не прагне персонального розвитку, не бачить сенсу у самовдосконаленні для досягнення професійного підвищення та процвітання. Її основною життєвою позицією є розвиток в плані досягнення сімейного благополуччя. Розумні фрази та слова «високого рівня» (sophisticated words and phrases) є рідкісними в її оригінальних висловлюваннях чи мовомисленні Клари. М. Дреббл вдається до вкраплень таких слів у мовомислення героїні, коли прагне донести до потенційного читача, що, власне, ці слова слугують вираженням думок уніфікованих, продиктованих суспільством, а не відображенням мислення самої Клари. Наприклад:

The bosomy metaphor is appropriate, for Clara developed young to the astonishment of her contemporaries, who had convinced themselves that sexual and intellectual precocity never coincided. Clara regarded her own development with unreserved satisfaction, for she knew that it promised well. By the time she was fifteen, her stock in the school rose enormously by virtue of the fact that she was constant recipient of billets-doux form from the boys of the neighboring Grammar School. The girls in her class, who had hitherto regarded her as relatively plain, and as non-starter in the fashion stakes, with no notion of how to twist a school beret or hitch a school skirt, quickly reconsidered their assessment of her, as she found herself elected to an honorary membership of the fastest, smartest coterie. And Clara, from the very beginning, was quite aware of all their attitudes. [34]

Отже, ДуД у романах письменниці має тенденцію відбивати нарацію, вона не є загальновживаним, структурним утворенням в тексті, а радше виявляє себе як вкраплення у процесі наративного процесу. ДуД – типологічна ланка внутрішнього мовлення художніх текстових співбесідників, наділених антропоморфними ознаками – наратора і персонажа. Вона зміцнює структурно-семантичні зв'язки мовлення про себе – думку у думці (ДуД) як одну з ендофазних форм невласне-прямого мовлення у фактурі персонажного дискурсу. Це форма глибокої психологічної контамінації дискурсної зони персонажа оповідним контекстом дискурсної зони наратора, а також авторської оцінки, однак не прямої, а опосередкованої. При її використанні в романах М. Дреббл зникає все, що не має першочергового значення для персонажа і не виходить поза межі його фізичного Я.

Література:

1. Балли, Ш. (2001). *Общая лингвистика и вопросы французского языка*. М., 416 с.
2. Бахтин, М. М. (1979). *Эстетика словесного творчества.* М., 423 с.
3. Бенвенист, Э. (2002). *Общая лингвистика*. М., 448 с.
4. Бехта, І. А. (2010). *Оповідний дискурс в англомовній художній прозі: типологія та динаміка мовленнєвих форм*: дис. … д-ра філол. наук: спец. 10.02.04 – германські мови. Л., 390 с.
5. Бехта, І. А. (2013). *Авторське експериментаторство в англомовній прозі XX століття*. Л., 268 с.
6. Блох, М. Я. & Сергеева, Ю. М. (2011). *Внутренняя речь в структуре художественного текста*. М., 180 с.
7. Волошинов В. Н. Марксизм и философия языка. – Л.: Прибой, 1930. – 157 с.
8. Выготский, Л. С. (1982). Мышление и речь. М., 361 с.
9. Головенко Ю. А. Основные принципы структурно-семантической организации текста и методика ее исследования : дис. Доктора дилол. Наук : 10.02.04. Л., 1982., 339 с.
10. Гончарова, Е. А. (1989). *Категории автор-персонаж и их лингвостилистическое выражение в структуре художественного текста:* автореф. дис. на соиск. учен. степ. д-ра филол. наук: спец. 10.02.04 – германские языки. Л., 32 с.
11. Кожевникова, Н. А. (2002). „Чужая речь" в изображении Ф. М. Достоевского. *Вестник МГУ. Сер. 19. Лингвистика и межкультурная коммуникация*. № 1. С. 120 – 130.
12. Комаров, А. С. (2010). *Конструкции, вводящие чужую речь, в художественном тексте*: дис.... канд. филол. наук : спец 10.02.04 – германские языки. М., 214 с.
13. Красных В. В. (2003). «Свой» среди «чужих» : миф или реальность? М., 375 с.
14. Лесскис Г. А. (1963). О зависимости между размером предложения и его структурой в разных видах текста. Вопр языкознания. №3. с. 92-112.
15. Лотман, Ю. М. (1970). *Структура художественного текста. Семиотические исследования по теории искусства*. М., 284 с.
16. Максимова, Н. В. (2006). „*Чужая речь" как коммуникативная категория:* автореф. дис. на соиск. учен. степ. д-ра филол. наук: спец 10.02.01 – русский язык. СПб., 41 с.
17. Отье-Ревю, Ж. (1999). „Явная и конститутивная неоднородность: к проблеме другого в дискурсе". *Квадратура смысла: Французская школа анализа дискурса* (сс. 54 – 94). М.: Прогресс.
18. Падучева, Е. В. (1996). *Семантические исследования (Семантика времени и вида в русском языке; Семантика нарратива).* М., 464 с.
19. Солганик Г. Я. (2002). Стилистика текста. М., 256 с.
20. Труфанова, И. В. (2001). *Прагматика несобственно-прямой речи*: автореф. дис. на соиск. учен. степ. д-ра филол. наук: спец 10.02.04 – германские языки. Н. Новгород, 41 с.
21. Чумаков, Г. М. (1975). *Синтаксис конструкций с чужой речью*. Киев, 220 с.
22. Banfield, A. (1982). *Unspeakable Sentences. Narration and representation in the language of fiction.* L., 331 p.
23. Cappelen, H. & Lepore, E. (1997). *Semantic Theory and Indirect Speech*. ProtoSociology. №10, P. 4 –18.
24. Cohn, D. (1978). *Transparent Minds*. *Narrative Modes for Presenting Consciousness in Fiction*. Princeton, 323 p.
25. Fludernik, M. (1993). The fictions of language and the languages of fiction: the linguistic representation of speech and consciousness. – L., P. 309 – 311.
26. Jahn, M. (1992). Contextualizing Represented Speech and Thought. *Journal of Pragmatics*. № 17. P. 347 – 367.
27. Marnette, S. (2005). *Speech and Thought Presentation in French. Concepts and strategies*. Amsterdam, 397 p.
28. McHale, B. (1978). Free Indirect Discourse: A Survey of Recent Account. *A Journal of Descriptive Poetics and Theory of Literature*. № 3. P. 249 – 287.
29. Sanders, J. & Redeker, G.(1996). Perspective and the Representation of Speech and Thought. *Worlds and Grammar*. Chicago, 317 p.
30. Short, M. (1996). *Exploring the Language of Poems, Plays and Prose*. L. & N. Y, 399 p.
31. Tannen, D. (2007). *Talking voices. Repetition, dialogue, and imagery in conversational discourse.* Cambridge, 245 p.
32. Thompson, G. (1996). Voices in the Text: Discourse Perspectives on Language Reports. *Applied Linguistics*. № 17. P. 23 – 47.
33. Vandelanotte, L. (2009). *Speech and Thought Representation in English: A Cognitive-Functional Approach*. Berlin, N.Y., 401 p.

Джерела:

34. Margaret Drabble. Jerusalem The Golden (electrnic source).
35. Margaret Drabble. The Pure Gold Baby (electrnic source).

Отримано: 15 вересня 2019 року

Прорецензовано: 8 жовтня 2019 року

Прийнято до друку: 8 жовтня 2019 року

e-mail: krupkalub@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2019-7(75)-103-105

Крупка Л. О. Дороги Донбасу в художній концепції Сергія Жадана (за романом «Інтернат»). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2019. Вип. 7(75), жовтень. С. 103–105.

УДК 821.161.2 – 3.09

Крупка Любомир Олександрович,
аспірант, Рівненський державний гуманітарний університет

ДОРОГИ ДОНБАСУ В ХУДОЖНІЙ КОНЦЕПЦІЇ СЕРГІЯ ЖАДАНА (ЗА РОМАНОМ «ІНТЕРНАТ»)

У статті на прикладі роману Сергія Жадана «Інтернат» досліджуються особливості осмислення російсько-української війни у сучасній художній свідомості. З'ясовано, що письменник насамперед звертає увагу на територію, яка змінюється через постійний рух центрального персонажа. Показано, що сюжетний хід твору будується на топосі дороги, як способі найширше зобразити колективний портрет мешканців Сходу, окреслити їхні життєві стратегії та ставлення до війни; це питання є своєрідним маркером, що ділить загал на «своїх» та «чужих». Зроблено акцент на еволюції головного героя: від пасивного спостерігача до активного учасника подій.

Ключові слова: *топос, дорога, самоідентифікація, війна, Донбас.*

Liubomyr Krupka,
postgraduate student, Rivne State University of the Humanities

ROADS OF THE DONBAS IN THE ARTISTIC CONCEPT OF SERHII ZHADAN (BASED ON THE NOVEL "THE ORPHANAGE")

The article explores the features of comprehension of the Russian-Ukrainian war in contemporary artistic consciousness basing on the novel "The Orphanage" by Serhii Zhadan. It is revealed that the first attention of the author is drawn to the territory that is changing due to the constant movement of the central character. The narrative of the novel is built on the topos of the road, as a way to broadly describe a collective portrait of the inhabitants of the East, outline their life strategies and attitudes to war. In "The Orphanage" the territory of Donbas is described in several dimensions: an integral part of the state, which needs urgent help of all Ukrainians; native land, place of memory and reminiscences; deadlock, lethally dangerous land from which there is no way out. Road in the novel is represented by the following locations: trails, paved road, railway tracks, off-road. On his way, the protagonist – Pasha, a school teacher, meets people of different social status, age, personal experience, political views and moral attitudes, but united by a common desire to survive and return to the familiar world. Each of them has their own vision of war. This issue is a specific marker that divides the people into "ours" and "others". In the beginning of the novel, the protagonist avoids the choice and adheres to the position of a passive observer; however, overcoming the lethally dangerous road, getting to know the inhabitants of the East and getting to know his nephew in a new way, Pasha learns to take responsibility. A special place in the character system is Sasha's image. He is a representative of the youngest generation, although he is brought up in the orphanage, but unlike the rest of the characters, he has a family consciousness and a clear pro-Ukrainian position.

Key words: *topos, road, self-identification, war, Donbas.*

Постановка проблеми. Про сучасну російсько-українську війну написано багато книг. Кожна з них має свою мистецьку та суспільну цінність. Зазвичай у таких творах відтворюються воєнні реалії та долі людей: жертв, очевидців та учасників подій. У романі «Інтернат» Сергія Жадана все по-іншому. Насамперед письменник звертає увагу на територію, яка змінюється через постійний рух центрального персонажа.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Твір Сергія Жадана відразу став літературною подією. У книзі «Гібридна топографія» Ярослав Поліщук вказує на три чинники, що сприяли популярності роману: тема війни, постать автора та топос Сходу України [4, с. 161]. Літературознавець Євгеній Стасіневич акцентує увагу на динамічній моделі розвитку подій у творі: «дійти, забрати, десь переночувати, щось поїсти, повернутися додому» [6]. У праці «Чорний романтик Сергій Жадан» Іван Дзюба наголошує на оригінальності стилю, назвавши його «чорним романтизмом» [2, с. 40]. Оксана Пухонська в монографії «Літературний вимір пам'яті» розглядає локацію інтернату у символічному ключі, стверджуючи, що «це насамперед характеристика сучасного Донбасу, позбавленого родинних, національних, історичних цінностей» [5, с. 255]. Проте згадані рецензії не вичерпують дослідницького потенціалу тексту Сергія Жадана.

Мета і завдання дослідження: проаналізувати мотив дороги, як вагомого естетично-психологічного чинника у розгортанні сюжету, кодифікації героїв та моделюванні системи цінностей.

Виклад основного матеріалу. У романі С. Жадан проводить героя символічною дорогою внутрішніх змін, котрі відкривають нові виміри ідентичності. Дорога в романі представлена стежками, асфальтом, коліями, бездоріжжям. Велика кількість ледь протоптаних стежок символізує широкий спектр вибору головного героя. Це стежки «від» і «до» – від однієї мети до іншої. Саме одна така стежка веде від вокзалу до Інтернату, по якій рухаються люди на чолі з Пашею. Асфальт, як широка тверда дорога з розгалуженою сіткою автомагістралей з'єднує населені пункти, дає можливість залишитись чи покинути територію Донбасу. Такою дорогою курсують місцеві автобуси та маршрутні таксі. Залізничні колії тягнуться невідомо куди і невідомо де закінчуються, залишаючи за собою лише малі та великі занедбані станції, де часто опиняються герої роману. Топос бездоріжжя – визначальний у творі, поля, ліси, галявини складають значну частину території, яку долає головний герой. Неструктурована місцевість дезорієнтує персонажів, оприявлюючи їх життєву безвихідь, що переросла в апатію та байдужість: «Хочеться сісти й відпочити. Щоб нікого не бачити. Щоб нікого не чути. Щоб забути всі ці звуки й запахи. Забути вокзал, забути автобус, розбиту дорогу, місячні пейзажі за вікном, нещасних подорожніх, що бредуть січ-

невими полями, чорний простріляний наскрізь ліс, темні будинки, налякані голоси, вікна, за якими немає жодного життя, перехрестя, за кожним із яких на тебе може чекати смерть» [3, с. 321].

Дорога головного героя розпочинається із автобусної станції. Уже з перших кроків з'являється тривожний настрій, спровокований гнітючою тишею зазвичай людного місця: «Щось не так, думає він, щось тут не так. Жодної живої душі, жодного голосу. Навіть локомотивів не чути. Навіть торгівлі немає. Темно-синій сніг підтікає водою, погода мало не плюсова, але небо в хмарах, волога висне в повітрі, іноді переходячи в ледь відчутний дощ, далі на коліях стоїть туман, і в цьому тумані не чути ні голосів, ні кроків» [3, с. 14]. З розвитком дії тривога наростає: автобус під'їжджає до блокпосту. Військові в темних касках стоять біля бетонної загорожі, їхня брудна форма навіює страх. Автор акцентує увагу на похмурій атмосфері через символіку пошарпаних прапорів невизначеного кольору: війна триває довго, синьо-жовті барви розмив дощ та випалило сонце, і, як стяг набув сірого кольору, так і навколишній світ все втратив чіткість: неможливо чітко класифікувати людей на ворогів та однодумців, неможливо чітко окреслити державні кордони. Навколо панує хаос. Пашу обступають військові, вимагають документи, лаються та поводяться агресивно, відповідно реагують і цивільні, перетворюючи формальності на бурхливе з'ясування стосунків. Головний герой опиняється в ситуації незахищеності: кожен його крок жорстко контролюється, піддається сумнівам ідентифікація особи та здійснюється постійний тиск. Саме з автобусної станції Паша починає розуміти ситуацію в якій він опинався.

Відтак головний герой залишається на узбіччі. Весь його подальший шлях складається з асфальту, витоптаних стежок, польових доріг. Повз нього проїжджають автобуси, джипи, військові вантажівки з неідентифікованими прапорами. Сергій Жадан постулює позицію головного героя на початку тексту, як спостерігача, не включеного у суспільно-політичний процес. Проте цей рух змушує Пашу задуматися над подіями, які навколо нього відбуваються. Дивлячись на солдат, він прагне з'ясувати, принаймні для себе, хто з них добровольці, хто регулярна армія, що захищають одні, а що – інші. Паша – шкільний вчитель, і йому складно прийняти, що будівля освіти стає складом для зброї, а рідне селище перебуває під контролем військових.

Дорога, яку він повинен подолати, набирає обертів, захоплюючи головного героя у вир суспільно-політичних подій. Заклади освіти перетворюються на казарми військових, таким чином нівелюється функція шкіл, які не мають змоги навчати учнів. У свою чергу навколо автобусної станції розгортається широка мережа дрібних барів, де кожен військовий ділитися своїми «подвигами» з невибагливим контингентом закладу. Представники різних верст суспільства обговорюють політичну ситуацію Донбасу, даючи власну інтерпретацію подальшого розвитку подій.

Сюжетний хід твору будується на топосі дороги, як способі найширше представити мешканців Донбасу та окреслити їхні життєві цілі. На своєму шляху герой зустрічає різних людей, в кожного з них своє ставлення до війни, військових та вирішення конфлікту. Це питання є своєрідним маркером, що ділить усіх на «своїх» та «чужих». Кожен із «своїх» чи «чужих» відстоює власні інтереси та вступає в дискусії щодо суспільно-політичних проблем регіону. Саме це часто стає причиною конфліктів та ворожого ставлення до один одного.

Особливе місце в системі персонажів посідає образ Пітера – журналіста, який розповідає світові, що відбувається на Донбасі. Він може багато чого пояснити головному герою, поділитися життєвим досвідом, дати слушні поради, зокрема забрати батька з селища, поки ще влада не змінилася. Пітер – тип невід'ємного учасника суспільнозначущих подій, функція якого – донести до світової спільноти об'єктивну інформацію. Він прагматичний у своїх думках і детально аналізує події що відбуваються на Донбасі. Постать таксиста-ігуани ілюструє тип людей, для яких не існує непереборних перешкод та безвихідних ситуацій. Він розповідає останні новини з життя Донбасу, проте сам байдуже ставиться до того, що відбувається навколо, його навіть мало цікавлять мертві тіла, що лежать обабіч дороги. Таксист піклується лише про власну безпеку. Інстинкт самозбереження – домінантна риса характеру, яка рухає його вчинками та діями.

Наступною локацію, де опинається головний герой, є залізничний вокзал, будівля якого яскраво ілюструє травматичність та невизначеність подій, що розгортаються на цій території. «Вокзал фарбований у жовте, але під дощем фарба стала темною, важкою. Державні прапори з колон завбачливо зняли: розуміють, що армія місто залишає, краще не нервувати тих, хто сюди зайде слідом. При колонах кошики для сміття, переповнені яскравими обгортками та пластиком. Згори, на порожніх пляшках з-під коли, зависло кілька закривавлених бинтів. Кров теж яскрава» [3, с. 60]. Це тимчасовий прихисток жінок та дітей, які прагнуть втекти від небезпеки. Чоловіків дуже мало, тому Паша завжди перебуває під пильним контролем військових, що на кожному кроці перевіряють його документи. На цій транзитній території головний герой зустрічає великий натовп безпорадних людей. Ситуація змушує їх шукати інший шлях порятунку, ніж залізниця, тому вони долають велику відстань пішки. На цьому шляху автор показує людей різного соціального статусу, віку, особистого досвіду, політичних поглядів та моральних установок, проте об'єднаних спільним прагненням – вижити і повернутися у свій звичний світ. Кожний з них бореться власними методами. Жінка в розкішній шубі всіма силами захищає валізу, ставлячи матеріальне понад усе навіть у ситуації смертельної небезпеки. Маленька дівчинка Аннушка ні на крок не відходить від мами, керована страхом загубитися. Вишукано вбрана жінка несе великий мішок з коштовностями, сподіваючись завдяки їм розпочати нове життя. Старий чоловік усіляко підтримує дівчинку-підлітка, жертвуючи власними інтересами. Молода білявка впевнено крокує з пачкою цигарок в руці, збайдужіла до подій, що відбуваються навколо. Всі ці люди маюсь спільну мету – вийти за межі вокзалу та почати нове мирне життя. Кожен з них вплетений у сіті дороги, вибудовує свої шляхи, йде манівцями, рухається бездоріжжям, складає маршрути. Всі ці люди залучені в єдину матрицю топосу вокзалу, що генерує обмеженість їхнього пересування та самоідентифікації.

Територія інтернату – кінцевий пункт призначення героя, видається йому мертвою зоною, де, як і всюди, панує хаос та анархія: «На металевих воротах новий замок, навколо нього намотано довгий ланцюг. Фарбою на воротах написано: «Діти». /…/ Жодного вогню, жодного голосу. Вивіска вицвіла, хоча прапора над ганком уже немає» [3, с. 116]. Проте життя тут триває завдяки двом дорослим, що і у ситуації смертельної небезпеки залишилися із вихованцями, і на грані можливого забезпечують та захищають дітей – майбутнє покоління. Доглядальниця Ніна та фізрук Валєра – уособлення нетипового Сходу, тому вони перебувають у опозиції до місцевих жителів, що прагнуть своєрідної сатисфакції. Чоловік не покидає інтернату, адже любить свою роботу та дітей. І саме це почуття є джерелом безстрашності, з якою він протистоїть ворожо-

му оточенню. Образ Ніни виростає у творі до морального символу Донбасу. Хоча вона, так само як і Валєра, ностальгує за «тою країною», в якій почувалася впевнено і безпечно, проте, на відмінну від колеги, має активну громадянську позицію: відверто звинувачує місцевих жителів: їхня пасивність щодо важливих проблем в країні, на її думку, і спровокували війну. Зустріч із цими жертовними вчителями стає каталізатором змін головного героя. Він розуміє, що, подолавши зворотній шлях, знову зануриться у своє попереднє життя, однак ця думка викликала у нього не звичну байдужість, а занепокоєння. Нічого не зміниться, якщо пасивно спостерігати за тим, що відбувається навколо

Найважливіша частина шляху до самоідентифікації героя пов'язана із рухом у зворотному напрямку: з інтернату, через бездоріжжя до вокзалу, а потім – через блокпости до рідного дому. Важливим у цьому контексті бачиться те, що Паша повертається не один. «Швидко рухаються ламаною дорогою. Минають обгорілу арматуру, минають розбомблену зупинку. Проходять магазин, лишають позаду колодязь. Починається вулиця. Дога,безкінечна, тісно збудована. Цегляні будинки, гаражі, флігелі. Дірявий від осколків шифер. Приватний сектор. З обох боків тягнуться труби газогону» [3, с. 162]. Він долає шлях разом з племінником, який відіграє вирішальну роль у зміні світогляду Паші, ставши для нього другом та порадником. Саша добре обізнаний у всьому, що відбувається навколо, тому діє послідовно і методично. Він знає, що почали горіти склади і потрібно поспішати, щоб вогонь не перегородив їм дорогу. Саша – представник наймолодшого покоління, яке тверезо аналізує події, що відбуваються на Донбасі, більше того, чітко бачить причини війни. Він звинувачує місцевих у байдужості: коли зривали державний прапор, всі мовчки стояли і дивилися, позбавляючи у такий спосіб своїх дітей майбутнього. Оксана Пухонська слушно вказує на оригінальність авторського підходу до осмислення воєнних подій: «Його версія травми – це апатичність соціально активного покоління до стратегічно важливих подій, які, зрештою, визначають їх подальшу долю. Герої роману – типи, які тримаються осторонь сьогодення, як й історії загалом» [5, с. 256]. Хоча Саша є ще дитиною, але уже має сформовану психіку, чіткі життєві орієнтири та громадянську позицію, на відміну від свого дядька, який невпевнений у діях та емоціях.

Символіка дороги пов'язана з проблемою пошуку власного життєвого простору у широкому контексті Донбасу. «Цей загадковий Схід», як його називає дослідник Ярослав Поліщук, «тривалий час описували загальниками та стереотипами, аж доки на теренах Донбасу вибухнула війна» [4, с. 163]. У «Інтернаті» цю територію зображено полісемантично. Для українців – невід'ємна складова держави, що потрапила у небезпеку і потребує невідкладної допомоги: «Кому потрібні протизастудні засоби в місті, яке обстрілювалось важкою артилерією і яке ось-ось мали здати? Але це нікого не зупиняло: цілі колони і далі пропивалися з материка до оточених, іноді цілком очікувано потрапляючи під обстріли. Хоча зрозуміло було, що місто здадуть, що державні війська змушені будуть відійти, забравши з собою прапори Пашиної країни, і що лінія фронту так чи інакше відсунеться на північ, до станції, а отже, і смерть стане ближчою на якийсь десяток кілометрів» [3, с. 17]. Для персонажів – це рідний край, місце пам'яті та спогадів. Символіка Донбасу пов'язана також з обмеженістю його територій та позбавлення мешканців свободи вибору. «Ґрунт, на якому виростає богемний протест молодих, – зауважила Тамара Гундорова про героїв Сергія Жадана, – постмодерністська ситуація безбатьківщини й бездомності» [1, с. 27]. У творі неодноразово з'являються групи людей, які змушені переходити з одного місця на інше, але насправді вони пересуваються по колу, не розуміючи, що виходи перекриті. Кожен їхній рух супроводжується сумнівом та невпевненістю, під впливом страху через можливість недосягнення поставлених цілей.

Так, головний герой вирушає у небезпечну подорож, щоб повернути племінника у сім'ю, але приймає це рішення під зовнішнім тиском. На початку Паша зображується слабким, слухняним, безініціативним. Він – вчитель української мови, але не любить ні свою професію; ні предмет, який викладає; ні дітей, яких навчає. «Цей шлях – мотив дорослішання героя, символічного самоусвідомлення мешканців регіону в умовах фізичної й ідеологічної війни за пам'ять минулого і творення сучасності» [5, с. 255]. Племінник допомагає йому розібратися в багатьох життєвих ситуаціях, зрозуміти хто є хто у цьому конфлікті та сформувати уявлення про майбутнє свого краю. Паша відчуває свою відповідальність перед племінником та батьком. Бажання взяти під опіку своїх рідних стає каталізатором змін у сприйнятті головного героя. Дорога змінює Пашу, вчить бути відповідальним; вийти зі своєї «зони комфорту» і озирнутися навколо; оцінити, як змінилося його місто і що він може зробити, щоб наблизити перемогу: «Всім хочеться повернутися додому, всі люблять повертатись» [3, с. 334]. Таким чином, головний герой переживає психологічну еволюцію з інфантильної особи в цілісну індивідуальність, котра спроможну захистити своїх рідних та зайняти державницьку позицію у час суспільно-політичних трансформацій.

Висновки. У художній стратегії роману Сергія Жадана мотив дороги набуває множинних вимірів і символічних змістів. Подорож головного героя стає дорогою до себе, пізнанням власної сутності і екзистенційних вимірів людини в ситуації ціннісного і пошуку життєвих перспектив. У такий спосіб розставлено авторські акценти у трактуванні війни як кризи ідентичності.

Література:

1. Гундорова Т. Симптоматика «хворого тіла». *Критика*, 2010. Ч.7-8. С.24-28.
2. Дзюба І. Чорний романтик Сергій Жадан. Київ: Либідь, 2017. 112 с.
3. Жадан С. Інтернат. Чернівці: Меридіан Черновіц, 2017. 336 с.
4. Поліщук Я. Гібридна топографія. Місця й не-місця в сучасній українській літературі. Чернівці: Книги – XXI, 2018. 272 с.
5. Пухонська О. Літературний вимір пам'яті. Київ: Академвидав, 2018. 304 с.
6. Стасіневич Є. «Інтернат» Жадана: дорога до тихого дому. URL http://archive.chytomo.com/news/internat-zhadana-doroga-do-tixogo-domu (дата звернення: 01.09.2019).

Отримано: 5 вересня 2019 року

Прорецензовано: 16 вересня 2019 року

Прийнято до друку: 23 вересня 2019 року

e-mail: manasko86@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2019-7(75)-106-108

Мисик О. А. Кольористичний етнокультурний код у поетиці І. Калинця. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2019. Вип. 7(75), жовтень. С. 106–108.

УДК 811.161.2'42:[81:39 Калинець

Мисик Оксана Андріївна,
кандидат філологічних наук
Тернопільський національний медичний університет
імені І. Я. Горбачевського Міністерства охорони здоров'я України

КОЛЬОРИСТИЧНИЙ ЕТНОКУЛЬТУРНИЙ КОД У ПОЕТИЦІ І. КАЛИНЦЯ

У статті досліджено мовну об'єктивацію кольористичного етнокультурного коду в поетичних текстах І. Калинця. Простежено форми вербалізації білого, зеленого, золотого, синього, червоного та чорного кольорів, описано їх етнокультурну семантику. З'ясовано, що кольоративи у складі тропів осі псевдототожності у досліджуваних текстах характеризуються яскравим аксіологічним забарвленням, є полісемантичними й амбівалентними, часто апелюють до ментальної та емоційної сфер, частіше маркуючи сакральні ситуації любові, смерті, полісвітів (казковий, «чужий простір»). У структурі тропа кольоратив є дескриптором осмислюваного поняття, при цьому семантика кольору контамінується з етнокультурним значенням або нівелюється.

Ключові слова: *тропи, етнокультурний код, кольоратив, поетичний текст, І. Калинець.*

Oksana Mysyk,
Candidate Degree in Philology
Ivan Horbachevsky Ternopil National Medical University of the Ministry of Health of Ukraine

COLORISTIC ETHNOCULTURAL CODE IN I. KALYNETS' POETICS

The article deals with the study of the linguistic objectification of a coloristic ethnocultural code in I. Kalynets' poetic texts. The tropes of the axis of pseudo-identity selected from the collections "Awakened Muse" and "Slave Muse" are the material of the study.

It has been found that the coloristic ethnocode in I. Kalynets' poetry is objectified mostly in tropes with components indicating white, green, gold, blue, red and black colors. The forms of verbalization of these colors have been traced, and their ethno-cultural semantics has been described.

It has been established that color images in I. Kalynets' poetic thesaurus are polysemantic and ambivalent, usually appealing to the mental and emotional spheres. Colors as the components of the tropes of the axis of pseudo-identity more often mark the sacred situations of love (red), death (white, black), polyworlds (fairy-tale (gold), "alien space" (green)).

The ethno-cultural meaning of the color determines its descriptive function. The semantics of color is either contaminated with ethnocultural meaning or leveled. The image of the subject of comprehension is modeled by activation of the ethnocultural meaning of the color, while duplicating (white angel), intensification (black sadness) or giving a new quality (green moon), an indicating intertextuality (green Gospel).

I. Kalynets's associative-minded orientation on folk culture has been confirmed, peculiarities of the individual and authorial reception of Ukrainian ethno-cultural representations in his tropical system have been revealed.

Key words: *tropes, ethnocultural code, color, poetic text, I. Kalynets.*

Аналіз мови художніх творів в аспекті об'єктивації етнокультурної свідомості є одним із актуальних питань сучасних лінгвістичних студій. Подібні дослідження дозволяють не лише з'ясувати особливості мовомислення окремого автора як представника етносу, а й описати традиційні риси менталітету народу, простежити зміни в його культурному просторі на певному історичному етапі. Проблемі культурного потенціалу мовних знаків присвячені праці Т. Вільчинської, І. Голубовської, В. Жайворонка, Л. Савченко, М. Скаб, Н. Слухай та ін.

Метою запропонованої статті є аналіз об'єктивації кольористичного етнокультурного коду у поетиці Ігоря Калинця. Матеріалом дослідження послужили тропи осі псевдототожності, вибрані зі збірок «Пробуджена муза» і «Невольнича муза», у яких представлений «екзистенційний пласт світу українства», а мова творів є «істинним ціннісним генотипом українства» [3, с. 23-24]

Кольористичний етнокод у поетиці І. Калинця об'єктивується у тропах із компонентами – кольоративами, що реалізують етнокультурні уявлення, пов'язані насамперед із білим, зеленим, золотим, синім, червоним та чорним кольорами.

Білий колір реалізується формами *білий, біла*, *біле, білі,* оказіоналізмами *білогрекий* та *білотінні*, представленими частіше в метафоричних епітетах, що нерідко виступають компонентами метафори, персоніфікації, метафори-порівняння, порівняння тощо.

У поетичній картині світу І. Калинця білий колір зазвичай характеризується позитивним емоційно-оцінним забарвленням, є полісемантичним та експлікує низку етнічно зумовлених смислів, зокрема в об'єктній позиції: 1) «символ святості»: *І білий бог з осяяних верхів / косу відкине, радісно уздрівши / мадонну і дитя між лопухів* [1, с. 69]; *Білому Ангелові мало мого слуху / що обдаровує Троянду в росяне / зітхання* [2, с. 115]; *дочекалися снігу / як манни / білого переродження / душі пейзажу / прийдіте поклонітеся / посріблені волхви / з миром інею / з високим кадилом морозу* [1, с. 299] (у перших двох контекстах вказане значення увиразнює також сакральна семантика, властива суб'єктам осмислення – *Богу* та *ангелу*; у третьому – за допомогою кольоратива як дескриптора снігу моделюється сакральний образ опоетизованого зимового пейзажу); 2) «уособлення моральної чистоти»: *Хай на підложжі підлості пасуться титули, / останьмо чисті, як поярка – біла вовна* [1, с. 96]; *чиста моя лілеє / з білим бездонним серцем* [2, с. 277]; *з білих лялечок хмар / мов з останніх полотен Ментуха / вгадуєш білі постаті друзів / що залишились людьми* [1, с. 322]; *Я ваш тоді покинув дім, / кохання білотінні стіни / заслав доріг червоний дим* [1, с. 23]; *Цілую білі руки руж, / бліді вуста пелюсток. / Для наших просвітлілих душ / вони пречисте люстро*

[2, с. 52] (у двох останніх прикладах експлікується ознака «інтимності»: атрибут *білотінні* засвідчує перевагу світлого над темним через оксиморонний образ білих тіней, дескриптивна функція новотвору базується на актуалізації етнокультурного значення кольору, що моделює образ світлого, чистого почуття, а атрибути *пречисте*, *просвітлілі* увиразнюють псевдототожність *білі троянди – пречисте люстро для просвітлілих душ*); 3) «символ дівочої цноти»: *ноче, зібгана, як біле ложе у жмуття!*: *Не жадав він Твого віна і барв / преславного міста Острога – сяючі бані церкви на / червоному дні, – тільки барв трояндових уст, мечем / дівочий вінець здобувши. Ноче, зібгана, як біле ложе, / у жмуття! На сполох б'є балдахін німими дзвонами / золотої бахроми, на сполох кричать очі розп'ятої / невинності* [1, с. 253]; *Подейкують, що в її непорочний подолок / злітається вдосвіта біле птаство* [1, с. 78] (образи *білого ложа* та *білих птахів*, мотивовані етносимволікою кольоративу, контекстуально пов'язані з іншими образами, зокрема *очима розп'ятої невинності, дівочим вінцем* та *непорочним подолком*, через які опосередковано моделюється образ Діви); 4) «смерті»: *перед цими воротами / хам повинен зупинитися / ці ворота маленькі термопіли / за ними біле полотно / на зеленому лузі / недоторкана держава / поезії за яку ми також / спізнаємо смак крові* [1, с. 235] (тут значення смерті контамінується із семантикою полотна, яке в українській етнокультурі також асоціюється зі смертю, жертовністю; у вірші *біле полотно* як дескриптор поетичної творчості символізує жертовну працю, зокрема творчість поетів-дисидентів). Семантику смерті кольоратив *білий* об'єктивує і в таких контекстах: *а в льохах лиш біла кість / глодає ланцюги залізні* [1, с. 286]; *у білопіллі / біла панія / на білокість важить / білопілля се сніг / біла панія смерть / а білокість що козаком звалося* [2, с. 331-332]; *А нам може здатися, / що Витік – / слід останнього подиху на люстерку / от-от обірветься / раз і назавжди / у білу, / аж до чорного відчаю, ніч* [2, с. 492]; *біла карета забрала Вас / Никифоре* [1, с. 167]; *світлина Алли Горської / біле віконечко у нескінченність / за яким не видно овидів / ні синього ні зеленого навіть чорного / хто ще відійшов / не встигши потиснути руки / начебто вийшов по хліб і вино* [1, с. 281] (кольоратив *білий* виступає дескриптором *ночі* як локусу смерті та *карети* як медіатора між світами; в останньому контексті з поезії «Прощання», змальовуючи сакральну ситуацію переходу в потойбічний світ, митець вдається до білої барви для вираження контрасту між життям і смертю); 5) «символ світла» (*В білий день, день у день зі свічкою / серед люду, як на полюдді...* [1, с. 80]; *там залишилася / рука / яку я поцілував / у білий день* [1, с. 297]; *поверталися очі з мандрівки / зі світу білого* [1, с. 184]; *вже світу білого не видно / поза Тобою* [1, с. 269]; *І я вже по світі білім / вічним іду подорожнім* [1, с. 35]; *Ти – Білий Світ* [2, с. 461]; *вистраждай ніч останню / шелест білого місяця в очеретах* [1, с. 277]; *а білій зорі те / що згасла вона / мільйони літ до нас* [1, с. 125] (семантика світла разом із колірною ознакою, очевидно, послужили одним із мотиваційних чинників для авторського неологізму *білогрекий,* який поет вживає стосовно місяця: *Білогрекого місяця по золотих зарінках / я відвік зустрічаю як палець сам* [1, с. 37]; 6) «той, що уособлює красу (у стосунку до людського тіла)»: *Оглянувся – й в оці застигли / подолків повабливий сплеск, / білі заголені стегна* [1, с. 180]; *лиця зіперла лагідне овалля / на лебединих рук веселку білу* [1, с. 68]; *твоє тіло / білий човник / кинутий на поталу / мутній воді / асфальту* [1, с. 190] (псевдоототожнення тіла з білим човником засвідчує особливості авторського мовомислення, зумовленого, очевидно, асоціаціями з фольклорними образами білого личка, білих ручок, що символізували красу; інтенсифікацію зазначеної ознаки забезпечує протиставлення *білий – мутний*); 7) «символ життя»: *І враз діждався від свічки освідчення, / її безжального жала, як суду. / Чи ж маю право на біле тіло, / чи смію сподіватися свіччиного милосердя?* [1, с. 80]; *Та враз змія стрепенулась, / метнувши очицями лють, – / навколо білої шиї / тісну затягла петлю* [1, с. 177]; 8) «уособлення світлого (позитивного) як антипода темного (негативного)»: *інколи / видавалася Ти білою вороною / серед гайвороння* [1, с. 245]; *на біле мовив би / чорне / коли б не спізнав / на чорне мовлю біле / бо задля тебе* [1, с. 153-154]; 9) «символ смутку, скорботи»: *жаль мені / білої сльози* [1, с. 262].

Золотий колір представлений формами *золотий, золоті, золота, золоте, золотокора, яро-злота, золотовустий, щирозолотий, квітчасто-золотий* в об'єктній позиції у складі метафоричного епітета, що часто входить у структуру інших тропів координат псевдототожності, подібності, аналогії. У позиції об'єкта зіставлення кольоратив реалізує сім етнокультурних значень: 1) «атрибут сакрального»: *Від квітчасто-золотих фонів / відтулялися святі мої предки* [1, с. 27]; *Мандрує писанка по мисочках / із цибулиним золотим узваром* [1, с. 30]; *З розпуки дробилися на дровіття / золоті грона іконостасу* [1, с. 58]; *коли символом віри у землю / в її щолітній політок / стали два золоті колоски / лагідний герб черняхівський* [2, с. 42]. Здебільшого пряме значення кольоратива є нерелевантним, а сакральний образ моделюється через актуалізацію саме етнокультурного значення: *За один поцілунок сплачуєм вічну ренту / білогрекому місяцю і золотим небесам* [1, с. 37]; *Тепер я птахом полетів / за голубим солодким димом / в отецькім небі золотім* [2, с. 160]; *Лилося із твоїх очей / на мене золоте причастя* [1, с. 36]; *засвідчує археологія / городище чорнобору / золотокору столицю / священного дуба* [1, с. 140]; 2) «дескриптор надприродних істот»: *золоті вуса* (Перуна) *русалкам пішли на прикраси* [1, с. 61]; *Зустрічаєш мене, Ладо, на тихосвітніх горах / у золотому шоломі, мов Софійська дзвіниця* [1, с. 74]; 3) «символ достатку, багатства» (здебільшого кольоратив виступає дескриптором зернових культур): *лантух золотої пшенички* [1, с. 328]; *З води, з пречистої роси, / з дуги-веселки-радівниці, / із яро-злотої пшениці* [2, с. 88]; *на золотих коругвах / зійшов серп* [2, с. 327]; *під попелом ночі / під сном у сні / спить золотий сніп* [1, с. 148]; *остерігаюся пам'яті / про тендітні пелюстки / на наших золотих ланах* [2, с. 121]; 4) «уособлення чогось дорогого, цінного»: *У твому золотому оці мала невтішна слізка* [2, с. 119]; 5) «символ сонця»: *ти мурашко і навіть ти / лишайнику слухайте проповідь / золотовустого сонця* [1, с. 356]; *і мої віршики / забрали / один про сонечко / що як золота криничка* [1, с. 333] *золоті павучки сонцепаду* [2, с. 46]; *тільки сонце / п'є та п'є / калинову воду / через золоті соломинки* [2, с. 145]; 6) «маркер досконалості»: *Від стріхи до високих сцен / омелодійнена завія – / і щирозолотим вінцем / той герб обвила Соломія* [2, с. 67]; 7) «атрибут казкового»: *дорогою перестрів її (веселку) / князенко Соняшник / із золотим черевичком / в руці* [2, с. 144].

Зелений колір вербалізується атрибутивними формами *зелений, зелена, зелене*, *зелені, зеленіший, смарагдовий, смарагдова* та композитом *зеленолезі* в об'єктній позиції, де актуалізує такі етнокультурні значення: 1) «усталений атрибут рослин, природи» (поширений у творах, в яких поетизуються рослинні образи): *І тоді ти мене то підносиш, то нищиш, / спалюєш на зеленолезих ватрищах трав* [1, с. 72]; *атрус продукуватиме / зелені кульки оскоми* [1, с. 341], *стяг зелений лісу* [1, с. 142]; *нарешті і він* (травень) *замаює голову / смарагдовою короною* [2, с. 325]; *під зеленим наметом / винограду* [2, с. 15]; *Сумне і похилене Дерево – / зелена ліра мого краю, / журба Глібова* [2, с. 105]; *не тільки квіти і квітчасті шати – / пошматований мечами з усюди / зелений коровай вітчизни* [2, с. 482]. Нерідко саме актуалізація етнокультурних значень кольореми є клю-

чем до розуміння метафори: *А хтось опісля, за гутіркою, помітить, / як у зелені шибки сплесне позолота* [1, с. 42] (модель псевдоототожнення *листя – зелені шибки*); *ти потягнеш / на дно / зелену колиску / моєї вітчизни* [1, с. 301] (модель *природа – зелена колиска*); *аби воздати нам за барвінковість / за цупкість зеленої віри* [1, с. 320]; *зелене євангеліє лише гортає вітер* [1, с. 25] (сакральний образ природи осмислюється через об'єкт зіставлення – *зелене євангеліє,* що є інтертекстуальним та апелює до творчості Б.-І. Антонича); 2) «символ весни»: *зелений голос трави / коли це весна* [1, с. 305]; *Виплітають дівчата зелені вінки гаївок / бо нема без Коструба верб'яних весен* [1, с. 46] (через уподібнення *зелені вінки – гаївки* опоетизовується обрядовість весняно-літнього циклу); 3) «маркер «чужого» простору»: *зелений місяць / непосіяний зійшов* [2, с. 151]; *Зализує звали язиком зеленим місяць – / цей язичного апокаліпсису рахманний свідок* [1, с. 61] (подібне значення кольоратив реалізує як дескриптор місяця, що в міфології інтерпретується як «інше сонце» [4, с. 201]. Схожа семантична ознака лежить і в основі моделювання язичницького образу місяця / місячного світла через уподібнення його до зеленого дьогтю, зеленої втоми: *Заздрісний місяць зеленим дьогтем / всі ворота в селі у ту ніч обмазав* [1, с. 39]; *Тільки з куманця місяця зелена втома, / як спозадавна, ллється так само й нині* [1, с. 76]; 4) «уособлення незрілості, молодості»: *не пожадав я гіркоти / дівочості був на десять літ зеленішим дівчинко* [1, с. 108]; *зелене деревце / що боїться назвати / дідизною / грудку перегною* [1, с. 260]; *Світку у сповитку, / пуп'янку зелений* [2, с. 54]; *але не вір язикові / раз по раз блеє / бо ще зелений* [2, с. 253-254]; 5) «символ смерті»: *А лемешеві під лезо / з-поміж високих зел / приречено і тверезо / зелена змія повзе* [1, с. 177] або *І жінка до мене живо / подалася обіруч, / заклала собі на шию / смарагдовий обруч* [1, с. 177] (значення кольоративу контамінується з подібною семантикою фауноніма); 6) «атрибут демонічного образу»: *саме божевілля / вистромляє з очей як із-за ґрат / руки тонкі і зелені* [1, с. 277] (у такий спосіб автор моделює демонологічний образ божевілля).

Чорний колір представлений формами *чорний*, *чорна, чорне*, *чорні*, *найчорніше* в об'єктній позиції, де вони конотують вісім етносимволічних значень: 1) «символ смерті»: *Я повертаюсь навіки / на ваших руках / скам'янілих і непохитних / під чорним віком / панахиди* [1, с. 20]; *Замість весільної фати нап'яв фатум / чорну намітку на ясні очі* [1, с. 63]); *Ось вовче серце – чорний янгол смерті* [1, с. 172]; *Лежить наш труп у чорнім льосі / на дні німої самоти* [1, с. 248]; *нищить тіло чорним смерчем* [1, с. 279]; 2) «уособлення чогось важкого, безрадісного»: *найчорніше тисячоліття* [1, с. 29]; *з усіх чорних сторін білосвіту* [2, с. 43]; 3) «символ печалі, скорботи»: *Жінка з чорного металу, / жінка чорної печалі / над могилою припала / у мовчанні* [1, с. 69]; *Одну на цвинтарі я стрів – / зібгалась в ясну грудку, / щоб з домовиною у гріб / упасти в чорнім смутку* [2, с. 52]; *Пішло дівча у завійці / чорною вдовою* [2, с. 241]; 4) «дескриптор ночі»: *Чорні твої корови, як буй-тури, Іване, / несуть на рогах первісну ніч величаво* [1, с. 91]; 5) «атрибут, пов'язаний із чаклунством»: [криве зілля] *запродало / нечистому душу / по чорній книзі / віщує* [1, с. 175]; 6) «символ зла»: *за годину двобій з чорним / королем прокуратури* [1, с. 355]; 7) «маркер краси» (як дескриптор очей): *очі твої два чорні дзвони* [2, с. 49]; 8) «інтенсифікатор негативних відчуттів, емоцій»: *з чорної розпуки* [2, с. 505]; *слід останнього подиху на люстерку / от-от обірветься / раз і назавжди / у білу, / аж до чорного відчаю, ніч* [2, с. 492].

Червоний колір вербалізується форми *червоний, червона, червоне, червоні, багряні*, представленими, як і в попередніх випадках, в об'єктній позиції. Як дескриптор опоетизованих понять кольоратив реалізує такі етнокультурні значення: 1) «символ кохання»: *Раптом ця ніч, це одкровення червоне, / коли приходить кохання великий скрипаль* [1, с. 38]; *Ні разу на стикові наших долонь / не розцвіла червона ружа* [1, с. 78]; *на весільних багряних ложах / переливаються води життя* [1, с. 318]; 2) «атрибут вогню»: *Об руїни крешуть червоних блискавиць коні – / облюбовує собі Перун місце для капища* [1, с. 61]; *Бувало пустимо півня під Холодного безсмертя, / лопоче з полотна на полотно червоний...* [1, с. 95]; *Пробач мені! Я терпну від бажання / спалити видиво у полум'ї червонім* [1, с. 68]; 3) «символ крові»: *І з вуст по цілім коридорі / червоне гаддя поповзе* [1, с. 247]; *червона кров / дерев* [2, с. 31].

Синій колір представлений формами *блакитний, голубий, голубі, лазуровий, синій* в об'єктній позиції, де вони реалізують таку семантику: 1) «дескриптор неба»: *дзеркало синього неба* [1, с. 318]; *зі синього через блакить / до голубого лазурового / храму склепіння пісню / ілюзію здвигаємо / небо найнебесніше* [1, с. 330]; *небо розчинило / блакитний собор* [2, с. 433]; 2) «дескриптор моря»: *синій голос моря* [1, с. 305]; *Захочем вмерти, то умремо, / збудуєм з хвилі синій дах* [2, с. 167]; 3) «символ журби»: *віконце / головою не розбити / хіба під синім порогом / у сльозу зібгатись* [1, с. 105]; *І дні печалі голубі* [2, с. 80].

Отже, кольористичний етнокультурний код заґрунтований насамперед на шести кольористичних образах – білого, зеленого, золотого, синього, червоного, чорного. Для кольоративів релевантною є позиція об'єкта зіставлення. Етнокультурне значення кольоративу багато в чому визначає його дескриптивну функцію у цій позиції. Семантика кольору або контамінується з етнокультурним значенням, або нівелюється. Через актуалізацію етнокультурного значення кольоративу – дескриптора осмислюваного поняття – моделюється образ суб'єкта, наприклад, через дублювання (*білий ангел*), інтенсифікацію (*чорна печаль*) чи надання нової ознаки (*зелений місяць*), вказівку на мотив уподібнення (*зелене євангеліє*).

Здебільшого кольористичні образи в поетичному тезаурусі І. Калинця є полісемантичними та амбівалентними, зазвичай апелюють до ментальної та емоційної сфер. Кольоративи у складі тропів осі псевдоототожності частіше маркують сакральні ситуації любові (*червоний*), смерті (*білий, чорний*), полісвітів (казковий (*золотий*), «чужий простір» (*зелений*)).

Аналіз етнокультурних кодів у творах письменників різного історичного періоду дозволяє змоделювати етнокультурну картину світу українського народу у динаміці. У цьому вбачаємо перспективу подібних досліджень.

Література:

1. Калинець І. М. Зібрання творів : у 2 т. Київ : Факт, 2004. Т. 1 : Пробуджена муза. 416 с.
2. Калинець І. М. Зібрання творів : у 2 т. Київ : Факт, 2004. Т. 2 : Невольнича муза. 544 с.
3. Москалюк В. М. Мова як естетичний космос українства. *Вісник Черкаського університету*. *Сер. Філософія*. 2008. Вип. 130. С. 22–32.
4. Українські замовляння / упоряд. М. Н. Москаленко. Київ : Дніпро, 1993. 309 с.

Отримано: 6 вересня 2019 року

Прорецензовано: 16 вересня 2019 року

Прийнято до друку: 23 вересня 2019 року

e-mail: chornaoleksa@meta.ua

DOI: 10.25264/2519-2558-2019-7(75)-109-113

Чорна О. Ю. Господар як головний комунікант різдвяно-новорічних свят (на матеріалі українських колядкових текстів). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2019. Вип. 7(75), жовтень. С. 109–113.

УДК 811.161.2 ’37:398.8

Чорна Олександра Юріївна,
аспірантка кафедри української мови,
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

ГОСПОДАР ЯК ГОЛОВНИЙ КОМУНІКАНТ РІЗДВЯНО-НОВОРІЧНИХ СВЯТ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКИХ КОЛЯДКОВИХ ТЕКСТІВ)

У статті на матеріалі колядкових текстів розглянуто образ господаря як головного комуніканта різдвяно-новорічного обряду. Проаналізовано особливості номінацій образу господаря, розглянуто назви на позначення типових атрибутів та місця перебування адресата колядування з урахуванням семіосфери новорічних свят. Досліджено семантику, обрядову функційність та міфопоетичні витоки зафіксованих лексем та епітетних сполучень. Визначено, що полісимволічний образ господаря поєднав у собі соціокультурні уявлення про ідеального об’єкта обрядової дії, виконавця різдвяно-новорічних ритуалів та сакральні смисли, пов’язані із давніми українськими віруваннями та міфами.

Ключові слова*: колядка, семіосфера новорічних свят, комунікант, господар, об’єкт обрядової дії, номінація, епітет.*

Oleksandra Chorna,
Postgraduate Student at the Department of the Ukrainian language,
Kharkiv National V. N. Karazin University

THE HOST AS THE MAIN COMMUNICANT OF CHRISTMAS AND NEW YEAR HOLIDAYS (ON THE MATERIAL OF UKRAINIAN CHRISTMAS CAROLS)

The article deals with the image of the host as the main communicant of the Christmas and New Year ritual on the material of the Christmas carols.

The Christmas carols addressed to the host belong to the archaic texts of folk literature and are directly related to the ritual of caroling; they poetically reflect the key stages of ritual action. The linguistic analysis of these texts contributes to the multifaceted study of mythopoetic ideas and reconstruction of the mythological model of the world.

The image of the host is of particular importance in the texts studied. A comprehensive analysis of nominations for the designation of a ritual object reveals significant socio-cultural meanings of the ritual of caroling, as well as tracing diverse mythological poetic ideas about the sphere of the sacred. The peculiarities of nominations of the image of the host are analyzed in the work, the names for designation of typical attributes and location of the object of caroling are considered.

The semantics, ceremonial functionality and mythopoetic origins of fixed lexemes and epithet combinations are investigated. It is determined that the polysymbolic image of the host combines socio-cultural ideas about the ideal object of ritual action, performer of Christmas and New Year rituals and sacred meanings related to ancient cultural beliefs and myths.

Material from ethnographic sources is involved in the analysis, because the specific features of the Christmas and New Year ritual are reflected in the poetic structure of the analyzed works, affect the semantics of key images.

At the end of the article, the results of the study were summarized and the prospects for further exploration in this direction were determined.

Key words: *Christmas carol, semiosphere of New Year holidays, communicant, host, object of ritual action, nomination, epithet.*

Колядка як архаїчний жанр календарно-обрядового фольклору, попри тривалу історію вивчення, досі залишається одним із важливих об’єктів лінгвістичних досліджень. Мовознавчий аналіз колядкових пісень із залученням широкого спектра знань із суміжних наук, зокрема етнографічних та фольклористичних даних, дозволяє повніше інтерпретувати давні тексти, актуалізувати приховані міфологічні смисли. Це сприяє реконструкції архаїчної моделі світу українців як цілісної системи світоглядних уявлень і ціннісних орієнтацій, що є актуальною проблемою сучасної лінгвістики.

В останні десятиріччя до мовознавчого дослідження колядок у контексті міфологічного мислення та давніх обрядово-магічних практик вдавалися такі науковці, як О. Петренко [17], М. Філон [24], Н. Данилюк [5], Г. Сокіл [19], О. Гриценко [3], Л. Сорочук [20] та інші. Учені звертаються до різноаспектного аналізу пісень з урахуванням функційної специфіки текстів, міфопоетичної природи обрядового жанру, розкривають механізми взаємодії мови і міфу, висвітлюють семантику окремих символів. Проте цілісного дослідження поетики колядок як способу реконструкції міфологічної картини світу українців досі бракує.

Мета нашої розвідки полягає в комплексному дослідженні образу господаря як провідного комуніканта й об’єкта обрядової дії в українських колядкових текстах, з’ясуванні особливостей його номінації та атрибутивних характеристик з урахуванням семіосфери новорічних свят.

Сучасні дослідники інтерпретують ритуал як символічну форму комунікації, що реалізується у двох напрямках: «комунікація з трансцендентним, сакральним і соціальна комунікація» [16, с. 47]. Таким чином календарний обряд передбачає взаємодію не особистостей, а певних ролей, що представлені як символічні образи, а їхнє семантичне наповнення пов’язане із семіотичною системою певного свята чи святкового циклу. Зокрема, обряд колядування передбачає наявність таких комунікантів, як *суб’єкт* (колядники) та *об’єкт* – адресат ритуальних привітань: господар, господиня, дівчина, парубок. Тексти, адресовані господарю як голові родини, становлять ядро циклу зимових пісень, адже вони, за твердженням науковців, зберігають тісний зв’язок із семіосферою новорічних свят, а також давніми міфами та українськими народними віруваннями [2, с. 90–95; 14, с. 108–113].

Господар як об'єкт ритуальної дії в аналізованих текстах позначений такими назвами: *панъ Господар* [31, ч. 2, с. 34] (*пан сподар* [28, т. 1, с. 168], *пан господарейко* [31, ч. 2, с. 4]), *пан-хозяїн* [28, т. 1, с. 148], *нашъ паночок, господаренько* [28, т. 1, с. 159] (*... господаречко* [31, ч. 2, с. 30]), *гордий і пишний пан господар* [28, т. 2, с. 5], *гарный та пышный панъ господаръ* [31, ч. 2, с. 29], *чесний, величний пан господар* [28, т. 2, с. 55], *славен пан господар* [32, с. 357] (*славний наш ґосподар* [28, т. 1, с. 73]), *гречний господар* [28, т. 2, с. 268], *ґречний паночок* [33, с. 48], *добрий ґазда* [28, т. 1, с. 4], *хороший ґаздо* [28, т. 1, с. 240], *ладний ґаздо* [33, с. 41], *можний панонько* [29, с. 480], *молодий ґазда* [33, с. 64], *найстарший панок, господаречко* [29, с. 61], *милий господаренько* [28, т. 1, с. 227], *милий брат* [28, т. 1, с. 147], *старший брат* [28, т. 1, с. 206], *пан дядько* [29, с. 118], *наш князь* [28, т. 1, с. 32], *наш цар* [28, т. 1, с. 201].

Як бачимо, досить уживаними є емоційно-експресивні деривати із суфіксами зменшеності, пестливості (*господаренько*, *господарочко*, *панонько*, *панок)*, що є традиційним засобом вираження позитивної оцінки в українському фольклорі. Інтимізуючий присвійний займенник наш підкреслює важливість функції батька та вказує на його належність до свого світу, громади: «*Йи й ти йи славний,* ***наш господарю****… / Йикий ти славний в нашій громаді, / В нашій громаді, тай у пораді!*» [28, т. 1, с. 73]. Також у звертаннях до господаря часто вживаються власні імена, зазвичай у поєднанні із традиційною етикетною лексемою *пан* (рідше *панонько*, *паночок*): «*Ци спиш, ци не спиш,* ***господареньку, / Господареньку на імє (таке то)!***» [28, т. 1, с. 158], «*Що* ***в пана Степана*** *по його двору…*» [28, т. 1, с. 200]. Зауважимо, що обряд колядування починався із ритуального діалогу між суб'єктами дії, які символічно будили господаря, спонукали вийти на подвір'я чи пустити до хати, та об'єктом величання, що давав згоду на проведення обряду. Досліджувані тексти зберегли лише звертання ритуальних гостей: «*Ой добрий вэчор, панъ господару, / Я спишъ та лэжишъ, господь съ тобою / Ставай зъ постэлі, одчиняй двэри…*» [30, с. 270]. За нашими спостереженнями, у них переважають позитивно марковані епітети, що характеризують адресата колядування за особливостями характеру, культурою та манерою поведінки (*величний, пишний, славний, гордий*, *гречний, добрий, хороший, милий, чесний*), рідше – за зовнішнім виглядом (*гарный*, *ладний)* та віком, соціальним статусом (*молодий, найстарший*), адже йому належала особлива місія: підготувати господарство й оселю до свята народження Христа (імовірно, бога-сонця за язичництва), зустрічі душ померлих родичів, приходу сакральних гостей – колядників тощо [17, с. 9; 9, с. 13–35].

Учені давно звернули увагу на те, що колядники, славлячи господаря, його родину й господарство, зображають усе в ідеалістичному ключі [4, с. 136; 6, с. 138–143; 15, с. 135–136 та ін.]. Цей факт зазвичай пов'язують із бажаним магічним впливом тексту: «Ті описи багатства, життя, краси, мудрості господаря,.. се магічні закляття. Колядники своїми розкішними образами накликають багатство, щастя, шану і славу на свого господаря» [4, т. 1, с. 136]. Проте, заслуговує на увагу погляд, згідно з яким «родинно-господарські колядки походять від культово-міфологічних» [14, с. 115], а отже, віншування учасників обряду можуть включати елементи величання язичницьких божеств. Так, на думку І. Нечуя-Левицького, у давніх текстах колядок і щедрівок образи виразно міфологізовані: «Ті блискучі фарби, ті незвичайні прикмети можна тільки прикласти до міфологічних істот давньої України: для слави їх народ співав колядки і щедрівки в доісторичні часи» [15, с. 8]. На цій підставі вчені припускають, що усталена формула *пан господар* позначає язичницького бога світла, можливо, Сварога чи Білобога [7, с. 149–150; 15, с. 10]. На нашу думку, такий погляд заслуговує на увагу, адже в частині пісень образ *пана господаря* справді корелює із уявленнями про *Бога* (*Господа*) як творця, «подателя добра», сили, яка наділяє людей долею, щастям, благом, багатством тощо [29, с. 43–44]: «*Ми це колядували* ***Богу – господареви****, /* ***Господареви*** *і господароньці…*» [28, т. 2, с. 9]; «***Найшли ми бога, пана господаря****…*» [32, с. 346]. Зауважимо, що трапляються також такі звертання колядників до господаря, як *наш князь* і *наш цар*: «*В* ***нашого князя*** *я в Йвануненька / Прийшли гостонькі…*» [28, т. 1, с. 32], «*У* ***нашого царя*** *помальовані тина...*» [28, т. 1, с. 201]. Можливо, такі назви не просто вказують на шанобливе ставлення до господаря дому, а підносять його до рівня Бога: у народній словесності замість слова *Бог* часто уживаються лексеми *цар* або *король*; усі три поняття об'єднані спільним значенням – «носій необмеженої влади» [6, с. 75].

Цікаво, що лексема *господар* (так само, як і *Господь*) походить від індоєвропейських коренів *ghostis «гість» та *pot(i)s «пан, володар»; «первісним значенням, отже, мало бути «пан гостей», що пов'язувалося з давнім звичаєм, за яким гості користувалися захистом й опікою господаря дому, як і інші члени його родини» [8, т. 1, с. 575]. *Господар* у досліджуваних текстах часто постає як такий, що очікує та/або зустрічає гостей. Така функція, безумовно, передбачена самим обрядом: як відомо, колядники обов'язково мали відвідати кожне подвір'я, господарі їх обдаровували, могли запрошувати до оселі, частувати. Проте, до *людського* (господарського) простору приходять як люди, так і астральні, природні сили (місяць, сонце, дощ, зоря), вищі істоти (ангели, святі, Матір Божа, Бог). Таким чином, спостерігаємо своєрідний доцентровий рух знакових з погляду міфопоетичної свідомості світових сил, а об'єкт колядування діє в сакральному центрі і постає як «старший од інших богів» [15, с. 10].

Звернімо увагу на групу епітетних сполук, що вживаються на позначення двору та його меж (*свого* простору), де перебуває об'єкт і відбувається основна обрядова дія: *двір на помості* [29, с. 87] (*на горі* [29, с. 175], *остроножений* [32, с. 407], *з білого заліза* [32, с. 387]*, обмурований білим каменем* [29, с. 194], *веселий* [28, т. 1, с. 117])*, білії двори* [28, т. 1, с. 64] (*штирогранчьисті, позлочьисті* [28, т. 1, с. 105], *камяні* [28, т. 1, с. 144], *тернові* [27, с. 266]), *широке подвір'я* [29, с. 110], *біле задвір'я* [29, с. 63]; *залізнії тина* [29, с. 64] (*помальовані* [28, т. 1, с. 201]), *високий частокіл* [29, с. 86]; *побита брама* [29, с. 63], *кришталеві ворітечка* [29, с. 86]*, срібні ворота* [29, с. 63] (*з щирого злота* [29, с. 300], *золоті* [28, т. 1, с. 202], *широкі* [28, т. 1, с. 117]), *ворітечка з жовтої міді* [29, с 194] тощо.

Як відомо, етимологія української лексеми *двір* сягає індоєвропейського кореня *dhuor – із первісним значенням «простір, замкнений воротами, загорода» [8, т. 1, с. 18]. Справді, у досліджуваних текстах двір постає як замкнений огороджений простір, який відчиняють/ відчиняється перед колядниками: «*А де того пана* ***двір****, / Що* ***високий частокіл****, /* ***Кришталеві ворітечка одчиняються****?*» [29, с. 86–87]. Виголошувачі текстів акцентують увагу на тому, що господарський двір розміщений на підвищенні (*на горі*, *на помості*), що корелює з першим членом опозиції *верх* (*хороший*, *щасливий, безпечний*) – *низ* (*поганий*, *нещасливий, небезпечний*), та оздоблений/обгороджений залізом чи каменем: «[пан хазяїн] *Навкруги твого двора / Та* ***залізнії тина****…*» [29, с. 64]. *Остроножений двір* – огороджений острогом (острог – стіна на валу фортеці, а також тин із солом'яним дашком). *Двори штирогранчьисті* – імовірно, обгороджені повністю, із чотирьох

боків (*штири* – діал. чотири). З одного боку, указівка на огороджений двір має оберегове значення: «святки за народними уявленнями вважалися чарівним часом, коли пробуджувалась і ставала особливо небезпечною всіляка «нечиста сила» [13, с. 45]. Нагадаємо, що обрядові обходи відбувалися в темний час доби та пов'язувалися із приходом душ померлих, яких також побоювалися, намагалися задобрити. *Камінь* та *залізо* у народних традиціях наділені апотропеїчними властивостями, символізують міцність і твердість [7, с. 271; 13, с. 53–54; 25, с. 27–28]. З іншого боку, такий образ двору втілює уявлення про будову Всесвіту [23, с. 50] чи асоціюється зі небом [6, с. 141–143; 15, с. 9–10]. Справді, наприклад, текст «*Навкруги твого двора / Та залізнії тина. / Посеред твого двора / Стоїть стовп золотий. / А на тім же стовпі / Сидить птиця орел»* [29, с. 64] можемо трактувати як модель світу: *стовп* утілює вертикальну вісь, що сполучає небо і землю, *орел* – традиційно солярний символ, *залізнії тина*, імовірно, символізують обрії. Учені, які вбачають в описі двору образ неба, трактують золоті / срібні / мідні ворота як символ зорі [6, с. 142; 15, с. 9], а *тернові двори*, *золоте терня*, де терня асоціюється із вогнем, – як зоряне світло, заграву: «*Ой славенъ, славенъ, пане господару,.. / **Золотимъ терномъ** обгородився, / коло того терна **золоті ворота***» [32, с. 357]. На наш погляд, кореляція *свого (людського)* простору до Всесвіту чи неба підтверджує високий сакральний статус господаря як адресата, головного комуніканта колядкових пісень.

Як зазначалося вище, однією з головних обрядових функцій об'єкта ритуальної дії є шанобливе приймання сакральних гостей. Господар, згідно із текстами, знаходиться на *чолі стола* чи *край (в кінець) стола.* Стіл зазвичай покритий скатертю, на ньому розташовано ритуально значущі предмети – чаші (кубки) з напоями, хліб (калачі), свічі: «*Ой бо ми знаєм, що **ґазда** дома, / Він сидить **по конець стола**, / **По конець стола яворового**! Ой тоті **столи красно покриті**, / Красно покриті **йолчі скатерті**, / На тих скатертях **круті колачі**, / **Круті колачі**, **пиво варене**, / **Пиво варене**, **вино зелене***» [29, с. 63]. Додамо, що під час різдвяної вечері господар сідав на покутті – найпочеснішому місці. На думку С. Килимника, це дозволяло йому символічно приєднатися до бога-сонця, який сходив із неба у святкову ніч, а відтак «через господаря різні добродійства одержить увесь двір, увесь дім [9, т.1, с. 60].

Стіл у господарських колядках позначений такими епітетними сполученнями: *стіл євоpовий* (*яворовий*) [28, т. 1, с. XX], *тисові столи* [28, т. 1, с. 6], *столи калиновії* [29, с. 62], *золотий столик* [29, с. 66–67], *скамья заслана* [32, с. 416], *столи красно покриті* [29, с. 63], *столи устелені* [28, т. 1, с. 19], *столи заслані* [29, с. 51]. За народними уявленнями, стіл – шанована річ, хатній престіл, місце самого Бога [7, с. 579]. Порівняймо із текстом господарської колядки: «*В тій хаті **престоли стоять**…*» [32, с. 416]. Як відомо, не можна їсти на непокритому столі, а то злидні нападуть [7, с. 579], а тому *стіл* набуває характеристики *засланий* (*устелений*). Епітети *тисовий*, *яворовий, калиновий* уважаємо символічними. *Тис* (переважно для мешканців Капатського регіону), *явір, калина* – шановані рослини. Деревина тиса та явора характеризується особливою міцністю, саме тому її наділяли апотропеїстичними властивостям [18, т. 5, с. 269]; явір та калина у досліджуваних текстах часто фігурують як образи світового дерева: «*Над морем глибоким стояв **явір** високий…*» [29, с. 89]; «*Під **калиною**, під червоною / Ой там Михальок умивається*» [29, с. 291].

На стіл кладуть *йолчі* (*єрчі* [28, т. 1, с. 72] *їльці* [28, т. 1, с. 179]) *скатерті* [29, с. 63] (очевидно, прикрашені традиційним орнаментом у вигляді скісної або прямої сітки, «ільчатим письмом» [22, с. 18]), *чисті скатерти* [33, с. 66], *білі скатерти* [28, т. 1, с. 169], *золоту скатирцю* [28, т. 1, с. 57], *сріблї скатерти* [28, т. 1, с. 64], *шовковії скатерти* [33, с. 141], *тонкі обруси* [28, т. 1, с. 172], *лляний обрус* [28, т. 1, с. 12], *обруси китаєві* [31, ч. 3, с. 7]. Окрім характеристичних означень, що несуть інформацію про матеріал, з якого виготовлено скатертину, її колір, оздоблення, фіксуємо епітети *срібний* і *золотий*, що є характерними для колядкових текстів, наділені, зокрема, семантикою світла, чистоти, багатства. Додамо, що скатертина – необхідний обрядовий атрибут ще й тому, що тканині приписували охоронні сакральні функції, а отже, як припускаємо, за допомогою неї увиразнювали священний центр.

Стіл господаря – місце святкової трапез. Хоча за традицією українці готували 12 страв до Святого вечора, у колядках цього не відображено. Натомість виокремлюються два основні обрядові складники святвечорового столу – хліб (*хлїб житний, пшеничний Богу величний* [28, т. 1, с. 168], *божий хлїб* [33, с. 183], *пшеничний хліб у три ридоньки, на три службоньки* [28, т. 1, с. 158], *круті колачі, кручені… в тура на розі, печені у печи Божій* [33, с. 66]) та напої (*дуругий напій* [28, т. 1, с. 167], *багрове винце* [33, с. 142], *дзелене вино* [28, т. 1, с. 172] *варене пиво* [28, т. 1, с. 172] *вороне пиво* [28, т. 1, с. 152] *кудряве пиво* [28, т. 1, с. 170], *щедрове пиво* [32, с. 336], *солодкий мед* [28, т. 1, с. 172]). Образ святкового столу із хлібами, хмільними напоями в дорогому посуді та свічками наштовхує на аналогію із християнським причастям як актом духовного єднання й спілкування з Богом, де обов'язковими є хліб і вино – дари, що символічно співвідносяться з тілом і кров'ю Божого Сина. Господар у колядкових текстах постає як особа, що спілкується із сакральними гостями – впливовими силами природи, божествами, частує їх. У слід за О. Кононенком припускаємо, що це зображення міфологізованої постаті язичницького жерця – виконавця давніх богослужбових обрядів [11, с. 78]. Також, можливо, на образ колядкового господаря екстраполювалися уявлення про ідеального прадіда, патріарха роду, предка земної родини і жертводавця, що підносить богам хліб і вино – «первісні найконечніші артикули поживи» [21, с. 169]. Господар, отже, постає як виконавець культу, релігійного служіння, здійснюваного від імені цілої родини.

Важливим обрядовим атрибутом, подекуди нарівні із обрядовою їжею і напоями, є *свіча* (*свічі*): *восковая свічка* [28, т. 1, с. 153] (*з ярого воску* [28, т. 1, с. 199]), *золоти свічі* [28, т. 1, с. 160], *товсті свічі* [28, т. 1, с. 143]. Наприклад: «*Помежи колачі **воскові свічі***» [29, с. 90]. *Свіча* – символ вогню і світла, різдвяна свічка – «праобраз сонця» [9, с. 39], пізніше – символ зірки, що з'явилася на небі в момент народження Христа [18, т. 4, с. 569]. Свічу запалювали після заходу сонця і ставили на різдвяний стіл («*Встань, хазяїн, не лежи, / **Воскову свічу** світи, / Нехай свіча погорить, / Поки зірочка сходить»* [28, т. 1, с. 153]), широко практикувалися святвечорові обходи двору, стайні, усіх господарських приміщень із запаленою свічкою, що також відбито в текстах пісень: «*Господаренько, на імє (таке то) / Зажжиж **свіченьку** в праву рученьку, / Та підиж собі до комороньки, / Розлїчи собі свою худобу…*» [28, т. 1, с. 158]. В абсолютній більшості обрядові дії виконували правою рукою для того, що б вони були успішними, оскільки просторова орієнтація *правий* співвідносна із позитивним значенням (щастя, здоров'я, добробут) [18, т. 4, с. 233]. Можливо, воскова свіча – один із важливих солярних символів-атрибутів господаря, що пов'язано із семіосферою свята: християнське Різдво, як припускають учені, збігається із язичницьким святкуванням народження сонця. Додамо, що віск у досліджуваних текстах набуває характеристики *ярий* [28, т. 1, с. 199] (ярий

віск – білий віск від бджіл першого року): «…*Тобі* ***колачі з ярої пшениці****, / А тобі* ***свічі з ярого воску***» [28, т. 1, с. 199]. Епітет *ярий* із семантикою «який дає урожай в рік посіву, однорічний; молодий; весняний» у колядках сполучається із низкою лексем (*вівці …. ярки-поярки* [32, с. 348] (молоді вівці, віком до одного року), *жито яре* [28, т. 1, с. 138], *пшениця яра* [31, ч. 3, с. 25], *ячменик ярий* [28, т. 1, с. 138], *пчілкі ярі* [28, т. 1, с. 125] (молоді, народжені навесні). Як стверджують науковці, праслов'янський корінь jarъ- зі значенням «весна» походить від індоєвропейського кореня *iōro-/iēro «сезон, весна; рік», утвореного від *iā, ei «іти, їхати», а отже, початкове значення слова – «хід (сонця)», тобто річний хід сонця, сонячний цикл [8, т. 6, с. 550–551]. Як слушно зауважує Т. Черних, «підставою цього праслов'янського семантичного новотвору було сприйняття весни як пори приходу сонячного світла і тепла, з якою пов'язується початок річного циклу сільськогосподарських робіт» [26, с. 62]. Таким чином, епітет *ярий* у досліджуваних піснях – знак новоріччя, початку нового сонячного року і водночас імпліцитна вказівка на швидкий прихід весни й настання господарського сезону.

Образ господаря в аналізованих піснях не завжди представлений в обрядовій різдвяно-новорічній ситуації: у значній частині колядок відтворено хід весняних польових робіт, на що неодноразово звертали увагу дослідники [1, с. 284–285; 10, с. 173; 15, с. 23–24]. Ми помітили, що саме плуг як знаряддя оранки та його частини в таких текстах наділені епітетними характеристиками, а отже, припускаємо, саме цей атрибут є знаковим з огляду на мету дослідження. За *плугом* / *золотим плужком* ходить господар, якому допомагають християнські святі та Божа Матір («*Волики гонит ой сьвитий Петро*, *За* ***плужком*** *ходит ґосподаренько…*» [28, т. 1, с. 128]), чи Господь: «*Там же ми оре* ***золотий плужок****, / Там же ми оре сам милий Господь»* [28, т. 1, с. 124]. Як зауважує О. Афанасьєв, плуг для багатьох народів – символ царственої влади і Божий дар людям [1, с. 284]. У поетичних картинах обробітку землі господарем/Господом учений убачав міфологічний переказ про бога-громовика Перуна, який оре небесні ниви (зимові хмари) громовим плугом і проливає на землю життєдайний весняний дощ [1, с. 284]. Отже, це ще одне свідчення того, що образ господаря (Господа у християнській традиції) – символ одного із язичницьких верховних богів. У трактуванні О. Кононенка, хліборобський плуг – праобраз Зологото Плуга, якого викував батько небесного вогню Сварог і подарував людям [12, с. 97], тоді як К. Сосенко у золотому плугові вбачає символ місяця, а орач (господар чи Господь), на думку дослідника, уособлює прадіда, пракультурного ідеала [21, с. 314].

На нашу думку, колядка із мотивами обробітку землі «подає образ хліборобського життя богів» [10, с. 173], які в народній уяві поставали як сім'я багатого господаря, що має всього в достатку: худоби, поля, збіжжя тощо. Досить вірогідно, що *золотий плуг* – символ сакрального знаряддя, можливо, першоречі, а образ господаря, а тим більше Господа, заступає постать верховного язичницького божества чи першопредка, на якого слід рівнятися.

Отже, усебічна характеристика образу господаря на матеріалі колядкових текстів дозволяє окреслити характерні риси та ритуальні функції одного із ключових учасників обрядової комунікації.

Номінації на позначення господаря та його типових атрибутів указують на високий сакральний статус об'єкта обрядової дії та його полісимволічність. Семантика досліджуваного образу включає значущі соціокультурні смисли та водночас відбиває різнопланові міфопоетичні уявлення про сферу сакрального, що, зокрема, сприяє здійсненню ефективної ритуальної комунікації.

Література:

1. Афанасьев А. Поэтические воззрения славян на природу: в 3-х т. Москва: Современный писатель, 1995. Т. 1. 412 с.
2. Виноградова Л. Зимняя календарная поэзия западных и восточных славян: Генезис и типология колядования. Москва: Наука, 1982. 254 с.
3. Гриценко О. Текстотвірні та стилістичні функції етикетної лексики і фразеології в мові українського пісенного фольклору: монографія. Запоріжжя: ЗНУ, 2016. 237 с.
4. Грушевський М. Історія української літератури : В 6 т. Київ: Либідь, 1993. Т. 1. 392 с.
5. Данилюк Н. Поетичне слово в українській народній пісні: монографія. Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2010. 511 с.
6. Дикарів М. Посмертні писання Митрофана Дикарева з поля фольклору й мітології. Львів: Наук. Т-во імені Шевченка, 1903. 258 с.
7. Жайворонок В. Знаки української етнокультури: словник-довідник. Київ: Довіра, 2006. 703 с.
8. Етимологічний словник української мови: у 7 т. / голов. ред. О. Мельничук. Київ: Наукова думка, 2012. Т. 1. 632 с. Т. 2. 572 с. Т. 6. 568 с.
9. Килимник С. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні. Кн. 1, т. 1. Київ: Обереги, 1994. 147 с.
10. Колесса Ф. Огляд українсько-руської народної поезії. *Вісник Львівського національного університету. Сер. філологічна*. Львів, 2009. Вип. 47. С. 165–272.
11. Кононенко О. Українська міфологія: Божества і духи. Харків: Фоліо, 2017. 191 с.
12. Кононенко О. Українська міфологія: Зброя, ритуали, обереги. Харків: Фоліо, 2017. 127 с.
13. Курочкін О. Новорічні свята українців. Традиції і сучасність. Київ: Наукова думка, 1978. 191 с.
14. Лановик М. Українська усна народна творчість: підручник / М. Б. Лановик, З. Б. Лановик. Київ: Знання-Прес, 2006. 591 с.
15. Нечуй-Левицький І. Світогляд українського народу. Ескіз української міфології. Київ: Обереги, 1922. 88 с.
16. Нівня Г. Ритуал як символічна форма соціальної комунікації: дис.... канд. філос. наук: 09.00.03 / Держ. закл. «Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського». Одеса, 2018. 243 с.
17. Петренко О. Вербалізація сакральності в українських колядках: автореф. дис. … канд. філол. наук: 10.02.01. Одеса, 2011. 22 с.
18. Славянские древности: этнолингв. словарь: в 5 т. / Т. А. Агапкина и др. – Москва: Международные отношения. Т. 4. 2009. 556 с. Т. 5. 2012. 736 с.
19. Сокіл Г. Обхідні календарно-обрядові пісні українців: структурно-семантичний та естетичний аспекти: монографія. Львів, 2004. 265 с.
20. Сорочук Л. Система поетичного моделювання світу в календарно-обрядовій поезії: автореф. дис... канд. філол. наук: 10.01.07 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2004. 17 с.
21. Сосенко К. Культурно-історична постать староукраїнських свят Різдва і Щедрого Вечера. – Львів: [б. в.], 1928. 349 с.
22. Станкевич М. Семіотика та семантика візуальної мови народного мистецтва. *Мистецтвознавство*: зб. наук. пр. Львів, 2007. Ч. 2. С. 9–20.
23. Тупчієнко М. Структурно-організуюча символічна функція заліза в космогонічних міфах. *Народна творчість та етнографія*. Київ, 2010. № 4. С. 48–57.

24. Філон М. Міфологема ‘гайноє паня’ в українських колядках. *Вісник Харк. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна*. *Сер. Філологія*. 1999. Вип. 538. С. 42–51.
25. Хомік О. „Свій” простір у текстах оберегових замовлянь. *У вимірах слова*: зб. наук. ст. (до ювілею проф. кафедри укр. мови Л. Г. Савченко). Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2009. С. 22–32.
26. Черниш Т. «Ішла дівка яриною – ярина мріє...» (до етимології слів з коренем яр-). *Культура слова*. Київ, 1997. Вип. 50. С. 61–66.

Джерела ілюстративного матеріалу:
27. Календарно-обрядові пісні / упоряд. О. Ю. Чебанюк. Київ: Дніпро, 1987. 390 с.
28. Колядки і щедрівки / упор. В. Гнатюк. Львів: НТШ, 1914. Т. 1. 269 с. Т. 2. 379 с.
29. Колядки та щедрівки. Зимова обрядова поезія / за заг. ред. О. І. Дея. Київ: Наукова думка, 1965. 804 с.
30. Коробка М. Колядки, записанные въ Волынскомъ Полѣсьи. *Живая старина.* Вип. 2. Санкт-Петербург, 1901. С. 261–296.
31. Народные песни Галицкой и Угорской Руси / собр. Я. Головацким. Москва: Изд-во Имп. Общ-ва Истории и Древн. Росс, 1878. Ч. 2. 176 с. Ч. 3. 556 с.
32. Чубинский П. Материалы и исследования этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край. Санкт-Петербург: Тип. Безобразова, 1872–1878. Т. 3. 1872. 488 с.
33. Шухевич В. Гуцульщина. Ч. 4. Львів : НТШ у Львові, 1904. 302 с.

Отримано: 29 липня 2019 року

Прорецензовано: 16 вересня 2019 року

Прийнято до друку: 23 вересня 2019 року

e-mail: weno4ek@tut.by

DOI: 10.25264/2519-2558-2019-7(75)-114-116

Khorsun I. O. Specificity of belarusian literary translation. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2019. Вип. 7(75), жовтень. С. 114–116.

УДК 811.161.3'25:821

Iryna Khorsun,
Candidate of Philological Sciences
Francysk Skorina Gomel State University

SPECIFICITY OF BELARUSIAN LITERARY TRANSLATION

The article deals with the problem of translation as a culturological phenomenon, assessment criteria of poetic work, types of poetic translation and its functions. The article focuses on translation of English poetry into the Belarusian language. Verse form, rhythm, melody, rhyming system create difficulties for the translator, because the success of the translation of the poetic text is determined by matching not only the content but also the poetic form of the original. The translator must focus on the objectively existing compliance and the relationship between the languages that are exceptional in the languages that belong to different groups. The transmission of expressive means requires distinctive changes on lexical and grammatical and (or) syntactic levels. Only high-quality translation is able to enrich the literature in the ideological-thematic and genre-stylistic sense, become one of the elements of national literary context.

Key words: *literary translation, cultural element, linguistic means, reception, interlinear translation, original work.*

Хорсун Ірина Олександрівна,
кандидат філологічних наук
Гомельський державний університет імені Ф. Скорини

СПЕЦИФІКА БІЛОРУСЬКОГО ХУДОЖНЬОГО ПЕРЕКЛАДУ

Статтю присвячено проблемі перекладу як культурологічної явища, критеріям оцінки оригінального поетичного твору, видом віршованого перекладу і його функцій. Особливо розглядається переклад англомовної поезії на білоруську мову. Віршована форма, ритміка, мелодика, система римування створюють певні труднощі для перекладача, оскільки успіх перекладу поетичного тексту визначається відповідністю не тільки змісту, а й поетичній формі оригіналу. Перекладач повинен орієнтуватися на об'єктивно існуючі відповідності і співвідношення між мовами, які стають винятковими в неблізкароднасних мовами. Передача образотворчих засобів вимагає відмінних пересозданія на лексичному, граматичному і (або) синтаксичному рівнях. Тільки переклад високого ступеня якості здатний збагатити літературу в ідейно-тематичному і жанрово-стилістичному сенсі, стати одним з елементів національного літературного контексту.

Ключові слова: *художній переклад, елемент культури, засоби мови, рецепція, підрядковий переклад, оригінал.*

The rise of the culture of peoples, including the Belarusians, strengthening the relationship between them, the desire to know more deeply and fully the best that created and generated by progressive mankind are remarkable phenomena of our time. In the process of intercultural communication a distinctive role belongs to literary translation. Literary translation is a living thing with rich theory and practice.

The creators of the theory of translation were the translators themselves; the main problem of their discussion was the degree of approximation to the original translation.

In the XVI century French poet and translator Etienne Dolet (1509–1546) published a treatise "*The way of good translation from one language into another*" ("*La manière de bien traduire d'une langue en l'autre*"), in which he proposed the five principles of translation: to understand the content and intention of the author; to be proficient in the two languages; to avoid literal translation; to use the actual speech patterns; to transmit the tone of the text [4, p. 155].

Notable theorists and interpreters of the XVII century Abraham Cowley, Sir John Denhom and John Dryden distinguished three types of translation: a metaphrase (literal translation), a paraphrase (paraphrasing), and an imitation. J. Denhom believed that the sense is eternal and universal, it is easily transmitted through languages and cultures, regardless of the different semantic context and different cultural discourse [6].

In 1790 Arthur Walter Tyler wrote a treatise "Principles of Translation", in which he proposed the three main principles of translation. They are as follows: the translation must fully convey the content of the original; the style and manner must be kept the same; the translation should be read as easily as the original [11].

It was only in the middle of the XX century when the foundations of scientific theory of translation were laid. For a long time the translation had been considered a non-linguistic science in the west. This was due to the development of many linguistic aspects, such as comparative linguistics, synchronic description of languages, communicative language theory.

Among the Soviet and Western theorists there should be stated G. Gachechiladze ("Literary translation and literary relationship", 1972), R. Jakobson ("Linguistic Aspects of Translation Theory", 1978), S. Florin ("Untranslatable in translation", 1980), A. Lilova ("Introduction to the general theory of translation", 2000). They have developed and are still developing a variety of problems such as match types, functional styles and translation, translation methods, ways of transmission of different types of meanings [90, p.7–8]. In the 1950s the first substantial works on the theory of translation into Russian appeared. Among the authors there is E. Retsker ("Theory and practice of translation", 1973), L. Barhudarov ("Language and Translation (General and special theory of translation)", 1975), A. Fedorov ("Fundamentals of general theory of translation", 1983), later V. Krupnov ("Lexicographical aspects of translation", 1987), A. Shveytser ("Theory of translation (status, problems and aspects)", 1988), V. Komissarov ("Theory of translation (linguistic aspects)" 1990). The XXI century brought the works by E. Breus ("Fundamentals of the theory and practice

of translation", 2000), V. Kabakchi ("Underinvestigated form of translation: "internal translation", 2000) and V. Vinogradov ("Introduction to Translation (general and lexical issues)", 2001.

More than once, scientists from different countries have resorted to the actualization of the problems of translation as a cultural phenomenon. Russian researchers L.K. Latyshev and A.L. Semenov examined the translation not only as a substitute for the language, but also as a functional replacement of elements of culture [8, p. 108]. The translator must learn the word contextually, analyze the synthesis of linguistic and stylistic, cultural and aesthetic units, as it is national feature of a translator that must be shown in the translation [5, p. 147]; since the problem of national specificity of art and nationality problem form the national consciousness. Researcher G. Lilova emphasized that the task of every translator is "to find and understand the essence of the national distinctive and specific; in the successful transfer the specific, original and national foundation of works does not disappear, and that is seen as one of the basic principles of creative translation work" [9, p. 103–104]. German writer I.R. Becher pointed out that "the creation of a high transfer culture contributes to the national literature growth and the awareness of its own national character" [2, p. 93]. Thus, literary translation is the most representative form of contact between national literatures.

In the early 1990s in the Belarusian theory the translation was regarded as a valid nation forming factor [12]. V. Ragoisha, I. Charota, N. Dzianisava, S. Skamarohava and other researchers on theory and practice of literary translation addressed the problem of reception and interpretation of the translator as a collaborator. In this connection the Belarusian comparativist I. Shablovskaya rightly notes: "We must recognize that the energy of the literary interaction in Belarus is barely perceptible. Very few works of the world classics have been translated into Belarusian, both Western and Eastern literature works are presented only fragmentary, Russian literature is the exception… Belarusian situation is thus indicative of the limitations of the perception of the world literature" [15, c. 190].

What place is given to the Belarusians in the positions among the peoples of Europe? M. Bagdanovich took care to make the Belarusian poetry "more European" but he had no doubt that the European poetry had a Belarusian branch. Genuine poetics of Verlen's poem of M. Bagdanovich, the allusions of Dante in Kupala's works, unsurpassed translations of William Shakespeare's sonnets performed by U. Dubouka, all this reflects the relationship between literatures of different genetic, typological and contact features. Besides Ya. Semyazhon, who translated the works from 34 different languages, we can state other compatriots' translations from Byron, Goethe, Dante. R. Baradulin illustrated a new transfer school, interpreted the fragments of Scripture.

Every nation has its own well-developed art system, as well as translation has its creativity culture. The problem of transmission of "national" component is due to national and cultural component. The knowledge of folk traditions, peculiarities of attitude, the so-called situational realities performs an important role. For example, a night in the perception of Europeans is definitely associated with sleep, cold; for the eastern residents a night is coordinated with the organized peace. These perceptions differ due to various embedded senses of the aesthetic outlook of every people, so such situational realities require specific comments from the translator.

Researcher I.S. Alexeyeva states: "... the representatives of different cultures, who have different historical and social experience, understand freedom in different ways. Americans, Russians, Belarusians, Germans and Chinese have different notions of freedom. For example, to a Russian and a Belarusian freedom is primarily the lack of any obligations, a right to choose what to do and when, the absence of external pressure; for a German freedom is primarily a legal warranty of their rights, clear alignment of legal system, material security, and Russian "freedom" is rampant for him. Such cases often lead to misunderstanding. If these contacts are oral, then an interpreter, in addition to the translation of the text is assigned to be an adviser on cross-cultural communication, and if a written text is translated, it is necessary to make comments or notes (initiated by the translator) to the text" [1, p. 11–12].

The criteria for assessing the original poetic work is a subjective taste of a reader; some readers like the work, others don't, but a poetic translation that the reader regards the same as the original work, has a different criterion. A translator is a transmission centre, and the criteria for evaluating whether it is a success or a failure is the original. The fuller and more accurate the poetic complex is expressed in the translation, the better. What are the specifics of literary translation? A translation, even the most perfect, can never replace the original, it can only give an idea of the original [16].

The feeling of the nature of thinking of the poet is one of the main tasks of a translator. Thus, M. Bagdanovich wrote a poem based on the original of Verlaine's work, but did not translate the original work with interlinear. Belarusian literary critic V. Ivashyn on the dialogism of M. Bagdanovich's way of thinking wrote the following: "The poet was able to deeply empathize the close, the dear to himself in other cultures, to find something to his soul there. Sensitivity to the "foreign and strange" as his very own and dialogism are the hallmark of his poetics, artistic thinking and creative stimulus and way of perceiving traditions" [7, p. 259]. Combining a kind of transparency and enticing feeling reticence is the way to a real artistic phenomenon.

Translations from English literature into the Belarusian language has started recently; the translation tradition from English into other languages goes to distant centuries, the Belarusians got interested in English literature only in 1925, when Yuri Gauruk translated one of the comedies of William Shakespeare. From the same period we should recall the famous Uladzimir Dubouka, the author of translations of William Shakespeare's sonnets. Yazep Semyazhon was another figure among the English poetry interpreters. Robert Burns' poems became clear to Belarusian readers thanks to Ya. Semyazhon, who also left a great legacy in the translation from different literatures [17, p. 8]. These and other interpreters were able to convey to the reader in a live form, sincerely and clearly the strength and the character of the literature of other nations.

No one doubts that it is not enough for a translator to speak and understand two languages, they need to have an idea of the country, i.e. its history, geography, lifestyle and mentality of the people. And even, as noted by Alena Tabolich, knowing all this, the translators can not fulfill their task in the best sense of the word, for the reason that they do not have a "creative bone". This is especially true while interpreting poetry, where a literal retelling is inadmissible because the translation of a poem requires penetration into the content and the form, where everything is connected in one flight: the thought, the turns, the wingspan and the hope for the reader's understanding [17, p. 10]. So we need to understand the theory of translation, which can not be ignored, because it helps the translator to improve their technique, notice their mistakes and to compare themselves with others. Some works by V. Ragoysha, L. Barshcheusky, A. Yaskevich, K. Sherman are dedicated to the translation from a literary point of view, but there is almost no linguistic works, except for the works by T. Lavyshand A. Shydlousky. As the analysis of the original and the translated

works shows, there are errors and inaccuracies, because intuition and practice is quite insufficient to reach the top in the creative work. The theory of translation gives it all to the future creator.

The poetic translation is true to be considered the top of the translation skills, because in addition to the content it is supposed to transfer as much as possible in the terms of the form. The interpreter should keep in mind the author's images that make up a kaleidoscope of feelings, thus the main task of the translator is to transfer these images with appropriate means that are able to evoke appropriate feelings in the reader's mind and soul, as well as provide an opportunity to touch the world's thought. The interpreters translate the poems into their native language to acquaint the society with the cultural achievements of other nations and people. The reader believes the interpreter, looks at the phenomenon through their eyes, sees the poem as the translator submits. Hence there is a double responsibility of the interpreter, i.e. to the author and the reader.

There are two types of poetic translation: free and accurate. Free translation turns out to be a new product, especially if the translator interprets not only the content but also the rhythm, the tone. The accurate translator provides not only a complete picture of the action (taking into account all the details of the text), but also gives the translation some personal harmony that the reader feels through their own reality. Such a transfer is possible, if the interpreter is impregnated with the era when the work was created, with the nature of the country, with the nuances of the author's life and activity. The accurate translator tries to convey everything, i.e. the formal features, every small part of the images, philosophical orientation and the peculiarities of the era.

As an example, it is essential to quote Mikalai Zabalotsky and his commands to the translator [10, p. 326–328]:

– the translation is good if it does not exceed the balance between the original;
– the translator must be able to combine the measure of accuracy with the measure of naturalness;
– a good poet can be a bad translator, but a bad poet can not therefore be a good translator;
– translation is perceived as an examination for the richness of the interpreter's vocabulary;
– it is not approved to entertain readers where they need to cry;
– the translated work is not the property of the translator.

The famous Russian poet Nikolai Gumilyov offered three ways of interpreting the poems: amateur, professional and redone, in which the identity of the translator is stronger.

The two main functions of the poetic translation, cognitive and aesthetic, can be realized only when the translator remembers the conditions which N. Gumilyov drew attention to: the number of lines, the size and the meter, the alternation of rhymes, the type of transferring one line to another, the nature of rhymes, vocabulary peculiarities, the type of comparison, special techniques, tone transitions and others [10, p. 81–82].

As Professor V.P. Ragoysha rightly observes, even the translation from closely related languages has specific difficulties. The genetic proximity of phonetic, lexical and grammatical systems of the Russian and Belarusian languages involves both similarities and differences, which the translators usually forget. If there is a task set to translate from English, German or French, the translator must be a master of the language to be able to penetrate into every image and convey the beauty and does not deprive the work of its distinctive features [13].

I. Charota draws attention to the lack of certainty in the question on transferability, i.e, a general possibility to fully convey all the meanings of a certain text, especially poetic. The researcher further notes "The translator in prose is a slave, the translator in poetry is a rival"[3, p. 16]. The similar view is also expressed by A. Razanau: "While translating the poetry the interpreters should follow the poetry itself, i.e. not to translate the very words or stanza, but to transfer the meaning, the sense of a sound and the spiritual sense" [14].

Thus, each transfer can be only a variant of the original. The higher the artistic quality of the translation, the more it will be the independent work, that is, undisturbed in all its components. It must be remembered that the transfer of a poetic work is done by means of a language. If the language is changed, the form is changed too. The main task is to preserve the poetic flavor of the original, its spontaneity and freshness.

Literature:

1. Alexeeva I. S. Vvedenie v perevodovedenie: ucheb. posobie dlya stud. filol. i lingvist. fak. vy'ssh. uch. zavedenij. SPb. : Filologicheskij fakul'tet SPbGU, M.: Izdatel'skij centr Akademiya, 2004. 352 s.
2. Beher I. R. O literature i iskusstve. 2-e izd. M. : Hudozh. lit., 1981. 527 s.
3. Charota I. A. Teoryya i praktyka mastaczkaga perakladu. *Vuche'bny dapamozhnik pa kursu "Teoryya i praktyka perakladu".* Minsk : Beldzyarzhuniversite't, 2010. 89 s.
4. Dolet E. La manière de bien traduire d'une langue en l'autre. Lyon, 1540. *Cary E. Les Grands traducteurs français*. Genève, 1963. 640 p.
5. Gachechiladze G. Hudozhestvenny'j perevod i literaturny'e vzaimosvyazi. M. : Sovetskij pisatel', 1980. 253 s.
6. Istoriya perevoda / Perevod v zapadnom mire. – Per. s angl. vypolnen v «Prima Vista». 1999. URL: http://www.primavista.ru/rus/catalog/istoriya_perevoda. – Date of access : 02.11.2013.
7. Ivashy'n V.U. U kante'ksce mastaczkih kul'tur. *Polymya.* 1998. № 12.
8. Laty'shev L. K., Semyonov A. L. Perevod: teoriya, praktika i metodika prepodavaniya: ucheb. posobie dlya stud. perevod. fak. vy'ssh. ucheb. zavedenij. M. : Akademiya, 2003. 192 s.
9. Lilova A. Vvedenie v obshhuyu teoriyu perevoda: monogr.; perevod s bolg. L.P. Lixachyovoj. M. : Vy'sshaya shkola, 1985. 153 s.
10. Makedonov A. V. Nikolaj Zaboloczkij: zhizn', tvorchestvo, metamorfozy'. L. : Sovetskij pisatel', 1987. 365 s.
11. Pervye teoretiki perevoda / Printsipy perevoda A. Tajler. 2009. URL: http://winref.ru/000_uchebniki/02800_literatur/7-9/321.htm. Date of access : 02.11.2013.
12. Ragojsha V. Peraklad yak nacyyatvaral'ny' faktar. *Belarusika = Albaruthenika:* Kn. 1 / Re'd. A. Mal'dzis i insh. Minsk, 1993. S. 225–230.
13. Ragojsha V.P. Problemy perevoda s blizkorodstvennyh yazykov. Minsk : Izd-vo BGU, 1980. S. 61–66.
14. Razanau A. Palyavanne u rajskaj daline. Minsk : Mastaczkaya litaratura, 1995. S. 255.
15. Shablouskaya, I.V. Susvetnaya litaratura u belaruskaj prastory: Reczepcyya. Typalogiya. Kantakty. Minsk : Rady`yola-plyus, 2007. 302 s.
16. Stankevich, R. Majsterstva perakladu. *Zvyazda*, 24 studz. 1981. S. 4.
17. Tabolich,A. Tayamnicy mastaczkaga perakladu: English ↔ Belarusian. Minsk : Bel. knigazbor, 2004. 148 s.

РОЗДІЛ 6.

МОВА В ДІАЛОЗІ КУЛЬТУР

Отримано: 29 липня 2019 року

Прорецензовано: 16 вересня 2019 року

Прийнято до друку: 23 вересня 2019 року

e-mail: halytska@ukr.net,

tmkhaichevska@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2019-7(75)-117-120

Галицька О. Б., Хайчевська Т. М. Політичні відонімні утворення у сучасному різномовному медійному дискурсі (до курсів «Основна іноземна мова» і «Міжкультурна комунікація»). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2019. Вип. 7(75), жовтень. С. 117–120.

УДК 811.11/.13'42:[070.3:32

Галицька Олена Богуславівна,
кандидат філологічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки
Хайчевська Тетяна Миколаївна,
кандидат філологічних наук, старший викладач,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ПОЛІТИЧНІ ВІДОНІМНІ УТВОРЕННЯ У СУЧАСНОМУ РІЗНОМОВНОМУ МЕДІЙНОМУ ДИСКУРСІ (ДО КУРСІВ «ОСНОВНА ІНОЗЕМНА МОВА» І «МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ»)

Статтю присвячено зіставному аналізу політичних відонімних утворень у сучасному німецько-, франко- й англомовному медійному дискурсі. Висвітлено передумови виникнення словотвірних похідних від прізвищ відомих на світовій арені державних лідерів і політичних діячів, інтенсивність процесів утворення яких зумовлено політичними, соціально-економічними і культурними процесами в Європі і США. Простежено функції політичних відонімних утворень та їхні характерні ознаки (контекстуальнозалежність, оригінальність, новизна, незвичність, стислість, експресивність, аномальність, неповторність). Німецькі, французькі й англійські політичні відонімні утворення є лакмусом соціополітичної ситуації крізь призму лінгвокультурної проекції. Вони володіють компонентом конотативного значення. Виявлено найбільш продуктивні способи творення політичних відонімних утворень сучасного німецько-, франко- й англомовного медійного дискурса. Виокремлено словотвірні форманти у вищезгаданому дискурсі.

***Ключові слова**: медійний дискурс, політичне відонімне утворення.*

Olena Halytska,
Ph. D. in Linguistics, Associate Professor of German Philology Department,
Lesya Ukrainka Eastern European National University
Tetiana Khaichevska,
Ph. D. in Linguistics, Senior Lecturer of Romance and
Planned Languages Department,
Lesya Ukrainka Eastern European National University

THE POLITICAL ONYM-BASED DERIVATIVES IN THE MODERN MULTIPLE LANGUAGES MEDIA DISCOURSE (TO THE COURSES «THE FIRST FOREIGN LANGUAGE» AND «INTERCULTURAL COMMUNICATION»)

The article presents the comprehensive semantic-word formation and communicative-pragmatic analysis of the political onym-based derivatives in the contemporary German, French and English media discourse, which is characterized by bold word-building experiments with neologisms derived from the names of famous political figures of Germany, France, Great Britain and the United States. Linguistic creativity of journalists and bloggers has led to the emergence of numerous political onym-based derivatives: Donald-Horror-Show, Guttenbergeritis, merkeler, Clinton-hater. The preconditions of the occurrence of word-building derivatives from the names of world-famous state leaders and politicians are highlighted. It is shown that the intensity of these word formation phenomena is caused by political, socio-economic and cultural processes in Europe and the United States. The pragmatic functions of the political onym-based derivatives are identified: attractive, emotive-axiological, regulatory-manipulative, euphemistic. The characteristic features of the political onym-based neologisms are creativity, novelty, conciseness, expressiveness, atypicality, uniqueness. The German, French and English political onym-based derivatives are a litmus of the socio-political situation through the prism of linguistic and cultural projection. They have a component of the connotative meaning.

The modern German, French, and English media discourse is replenished with various onym-based parts of language unevenly. The formation of second name-based noun composites is the most active. The most productive ways of the onym-based word formation are affixation, compounding and contamination. The article outlines the word formation formants in the aforementioned discourse.

In terms of the fragment representation (in the political onym-based derivative) of the cumulative social experience of the native speakers it is important to what extent the proper name is known, conceptually perceived in the linguistic consciousness, how many native speakers are capable of interpreting its new secondary conceptual meaning. The problem in understanding the political onym-based derivatives occurs when the addresser and the addressee belong to different language communities or do not have sufficient national and cultural experience.

***Key words**: media discourse, political onym-based derivatives.*

Постановка наукової проблеми та її значення. Усе більшої популярності у сучасних лінгвістів набуває аналіз відображення людини в мові та мови крізь призму її вживання мовною особистістю (з урахуванням мовних та позамовних факторів: політичних, соціальних, культурних, етнічних, морально-етнічних, психологічних). Сміливі словотвірні експерименти відбуваються найчастіше в різномовному медіаполітичному дискурсі, який є найбільш чутливим до відображення мовних новацій. Лінгвокреативність носіїв мови зумовила появу чисельних словотвірних похідних від прізвищ відомих політичних та громадських діячів ФРН, Франції, Великобританії та США. У цьому полягає актуальність нашого дослідження.

Об'єктом дослідження обрано сучасний німецько-, франко- й англомовний медійний дискурс. Предметом дослідження послужили політичні відонімні утворення. Мета дослідження – комплексний семантико-словотвірний та комунікативно-прагматичний аналіз політичних відонімних утворень у сучасному німецько-, франко- й англомовному медійному дискурсі. Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких завдань:

уточнити передумови виникнення відонімних утворень у медійному дискурсі; виявити характерні ознаки політичних відонімних утворень; простежити прагматичні функції політичних відонімних утворень; висвітлити найбільш продуктивні способи політичних відонімних утворень; виокремити словотвірні форманти в німецькій, французькій й англійській мовах.

Огляд останніх досліджень цієї проблеми. За останнє десятиліття словотвірний потенціал різних типів онімів, семантичний, прагматичний і когнітивний зміст похідних від онімів неодноразово зазнавав системного та комплексного опису [1–4; 6; 7]. Цікавою у цьому руслі видається розвідка українського дослідника О. С. Тарана, яку присвячено зіставному аналізу словотвірних похідних від прізвищ президентів України і США [4]. Англійські відонімні неологізми з основами Obama і Trump в інтимізованих заголовках простежуємо у статті Н. П. Білоус і Н. В. Новохатської [1]. Питання розширення епонімних дієслів у сучасній німецькій мові аналізує Р. Г. Гатауллин [3]. Проте зіставного комплексного дослідження відонімних утворень, зафіксованих на німецько-, франко- й англомовних інтернет-сторінках, ще не здійснювалося.

Слід зазначити, що в мовознавчій літературі можна простежити чималу кількість тотожних термінів для позначення «похідних від власних назв»: деонім [7], епонім [2; 3], відонімні утворення [1; 4]. У цій статті ми послуговуємося терміном «політичні відонімні утворення» і стверджуємо, що вони мають низку семантичних і словотвірних особливостей, відображають специфіку світобачення мовців зокрема, і особливостей політичної німецько-, франко- і англомовної свідомості загалом.

Матеріалом дослідження стали публіцистичні онлайн-тексти сучасних німецько-, франко- й англомовних ЗМІ.

Виклад основного матеріалу й обгрунтування отриманих результатів дослідження. У ході нашого дослідження було з'ясовано, що відонімні утворення виникають під впливом контексту з метою:

1) висловлення смислу, необхідного для цього контексту (див. приклади 2, 3);

2) підкреслення ставлення автора до описуваних осіб, предметів чи явищ з подальшою подачею своєї оцінки (див. приклади 2, 6, 7, 9, 11–14);

3) деавтоматизації сприйняття (завдяки незвичній формі слова адресат звертає увагу на його семантику (приклади 2, 4));

4) лінгвістичного експериментування з власною назвою, наприклад, *Huch-jetzt-bin-ich-wieder-da-Merz* (див. також приклади 8–11);

5) формування креативного іміджу та демонстрації лінгвістичної дотепності (приклади 5, 9–11), авторської індивідуальності, приміром контамінація *Trumpocalypse* (*Trump+[ap]ocalypse*);

6) економії мовних засобів (*Obamagration* (*Obama+[immi]gration*)); висловлення думки в стислій, лаконічній, влучній формі (приклад 12);

7) програмування низки асоціацій адресата, створення додаткових смислів у новому контексті (приклад (1) *«[...] "**Trampism**", wie die Amerikaner die **Donald-Horror-Show** nennen [...]* (Welt№24Online, 24.10.2016) (див. також приклад 11)).

Отож, характерними ознаками політичних відонімних утворень у різномовному медійному дискурсі є: контекстуально-залежність, новизна, оригінальність, неповторність, експресивність, незвичність, неочікуваність, стислість, аномальність.

У сучасному німецько-, франко- і англомовному медійному дискурсі політичні відонімні утворення виконують такі функції:

1. Атрактивну – відонімні утворення привертають інтерес й увагу адресата до повідомлення (приклади 10, 13).

2. Емотивно-аксіологічну – відонімні утворення слугують засобом (іронічної) оцінки (приклади 2, 6, 7, 11–14).

3. Регулятивно-маніпулятивну – відонімні утворення впливають на думку адресата та створюють певну психологічну реакцію крізь призму автора публікації (приклади 13, 14).

4. Евфемічну – заміна слова з негативною конотацією більш коректним з метою уникнути комунікативного дискомфорту (приклади 2, 4).

Проаналізовані політичні відонімні новотвори, які не зафіксовані в авторитетних лексикографічних джерелах (Wahrig, Duden) мають явно-виражений контекстуальнозалежний характер семантики. Наприклад, появу у 2011 р. відонімного дієслова *guttenbergen* в значенні «списувати» й відонімного іменника *Guttenbergeritis* («плагіат»), які наділені негативною конотацією, пов'язують з діяльністю бувшого міністра оборони ФРН К.-Т. Гуттенберга, у докторській дисертації якого виявили плагіат: (2) «*Glückwunsch, das ist der erste Schritt zur Heilung der "**Guttenbergeritis**"*» (Spiegel Online, 21.02.2011) (тут і далі виділено нами – О. Г., Т. Х.).

Наведемо інші приклади. Семантика німецького субстантивного відонімного інфінітива *Merkeln* (*taktisches **Merkeln**, verschwindendes **Merkeln**, herzloses **Merkeln**, **Merkeln-Witze, Anti-Merkeln-Bewegung***) і французького відонімного дієслова *merkeler* відзеркалює обережну тактику правління канцлера ФРН А. Меркель, означає «не давати відповіді, затягувати, вдаватися до вивертів» і таким чином впливати на опонента: (3) «*«Je **merkele**, tu **merkeles**, il **merkele**, nous **merkelons**»... Définition? «**Merkeler**» (merkeln, à vrai dire), c'est ne pas décider, ne pas agir. En un mot: tergiverser, nous apprend le quotidien français «Le Figaro»*» (https://www.tdg.ch/monde/europe/Le-neologisme-Merkeler-entre-dans-le-dictionnaire/story/17513335). (Зазначимо, що відонімну конверсіяю простежуємо лише в німецькому дискурсі.) Німецьке відонімне дієслово *merkeln* набуває ще значення «дати прочухана, влаштовувати натруску» (див. [5]).

Таким чином можна стверджувати, що відонімні утворення розвивають полісемію. Приміром утворене від прізвища бувшого канцлера Г. Шредера (Gerhard Schröder) відонімне дієслово schrödern означає: 1. виступати авторитарно, 2. ви-

словлюватися зарозуміло, 3. ніколи не відмовлятися, 4. завершити будь-яке обговорення. (4) «*Merkel* ***schrödert***.» (Die Zeit Online, № 50, 06.12.2012) перекладаємо українською: Меркель поводиться авторитарно.

Французький відонімний іменник *les hollanderies* позначає різноманітні «висловлювання-ляпи», які були помічені та висміяні уважною аудиторією. Очевидно, ці ляпи вказують на низьку ерудованість президента у певних галузях знань. Вираз *un mensonge hollandien* (дослівно «оландова вигадка/брехня») підкреслює недовіру автора статті до політичних лозунгів та ідей екс-президента Франції Франсуа Оланда (François Hollande).

У прикладі (5) автор дотепно висміює виступ діючого президента Франції Емануеля Макрона (Emmanuel Macron) у Данії. Для підсилення комічного ефекту у статті вжито вираз *Sa macronité*, який є очевидним замінником співзвучного виразу *Sa Majesté* (*Його Величність*). Завдяки цьому прийому автору вдається показати як президент дистанціюється від французького народу, який не бажає приймати деякі реформи: (5) «*Dans un discours au Danemark, celui qui fait campagne, escomptant devenir maître en Europe – au moins maître à penser – au crépuscule d'une Merckel, débordée sur sa droite et peinant désormais à faire peser son emprise souriante certes mais peu conciliante,* ***Sa macronité*** *aura encore déversé son fiel, sous prétexte d'ouverture et habits défraîchis d'humour.*» (http://palimpsestes.fr/blocnotes/2018/aout/ recalcitrant.html).

Англійський композитоутворений відонімний іменник *Hillarycare* (дослівно «турбота про Хілларі») імпліцитно припускає політичну залежність Х. Клінтон (тодішньої кандидатки в президенти) від свого чоловіка Б. Клінтон (екс-президента США), залежність від порад свого чоловіка. Цей факт значно дискредитував її як політика.

Аналіз показав, що третина всіх відонімних утворень у сучасному німецько- й англомовному медійному дискурсі становлять композити, другий компонент яких в цих дискурсах подібний: *Clinton-era* і *Merkel-Zeit*, *Obama-friendly* і *Merkel-freundlich*, *Clinton-hater* і *Merkel-Hater, Bush-style* і *Merkel-Art*. Наприклад, емоційний коментар до статті у «Spiegel»: (6) «*[…] aber nicht zuletzt das endlose dumme Geschwätz der* ***Merkel-Hater*** *wie hier im Forum, hat mich zu fast so etwas wie einem* ***Merkel-Fan*** *gemacht.*» (Spiegel Online, 03.11.2018). У сучасному франкомовному медійному дискурсі композитоутворення не є популярним способом словотвору. Відонімні композити відзначаються змістовною цілісністю, їх компоненти доповнюють один одного й разом набувають нову семантику, зрозумілу без контексту: *Merkel-geht-Woche*, *Vielleicht-Merkel-Nachfolger*.

З наведених прикладів стає очевидним той факт, що саме прізвища сучасних політиків, популярних на світовій арені, використовують журналісти і блогери для утворення відонімних неологізмів і оказіоналізмів, які, у свою чергу, характеризуються високою популярністю в інтернет-дискурсі.

У мові сучасної німецької, французької і англійської періодики простежуємо такі похідні від прізвищ лідерів політичних партій, блоків, громадських об'єднань:

а) відпрізвищеві іменники, утворені за допомогою формантів:

– -ismus (нім.) / -isme/-ysme (фр.) / -ism (анг.) (зі значенням «стиль, спосіб ведення політики певної особи-лідера, політичні теорії, погляди, доктрини, течії»): *Clintonismus*, *Blairismus*, *Putinismus*, *Genscherismus*, *Thatcherismus*; *sarkozisme* / *le sarkozysme*, *le macronisme, le hollandisme*, *le trumpisme*, *le merkelisme*; *Bushism, Clintonism, Blairism, Thatcherism, Trampism*; *l'antisarkozysme* – доктрина опозиційна політичним поглядам Саркозі.

– -isierung (нім.) / -erie / -tion (фр.) (зі значенням «суспільне явище або сукупність певних рис, які співвідносяться з партійним чи державним лідером; також період політичної активності певної особи-лідера»): *Westerwellisierung*, *Schröderisierung*, *Merkelisierung*, *Steinmeierisierung*, *Haiderisierung*; *la sarkozerie*, *la désarkozition*;

– -ist/-ianer (нім.) / -iste/-yste (фр.) / -ist/-ite (анг.) (зі значенням послідовник, прибічник кого-небудь або чого-небудь (ідеї, течії, школи); приналежність особи до певного суспільно-політичного, ідеологічного напряму, партії, угрупування)): *Clintonist*, *Bushist*, *Trumpist, Genscherist*, *Kohlianer*, *Clintonianer, le sarkozyste, le macroniste, Clintonite, Obamaite, Blairite*). Відонімні іменники з формантами -ianer і -ite позначають соратник, прибічник-фанатик. Також було розглянуто випадок, у якому йдеться не про послідовника, а про супротивника певних політичних ідей утвореного за допомогою форманту -anti: *antisarkozyste* (n, m) – супротивник ідей Саркозі.

б) відпрізвищеві прикметники і прислівники, утворені за допомогою формантів: -haft, -(i)sch, -esk, -ig, -weise (нім.); -ien /-yen, -que, -ment (фр.), -ian, -esque (анг.) (зі значенням дії, погляди, які характерні для певного політика і практикуються референтом): *die* ***Merkelsche*** *Grenzöffnung, kohlisch, wulffig, schröderig*, *heideresk*, *obamaesk, schröderhaft, schäubleweise* (на кшталт Шойбле); *sarkozien*, *sarkozyen, sarkozique, sarkoziquement, la politique* ***merkelienne*** (меркелівська політика), *exemple d'argument* ***trumpien*** (приклад трампівського аргументу); *Clintonian, Nixonian, Hillaryesque* (подібно Хілларі), *Reaganesque* (по-рейгановськи).

в) відпрізвищеві дієслова, утворені за допомогою формантів: -n (нім.), -er (фр.): *merkeln*, *schrödern*, *stoibern*, *merkeler, marconner*.

Проаналізуємо заголовок (7) «*Le* ***sarkozisme****? Une idéologie simpliste, mais terriblem ent forte*» (https://www.marianne.net/ politique/). Автор статті дещо іронізує щодо політики екс-президента Ніколя Саркозі (N. Sarkozy), яка, будучи на перший погляд надто простою, залишається дуже впливовою в сучасному французькому суспільстві. Його бажання очистити Францію від іммігрантів та нелегалів, навіть силовими методами, спричинило низку терактів у країні зі значними людськими втратами. Однак ще й сьогодні політика Н. Саркозі має своїх прибічників.

Темі мігрантів у Європі присвячено наступну статтю із заголовком (8) «*Migrants : le* ***merkelisme*** *est-il un humanisme?*» (https://www.causeur.fr/ migrants-merkel-allemagne-europe-34409), у якій іменник *le merkelisme* тлумачиться як сукупність політичних ідей А. Меркель. Увага акцентується на її стратегії щодо подолання проблем з мігрантами та біженцями. Автор виявляє свій подив і певну іронію, оскільки політичні рішення канцлера настільки прораховані і виважені, що марно сподіватися на гуманізм чи на переосмислення цінності людського життя в умовах капіталізму та ринкових відносин.

Політичні діячі викликають інтерес до себе не лише як політики, а й як світські постаті. Наприклад, обговорення особистого життя Ніколя Саркозі в усьому світі зумовило появу відонімного дієслова *sarkozer*, яке означає «говорити про або обговорювати особисте життя екс-президента»: (9) «*Arrêtons de* ***Sarkozer***» (http://yrichecoffee.blogspot.com/2008/03/). У заголовку до статті використано співзвучність дієслова *causer* (балакати, розмовляти, теревенити) із дієсловом, похідним від *Sarkozy*.

Інколи витівки політиків, їхні захоплення та їх друзів, висвітлюються в пресі та блогах більш детальніше, ніж справді варті уваги політичні події. Цей факт обурює громадськість, як, наприклад, у коментарі французького блогера: (10) «*Je ne m'étale pas plus, il fallait exprimer mon ras le bol, j'ai depuis un bon bout de temps arrêter d'écrire sur Sarkozy, la politique mérite mieux que les* ***S(t)arkozages***.» (http://yrichecoffee.blogspot.com/2008/03/arrtons-de-sarkozer.html). Як бачимо, відонімне утворення *S(t)arkozages*, утворене від *star* (від англ. *зірка*), *Sarkozy* та *ages* (суфікс, що передає збірне поняття), покликане передати усю сукупність зіркових витівок екс-президента. Гра слів лише підкреслює і посилює висловлення обурення автора щодо політичних пріоритетів преси.

Далі наш інтерес привернула стаття із заголовком (11) «*Courage ou* ***macronnage****?*» (https://www.clicanoo.re/Editorial/Article/2017/03/16/Courage-ou-macronnage_457558). Як антитезу іменнику *courage* (відвага, сміливість) автор пропонує іменник *macronnage*, який співзвучний з іменником *marronnage* (втеча). Отож уже з заголовку автор налаштовує читача на критику політики Макрона, ототожнюючи її із втечею, і тим самим підкреслює своє розчарування станом речей: «[…] ***Macronner****, de nos jours c'est tendance. Il s'agirait d'une sorte de* ***marronnage*** *politique au nom d'une cause supérieure, pour se réfugier dans le seul camp présumé capable de résister à la peste. Au nom de cette noble cause, tout est permis : trahir un parti politique qui vous a beaucoup donné – tout en assurant qu'on en fait toujours partie –, renier des principes antiques ou modernes (une conception de la société ou des élections primaires)...* (https://www.clicanoo.re/Editorial/Article/2017/03/16/Courage-ou-macronnage_457558). У наведеному уривку автор роз'яснює, що саме він розуміє під дієсловом *macronner*, а саме політичну втечу, зраду партійним інтересам, заперечення наявних політичних принципів, якими можна охарактеризувати політичну стратегію Е. Макрона. І в цих словах читач також відчуває незадовільну оцінку дій президента з боку автора.

У проаналізованому дискурсі простежуємо також похідні від імені Дональда Трампа: (12) «***Trumpismes****: sept gaffes de Donald Trump à ne pas rater*» (https://fr.sputniknews.com/international/201709211033148452-trump-trumpismes-gaffes/). Наведений приклад – це заголовок статті, у якій висміюються висловлювання-ляпи Дональда Трампа: «*Donald Trump a «inventé» un nouveau pays, la Nambie, lors de sa récente intervention à l'Onu. Ce n'était pas la première gaffe du Président US, ce qui a provoqué l'apparition du terme «****trumpisme****».*» У цьому уривку автор пояснює, що Дональд Трамп вигадав назву нової країни «Намбії» (і це не була його єдина помилка-ляп).

Отже, *le trumpisme* та *les hollanderies* позначають прилюдний виступ у такому стилі, основна мета якого – висловитися, щоб бути поміченим, не думаючи про наслідки і факти, що вказує на низьку ерудованість президентів у певних галузях знань.

Прізвища відомих політиків виступають як засіб оцінки для характеристики менш відомих політичних діячів з метою меліоризації (приклад 14) чи пейоризації їх іміджу (приклади 6, 13).

(13) *The* ***Billary*** *campaign is in turmoil.* (The Economist, 16.02.2008). Телескопія Bill+[Hill]ary=Billary вказує на залежність дружини-політика від свого чоловіка-політика. Зрощення імпліцитно вказує також на явище родинності в світовій політиці.

Знак оцінки можа змінюватися залежно від контексту. Наприклад, (14) *[...] wird die* ***Merkelkopie*** *AKK gewählt* (коментар, www.cicero.de, 16.11.2018). Референта АКК охарактеризовано відонімним іменником *Merkelkopie*, який набуває нехтувально-іронічну оцінну конотацію (копія без власної думки) або позитивну, оскільки є копією самої пані Меркель.

Для відонімних утворень-телескопів характерна образність, для якої типовою є незвична форма: *Merkolland* (Merk[el]+Olland), *steinmerkeln* (Stein[meier]+merkeln), *Obamagration* (Obama+[immi]gration), *Obamacracy* (Obama+[demo]cracy). Часто відонімні утворення-телескопи кодують повідомлення таким чином, що доводиться вдаватися до їх декодування.

Популярними англійськими відонімними утвореннями-телескопами є зрощення прізвищ американських президентів зі словом economics: Bushonomics, Obamanomics, Trumponomics.

Процес відонімізації є універсальним для сучасного німецько-, франко- й англомовного медійного дискурсу, який поповнюється різними відонімними частинами мови нерівномірно – найбільш активно відбувається творення відпрізвищевих іменників-композитів. Відонімні утворення є лакмусом соціополітичної ситуації з урахуванням лінгвокультурної проекції. Найбільш продуктивними способами відонімного словотвору є афіксація, композитоутворення і контамінація.

Висновки. Отже, значимим з огляду репрезентації (у політичному відонімному утворенні) фрагмента сукупного суспільного досвіду носіїв мови є те, наскільки відомою, концептуально освоєною виступає відповідна власна назва в мовній свідомості, наскільки широке коло носіїв здатні інтерпретувати її новий вторинний концептуальний зміст. Ускладнення розуміння політичних відонімних утворень виникає, коли адресант й адресат належать до різних мовних співтовариств або не володіють достатнім національно-культурним досвідом.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у встановленні адекватних способів перекладу політичних відонімних утворень у різномовному дискурсі.

Література:

1. Білоус Н. П., Новохатська Н. В. Відонімні неологізми з основами Obama і Trump в інтимізованих заголовках. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*: *серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2019. Вип. 5(73). С. 206–209. DOI: 10.25264/2519-2558-2019-5(73)-206-209.

2. Галицька О. Б. Специфіка конотативного значення Меркель-епонімів (до «Теоретичного курсу другої іноземної мови (німецької)»). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*: *серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2019. Вип. 5(73). С. 120–122. DOI: 10.25264/2519-2558-2019-5(73)-120-122

3. Гатауллин Р. Г. Новые эпонимические глаголы в современном немецком языке. *Филология и искусствоведение. Вестник Башкирского университета*. 2015. № 4. Т. 20. С. 1304–1309.

4. Таран О. С. Прізвища президентів в аспекті мовної гри (на матеріалі українсько- й англомовного інтернет-дискурса) *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного ніверситету.* Сер.: Філологія. 2019: № 38 том 3. С. 161–164.

5. Das Verb «merkeln». URL: https://schreibakademie.com/2012/05/das-verb-merkeln/ (zuletzt zugegriffen am 07.09.2018).

6. Maurel D. "Dénomination et anaphore lexicale – Le réseau sémantique de Prolexbase". *Construction d'identité et processus d'identification*, Berne, 2010. Pp.151–165.

7. Wengeler M. Schäubleweise, Schröderisierung und riestern. Formen und Funktionen von Ableitungen aus Personennamen im öffentlichen Sprachgebrauch. *Komparatistik Online*. 2010. S. 79–98. URL: http://publikationen.ub.uni-frankfurt.de/opus4/frontdoor/deliver/index/docId/18244/file/Martin_Wengeler_Schaeubleweise.pdf (zuletzt zugegriffen am 09.09.2018).

Отримано: 19 серпня 2019 року

Прорецензовано: 16 вересня 2019 року

Прийнято до друку: 23 вересня 2019 року

e-mail: koul.kiev@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2019-7(75)-121-124

Koulykova V. G. Representation de la culture spirituelle et historique du peuple dans les noms géographiques français. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2019. Вип. 7(75), жовтень. С. 121–124.

УДК 811.133.1

Viktoria Koulykova,
docteur ès lettres, maître de conférences
Université technique nationale de l'Ukraine
«Institut polytechnique de Kiev Igor Sikorsky»

REPRESENTATION DE LA CULTURE SPIRITUELLE ET HISTORIQUE DU PEUPLE DANS LES NOMS GÉOGRAPHIQUES FRANÇAIS

L'article est consacré à l'étude des toponymes français en établissant les caractéristiques lexico-sémantiques et culturelles de leur nomination. En particulier, l'œuvre à travers le prisme de l'approche culturelle révèle les caractéristiques lexico-sémantiques des noms de localités de France et élabore la classification des toponymes d'après le trait sémantique. Une attention particulière est portée aux informations spirituelles, historiques et culturelles représentées dans les noms géographiques français. L'analyse des toponymes du point de vue des sciences linguistique et culturelle a permis de déterminer leur place dans le système linguistique aussi bien que dans l'image du monde de la communauté linguistique et culturelle francophone. Les toponymes correspondent au système de valeurs et d'idées culturelles et servent de marqueur de l'appartenance de l'individu à la culture linguistique appropriée.

Mots-clés: *toponyme, nomination, caractéristiques sémantiques, culture, classification.*

Куликова Вікторія Григорівна,
кандидат філологічних наук, доцент
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ДУХОВНО-ІСТОРИЧНОЇ КУЛЬТУРИ НАРОДУ У ФРАНЦУЗЬКИХ ГЕОГРАФІЧНИХ НАЗВАХ

Статтю присвячено дослідженню французьких топонімів шляхом встановлення лексико-семантичних і культурологічних особливостей їх номінації. Зокрема, у роботі крізь призму культурологічного підходу виявляються лексико-семантичні особливості назв населених пунктів Франції та розробляється класифікація топонімів за семантичною ознакою. Особливу увагу спрямовано на духовно-історичну та культурну інформацію, що репрезентується у французьких географічних назвах. Аналіз топонімів з точки зору лінгвокультурології дозволив визначити їх місце як в системі мови, так і в картині світу франкомовної лінгвокультурної спільноти. Топоніми співвідносяться з системою культурних цінностей і уявлень і служать своєрідними маркерами приналежності індивіда до відповідної лінгвокультури.

Ключові слова: *топонім, номінація, семантичні особливості, культура, класифікація.*

Viktoria Kulykova,
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor
National Technical University of Ukraine
«Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»

PRESENTATION OF SPIRITUAL-HISTORICAL CULTURE OF THE PEOPLE IN FRENCH GEOGRAPHICAL NAMES

The article focuses on the study of French toponyms by establishing lexico-semantic and cultural features of their nomination. In particular, the research through the prism of the cultural approach reveals lexico-semantic features of the names of settlements of France and develops the classification of toponyms by semantic feature. Particular attention is paid to the spiritual, historical and cultural information represented in French geographical names. The analysis of toponyms from the point of view of linguistic and cultural science has allowed to determine their place both in the language system and in the picture of the world of the French-speaking community. Toponyms correlate with the system of cultural values and ideas and serve as a kind of marker of the individual''s belonging to the appropriate linguistic culture.

The developed classification of French toponyms by semantic feature allowed us to distinguish toponyms, based on the nomination of relief features, certain historical events, plant names, landscape color, sacral and religious concepts. This classification shows that the toponyms reflect the cultural features of the ethnic group, because the geographical names are based on the historical events, occupations and professions of people, their spiritual life, certain traditions, as well as evaluation markers.

Research has shown that a person captures in the name only that of the outside world, which reflects his personal view of the world and corresponds to his vital and cultural values.

Key words*: toponym, nomination, semantic features, culture, classification.*

Énoncé du problème. L'étude des noms géographiques est l'un des problèmes actuels de la linguistique moderne, car, apparaissant à différentes périodes de l'histoire, les toponymes fonctionnent conformément au développement de la société, reflétant les couches diverses de la vie et de l'activité vitale. De l'autre côté, les toponymes, faisant partie intégrante du système linguistique général, vivent et se développent selon ses lois, leur origine et leur formation est déterminée par certaines régularités linguistiques.

Les toponymes contiennent non seulement la composante linguistique, mais aussi la composante historique et culturelle, ce qui forme leur particularité. Les noms propres des objets géographiques sont basés sur le vocabulaire local et sont motivés par des noms communs locaux, conditionnés par des caractéristiques géographiques, historiques, culturelles, etc. Les toponymes sont une partie

importante de la vie de tout groupe ethnique, car ils conservent une expérience historique et sociale (universelle et nationale), gardent et transmettent des informations culturelles.

Analyse des recherches récentes. En étudiant le vocabulaire toponymique, les chercheurs ont la possibilité de déterminer les règles générales selon lesquelles les unités linguistiques apparaissent et fonctionnent, car la toponymie est une source importante de compréhension de la culture, de l'histoire et de la langue françaises. Les principes théoriques de la toponymie ont été éxaminés dans les travaux des scientifiques tels que V. A. Gutchkevytch, E. M. Mourzaev, Y. B. Roudnytsky, G. Y. Ryluk, O. V. Souperanska, M. T. Yanko et d'autres. Les caractéristiques de la toponymie française, en particulier structurelles et fonctionnelles, ont été analysées par I. V. Boytchouk, O. V. Danylevska, O. M. Peginska, M. Morvin, V. P. Motrouk, M. Mulon et M. Roblen. Cependant, un certain nombre de questions, en particulier, l'établissement de l'origine et de la sémantique des toponymes français à travers le prisme d'une approche culturelle nécessite des recherches et définit **l'actualité** de notre exploration scientifique.

Le but de ce travail est d'élaborer une classification des toponymes français en établissant les caractéristiques lexico-sémantiques et culturelles de leur nomination.

Pour atteindre cet objectif, on doit résoudre **les tâches** suivantes: identifier les particularités lexico-sémantiques et culturelles des toponymes français, examiner les classifications existantes et élaborer leur propre classification d'après le trait sémantique.

Présentation de la recherche principale. Les toponymes sont beaucoup plus que d'autres noms propres liés à l'histoire, à l'économie, à la culture et à l'ethnographie du peuple. Ils contiennent non seulement des informations linguistiques, mais aussi des informations culturelles, historiques et sociales. Selon Lytvyn I.P. une personne choisit parmi le monde extérieur et conserve dans le nom seulement ce qui correspond à sa connaissance de la réalité environnementale, reflète sa vision personnelle du monde et correspond à ses valeurs vitales [3, p. 72].

Le système toponymique est formé sous l'influence de nombreux facteurs linguistiques et extralinguistiques. Les facteurs tels que l'environnement, le milieu géographique, la culture matérielle, sociale et spirituelle du peuple, aussi bien que la composition ethnique de la population, les caractéristiques linguistiques et culturelles, revêtent une importance particulière pour la toponymie.

Aujourd'hui, il existe un grand nombre de classifications de toponymes, mais leur classement pose un problème actuel, car il n'existe pas de classification unique susceptible de satisfaire tous les linguistes intéressés par cette question.

En examinant le matériel d'illustration et en s'appuyant sur les classifications déjà élaborées [1; 4; 5], nous avons développé notre propre classification d'après le trait sémantique. La classification sémantique nous permet de voir sur quoi est basé le toponyme, c'est-à-dire le motif de son origine.

La sémantique du toponyme comprend deux types de sens: linguistique et de fond. La signification linguistique du toponyme est fixée dans le dictionnaire et il est stable. Elle consiste en une valeur de référence déterminée par l'attachement d'un toponyme à un certain lieu géographique désigné et la signification linguistique des noms motivés comprend également une composante étymologique de sens [2, p. 29].

La valeur de fond n'est pas fixée, elle est influencée par des facteurs extralinguistiques tels que sociaux, culturels, historiques, cette valeur n'est pas stable, elle est constamment enrichie proportionnellement à l'accumulation d'événements qui lui sont associés [2, p. 30]. Cette valeur joue un rôle important pour la fonction communicative du toponyme, car pour les locuteurs natifs, ces valeurs sont produites et perçues pendant le processus de communication.

Nous avons donc divisé les toponymes en groupes suivants.

1. Toponymes dont le nom contient l'anthroponyme:

1.1 nom propre du fondateur, par exemple:

Richelieu (ville fondée en 1631 par ordre du cardinal Richelieu);

Henriville (ville fondée par le duc Henri II de Lorraine en 1608) [6, p. 250];

Amélie-les-Bains (ville en l'honneur de la reine Amélie, épouse de Louis-Philippe);

Broglie (en l'honneur du duc de Broglie, qui était le seigneur de cette ville);

Decazeville (une ville en l'honneur du duc Decase, ancien ministre de Louis XVIII);

1.2 nom propre de personnalités historiques et politiques célèbres, par exemple: *l'avenue de Roosevelt, la place de Kennedy, Charles de Gaulle – Étoile*.

2. Toponymes basés sur les caractéristiques du relief du terrain:

2.1 avec le composant «le mont», par exemple: *Montaigu, Beaumont, Clermont, Montfort*;

2.2 avec le composant «la vallée», par exemple: *Marne-la-Vallée, Valbonne, Entrevaux*.

3. Toponymes contenant les noms de ressources d'eau:

3.1 «la mer», par exemple: *Boulogne-sur-Mer, La Seyne-sur-Mer*;

3.2 le nom du fleuve, par exemple: *Neuilly-sur-Seine, Vitry-sur-Seine, Cosne-Courssur-Loire*.

4. Toponymes dérivés des noms des tribus qui habitaient la région, par exemple:

Villeparisis (dérivé du nom de la tribu gauloise Parisii) ou

Senlis (dérivé du nom de la tribu celtique Sylvanectes) [7, p. 81].

5. Toponymes dont le nom reflète certains événements historiques, par exemple:

Arques-la-Bataille (bataille de 1589 sous la direction de Henri IV),

Wattignies-la-Victoire (le nom vient de la bataille de Wattini de 1793).

Ces noms sont destinés à garder le souvenir des victoires de l'armée française [4, p. 85].

6. Les toponymes dont la nomination provient du nom de la plante:

6.1 espèces d'arbre:

– «le chêne», par exemple: *Chesne, Chânes, Chanoz-Chatenay*;

– «le bouleau», par exemple: *la Bouillie, Boulaie, Boulay*;

– «le frêne», par exemple: *Fragne, Frasne, Frasnes, Fraisses, Fréchou-Fréchet*;

6.2 noms des arbustes et des herbes:

– «la fougère», par exemple: *Feugères, Fougères, le Grand-Fougeray, le Petit-Fougeray*;

– «le buis», par exemple: *Bussière, Buissonnet, Buisson, Buisset*.

7. Toponymes indiquant leur emplacement, par exemple: *Aix-en-Province, Salon-de-Province, Châlons-en-Champagne*.

8. Toponymes composés d'éléments indiquant une unité administrative, un type ou un lieu d'établissement précis:

8.1 «l'île», par exemple: *l'Île-de-France*;

8.2 «la ville»

– d'origine romane (ville), par exemple: *Andeville, Abbeville, Albertville, Vierville, Bonville*;

– d'origine allemande (bourg), par exemple: *Combourg, Montebourg, Strasbourg, Bourbourg*;

8.3 «la terre, le pays»

– d'origine romaine (terre), par exemple: *Basse-Terre*;

– d'origine anglo-saxonne (vy, land), par exemple: *Pontivy, Neuvy, Mesland, Heuland*;

8.4 «le château», par exemple: *Châteaufort, Châteauneuf, Castelsarrasin, Châtillon*;

8.5 «la tour», par exemple: *La Tour-du-Pin, Tours*;

8.6 «la ferme» (bordeaux d'origine allemande), par exemple: *Bordeaux-Saint-Clair, Bourdeaux, Bourdelles, Lasbordes*.

9. Toponymes basés sur la coloration du paysage:

– le vert, par exemple: *Vert-Saint-Denis*;

– le rouge, par exemple: *Montrouge*;

– le blanc, par exemple: *La Roche-Blanche, Le Mont-Blanc*;

– le brun, par exemple: *Brunville*;

– le noir, par exemple: *Noirlieu*.

10. Toponymes indiquant les dimensions du pays:

10.1 avec le composant «grand», par exemple: *Noisy-le-Grand*;

10.2 avec le composant «petit», par exemple: *Saint-Quantin-le-Petit*.

11. Toponymes qui reflètent l'activité économique, les professions, les métiers des personnes qui habitaient un certain territoire, par exemple:

Rue des Tanneurs; *Rue des Cardeurs*; *Rue des Pâtissiers*; *Rue de la Fonderie*; *Rue de la Verrerie*; *La Faurie* (du mot latin «fabrique» – forge).

12. Toponymes reflétant des concepts sacrés, religieux et contenant

12.1 le nom de l'édifice religieux:

– «l'église», par exemple: *Église-Neuve-d'Issac, Égliseneuve-d'Entraigues, Égliseneuve-près-Billom, Églisolles;*

– «la chapelle», par exemple: *Chapelle-des-Bois, Chapelle-Guillaume, Chapelle-Royale, Chapelle-Vallon*;

12.2 le nom du Saint ou de l'église, par exemple: *Saint-Grégoire, Sainte-Agathe, Sainte-Marie, Saint-André*;

12.3 composant «Dieu», par exemple: *Villedieu, La Chaise-Dieu, Port-Dieu, Dieulefit;*

12.4 composant «Saint», par exemple: *Saint-Lô, Saint-Dié, Saintes*;

12.5 le nom de l'archange Michel, par exemple: *Saint-Michelen-Grève, Saint-Michel-de-Pleban, Saint-Michel-Chef.*

13. Toponymes basés sur un marqueur de temps. Ainsi l'opposition «vieux» / «nouvel», «neuf» est utilisée dans la plupart des cas pour distinguer des objets similaires de différentes périodes de création, par exemple: *Vieux-Berquin / Neuf-Berquin, Annecy-le-Vieux, Villeneuve-d'Ascque, Porte-la- Nouvelle, Villenouvelle*.

14. Toponymes portant la marque d'évaluation:

14.1 avec le sème «riche», par exemple: *Richebourg, Richeville, La Riche*;

14.2 avec le sème «pauvre», par exemple: *Pauvres*;

14.3 avec le sème «bel», «joli», par exemple: *Belleville, Belfort, Mantes-la-Jolie, Wydit-Joli-Village*;

14.4 avec le sème «bon», par exemple: *Bonneville, Eaux-Bonnes*.

Il convient de noter que les affixes avec des valeurs négatives («laid» et «mauvais») ne sont pas fixés, ce qui indique l'avantage d'une évaluation positive dans l'acte de nomination.

Ainsi, une étude montre que les toponymes français sont étroitement liés à la culture, parce qu'ils contiennent les noms des édifices religieux, des concepts religieux, des noms de professions, certaines traditions, ce qui reflète la culture du pays, de la nation dans les noms géographiques.

Conclusions et les perspectives d'autres recherches. Ainsi, l'analyse des toponymes du point de vue de la science linguoculturelle en tant qu'élément du système topographique nous permet de déterminer leur place dans le système linguistique aussi bien que dans l'image du monde d'une certaine communauté linguoculturelle. Les toponymes jouent un rôle important dans la formation de la conscience nationale et linguistique. Ils sont en corrélation étroite avec le système de valeurs et d'idées culturelles et servent de marqueur de l'appartenance de l'individu à la culture linguistique appropriée.

On a révélé, qu'au cours du processus de la nomination on utilise des couleurs qui dominent dans le terrain, reflétant les caractéristiques du paysage. Pourtant il faut noter que les noms des couleurs «bleu» et «jaune» ne forment aucun toponyme. La couleur bleue de la tradition chrétienne désigne le ciel et n'a donc pas été utilisée à des fins pratiques, «terrestres». Le jaune dans la culture occidentale n'a jamais eu beaucoup de valeur; au contraire, cette couleur symbolisait la trahison et l'arrogance excessive. En outre, un nombre important de noms géographiques prennent le nom de l'église ou de la cathédrale qui représentent le centre de la culture spirituelle.

En classant le matériel d'illustration selon le critère sémantique, nous avons identifié les toponymes, dont la nomination est basée sur les particularités de relief, les noms des ressources d'eau, certains événements historiques, les noms de plantes, leur emplacement, la couleur du paysage, les concepts sacrés, religieux, le temps et l'évaluation. Cette classification montre que les toponymes reflètent les caractéristiques de la culture spirituelle et historique du peuple français, car les noms géographiques sont basés sur des événements historiques, les professions et les métiers des personnes, ainsi que des marqueurs qui représentent la valeur culturelle du peuple.

Une piste de recherche ultérieure consiste à la systématisation morphologique et à la classification des toponymes français d'après leurs caractéristiques structurelles.

Littérature:

1. Басик С. Н. Общая топонимика: учебное пособие для студентов географического факультета. Минск: БГУ, 2008. 168 с.
2. Лабінська Г. Топоніміка: навч. посібник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2016. 274 с.
3. Литвин И. П. О структуре и функции названий физико-географических объектов в своей и чужой среде (на материале некоторых европейских языков). Семантические особенности французских мотивированных топонимов (на примере ойконимов). *Ономастика. Типология. Стратиграфия.* М.: Наука, 1988. С. 68-86.
4. Суперанская А. В. Что такое топонимика? Из истории географических названий. 2-е изд. М.: Эдиториал УРСС, 2011. 178 с.
5. Таранова Н. Б. До питання про класифікацію топонімів. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.* 2015. № 2. С. 15-20.
6. Lefebvre H. Le droit à la ville. *L'Homme et la société.* Paris, 1968. P. 250-251.
7. Nègre E. Toponymie générale de la France. Geneve: Librairie Droz, 1990. 708 p.

Отримано: 15 лютого 2019 року

Прорецензовано: 9 березня 2019 року

Прийнято до друку: 16 вересня 2019 року

e-mail: liudmyla.pidkuimukha@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2019-7(75)-125-128

Підкуймуха Л. М. Мовне життя Львова в художніх текстах Юрія Винничука. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2019. Вип. 7(75), жовтень. С. 125–128.

УДК811.161.2'276:947.783-25»19»

Підкуймуха Людмила Миколаївна,
кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри української мови
Національний університет «Києво-Могилянська академія»

МОВНЕ ЖИТТЯ ЛЬВОВА В ХУДОЖНІХ ТЕКСТАХ ЮРІЯ ВИННИЧУКА

У статті розглянуто мовну ситуацію Львова у XX столітті на матеріалі художніх текстів. Джерельною базою дослідження стали романи «Танго смерті» (2013) і «Цензор снів» (2016) Ю. Винничука. У запропонованому матеріалі представлено мовне різноманіття Львова в міжвоєнний період, проаналізовано ті зміни, які відбулися у просторі міста за радянської доби, вивчено вплив більшовицької політики на внутрішню структуру мовлення львів'ян і лінгвістичний ландшафт.

Ключові слова: *мовна ситуація, художній текст, міжвоєнний Львів, лінгвістичний ландшафт.*

Liudmyla Pidkuimukha,
DhD in Philology, Senior lecturer at the Ukrainian Language Department
National University of "Kyiv-Mohyla Academy"

LANGUAGE SITUATION IN LVIV BASED ON THE LITERARY TEXTS BY YURII VYNNYCHUK

In the article, the linguistic situation of Lviv in the twentieth century has been explored. The "Tango of Death" (Ukrainian: "Tanho smerti" (2013) and "Censor of Dreams" (Ukrainian: "Tsensor sniv") (2016) by Yurii Vynnychuk were chosen for analysis. These novels depict a special Lviv type, who speaks colourful Ukrainian "Lviv" language and who is ready to fight for the city and for his presence in it.

Since Lviv had been chosen as the place of action, ethnic and language situation in the city was described. The study showed that Ukrainian, Polish, German and Jewish languages had been utilized in the social and cultural space of inter-war Lviv. Moreover, Yurii Vynnychuk described his characters as those people whose level of language stability was high. For them Ukrainian language was not only as a means of communication but also as a tool of resistance.

On the other hand, language situation and changes that took place in the city's space during the Soviet Union period were depicted in the aforementioned texts. Furthermore, the author examines the influence of Bolshevik policy on the internal structure of Lviv koine and linguistic landscape.

Thus, our research explores that in the novels by Yurii Vynnychuk space of Lviv as well as mentality, historical collective and individual memory, signs, symbols and language situation have been changing during the XXth century.

Key words: *language situation, interwar Lviv, linguistic landscape, Soviet language policy, multilingualism.*

Мова однією з перших реагує на виклики суспільства, історичні епохи залишають на ній свій відбиток, що відображається, як на внутрішній структурі, так і загальнонаціональному поширенні. Так, дослідження історії та побутування української мови залишається актуальною проблемою, адже «мовне питання неминуче перестає бути тільки лінгвістичним питанням, чи, краще сказати, безпосередньо лінгвістичним, а стає також – і то часто насамперед – питанням політичним, соціальним і культурним» [15, с. 6]. Ю. Шевельов у праці «Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900-1941). Стан і статус» представляє докладний аналіз мовної політики, яку провадили різні політичні режими на території України, висвітлює питання внутрішнього розвитку української мови та її зв'язків з мовами панівних народів: поляків, румунів, росіян, угорців і чехів [15]. Вивченню галичанізмів і західного варіанта української літературної мови присвячено книгу «Внесок Галичини у формування української літературної мови». Ю. Шевельов ставить за мету «прослідкувати впливи Галичини на загальноукраїнську нову літературну мову, що стала розвиватися з початку XIX століття на Придніпрянщині й Слобожанщині, показати питому вагу й ролю галицьких мовних елементів, інкорпорованих відтоді в цю загальноукраїнську літературну мову» [14, с. 13-14].

Мовлення жителів Львова у XX ст. зафіксовано у словнику «Лексикон львівський: поважно і на жарт», укладеному львівськими діалектологами Н. Хобзей, О. Сімович, Т. Ястремською, Г. Дидик-Меуш (автор ідеї і відповідальний редактор Н. Хобзей, перше вид. – 2009, друге вид., доповн. і випр. – 2012, третє вид., доповн. і випр. – 2015) [8]. Ця лексикографічна праця подає широкий спектр лексичних і фразеологічних особливостей мовного життя Львова «від мовлення арготичного, сленгового до такого, яке б репрезентувало характерні особливості лексичного багатства львів'ян-українців упродовж двадцятого століття» [8, с. 9].

У польській лінгвістиці мовне різноманіття Львова представлене у книзі З. Курцової „Польщизна Львова і південно-східних кресів до 1939 року" („Polszczyzna Lwowa i kresów południowo-wschodnich do 1939 roku"), де авторка, зокрема, так окреслює тодішню мовну ситуацію: «Розвиток міста, а в ньому плебейського прошарку, неосвічених людей спричинився до формування міського говору, який став жити своїм життям, ним почала говорити навіть інтелігенція вдома, чим у певних ситуаціях зрівнювала всіх мешканців Львова» [17, с. 433]. До аналізу мовного середовища Львова й лексичного складу міського койне вдаються Є. Габела та З. Курцова у розвідці «Пісні вулиць, кабаре й окраїн Львова до 1939 року» («Lwowskie piosenki uliczne, kabaretowe i okolicznościowe do 1939 roku»). Так, автори стверджують, що чужомовних елементів у лексичному складі львівського мовлення приблизно 50%, з яких 21% – німецькі вислови, 18% – жаргонні, 7,9% – українські, 2,6% – єврейські, тобто їдиш [16, с. 55]. Такі підрахунки свідчать, що інші 50% – це лексеми польської мови, оскільки для авторів цієї праці українські елементи були чужомовними.

Наукова новизна цієї статті полягає в тому, що аналіз мовного середовища Львова в ХХ ст. не було здійснено на матеріалі художніх текстів. Для дослідження обрано романи «Цензор снів» (2016) і «Танґо смерті» (2013) Ю. Винничука.

Головним персонажем текстів Ю.Винничука є Львів, персоніфікований герой, який живе, дихає, творить свою історію і розмовляє особливою мовою: *«Львів поставав перед ним у зовсім новому світлі, невідомому і казковому, тепер, гуляючи тими вулицями, про які була мова в рукописі, він зупинявся і уважно роззирався, намагаючись упізнати щось із того, про що довідався. Інколи до його вух долинало звучання львівської говірки, він відразу зупинявся і шукав очима, хто б то міг бути, але то було лише кілька слів або одна-єдина фраза, кинута в плин розмови, і він розчаровано йшов далі, виловлюючи очима нові й нові об'єкти. З особливою насолодою пірнав у вулички, які раніше проминав, не зупиняючи на них погляду, оглядав будинки, кожне подвір'я, дивився на вікна й на вазонки на підвіконнях, мовби намагаючись відшукати бодай слід старого Львова, того зниклого світу, який уже ніколи не повернеться, бо не повернуться й ті, хто його покинув»* [1, с. 125].

Романи Ю. Винничука виконують і літературні завдання: белетризацію національного минулого, осмислення проблеми мультикультурності й мультилінгвальності в Австро-Угорській імперії й Речі Посполитій. Наскрізною темою художніх текстів львівського письменника є ностальгія за містом тих часів: *«Інколи вечорами Мількер виходив до центру міста й прогулювався, але доходив лише до Ринку і, проспацерувавши довкола ратуші, ніколи не йшов далі, туди, де колись шуміла нестримна ріка корзо, здавалося йому, що, опинившись там, неодмінно зустріне безліч привидів того старого, неіснуючого вже Львова, почує їхні голоси: «Як ся маєте, пане меценас?» – «Ці'ручки, пані інжінірова!»…*[1, с. 143]. Формула *ці'ручки*, що є усіченою від варіанта *цілую ручки*, у міжвоєнний період була традиційним засобом вітання та прощання у звертанні до жінки чи дівчини (Напр., у повісті І. Керницького «Герой передмістя»: *І зараз додав полюбовно: – Але як не виграю сто тисяч, то тисячку теж прийму і скажу:* ***„цалую руці"*** [7, с. 104]. Так, жести, характерні для усного мовлення, на письмі замінюються формулами етикету з перформативними предикатами дії. Звертання *пан/пані* в текстах Ю. Винничука використовуються як самостійні, так і поширені прізвищем або посадою адресата (напр., *пані інжінірова*). Залучення до творів лексики львівського койне уможливлює зображення Львова міжвоєнного періоду, дає розуміння того, про які часові рамки йдеться в романах.

Протягом ХХ ст. львівський міський простір Ю. Винничука, як і менталітет його персонажів, історична колективна й індивідуальна пам'ять, перебувають у процесі постійних змін. Різні імперії за час свого панування у місті вносили корективи у символи, лінгвістичний ландшафт, а також втручалися в мовленнєві конструкти його мешканців.

Мовно-етнічне різноманіття Львова в міжвоєнний період

За час свого існування Львів перебував під руським, литовським, угорським, польським, австрійським, російським, українським і знову польським пануванням, що відбивалося на етнічному складі території, на мові, культурі [16, с. 9].

Порівнюючи дані перепису 1910 р. і 1921 р., зауважимо, що кількість поляків зросла на 6,06%, євреїв – на 33,92%, а от чисельність українців зменшилася на 30,89% за воєнні лихоліття [6, с. 43]. У 20–30-х роках ХХ ст. у Львові та інших великих містах знову почала збільшуватися частка українського населення. Як свідчать результати перепису населення Львова 1926 р., кількість українців за критерієм національності становила 10,3% жителів, або 75,3% греко-католиків. Порівняно з переписом 1921 р. кількість українців у Львові за критерієм національності зросла на 18%, а греко-католиків – на 14,2%. Таким чином, у місті підвищувалася національна свідомість українського населення [9, с. 173].

У міжвоєнний період у Польщі, до складу якої і входила Західна Україна, чисельно збільшувалася й набувала суспільної ваги нова соціальна верства – інтелігенція, або люди, пов'язані з розумовою працею чи творчістю. До неї належали митці, вчителі, духовенство, літератори, чиновники, інженерні працівники тощо. Наприкінці 30-х років ХХ ст. їх налічувалося 1,5 млн осіб [4, с. 493]. Значна частина української, польської та єврейської інтелігенції зосереджувалася у Львові. Свої творчі зустрічі тамтешня богема проводила в ресторацiях і кав'ярнях, що засвідчують і тексти Ю. Винничука: *«Оскільки ми з мамою вважали себе творчими людьми, то охоче крутилися і колах богеми, і хоча богема не крутилася в наших колах, нам це не перешкоджало. Пополудні ми з мамою бували в «Де ля Пе», прозваному «Де ля Пейс» […] Пополудні вже сходилася богема і грало піаніно* [1, с. 57]. *А коли ми бували вечорами в «Атлясі» на Ринку, то мама й там поводила себе так, ніби тільки її тут і чекали* [1, с. 58].

Стосовно мовної ситуації, то відповідно до перепису 1919 року на території Східної Галичини українську мову вживали 58,9%, польську – 39,8%, німецьку – 1,2%. Натомість у самому Львові польською мовою спілкувалися 85,8% населення, українською – 10,8%, німецькою – 3%. Є. Габела та З. Курцова пояснюють високий відсоток польськомовних жителів тим, що 1910 року більшість євреїв, котрі жили у місті, зазначали своєю мовою польську [16, с. 12]. Така ситуація склалася також унаслідок політики утраквізму шкільної освіти, яка стала одним із засобів полонізації. А. Портнов, аналізуючи праці М. Іваницького, С. Мауерсберга, наводить такі статистичні підрахунки, за якими 1918 року на території Польщі було 3600 україномовних шкіл, у 1921 – 3000, а в 1939 – лише 450 [11, с. 37–38]. Як наслідок, відповідно до перепису населення 1931 року 63% населення Львова говорили польською, 11,3% – українською, 0,8% – німецькою та 24,1% – їдиш [13, с. 12].

Про багатомовність Львова свідчить такий фрагмент із твору Ю. Винничука «Танґо смерті»: *Мама складала ці гробкові віршики трьома мовами – українською, польською і німецькою, залежно від замовлення, а коли треба було вдатися до їдиш, то тут на допомогу приходила Ґолда, і вони вже разом римували. Я був гордий, коли відразу в кількох львівських газетах міг прочитати: «Віршовані привітання та надмогильні написи складаю всіма мовами […] Ви гадаєте, що таке оголошення виглядає надто нахабним – «всіма мовами!» – але ще не було випадку, аби звернувся до нас хтось по віршик якоюсь іншою мовою, аніж згадані чотири* [1, с. 55-56].

Польська мова переважала на офіційному рівні, тому в міському середовищі Львова помітним було етномовне напруження. Ю. Шевельов у праці «Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900 – 1941): Стан і статус» зазначає, що в підпольській Україні мова виконувала «не саму тільки комунікативну функцію між селянами, духовенством та іншими групами інтелігенції; вона набула нового значення як засіб національного самоутвердження, як форма виклику, як вияв зневаги до політичного режиму» [15, с. 146]. Саме мова стала тим знаком, який дозволяв україномовному населенню вирізняти себе з польського середовища. На думку дослідника, у східній Галичині витворилося «відчайдушне

ставлення до вибору мови в кожному окремому випадку з деякими ознаками соціяльної гістерії та взаємної майже гіпнози» [15, с. 146].

Україномовна молодь свого часу долучилася до боротьби за Львів. Так, один із героїв Ю. Винничука не переходить на мову окупанта, перебуваючи у поліційному відділку: *«Я підвівся, підняв ослінчика й, сівши на нього, промовив по-українському:*

– Прошу пана, я працюю в бібліотеці… в Оссолінеумі… Я не знаю нікого, хто вміє стріляти. Я не знаю навіть, у кого стріляли.

Наступний удар поцілив мені у вухо, і я знову беркицьнув, задерши ноги, а наді мною нависла червона пика Кайдана:

– Ти якою мовою відповідаєш, скурвий сину? Га? Ти де живеш? У Польщі? То говори по-польському, бо розвалю тобі голову! […]

Пам'ятаючи вуйкову настанову «ані слова мовою загарбника!», я мовчки замотав головою, не бажаючи знову отримати лупня [1, с. 212].

На думку Я. Грицака, «дві світові війни і міжвоєнне насильство різними способами націоналізували життєвий досвід мільйонів, нерідко роблячи їхню національну ідентичність справою життя чи смерті» [3 , с. 14].

Зміна мовного ландшафту за радянської окупації Львова

Радянський період Львова (як іронічно його ще називають «за совітів») характеризується розпадом ідеологічної однорідності, перериванням поступального розвитку міста та культурним деградуванням. Мовна політика, яку проводив радянський режим, була спрямована на максимальне зближення української мови з російською. Ті елементи, що ввійшли до неї із західного варіанта літературної мови і діалектів, було вилучено. З активного обігу усувалася як загальновживана лексика, так і терміни. Як зауважує Ю. Шевельов, «коли большевицькі наукові інституції заступали слово *цукор* на *сахар*, *ліжко* на *кровать*, *брила* на *глиба*, *краватка* на *галстук*, *цитрина* на *лимон*, *помаранча* на *апельсин*, *оцет* на *уксус*, *стосунки* на *відношення*, *склянка* на *стакан*, *парасоль* на *зонтик*, *черевики* на *ботинки*, *лекція* на *урок*, *пересічний* на *середній*, *тартак* на *лісопилка*, *мутра* на *гайка* і т.п., – то вони не тільки русифікували українську літературну мову, а і заступали галицького або, ширше беручи, західноукраїнського походження або збереження мовні елементи на східноукраїнські» [14, с. 92-93].

Наслідки радянської мовної політики зображено в романі «Цензор снів», де автор іронізує з російських відповідників до побутової лексики, зокрема назв традиційних львівських страв й одягу. Письменник використовує атрибутив *страдницький* 'сповнений страждання', змальовуючи ставлення героя до нововведень:

Кельнер зі ***страдницьким*** *виглядом розповідав:*

Я ніяк не міг до всього цього звикнути! Наші шницлі перетворилися на катлєти, битки й кармонадлі на атбівниє, зупи на супи, росіл на бульйон, юшка на уху, вушка на пєльмєні, пироги на вареники, салата на салат, млинці на оладьї, налисники на блінчікі, каляфйор на цвітну капусту, пора на порей, румбарбар на рєвєнь, атрест на крижовнік, узвар на компот… Голову можна було зламати. А до того ще треба пам'ятати, що плащ – це тепер пальто, маринарка – піньджак, штани – бруки, а блузка – кофта [2, с. 225]. Заміна у складі побутових лексичних елементів дає можливість детально зобразити середовище й часові рамки, у яких розгортаються події. У такий спосіб Ю. Винничук долучає до художнього світу читача, активізовує його мислення й уяву, а також формує ставлення до зросійщення українських слів і виразів. Наприклад, такі лексичні одиниці, як *блінчікі, атбівниє, пєльмєні, оладьї*, що подані за фонетичним принципом, додають тексту саркастичного відтінку.

Специфічно львівські вирази спричиняли непорозуміння серед корінних мешканців міста і «совєтських» новачків, що призводило подеколи й до зниження ефективності праці. Так, радянським офіціантам було складно пояснити, що *три сильні з моцною* означає 'три 50-тиграмові келишки гоілки', *п'ять шнітів зверху з делікатним ковнірчиком* 'п'ять кухлів пива з невеликою пінкою', *пів чорної* 'маленька порція кави', *меланж* 'кава з молоком, вершками': *«Наші не вміють так обслуговувати. То буде катастрофа. Я собі тільки уявляю, як буду тлумачити таким новакам, що то є «три сильні з моцною!», «п'ять шнітів зверху з делікатним ковнірчиком!», або «пів чорної» і «мелянж»* [2, с. 136]. Значна частина прибулих до Львова керівників і працівників були погано ознайомлені зі звичаями і традиціями його населення, з особливостями мовлення, що провокувало інколи смішні ситуації. Наприклад, *А другого спитали: «А помаранчі у вас є? – «Точно так». – «А де ж їх роблять?» – «Та на фабриках»* [1, с. 309], де *помаранчі* означає 'апельсини'.

У міському просторі міжвоєнного Львова важливе значення мали ергоніми – компонент системи власних назв, який «має загальну мовну історію і водночас власну історико-культурну "біографію", належить конкретному етносу, його історії, культурі, території тощо» [10, с. 3]. Ергоніми можуть «розповісти» про сам об'єкт, соціально-культурне середовище міста й історичну добу. Так, для Львова особливим закладом була кав'ярня «Віденська», про що свідчить фрагмент із роману: *«Віденська» завше була чимось більшим, ніж просто каварнею, вона була поняттям географічним, ба більше – серце Львова, тут сполучалися всі його артерії, а відколи з'явилися трамваї, то вузловою станцією завше була зупинка «Каварня Віденська». Коли львів'яни домовлялися про здибанку, при слові «Зустрінемося…» спливали в уяві тільки два пункти – «Віденська» і пам'ятник Собєському, і обидва ці пункти містилися поруч* [2, с. 105]. Саме локативні ергоніми, що мають мотивувальною базою назви місць і міст, дають уявлення про історичне минуле Львова.

Міські ергоніми як специфічний пласт лексики відображають усі ті зміни, які відбувалися в суспільстві. Науковці твердять про «сіру одноманітність радянської ергонімії», адже в цей період такі власні назви виконували винятково інформативну функцію [5, с. 174]. Ю. Винничук так описує зміну мовного ландшафту в радянському Львові: *Життя у місті швидко мінялося. Совєтська номенклатура напливала й напливала, старі польські, українські й німецькі вивіски оперативно міняли на російські, з'явилися досі не знані слова «продтовари», «бакалія», «булочна», «гастроном», «перукарня», «кафе», «столова», «чайна», де було все, окрім чаю. Дещо з цих назв вигулькнуло ще за перших совітів, а більшість все ж була надбанням новішого часу* [2, с. 302].

Вивіски, які в тогочасному Львові замінювали на російські, на думку Ю. Винничука, були чужими для місцевих мешканців. Про несприйняття нових назв свідчить такий уривок із роману «Танґо смерті»: *А в шинку Сальомона – «Закусочна».*

А Володислав Залевський, який володів славетною цукернею на Академічній, знаєш, хто тепер? «Кондитерський робітник», його обов'язок – стежити за чоколядовою масою у казані. А на фризієрні пана Торби на Городоцькій, куди ти ходив стригтися, пишеться «Парік… махєр… ская». Невже це те саме?[1, с. 284]. Звичні для львів'ян *цукерню* і *фризієрню* було усунуто з лінгвістичного ландшафту Львова. Це було типовою практикою для радянської мовної політики, унаслідок якої вилучали із активного вжитку лексеми із суфіксом *-ерн (єрн)*, *-арн(-ярн)*. Р. Смаль-Стоцький зазначає, що за мовної політики 30-х рр. такі слова, як *електровня*, *кінарня* 'кінофабрика', *взутярня* 'фабрика взуття', *цяцькарня* 'фабрика іграшок', *автомобілярня* 'автомобільний завод' і под. мали бути вилучені зі словників української мови як «терміни надумані, невідомі українському народові» [12, с. 60].

Ю. Винничук у своїх текстах дещо ностальгує за австрійським Львовом, вдається до дегуманізації радянського минулого, іронічно зображаючи «совітів» і наслідки мовної політики.

Таким чином, романи «Танґо смерті» (2013) і «Цензор снів» (2016), що зображують життя Львова упродовж ХХ ст., подають мовну картину міста, змальовують його етнічне й культурне життя. Діалоги жителів, ергонімія й топонімія ілюструють зміни, які відбувалися в суспільстві й міському просторі за часів Австро-Угорської імперії, Речі Посполитої і Радянського Союзу.

Література:

1. Винничук Ю. Танґо смерті. Харків : Фоліо, 2013. 379 с.
2. Винничук Ю. Цензор снів. Харків : Фоліо, 2016. 319 с.
3. Грицак Я. Перемова / Незвичайні долі звичайних жінок. Усна історія двадцятого століття / гол. упоряд. Іроїда Винницька [= Бібліотека «України модерної», Серія: Спогади, щоденники, інтерв'ю, число 1]. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2013. С. 9–28.
4. Зашкільняк Л., Крикун М. Історія Польщі. Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2002. 752 с.
5. Зимовець Г. Структурно-семантичні особливості ергонімів України. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки.* 2010. № 29. С. 172–176.
6. Історія Львова. У 3-х томах / Ред. колегія Я. Ісаєвич, М. Литвин, Ф. Стеблій. Л. : Центр Європи, 2007. – Т. 3 : Листопад 1918 – поч. XXI ст. 575 с.
7. Керницький І. Герой передмістя. Львів : ЛА „Піраміда", 2003. 260 с.
8. Лексикон львівський: поважно і на жарт / 2-е вид., доповн. і випр.; НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича / Н. Хобзей, О. Сімович, Т. Ястремська, Г. Дидик-Меуш. – Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2012 (Серія „Діалектологічна скриня"). 852 с.
9. Лозинський Р. Етнічний склад населення Львова (у контексті суспільного розвитку Галичини). Львів : ЛНУ, 2005. 358 с.
10. Позніхіренко Ю. Мотиваційна база ерг онімів як знаків соціокультурного простору України й англомовних країн (на матеріалі назв закладів харчування) : дис. … канд. філол. наук : 10.02.01. К., 2018. 264 с.
11. Портнов А. Друга Річ Посполита і сучасні дискусії про її спадщину / Історії для домашнього вжитку. Есеї про польсько-російсько-український трикутник пам'яті. К. : Критика, 2013. С. 111–119.
12. Смаль-Стоцький Р. Українська мова в совєтській Україні. Нью-Йорк :Наукове Товариство ім. Шевченка в ЗДА, 1969. 318 с.
13. Струганець Л. Динаміка лексичних норм української літературної мови ХХ ст. Тернопіль : Астон, 2000. 352 с.
14. Шевельов Ю. Внесок Галичини у формування української літературної мови. К : Вид. дім „КМ Академія", 2003. 160 с.
15. Шевельов Ю. Українська мова в першій половині ХХ ст. (1900–1941). Стан і статус. Чернівці: Рута, 1998. 212 с.
16. Habela J., Kurzowa Z. Lwowskie piosenki uliczne, kabaretowe i okolicznościowe do 1939 roku. Kraków : Polskie Wydaw. Muzyczne, 1989. 339 s.
17. Kurzowa Z. Polszczyzna Lwowa i Kresów Południowo-Wschodnich do 1939 roku. Warszawa ; Kraków : Państwowe Wyd-wo Naukowe, 1985. 551 s.

Отримано: 1 вересня 2019 року

Прорецензовано: 16 вересня 2019 року

Прийнято до друку: 23 вересня 2019 року

e-mail: swetlanapom@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2019-7(75)-129-131

Помирча С. В. Експресивна лексика як особливе та специфічне явище української літературної мови. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2019. Вип. 7(75), жовтень. С. 129–131.

УДК 316.454.52-057.87

Помирча Світлана Вікторівна,
кандидат філологічних наук, доцент
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»
м. Слов'янськ Донецької області, Україна

ЕКСПРЕСИВНА ЛЕКСИКА ЯК ОСОБЛИВЕ ТА СПЕЦИФІЧНЕ ЯВИЩЕ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

У статті досліджується проблема застосування експресивної лексики в сучасній українській літературній мові. Актуальність обраної проблеми полягає в тому, що емоційно-експресивна лексика є важливою у вивченні лексичного складу мови в цілому. Саме тому, предметом уваги авторки є характеристика семантичних особливостей емоційно-експресивної лексики. У лексичному складі української літературної мови є чимало й таких слів, які виражають різні почуття – радості, гніву, горя, захоплення, а також емоційну оцінку осіб, подій, різноманітних предметів і явищ дійсності (щастя, сум, кохання, рідний, щирий, поганий, бридкий). Вони й становлять у ньому специфічний різновид експресивної лексики. У переважній більшості експресивні слова належать до фонду загальновживаної лексики, складаючи в ньому окрему стилістично забарвлену групу.

Лексична експресивність належить до найпродуктивніших шарів лексики, оскільки основне навантаження вербального вираження почуттєвих інтенцій мовця, пов'язане із суб'єктивним баченням і оцінюванням фрагментів картини світу.

Для розв'язання поставлених у роботі завдань застосовувалися описовий метод. Різноаспектний аналіз експресивної лексики передбачив використання комплексу методів і прийомів із метою якнайповнішого з'ясування її складу та специфічних ознак.

Практичне значення роботи полягає її широкому використані на факультативних заняттях, засіданнях мовного гуртка та у викладанні курсів лексикології, аналізу тексту, стилістики тощо у вищих навчальних закладах.

Ключові слова: *лексичний склад, експресивна лексика, стилістично забарвлена лексика, образність слів, семантика українського експресивного слова.*

Svetlana Pomyrcha,
PhD in Philology, assosiate professor
State Institution of Higher Education «Donbass State Pedagogical University»
Town Slovians'k, Donetsk region, Ukraine

EXPRESSIVE LEXIS AS SPECIAL AND SPECIFIC PHENOMENON OF UKRAINIAN LITERARY LANGUAGE

The article analyzes the problem of using expressive vocabulary in the modern Ukrainian literary language. The actuality of the chosen problem lies in the fact that emotional and expressive vocabulary is important in the study of the lexical composition of the language as a whole. Therefore, the subject of the author's attention is the characteristics of the semantic features of emotionally expressive vocabulary. In the structure of the vocabulary of the Ukrainian literary language there are many words that express different feelings such as joy, anger, grief, surprise, as well as an emotional assessment of the people, events, various objects and phenomena of reality (happiness, sadness, love, family, bad, unpleasant). So they make up a specific variety of expressive vocabulary. In general, expressive words belong to the stock of commonly used vocabulary, making it a separate stylistically colored group.

Lexical expressiveness belongs to the most active layer of vocabulary, because the main load of the linguistic expression of the sensory intentions of the speaker is connected with the subjective vision and evaluation of fragments of the world picture.

A descriptive method was used to implement the task of the article. Various aspects of the analysis of expressive vocabulary provided the use of a set of methods with the aim of fully explaining of its composition and specific features as fully as possible.

The practical significance of the work lies in its wide use during optional subjects, language circle meetings and teaching of lexicology courses, text analysis, stylistics, etc. in higher educational institutions.

Key words*: vocabulary composition, expressive vocabulary, stylistically colored vocabulary, imagery of words, semantics of Ukrainian expressive word.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У лексичному складі української літературної мови є чимало й таких слів, які виражають різні почуття – радості, гніву, горя, захоплення, а також емоційну оцінку осіб, подій, різноманітних предметів і явищ дійсності (щастя, сум, кохання, рідний, щирий, поганий, бридкий). Вони й становлять у ньому специфічний різновид експресивної лексики. У переважній більшості експресивні слова належать до фонду загальновживаної лексики, складаючи в ньому окрему стилістично забарвлену групу.

Експресивна лексика може вживатися в усіх функціональних стилях літературної мови, проте найактивніше використовується вона в художньому й публіцистичному мовленні, в ораторському й розмовно-побутовому. Образність, емоційне забарвлення певних категорій слів виступають як одна з неодмінних умов глибокого впливу на співрозмовника, чим і визначається більша поширеність експресивної лексики саме в тих стилях літературної мови, яким у більшій чи меншій мірі властива саме така функція.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Аналізована лексика як особливе та специфічне явище української літературної мови принагідно досліджувалася із соціолінгвістичного

(В. Русанівський, Л. Ставицька, В. Чабаненко, О. Тодор та ін.), лексикологічного (М. Жовтобрюх, Л. Жаркова, Г. Сагач, О. Тараненко та ін.), національно-культурологічного (С. Єрмоленко, Н. Сологуб, А. Мойсієно, І. Кононенко та ін.), стилістичного (В. Ільїн, В. Калашник, В. Ковальов, В. Чабаненко, Л. Пустовіт та ін.) поглядів. Наявні досягнення експресології – новітньої спеціальної галузі мовознавства, яка сформувалася в межах антропоцентричної парадигми, поки що не дають підстав уважати, що всі проблеми, пов'язані з експресивністю, уже розв'язані. Найменш дослідженою залишається семантика українського експресивного слова та його функціональні особливості.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Актуальність цієї проблеми полягає у тому, що емоційно-експресивна лексика є важливою у вивченні лексичного складу мови в цілому, що і зумовили постановку цілей статті: висвітлення семантичних особливостей емоційно-експресивної української лексики.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням здобутих наукових результатів. В українському мовознавстві традиційно експресивні слова в окрему підсистему виділяються тільки на лексичному рівні. У працях із граматики вони вивчаються в межах тих лексико-граматичних категорій і розрядів, які виділені й для власне номінативних снів.

Слово може виконувати кілька функцій: номінативну (напишу), сигніфікативну (узагальнюючу), комунікативну та експресивну (прагматичну). Остання реалізується через передачу словом певних почуттів, емоцій, переживань та оцінок мовця і слухача надавав особливої значущості саме експресивній функції мовних одиниць різних рівнів.

Аналіз робіт як українських, так і зарубіжних авторів свідчить, що проблема експресивності залишається явищем дискусійним, таким, що потребує дослідницьких зусиль, спрямованих на її вивчення, пояснення, обґрунтування. У науковій літературі експресивність як категорія розглядається в різних аспектах і відповідно кваліфікується то як явище стилістичне, функціональне (мовленнєве), то прагматичне, синтаксичне або семантичне та ін. С. Єрмоленко. розглядає експресивність як властивість, якої можуть набути будь-які мовні одиниці, отже, експресивність розглядається як потенція мови (мовлення): «експресія вираження іманентно властива всій мові, а отже, має про себе знати в будь-якій сфері життєдіяльності» [1].

Мова не може послуговуватися лише нейтральними, стилістично однорідними лексичними одиницями, хоч вони і становлять її основу.

Сфера вживання розмовно-просторічної лексики максимально наближена до сфери вживання нейтральних одиниць, а це надає мовленню виразності, яскравості, незвичності. Несподіване вживання певної лексичної одиниці, її функціональне переміщення з однієї сфери до іншої виступає потужним стимулом експресивності, яка помітна і в колі науковців, що полюбляють залучати вузькоспеціальні (часто іншомовні) терміни чи глибинні діалектизми до комунікативних актів, не пов'язаних з основною сферою їх діяльності і в мовленні адміністратора, що канцеляризми і штампи для оцінки ситуацій, далеких від офіційно-ділового стилю, і в діалогах молодих людей, де спостерігається «замилування» жаргонізмами, настановами на «модність» і «сучасність», специфічність манери спілкуватися. Однак, окрім спеціально створених умов для реалізації експресивних можливостей окремих лексичних одиниць, які часто модифікуються, рухаючись від суб'єкта до суб'єкта, одного контексту до іншого, у розпорядженні мовної системи є лексичні одиниці, які становлять своєрідні «пустки» «експресивності, їх існування та функціонування має спеціальне призначення та спрямованість, «установку» на передачу, вираження інтенцій суб'єкта, на оцінку об'єкта мовлення або вплив на адресата. Практично будь-яка людина за певних обставин може допустити в своєму мовленні вживання урочистої, високої чи дещо грубуватої, «зниженої» лексики, таких собі «згустків» експресивності при невимушеній характеристиці окремих фрагментів картини світу, зокрема позитивного (частівко, зозуленька, рибочка (у звертаннях до жінки), витязь, вінценосець, доблесний, витяжний тощо чи негативного (барахло, мегера, шкарбан, дволикий, довготелесий, обчикрижений, осточортіло, комизитися, базікати).

Запропонований Ф. Філіним поділ просторічної лексики на дві групи (літературну (експресивну) і нелітературну (неекспресивну)) передбачає розмежування лексем, що належать до кодифікованих засобів репрезентації експресивної функції мови, і тих, які становлять відхилення від норм літературної мови. Кваліфікуючи експресивну лексику, представлену нормативними розмовно-просторічними елементами, слід враховувати досить виразно помітний соціолінгвістичний чинник. Для нього важливими є такі соціолінгвістичні аспекти спілкування (комунікації): 1) статус учасників спілкування: віковий, освітній, професійний, соціально-ранговий тощо; 2)комунікативна ситуація (невимушена, неофіційна); 3) фізичний і психологічній стан комунікантів на момент спілкування; 4) мета спілкування (емоційне оцінювання подій, осіб, об'єктів; вплив на слухача: передача суб'єктивного ставлення до окремих фрагментів картини світу; необхідність виразити емоції і почуття через призму власного «я» тощо; 5) національність комунікантів (особливості менталітету, ціннісні пріоритети, соціологізовані критерії оцінки тощо. Таким чином, у розмовному мовленні функціонує розмовна літературна експресивна лексика і розмовна неекспресивна і ненормативна, вживана у мовленні осіб, що не володіють літературними нормами.

Оскільки нейтральна лексика несе об'єктивну інформацію про світ, а експресивна – суб'єктивну (номінація здійснюється на основі емоційних реакцій мовця), ці два шари протиставляються не лише на основі функцій, які виконують їх одиниці: номінативну, номінативну і експресивну, експресивну і номінативну (враховується, яка з них виходить на перинні план, домінує), а й на основі семантики.

Особливість семантики експресивів виступає одним із критеріїв розмежування експресивних одиниць і власне номінативних, нейтральних.

Згідно з сучасними критеріями розуміння лексичного значення важливим став принцип, за яким уся система лексичних значень розглядається через призму бінарних протиставлень, що існують між різними їх тинами. Ряд подвійних опозицій може включати від чотирьох (М. Фоміна) до одинадцяти (О. Фоменко). Для слів з експресивним лексичним значенням найактуальнішими видаються такі типи протиставлень: 1) прямі – переносні, 2) первинні, непохідні, немотивовані – вторинні, похідні, мотивовані; 3) номінативні експресивно-синонімічні. До кожного з трьох типів протиставлень входять експресивні лексичні одиниці, оскільки лексеми, вжиті в переносному значенні, належні до лексично чи структурно мотивованих, і ті, які виступають експресивними синонімами до нейтральних слів, містять у своїй семантичній структурі конотативний макрокомпонент.

До системи лексичних експресивних засобів української літературної мови мовознавці найчастіше зараховують: 1) слова, які називають, емоції, почуття, афективні стани: кохання любов, ненависть, щирий, підступний тощо. Включення таких

одиниць до експресивних лексичних засобів здійснюється на основі виділення в їх семантиці основного, денотативного компонента, тобто в зв'язку з «предметно-тематичною класифікацією» (за термінологією Д. Шмельова); 2) нейтральні слова, вжиті в переносному значенні, наприклад, зоолексеми орел, лев, собака, шва, змія, свиня, слон (про людину) та експресивні синоніми до нейтральних слів: кінь – шкапа, йти швендяти, говорити – белькотіти (ці слова належать до власне експресивного лексичного шару).

На нашу думку, при зарахуванні слова до лексичного експресивного фонду мови обов'язково необхідно враховувати два критерії: 1) особливість семантичної структури слова і 2) його функцію. Лексеми типу любов, гнів, коханий, сміятися тощо, лише називають або повідомляють про почуття, емоції, переживання, стани суб'єкта і належать до тематичної групи – емотивна лексика. Їх семантична структура складається з денотативного макрокомпонента, до якого входять семи «емоція» і «почуття». Такі слова виконують тільки номінативну функцію і належать до нейтральної, неекспресивної лексики, яка у словниковому складі представлена предметно-тематичною групою назви почуттів та емоцій. Семантична структура таких одиниць не містить конотативного макрокомпонента «емоція», бо він входить до їх денотативного значення.

Експресивна одиниця пов'язана з емотивністю двома моментами: 1) виражати і передавати почуття, емоції і 2) здатністю впливати на слухача (адресата) і викликати в нього відповідні почуття, емоційний стан.

Окреслення меж експресивної лексики передбачає розрізнення слів з оцінним компонентом значення, що входить до конотації, з одного боку, і слів з оцінним значенням, що становить власне денотацію, з другого. До останньої групи належать слова з меліоративною та пейоративною оцінкою раціонального змісту. Вона представлена насамперед якісними прикметниками загальної оцінки гарний, приємний, хороший, позитивний, поганий, неприємний та ін., які можуть використовуватися для характеристики практично будь-якого предмета чи явища.

У складі лексики української літературної мови, пов'язаної з емотивністю, можна виділити п'ять основних груп:

1) слова, що виражають, але не називають і не передають емоцій та почуттів (емоційні вигуки):

2) слова, що можуть викликати емоції і почуття, але не виражають і не передають їх (весна, вітчизна, війна, смерть, пожежа та ін.);

3) слова, що тільки називають емоції та почуття або тільки повідомляють про «стан душі», не виражаючи і не передаючи їх (любов, ненависть, радість, злість, дорогий, бридкий, веселитися, сумувати та ін.);

4) слова, що виражають, передають і викликають емоції та почуття і (матусенька, всезнайко, бабій, очманіти та ін.);

5) нейтральні, немотивні в словниковій презентації слова, які набувають властивості виражати, передавати і викликати емоції та почуття тільки в мовленні (певному контексті, сполученні з іншими словами, внаслідок набуття словом суто індивідуальних, суб'єктивного забарвлення). Таким чином, у межах лексичного значення експресивного слова функціонують компоненти трьох різних рангів – денотативні, конотативні та образні. Вони можуть поєднуватися як у різних комбінаціях, так і представляти конотацію самостійно, оскільки соціальних, національно-культурологічних явищ, що є результатом суб'єктивного сприйняття мовцем реальної дійсності. Ці складні взаємозв'язки і породжують численність напрямків і підходів у її дослідженні. Функціонування експресивної лексики майже у всіх сферах спілкування (крім хіба то офіційно-ділового мовлення) можливе завдяки властивості експресивів виступати засобом вторинної номінації, бути виявом суб'єктивного складника в мовленні, його прагматичної орієнтації.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Отже, критеріями розрізнення нейтральних та експресивних лексичних одиниць (лексико-семантичних варіантів) на семантичному рівні є такі чинники: 1) домінантна функція слова (номінативна чи експресивна); 2) специфіка семантичної структури (відсутність/наявність конотативного та образного макрокомпонентів); 3) відсутність/наявність формальних показників експресивності; 4) відсутність/наявність впливу контекстуально суміжних слів на семантичний план лексеми; 5) специфіка словникових тлумачень (відсутність/наявність метамовних лексем і висловів, що інформують про домінування емотивно-оцінних елементів, а також власне експресивних та стилістичних ремарок чи їхніх поєднань).

Експресивна лексика може вживатися в усіх функціональних стилях літературної мови, проте найактивніше використовується вона в художньому й публіцистичному мовленні, в ораторському й розмовно-побутовому. Образність, емоційне забарвлення певних категорій слів виступають як одна з неодмінних умов глибокого впливу на співрозмовника.

Література:

1. Єрмоленко С. Я. Синтаксис і стилістична семантика. К. : Наукова думка, 1982. 209 с.
2. Селігей П. О. Внутрішня форма назв емоцій в українській мові: автореф. дис. кандидат фіолог. наук: спец.10.02.01 / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні. К., 2001. 20 с.
3. Шмелев Д. Н. Слово и образ. М.: Просвещение,1964. 120 с.

References (translated and transliterated):

1. Ermolenko S. Ya. Syntaksys I stylistychna semantyka. K. : Naukova dumka, 1982. 209 s.
2. Seligey P. O. Vnutrishnya forma nazv emotsiy v ukrayinskiy movi: avtoref. dis. kandydat fiolog. nauk: spets.10.02.01 / NAN Ukrayini, In-t movoznavstva Im. O.O. Potebni. K., 2001. 20 s.
3. Shmelev D. N. Slovo i obraz. M.: Prosveschenie, 1964. 120 c.

РОЗДІЛ 7.

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ТА ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Отримано: 1 вересня 2019 року

Прорецензовано: 16 вересня 2019 року

Прийнято до друку: 23 вересня 2019 року

e-mail: lisikeng@gmail.com

majalvov@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2019-7(75)-132-135

Afanasjewa L. W., Smyrnowa M. L. Über die bildung der fähigkeit zur berufskommunikation im multikulturellen raum von studenten der technischen hochschule. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2019. Вип. 7(75), жовтень. С. 132–135.

УДК: 811:[378.4:656.2]

Larysa Afanasjewa,
Hochschullehrerin, Fahrstuhl für Fremdsprachen
Nationale technische Universität für Eisenbahnwesen,
namens des Akademiemitglieds W. Lasarjan, Dnipro, Ukraine
Maja Smyrnowa,
Hochschullehrerin, Fahrstuhl für Fremdsprachen
Nationale technische Universität für Eisenbahnwesen,
namens des Akademiemitglieds W. Lasarjan, Dnipro, Ukraine

ÜBER DIE BILDUNG DER FÄHIGKEIT ZUR BERUFSKOMMUNIKATION IM MULTIKULTURELLEN RAUM VON STUDENTEN DER TECHNISCHEN HOCHSCHULE

Fachorientiertes Studium ist Studium, das auf den Bedürfnissen der Studenten beim Erlernen einer Fremdsprache basiert, die von den Merkmalen eines zukünftigen Berufs oder Faches bestimmt wird. Der Begriff „fachorientiertes Studium" bezieht sich auf den Prozess des Fremdsprachenunterrichts an einer technischen Universität, wobei der Schwerpunkt auf dem Lesen von Fachliteratur, dem Studium des Fachvokabulars und der Fachterminologie sowie neuerdings auf der Kommunikation im Bereich der beruflichen Tätigkeit liegt. Ein fachausgerichteter Ansatz für den Fremdsprachenunterricht an technischen Universitäten gewinnt jetzt besondere Bedeutung. Dieser Ansatz ermöglicht es den Studenten, Fremdsprachen in bestimmten beruflichen, geschäftlichen, wissenschaftlichen Bereichen und Situationen zu sprechen und dabei die Besonderheiten des Fachdenkens zu berücksichtigen. Der Artikel schlägt mögliche Wege zur Lösung dieser Probleme vor, nämlich das Zusammenwirken verschiedener struktureller Abteilungen einer technischen Hochschule, die Entwicklung relevanter Lehrmaterialien und Handbücher, die Nutzung des zweisprachigen Unterrichts, die Intensivierung solcher Tätigkeitsformen wie technische Übersetzung, Annotation und Referieren von fremdsprachigem Text mit fachlichem Inhalt für Ingenieure, Vorbereitung von Präsentationen zu wichtigen Fachthemen oder Zusammenfassung von Forschungsergebnissen in Artikeln oder Berichten in einer Fremdsprache für Doktoranden.

Stichwörter: *die Forschung, fachorientiert, der zweisprachige Unterricht, die Zweckbestimmung, das Berufsziel, das Unterrichtsmaterial, eine Fremdsprache für besondere Zwecke, eine Fremdsprache für berufliche Zwecke.*

Афанас'єва Лариса Вячеславівна,
викладач кафедри іноземних мов,
Дніпропетровський національний університет залізничного транспорту ім. академіка В. Лазаряна
Смирнова Майя Львівна,
викладач кафедри іноземних мов,
Дніпропетровський національний університет залізничного транспорту ім. академіка В. Лазаряна

ПРО ФОРМУВАННЯ ЗДАТНОСТІ ДО ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ У ПОЛІКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ У СТУДЕНТІВ ТЕХНІЧНОГО ВУЗА

Професійно-орієнтоване навчання – це навчання, засноване на врахуванні потреб студентів у вивченні іноземної мови, що диктується особливостями майбутньої професії або спеціальності. Термін «професійно-орієнтоване навчання» вживається для позначення процесу викладання іноземної мови в немовному вузі, орієнтованого на читання літератури за фахом, вивчення професійної лексики і термінології, а останнім часом і на спілкування в сфері професійної діяльності. Професійно-орієнтований підхід до навчання іноземної мови в технічних вузах зараз набуває особливої актуальності. Даний підхід передбачає формування у студентів здатності іншомовного спілкування в певних професійних, ділових, наукових сферах і ситуаціях при цьому враховуючи особливості професійного мислення. У статті пропонуються можливі способи вирішення даних проблем, а саме: взаємодія різ-

них структурних підрозділів технічного вищого навчального закладу, розробка відповідних методичних матеріалів і посібників, застосування двомовного навчання, активізація таких форм навчальної діяльності, як технічний переклад, анотування і реферування іншомовного тексту професійного змісту для інженерів, підготовка презентацій на професійно важливі теми або узагальнення результатів досліджень ний в статтях чи доповідях на іноземній мові для аспірантів.

Ключові слова: *дослідження, професійно орієнтований, інженер-педагог, навчання, іноземна мова, двомовне навчання, спеціальна мета, професійна мета, методичні матеріали, ділова сфера.*

Larysa Afanasieva,
Instructor of the foreign languages department,
Dnipropetrovsk National University of Railway Transport named after academician V. Lazarian
Maya Smyrnova,
Instructor of the foreign languages department,
Dnipropetrovsk National University of Railway Transport named after academician V. Lazarian

ON THE FORMATION OF PROFESSIONAL COMMUNICATION ABILITY IN THE POLICULTURAL SPACE OF STUDENTS TECHNICAL UNIVERSITY

Professionally oriented learning is based on the needs of students in learning a foreign language. These needs are dictated by the characteristics of a future profession or specialty. The term "vocational-oriented learning" is used to refer to the process of teaching a foreign language in a non-linguistic university, focused on reading literature in the specialty, studying professional vocabulary and terminology, and more recently on communication in the sphere of professional activity. A professionally oriented approach to the teaching of a foreign language in technical universities now acquires particular relevance. This approach provides for the formation of students' ability to speak foreign languages in certain professional, business, scientific fields and situations while taking into account the peculiarities of professional thinking. The article suggests possible ways to solve these problems. They are the interaction of various structural divisions of a technical higher educational institution; the development of relevant teaching materials and manuals; the use of bilingual education; the intensification of such forms of educational activity as technical translation; annotating and referencing of foreign language text of professional content engineering, preparing presentations on professionally important topics or summarizing the results of research in foreign language articles or reports for graduate students.

Key words: *research, professionally oriented, pedagogical engineer, training, foreign language, bilingual education, special purpose, professional goal, teaching materials, business.*

Problemstellung. Der Ausbau der geschäftlichen und kulturellen Kontakte unseres Landes mit den Ländern der Weltgemeinschaft macht heute akademische Mobilität für Fachkräfte, die in ihrer beruflichen Tätigkeit Fremdsprachen sprechen, erforderlich. Die Fremdsprache wird zu einer wichtigen Ressource für soziales und berufliches Wachstum. Der starke Wettbewerb auf dem Markt für geistige Arbeit stellt die Technischen Universitäten vor dem Problem, die Marktnachfrage nach Fachkräften mit einem bestimmten Ausbildungsniveau und einer bestimmten Ausbildungsqualität zu befriedigen. Die Hauptaufgabe besteht nun darin, den Studierenden solche Kommunikationsfähigkeiten in einer Fremdsprache zu vermitteln, die eine professionelle Kommunikation und einen Erfahrungsaustausch auf internationaler Ebene ermöglichen.

Die Bereitschaft zukünftiger Ingenieure zur Durchführung internationaler beruflicher Interaktionen sollte daher als ein wichtiges Kriterium für die Beurteilung ihrer Professionalität und die Bildung des erforderlichen Systems von Kenntnissen, Fähigkeiten und Persönlichkeitsmerkmalen angesehen werden – Indikatoren für ihre Fachkompetenz.

Die Fremdsprache verwandelt sich heute immer mehr aus dem Fachgebiet in eine Sprache für das Fachgebiet. In Situationen, in denen zum einen die Fremdsprachenkenntnisse für ein breites Spektrum von Fachleuten unzureichend geworden sind und zum anderen ein moderner Fachmann nicht auf die Beherrschung eines bestimmten Sprachniveaus verzichten kann, muss das Ziel eines berufsorientierten Fremdsprachenunterrichts festgelegt und aktualisiert werden. Das Ziel, das den Fokus auf die Ausbildung der Fähigkeit zur Fachkommunikation im multikulturellen Raum berücksichtigen und die fachliche und kaufmännische Komponente des Fremdsprachentrainings eines Spezialisten in den Vordergrund stellen würde. Daher ist ein berufsausgerichteter Ansatz für den Fremdsprachenunterricht an technischen Universitäten von besonderer Bedeutung, da er die Fähigkeit der Studenten zum Sprechen von Fremdsprachen in bestimmten, fachlichen, geschäftlichen, wissenschaftlichen Bereichen und Situationen unter Berücksichtigung der Merkmale des Fachdenkens fördert.

Analyse aktueller Forschungen. Das Problem des fachorientierten Fremdsprachenunterrichts für Studenten der technischen Fachrichtungen wurde von vielen Autoren lange untersucht: G.A. Kitaigorodskaja, E.W. Roschtschina, P.I. Obrastsow, M.W. Ljachowitski, G.W. Parikowa, W. Abderhalden, C. Gnutzmann, W. A. Skrosnikowa, R.M.Bogdankina und viele andere. E.W. Roschtschina betrachtete die Fremdsprache als ein Mittel zur Gestaltung der Fachrichtung des zukünftigen Spezialisten. [9] M.W. Ljachowitski erklährte das Prinzip der beruflichen Orientierung des Unterrichtsmaterials im Fremdsprachenunterricht an technischen Universitäten. [4] Die Koordination des Fremdsprachenunterrichts mit den Hauptdisziplinen wurde von C. Gnutzmann betrachtet. [3] Um ein besseres Fachwissen zu erlangen, wurde vorgeschlagen, geografische Kommentare im Fremdsprachenunterricht an technischen Universitäten (W. A. Skrosnikowa, R. M. Bodankina u.a.) zu verwenden.

Die Relevanz des Problems nimmt derzeit nicht ab, da die Fremdsprachenkenntnisse von Absolventen technischer Hochschulen nicht immer den modernen Anforderungen entsprechen.

Ziel des Artikels: In diesem Artikel wird das Problem des berufsausgerichteten Fremdsprachenunterrichts angehender Ingenieure betrachtet, es sollen die Schwierigkeiten eines kommunikativ ausgerichteten und berufsausgerichteten Studiums und mögliche Lösungswege analysiert werden.

Hauptteil. Beruflich orientiertes Lernen basiert sich auf der Berücksichtigung der Bedürfnisse der Studierenden beim Erlernen einer Fremdsprache, die von Merkmalen eines zukünftigen Berufs oder Faches vorgegeben wird [9.S.5]. Es handelt sich um eine Kombination aus der Beherrschung einer fachorientierten Fremdsprache mit der Entwicklung der personenbezogenen Fähigkeiten der Studierenden, der Kenntnis der Kultur des Landes, in dem die Sprache studiert wird, und dem Erwerb besonderer Fähigkeiten, die sich auf beruflichen und sprachlichen Kenntnissen beruhen. Der Begriff «fachorientiertes Lernen» bezieht sich auf den Prozess des Fremdsprachenunterrichts an einer "nichtsprachlichen" Universität, wobei der Schwerpunkt auf dem Lesen von Fachliteratur,

dem Studium des Fachvokabulars und der Fachterminologie sowie auf der Kommunikation im Bereich der beruflichen Tätigkeit liegt.[3,S.198] Traditionell lag der Schwerpunkt des Fremdsprachenunterrichts im Unterrichten einer „allgemeingesprochenen Fremdsprache", deren Ziel es ist, die mündlichen Fähigkeiten zu entwickeln: die Fähigkeit zu diskutieren, Meinungen zu verschiedenen Themen und in verschiedenen Situationen auszudrücken. Das Studium der Grammatik konzentriert sich auf ihre Verwendung in der mündlichen Sprache sowie auf den Erwerb und die Verbesserung anderer Sprachfähigkeiten: Hören, d. h. Hörverstehen, Lesen, Schreiben und Aussprache. Heutzutage verwandelt sich eine Fremdsprache für die speziellen Zwecke ihres Studiums allmählich in eine Fremdsprache für reale Zwecke, und dies macht das Unterrichten einer Fremdsprache für spezielle Zwecke zur vielversprechendsten Richtung für die Entwicklung nicht nur der methodologischen Wissenschaften.[6, S.5] Ein berufsausgerichteter Ansatz für den Fremdsprachenunterricht an technischen Universitäten gewinnt jetzt besondere Bedeutung. Dieser Ansatz ermöglicht es den Studierenden, Fremdsprachen in bestimmten fachliche, geschäftlichen, wissenschaftlichen Bereichen und Situationen zu sprechen und dabei die Besonderheiten des Fachdenkens zu berücksichtigen. Eine Fremdsprache für besondere Zwecke ist in der Tat eine Fremdsprache für den Sprachunterricht für akademische Zwecke und eine Sprache für berufliche Zwecke.

Heute stehen wir vor bestimmten Schwierigkeiten beim berufsorientierten Fremdsprachenunterricht für angehende Ingenieure, nämlich: das Fehlen von authentischen Materialien und Originalquellen, die die Studierenden mit der Terminologie und den Mitteln der Sprachkommunikation im Bereich der Berufsausbildung vertraut machen; Mangel an Kursen, die Handlungen in einem beruflichen Umfeld simulieren; Mangel an Möglichkeiten für Studenten, sich Wissen zu bilden, indem sie Aufgaben im Zusammenhang mit ihrer Berufsausbildung ausführen; eine Fremdsprache wird nur im Sprachunterricht verwendet, es mangelt an Möglichkeiten, Kommunikationsfähigkeiten außerhalb des Unterrichts einzusetzen. [10]

Einige Methodiker, die sich für die Verbesserung und Modernisierung des Fremdsprachenunterrichts an technischen Hochschulen einsetzen, schlagen die Einführung eines kontinuierlichen Fremdsprachenkurses vor, der aus drei Studienabschnitten vom ersten bis zum siebten Semester besteht. Erwartete Ergebnisse in der ersten Phase (vom ersten bis zum dritten Semester) – Erlangung von Sprach- und Kommunikationskompetenz, die für Weiterbildungsaktivitäten, das Studium von Auslandserfahrungen in bestimmten Hauptfächern in Wissenschaft und Technologie sowie für Geschäftskontakte auf der Grundstufe ausreicht. Wenn die Sprachkenntnisse im Rahmen des Schulprogramms nicht ausreichend entwickelt werden, kann diese Phase einen Einführungs- und Abhilfekurs umfassen. Das Endziel der zweiten Stufe (viertes und fünftes Semester) ist der Erwerb von Kommunikationskompetenz, die für das Studium und das kreative Verständnis der Auslandserfahrung in den Hauptfächern und verwandten Bereichen von Wissenschaft und Technologie sowie für die berufliche Geschäftskommunikation erforderlich ist. Die letzten Anforderungen in der dritten Endphase sind das Vorhandensein von Kommunikationskompetenz, die für qualifizierte Informationen und kreative Aktivitäten in verschiedenen Bereichen und Situationen der Geschäftspartnerschaft, der gemeinsamen Produktion und der wissenschaftlichen Arbeit erforderlich ist. [7]

Andere Methodiker schlagen vor, ab dem 5. Semester einen anderthalbjährigen Fremdsprachenkurs an nichtsprachlichen Hochschulen zu beginnen. Weil die Studenten schon eine große Motivation für pädagogische und kognitive Aktivitäten auf dem Gebiet ihres zukünftigen Faches haben. Es wird davon ausgegangen, dass ältere Studierende über relativ gute Grundkenntnisse verfügen, um sich leichter an die Wahrnehmung und Angleichung eines kommunikationsorientierten und berufsausgerichteten Fremdsprachenunterrichts anzupassen. [4]

Alle Schwierigkeiten einer kommunikativ ausgerichteten und berufsausgerichteten Ausbildung von angehenden Ingenieuren in Fremdsprachen können erstens durch das Zusammenspiel verschiedener struktureller Abteilungen einer technischen Hochschule überwunden werden, nämlich der Fremdsprachenabteilungen und Abteilungen, die Fachleute von verschiedenen Fachgebieten ausgebildet werden. Wir schlagen vor, Materialien und Richtlinien für Studenten dieser Bereiche unter direkter Beteiligung von Hochschullehrern der Hauptabteilungen zu entwickeln und zu veröffentlichen. Dies wird zuallererst die lexikalischen Schwierigkeiten bei der Wahrnehmung von berufsgesteuerten Informationen in einer Fremdsprache minimieren und es dem Lehrer ermöglichen, der Entwicklung der Sprach- und Sprachfähigkeiten der Studenten mehr Aufmerksamkeit zu schenken. Außerdem sollten solche Materialien den Inhalten der Programme für Studenten des ersten und zweiten Studienjahres in den relevanten Disziplinen vollständig entsprechen. Als Materialien für solche gemeinsam entwickelten Lehrbücher können Artikel aus ausländischen wissenschaftlichen Publikationen und Internetquellen sein. Die Entwicklung geeigneter Unterrichtsmaterialien und Handbücher erfordert nicht nur von Methodikern, sondern auch von Linguisten einen hohen Aufwand, da der Bereich des Fremdsprachenunterrichts für besondere Zwecke vor allem im sprachlichen Sinne nicht ausreichend entwickelt ist. Die Lehrkräfte stehen vor dem Problem, geeignete Begriffe für enge Fachgebiete auszuwählen, typische Grammatiken für Fachgebiete, lexikalische Kollokationen (Phrasen), Phrasenverben und Redewendungen zu identifizieren, Arten von Sprechaktivitäten für spezielle Zwecke, Genres und Register von mündlichen und schriftlichen Aussagen zu analysieren. Zum Beispiel, unsere Lehrkräfte erarbeiten spezielle Texte für zukünftige Maschinenbauer, wählen Situationen aus und modellieren sie. Dies erhöht die Motivation der Studierenden erheblich, da die Kommunikation im Rahmen ihrer beruflichen Interessen erfolgt. In dieser Phase gibt es eine gewisse Dosierung des Materials und die systematische Durchführung einer Reihe von Kommunikationsübungen, die darauf abzielen:

– Beherrschung von lexikalischem, phraseologischem und grammatikalischem Material;
– Entwicklung der Lesefähigkeiten;
– Aktivierung monologischer und dialogischer Sprechfähigkeiten (Situationsaufgaben, Rollenspiele). [1,S.10]

Um das entsprechende Stand an Kenntnissen und Fähigkeiten zu erhalten, das die Studenten im Rahmen des Fremdsprachenunterrichts in den beiden Kursen erwerben, möchten wir empfehlen, in die Praxis des Unterrichts von anderen Studienjahren Fachdisziplinen einzuführen, die Abstracts auf der Grundlage einer Überprüfung der modernen wissenschaftlichen und technischen Literatur erstellen. Es ist auch möglich, Informationen aus wissenschaftlichen Originalquellen in der zu lernenden Fremdsprache zu verwenden, wenn die Studierenden Hausarbeiten und Abschlussarbeiten schreiben. [2,S.151]

Es ist ratsam, Studien über die vergleichenden Eigenschaften der Objekte durchzuführen, die sie mit ausländischen Analoga untersuchen. Infolge dieser Praxis werden Absolventen von Hochschulen, die ein weiteres Magister- oder Aufbaustudium abgeschlossen haben und auf einem höheren beruflichen Niveau forschen, keine Schwierigkeiten bei der Ausübung der mündlichen und schriftlichen Kommunikation in einer Fremdsprache haben. Die Arbeit an dem Studien- oder Diplomarbeitsprojekt ist für

den Studierenden eine große Hilfe, bei deren er sich mit neuen Konzepten und Begriffen in einer Fremdsprache vertraut macht. Gesammelter Wortschatz und technischer Wortschatz, spezifische grammatikalische Formen werden bei der Durchführung einer Diplomarbeit oder eines Projekts verwendet. Der Schutz des Projekts (der Arbeit) ist eine Art studentischer Bericht über die angesammelten Kenntnisse der Fach- und Fachfremdsprache.

Es gibt auch ein Problem bei der Ausbildung von Fremdsprachenhochschullehrern zum Unterrichten einer Fremdsprache für besondere Fachzwecke. Die Fremdsprachenhochschullehrer von Fachkursen sollten eine Fremdsprache und Lehrmethoden kennen und die Merkmale des zukünftigen Ingenieurs in einem beruflichen Umfeld kennen. Bisher wurde dieses Problem noch nicht gelöst. [3, S. 200]

Das System zur Ausbildung von Fremdsprachenlehrern für Fachzwecke, das sowohl über Kommunikationskompetenz als auch über Fachkompetenzen verfügt, ist noch nicht eingerichtet und funktioniert nicht. Hier kann man die sogenannte „Pädagogische Vereinigung“ zweier Lehrer vorschlagen, von denen einer ein Experte auf dem Gebiet des Fremdsprachenunterrichts und der andere ein Fachmann auf einem speziellen Fachgebiet ist. In solchen Fällen kann der Unterricht zweisprachig abgehalten werden – fremdsprachig und muttersprachlich (zweisprachiger Unterricht). Der zweisprachige Unterricht kann in diesem Fall zur Entwicklung von Fähigkeiten beitragen, eine Fremdsprache zu verwenden, um zusätzliche Informationen aus verschiedenen Bereichen ihrer Funktionsweise zu erhalten, und wird ein zweisprachiges Vokabular zu diesem Thema bilden. Je nach Inhalt der beruflichen Tätigkeit können auch Formen der pädagogischen Tätigkeit wie technische Übersetzung, Kommentierung und Zusammenfassung von fremdsprachigen Texten der beruflichen Inhalte für Ingenieure, Vorbereitung von Präsentationen zu beruflich wichtigen Themen für Führungskräfte oder Verallgemeinerung von Forschungsergebnissen in Artikeln oder Berichten in einer Fremdsprache für Doktoranden intensiviert werden, sowie die Durchführung anderer beruflicher Tätigkeiten, für die eine Fremdsprache benötigt wird.

Schlußfolgerung. Das Wesentliche des berufsorientierten Fremdsprachenunterrichts angehender Ingenieure liegt also in der Integration in Fachdisziplinen, um zusätzliches Fachwissen zu erwerben und beruflich wichtige persönliche Eigenschaften zu bilden, um zukünftige Kommunikationsfähigkeiten zukünftiger Ingenieure zu entwickeln, die ihnen helfen würden, Fachkommunikation auf einer Fremdsprache in einer Vielzahl von Bereichen und Situationen zu ermöglichen. Eine weitere Untersuchung dieses Problems dürfte dazu beitragen, den Inhalt des berufsorientierten Fremdsprachenunterrichts künftiger Ingenieure zu verbessern.

Literatur:

1. Abderhalden Walter / Frischherz, Bruno (1998): Einleitung: Berufsbezogener Deutschunterricht. In: dies. (Hrsg.): Berufsbezogener Deutschunterricht. Arbeitskreis DaF in der Schweiz. Rundbrief Nr. 37. 12. Jg.

2. Baumann Klaus-Dieter (2000): Die Entwicklung eines integrativen Fachsprachenunterrichts – eine aktuelle Herausforderung der Angewandten Linguistik. In:Baumann, Klaus-Dieter/Kalverkämper, Hartwig/Steinberg-Rahal, Kerstin (Hg.): Sprachen im Beruf. Stand-Probleme-Perspektiven. Tübingen: Gunter Narr Verlag. S.149-173. (Forum für Fachsprachen-Forschung; Bd.38)

3. Gnutzmann Claus (4 2006): Fachsprachen und fachbezogener Fremdsprachenunterricht. In: Udo O. H. Jung (Hrsg.): Praktische Handreichung für Fremdsprachenlehrer, Frankfurt/M: Peter Lang, 196–203.

4. Ляховицкий М. В. Методика преподавания иностранных языков : учеб. пособие для студентов вузов. Москва: Высшая школа, 1981. 159 с.

5. Mayer Hans Joachim (2000): hochschulpolitische Kontexte für Sprachen im Beruf. In:Baumann,klausDieter/Kalvenkemper, Hartwig/Steinberg-Rahal, Kerstin: Sprachen im Beruf. Stand-ProblemePerspektiven.Tübingen: Günter Narr Verlag. S. 31–41.

6. Monteiro, M., Rieger, S., Skiba, R. Steinmüller, U. Deutsch als Fremdsprache: Fachsprache im Ingenieurstudium. Frankfurt/Main, 1997.

7. Образцов П. И., Иванова О. Ю. Профессионально-ориентированное обучение иностранному языку на неязыковых факультетах вузов. Орел : ОГУ, 2005. 114 с.

8.Образцов П. И., Ахулкова А. И., Черниченко О. Ф. Проектирование и конструирование профессионально-ориентированной технологии обучения. Орел, 2005. 61 с.

9.Рощина Е.В. Функции иностранного языка как учебного предмета в системе обучения в университете: межвуз.сб. *Иностранные языки на неспециальных факультетах*. Л.: Из-во Ленингр. ун-та. 1978.

10. Steinmüller, U. Deutsch als Fremdsprache im Ingenieurstudium. *Zielsprache Deutsch.* 1995. № 3.

Отримано: 18 вересня 2019 року

Прорецензовано: 8 жовтня 2019 року

Прийнято до друку: 8 жовтня 2019 року

e-mail: vereschagina_tet@ukr.net

mohylny@ukr.net

lyashchenko1981@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2019-7(75)-136-139

Vereshchahina V. O., Mohylnyi L. P., Liashchenko O. A. Experience of the University of Aveiro in innovative teaching applications. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2019. Вип. 7(75), жовтень. С. 136–139.

УДК 378(37.01):004

Tetiana Vereshchahina,
PhD in Pedagogy, Post Dotoral Researcher
Deusto University
Leonid Mohylnyi,
PhD hab. in History, Professor
National Taras Shevchenko University of Kyiv
Olesia Liashchenko,
PhD in Philology, Associate Professor
National Taras Shevchenko University of Kyiv

EXPERIENCE OF THE UNIVERSITY OF AVEIRO IN INNOVATIVE TEACHING APPLICATIONS

Nowadays Higher Education Institutions are increasingly using innovative computer technologies to make their academic communities a part of global-scale technology-enhanced learning processes. The purpose of the current research is to consider some innovative communication technologies developed and disseminated at the University of Aveiro, which is one of leading Portuguese Research&Development institutions and a member of European Consortium of Innovative Universities. The academic novelty of the article is the first attempt in the Ukrainian scientific discourse to shed light on four major projects designed and launched at the University of Aveiro, namely the Learning Management Systems SAPO Campus and MOODLE, 3D Virtual Classroom project Second Life tools, and a game-based project EduPARK, which promote e-learning and m-learning at different educational levels. The research provides theoretical explanation of key concepts of technology-enhanced learning (e-learning, blended learning, LMS, 3D Virtual Classroom, etc.) and offers a brief literature review concerning some qualitative and quantitative data analysis of the above-mentioned projects. The successful innovative experience of the UA could be a good example of CT implementation at academic level for the Ukrainian higher education institutions and help promote the concepts of so called no-walls school, Open and Social University and Digital Identity in domestic science and education.

Key words: *e-learning, m-learning, 3D Virtual Classroom, SAPO Campus, MOODLE, Second Life tools, EduPARK.*

Верещагіна Тетяна Олександрівна,
доктор філософії з педагогіки, науковий співробітник
Університет Деусто
Могильний Леонід Петрович,
доктор історичних наук, професор
Київський національний університет ім. Тараса Шевченка
Лященко Олеся Анатоліївна,
кандидат філологічних наук, доцент
Київський національний університет ім. Тараса Шевченка

ДОСВІД УНІВЕРСИТЕТУ АВЕЙРУ В ЗАСТОСУВАННІ ІННОВАЦІЙНИХ НАВЧАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

У статті розглянуто інноваційні комунікаційні технології, розроблені та запроваджені в Університеті Авейру, що є одним із провідних португальських науково-дослідних закладів освіти і членом Європейського консорціуму інноваційних університетів. Наукова новизна статті полягає у першій спробі в українському науковому дискурсі розглянути чотири вагомі проекти, розроблені в університеті Авейру, а саме: системи керування навчанням SAPO Campus та MOODLE, 3D інструменти для віртуальної аудиторії Second Life та проект EduPARK, реалізований на основі ігрової методології. Успішний інноваційний досвід Університету Авейру може стати добрим прикладом впровадження комп'ютерних навчальних технологій на академічному рівні для вищої школи України та сприяти популяризації концепцій так званої школи без кордонів, Відкритого університету та цифрової особистості у вітчизняній науці й освіті.

Ключові слова: *онлайн навчання, мобільне навчання, 3D віртуальна аудиторія, SAPO Campus, MOODLE, Second Life tools, EduPARK.*

Problem statement. The University of Aveiro (UA), being a member of ECIU (European Consortium of Innovative Universities), is one of the leading centers of innovations application in general and innovative education technologies in particular. It has been focused on the development and investigation of various modes of e-learning at Higher Education Institutions (HEIs) [14, p. 2]. A lot of e-learning projects and initiatives were launched in the University, namely SAPO Campus, Virtual learning environment Second Life tools, EduPARK game were created on its basis. Regarding an urgent need for the introduction of modern e-learning technologies in Ukrainian HEIs, the experience of this Portuguese university could be a good example of establishing a culture of openness and interaction at multiple levels in educational sphere. The lack of works focusing on the usage of ICT technologies in the UA in domestic scientific literature accounts for the **topicality** of the current research. Therefore, the **aim** of the article is to consider communication technologies developed and implemented in the Aveiro University and in this way to disseminate innovative practices for various modes of learning. The research involves the following tasks:

1) to provide a theoretical explanation of the key concepts described in the article;

2) to analyze these concepts in the context of teaching practices at the University of Aveiro.

Statement of the basic material Modern-day scientists distinguish such distance learning paradigms: e-learning, which reflects Bologna recommendations and encourages the single European Information Space; blended learning, which combines assets of on-line courses without the loss of face-to-face contact; mobile learning, which presupposes the use of mobile devices enabling people to get a permanent access to information anytime anywhere [13, p. 183].

e-Learning, as a synonym of distance learning, virtual learning, e-Instruction in its broad meaning, reflects humanistic approaches to education which sets the learner at the center of the process of education, making the learner responsible for knowledge construction and is a part of a technology shift, which broadened learning and teaching possibilities. As technology continuous to advance, there are innumerable ways to design and deliver education at a distance. M. Pinto et al. defined such perspectives for communication technologies research (CTs):

• Specific uses of CTs by students and approaches to teaching;

• Institutional perspective of the current strategies and practices of academic and administrative use of web 2.0 tools.

Having analyzed the literature review concerning the usage of communication technologies in HEIs, Pinto et al. present such taxonomy:

• Learning management systems;

• Publishing and sharing technologies (blogs, wikis, YouTube, etc.);

• Social Networking (Facebook, Academia.edu);

• Collaboration technologies (Google Docs, Social Bookmarking);

• 3D virtual environments (Second Life, Habbo) [13, pp. 183-184].

According to a research, presented in 2016 by L. Pombo et al., in Portuguese universities the most popular are Learning Management Systems, which are available at 86% HEIs and «are probably the most recognized and dominant CTs in the academic context» [14, p. 5]. Additionally, Content Aggregation technologies and Web 2.0 tools (in general) are also at the top of the list [14, p. 5].

There are different synonymic definitions of computer education applications: e-Learning Systems, Learning Management Systems, Course Management Systems, Content Learning Management Systems or even Virtual Learning Environments. Some scientists believe there are over ninety different LM systems, ranging from the most basic text-driven model to systems that offer social learning features [fluency p. VII]. An LMS as MOODLE (Modular Object-Oriented Dynamic Learning Environment) is an open source solution type system and is the most commonly used in the higher education sphere and is characterised as a set of functionalities: resources which are created and then uploaded to the platform and modules which are created via MOODLE [6, p. 336]. The MOODLE instance at the University of Aveiro incorporates a set of tools that can be used in the teaching and learning process: Modules from the standard MOODLE platform that provide interaction among students and teachers (e. g. Database, Calendar, Assignments, Workshops, Glossary, Chats, Forums, Quiz, Survey, News and Feedback) and external tools that are embedded in the platform, namely Questionnaires and Video-conferences, Blogs UA and Wikis UA, [6, p. 337]. In accordance with data of investigation presented by C. Costa et al., the main purpose of using Moodle is to "Download materials" (98% of participants) and "See News" (84%) [6, p. 339]. The results can be interpreted as seeing MOODLE mainly as a repository of materials. Besides, it can be noticed that students who use the tools assign more importance to them. When asked to evaluate modules according to their importance, students chose 'News' and 'Assignments' as the most essential tools, while 'Quiz/Survey', 'Questionnaires', 'Forums' and 'Wikis UA' were put at an intermediate level of importance, and less important were considered to be 'Chats', 'Blogs UA' and 'Video-conference'. [6, p. 341]. Moreover, the further study, carried out by C. Costa et al. and published in 2015, revealed that a tendency to use MOODLE platform as a storage of materials at the UA remained dominant, and the most popular materials for downloading were texts and slides [5, pp. 20-25].

Another successful example of institutional Learning Management System offered at the University of Aveiro is SAPO Campus.

SAPO Campus is a platform that is institutionally supported and integrates web 2.0 services that allow the content sharing in a safe environment. It was developed as a mutual project of SAPO (the Internet provider in Portugal) and the Department of Communication and Art in the UA and launched in 2009. The initial goal of this learning platform was derived from the concepts of Open and Social University and Digital Identity which are aimed at meeting the needs of new typologies of students and building up a so called no-walls school. This platform works at two levels, the first layer provides necessary tools for data aggregation and processing while the second one enables users to communicate, share resources and follow community news. Its developers see its main advantage in the opportunity to learn from others: «Each learner has a significant amount of implicit and explicit information that can be relevant to the community. Users should share the final result but also should learn to share the process. The learning experience as a whole could be meaningful for others to learn with» [17, p. 41]. According to the surveys conducted among users of this learning platform, it is mostly popular with undergraduate and master students whose computer literacy is above the average level. They use this platform for institutional goals mostly to exchange emails, share texts, edit text online, do social bookmarking, etc. while for personal use they prefer chats, photo and videosharing, blogs, forums [18]. Additionally, this platform was complemented with a recommender system which pre-selects people and content of educational value a user might be interested in As a result, every registered learner has one's personal environment related to the sphere of one's interests [11]. Although the platform was initially created for higher education, now it is offered to other education levels [12]. Thus, in 2012 SAPO Campus comprised more than 145 schools that used the platform as well as various institutions, including Non-Governmental Organizations such as Khan Academy (a partnership between the Portugal Foundation Telecom and Khan Academy that provides translated videos on Mathematics, Physics and Chemistry into the Portuguese language) [19, pp. 132-144].

An important direction in the development of innovative technologies in teaching practices at the UA is 3D Virtual Classrooms. Thus, 3D Virtual Classrooms have been investigated under a joint research initiative between the Department of Communication and Arts of the University of Aveiro and PT Inovação aiming to enrich Formare (the LMS developed and marketed by PT Inovação, a flexible integrated service of e-learning and b-learning that supports education in the Internet environment and promotes multimedia education) [1, p. 36].

One of the most widespread and recognized 3D virtual environments is a social educational network called Second Life tools. Most learning systems are asynchronous and don't allow an effective real-time interaction, collaboration and cooperation. Second Life tools offer a range of possibilities for training courses as an extension of the typical learning LMS platform, as it provides its users with immersive experiences allowing opportunities to simulate real life and role-playing activities [1, p. 37]. A. Loureiro defines Second Life as a free to use 3D multi-user virtual world, immersive, imagined, designed, built and created by its users (residents or avatars) and argues that students feel more confident and more open in 3D virtual world applications [8]. The evident benefits of SL tools include the opportunity for learners to collaborate with each other in order to complete teamwork, improve their soft skills, develop creativity, create new context and share this process with others, work in a more or less comfortable zone as real users are hidden behind avatars, gain confidence in communication in real-life situation, release stress before performing duties in a real job, etc. Moreover, this 3D environment stimulates a high level of engagement and motivation in students. [1, pp. 35-36]

The Department of Communication and Art of the University of Aveiro and PT Inovação (PTIn), the research company of Portugal Telecom, developed several SL projects to meet the needs of students and trainees in various contexts. For example, they designed an online course for trainees of a Portuguese Bank. This online program consists of two parts. At the first stage users are given lessons with a short list of questions. At the second stage participants can test their theoretical knowledge in a virtual working environment. Such an approach allows to save money on real space and equipment for educational institutions and business companies and save time on transportation costs for students. The training course evaluates both soft and hard skills of trainees. Thus, the database that traces the performance of a student assesses his or her decision-making abilities, stress resistance and particularities of behavior with customers and other agents. In a virtual bank office trainees are given ordinary tasks such as dealing with a client who wishes to make a deposit. However, they might face various conflicts or misunderstandings with customers and try to solve them. Apart from tutorial videos and instructions, trainees can record their performance and analyze it later. The system also provides a way for communication between a trainer and a trainee. The first can provide guidance, ask questions and evaluate the trainee's performance, the latter can ask and answer questions, even use a «panic button» to receive help. It is interesting to note that the system does not grade students, this responsibility rests on the shoulders of a teacher. All in all, SL tools help to prepare future experts in a highly motivating 3D environment at relatively low costs [1, 38].

Additionally, the UA developed the U-TRACER tool aimed at collecting and processing data about the use of CTs in Higher Education Institutions. This tool helps gather statistics about the types of users of CTs, their opinions and perceptions, frequency of applications usage and also helps outline the future trends in the development of innovative technologies in education [13, p. 181].

Another important sphere of technology-enhanced learning at the UA is mobile learning. In the European region, the use of mobile learning is already a reality. As a result, studies in the field started to arise in Portugal, both at the higher education level and at the secondary education level. With mobile learning teachers can review teaching material, update the information and send messages to students. Students can access the m-learning environment any time so the environment is considered to be a facilitator for teaching material distribution [16, 460]. Cloud Computing offers a way to obtain computing resources on demand, rather than having to commit unnecessary hardware [9]. The emergence of Personal Learning environments has greatly facilitated the use of sharing of open and reusable learning resources online. Learners can access, download, remix and republish a wide variety of learning materials through open services provided in the cloud [10], available on their phones. Taking into account new trends, the University of Aveiro developed a project called EduPARK game, designed for school children aged from 9 to 14. The purpose of this project is to promote autonomous m-learning on various school topics in the outdoor settings, namely in an urban park. It combines geocatching tasks and various multidisciplinary exercises, which can have various target groups: students, teachers and even tourists. Games often offer a competition for its participants and this detail also contributes to a high level of motivation. At a school level, game-based learning increases pupils' engagement and motivation. The application on a mobile phone contains a short tutorial, help section, information about a learner's or the whole team's performance, the number of correct or wrong answers, completion time, etc. As for tools, the app EduPARK game offers a map of a park, a compass, and a camera. The learners follow instructions, move around a park and do the tasks. The analysis of the focus groups' perceptions revealed that pupils positively evaluated an opportunity to enjoy a physical contact with the objects they were searching for and to socialize and compete with their peers outdoors [15, pp. 95-96]. All in all, moving learning beyond a classroom and developing game-based learning projects go in line with a fast-pacing overall technological progress and is aimed at meeting demand of new typologies of students.

Conclusion To sum up, the Aveiro University experience in innovative teaching applications is a significant and valuable contribution to a global-scale process of promotion and implementation of e-learning. The University Learning Management System SAPO Campus was launched in 2009 and has been successfully introduced for different educational levels. Additionally, its version of 3D Virtual Classroom Second Life tools enabled institutions and users to considerably reduce institutional and personal spending as well as help trainees role-play their future duties in virtual working settings. Moreover, the UA welcomes the increase of mobile learning and developed a project EduPARK with the intention to move beyond a concept of a Smart Urban Park to a Smart City. The UA's experience goes in line with emerging tendencies in technology-enhanced learning and could be used for further investigations as a good example for the Ukrainian Higher Education Institutions interested in the development of IT factors in education.

References:

1. Afonso J., Pedro L., Almeida P., Ramos F., Santos A. Exploring Second Life® for Online Role-Playing Training. *Proceedings of the SLACTIONS 2009 International Conference «Life, Imagination, and Work using Metaverse Platforms»* / ed. by Morgado L., Zagalo N., Boa-Ventura A. Vila Real: UTAD, 2009. Pp. 35–38.

2. Aresta M., Santos C., Pedro L., Moreira A. Building up Digital Identity in Higher Education. *Digital Identity and Social Media* / ed. by S. Warburton, S. Hatzipanagos. London: IGI Global. Pp. 176–192.

3. Aresta M., Santos C., Pedro L., Moreira A. Higher Education Institutions and Digital Identity: New Needs, New Skills? *Digital Identity and Social Media* / ed. By S. Warburton, S. Hatzipanagos. London: IG Global, 2013. Pp. 176–191.

4. Aresta M., Moreira A., Pedro L. Social Software, Learning and Education: New Ways to Look at and Work with the Classroom. URL: http://usir.salford.ac.uk/id/eprint/17014/ (Last accessed 02.09.2019).

5. Costa C., Alvelos H., Teixeira L. The Moodle Platform: A Study in a Higher Education Portuguese Institution. *Improving Organizational Effectiveness with Enterprise Information Systems* / ed. by Varajão J., Cruz-Cunha M. M. – USA: Business Science Reference, 2015. Pp. 13–31.

6. Costa C., Alvelos H., Teixeira L. The Use of Moodle E-learning Platform: A study in a Portuguese University. *Procedia Technology*. 2012. № 5. Pp. 334–343.

7. Fenton C., Watkins B. W. Fluency in Distance Learning IAP. USA: Information Age Publishing, 2010. 264 p.

8. Loureiro A., Santos A., Bettencourt T. Virtual Worlds as an Extended Classroom. *Application of Virtual Reality* / ed. by Lanyi C. S. Rijeka: InTech, 2012. Pp. 89–108.

9. Meade B., Manos S., Sinnott R., Fluke C., van der Knijff D., Tseng A. Research Cloud Data Communities. *Proceedings of the THETA 2013 conference*. Tasmania: University of Tasmania, 2013. URL: https://minerva-access.unimelb.edu.au/handle/11343/33333 / (Last accessed 02.09.2019).

10. Mikroyannidis A., Connolly T. Introducing Personal Learning Environments to Informal Learners: Lessons Learned from the OpenLearn Case Study. URL: https://www.researchgate.net/publication/235408025_Introducing_Personal_Learning_Environments_to_Informal_Learners_Lessons_Learned_from_the_OpenLearn_Case_Study / (Last accessed 02.09.2019).

11. Pedro L. et al. Campus Recommender System: a Study about Students' and Teachers' Opinions. *Research in Learning Technology*. 2014. V. 22. URL: https://journal.alt.ac.uk/index.php/rlt/article/view/ 1498/pdf_1 / (Last accessed 02.09.2019).

12. Pedro L., Santos, C., Almeida, S., Koch-Grünberg, T. Building a Shared Personal Learning Environment with SAPO Campus. URL: https://pdfs.semanticscholar.org/9501/72dab62223890156030abe7b4eb9995ab079.pdf / (Last accessed 02.09.2019).

13. Pinto M. et al. Tracing the Use of Communication Technology in Higher Education: A Literature Review. *Proceedings of SCEDU 2012, the Fourth International Conference on Computer-Supported Education*. Porto: Sci&TePress, 2012. V 1. Pp. 181–186.

14. Pombo L., Batista J., Salomé M. N. The Use of Communication Technologies in Higher Education in Portugal: Best Practices and Future Trends. *ICT in Education: Multiple and Inclusive Perspectives* / ed. by José Marcelino M., José Mendes A., Azevedo Gomes. Porto: Springer, M. C., 2016. Pp.1–20. Doi: 10.1007/978-3-319-22899-0.

15. Pombo L. et al. Augmented Reality and Mobile Learning in a Smart Urban Park: Pupils' Perceptions of the EduPARK Game. *Citizen, Territory and Technologies: Smart Learning Contexts and Practices. Proceedings of the 2nd International Conference on Smart Learning Ecosystems and Regional Development*. Aveiro: University of Aveiro, 2017. Pp. 90–100.

16. Reis R., Escudeiro P. Portuguese Education Going Mobile with M-Learning. *Recent Progress in Data Engineering and Internet Technology* / ed. by Gaol F. L. Springer, 2012. Pp. 459–464.

17. Santos C., Pedro L. Ramos F. Moreira A. Sapo Campus: What Users Really Think about an Institutionally Supported PLE. URL: https://www.researchgate.net/publication/279642126_Sapo_Campus_what_users_really_think_about_an_institutionally_supported_PLE / (Last accessed 04.09.2019).

18. Santos C., Pedro L. SAPO Campus: Sharing without Limits. *Proceedings of the 5th Plymouth e-Learning Conference «Learning without Limits: Facing the Challenges»*. 8th – 9th April 2010. UK: University of Plymouth. P. 41.

19. Tavers S., Pedro S. Sapo Campus: Contributo Para a Definição de uma Proposta de Implementação Deuma Universidade Júnior Online em Portugal. *Indagatio Didactica.* 2015. V. 7(1). Pp. 132–144.

Отримано: 8 вересня 2019 року

Прорецензовано: 16 вересня 2019 року

Прийнято до друку: 23 вересня 2019 року

e-mail: olhadatskiv@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2019-7(75)-140-144

Дацків О. П. Комплекс вправ для формування лінгвосоціокультурної компетентності майбутніх учителів англійської мови засобами драматизації. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2019. Вип. 7(75), жовтень. С. 140–144.

УДК 378:373.091.12.011.3-051:811.111'243

Дацків Ольга Павлівна,
кандидат педагогічних наук, доцент
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

КОМПЛЕКС ВПРАВ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ЛІНГВОСОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ЗАСОБАМИ ДРАМАТИЗАЦІЇ

У статті подано комплекс вправ і завдань для формування лінгвосоціокультурної компетентності у процесі навчання говоріння майбутніх учителів англійської мови засобами драматизації. Розглянуто сучасні вимоги до рівня сформованості лінгвосоціокультурної компетентності майбутніх учителів англійської мови. Обгрунтовано необхідність цілеспрямованого формування зазначеної компетентності студентів уже на початковому ступені навчання у мовному ВНЗ, виокремлено форми драматизації, які можуть застосовуватися для формування лінгвосоціокультурної компетентності майбутніх учителів англійської мови у процесі навчання говоріння, визначено структуру комплексу, типи та види вправ і завдань. Наведено приклади вправ і завдань.

Ключові слова: *драматизація, комплекс вправ і завдань, лінгвосоціокультурна компетентність, майбутні вчителі англійської мови, форми драматизації.*

Olha Datskiv,
PhD in Education, Associate Professor
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University

THE RANGE OF ACTIVITIES FOR DEVELOPMENT OF PRE-SERVICE ENGLISH TEACHERS' LINGUOSOCIOCULTURAL COMPETENCE BY MEANS OF DRAMATISATION

The problem of forming pre-service English teachers' sociocultural competence is of paramount importance. The paper presents the range of activities and tasks for forming linguosociocultural competence of pre-service English teachers in the process of teaching speaking by means of dramatisation. The structure of linguosociocultural competence, which includes sociocultural, sociolinguistic, social competences, is described. Modern requirements to the level of linguosociocultural competence of future English teachers as outlined in a university curriculum and contemporary research are considered. The necessity of purposeful formation of the stated competence of students at the initial stage of study at a foreign languages faculty is substantiated. The contents of linguosociocultural competence comprises sociocultural, sociolinguistic, social knowledge, subskills, skills, intercultural awareness, attitude and determine the structure of the set of activities and tasks. Dramatisation has a big educational potential in teaching foreign languages skills such as speaking. Drama games, role plays, improvisations, simulations, theatre projects are considered to be effective means of forming linguosociocultural competence of pre-service English teachers. The forms of dramatisation that can be used to develop the linguosociocultural competence of future English teachers are defined, the structure of the range, types and kinds of activities and tasks are determined. Examples of activities and tasks are given.

Key words: *dramatisation, the range of activities and tasks, linguosociocultural competence, pre-service English teachers, forms of dramatisation.*

Важливим компонентом іншомовної комунікативної компетентності майбутніх учителів англійської мови є лінгвосоціокультурна компетентність (далі ЛСКК), сформованість якої забезпечує їм здатність бути посередником між рідною та іншомовною культурами. Наукові розвідки, спрямовані на створення методик формування зазначеної компетентності у різних видах мовленнєвої діяльності, також вказують на актуальність цієї важливої методичної проблеми. Зокрема, Л. П. Рудакова (2004) створила методику навчання студентів розуміння соціокультурної інформації при читанні англомовної художньої літератури у вищих мовних навчальних закладах, О. В. Бирюк (2006) запропонувала методику формування соціокультурної компетенції майбутніх учителів у навчанні читання англомовних публіцистичних текстів, І. Ю. Голуб (2010) запропонувала методику формування у майбутніх перекладачів соціокультурної компетенції у процесі вивчення німецької мови після англійської, М. Б. Нацюк (2015) розробила методику формування *у* майбутніх учителів англійської мови лінгвосоціокультурної компетентності у процесі читання художньої літератури, М. В. Дука (2015) досліджувала формування у майбутніх філологів лінгвосоціокультурної компетентності у процесі читання англомовних художніх творів.

Однак, незважаючи на значну кількість наукових розвідок, проблема формування ЛСКК у говорінні майбутніх учителів англійської мови (АМ) засобами драматизації потребує подальшого дослідження.

Метою статті є створення комплексу вправ для формування ЛСКК у процесі навчання говоріння майбутніх учителів АМ засобами драматизації на початковому ступені навчання.

Завдання статті: 1) розглянути сучасні вимоги до рівня сформованості ЛСКК майбутніх учителів АМ на початковому ступені навчання; 2) обгрунтувати доцільність використання драматизації для цілеспрямованої роботи над формуванням ЛСКК у говорінні і розглянути форми драматизації, які можуть застосовуватися з цією метою; 3) визначити структуру комплексу і навести приклади вправ для формування ЛСКК у говорінні майбутніх учителів АМ із застосуванням драматизації.

У сучасній методичній науці ЛСКК трактується як складне і багатокомпонентне явище, яке виявляється у здатності і готовності особистості до міжкультурного спілкування [5, с. 425]. До складу ЛСКК входять соціолінгвістична, соціокультурна і соціальна компетентності. Розглянемо зміст цих компетентностей детальніше. Соціолінгвістична компетентність визначається науковцями як здатність вибирати, використовувати і розуміти мовні та мовленнєві засоби іншомовного спілкування з національно-культурною семантикою відповідно до контексту, ситуації і стилю спілкування [5, с. 425].

Соціокультурна компетентність передбачає здатність особистості набувати різноманітних культурологічних, (лінгво-) країнознавчих, соціокультурних і міжкультурних знань і користуватися ними для досягнення своїх цілей в іншомовному спілкуванні [5, с. 429], а соціальна компетентність полягає у здатності особистості вступати в комунікативні стосунки з представниками інших країн у певних ситуаціях, керувати ними, вирішуючи можливі непорозуміння [5, с. 430]. Як бачимо, формування ЛСКК у студентів передбачає послідовність і наступність: від ознайомлення із мовними та мовленнєвими засобами іншомовного спілкування з національно-культурною семантикою до набуття ними відповідних знань, формування навичок і вмінь будувати спілкування з іноземцями, уникати непорозумінь і вирішувати проблеми, які можуть виникнути під час цього спілкування.

Розглянемо сучасні вимоги до рівня сформованості ЛСКК майбутніх учителів АМ. Аналізуючи чинну Програму, М. В. Дука наводить вимоги до володіння ЛСКК студентами філологічних спеціальностей стосовно різних видів мовленнєвої діяльності. Вивчення англійської мови на першому курсі має забезпечити: формування лінгвосоціокультурної компетентності, обізнаності студентів із різними традиціями і типами поведінки англійців; набуття знань щодо базових типів інформації; розвиток уміння з легкістю взаємодіяти в тематично знайомих ситуаціях; формування вміння розуміти соціокультурну специфіку англомовного світу. Вивчення англійської мови на другому курсі має забезпечити набуття знань про традиції та культуру Великої Британії в контексті вивчених тем, а також розвиток уміння використовувати ці знання в процесі спілкування. Стосовно говоріння уточнені вимоги Програми наведені лише для 1 курсу, а саме студенти повинні вміти використовувати форми ввічливості у привітаннях і звертаннях; б) давати прості інструкції [3, с. 45; 8].

У проаналізованих нами джерелах неодноразово підкреслюється роль невербальних засобів комунікації у формуванні ЛСКК. М. В. Дука наголошує на необхідності конкретизації знань невербальних засобів комунікації, навичок і вмінь їх розрізняти та вживати і наводить перелік, до якого входять знання (різних типів невербальних засобів комунікації; специфіки їх пред'явлення в англомовному тексті; функцій невербальних засобів комунікації), навички та вміння (ідентифікувати невербальні засоби комунікації в літературному творі; «читати» окремі невербальні засоби комунікації та їх кластери в контексті; розуміти функції невербальних засобів комунікації для зображення конкретної ситуації спілкування, у якій вони є представленими; розуміти соціокультурне навантаження, яке несуть невербальні засоби комунікації в тексті; розуміти загальну атмосферу англомовного твору в цілому, реалізацію авторського задуму шляхом декодування інформації, яку несуть у тексті невербальні засоби комунікації), обізнаність, здатність і готовність (обізнаність щодо різних невербальних засобів комунікації в поведінці представників англомовного світу; здатність до розуміння невербальних засобів комунікації, які використовують представники англомовних країн, їхньої культури; готовність студентів досліджувати особливості мовної репрезентації невербальних засобів комунікації в англомовних творах) [3, с. 46]. Стосовно говоріння цей перелік включає знання основних типів і функцій невербальних засобів комунікації, навички і вміння використовувати їх у спілкуванні, здатність правильно вживати ці засоби у власному мовленні і готовність постійно розширювати наявний у них арсенал невербальних засобів.

Вважаємо, що успішне формування ЛСКК у процесі навчання говоріння можливе за умови поєднання традиційних засобів навчання (друкованих текстів, аудіо- та відеозаписів) і технологій особистісно-орієнтованого навчання, які б створювали атмосферу міжкультурного спілкування, викликали та підтримували позитивну мотивацію у студентів. Одним із таких засобів ми вважаємо драматизацію, яку визначаємо як сукупність прийомів взаємодії викладача і студентів у драматичних та рольових іграх, імпровізаціях, симуляціях та театральних проектах, спрямованих на формування іншомовної комунікативної компетентності [2, с. 6], а отже і ЛСКК, яка є її важливою складовою.

Дослідники формування ЛСКК у процесі вивчення АМ відзначають важливість застосування різних форм драматизації. Зокрема, М. Б. Нацюк вважає, що для формування ЛСКК під час читання художніх творів доцільно використовувати проблемно-пошукові завдання і наводить приклади таких завдань – рольових та ігрових проектів, до яких відносить драматизацію художнього твору [7, с. 86]. Аналіз праць дослідників підтверджує висновок про те, що ефективним прийомом формування ЛСКК є рольова гра [5, с. 439; 7, с. 88; 1, с. 100]. Важливим для розвитку соціокультурної спостережливості, чутливості і усвідомленості є симуляції, в яких студенти грають самих себе у запропонованих обставинах. Театральний проект, особливо той, що готується із використанням автентичної п'єси, має великий потенціал для формування ЛСКК студентів, які отримують можливість аналізувати запропоновані автором сценарії і моделі комунікативної поведінки.

До системи вправ для формування ЛСКК у говорінні входять вправи на формування соціолінгвістичних знань, навичок, вмінь, соціокультурних знань, навичок, вмінь, соціальних знань, навичок, вмінь. Комплекс вправ, що пропонується, створено з метою практичної реалізації згаданої вище системи на заняттях з "Практичного курсу англійської мови" із студентами ІІ курсу під час вивчення теми "Театр". Слід зауважити, що формування ЛСКК у процесі навчання говоріння засобами драматизації відбувається паралельно з навчанням інших видів мовленнєвої діяльності, однак вправи та завдання комплексу передусім спрямовані на отримання студентами лінгвосоціокультурних знань, а також на формування навичок і вмінь використовувати ці знання у власному говорінні.

До комплексу входять продуктивні умовно-комунікативні вправи на об'єднання ЗМ у понадфразові діалогічні єдності, у мінітексти (монологи і діалоги) і комунікативні вправи і завдання у формі драматичних ігор, рольових ігор, імпровізацій, симуляцій. Наведемо приклади вправ:

І. **Група вправ для отримання соціолінгвістичних знань, розвитку навичок і вмінь**

Приклад 1.

Форма драматизації: драматична гра "Panto Mim"

Мета: набуття студентами соціокультурних знань безеквівалентної і фонової лексики.

Інструкція: Work in pairs. Read the glossary of "Panto words". Choose 3 words and mime it to your partner. Show, do not tell. Take turns showing the words on your lists. The student, who guesses all the words correctly, is the winner.

List 1: the Dame, the Baddie, the Hero.

List 2: the Heroine, the Good Fairy, an older King.

Приклад 2.

Форма драматизації: рольова гра "First Reading"

Мета: набуття студентами знань сталих виразів, ідіом, моделей дискурсу, навичок та вмінь використовувати лінгвосоціокультурні знання для досягнення взаєморозуміння.

Інструкція: Listen to a telephone conversation between a director and an actor about the first reading of a new play. Work in pairs.

S1: You are a director. Make a phone call to an actor and give him/her the reading details (date, time and place of the reading, its length and the number of actors involved). Be prepared to answer the questions the actor may have.

S2: You are an actor who has a leading part in a new play. The play director is calling you with the details about the first reading (date, time and place of the reading, its length and number of actors involved). Be prepared to ask any questions you may have.

Приклад 3.

Форма драматизації: симуляція "College Panto"

Мета: набуття студентами навичок і вмінь вести діалог і досягати взаєморозуміння у безпосередньому спілкуванні.

Інструкція: Work in groups of 5. You are members of a theatrical club at your university. Meet as a group and discuss a possibility of putting a Christmas panto on stage.

ІІ. Група вправ і завдань для отримання соціокультурних знань, розвитку навичок і вмінь

Приклад 4.

Форма драматизації: драматична гра "Hot Seat"

Мета: ознайомити студентів із наявністю у британській культурі окремих тем «табу» і «безпечних» тем.

Інструкція: Take turns in a "hot seat" as a panto character. Answer the questions from the audience about your character. You may choose not to answer certain questions if you believe they are "taboo".

Приклад 5.

Форма драматизації: імпровізація "Theatrical Festival".

Мета: ознайомити студентів із історико-, етно- і соціокультурними знаннями про різдвяні вистави у Великобританії і Вертеп в Україні, розвивати вміння зіставлення феноменів рідної і чужої культур, їх аналізу та рефлексії.

Інструкція: Work in pairs.

S.1. Read the following text. You are a student actor from the UK at a theatrical festival abroad. Your new friend wants to know more about the history of panto in the UK. Improvise a conversation.

So how did this curious British institution come about?

Pantomime literally means "all kinds" of "mime" (panto-mime). It is generally acknowledged that British pantomime is modelled on the early masques of the Elizabethan and Stuart days. In the 14th century the early masques were musical, mime or spoken dramas, usually performed in grand houses although by the 17th century they were really no more than an excuse for a theme party.

The timing of the British pantomime at Christmas and the role reversal of the lead characters (the principal boy being played by a girl and the Dame by a man) may have also evolved from the Tudor "Feast of Fools", presided over by the Lord of Misrule. The feast was an unruly event, involving much drinking, revelry and role reversal.

The Lord of Misrule, normally a commoner with a reputation of knowing how to enjoy himself, was selected to direct the entertainment. The festival is thought to have originated from the benevolent Roman masters who allowed their servants to be the boss for a while [10].

S. 2. Read the following text. You are a student actor from Ukraine at a theatrical festival abroad. Your new friend wants to know more about the history of Vertep. Improvise a conversation.

Vertep

A venerable form of Ukrainian puppet theater. The origins of the name vertep may be related to the verb vertitysia 'to whirl,' as do rays about a star. The vertep performance is a standardized enactment of the Nativity with merry interludes depicting secular life, in the style of an intermede. There are 10 to 40 vertep characters, typically among them a sacristan, angels, shepherds, Herod, three kings, Satan, Death, Russian soldiers, gypsies, a Pole, a Jew, a peasant couple, and various animals. All the hand puppets are usually operated by one person, the vertepnyk. The vertep is also the two-level stage in the form of a building in which the performance takes place, the religious part on the upper level and the secular part on the lower.

Vertep performances date back to the late 16th century. They reached their height in popularity in the second half of the 18th century. In time the specifications as to vertep stage architecture; the number, character, and construction of the puppets; and costumes, music, and scripts became well defined. The secular part in vertep performances often contained references to contemporaneous events; a Zaporozhian Cossack puppet, for example, appeared during the reign of Catherine II.

Vertep theater declined in the mid-19th century. In the 20th century vertep theater has been revived as a zhyvyi 'live' vertep, with live actors faithfully re-creating the traditional village vertepy. [12]

S1, S2: Reflect on the conversation you had with your partner. Have you noticed any similarities between a panto and vertep performances?

Приклад 6.

Форма драматизації: симуляція "English Drama Contest".

Цілі: розвивати професійно орієнтовані вміння говоріння студентів, здатність до толерантності, неупередженості, доброзичливості.

Інструкція: Work in groups of 4. You are Junior Counselors at an international summer camp. The Counselor you work with asked you to choose fairy tales for the English Drama contest. How will you choose the fairy tales? What would the casting be like? When will you rehearse? How will you teach children to speak their lines correctly? Who will be responsible for costumes, make-up, props etc? Discuss these questions at a staff meeting.

ІІІ. Група вправ і завдань для отримання соціальних знань, розвитку навичок і вмінь

Приклад 7.

Форма драматизації: імпровізація "After the Play".

Цілі: розвивати вміння говоріння студентів.

Інструкція: Read the dialogue. Choose a word or words from the box to fill the gaps.

actors props leading role script masks recommend scenery costumes

After the Show

Tony: So, what did you think?

Bella: Oh, I thought it was really good. For a start, the (1) _____ were amazing. All those coloured fabrics.

Tony: Yes, they were. And the (2) _____ were good too. It gave a different dimension to the characters.

Bella: It worked to have so few (3) _____ as well, I thought.

Tony: Yes. You looked more at the costumes and listened to the words rather than being distracted by other things.

Bella: Yes. I wasn't so sure about the (4) _____, though. I would have preferred to see some painted panels rather than those boring pieces of coloured material.

Tony: Yes, I agree with you there. But maybe that would have been too complicated. Bella: Maybe, yes.

Tony: The (5) _____ was impressive, though.

Bella: Yes. It was tragic and funny at the same time, and the (6) _____ performed it so well.

Tony: Henry Jacobs was excellent in the (7) _____, wasn't he? It could have been written for him.

Bella: He was brilliant.

Tony Well, that was a good evening out, wasn't it? We will definitely have to (8) _____ it to our friends [11].

2. In groups of four continue this dialogue in a café where Tony and Bella met their friends that night.

Приклад 8.

Форма драматизації: симуляція "Audience Involvement".

Мета: ознайомити студентів із історико-, етно- і соціокультурними знаннями про різдвяні вистави у Великобританії і розвивати вміння зіставлення феноменів рідної і чужої культур, їх аналізу та рефлексії.

Інструкція: Work in pairs. Read the following text.

Audience Participation

Other than cheering the Dame and booing the Baddie, there are plenty more opportunities to make a noise, For example:

Character calls "Oh yes it is!"Audience respond "Oh no it isn't!"

Repeated three times, no more, and can be adapted or reversed according to the situation.

If there's some sort of activity going on behind a character that they stupidly can't see or hear, then yell "it's behind you!"At some point, the goodies will often require the help of the audience, sometimes everyone doing some sort of ridiculous action, sometimes yelling or singing a magical spell. Whatever it happens to be, you must *join in or everything will end up really, really badly. It's all down to you.*

Sometimes, one or two very special audience members are called upon to go on stage and help out the goodies. This is a very important role and if called on you have *to do what is asked so that the audience can cheer a really cute child, or have lots of fun at the expense of a hapless adult. Either way, it's a great honour to be picked.*

The audience will usually be given words on boards or flashcards to join in with during the last song. Again, it's very important, because by now, everyone should have bought into the magic, and it makes the cast very happy!

I hope that's given you a bit of the flavour of Pantomime, and that you feel better equipped to get the most out of your experience. Remember, the one thing you must not *do is to stay quiet [9]!*

Tell your partner about the audience involvement during Christmas Panto performance. What do you think about it? Would you go to see a panto? Would you take your child to the theatre to see it?

Приклад 9.

Форма драматизації: симуляція "English Drama Contest".

Мета: розвивати професійно орієнтовані вміння говоріння студентів.

Інструкція: Work in groups of 4. You are trainees on your teaching practice. The teachers you work with asked you to choose fairy tales for the English Drama contest. How will you choose the fairy tales? What would the casting be like? When will you rehearse? How will you teach students to speak their lines correctly? Who will be responsible for costumes, make-up, props etc? Discuss these questions in your groups.(source

Отже, у цій статті нами було запропоновано комплекс вправ для формування ЛСКК у студентів другого курсу – майбутніх учителів АМ. Вважаємо, що виконання вправ і завдань цього комплексу сприятиме ефективному формуванню ЛСКК студентів та готуватиме їх до майбутньої професійної діяльності. Перспективу подальшого дослідження вбачаємо в укладанні комплексу вправ для формування компетентності студентів у письмі засобами драматизації.

Література:

1. Голуб І. Ю. Формування у майбутніх перекладачів соціокультурної компетенції у процесі вивчення німецької мови після англійської: дис. … канд. пед. наук: 13.00.02 / КНЛУ. Київ, 2010. 210 с.

2. Дацків О.П. Методика формування вмінь говоріння у майбутніх учителів англійської мови засобами драматизації : дис. … кандидата пед. наук : 13.00.02 / КНЛУ. Київ, 2012. 321 с.

3. Дука М. В. Поняття "лінгвосоціокультурна компетентність" та аналіз методів її формування в педагогічній теорії і практиці. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології.* 2015. № 7. С. 39 – 48. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pednauk_2015_7_8 (дата звернення : 20.08.2019).

4. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти : вивчення, викладання, оцінювання / [Наук. ред. укр. видання д-р пед. наук, проф. С. Ю. Ніколаєва]. К. : Ленвіт, 2003. 273 с.

5. Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика : підручник для студентів класичних, пед. і лінгвіст. ун-тів / Бігич О. Б та ін. ; за ред. С. Ю. Ніколаєвої. Київ, 2013. 590 с.

6. Нацюк М. Б. Методика формування лінгвосоціокультурної компетентності у майбутніх учителів англійської мови в читанні художньої літератури**.** Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. Педагогіка. 2014. № 3. С. 85 – 92.

7. Програма з англійської мови для університетів / інститутів (п'ятирічний курс навчання): Проект. С. Ю. Ніколаєва та ін. Вінниця, 2001. 246 с.

8. A Stranger's Guide to Panto. New Stagers : веб-сайт. URL: http://newstagers.co.uk/guide-to-panto/ (дата звернення: 22.08.2019).

9. Castelow E. Pantomime. : веб-сайт. URL: https://www.historic-uk.com/CultureUK/Pantomime/ ((Last accessed : 22.08.2019).

10. Delahay L. At the Theatre. Lesson Plan. URL: https://it.pearson.com/content/dam/region-core/italy/pearson-italy/pdf/inglese/scuola-secondaria-secondo-grado/ITALY%20-%20DOCENTI%20-%20ENGLISH%20LANGUAGE%20TEACHING%20-%202016%2004%20-%20Teaching%20Resources%20-%20PDF%20-%20At%20the%20Theatre%20Lesson%20Plan.pdf (Last accessed : 02.09.2019).

11. Revutsky V. Vertep. Internet Encyclopedia of Ukraine : веб-сайт. URL: http://www.encyclopediaofukraine.com/display.asp?linkpath=pages%5CV%5CE%5CVertepIT.htm (Last accessed: 20.08.2019).

Отримано: 9 вересня 2019 року

Прорецензовано: 16 вересня 2019 року

Прийнято до друку: 23 вересня 2019 року

e-mail: victory_star.86@mail.ru

DOI: 10.25264/2519-2558-2019-7(75)-145-147

Sobolevich V. Yu. Formation of professional foreign language competence of students studying at non-linguistic specialties in a higher education institution. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2019. Вип. 7(75), жовтень. С. 145–147.

УДК 378.147:81'243:005.336.2-057.875

Victoria Sobolevich,
Teacher
F.Skorina Gomel State University

FORMATION OF PROFESSIONAL FOREIGN LANGUAGE COMPETENCE OF STUDENTS STUDYING AT NON-LINGUISTIC SPECIALTIES IN A HIGHER EDUCATION INSTITUTION

The problem of forming professional foreign competence of students studying at non-linguistic specialties in a higher education institution is described in the article; structural components of professional foreign language communicative competence and the models of communication in the professional sphere are defined and described. The article shows the experience and examples of work of English language department teachers of the education establishment "Francisk Skorina Gomel State University", methods, approaches, materials and models of communication used by them to achieve the main goal. The real practical advantages of mastering professional foreign language competence are considered and the examples of its possible use in the further professional career of a higher education institution graduate are given.

Key words: *communicative competence, professional foreign language competence, communication skills, professional communication.*

Соболевіч Вікторія Юріївна,
викладач
Гомельський Державний Університет імені Ф. Скорини&quot

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ІНШОМОВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ У СТУДЕНТІВ НЕМОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ У ВНЗ

У статті розкривається проблема формування професійної іншомовної компетенції у студентів немовних спеціальностей у вузі; визначаються і описуються структурні компоненти професійної іншомовної комунікативної компетенції і моделі спілкування в професійній сфері. У статті представлений досвід і приклади роботи викладачів кафедри англійської мови установи освіти «ГГУ ім. Ф. Скорини», використовувані ними методи, способи, матеріали і моделі спілкування для досягнення головної мети. Реальні практичні переваги оволодіння професійною іншомовною компетенцією розглядаються і наводяться приклади її можливого використання в подальшій професійній кар'єрі випускника вищого навчального закладу.

Ключові слова: *комунікативна компетенція, професійна іншомовна компетенція, комунікативні вміння і навички, професійне спілкування.*

In today's highly competitive business environment there is a dramatic increase in the demand for staff adapted to the constant changes in the global informatization processes. Modern conditions significantly affect all spheres of human social life, applying new requirements to the educational process. Nowadays a lot of demands are placed on a higher education institution graduate. They must meet all of them. They must be qualified employees of a certain level and profile, competitive, competent, have excellent skills of their profession and be oriented in related fields of activity, capable of efficient work in their specialty at the level of world standards.

The typical goals and objectives of foreign language training of students studying at non-linguistic specialties of higher education institutions of the Republic of Belarus are constantly changed due to the fast-paced world and the increasing demands for social and professional communication. At present there form such conditions in which the quality and level of training of a modern specialist are assessed. Competence, autonomy, willingness to make decisions in alternative choice situations, the ability to adapt to rapidly changing working conditions, the presence of motivation for lifelong education and professional growth in a competitive environment, professional responsibility, active participation in international professional partnership programs and integration are the indicators of particular importance. And they are always taken into account.

The communicative competence refers to a learner's ability to use language for successful communication. Canale and Swain defined it as composing competence in four areas:

– Words and rules;
– Appropriacy;
– Cohesion and coherence;
– Use of communication strategies [1, p. 5].

Communicative competence is defined in modern science as the integrative personal resource which provides success of communicative activity and includes not only the components measured by means of language testing, but also other components. These components are shown on higher personal level and include intelligence, the general outlook, system of the interpersonal relations, special professional knowledge, and also potential of personal formation and growth in mastering language and communicative activity.

The formation of the communicative competence of the future specialist is the main goal of teaching a foreign language in non-linguistic specialties at higher education institution in accordance with the new needs of society and universal requirements establishing for the level of foreign language proficiency at the international level. This competency will allow them to use a foreign language as a means of professional and interpersonal communication in future. The communicative competence is realized in the

process of learning a foreign language as a unity of all its constituent units: general (cognitive, strategic and social) and transitive (linguistic, verbal, sociocultural, intercultural, etc.).

The scientists (I.A. Zimnyaya, Y. I. Passov, G.P. Savchenko, V.V. Safonova and others) have been interested in the problem of formation of both communicative competence and professional communicative competence till present. The complex structure of a foreign-language professional communicative competence includes not only a system of communication skills, but also orientation in communicative means and aspects of human communication, knowledge of social norms of behavior, value navigators, customs and traditions of communicants speaking another language. The process of professional foreign language mastering directly provides with the acquisition of knowledge, skills and professional language behavior, learning the norms in various situations of professional communication and in different types of foreign-language professionally oriented speech activity. There occurs the gradual movement from artificial speech to natural. All these factors determine the formation of communicative competence.

Thus, professional and communicative competence is defined as a complex professional and personal language resource of students, ensuring their communication in a specific speech situation while observing modern language / speech standards, and also allowing regulating communicative behavior in the professional sphere of communication. Taking into account the basics of professional-speech communication, foreign language teaching contributes to the formation of professional-communicative competence among future specialists [2, p. 55].

It should be noted that the professional foreign language communicative competence of a specialist is a complex integrative compound. It provides professional communication in the specialty in the context of intercultural communication with the help of the following structural components:

– communicative one, implying the correct use in professional speech of linguistic socially marked units as well as the ability to choose a communication style and an adequate interpretation of the phenomena of a foreign language professional culture;

– professional one, which is expressed in the experience of performing professional functions as well as in the qualities of a person who plays a particular social (professional) role;

– reflective one, which consists in the ability to adjust one's own communicative behavior in accordance with situations of communicative and professional interaction;

– cognitive one, which includes a set of general professional knowledge, skills, abilities and methods of activity necessary for cognition of foreign cultural professional reality;

– psychological one, which consists in the formation of students' readiness for the implementation of a particular type of professional activity (role).

The effectiveness of the formation of professional communicative competence will depend on the integration of all future specialists' training goals. They should be aimed not only at combining the main course of a foreign language with professional subjects, but also at the reflexive interaction of the teacher and student.

Despite the pronounced tendency of professional teaching of a foreign language, a contradiction continues to occur between the growing need of society for improving foreign language literacy and the system of training that does not fully justify itself [4, p. 123]. However, the formation of the speech activity of a future specialist as a component of their general professional competence will be ineffective outside the social, professional and psychological contexts. According to V.D. Shadrikov, professional transitive and foreign language knowledge, skills and abilities which are assimilated by the student, but not interconnected by the logic of professional activity and not possessing the traits of "efficiency" act in relation to each other as psychological barriers that impede their instant integration, as required real life situations [5, p. 147].

When giving classes in the discipline "Foreign Language", the teachers of the English language department of the education establishment "Francisk Skorina Gomel State University" rely on the "Typical curriculum for higher education institutions of the Republic of Belarus". They distinguish two models of communication in the subject-thematic plan of this discipline. They are a model of social communication and a model of professional communication.

The teachers of the English language department take into account the structural components of intercultural communication at their classes. They use various audio recordings and video materials to introduce students studying at non-linguistic specialties to the culture and traditions of the country of the language being studied. Much attention is paid by the teachers of the department to the formation of sociolinguistic and sociocultural competence within the framework of the social communication model in the process of working on thematic material. The definition of sociocultural competence is the following: knowledge of national and cultural characteristics of the countries of studied language, norms of verbal and non-verbal behavior and ability to regulate the conduct in accordance with this knowledge in real-life situations of communication. Sociolinguistic competence has been an integral part of communicative competence in that it includes learning pragmatic and sociolinguistic knowledge about how to use language linguistically and socially appropriately. For example, when studying topic "London and its Places of Interest" the teachers of the department offer students to go on a virtual tour of the city using multimedia presentations or watching a movie. Then the students present and discuss the most remembered tradition, custom, dish, place of interest and famous person. The students draw parallels between the traditions of their native country and Britain and they also learn how to treat a different mentality and culture with tolerance and understanding. At the same time they develop speaking skills on this topic. Thus, when studying oral topics "Great Britain" and "London and its Places of Interest" the students studying at non-linguistic specialties of Fransick Skorina Gomel State University become familiar with:

1) the way and lifestyle in the country of the language being studied and the social values, norms, traditions and customs that are related to them;

2) sociocultural portrait of the country and the people of the language being studied;

3) spiritual, material and physical culture of Great Britain;

4) cultural heritage, cultural identity and mentality of the British;

While studying the topic "The Political System of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland", students together with the teachers compare the political system of two countries: the Republic of Belarus and Great Britain. The discussion of the pros and cons of the monarchy makes it possible to understand the conservative nature of the British people and their commitment to traditions.

The discussion of the role of the queen in society and the existence of the House of Lords help to trace the secure foundations of modern British society that is based on the continuity of traditions and customs. Special attention should be given to the ability to express the opinion in a foreign language correctly and unbiasedly in the modern process of cultures integrating in a multicultural society.

When studying the topic "The Education System of the United Kingdom", students studying at non-linguistic specialties get acquainted with the system of primary, secondary, specialized secondary and higher education in the United Kingdom, learn its features and compare it with the education system in the Republic of Belarus. Watching films about British universities can make them want to enter and study at them. And this, in its turn, stimulates the motivation for more successful studies at the native university. Students may also be interested in the presence of such a university in Britain as Open University, which provides the opportunity to study in a convenient place and at a convenient time. You can always hear the students' wishes for the creation of such a university in our republic.

The foreign language work program also provides for the study of social vocabulary on the topics "In the shop", "At the restaurant", "In the airport", "At the doctor's", "At the hotel" and others. That helps to communicate with the representatives of different countries. The study of this vocabulary can take place in various forms: dialogue, role-playing, staging, etc. While learning these topics, students, without realizing this, are introduced to the social and cultural norms that will be useful to them in the process of intercultural communication. It is important to use authentic material as much as possible so that students can make a true picture of the life of modern British people.

Students are offered a wide variety of texts in their chosen specialty to learn the professional vocabulary. The professional vocabulary is learnt in monological statements and in the form of dialogue with the formulation of a specific problem. For example, when giving classes to the students of the Faculty of Physical Education, written and oral forms of professional communication are imitated, dialogues on sports topics are made. The students read professionally oriented texts with a variety of post-text lexical and lexical-grammar exercises. So, when reading a text on a specialty from the original literature «Track-and-field» the students learn sports-oriented vocabulary: «*The running events are categorised as sprints, middle and long-distance events, relays, and hurdling. Regular jumping events include long jump, triple jump, high jump and pole vault, while the most common throwing events are shot put, javelin, discus and hammer. There are also «combined events», such as heptathlon and decathlon*» [3, p. 5] and then they do post-text exercises. For example, they should insert the missing words «*Regular jumping events include ____ ____, triple jump, high jump and _____ _____*» [3, p. 7].

When giving classes in a foreign language, the use of interactive methods provides with a high degree of activity and independence of all its participants. The following methods of interactive learning are used: business games, disputes, discussions, stage plays, conferences in a professionally oriented learning environment. They imitate those problematic situations that occur in the professional activity of a specialist in real conditions, thereby forming the professional component of intercultural communication. In this regard, it is very important to teach students business English. However, students' ability to use business English in situations of business intercultural communication can form subject to the use of interactive teaching methods. They involve learning in collaboration and contribute to the formation of personal and professionally significant qualities of students in relation to their professional business sphere.

Thus, when giving classes in a foreign language, teachers of the English language department create optimal conditions for the formation of professional foreign-language communicative competence among students studying at non-linguistic specialties. At the same time, they use interactive teaching methods that significantly activate the forms of educational activity, as they contribute to the involvement of most students in joint activities to achieve their goals, the emergence of a positive emotional state from cognitive communication, the awareness of the need to achieve and enter into this communication, and reduce anxiety and remove psychological barriers while speaking foreign language. This is how the psychological component of intercultural communication is formed. Teachers of the department also fulfill the main condition for using these methods at non-linguistic specialties of the higher education institution: their professional orientation and thematic connection with the main subjects. This is one of the possible ways to form a professional communicative competence, which allows you to increase students' interest in foreign language classes and optimize the learning process.

Training is carried out in our university aimed at developing students' professional foreign language competence upon receipt of professional knowledge in relevant specialties. Mastering professional foreign language competence allows students to have real practical advantages. A student with a high level of professional foreign language competence can use professional competencies of an informative and communicative nature in the field of wider communication in a foreign language, contacts and intercultural relations. They can participate in various international projects at a professional level, conduct professional interactive activities, work abroad at the same time increasing the level of their own well-being.

Thus, the formation of professional foreign language competence among students of non-linguistic specialties at the higher education institutions is one of the fundamental goals of training and education. It involves the training of highly qualified specialists who are ready for interaction in the professional field of communication, for continuous communicative and professional growth as well as for social and professional mobility. The teachers of the English language department of "Francisk Skorina Gomel State University" try to find new methods and ways of forming professional foreign-language communicative competence. They take into account the needs of society, directly of the students themselves, apply interactive teaching methods, give classes of various types, and thus try to prepare highly qualified specialists with the formed professional foreign language competence.

References

1. Canale M., Swain M. Theoretical Bases of Communicative Approaches to Second Language Teaching and Testing. *Applied Linguistics*, 1. 1980. 47 p.

2. Izarenkov D. I. Basic components of communicative competence and their formation at an advanced stage of training of students studying at non-linguistic specialties. *Russian language abroad*. 1990. No. 4. P. 54 – 60.

3. Kazimirskiy G. L., Protopopova T. V., Starokozheva V. Y. The English language: Application for the students of specialty 1-03-02 01 "Physical culture". Gomel: EE "Fransick Skorina Gomel State University", 2011. 48 p.

4. Tenischeva V. F. Integrative and contextual model of the formation of professional competence: extended extract of Doctor of Pedagogical Sciences dissertation: 16.00.09. Moscow, 2008. 143 p.

5. Shadrikov V. D. Professional abilities. Moscow: University Book, 2010. 344 p.

РОЗДІЛ 8.

ПРОФЕСІЙНА ІНШОМОВНА ПІДГОТОВКА В ПРОЦЕСІ МІЖКУЛЬТУРНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Отримано: 9 вересня 2019 року

Прорецензовано: 16 вересня 2019 року

Прийнято до друку: 23 вересня 2019 року

e-mail: lisikeng@gmail.com

majalvov@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2019-7(75)-148-151

Afanasieva L. V., Smyrnova M. L. The role of a foreign language in the process of forming a politically correct worldview among technical university students. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2019. Вип. 7(75), жовтень. С. 148–151.

УДК: 81'243:378

Larysa Afanasieva,
Instructor of the foreign languages department,
Dnipro National University of Railway Transport
named after academician V. Lazarian
Maya Smyrnova,
Instructor of the foreign languages department,
Dnipro National University of Railway Transport
named after academician V. Lazarian

THE ROLE OF A FOREIGN LANGUAGE IN THE PROCESS OF FORMING A POLITICALLY CORRECT WORLDVIEW AMONG TECHNICAL UNIVERSITY STUDENTS

The article, based on the analysis of the views of various linguistic scientists, shows the strengths of the foreign language, one of the oldest disciplines taught as an effective tool for the formation of a multicultural outlook among non-native speakers. Particular attention is paid to the importance of a foreign language as a compulsory component of a common culture, as well as an educational program of higher education. Polyculture is not laid on the genetic level. It is socially deterministic and should be formed in the educational process, and the ideas of linguocultural education by means of foreign languages should be implemented in the textbooks that are part of the educational and methodological complexes. In this regard, the design of courses, the development and implementation of native textbooks and teaching aids of the new generation is for students of non-English high schools considered as an indispensable condition for optimizing the learning process of a foreign language, which allows to effectively formulate a foreign-language multicultural outlook. An article may be of interest to high school teachers.

Key words: *polycultural outlook, foreign language, formation, speech, effective tool, nonlinguistic students, teaching and educational process, optimization of the learning process, polycultural education, integrative approach.*

Афанас'єва Лариса Вячеславівна,
викладач кафедри іноземних мов,
Дніпровський національний університет залізничного транспорту ім. академіка В. Лазаряна
Смирнова Майя Львівна,
викладач кафедри іноземних мов,
Дніпровський національний університет залізничного транспорту ім. академіка В. Лазаряна

РОЛЬ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ПОЛІКУЛЬТУРНОГО СВІТОГЛЯДУ СЕРЕД СТУДЕНТІВ ТЕХНІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

У статті на основі аналізу думок різних вчених-лінгвістів показані сильні сторони іноземної мови, однієї з найдавніших дисциплін, що викладаються, як ефективний інструмент формування полікультурного світогляду у студентів немовних спеціальностей. Особлива увага приділяється важливості іноземної мови як обов'язкової складової загальної культури, так і освітньої програми вищої школи. Полікультурність не закладаються на генетичному рівні. Вона соціально детермінована і повинна формуватися в навчально-виховному процесі, і ідеї лінгвокультурологічного освіти засобами іноземних мов повинні втілюватися в навчальних посібниках, які є частиною навчально-методичних комплексів. У зв'язку з цим, проектування курсів, розробка і впровадження вітчизняних підручників і навчальних посібників нового покоління саме для студентів немовних вузів розглядаються як неодмінна умова оптимізації процесу навчання іноземної мови, що дозволяє ефективно формувати іншомовне полікультурне світогляд. Стаття може представляти інтерес для преподавателей вищої школи.

Ключові слова: *полікультурний світогляд, іноземна мова, формування, мова, ефективний інструмент, нелінгвістичні студенти, навчально-виховний процес, оптимізація навчального процесу, полікультурна освіта, інтегративний підхід.*

The modern communicative space of Ukraine today is characterized by modernization and striving for global information processes, where education plays a leading role in the modernization process. It is education that is the most important stage in the development of a multicultural language personality, which forms the basic values and life principles. Our state is a member of the

world community, which sets a new goal for the Ukrainian education system – the formation of a multicultural language personality that can identify itself not only as a representative of its national culture, but also as a citizen of the world, who perceives itself as the subject of a dialogue of cultures and is aware of its role, significance, responsibility in global human processes.

Multicultural education in Ukraine should be one of the main directions in the education system, which creates conditions for preparing for intercultural communication, for ensuring social and academic mobility of young people, for preparing a versatile specialist with a high level of culture, is an organic part of language education in general , the fundamental concept of which is the linguistic personality. Under the term linguistic personality Yu.N. Karaulov understands "the totality of abilities and characteristics of a person, causing him to create speech works (texts), differing in the degree of structural and linguistic complexity, depth and accuracy of reflection of reality, defined by language purposefulness" [7, p. 3]. Each linguistic personality is formed on the basis of the appropriation by the concrete person of all the linguistic wealth created by the predecessors. The language of a specific personality consists to a greater degree of a common language and to a lesser degree – of individual linguistic features [10, pp. 132–134]. The general principles of activity of educational institutions for the development of a system of multicultural education in Ukraine are:

• openness of the national education system built on the dialogue of cultures;

• consideration of Ukraine-specific processes of inter-and intra-ethnic integration, ethno-cultural characteristics of each nation and ethnic group;

• fostering respect and interest in national values and peculiarities of Ukraine, language, way of life, traditions, faith, national culture;

• developing students' ability to adapt to a multicultural and multi-ethnic environment.

The tasks of multicultural education include:

• formation of ideas about culture and cultural diversity;

• familiarization with the cultural values of the peoples living in Ukraine, the formation of positive value orientations to the Ukrainian culture;

• formation of a positive attitude towards cultural differences, overcoming negative ethnosocial stereotypes;

• development of skills and abilities of productive interaction with carriers of different cultures;

• the formation of a culture of international communication [8].

The content of the multicultural educational space is distinguished by its multifunctionality, which meets the following criteria: reflected in the educational process of humanistic ideas, ideas of freedom and non-violence; the disclosure of common elements of traditions in the cultures of Kazakhstan's peoples, allowing them to live in peace, harmony, tolerance and harmony; the introduction of students to world culture, the disclosure of the process of globalization, the interdependence of countries and peoples in modern conditions; humanism, which expresses unconditional faith in the good beginnings inherent in human nature; democracy based on signs of equal rights and obligations of citizens, granting freedom of life in the family, school, and social environment; ethnotolerance, tolerance of a different kind of views, mores, habits, to the peculiarities of different nations, nations, religions; competence, i.e. the need to form the special abilities of the participants in the educational process in possession of knowledge, education of the intellectual personality, capable of solving problems of a creative nature in a multicultural society; basic development of the content of polycultural education, which should be the value-cultural, personality-oriented approaches.

A polycultural personality is understood as "an individual with a developed linguistic consciousness" [6, p. 20]. The basis of the formation of a multicultural personality is multilingualism. Multilingual education is a process of teaching, educating and developing an individual as a multilingual personality based on the simultaneous mastering of several languages, capable of carrying out communicative and activity operations in three languages in all situations striving for self-development and self-improvement.

According to modern European linguistic progressive trends, a multilingual personality is an active carrier of several languages, representing: the personality of a speech – a complex of psychophysiological properties that allow an individual to carry out speech activity simultaneously in several languages; communicative personality – a set of abilities to verbal behavior and the use of several languages as a means of communication with representatives of different linguistic societies; the vocabulary personality is a set of ideological attitudes, value orientations, behavioral experience, integrated in the lexical system of several languages [13, p. 93]

Multilingual education based on parallel teaching of three or more languages (Ukrainian – Russian – English) gives the carrier of national values access to the dialogue of worldviews and cultures. Thus, multicultural and multilingual education is necessary for the formation of a competitive specialist capable of active and effective life in a multiethnic and multicultural environment with a developed understanding and respect for other cultures, the ability to live in peace and harmony [15, p. 11], [16, p. 24]. In the normative documents of Ukraine, a strategy has been defined for the education of a multicultural person who speaks at least three languages and respects the culture and traditions of the peoples of the world. Knowledge of the native, state, Russian and foreign languages broadens the horizons of the future specialist, contributes to his multifaceted development, contributes to the formation of the installation on tolerance and volume vision of the world [11, p. 33].

In general, in the process of training in educational institutions, a moral, highly contextual multilingual personality should be formed, owning and possessing an arsenal of language tools, linguistic flair, constructive intelligence, positive communication, social responsibility and professional skills. Polycultural linguistic personality as the subject of one of the humanities disciplines – linguistic personality – is a generalized image of the carrier of cultural-linguistic and communicative-activity values, knowledge, attitudes and behavioral responses. Thus, it should be concluded that in the educational space it is necessary to provide a single basic level of general education, to focus students on the formation of a professional culture, should form the information culture of the student with the introduction to the new educational environment, aimed at the development of multifunctional educational competence of a multicultural language personality with a certain set general professional, intercultural, communicative and personal qualities that let alone in the future to solve various problems of social professional life.

In terms of technological innovation and the "boom of language industry", modern higher education is faced with the task of forming a fully harmonious personality. The concept of human culture is closely connected with it, so modern students should acquire in the learning process systematic knowledge in the aggregate, laying the foundations of a common culture, which scientists call the scientific picture of the world. To this end, it is necessary to combine the efforts of all the disciplines studied, to more boldly

develop synthetic approaches in the content of education, to link the individual components of a culture with each other. In this lies the task of private methods in order to give a decent place to each discipline, not isolating it from the others, but in the general interaction and influence on the formation of the general culture of the individual [3, p. 71].

Multiculturalism is laid not at the genetic level. She is socially determined and should be brought up [5].

An analysis of recent research and publications, in which aspects of this problem were considered points to its complexity and versatility. Various problems of multicultural education were studied by J. Banks, O. A. Shaymardinova, L. V. Brusova, Yu. S. Davydov, G. D. Dmitriev, M. N. Kuzminy, N. M. Lebedeva, V. V. Makaev, V. K. Shapovalov, etc. The research emphasizes the idea that the content of multicultural education is distinguished by a high degree of interdisciplinarity.

The objectives of the study can be formulated as a problem of scientific understanding. Polycultural education, including cultural, ethno-historical knowledge, implies the formation of future specialists' understanding of the importance of cultural pluralism, the ability to organize the pedagogical process as a dialogue of different cultures and a dialogue of carriers of different cultures in time and space. This approach allows us to consider the problems of multicultural education, including and as a unity of natural science and humanitarian knowledge, of natural science and humanitarian culture in general [17, p. 7].

One of the oldest disciplines taught is an important component of the general culture and one of the best ways to form a multicultural worldview is speech, language, and therefore languages should be studied in inseparable unity with the world and culture of the peoples speaking these languages. The growing interest in the phenomenon of culture, the interaction and interconnection of the problem of "language and culture" are reflected in the ideas of cultural linguistics, in the scientific discipline of the synthesizing type, characterized by a holistic systemic consideration of "language and culture" as an aggregate of units (linguistic culture). These include the names of objects, concepts, concepts that are not found or occur in another variant among the members of the Russian, national lingvovul of the tourological community [14, p. 38].

The modern development of linguistic culturology has put forward the study of linguistic and sociocultural processes in the course of the historical evolution of the ethnic group among the priority tasks, and the ideas of linguistic and culturological education by means of foreign languages are beginning to be embodied in the teaching and methodical complexes in the higher school for students of non-linguistic special stey. Such complexes can be used instead of official textbooks in accordance with the concept of modular training, successfully used in European colleges and the corresponding general trend of an integrative approach to learning a language based on the interrelated formation of skills in all types of speech activity: listening, speaking, reading, writing. In the domestic methodology, this approach correlates with the concept of "the principle of interconnected teaching of types of speech activity" [18]. Such an approach to learning is opposed to learning to be consistent (hearing – speaking – reading – writing), whose supporters are representatives of direct methods and verbal advancing in work. However, supporters of an integrative approach do not exclude the recognition of the priority of oral perception of educational material before writing. At the same time, the place of each type of speech activity in the learning system is determined by the purpose of the lesson and depends on the learning stage, since different types of speech activity in the classroom can act as both goals and means of learning [19, p. 13].

The methodological components of modular training include:

– course program;

– a training manual for students, containing practical material organized by topic, a description of examples (situations), questions for discussion;

– teacher's guide, detailed in accordance with the work program and chosen to work with the textbook;

– a collection of texts for additional reading.

In this regard, the design of courses, the development and implementation of domestic textbooks and teaching aids of the new generation specifically for students of non-linguistic universities are considered an indispensable condition for optimizing the process of teaching a foreign language to effectively form a foreign language professionally oriented competence. However, designing an English course for specific purposes is a complex process. The teacher is directly involved in it, since The goal of this course is to meet not only the needs of students of a particular field of study and profile, but also the requirements of the academic curriculum. Although at present the number of educational publications on an

There is hardly any language textbook for the sphere of professional activity in the market of printed products, which could be called ideal or meeting all needs arising in various situations and to solve all educational problems.

The concepts listed above have been reflected in the author's educational and methodological package, taking into account the national and regional component for students of geoecological specialties for the successful implementation of educational tasks [4, p. 280].

According to O. Lomakina, designing an English course for special purposes is a special kind of professional activity of a teacher in creating ideas about the educational process, which contributes not only to learning a foreign language, but also to educating and developing a student's personality [9, p. 224]. Design creates the basis for the processes that follow it – drawing up a work program, formulating goals, selecting content, defining principles, developing or choosing study materials, teaching students about the language itself and monitoring and evaluating its results.

Tasks solved in the process of implementing the task:

Designing an English course for specific purposes allows you to get answers to the following questions:

1. Why do students need to learn English?

2. Who will participate in the educational process? (This refers not only to students, but also to those who, to one degree or another, can influence the educational process, for example: teachers, school administration, the Ministry of Education and Science, etc.)

3. Where will the classes take place? What are the opportunities and conditions offered by the university? What are the limitations?

4. What are the training periods? What is the time otvoditsya? How is it distributed?

5. What should students learn? What is the language content of education and how is it presented? 6. What is the level of proficiency in the language being studied? What is the subject content of training (subject)?

7. What needs to be done for students to learn? What learning theory should be the basis of the course? What teaching method should be used? [9, p. 186]

The above questions are interdependent and affect the design of the English language course for special purposes, and therefore, a foreign language should be considered not only from the standpoint of form, but also function, and learning how to use a foreign language is not reduced to syntax , and also includes other components of communication, namely:

– professionally oriented;
– subject-scientific;
– multicultural;
– social.

This is due to the following points: first, the modern specialist must be truly competent in the professional-oriented field of communication; secondly, the subject-scientific sphere of communication is an integral part of learning a foreign language. Professional competence should be viewed as readiness and ability to act appropriately in accordance with the requirements of the case, methodically and independently solve tasks and problems, and also self-assess the results of their activities, which cannot be done without knowledge of foreign languages [12, p. 9]. The urgent need for knowledge of foreign languages is dictated by the intensification of the process of world globalization. In the modern world, the image of a successful specialist, a professional in his business, is undoubtedly associated with the knowledge of several foreign languages. Knowledge means a foreign language not at the elementary level of communication, but at the professional level [1, p. 19]. Realization of this goal in a multicultural context in a non-language faculty is possible, firstly, with a good level of school curriculum, that is, if first-year students already have a basic set of knowledge and, secondly, if the educational process of the formation of a multicultural, professional personality will be carried out taking into account the integrative an approach to teaching a foreign language based on the principle of interconnected teaching of types of speech activity and interaction, and the interrelation of the problem of "language and culture" [2, p. 14].

Literature:

1. Андрющенок Е. В., Поцепай С. Н. Современные тенденции в обучении иностранным языкам и межкультурной коммуникации. Материалы международной заочной научно-практической конференции. 24 марта 2011 года.
2. Балабас Н. Н. О некоторых особенностях эффективного преподавания профессионально ориентированного иностранного языка (на примере французского языка). *Современные тенденции в обучении иностранным языкам и межкультурной коммуникации. Материалы международной заочной научно-практической конференции.* 24 марта 2011 года.
3. Блиева Ж. М. Психолого-Педагогические Условия Формирования Языковой Компетенции Студентов В Учебно-Воспитательном Процессе ВУЗА. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата пед. наук. Владикавказ, 2008.
4. Блиева Ж. М. English for Ecology and Land Management. Владикавказ. 2015.
5. Джуринский А. Н. Поликультурное воспитание: сущность и перспективы развития. *Педагогика.* 2002. № 10.
6. Жетписбаева Б.А. Теоретико-методологические основы полиязычного образования: автореф. дис.... докт. пед. наук : 13.00.01. М., 2010. 46 с.
7. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность. М.: Наука, 1987. 264 с.
8. Лезина В. В. Развитие поликультурного образования в Республике Казахстан. *Современные наукоемкие технологии*. 2008. No 3. Сыродеева А. А. Поликультурное образование. М., 2004.192 с.
9. Ломакина О. Е. Технологические основы проектирования методической системы обучения иностранным языкам: концепция, теория, практика. Волгоград: Перемена, 2002.
10. Мигненко М. А. Языковая личность в пространстве культуры. *Современная лингвистика: теория и практика. Мат-лы 7-й Межвуз. научно-методич. конф.* Ч. 1. Краснодар: КВВАУЛ, 2007.
11. Мурзалинова А. Ж. Методические основы формирования функциональной грамотности учащихся-казахов при обучении русскому языку в 10-11 классах школы нового типа. Алматы, 2002.
12. Поляков О. Г. Английский язык для специальных целей: теория и практика: учеб. пособие. М.: НВИ Тезаурус, 2003.
13. Проект концепции развития системы образования Республики Казахстан до 2015 года. Астана, 2004.
14. Brown, H. Douglas. 2000. Principles of language learning and teaching. NY: Longman.
15. Jackson, H., & Amvela, E. (2000). Words, meaning, and vocabulary: an introduction to modern English lexicology. London; New York: Cassell. Open linguistics series
16. Daller, H., Milton, J., & Treffers-Daller, J. (2007). Modelling and assessing vocabulary knowledge. Cambridge: Cambridge University Press
17. Ting Toomey, Stella. 1999. Communicating across cultures. Guilford Publications
18. dic.academic.ru/dic.nsf/dic_synonims/283179
19. Взаимосвязанное обучение видам речевой деятельности. methodological_terms.academic.ru/.

Отримано: 12 вересня 2019 року

Прорецензовано: 16 вересня 2019 року

Прийнято до друку: 23 вересня 2019 року

e-mail: lera.aveo@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2019-7(75)-152-155

Гавриленко В. М. Деякі віхи розвитку зарубіжних термінознавчих досліджень. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2019. Вип. 7(75), жовтень. С. 152–155.

УДК 808.3 – 316.4

Гавриленко Валерія Миколаївна,
викладач
Національний технічний університет України «Київський політехнічний Інститут ім. Ігоря Сікорського»

ДЕЯКІ ВІХИ РОЗВИТКУ ЗАРУБІЖНИХ ТЕРМІНОЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У статті подаються результати теоретичного дослідження, метою якого було здійснити опис деяких ключових подій у перебігу розвитку термінології як науки. Були проаналізовані передумови виникнення термінології, згадано ключові постаті та їх внесок для її розвитку. Окремо автор наголошує на часових межах, коли відбувались зміни у методах і аспектах термінологічної діяльності, описуючи які саме ключові зміни відбувались у позиціонуванні об'єкта і предмета термінології, у сприйнятті терміна як об'єкта термінологічних і лексикографічних досліджень. В статті подається чітка послідовність змін, які відбувались з термінологією з моменту її утвердження як окремої галузі лексикології.

Ключові слова*: термінологія, термін, історія термінології, Йоген Вюстер.*

Valeriia Havrylenko,
National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

STUDIES OF TERMINOLOGY ABROAD: THE KEY MILESTONES

The article presents the results of a theoretical study aimed at describing the chronological order of the development of terminology as a separate branch of linguistics. The prerequisites for the emergence of terminology as a form of science were analyzed from the time when the terms and principles of the terminology were not harmonized, key figures and their contribution to term studies development were mentioned, in particular Eugen Wüster, who is considered to be the founder of the scientific principles of term formation and terminology as a science. The author put an emphasis on the periods when changes in the terminological activities have occurred, describing what key changes were made during the transition from the structural paradigm to the anthropocentric one, and how those changes affected the positioning of the object of terminological studies, the perception of the term as an object of terminological and lexicographic research, change and development of methods of research of terminological units. The article presents a clear sequence of changes that the science of terminology has undergone since its establishment as a separate field of lexicology, enabling the use of article materials as a basis for theoretical and practical research in terminology, terminography and lexicography.

Key words*: term, terminology, history of terminology, Eugen Wüster*

Постановка проблеми. Актуальність даного дослідження зумовлена недостатнім висвітленням в українських мовознавчих і термінологічних студіях історії розвитку зарубіжних термінологознавчих вчень і поширенням цього досвіду. Зміна загальнонаукових парадигм дослідження, розвиток технічних засобів сприяли виникненню і розвитку нових підходів і напрямків термінологічної діяльності, які в свою чергу потребують опису.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням термінології як науки займаються такі як Т. Кабре, Р. Темморман, П. Фабер, В.М. Лейчик та ін. Серед останніх фундаментальних робіт з теорії традиційної термінології (до такої відносять концепції, що були поширені в період від 30-х до початку 70х, і які здебільшого були створені в межах структурної парадигми дослідження. Починаючи з 70-х років виникають так звані альтернативні напрямки дослідження термінології, які формувались на основі антропоцентричної парадигми) виділяється праця Анхели Кампо.

Мета. Метою нашої статті дослідження є описати певні аспекти хронологічного перебігу розвитку термінології як науки у зарубіжних дослідженнях. Для досягнення мети передбачається виконання таких завдань: 1) підбір матеріалів, які описуватимуть різні періоди розвитку термінології як науки; 2) аналіз основних підходів кожного періоду і виокремлення характерних рис; 3) порівняння різних підходів у різні проміжки часу з зазначенням причин, що зумовлюють відмінності.

Виклад основного матеріалу. Науку, що вивчає термінологію, називають термінознавством [2, с. 89]. Розділ науки, який досліджує історію термінознавства, називають історією термінознавства, або історіографією термінознавства. Дещо активніше послуговуються терміном «історичне термінознавство» [1, с. 2]. Перші спроби каталогізації і термінологізації проводились ще у Давній Греції, хоча на той час і був відсутній чіткий алгоритм. Німецький філософ Елер у своїй праці «Blicke aus dem Philosophenturm: Eine Rückschau» стверджував, що Платон в епістемологічному пункті свого 7-го діалогу вказує, що пізнання об'єкта вимагає декількох визначників: назва (ім'я), визначення, чітке ілюстративне вираження і сам об'єкт, що цілком вкладається в набір характеристик термінологічних одиниць[15, с. 83].

Загалом, потреба в термінології існувала з тих пір, відколи ми можемо знайти докази професійного спілкування. А приблизний перелік основних труднощів, які виникають в процесі дослідження і користування термінологіями, мало змінився з тих часів і виглядає наступним чином:

1. Відсутність або неправильне концептуальне упорядкування. Першим встановив систематизацію понять своїми роботами з таксономії Карл Лінней (1707–1778). Вищою метою всіх більш пізніх класифікацій було упорядкування знань, виражених термінами.
2. Відсутність термінів для поняття в конкретній мові.
3. Нечітко сформульовані і невизначені поняття.

4. Дефіцит мовного планування. Планування мови сьогодні є одним з трьох ключових напрямків дослідження термінології. Особливо важливим воно є в країнах, де 2 і більше державні мови (наприклад, Канада, Швейцарія та Бельгія). Сутність мовного планування полягає у формуванні стандартів визначення термінів для позначення тих чи інших явищ, а також у обґрунтуванні необхідності власних новотворів чи використанні запозичень.

Інтенсифікація індустріалізації та зростання міжнародної торгівлі на початку XX століття породили принаймні два явища першочергової важливості:

• стандартизація,

• розвиток наукової термінології.

У наступні десятиліття стандартизація зіграла і до цих пір відіграє важливу роль у розробці та застосуванні термінології. Розвиток наукової термінології розпочався в Австрії, Німеччині, Нідерландах, в країнах Північної Європи, які відчували необхідність і тиск мати можливість спілкуватися про професійні питання з іншомомовними громадами. Необхідно було налагодити вивчення ***мови професійного спрямування*** (LSP). Спочатку класичні філологи повинні були визнати існування LSP (термін «Fachsprache» був запропонований Блумом в 1916 році), а далі їм довелося з'ясувати, як навчати LSP. Найбільш важливим елементом була термінологія, і тому класичні філологи намагалися підійти до проблеми з діахронічного аспекту. Мабуть, найважливішим набутим досвідом було те, що без професійних знань неможливо навчити або навчитися жодній LSP – знанням про поняття і терміни[17].

На початку XX століття(а саме – у 20х роках) значущу роль у розвитку термінології як науки відіграв Віденський гурток. Він представляв один з найважливіших філософських рухів XX століття, і до його представників належали такі вчені як Ганс Ган, Філіп Франк, Отто Нойрат, Рудольф Карнап та ін. Віденський гурток займався розробкою логічних підстав науки як виду людської діяльності і розробкою спільної мови для всіх наук [14, с. 340]. Підкреслювалось, що така мова повинна була бути однозначною, логічною і що важливо – стандартизованою, з певними правилами користування і входження лексичних одиниць. До учасників Віденського гуртка також належав австрійський вчений, якого власне вважають засновником термінології як науки – Ойген Вюстер. Вважається, що сучасна термінологія почалась в Австрії з публікацією докторської дисертації Юджина Вюстера «Internationale Sprachnormung in der Technik, besonders in der Elektrotechnik» [6]. Ю. Вюстер став основоположником багатьох досягнень в лінгвістиці і семіології XX століття, але найбільші його досягнення лежать саме в царині термінології. Австрійський термінолог Г. Фельбер стверджував, що «теорії Вюстера за значенням можна порівняти з теоріями де Сосюра (а саме – його вченням про мову як систему, розділенням мови і мовлення) [7, с. 11]. П'єр Леррат в свою чергу зазначив, що Вюстер дотримується ідей де Сосюра, а саме – базового розділення між мовою і мовленням (langue VS parole) [12, с. 54].

Ойген Вюстер спочатку розглядав терміни винятково в межах структурної парадигми, досліджуючи кореневі системи, функції афіксів та їх вплив на функціонування термінологічних одиниць. Окремо ним розглядалась можливість класифікації термінів згідно їх структури та галузей вжитку.

Проте, структурний підхід до теорії лінгвістики, що переважає в часи Вюстера, був занадто обмежений і орієнтований лише на формальний аспект мов, щоб враховувати специфіку семантичних аспектів спеціалізованих знаків. Це пояснює, чому Вюстер сприймав свою «Terminologielehre» як автономне міждисциплінарне поле дослідження, про що заявляє у своїй праці «Die allgemeine Terminologielehre – Ein Grenzgebiet zwischen Sprachwissenschaft, Logik, Ontologie, Informatik und den Sachwissenschaften» (1974).

В 50х роках XX століття відбулось дві значні події в розробці термінології як науки: перша – це зміна парадигми зі структурної на антропоцентричну, в якій термін розглядався не лише як мовна одиниця, а як продукт спілкування, пізнання і мислення; друга – розробка перших міжнародних стандартів

Друга світова війна перервала майже всі теоретичні дослідження, і лише наприкінці 1950-х були з'явились перші дійсно теоретично зорієнтовані роботи в західних країнах, наприклад, стаття Вюстера "Das Worten der Welt" [20]. У 1950-х і 60-х роках у фокусі досліджень вчених-лінгвістів теорія термінології та LSP були не на першому місці, оскільки вони вважались швидше проблемою в царині лексикології і яку можна було б вирішити за допомогою традиційних семантичних теорій. Виникла нагальна потреба вирішувати проблему мовної стандартизації особливо в тих аспектах, що стосувались термінів та унормування принципів термінологічності. Фахівці з різних галузей знань зрозуміли, що для досягнення мети унормування термінологій необхідно створити певну організацію, яка цим би займалась. Відповідно, необхідно було розробити вимоги, правила і методи роботи з термінами[9]. Перші стандарти термінології були розроблені за ініціативи ЮНЕСКО.

Організація Об'єднаних Націй з питаннях освіти, науки і культури (UNESCO) була заснована ООН в 1945 році. ЇЇ ідея збирати і поширювати знання згодом призвела до створення Міжнародної системи науково-технічної інформації (UNISIST), яка займається винятково процесами поширення наукової інформації. Голова цієї організації, пан Йоган Едвін Хомстрьом наполіг на покращенні термінології. Оскільки виникла потреба в покращенні процесу роботи з термінологією, ЮНЕСКО залучили Вюстера. Невдовзі ЮНЕСКО рекомендувало заснувати секретаріат з координації лексикографічної і термінологічної діяльності. Осінню 1971 року був започаткований Infoterm, Міжнародний інформаційний центр термінології, який розташувався у Відні, Австрія, та працює під егідою ЮНЕСКО і Австрійського інституту стандартів [11, с. 5]. Центр Infoterm здебільшого займається процесами, пов'язаними з роботою Міжнародної організації зі стандартизації (ISO). В 1952 році ISO заснувала спеціальний комітет міжнародної стандартизації термінології, названий «ISO/TC37: Terminology (Principles and Coordination)». Його основною задачею була гармонізація технічної термінології на міжнародному рівні. В проміжку між 1967 і 1973 роками, цей комітет видав 6 рекомендацій ISO (ISO/R) і один стандарт термінології ISO [7]. ISO/R 1087 містить глосарій з теорії термінології, в ISO/R 704 та ISO/R 860 описані стандарти термінологічних принципів, а ISO/R 919 містить інструкцію для роботи з термінологією [3].

Період з 50х до 70х років можна вважати періодом так званої традиційної термінології, концепції якої спирались на структурну парадигму дослідження, утвердження моносемічності терміна і статичності терміносистем. Основними представниками були О. Вюстер, Д. Лотте, Г. Винокур, В. Гак, П. Леррат, Г. Піхт, Г. Фельбер. Існували три основні підходи до роботи з термінологічними одиницями – теоретична термінологія, термінологія-для-перекладу і термінологія для потреб

мовного планування. В них прослідковувались певні схожості на методологічному рівні: відправною точкою термінологічного аналізу є концепт, і мовна стандартизація як підґрунтя для роботи з термінологією [8]. Зокрема, початком нового етапу в дослідженні термінології стали 70і роки (фактично після смерті О. Вюстера), коли в центрі дослідження стала не форма чи структура терміну, а мовленнєва ситуація, в якій він використовувався, і яка впливала на його зміст. Це стало підґрунтям для виокремлення трьох підходів – соціологічного, комунікативного і соціокогнітивного, які почали вважатись альтернативними щодо більш традиційних.

В 70-і роки валідність загальної теорії термінології в тому, що сьогодні називають В'юстерською термінологією, почали ставити під сумніву (це було наслідком зміщення фокусу від дослідження одиниць та їх властивостей на дослідження процесу користування термінологічними одиницями, умов, в яких вони використовуються, роль власне людини в процесах термінологізації). Критика виходить з припущення, що термінологія – це явище, яке розгортається в процесі спеціалізованої комунікації, яка формується під впливом соціолінгвістичних факторів. Мова розглядається як соціальний інструмент, створений різними громадами, і який постійно вдосконалюється для виконання комунікативних потреб. Це головний аспект, який обумовлює індивідуальну поведінку через соціальну комунікативну взаємодію, що відбувається в ситуації, що визначається історичними, географічними та культурними факторами [16, с.23]. Як протиставлення загальній термінологічній теорії виникає соціальна теорія терміна, яка потім перетворилась в соціотермінологію.

Прихильники і автори цього підходу (здебільшого з Руану (Франція) та Квебеку (Канада) Ж.-К. Буланжер, І. Гамб'є, Ф. Годен та Л. Гесп'єн відійшли від структуралізму і від того, що вони бачать в якості основних методів дослідження. Соціально-термінологічна концепція пропонує наступне:

• Концепти та визначення постійно розвиваються, оскільки дисципліни, до яких вони належать, змінюються і розвиваються з часом, а це означає, що поняття, яким присвоюються визначення, не є статичними.

• Полісемічність і синонімія відносяться до природи мови, тому вони неминуче виникають у спеціалізованому дискурсі.

• Спеціальні предметні області неможливо окреслити остаточно, тому що майже всі вони пов'язані міждисциплінарними зв'язками.

• Експерти, що належать до дослідницьких груп у сфері науки і техніки, не мають однакових професій або взаємодіють з іншими фахівцями, а отже комунікативні групи не є однорідними [6].

Соціотермінологічні ідеї вперше були запропоновані фахівцями, відповідальними за мовне планування, які працювали над стандартизацією мови в академічному чи робочому середовищі. Термін «соціотермінологія» був прийнятий на початку 1980-х років Жаном-Клодом Буланжером і отримав концептуальну глибину в 1990-х роках в працях Іва Гамб'є, Луї Гесп'єна і Франсуа Годена. На думку Годена [10, с. 293] важливим для утвердження соціотермінології є 1987 рік, коли Ів Гамб'є опублікував свою статтю "Problèmes terminologiques des pluies acides: pour une socioterminology" в журналі Meta. Згідно з концепцією соціотермінології, перші описи та положення стандартизації ґрунтувалися на редуктивному термінологічному огляді лінгвістичного знаку і характеризувалися тим, що кожен окремий концепт має обов'язково відповідає моносемічному значенню, що не допускає жодного синонімічного конкурента [4, с. 195]. Критика традиційної термінології виникла через спостереження термінологічних відмінностей у письмовому та усному дискурсі. Для соціотермінології поняття не є фіксованим об'єктом [13, с. 185]. Навпаки, поняття будуються в дискурсі, де вони переживають багато змін відповідно до соціальних і історичних змінних.

Природньо, що коли терміни почали розглядатись як одиниці, на формування значення яких впливає дискурс, виникла потреба пояснити і описати як саме терміни поводять себе в процесі комунікації, як вона впливає на процес термінологізації і детермінологізації. Таким чином у 90х роках виникає комунікативний підхід до термінології. Більшість робіт з комунікативного підходу до термінології були опубліковані в університеті Помпеу Фабра (Іспанія), де працює основоположниця цього напрямку, Тереза Кабре. Дослідниця наполягає на важливості комунікативного підходу до термінології, оскільки «поєднуючи три виміри – когнітивний, лінгвістичний і комунікативний, він в той же час описує термінологічну одиницю і об'єкт, який вона позначає» [5, с. 187]. Комунікативний підхід є міждисциплінарним, сполучаючи елементи теорії пізнання, комунікації і мови.

Згідно цього підходу спілкування – не однозначний процес, оскільки може існувати різниця між номінацією і концептом. З теоретичної і методологічної точки зору основною характеристикою комунікативного підходу є те, що він розглядає спонтанне і природне продукування мовлення в процесі відтворення знання у протиставленні до стандартизованого мовного варіанту відтворення знання. Термінологія розглядається не як номінативна діяльність, яка визначає концепти і називає їх, а як мовленнєва діяльність, в якій термін відтворює певний концепт в залежності від ситуації і умов спілкування.

В комунікативному підході до термінології терміни розглядаються як частина природної мови, одиниці, значення яких змінюється з часом. Ця ідея протиставляється основним принципам традиційної теорії термінології. В межах комунікативного підходу термін повинен розглядатись як утворення з потрійною природою, яке складається з когнітивної сторони (концепт), лінгвістичної (термін) і комунікативної (ситуація) [5, с. 187)].

Кінець XX – початок XXI ст. пов'язаний з появою соціокогнітивного підходу до аналізу термінів, основними представниками якого є Р. Теммерман, П. Фабер і К. Керреманс [6]. Основу цього підходу заклали роботи Р. Теммерман. Вона зосереджувалася на мові та категоризації в природничих науках. Одна з перших її статей присвячена «ставленню до ідеалу однозначності» і підкреслює різницю між соціокогнітивною термінологією та традиційною термінологією [18]. Соціокогнітивний підхід має на меті запропонувати нові принципи та методи аналізу та опису термінологічних даних. Його основна ідея – охоплення широкого масиву текстових даних та корпусних наукових дискурсів. Вона полягає у співпраці з когнітивною семантикою, зокрема з теорією прототипів і соціолінгвістикою, щоб «сприяти кращому розумінню ролі лексикалізації в комунікації» [18, с. 50]. Дослідниця наголошує, що концепти, як ментальні утворення, мають структуру прототипу і перебувають у постійній еволюції. В природничих науках категорії, які не виявляють прототипну структуру, розглядаються як поняття, визначені традиційною термінологією. З соціокогнітивної точки зору терміни являють собою категорії, які є нечіткими і динамічними, тобто вони частково схожі на лексичні одиниці, які представлені в повсякденній мові [19, с. 43].

В основі соціокогнітивного підходу – робота з корпусами текстів. Що в свою чергу стала причиною застосування в останні роки синергетичного підходу до термінології. Синергетичний підхід базується на роботі з нестійкими системами, досліджуючи і описуючи не власне їх зміст, а змінні параметри, особливості, які впливають на зміст досліджуваних структур. Термінології та терміносистеми можна вважати такими нестійкими, динамічними структурами, оскільки їх наповнення – терміни – може змінюватись з часом: доповнюватись синонімами, лексичні одиниці можуть термінологізуватись і навпаки тощо.

Висновки: В ході нашого дослідження нами були висвітлені деякі аспекти хронології розвитку термінології як науки. Були описані ключові події, які вплинули на розвиток термінології як науки, передумови, які їх спричинили, та в чому були визначальні риси різних підходів, які з'являлись в різні проміжки часу. Положення, викладені в тексті статті, можуть бути використані під час теоретичних і практичних досліджень в області термінології, термінографії та лексикографії.

Література:

1. Іващенко В. Л. Історіографія термінознавства : метамова і структурні підрозділи. *Термінологічний вісник*. 2013. Вип. 2(1). С. 5–20. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/terv_2013_2(1)__3.
2. Лейчик В.М. Терминоведение: предмет, методы, структура – вид. 3-е. М.: «ЛКИ», 2007. 256 с.
3. Besharat F. Welcome to Terminosophy. 2017. URL: https://terminosophyblog.wordpress.com.
4. Boulanger J. C. Présentation: Images et parcours de la socioterminologie. *Meta*. 1995. № 40 (2). С. 194–205.
5. Cabre T. Theories of terminology: Their description, prescription and explanation. *Terminology*. 2003. № 9. С. 163–199.
6. Campo A. The Reception of Eugen Wüster's Work and the Development of Terminology. 2012. URL: https://papyrus.bib.umontreal.ca/xmlui/bitstream/handle/1866/9198/Campo_Angela_2012_these.pdf.
7. Felber H. In memory of Eugen Wüster, founder of the general theory of terminology. *International Journal of the Sociology of Language.* 1980. № 23. С. 7–14.
8. Felber H. The Vienna school of terminology fundamentals and its theory. *Theoretical and Methodological Problems of Terminology. Proceedings of the International Symposium*. 1981. № 6. С. 69–86.
9. Felber H. Terminology manual. Paris: UNESCO and Infoterm, 1984. 426 с.
10. Gaudin F. Socioterminologie: Des problèmes sémantiques aux pratiques institutionnelles. Rouen: Publications de l'Université de Rouen et du Havre, 1995. 256 с. (Publications de l'Université de Rouen).
11. 30 years of Infoterm. *Infoterm*. 2004. URL: http://www.infoterm.info/activities/news/2004/2004_08_25.php.
12. Lerat P. Les fondements théoriques de la terminologie. *La Banque des Mots*. 1989. С. 51–62.
13. L'Homme M. The processing of terms in dictionaries: New models and techniques. *A state of the art. Terminology*. 2006. №12. С. 181–188.
14. Neurath O., Hahn H., Carnap R. The scientific conception of the world: The Vienna Circle. *The Emergence of logical empiricism: From 1900 to the Vienna Circle*. New York: Garland Publishing, Inc, 1996. (Science and Philosophy in the Twentieth Century: Basic Works of Logical Empiricism (Book 1)). С. 321–340.
15. Oehler K. Blicke aus dem Philosophenturm: Eine Rückschau (Lebensberichte – Zeitgeschichte), 2007. 454 с.
16. Pavel S. Neology and phraseology as terminology-in-the-making. *Terminology. Applications in interdisciplinary communication*. Amsterdam/Philadelphia, 1993. С. 21–34.
17. Picht H. Wirtschaftslinguistik: ein historischer Überblick. *Fachsprachen. Ein internationales Handbuch zur Fachsprachenforschung und Terminologiewissenschaft*. Berlin, New York: Walter de Gruyter, 1998. С. 336–341.
18. Temmerman R. he process of (neo)-lexicalization: The case of the life sciences. *Das Berliner "Koptische Buch" (P20915). Eine wieder hergestellte frühchristlich-theologische Abhandlung*, 1997. (Centre de terminologie de Bruxelles, Association européenne des professeurs de langues vivantes). С. 47–62.
19. Temmerman R. Une théorie réaliste de la terminologie: Le sociocognitivisme. *Terminologies Nouvelles*. 2000. № 21. С. 58–64.
20. Wüster E. Das Worten der Welt schaubildlich und terminologisch dargestellt, 1960. 21 с. Problematique

Отримано: 6 вересня 2019 року

Прорецензовано: 16 вересня 2019 року

Прийнято до друку: 23 вересня 2019 року

e-mail: angora67@bigmir.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2019-7(75)-156-159

Гордєєва А. Й. Контроль навчальних досягнень студентів у процесі вивчення дисципліни «Англійська мова професійного спрямування». *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2019. Вип. 7(75), жовтень. С. 156–159.

УДК (811.111'277.7):378.147

Гордєєва Анжела Йосипівна,
доцент, кандидат педагогічних наук
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

КОНТРОЛЬ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ «АНГЛІЙСЬКА МОВА ПРОФЕСІЙНОГО СПРЯМУВАННЯ»

У статті описується процес здійснення контролю рівня сформованості у майбутніх психологів професійно орієнтованої комунікативної компетентності. Автор представляє мету та завдання дисципліни «Англійська мови професійного спрямування», окреслює передбачені нею результати навчання. У роботі розглянуто теоретичні засади здійснення контролю на заняттях з іноземної мови і визначено мету та види контролю на різних етапах навчання фахового англійського мовлення. У статті пропонуються критерії оцінювання рівня сформованості комунікативної компетентності студентів-психологів у говорінні, які можуть бути використані для оцінки усного мовлення на всіх етапах вивчення фахової англійської мови.

***Ключові слова**: майбутні психологи, професійно орієнтована комунікативна компетентність, види контролю, етапи навчання, критерії оцінювання.*

Anzhela Gordyeyeva,
Docent, Doctor of Philosophy in Pedagogy
Taras Shevchenko National University of Kyiv

EVALUATION OF UNDEGRADUATES' ACADEMIC ACHIEVEMENTS DURING TEACHING PROFESSIONALY-ORIENTED ENGLISH LANGUAGE

The article describes the process of the evaluation of academic achievements during teaching the professionally-oriented English language to ESP students and underlines the role of foreign communicative competence in the process of forming a well-qualified psychologist. Special attention is paid to the aim and tasks determined by the future psychologists' preparation program as they predict the results of teaching and the final level of undergraduates' communicative competence. In addition to that, the author tries to review the theoretical foundation of evaluation in teaching process, presents different forms of evaluation. The study briefly analyzes different ways of evaluation of professionally-oriented communicative competence and tries to choose the most effective forms of control of the language competence of students who study the English language at lessons in higher educational establishment. A more detailed description of various forms of control in the formation of undergraduates' communicative skills in the classroom is offered and the possibility of their implementation at different stages of learning the ESP language is deeply analyzed. Advantages and disadvantages of all forms of control are given. The criteria to assess the level of undergraduate students' professionally-oriented communicative competence in speaking are presented. It is underlined that the choice of criteria can depend on the stage of learning the English language for specific purposes.

***Key words**: future psychology students, professionally-oriented English language competence, forms of control, evaluation criteria.*

Постановка проблеми. Модернізація освіти сьогодення зумовлена інтеграцією України в європейський освітній простір. В процесі такої інтеграції з'являється можливість обміну інформацією, у тому числі в професійній діяльності. Фахівці різних галузей мають змогу ділитись досвідом, влаштовуючи дискусії з приводу суперечливих питань, отримувати інформацію з іншомовних джерел, і таким чином, розвиватися у професійному аспекті. Тому виникає потреба в оволодінні іноземними мовами. Загальноєвропейськими рекомендаціями з мовної освіти визначено що студенти немовних вищих навчальних закладів мають оволодіти загальновживаною і професійно орієнтованою іноземною мовою [6]. Рівень комунікативної компетентності майбутніх фахівців повинен бути достатнім для користування іноземною мовою у відповідній галузі професійної діяльності. Це, в свою чергу, визначає необхідність укладання нових та удосконалення існуючих програм навчання, в яких представлено мету та завдання дисципліни, окреслено результати навчання за дисципліною, представлено структуру навчальної дисципліни, визначено мету і форми контролю навчальних досягнень студентів та визначено критерії оцінювання рівня сформованості комунікативної професійно орієнтованої компетентності.

Управління навчальним процесом забезпечує виконання всіх вимог, представлених у програмах з іноземних мов, досягнення визначеної мети для кожного окремого етапу навчання, формування відповідного рівня фахової компетентності. Оскільки саме контроль і забезпечую ефективну організацію навчального процесу, та оскільки його головною метою і є досягнення належного рівня, у нашому випадку професійно орієнтованої компетентності майбутніх психологів, перед нами постає необхідність розглянути питання ефективного управління процесом опанування студентами фаховою англійською мовою.

Огляд публікацій з досліджуваної проблеми. Аналіз спеціальної літератури показує, що науковцями зроблено багато спроб щодо вирішення проблеми ефективного управління навчальним процесом через організацію контролю та оцінки знань студентів. Як у вітчизняних, так і в зарубіжних наукових джерелах науковці Н. Є. Анкудінова, М. О. Архангельський, І. Л. Бім, Н. Д. Гальскова, Н. Г. Дайрі, Н. В. Єлухіна, М. Т. Калинчук, В. А. Коккота, Г. І. Кузьмін, Д. О. Лордкіпанідзе, О. О. Миролюбов, О.О. Молокович, С. Ю. Ніколаєва, Т. С. Панфілова, О. П. Петращук, М. М. Покровська, В. В. Сафонова, С. А. Фоломкіна, L. Bachman, D. Brown, D. Douglas, G. Fulcher, K. Hakuta, I. Lee, A. Hughes, S. Thornbury, B. Tomlinson та інші намагаються з'ясувати сутність функцій контролю та шляхів його реалізації в навчальному процесі. Більшість з них

роблять акцент на тестових технологіях в оцінювання знань, вважаючи їх ефективною формою контролю, об'єктивним показником ступеня засвоєння іншомовного матеріалу [4, с. 8]. У працях вчених зроблено спробу охарактеризувати онлайн-тестування [1] та визначити засади комплексного тестового контролю самостійної пізнавальної діяльності студентів [7]. Ми також схиляємося до комплексного підходу в організації контролю англомовної комунікативної компетентності у вищому навчальному закладі, проте ставимо собі за мету розглянути оцінювання навчальних досягнень студентів немовних спеціальностей з урахуванням програмних вимог і структури навчальної дисципліни «Англійська мова професійного спрямування» [3], яка укладена з метою ефективної організації та управління процесом опанування студентами-психологами фахової англійської мови.

Мета і завдання статті. Метою статті є описати процес здійснення контролю рівня сформованості у майбутніх психологів професійно орієнтованої комунікативної компетентності. Виходячи з поставленої мети нам потрібно розв'язати такі завдання:

1. Описати мету та завдання дисципліни «Англійська мова професійного спрямування» і окреслити результати навчання за дисципліною.
2. Визначити мету та форми контролю на різних етапах навчання.
3. Представити критерії оцінювання за якими можна оцінювати рівень комунікативної компетентності студентів-психологів під час вивчення фахової англійської мови.

Виклад основного матеріалу. Дисципліна «Англійська мова професійного спрямування» вивчається студентами-психологами починаючи з першого року навчання в немовному закладі вищої освіти. Основною метою запропонованого курсу є формувати у студентів англомовну професійно орієнтовану комунікативну компетентність для забезпечення ефективного усного та письмового спілкування у професійному середовищі на рівні В1; розвивати здатність студентів до самооцінки та до самостійної роботи, що уможливить подальший саморозвиток задля задоволення їхніх фахових інтересів, розширення та поглиблення їхніх соціокультурних знань, що дозволить майбутнім психологам вільно оперувати в іншомовному просторі. Вказана мета передбачає виконання наступних завдань: підготувати студентів до сприйняття іноземної мови як зовнішнього джерела інформації і засобу комунікації та підготувати студентів до професійно орієнтованої комунікації англійською мовою в усній і письмовій формах.

Визначені у програмі і вказані вище мета і завдання дисципліни визначають необхідність представити результати навчання. Під час вивчення професійно орієнтованої англійської мови студенти повинні: опанувати лексичний мінімум для отримання, продукування й обміну фаховою інформацією з теми; ознайомитися зі способами визначення значення одиниць з фаху та загальними правилами цитування і посилання на джерела з фаху; засвоїти основні правила синтаксису академічного тексту, вивчити типи діаграм і види графіків і правила їх побудови; ознайомитися зі способами швидкого читання фахових текстів, структурою академічного фахового тексту і структурою стислого переказу тексту; опанувати правила цитування і правила складання бібліографії; навчитися: слухати і розуміти необхідну інформацію в іншомовних друкованих та електронних джерелах з психологічної тематики, читати автентичні частково адаптовані тексти за фахом із різною цільовою настановою, виступити з короткою доповіддю на задану тематику, висловлювати свою точку зору з фахової проблеми [3].

Відповідно до розглянутих результатів навчання, створення системи оцінювання навчальних досягнень студентів є комплексом заходів по організації контролю професійно орієнтованої комунікативної компетентності студентів. Звідси випливають такі правила-вимоги контролю: контроль повинен бути регулярним, охоплювати максимальну кількість студентів і не займати багато часу. Ми повністю погоджуємося, що обсяг матеріалу, який підлягає контролю, повинен бути невеликим, але репрезентативним і дозволяти отримати якісні результати рівня опанування студентами необхідними навичками та вміннями [2, с. 42]. Вважаємо, що основним в організації контролю є забезпечення органічного охоплення ним усіх видів комунікативної діяльності на кожному з етапів навчання, тобто, надання контролю характеру стеження. На нашу думку, тільки в цьому випадку будуть реалізовані комунікативно-навчальні можливості контролю, що допоможе нам якісно організувати процес навчання.

Наголосимо, що великий обсяг програмного матеріалу, визначеного у програмі, та вимоги щодо його опанування створюють необхідність здійснення контролю навчальних досягнень студентів впродовж усього навчання. Відтак, виникає необхідність представити види контролю, які, як ми вважаємо, необхідно застосовувати для ефективної організації процесу навчання. Ними є: вхідний, поточний і підсумковий види контролю, кожен з яких має місце на певному етапі навчання. Представимо структуру оцінювання навчальних досягнень студентів-психологів у Таблиці 1.

Таблиця 1

Структура оцінювання успішності навчання студента при опануванні дисципліни

Вхідний контроль максимальний рейтинг – 100 балів ТЕСТ					
Поточний контроль максимальний рейтинг – 60 балів (вираховують середнє арифметичне) Усне індивідуальне і фронтальне опитування Письмові завдання для СРС Письмовий тестовий контроль				**Підсумковий контроль** Тести для розуміння прочитаного презентація та/або обговорення фахової проблеми	**Сума**
Змістовий модуль 1	*Змістовий модуль 2*	*Змістовий модуль 3*	*Змістовий модуль 4*	*Залік (1 семестр)* *Екзамен (2 семестр)*	
60	60	60	60	40	100

Прокоментуємо таблицю, розглядаючи як організовано процес контролю навчальних досягнень студентів упродовж першого курсу.

На початку навчального року нами проводиться *вхідний* (попередній) контроль, який є діагностуванням наявного до початку навчання рівня комунікативної компетентності і використовується пізніше для вимірювання приросту знань. Це, як правило тест, який перевіряється за ключами, сума отриманих балів за який допомагає визначити рівень групи, де навчатимуться студенти впродовж року. *Поточний* контроль здійснюється впродовж першого року навчання на кожному занятті і є систематичним, оперативним, різноманітним за формами, видами та засобами проведення, часто буває комбінованим і багатофункціональним, перевіряє одночасно кілька видів навичок і вмінь. Найчастіше поточний контроль проводиться у формі тестування для контролю знань, умінь і навичок професійно орієнтованого читання, аудіювання, говоріння, письма, лексики та граматики, фонетики, для перевірки соціокультурних знань [5, с. 21]. На заняттях з англійської мови з майбутніми психологами поточний контроль проводиться у формі опитування (фронтального, індивідуального, комбінованого, взаємного), спостережень, співбесіди, анкетування, тестування, контрольної роботи, у формі ділової гри. Модульна контрольна робота (МКР) є складовою поточного контролю і здійснюється у формі виконання студентом модульних контрольних завдань з метою перевірки рівня сформованості компетентностей в аудіюванні, читанні, письмі та говорінні. Виконання студентами МКР спрямоване на всебічну і комплексну перевірку обсягу та якості засвоєння ними всього навчального матеріалу, що входить до певного модуля. Перевірка письмової частини МКР здійснюється за ключами. Для усної використовуються критерії оцінювання. *Підсумковий* контроль, який має місце наприкінці кожного з двох семестрів і зазначений у нашій програмі як семестровий, буває у формі заліку (1 семестр) та у формі екзамену (2 семестр). Рівень сформованості професійно орієнтованої комунікативної компетентності в фаховому читанні, аудіюванні та письмі, який оцінюються під час заліку, визначається за допомогою тесту, що перевіряється за ключами. Під час екзамену має місце контроль рівня сформованості професійно орієнтованої англомовної комунікативної компетентності в читанні (письмова частина) та в говорінні (усна частина).

Перший пункт екзаменаційного білета передбачає читання студентами фахових текстів обсягом 2000-2500 друкованих знаків, які містять термінологію з фаху. Разом з текстами студентам пропонуються завдання: читання речень, які підтверджують або суперечать інформації з тексту з подальшим виправленням хибних тверджень; пошук фахової лексики в тексті за поданими дефініціями; вибір ключових слів або словосполучень у тексті; постановка запитань різних типів до основних смислових частин тексту з використанням обраних ключових слів/словосполучень. Результат виконаної роботи перевіряються за ключами. Карткою усної відповіді передбачено перевірку рівня сформованості умінь діалогічного і монологічного мовлення, тому визначено два етапи усної відповіді студента: 1) діалогічне професійно орієнтоване мовлення – бесіда з екзаменатором на основі запропонованої проблемної комунікативної ситуації на базі вивченого протягом семестру фахового матеріалу; 2) монологічне професійно орієнтоване мовлення – висловлювання по одній з фахових тем програми курсу. Рівень сформованості комунікативної компетентності в говоріння визначається за допомогою критеріїв, представлених у додатках до програми [3]. Для ефективної організації процесу підсумкового оцінювання навчальних досягнень студентів під час екзамену нами розроблено карти успішності в оволодіння професійно орієнтованим діалогічним і діалогічним мовленням, які представлені у таблицях 2 і 3.

Таблиця 2

Карта успішності студентів в оволодінні діалогічним професійно орієнтованим мовленням

№	ПІБ студентів	Фахова спрямованість діалогічного висловлювання макс. 10 бал.	Комунікативна спрямованість діалогічного висловлювання макс. 10 бал.	Правильність діалогічного висловлювання макс. 10 бал.	Темп діалогічного мовлення макс. 10 бал.	Обсяг діалогічного висловлювання макс. 10 бал.	Середній бал макс. 10 бал.
1							
2							
3							
4							
5							

Таблиця 3

Карта успішності студентів в оволодінні монологічним професійно орієнтованим мовленням

№	ПІБ студентів	Відповідність ситуації, цілеспрямованість макс. 10 бал.	Зв'язність, логічність монологічного висловлювання макс. 10 бал.	Правильність монологічного висловлювання макс. 10 бал.	Темп монологічного мовлення макс. 10 бал.	Обсяг монологічного висловлювання макс. 10 бал.	Середній бал макс. 10 бал.
1							
2							
3							
4							
5							

Висновки. Отже, для якісної оцінки рівня навчальних досягнень студентів-психологів під час опанування фахової англійської мови необхідна ефективна організація процесу контролю, що передбачено розробленою програмою навчальної дисципліни «Англійська мова професійного спрямування», в якій окреслено як мету, завдання і результати навчання, так і визначено ефективні форми контролю усіх видів комунікативної діяльності на всіх етапах навчання. Перспективу подальших досліджень вбачаємо в обґрунтуванні критеріїв оцінки англомовної професійно орієнтованої комунікативної компетентності.

Література:

1. Андрєєва Н., Дем'янова Ю. Онлайн-тестування у системі контролю якості знань майбутніх учителів іноземних мов. *Іноземні мови*. 2014. № 1. С. 56–60.

2. Булах І. Є., Шило І. М. Мотивація навчання і валідизація оцінювання рівня знань. *Педагогіка і психологія.* 1996. № 3. С. 125–129.

3. Програма навчальної дисципліни «Іноземна мова – англійська» для студентів ОКР «Бакалавр» першого року навчання галузей знань 0301 суспільно-політичні науки, 1301 соціальне забезпечення, 0101 педагогічна освіта, напрямів підготовки 6.030102 «психологія», 6.130102 «соціальна робота», 6.010106 «соціальна педагогіка». КНУ, ВЦП «Київський університет», 2014. 62 с.

4. Дрібна Л. В. Тестування як засіб контролю якості навчання іноземної мови. *Соціум. Наука. Культура.* URL: http://intkonf.org/dribna-lv-testuvannya-yak-zasib-kontrolyu-yakosti-navchannya-inozemniy-movi

5. Елухина Н. В., Тихомирова Е. В. Контроль устного неофициального общения на иностранном языке. *Иностранный язык в школе*. 1998. № 2.

6. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / ред. Ніколаєва С. Ю. Київ: Ленвіт, 2003. 273 с.

7. Плохута Т. М. Дидактична модель комплексного тестового контролю самостійної пізнавально-творчої діяльності студентів. *Збірник наукових праць Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка. Серія «Педагогічні науки».* 2012. № 10. С. 229–235

8. Подласый И. П. Педагогика: новый курс : учебник для студ. высш. учеб. заведений : В 2 кн. М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2001. 304 с.

Отримано: 1 вересня 2019 року

Прорецензовано: 16 вересня 2019 року

Прийнято до друку: 23 вересня 2019 року

e-mail: Natali.korotka@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2019-7(75)-160-163

Коротка Н. В. Дискусія на заняттях з англійськоі мови як метод формування комунікативних навичок у вищому навчальному закладі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2019. Вип. 7(75), жовтень. С. 160–163.

УДК 811.111.81-13

Коротка Наталія Володимирівна,
доцент
Державний університет інфраструктури та технологій

ДИСКУСІЯ НА ЗАНЯТТЯХ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ЯК МЕТОД ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК У ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

У статті обґрунтовано важливість використання методу дискусії при навчанні іноземної мови у ВНЗ, виділені характерні ознаки методу дискусії, визначено основні етапи дискусії, а також надано рекомендації викладачам щодо її проведення в аудиторії. Визначено, що дискусія є одним із важливих методів навчання, це – самостійний метод інтерактивного навчання, який представлений безліччю модифікацій, що розрізняються способами організації процесу обговорення. У статті підтверджено, що метод дискусії відноситься до категорії складних, а його продуктивність залежить від ступеня активності студентів, яку потрібно вміло «розв'язувати» і ненав'язливо направляти.

Ключові слова: *дискусійні вміння, іноземна мова, комунікативна навичка, метод дискусії, співрозмовник.*

Natalia Korotka,
docent
State university of infrastructure and technologies

DISCUSSION AT THE ENGLISH LESSONS AS A METHOD OF FORMATION COMMUNICATION SKILLS IN THE HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS

The article substantiates the importance of using the method of discussion in teaching foreign language in high school, highlights the characteristic features of the discussion method, and identifies the main stages of the discussion, as well as recommendations to teachers for its conduct in the classroom. It is determined that the discussion is one of the important methods of learning – it is an independent method of interactive learning, which is represented by many modifications, different ways of organizing the discussion process. The article confirms that the method of discussion belongs to the category of complex methods, and its productivity depends on the degree of students' activity, which must be skillfully "unleashed" and unobtrusively directed. The method of discussion as one of the methods of problem learning is increasingly used in foreign language classes, including professionally-oriented learning, mainly because it allows to seamlessly integrate the knowledge of students from different areas in solving a problem, makes it possible to apply language knowledge and skills in practice, generating new ideas. In order that the discussion does not become unmanageable in the conversation, the teacher needs to take the following actions: familiarize students with the principles of discussion; define the range of discussion; create alternative groups or groups; conclude each statement with specific proposals/conclusions.

Key words: *discussion skills, foreign language, communication skill, interlocutor, method of discussion.*

Сучасне навчальне заняття – це форма організації навчання, яка забезпечує активну та планомірну навчально-пізнавальну діяльність групи студентів певного віку, складу та рівня підготовки (групи), спрямовану на вирішення поставлених навчально-виховних завдань. Вимоги до заняття визначають необхідність постановки чіткої мети на початку і отримання конкретного результату в кінці. Отже, зростають і вимоги до методів, за допомогою яких вибудовується «освітній маршрут» заняття від цілі до результатів.

Метод (буквально шлях до чогось) означає спосіб досягнення мети, певним чином впорядковану діяльність. Методом навчання називають спосіб упорядкованої взаємопов'язаної діяльності викладача та студентів, діяльності, спрямованої на рішення завдань освіти, виховання і розвитку в процесі навчання. Методи навчання є одним з найважливіших компонентів навчального процесу. Без відповідних методів діяльності неможливо реалізувати цілі і завдання навчання, досягти засвоєння студентами певного змісту навчального матеріалу.

Відомо, що вірний метод – найкоротший шлях до бажаного результату. Людством накопичена безліч методів діяльності, проте зміна цілей, безперервне ускладнення завдань та поява нових можливостей вимагають постійного оновлення методів вирішення поставлених цілей і завдань. Сказане вище має пряме відношення і до навчання. Оскільки навчання – це «складний процес, що передбачає здійснення двох основних видів діяльності: викладання і навчання, що проявляються в їх діалектичній єдності» [3, с. 8], остільки методи навчання – це, з одного боку, методи викладання, з іншого боку, – методи навчання. У зв'язку з цим, викладач повинен не тільки передавати інформацію зі свого предмета, але планувати, організовувати, активізувати і контролювати навчальну діяльність учня таким чином, щоб той міг не тільки оволодіти сумою знань і умінь, але й стати активним учасником пізнавальної діяльності, де «розвиток пізнавальної активності здійснюється не як навчання прийомам рішення задач, а як виховання творчого мислення в умовах дидактично організованого діалогу і ситуаціях групового мислення» [3, с. 8].

Одним із важливих аспектів навчання іноземній мові є використання отриманих знань у діалогічному мовленні для подальшого їх закріплення. Дослідженням різних аспектів діалогу особистостей займалися М. М. Бахтін, М. С. Глазман, Б. М. Кедрів, О. Н. Соколов, М. Р. Ярошевський, Ю. А. Шрейдер, Ю. Н. Ємельянов, Н. О. Іл'їна, О. О. Леонт'єв, Ю. М. Караулов, Т. Р. Вінокур, О. В. Орлов, А. М. Матюшікін, Т. З. Сєрова, В. П. Сусов, Л. В. Славгородська та ін. Слід відзначити не подоланий і сьогодні розрив між високим рівнем теоретичного осмислення діалогу як необхідної для особистості середовища спілкування і його практикою в різних суспільних інституціях. Це пояснюється збереженою монологічністю методів

освіти і виховання, в рамках яких студенти розглядаються як об'єкт цих методів, а не як повноправний колективний суб'єкт цих процесів. Усвідомлення того, що діалог виступає як середовище, в якому тільки й можливі процеси освіти і виховання особистості майбутнього фахівця, передбачає їх здійснення в діалогічному режимі. Таке навчання дозволить ефективно здійснювати взаємодію в професійній сфері, брати участь у науковому діалозі, який слід визнати середовищем професійного спілкування людей. Дидактичне моделювання наукового діалогу виступає найважливішим завданням організації навчального процесу у ВНЗ. Науковий діалог лежить в основі такої форми спілкування як наукова дискусія.

Метод дискусії виступає базовим в системі інтерактивних методів навчання, включаючись в кожен з них як необхідна складова. Разом з тим, дискусія може виступати і як самостійний метод інтерактивного навчання, представлений безліччю модифікацій, що розрізняються способами організації процесу обговорення. У перекладі з латинської мови «discussio» – це дослідження або розбір. Інакше кажучи, це колективне обговорення конкретної проблеми, питання або зіставлення різних позицій, інформації, ідей, думок і пропозицій.

Під час дискусії опоненти можуть або доповнювати один одного, або протистояти один іншому. У першому випадку більше будуть виявлятися якості, властиві діалогу, у другому – дискусія носитиме характер спору, тобто відстоювання своєї позиції. Як правило, у дискусії присутні обидва ці елементи. Які б характеристики не переважали у дискусії, чи то це взаємовиключна суперечка, чи то це діалог у діловому режимі, головний фактор для підвищення ефективності будь-якої дискусії – це зіставлення різних позицій дискутантів.

Метод дискусій як один з методів проблемного навчання знаходить все більше застосування на заняттях з іноземної мови, в тому числі при професійно-орієнтованому навчанні, головним чином тому, що він дозволяє органічно інтегрувати знання студентів з різних областей при вирішенні якоїсь проблеми, дає можливість застосувати мовні знання і навички на практиці, генеруючи при цьому нові ідеї. Навчання іноземній мові в цілому, що включає в себе найрізноманітніші види мовної і розумової діяльності, сприяє формуванню у студента здібності ясно мислити, критично сприймати інформацію, виділяти в ній головну думку і знаходити засоби та аргументи для її підтвердження та обґрунтування, а отже, сприяє розумінню будь-якого теоретичного матеріалу. Свідоме засвоєння учнями відповідного дидактичного матеріалу, що викладається викладачем, передбачає володіння навичками аргументаційного сприйняття мови. Крім того, засвоєння норм раціонального мовного спілкування, правил ведення дискусій сприяє формуванню самостійного критичного мислення і відповідального ставлення до мови, що є однією з найважливіших вимог, які пред'являються до сучасного фахівця в будь-якій області діяльності.

Навчання студентів іноземній мові вимагає їх залучення у процес багатосторонньої комунікації при створенні різних ситуацій, що імітують реальне професійно-орієнтоване спілкування. Цьому сприяє впровадження в освітній процес інтерактивних методів навчання іноземної мови.

Базовим у системі інтерактивних методів навчання є метод дискусії, який представлений безліччю модифікацій, що розрізняються способами організації процесу обговорення. Дискусією називають такий публічний спір, метою якого є з'ясування і зіставлення різних точок зору, пошук, виявлення істинної думки, знаходження правильного рішення спірного питання [1, с. 12].

Виділяють наступні етапи проведення дискусії:

1. Студенти самі висувають цікаві для них проблеми. Потім у процесі групової дискусії вони мають проблеми за ступенем важливості, значущості і виділяють найбільш «гостру» для вивчення в малих групах.

2. Викладач висуває групі необхідний матеріал (концепції, принципи, факти, погляди) – базові відомості з досліджуваної проблеми, а також наукову літературу, довідники, словники.

3. Виділена проблема стає предметом вивчення та обговорення в кожній малій групі.

4. Усі групи послідовно пред'являють свій матеріал (факти, приклади, вироблену точку зору, позиції) всій навчальній групі.

5. Далі йде загальна дискусія: аналіз висловлених позицій, прийняття найбільш перспективних, доповнення, взаємозбагачення різних точок зору, розширення уявлень, установок, способів поведінки, зміна ставлення до себе, до інших, до світу.

6. Після закінчення роботи проводиться опитування, при якому члени групи повинні висловитися з приводу ефективності дискусії та своєї ролі в обговоренні проблеми [5, с. 8-9].

Метод дискусії відноситься до категорії складних. Його продуктивність залежить від ступеня активності студентів, яку потрібно вміло «розв'язувати» і ненав'язливо направляти [4, с. 116]. Основні умови успішності спілкування під час дискусії: 1) відповідність ситуації спілкування потребам студентів; 2) протилежні точки зору повинні мати приблизно рівну кількість прихильників; 3) послідовність всіх етапів дискусії, а також оптимальні витрати часу на кожен етап.

Ефективність дискусії підвищується поділом навчальної групи на підгрупи із подальшою організацією діалогу між ними. У кожній з підгруп між учасниками розподіляються основні ролі-функції. Для того, щоб дискусія не перетворилася в некеровану розмову, необхідно вжити наступні заходи:

1) ознайомити учнів з принципами ведення дискусії;

2) визначити діапазон дискусії;

3) кожна висловлена пропозиція має бути піддана осмисленню та тлумаченню;

4) створити альтернативні групи або групи однодумців при виникненні протиріч у судженнях;

5) завершувати кожен виступ конкретними пропозиціями/висновками.

Роль керівника проведення дискусії може на себе взяти не тільки викладач, а й студент. Особливу увагу ведучому необхідно звернути на наступні питання:

1) розуміння між учасниками дискусії;

2) членство, тобто наскільки група прислухається до думки кожного учасника дискусії;

3) атмосфера, тобто як учасники ставляться один до одного, як виражають свої емоції;

4) норми (процедури), тобто принципи, згідно з якими учасники вирішили проводити дискусію (час на окремі виступи, послідовність виступів, способи вираження згоди або незгоди) [2, с. 75].

Для успішного проведення дискусії студенти повинні оволодіти такими вміннями, які підвищують ефективність групового обговорення:

1) уміння ставити питання, які стимулюють більш чітко формулювати й аргументувати думки («What do you mean when you say that... ?», «Could you prove it?»),

2) вміння здійснювати парафраз – повторення висловлювання виступаючого з метою стимулювання переосмислення та уточнення змісту («You say that... ?», «Did I understand right that... ?»):

3) вміння демонструвати нерозуміння з метою уточнення і деталізації висловлювання («I'm sorry, I don't really understand what you mean. Can you give more details or examples?»);

4) уміння висловити сумнів, щоб позбавлятися від слабо аргументованих і непродуманих висловлювань («Is it really so? Are you sure?»).

Застосування методу дискусії дозволяє формувати базові дискусійні вміння засобами іноземної мови: свідоме ставлення до розгляду висунутих проблем; активність і самостійність в обговоренні проблем; мовну культуру і культуру мовної поведінки, творчого оперативного мовленнєвого процесу; спрямованість на виявлення причин виникаючих проблем і установку на їх вирішення в подальшому; уміння уявляти собі смислове поле співрозмовника в момент взаємодії і після нього, зіставляти наявне та бажане, залежно від індивідуальних характеристик співрозмовника вибудовувати стратегію і тактику ведення дискусії (Ти-позиція) [1, с. 12].

При використанні цього методу також: створюються умови для використання особистого життєвого досвіду і раніше отриманих знань для засвоєння нових; виробляється вміння діяти в інтересах групи, оскільки обговорення і рішення проблем відбувається в процесі керованого групового спілкування; з'являється зацікавлена повага до співрозмовників, що і веде до формування колективу [1, с. 12]. Таким чином, використання дискусії при навчанні іноземної мови у ВНЗ сприяє успішному формуванню комунікативної компетенції студентів.

При використанні дискусій у навчальній практиці ВНЗ, а зокрема при навчанні іноземної мови, необхідно враховувати специфіку цього методу. Дискусія на заняттях іноземної мови як елемент навчального курсу відрізняється від дискусій, що проходять в реальному житті, наприклад, в політиці, в науці, суспільному житті, перш за все своїми цілями. Тут не стільки важливо знайти рішення якоїсь проблеми, скільки придбати певні навички, досвід, застосувати й закріпити вже наявні знання та вміння в ході обговорення, тобто дискусійне заняття виконує навчальну функцію. Друга функція, що розвиває, пов'язана зі стимулюванням творчої активності учнів, з розвитком їх логічних здібностей, вмінням мислити самостійно, аргументувати і доводити свою точку зору, а також з формуванням загальної культури мовлення, культури дискусії та полемічної майстерності. Третя функція, виховна, полягає у формуванні соціальної компетенції учнів.

Групова організація роботи учнів у процесі проблемного навчання призводить до зміцнення міжособистісних відносин, розвиває взаємодію у навчальному мікросоціумі: рішення проблемних завдань проводиться, як правило, в групах невеликого і середнього розміру. У ході дискусії вони вчаться взаємодіяти один з одним, приходити до згоди з якихось питань, виробляти загальну стратегію і тактику, іноді поступатися та йти на компроміс. Виключно важливим умінням, що формується на занятті-дискусії, є уміння слухати свого опонента, поважати його думку і розуміти або, принаймні, намагатися зрозуміти доводи іншої сторони.

Вміння слухати – це необхідна умова правильного розуміння позиції опонента, вірної оцінки існуючих з ним розбіжностей, запорука успішного ведення спору, істотний елемент культури дискусії. Без уміння слухати ніякі здібності і знання, гострота розуму і швидкість реакції не допоможуть. Це як раз те вміння, якого нам часто не вистачає в житті, через що відбувається багато конфліктів між людьми, групами людей і навіть цілими народами. У цьому плані виховне значення дискусії важко переоцінити.

Ще однією особливістю дискусійного заняття є умовність ситуації, що у цілому властиво навчанню іноземної мови у відриві від мовного середовища. Навчальні цілі задають певні умови, в яких протікає обговорення та які неминуче несуть в собі елемент штучності, оскільки ніякі методи та технічні засоби не дають можливість створити реальне мовне середовище. Треба виходити з того, що повністю позбутися від цієї «штучності» неможливо, та й недоцільно, її необхідно якомога більше скоротити і по можливості звести до мінімуму.

При навчанні іноземних мов ми змушені обмежитися умовно-мовними вправами і ситуаціями, за допомогою яких можна створити мотивацію для іншомовного висловлювання. Процес оволодіння іноземною мовою буде ефективним, якщо він придбає характеристики природного процесу оволодіння мовою і максимально наблизиться за своїми основними параметрами до умов керованого оволодіння мовою в природній мовній ситуації [4, с. 12].

У навчальних умовах можливе занурення в мову тільки на спеціально відібраному і методично організованому мовному і мовному матеріалі. Відбір останнього здійснюється з урахуванням труднощів у засвоєнні цього матеріалу і важливості його для комунікації. Тому, використовуючи дискусію у навчальному процесі, особливого значення набуває підготовчий етап.

Не применшуючи значення другого етапу – власне дискусії, яка є кульмінацією заняття, необхідно приділити достатньо часу підготовці дискусії, ретельно продумавши і розподіливши ролі учасників, послідовність виступів і, звичайно, мовної сторони заняття: попередньо повинен бути опрацьований відповідний матеріал, вивчені і закріплені необхідні лексичні одиниці та граматичні структури. Це не означає, що вся відповідальність лягає на викладача, а студенти позбавляються свободи вибору і творчості. Викладач може лише задати напрямок дискусії, окреслити питання обговорення, окреслити цікаві проблемні ситуації, а інша робота з пошуку, відбору, аналізу інформації лягає на плечі учнів. Вони можуть брати активну участь у виборі теми, формулюванні проблем, визначенні етапів дискусії, регламенту, підведенні підсумків та ін.

Завдання викладача полягає в тому, щоб створити ситуацію розвитку, що забезпечує учню свободу і одночасно відповідальність у виборі та прийнятті рішень, автономність і незалежність дій. Пріоритет особистості учня, що є основоположним принципом особистісно-орієнтованої концепції навчання, не тільки не знижує ролі викладача, але і робить його завдання ще більш складним, підвищує вимоги до нього як організатора взаємодії між ним і тим, хто навчається.

Підводячи підсумки, хотілося б відзначити деякі переваги дискусії іноземною мовою у порівнянні з дискусією рідною мовою в плані розвитку комунікативної компетенції: саме вивчення іноземної мови сприяє розвитку логічного мислення, дисциплінує, організовує, підвищує самоконтроль.

Останнє дуже важливо, адже, на відміну від спілкування рідною мовою, коли ми говоримо відносно вільно, багатослівно і, піддаючись емоціям, можемо відволіктися від теми, то спілкування іноземною мовою, в рамках навчального процесу, передбачає самоконтроль, необхідність будувати фрази відповідно до чітких правил. Обмеженість лексичного запасу може, як це не парадоксально це звучить, також зіграти позитивну роль, адже мовцю не треба витрачати зайвих зусиль на пошук синоніма або якогось яскравого мовного звороту, у нього в розпорядженні є певний набір мовних засобів, які треба актуалізувати у необхідний момент.

Зрозуміти один одного учасники дискусії іноземною мовою можуть іноді навіть краще, чим при спілкуванні рідною мовою, тому що вони націлені на спілкування і, як правило, слухають своїх опонентів, щоб адекватно реагувати на їх висловлювання. Рідною мовою, якщо немає такої установки, опоненти не слухають і не чують один одного, і в цьому сенсі мова опонента схожа на іноземну мову, тобто чужа, незрозуміла мова. Щоб зрозуміти людину, яка говорить іноземною мовою, треба вивчити цю мову. Щоб зрозуміти свого співрозмовника-співвітчизника, треба просто навчитися слухати і намагатися зрозуміти суть сказаного іншою стороною. У цьому сенсі дискусії будь-якою мовою є універсальним засобом навчання міжособистісного спілкування.

Перефразовуючи відомий вислів: «Істина народжується в суперечці», можна було б сказати: «Особистість народжується (формується) у дискусії». Це, звичайно, в певній мірою перебільшення, але, тим не менш, тут важливо враховувати, що дискусія як елемент навчального процесу не ставить своєю метою знайти істину або вирішити якусь проблему, і це не суперечка заради суперечки. Тут, як і в спорті, важлива не перемога, а участь.

Таким чином, дискусійний метод дозволяє не тільки виховувати мовну культуру, а й спонукати студентів до пошуку самостійного вирішення обговорюваних проблем, що, в свою чергу, є стимулом, рушійною силою пізнавальної діяльності. Застосування дискусії при навчанні іноземної мови формує у студентів культуру творчого мислення, створює умови для використання особистого життєвого досвіду і отриманих раніше знань для засвоєння нових, а в сукупності з іншими дослідницькими та проблемними методами дає можливість підготувати фахівців, здатних орієнтуватися у швидко мінливих інформаційних потоках і готових до відкритого та конструктивного діалогу з представниками інших культур.

Література:

1. Виноградова О.С. Формирование иноязычной коммуникативной компетенции с использованием проблемных методов обучения ИЯ на продвинутом этапе специализированного вуза (на материале английского языка) : дис....канд. пед. наук : 13.00.02. Москва, 2003. 24 с.

2. Інтерактивні методи навчання: навч. посібник / за заг. ред. П.Шевчука і П.Фенриха. Щецін : Вид-во \VSAP, 2005. 170 с.

3. Матюшкин А. М. Проблемность. Диалог. Понимание. *Проблемность и диалог в современном образовании в эпоху глобализации. Материалы III Московской международной конференции.* М.: 2003. С.8–12.

4. Пионова Р.С. Педагогика высшей школы: учеб, пособие. Ми.: Университетское, 2002. 256 с.

5. Реутова Е.А. Применение активных и интерактивных методов обучения в образовательном процессе вуза (методические рекомендации для преподавателей Новосибирского ГАУ). Новосибирск: Изд-во НЕАУ, 2012. 58 с.

Отримано: 3 вересня 2019 року

Прорецензовано: 16 вересня 2019 року

Прийнято до друку: 23 вересня 2019 року

e-mail: larisamosiyevich1977@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2019-7(75)-164-167

Мосієвич Л. В. Труднощі перекладу англомовних будівельних термінів українською мовою. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2019. Вип. 7(75), жовтень. С. 164–167.

УДК 811.111:624

Мосієвич Лариса Василівна,
Кандидат філологічних наук, доцент
Інженерний інститут Запорізького національного університету

ТРУДНОЩІ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛОМОВНИХ БУДІВЕЛЬНИХ ТЕРМІНІВ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Стаття розглядає труднощі перекладу англомовних будівельних термінів українською мовою, які виникають через невідповідність багатьох термінів, прийнятих в Єврокодах із змістом аналогічних термінів в українській будівельній нормативно-технічній документації. Автор здійснює перекладацький аналіз англомовних та україномовних будівельних термінів словнику Єврокодів; виокремлює труднощі їх перекладу українською мовою в площині лінгвальних явищ (синонімії) та екстралінгвальних (перехід на європейські норми проектування). Разом з цим в статті порівнюється переклад деяких термінів у двох редакціях словнику Єврокодів, а також здійснюється порівняльний аналіз словнику Єврокодів та двомовного технічного словнику.

Ключові слова: *будівельні терміни, багатозначність, гармонізація, Єврокоди, переклад, уніфікація.*

Larysa Mosiyevych,
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor
Engineering Institute of Zaporizhzhia National University

THE DIFFICULTIES OF THE TRANSLATION OF ENGLISH CONSTRUCTION TERMS INTO THE UKRAINIAN LANGUAGE

The article deals with the difficulties of translation of the English construction terms into Ukrainian. Those difficulties come from discrepancy of Eurocodes with the respective terms in the Ukrainian construction regulatory documents. The author performs translation analysis of English and Ukrainian construction terms in the Eurocodes dictionary; highlights the difficulties of their translation into Ukrainian in the field of lingual phenomena (synonymy) and extralinguistic (transition to European design rules). At the same time, the article compares the translation of some terms in two editions of the Eurocodes dictionary, as well as it gives a comparative analysis of the Eurocode dictionary and the bilingual technical dictionary.

When translating Eurocode terms, there are difficulties with the conceptual content of a large number of words due to differences in worldviews existing in different countries.

The need to unify the Ukrainian translation of many English construction terms arises from the fact that some English-Ukrainian technical dictionaries translate a term differently, and translators may offer different variants of correspondences for certain terms. In comparison with the English-Ukrainian technical dictionary the Eurocode terminology dictionary is more standardized, it focuses not on the transcription of the term but on the translation by Ukrainian correspondent in order to avoid unnecessary neologisms.

Key words: *construction terms, harmonization, Eurocodes, polysemy, translation, unification.*

Постановка проблеми. Переклад термінології входить до кола найскладніших проблем у галузі лінгвістики та перекладознавства, тому що терміни відносяться до лексики, яка розвивається швидкими темпами, користується попитом у фахівців різних сфер та потребує особливої уваги [10; 9].

Огляд останніх досліджень. В різних аспектах проблемою перекладу термінів переймаються такі сучасні науковці як Г. Агапова, Н. Александрова, І. Багмут, О. Баловнєва, А. Білецький, Л. Борисова, М. Брантес, О. Глоба, О. Дуда, О. Іванова, В. Карабан, Т. Кияк, А. Коваленко, К. Крушельницька, А. Кульчицька, Ю. Марчук, Л. Нелюбін, І. Носенко, С. Радецька, Е. Скороходько, Ю. Соболь, О. Суперанська, А. Циркаль, К. Шипіло, розробки яких зробили істотний внесок у розв'язання проблеми перекладу термінів [1, с. 24; 2, с. 14; 4, с. 45].

Актуальність дослідження зумовлена перебуванням сучасної будівельної термінології у періоді власного становлення, що викликано відходом від уживаних раніше російськомовних зразків і стандартів як у формуванні, так і у перекладі термінів, а також постійною потребою в опрацюванні і введенні нових іншомовних понять в україномовне середовище будівництва.

Мета роботи: зробити перекладацький аналіз англомовних та вітчизняних термінів в галузі будівництва та визначити невідповідності перекладу деяких термінів в словнику Єврокодів та англо-українського технічного словнику.

Матеріалом дослідження слугували терміни, які були відібрані шляхом суцільної вибірки із термінологічного словника перекладу будівельних термінів Єврокодів Гордєєва В.М.

Виклад основного матеріалу. В останні роки була проведена значна робота щодо удосконалення нормативної бази в будівельній галузі, насамперед, інтегрованої у міжнародно-правовий простір технічного регулювання в будівництві.

Але разом з тим, виникають певні проблеми розвитку нормативної бази, які пов'язані, перш за все, з термінологією, яка вживається в нормативно-правових актах і нормативних актах технічного характеру (будівельних нормах), нормативних документах та нормативних документах, гармонізованих з міжнародними та регіональними стандартами, з тим, як їх положення взаємопов'язані щодо предметних питань [3, с. 122; 7, с. 48].

З 1 липня 2014 в Україні вступив в дію механізм одночасної дії будівельних норм, розроблених на основі національних технологічних традицій, та будівельних норм, гармонізованих з нормативними документами європейського союзу (Eurocodes). Єврокоди (EN Eurocodes) – комплект європейських стандартів для проектування конструкцій будівель і споруд, який розроблений Європейським комітетом зі стандартизації на основі угоди з Комісією європейської спільноти [11, с. 2].

Труднощі перекладу пов'язані з тим, що терміни Єврокодів та технічних двомовних словників іноді не співпадають [5; 12]. При проведенні роботи по гармонізації європейських норм з вітчизняними виявилася серйозна проблема в цьому питанні, тому що багато термінів, прийнятих в Eurocodes, далеко не завжди відповідають змісту аналогічних термінів в українській нормативно-технічної документації [8, с. 45].

В ході нашого дослідження ми проаналізували термінологічний словник для перекладу Єврокодів авторів В. М. Гордєєва, В. Ф. Мущанова, А. В. Перельмутера 2013 року. Цей словник розроблено для уніфікації перекладу Єврокодів з англійської українською та російською мовами.

Словник оформлено у вигляді таблиці термінів, їх тлумачення та перекладу українською та російською мовами. При цьому автори, базуючись на сучасній українській технічній термінології, враховували усталені російські та англійські терміни і намагались наблизити національну термінологію до західної, уникаючи зайвих неологізмів. У суперечливих випадках автори віддавали перевагу термінам, які містяться у словнику наукової термінології, підготовленому під егідою Комітету наукової термінології Національної академії наук України та затвердженому до друку вченою радою Інституту мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України.

При перекладі текстів Єврокодів виникають труднощі з понятійним змістом великої кількості слів, тому що це пов'язано з відмінностями в світосприйнятті, що існує в різних країнах. Як приклад можна привести слово «construction», яке в розумінні європейця відображує процес будівництва. Для українського інженера аналогічно звучить слово «конструкція», що означає деякий виріб (колона, балка, плита тощо), яке у європейця позначається словом «structure». В українському середовищі слово «структура» у звичному розумінні означає деяку систему організації (структура суспільства, мікроструктура металу тощо) [6, с. 45].

Можемо стверджувати, що термін «construction» та його похідні терміносполучення викликають певні труднощі при перекладі. Так, проміжне видання того ж самого словнику Єврокодів, теж 2013 року, фіксує термін «construction works» як «будівельні споруди», а перше видання перекладає його як «будівельні роботи» [12, с. 12].

Ще одну невідповідність перекладу слова «будівництво» спостерігаємо на сайті Wikipedia: «Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України» перекладається як «The Ministry for Regional Development, Building and Housing of Ukraine», проте на офіційному сайті цього Міністерства слово Building змінено вірним – Construction.

Отже, будівельний термін «structure» слід перекладати як «конструкція». В Єврокодах зафіксовано чимало похідних терміносполучень з ядром «structure»: *structural elements – конструктивні елементи, non structural elements – неконструктивні елементи, structural member – конструктивний елемент*.

В наступних прикладах цій термін має зовсім іншій переклад українською мовою: *structural system – несуча система, structural model – розрахункова модель.* Ці варіанти перекладу спираються на тлумачення, які подаються в Єврокодах: *structural system – load-bearing members of a building or civil engineering works and the way in which these members function together*; *structural model – Idealisation of the structural system used for the purposes of analysis, design and verification*.

Слід зазначити, що український переклад в словнику Єврокодів першого видання відрізняється від проміжної редакції: *structural member* у ньому – має переклад *конструкційний елемент*. На наш погляд, цей варіант є більш релевантним та точним, тому що позначає «придатний для конструкції споруд, будівель або їхніх частин», а слово «конструктивний» має дефініцію «пов'язаний з конструкцією, конструюванням».

Проблема з українським відповідником також виникає при перекладі терміну *load case*: проміжна редакція словнику Єврокодів фіксує його як «сполучення навантажень», перша редакція – як «навантаження».

Однокомпонентний термін *cladding* в словнику Єврокодів першої редакції має описовий переклад «зовнішні конструкції, що захищають», в проміжному виданні – «облицювання».

Невідповідність українського перекладу в словниках Єврокодів першої та проміжної редакцій можна проілюструвати в таблиці (див. табл. 1.):

Таблиця 1.

Зіставна таблиця українських відповідників термінів словнику з перекладу Єврокодів різних редакцій.

Термін	Український переклад в словнику Єврокодів проміжної редакції	Український переклад в словнику Єврокодів першої редакції
substructure	нижня частина конструкції	нижня частина споруди
superstructure	верхня частина конструкції	верхня частина споруди
load case	сполучення навантажень	навантаження
cladding	облицювання	зовнішні конструкції, що захищають
structural member	конструктивний елемент	конструкційний елемент
construction works	будівельні споруди	будівельні роботи
vehicle parapet	парапетна огорожа	транспортний парапет
pedestrian restraint system	огорожа для пішоходів	обмежувальна система для пішоходів
remaining area	решта зони	залишкова область
frequent operating speed	часто повторювана експлуатаційна швидкість	часта експлуатаційна швидкість
hoist	підйомний механізм	таль
aerated silo bottom	днище силоса з аерацією	вентильоване дно силоса
eccentric discharge	вивантаження з ексцентриситетом	ексцентричне розвантаження
fluidized solid	псевдорідинний стан матеріалу	плинний сипкий матеріал
homogenizing fluidized silo	силос з матеріалом в однорідному псевдорідинному стані	гомогенізуючий силос
patch load	місцеве розподілене навантаження	часткове поверхневе навантаження
frame	каркас	рама

Зробивши аналіз прикладів, ми можемо констатувати, що український переклад деяких англомовних термінів першої редакції є більш релевантним та удосконаленим.

Відрізняється переклад в технічному словнику і Єврокодах термінів з ядром «heat». Наприклад, терміни, що містять поняття *тепло* (тепловий) перекладаються англійською як «heat», так і «thermal», але ця різниця не є принциповою для розуміння самого терміну. А ось термін «опалювальний прилад» в загальному технічному словнику перекладається як «heating appliance», проте в європейському стандарті вживається «heat emitter», тобто різниця – суттєва [13, с. 67].

Наведемо інші приклади терміносполучень:

«*heat distribution system» – configuration of interconnected components for the dispersal of heat between the heat supply system and the heat emission system or any attached system; «heat emission system» – configuration of interconnected components for the dispersal of heat to a heated space; «heat supply system» – configuration of interconnected components/appliances for the supply of heat to the heat distribution system*.

Тобто можна зрозуміти, що «heat supply system» відповідає терміну «магістральна теплова мережа», «heat distribution system» – «місцева (розподільча) теплова мережа», а «heat emission system» це «внутрішні системи теплоспоживання будівлі». Слід зазначити, что слово «system» в контексті теплопостачання перекладається як «мережа».

При проектуванні деяких систем будівництва англомовні фахівці користуються поняттями *design temperature, design value.* Для позначення аналогічних понять в нормах українського перекладу використовується термін «розрахункова». Наприклад: *external design temperature – розрахункова температура зовнішнього повітря (external air temperature which is used for the calculation of the design heat losses; internal design temperature – розрахункова температура внутрішнього повітря (operative temperature at the centre of the heated space (between 0,6 and 1,6 m height) used for calculation of the design heat losses); design fire load density – розрахункова густина вогневого потоку; design value of a geometrical property – розрахункова величина геометричної характеристики.*

Але, в наступних термінах лексема *design* закріплюється в Єврокодах по-іншому: *design fire scenario – проектний сценарій пожежі; design fire -температурна модель пожежі.*

В наступному прикладі звернемо увагу на переклад терміну *curve*: в технічному словнику він перекладається як «крива, вигин», як «графік» – у двокомпонентному терміну «load curve» (*графік напруження*) у словнику з перекладу Єврокодів: *standard temperature-time curve – стандартний температурний режим.*

Аналогічна ситуація з перекладом терміну *subpanel*: в англо-українському технічному словнику 2002 р. він транскрибується українською мовою та фіксується словником як «субпанель», проте в Єврокодах перекладається як «відсік».

Особливу увагу в словнику Єврокодів приділяється таким загальнотехнічним іменникам як:

1) factor, який фіксується в словнику як *коефіцієнт* і *показник*: *fill factor – коефіцієнт заповнення, spinning loss factor – коефіцієнт втрат від звивання,*

behaviour factor – показник поведінки;

2) members, що має варіанти в перекладі *елементи, конструкції*: *primary bracing members – основні в'язеві елементи, protected members* – укр. *захищені конструкції,* рос. *защищенные элементы.*

Хоча словник Єврокодів надає тлумачення терміну *member* у значенні *елемент* («Основна складова конструктивної системи, така як балка, колона, а також розпірна стіна, ферма тощо, яка розглядається окремо, з відповідними граничними умовами та умовами спирання»), залишається незрозумілим, чим відрізняються терміни *members* і *elements*.

3) item: *linear ancillary item – лінійний службовий елемент.*

Термінологічний словник Єврокодів не ставить перед собою ціль перекласти усі терміни з будівництва. Ми зробили зіставний аналіз цього словника з більш великим англо-українським словником будівельних термінів та зробили висновок, що чимало англомовних термінів зазнали зміни в українському перекладі Єврокодів. Наприклад, звичайний словник будівельних термінів фіксує *movable partitions* як «*пересувні перегородки*», проте в словнику Єврокодів прикметник інший – *тимчасові перегородки.*

Декілька прикладів цих невідповідностей зробимо у вигляді таблиці (див. табл. 2.):

Таблиця 2.

Зіставний аналіз перекладу декількох термінів

Термін	Англо-український словник технічних термінів	Термінологічний словник для перекладу Єврокодів
Bulk weight density	Щільність насипної ваги	Об'ємна вага
Hoist	Лебідка, підіймач, таль.	Таль
Cohesion	Когезія, зчеплення	Зчеплення
Solid	Тверде тіло	Матеріал
Traction	Тяга	Навантаження за рахунок тертя об стінки
Concrete structures	Бетонні конструкції	Залізобетонні конструкції
Hybrid girder	Балка зі сталі різних марок	Бістальная балка

Зіставний аналіз термінів із різних словників та їх невідповідностей при перекладі українською мовою доказує необхідність виникнення словнику для перекладу Єврокодів. Ми бачимо, що термінологічний словник Єврокодів є більш уніфікованим, він орієнтується не на транскрибування терміну, а на переклад українським відповідником, щоб уникнути зайвих неологізмів.

Нами були виявлені декілька помилок в написанні англомовних термінів в словнику Єврокодів: *underslung crane (замість* underhung*) – підвісний кран;*

design criteria – розрахунковий критерій (лексема *criteria* має форму множини, а в українському перекладі – форму однини).

Зазначені розбіжності в перекладі порушують проблему уніфікації термінів, що виникає в результаті того, що перекладачі, працюючи над одним документом, можуть запропонувати різні варіанти відповідників для певних термінів. Така

ситуація з перекладом термінів у сфері будівництва вимагає виділити актуальні проблеми, а саме уніфікацію термінів, їх упорядкування та стандартизацію.

Висновки. Таким чином, необхідність виникнення термінологічного словнику для перекладів Єврокодів є релевантною. В ньому переважно представлені ті терміни, які викликали труднощі при перекладі, а саме, *construction, structure*, etc., та багатокомпонентні терміни.

Причинами існування труднощів перекладу будівельних термінів, перш за все, є розбіжності в картині світу англійської та української мов, особливості багатозначності англійських і українських слів, відсутність у мові перекладу відповідників нових термінів, особливості словотвору і термінотворення в англійській та українській мовах.

Перспективи дослідження. Перспективи подальшого дослідження ми бачимо в розробці алгоритму перекладу багатокомпонентних англомовних будівельних термінів українського мовою.

Література:

1. Білозерська Л. П. Термінологія та переклад : навч. посіб. Вінниця, 2010. 232 с.
2. Бреус Е. В. Основы теории и практики перевода. Москва, 2004. 259 с.
3. Брілов С.Л. Динаміка і кодифікація термінів з міжнародними компонентами у сучасній українській мові. Львів, 2004. 520 с.
4. Карабан В.І. Переклад англомовної наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми. Вінниця, 2004. 576 с.
5. Кияк Т.Р. Функції та перекладтермінів у фахових текстах. URL: http://librar.org.ua/sections_load.php?s=philology&id=4368&start=1 (дата звернення 12.06.2019).
6. Коваленко А.Я. Загальний курс науково-технічного перекладу : Учбовий посібник. Київ, 2001. 290 с.
7. Селігей П.О. Сучасне термінотворення: симптоми та синдроми. *Мовознавство*. 2007. № 3. С. 48–60.
8. Циткіна Ф.О. Термінологія й переклад. Львів, 2003. 187 с.
9. Byrne, Jody. Technical Translation. Usability Strategies for Translating Technical Documentation. Dordrecht, 2006. 342 p.
10. Korunets I. Theory and practice of translation. Vinnyzia, 2001. 448 p.
11. Korchomkin S. N. Dictionary of Building and Civil Engineering. Moscow, 1985. 936 p.

Список джерел ілюстративного матеріалу:

12. Гордеєв В.М. Термінологічний словник для перекладу Єврокодів. Донецьк. 2013. 210 с.
13. Савчук М. П. Англо-український науково-технічний словник. Київ, 2008. 433 с.

Отримано: 3 вересня 2019 року

Прорецензовано: 16 вересня 2019 року

Прийнято до друку: 23 вересня 2019 року

e-mail: lubov.taborovets@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2019-7(75)-168-170

Таборовець Л. М. Відображення національно-культурних особливостей української мови при вивченні словацької мови. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2019. Вип. 7(75), жовтень. С. 168–170.

УДК 373.3:811+378:811

Таборовець Любов Михайлівна,
кандидат педагогічних наук, доцент
Комунальний заклад вищої освіти «Рівненська медична академія»

ВІДОБРАЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ПРИ ВИВЧЕННІ СЛОВАЦЬКОЇ МОВИ

У статті розглядаються питання ролі української мови як однієї з основних національно-культурних цінностей українського народу, аналізуються особливості української мови на фоні словацької у міжкультурній комунікації, з'ясовується специфіка засвоєння студентами фонових знань як основи міжкультурного діалогу і способу їх орієнтації по відношенню до іншої культури, виділяється етнічна функція мови. Акцентується особлива увага на підходах до вивчення безеквівалентних слів. Обґрунтовується важливість врахування національно-культурної специфіки спілкування і національно-культурних особливостей мовної семантики словацької мови вже на початковому етапі знайомства з нею і на найпростішому рівні спілкування.

Ключові слова: *етнічна функція, соціо- та етнолінгвістика, національна специфіка мови, спорідненість української та словацької мов, фонові асоціації, національно-культурний компонент, повна еквівалентність, часткова еквівалентність та безеквівалентність.*

Liubov Taborovets,
candidate of pedagogic sciences, associate professor
Municipal Institution of Higher Education «Rivne Medical Academy»

DISPLAYING NATIONAL-CULTURAL FEATURES OF UKRAINIAN LANGUAGE IN STUDYING OF SLOVAK LANGUAGE

The article deals with the role of the Ukrainian language as one of the main national and cultural values of the Ukrainian people, analyzes peculiarities of the Ukrainian language against the background of the Slovak language in terms of intercultural communication, clarifies the specificity on how students acquire background knowledge as an essential for intercultural dialogue and the ways on how they should be guided towards another culture. It is also highlighted the ethnic function of a language. The article focuses on approaches to the study of non-equivalent words that denote specific cultural phenomena and do not have a single-word translation into another language. The author of the article substantiates the importance of getting acquainted with the national traditions of the Slovak people, folklore, culture, art, literature, starting from the initial stage of acquaintance with the Slovak language and at the simplest communication level, while taking into account the national-cultural specificity of communication and national-cultural features of the language semantics.

The article focuses on positive impact of studying the Slovak language in close connection with the national culture of the Ukrainian people, the linguistic-regional aspect of educational materials and teaching in general, which will enhance the students' communicative and cognitive motivation, expand their general cultural outlook, allow to diversify techniques and forms of learning, most effectively implement didactic requirements of combining studying with personal development.

Key words: *ethnic function, socio- and ethno-linguistics, national specificity of a language, Ukrainian-Slovak language affinity, background associations, national-cultural component, full equivalence, partial equivalence and non-equivalence.*

Мета статті – розглянути важливість використання методу діалогу культур у процесі викладання словацької мови у вищих навчальних закладах.

В. фон Гумбольдт писав: «Відмінності між мовами становлять щось більше, ніж звичайні знакові відмінності. Різні мови за своєю суттю, за своїм впливом на пізнання і на почуття виявляються у дійсності різними світобаченнями» [6, с. 370].

У сучасному динамічному світі звичним явищем стали контакти носіїв різних культур і мов. Незнання або неадекватне відтворення норм мовленнєвої та немовленнєвої поведінки створює труднощі в спілкуванні представників різних лінгвокультурних спільнот.

Е. Сепір зазначав: «Не можу я визнати і справжньої причинної залежності між культурою і мовою. Культуру можна визначити як те, що суспільство робить і думає. Мова є те, як думають. Зрозуміло, що зміст мови нерозривно пов'язаний із культурою. Мова у своїй лексиці більш-менш точно відображає культуру, якої не обслуговує; цілком справедливим є і те, що історія мови й історія культури розвиваються паралельно» [3, с. 57].

Отже, впевнено можна стверджувати лише те, що культура визначає план змісту знакової системи мови. У семантиці мови відображаються загальні, універсальні компоненти загальнолюдської культури і своєрідність культури конкретного народу.

Науковець Р. Катичич розглядає мову як складову частину етнічної спільності [11, с. 112]. З огляду на це етнічна функція мови належить до національної специфіки, визначаючи неповторність і асоціацію образного мислення кожного окремого народу.

Б. Андерсон трактує мову водночас і як знаряддя, і як продукт духовної діяльності людей, і як матеріальний носій міжсуб'єктної інформації, що проводить духовну діяльність людини в поле духовної діяльності етносу. Саме це і складає основу нерозривного зв'язку мови та нації.

Питаннями осмислення мови в контексті духовної діяльності людини та етносу займались учені В. Гумбольдт [6] та О. О. Потебня [10, с. 178–205], розглядаючи розвиток мови, людини і етносу як триєдиний процес, де всі його складові взаємозумовлені. Це твердження набуло актуальності в сучасних дослідженнях соціо- та етнолінгвістики [9, с. 116].

Викладаючи словацьку мову в україномовній аудиторії, нами було помічено, що проникнення студентів у ментальність словацького народу, носія мови, допомагає засвоєнню граматики, лексики, синтаксису. Однак, іноді саме національно-

культурна специфіка мовленнєвої поведінки в традиційних для певного етносу ситуаціях спілкування може спричинити негативне сприйняття всієї міжкультурної комунікації з представниками словацького етносу.

У працях М. М. Бахтіна зазначається, що «всі слова для кожної людини поділяються на свої і чужі, але кордони між ними можуть зміщуватись, і на кордоні відбувається напружена діалогічна боротьба… Розуміння повторюваних елементів і неповторюваного цілого. Пізнання і зустріч з новим, незнайомим. Ці два моменти … мають бути нерозривно злиті в живому акті розуміння: адже неповторність цілого відображена в кожному повторюваному елементі, що стосується цілого» [1, с. 271].

Навчаючи студентів словацької мови, маємо пам'ятати: у навчанні мови як засобу спілкування слід підходити до національної складової з двох сторін: набуття специфічних знань і вмінь чужої мовної особистості з одного боку і сукупність умінь, які має реалізувати ця особа в спілкуванні і які забезпечать їй повноцінне існування в усіх формах спілкування іноземною мовою в чужому комунікативному просторі.

При підготовці філологів-словакістів велика увага приділяється засвоєнню студентами не лише мовних, а і фонових знань. Звідси випливає, що першою необхідною умовою розуміння є релевантність культурних фонових знань як основи міжкультурного діалогу і способу орієнтації по відношенню до іншої культури. Фонові знання визначаються як «загальні для учасників комунікативного акту знання. Іншими словами, це загальна для комунікантів інформація, яка забезпечує взаєморозуміння при спілкуванні» [1, с. 196].

Е. Секанінова [12] звертає увагу на те, що вивчаючи словацьку мову, студенти-іноземці повинні розрізняти такі випадки семантичної структури лексичної одиниці у рідній і нерідній мовах: повна еквівалентність, часткова еквівалентність та безеквівалентність.

При повній еквівалентності лексичних одиниць двох мов спостерігається абсолютна їх відповідність і в плані вираження, і в плані змісту. Це відбувається в двох випадках:

• коли лексеми обох мов містять лише по одній семемі, наприклад: *акція-účastina, денутат–poslanec, націоналізація – poštatnenie, судимість – trestanosť, дублікат – rovnopis;*

• коли лексеми обох мов містять однакову кількість відповідних семем, наприклад: логіка – logika

а) (наука про закони і форми мислення) логіка діалектична *dialektická*

б) (внутрішня закономірність) логіка історії, подій 1-*dejín, udalostí*;

в) (хід міркувань) у нього своя логіка, *má vlastnú logiku.*

Часткова еквівалентність стосується лише полісемічних одиниць. Наприклад українське дієслово *брехати і* словацьке *brechať,* крім спільного значення *«гавкати»,* мають додаткові, що вводить їх у ряд міжмовних омонімів. В українській мові слово *брехати* використовується переважно в значенні «казати неправду», а словацьке *brechať – «сваритися»* [12].

Особливо зупинимося на безеквівалентній лексиці.

У кожній мові наявна безеквівалентна лексика, до якої належать слова, що позначають специфічні явища культури і не мають однослівного перекладу на іншу мову. При перекладі вони передаються описово або запозичуються. Запозичені безеквівалентні слова називають екзотизмами. Безеквівалентну лексику звичайно розуміють як слова на позначення специфічних явищ певної культури носіїв вихідної мови, які характеризуються відсутністю відповідних денотатів у виучуваній мові. До української безеквівалентної лексики відносять такі слова, як чумак, гривня, рушник, вареники, борщ, бандура, кобзар, коломийка, гопак, вечорниці, тризуб. Як правило, безеквівалентна лексика в кожній мові становить не більше 6–7 % від загальної кількості активно вживаних слів. Слова з тотожним денотативним значенням можуть мати різні емоційні й оцінні відтінки, а також різні асоціативні зв'язки. Зрідка ці відмінності зумовлені відмінностями і в самих реаліях, як, наприклад, українська **хата** і словацька **chata**.

Світлана Пахомова наводить такі приклади безеквівалентної лексики у словацькій мові: parenica, odzemok, žinčica, bača, desiata та ін. На заняттях зі словацької мови їм приділяємо дещо більше уваги, адже вони потребують нестандартного для двомовного словника опису: поряд з транскрипційним еквівалентом подаємо пояснення (елемент тлумачного словника) [8, с. 83].

odzemok – одземок, словацький національний танець;

parenica – парениця – вид овечого сиру;

žinčica – жинчиця – напій з овечого молока;

bača – бача (старший чабан);

desiata – десята– другий сніданок.

Але безеквівалентні номінативні одиниці не завжди корелюють зі специфічними реаліями етносу. За словами В. Н. Манакіна, між ними зустрічаються й такі денотати, які залишилися непоміченими мовою, але не свідомістю [7, с. 148]

Світлана Пахомова наводить такі приклади: súrodenec – (рідний) брат, (рідна) сестра, s-i – рідні брат і сестра, брати й сестри; українська доба – це словацькою 24 hodiny, deň a noc. [8, с. 84]

Проте, як слушно зауважують Є. М. Верещагін та В. Г. Костомаров, не можна визначити ні повну еквівалентність, ні повну безеквівалентність лексичних одиниць. «Як безеквівалентні слова, так і фонові – не абсолютна категорія, а відносна. Говорити про те, чи можна певне слово назвати безеквівалентним, припустимо лише стосовно якоїсь мови. При цьому нерідко трапляється, що слово, яке є безеквівалентним порівняно з лексикою мови Б, виявляється повністю еквівалентним у застосуванні до мови В. Це ж справедливо, якщо мати на увазі фонові слова» [5, с. 45].

Національно-культурні особливості мови пов'язані з усіма мовними рівнями. Специфіка дисципліни «іноземна мова» полягає в тому, що провідним компонентом змісту навчання іноземної мови є не основи наук, а способи діяльності – навчання різних видів мовленнєвої діяльності: говорінню, аудіюванню, читанню, письму. Для цього необхідно надати практику в живому спілкуванні кожному студентові в тому виді мовленнєвої діяльності, який він у даний час опановує.

Ми використовуємо ті чи інші автентичні матеріали для читання з конкретної темі усного мовлення, а також звукову інформацію (цікаві виступи носіїв мови з різних питань, мова політичних чи державних діячів, вибори Президента країни, події в різних куточках світу).

Теми, наприклад, можуть бути такими:

• Televízne informácie o Slovenskej Republike

• Oficiálna návšteva predsedu ukrajinskej vlády SR

• Pomoc Slovenska pri likvidácii následkov povodní v Zakarpatsku

Ефективною є організація загальної дискусії всієї академгрупи на ту чи іншу проблемну інформацію з ресурсів мережі Інтернет або обговорення листів, отриманих електронною поштою від партнерів по проекту. Можна при цьому підібрати дуже цікаві ілюстрації. Саме тут і спостерігаємо діалог двох культур, стимульований реальними контактами з представниками цієї культури.

Студентам пропонуються для вивчення теми, які безпосередньо стосуються країни, мову якої вони вивчають. Читання книг, журналів та газет, перегляд телепередач, документальних та художніх фільмів словацькою мовою. Це сприяє розширенню світогляду студентів, їх обізнаності в усіх сферах життєдіяльності людини. У вихованців виникає бажання розповісти про прочитане, побачене або почуте стосовно подій, що відбуваються у країні, мову якої вони вивчають. Програмою словацької мови обов'язково передбачається оволодіння знаннями про культуру, історію, реалії та традиції Словаччини (лінгвокраїнознавство, країнознавство).

Заняття плануємо так, щоб у ньому були передбачені найкоротші шляхи до поставленої мети, і, в першу чергу, намічені структура, методика і засоби навчання в суворій відповідності з поставленою метою.

Щоб краще ознайомити студентів з тим, яку роль виконує українська мова в діалозі зі словацькою культурою, пропонуються наступні теми для бесіди:

1. Чим пояснюється зв'язок мови та культури?

2. На що слід звертати увагу при вивченні словацької мови?

3. У чому виявляється національно-мовна специфіка лексичних одиниць?

4. Чим ви можете пояснити специфіку сприйняття реалій навколишнього світу представниками українського і словацького народів?

5. Проаналізуйте взаємозв'язки українців і словаків, що проживають на території України.

6. Чи мають слова вітер, верба, шлях, соняшник, рута, мавка символічне значення в словацькій мові? Поясніть подібність і відмінність цих символів у різних культурах. Які слова-символи має словацька мова?

7. Знайдіть у наведених ілюстраціях відображення культури словацького народу. Доведіть свою думку.

8. Доведіть, що *мак* є символічною рослиною для українців, пригадавши фразеологізми, фольклорні епітети та порівняння з цією лексемою. Наведіть приклади подібних слів-символів у словацькій мові.

Безперечно, українська і словацька мови є спорідненими. І це, на перший погляд, полегшує міжслов'янську культурну комунікацію. Однак, досвід викладання словацької мови в україномовній аудиторії свідчить про те, що існує при цьому багато перепон. На шляху спілкування з носіями мови можуть виникати труднощі навіть на найпростіших побутових рівнях. Знання структури словацької мови, а також елементів її культури, національно-мовних особливостей, мовленнєвих зразків узусного різновиду не завжди можуть забезпечити досконале вивчення мови навіть в мовному середовищі.

Уже на початковому етапі знайомства зі словацькою мовою ми намагаємося подати студентам необхідний набір засобів спілкування не лише на найпростіших рівнях, а й з огляду на спілкування культур, виходячи з національно-культурної специфіки такого спілкування і враховуючи національно-культурні особливості мовної семантики. Якщо такий набір засобів надавати студентам уже з перших занять, то, на нашу думку, знайомство з національними традиціями словацького народу, фольклором, культурою, мистецтвом країни, літературою полегшить вивчення даної мови.

Отже, організація вивчення словацької мови в тісному зв'язку з національною культурою українського народу , лінгвокраїнознавчий аспект навчальних матеріалів і навчання в цілому сприятиме посиленню комунікативно-пізнавальної мотивації студентів, розширенню їхнього загальнокультурного світогляду, дозволить урізноманітнити прийоми і форми робіт, найбільш ефективно реалізувати загальнодидактичні вимоги поєднування навчання з вихованням. Використання методу діалогу культур у процесі професійної підготовки фахівців допоможе вирішенню складних завдань, пов'язаних з підготовкою майбутніх фахівців, викладачів словацької мови, до зростаючих потреб міжнародної мобільності й тіснішої співпраці із зарубіжними партнерами не лише в галузі освіти, культури, науки, але також у торгівлі, промисловості та інших сферах людської діяльності. До того ж, діалог культур сприятиме взаємному розумінню й терпимості, повазі до особистості й культурних відмінностей, а також формуванню позитивного ставлення студентів до представників інших культурних груп та налаштованості на ненасильницьке вирішення спірних проблем.

Досліджуючи національно-культурний компонент потрібно чітко розмежовувати сфери функціонування відповідних термінів, доцільність їхнього вживання в певному контексті. Культурний компонент є досить неоднорідним, він може мати інтелектуальний та експресивно-емоційний зміст, раціональну та емоційну оцінку. Дослідження національно-культурних компонентів потребує системного підходу і глибоких знань з культурології, етнолінгвістики, психолінгвістики, що допоможуть виявити особливості національно-мовної картини світу і є перспективним напрямком сучасної лінгвістики.

Література:

1. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества. М.: Искусство, 1986. 445 с.

2. Бельчиков Ю. А. О культурном коннотативном компоненте лексики. *Язык, система и функционирование: сборник научных трудов.* М. : «Наука», 1988. С. 30–35.

3. Брутян Г. А. Гипотеза Сепира – Уорфа. Ереван: Луис, 1968. 66 с.

4. Вежбицкая А. Понимание культуры через посредство ключевых слов / пер. с англ. А. Д. Шмелёва. М. : Языки славянской культуры, 2001. 288 с.

5. Верещагин Е. М., Костомаров В. Г. В поисках новых путей развития лингвострановедения: концепция речеповеденческих тактик. М.: Институт русского языка им. А. С. Пушкина, 1999. 84 с.

6. Гумбольдт В. Характер языка и характер народа // Гумбольдт В. Язык и философия культуры. М., 1985. С. 370–380.

7. Манакин В. Н. Основы контрастивной лексикологии: близкородственные и родственные языки. Киев-Кировоград, 1994. 264 с.

8. Пахомова С. Стан розробки словацько-українського лексикографічного сектора. *STUDIA SLOVAKISTICA*. 2007. № 7. С. 81–88.

9. Пінчук О. Ф., Червяк П. І. Нариси з етно- та соціолінгвістики. К. : Просвіта, 2005. 151 с.

10. Потебня А. А. Язык и народность. *Мысль и язык.* Харьков, 1926. 5-е изд. С. 178–205.

11. Katičić R. Novi jezikoslovni ogledi. Zagreb: Školska knj., 1986. 339 s.

12. Sekaninová E. Dvojjzýčná leksikografia v teorii a praxi-Bratislava, Veda. 251 s.

Отримано: 3 вересня 2019 року

Прорецензовано: 16 вересня 2019 року

Прийнято до друку: 23 вересня 2019 року

e-mail:chernenko.pnpu@rambler.ru

DOI: 10.25264/2519-2558-2019-7(75)-171-173

Черненко В. О. Формування іншомовної комунікативної компетенції у читанні студентів вищих навчальних закладів. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2019. Вип. 7(75), жовтень. С. 171–173.

УДК 378.035:316.772.4]:811.111

Черненко Вікторія Олександрівна,
кандидат педагогічних наук, доцент
Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ У ЧИТАННІ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Стаття присвячена проблемі формування іншомовної мовленнєвої компетенції у читанні студентів вищих навчальних закладів. В статті розмежовуються поняття мовленнєвої та мовної компетенції, виділяються основні компоненти комунікативної компетенції, розглядаються види мовленнєвої діяльності. Значна увага звертається на особливості читання як виду мовленнєвої діяльності. У статті розглядаються основні етапи та цілі формування іншомовної комунікативної компетенції у читанні, характеризується основна мета кожного етапу, чітко вказуються знання і уміння, котрі має здобути студент на кожному етапі формування іншомовної комунікативної компетенції у читанні. У статті також звертається увага на вправи, котрі доцільно використовувати на певному етапі, аналізуються сучасні підручники англійської мови для студентів вищої школи

Ключові слова: *комунікативна компетенція, мовленнєва компетенція, читання, мовленнєва діяльність, іншомовна комунікативні компетенція.*

Victoria Chernenko,
PhD in Pedagogy, Associate Professor
Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University

FORMING FOREIGN LANGUAGE COMPETENCE IN READING OF STUDENTS OF HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS

The article deals with the problem of forming foreign language competence in reading of students of higher educational establishments. The article is based on the provisions of the Common European Recommendations on Language Education, which discusses recommended levels of foreign language proficiency, foreign language learning competences, language learning and teaching processes, assignments and their role in language learning. The article distinguishes the concepts of speech and language competence, identifies the main components of communicative competence, and examines the types of speech activity. Much attention is paid to the features of reading as a kind of speech activity. The article discusses the main stages and goals of forming a foreign language communicative competence in reading, outlines the main purpose of each stage, clearly specifying the knowledge and skills that a student must acquire at each stage of forming a foreign language communicative competence in reading. The article also draws attention to exercises that are appropriate to use at a certain stage, analyzing modern English textbooks for high school students. In the article the author provides examples of different types of exercises for the formation of foreign language communicative competence in reading. The author also considers the role of home-reading and its importance in forming foreign language learning competence in reading.

Key words: *reading, language competence, foreign language proficiency, communicative competence, speech activity.*

З метою забезпечення ефективного вивчення іноземних мов було розроблено Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти. Рекомендації Ради Європи забезпечують спільну основу для розробки навчальних планів з мовної підготовки, типових програм, іспитів, підручників тощо. Вони у доступній формі описують, чого мають навчитися ті, хто оволодіває мовою, щоб користуватися нею для спілкування, та які знання і вміння їм потрібно розвивати, щоб діяти ефективно. Рекомендації включають і рівні володіння мовленням, які дозволяють визначити рівень володіння іноземною мовою тих, хто навчається, на кожному ступені навчання або впродовж цілого життя [1].

У Загальноєвропейських Рекомендаціях з мовної освіти з мовної освіти зазначається, що використання мови, в тому числі і її вивчення, включає в себе дії, що використовуються особами, які в ролі окремих індивідів чи соціальних агентів розвивають ряд компетенцій, як загальних, так і комунікативних. Загальні компетенції користувачів або тих, хто вивчає мову, складаються, зокрема, з їхніх знань, умінь та життєвого досвіду, а також з їхнього уміння вчитися. Розрізняють поняття мовна та мовленнєва компетенції. Мовна компетенція – це засвоєння, усвідомлення мовних норм, що склалися історично в лексиці, граматиці, стилістиці, фонетиці тощо. Мовленнєва компетенція – це вдосконалення комунікативних умінь в основних видах мовленнєвої діяльності – аудіюванні, говорінні, читанні та письмі; це уміння формувати свою мовленнєву і немовленнєву поведінку [1].

Комунікативні мовленнєва компетенція складається з декількох компонентів: лінгвістичного, соціолінгвістичного та прагматичного. До кожного з цих компонентів входять знання. вміння. навички. Лінгвістичні компетенції включають лексичні, фонологічні, синтаксичні знання і вміння. Соціолінгвістичні компетенції стосуються соціокультурних умов користування мовою. Прагматичні компетенції пов'язані з функціональним вживання лінгвістичних засобів.

Формування іншомовної комунікативної компетенції студентів вищих навчальних закладів у чотирьох видах мовленнєвої діяльності – говорінні, аудіюванні, письмі і читанні. Формування комунікативної компетенції у кожному окремому виді мовленнєвої діяльності проходить протягом трьох етапів: початкового, основного та просунутого. В залежності від виду мовленнєвої діяльності кожен етап може тривати від одного місяця до двох років.

Розглянемо особливості формування комунікативної компетенції у читанні. Читання – це рецептивний вид мовленнєвої діяльності, який належить до писемної форми мовлення. Результатом читання є розуміння змісту графічно закодованої

літературної мовленнєвої посилки та інтегрування смислу, що йому відповідає. Цей процес здійснюється на основі навичок і вмінь, сформованих у читача, які й складають власне мовленнєву компетенцію. Формування іншомовної комунікативної компетенції у читанні, як і у всіх інших видах мовленнєвої діяльності, проходить три основних етапи. Початковий етап даного виду мовленнєвої діяльності триває максимум один рік. Метою даного етапу є забезпечення вільного читання мовою, що вивчається, оригінальних автентичних текстів невисокого рівня змістовної та мовної складності, написаних з використанням обмеженого, але дуже ретельно дібраного мовного і мовленнєвого матеріалу.

Відповідно до Загальноєвропейських Рекомендацій з мовної освіти метою даного етапу є здобуття рівня розвитку мовленнєвої компетенції у читанні В2. Це означає, що по завершенню початкового етапу студенти повинні стати незалежними користувачами та оволодіти певними вміннями у читанні. Студенти повинні уміти розуміти та комунікативно реагувати на інформацію в рамках тематики для даного етапу читання, що подана у текстах-розповідях та -описах, особистих листах, газетних статтях, доповідях, оригінальних художніх текстах тощо. Студенти повинні вміти здогадуватися про значення незнайомих слів та виразів за контекстом, через морфологічний аналіз, за аналогією зі знайомими словами у рідній мові та мові, що вивчається, впізнавати ключові речення, розуміти комунікативну функцію речень, розуміти головні ідеї тексту, розуміти головну ідею та інформацію, що її підкріплює, ідентифікувати головні положення в тексті та вміти резюмувати їх, знаходити та розуміти різні види інформації в тексті, розуміти загальний зміст тексту, уміти розміщувати послідовність подій в тексті в логічному порядку, розуміти висловлені в тексті висновки, впізнавати послідовність аргументів у розгляді основного питання в тексті, прогнозувати розвиток текстової інформації.

Основний етап формування іншомовної мовленнєвої компетенції у читанні триває максимум два роки і має закінчитися до кінця третього курсу. Метою даного етапу є розуміння широкого спектру досить складних та об'ємних текстів та розуміння імпліцитного значення. Згідно із Загальноєвропейськими Рекомендаціями з мовної освіти по закінченню основного етапу студенти мають досягти рівня С1, де зазначається, що студент має розуміти довгі та складні документальні та літературні тексти, оцінювати особливості їхнього стилю, розуміти спеціалізовані статті та довгі технічні інструкції, навіть якщо вони не стосуються сфери діяльності користувача. Задля досягнення даного рівня студенти мають оволодіти низкою умінь, а саме: детально розуміти, комунікативно реагувати та інтерпретувати як експліцитну, так і імпліцитну інформацію, наведену у статтях, звітах, рекламі, брошурах, оригінальних художніх текстах без будь-яких обмежень, впізнавати парафразові значення поширених ідіом, розуміти відношення всередині речення та між реченнями в абзаці, розуміти відношення між частинами тексту, що створюються за допомогою лексичних засобів зв'язку, розуміти відношення між частинами тексту, що створюються за допомогою граматичних засобів зв'язку, розуміти структуру тексту, знаходити необхідну інформацію через ознайомлювальне читання текстів великого обсягу та високого рівня складності, швидко ідентифікувати основний зміст новин, статей, доповідей через переглядове читання, розуміти всі деталі змісту тексту, знаходити необхідну інформацію через ознайомлювальне читання текстів високої складності та значного обсягу, вибирати певну інформацію з тексту, робити загальні висновки з тексту, робити висновки щодо теми та основної ідеї, розуміти підтекст, впізнавати думки, ставлення автора, експліцитно висвітлені в тексті, робити висновки відповідно до лексики, обраної автором тексту, уміти інтерпретувати текст з огляду на заголовки, ілюстрації, шрифт, робити висновки з огляду на те, які граматичні структури обирає автор, розрізняти стилістичні фігури мовлення, ідентифікувати у якому значенні, буквальному чи фігуральному, вжито висловлювання.

Просунутий етап формування іншомовної комунікативної компетенції в читанні триває близько двох років і продовжується до завершення терміну навчання у вищому навчальному закладі. На даному етапі відбувається остаточне удосконалення мовленнєвої компетенції в читанні за рахунок розширення можливостей читання текстів високої складності з точки зору мовного і мовленнєвого матеріалу. Відповідно до Загальноєвропейських Рекомендацій з мовної освіти метою просунутого етапу є досягнення рівня С2. Основною ціллю даного етапу є удосконалення навичок і умінь читання, набутих на попередніх етапах, а саме уміння студента без особливих зусиль розуміти практично усі форми писемного мовлення, абстрактні, складні у структурному та лінгвістичному плані тексти. по завершенню просунутого етапу студент має уміти детально розуміти та інтерпретувати експліцитну та імпліцитну інформацію, подану у великих за обсягом складних текстах, яка стосується не лише спеціалізації студента, уміти впізнавати різні жанри та типи дискурсу, інтерпретувати текст щодо прихованого смислу, ставлення та стилю, уміти порівнювати тексти у плані стилістичних варіацій, впізнавати упереджене викладення дослідної інформації, якщо упередження проявляється через підбір лексичних засобів, робити висновки, що стосуються поданих характеристик у тексті, роботи висновки щодо поданих у тексті стилістичних фігур, оцінювати доцільність використання образів у тексті, візуальних матеріалів, аналізувати використання специфічної авторської пунктуації, читати та інтерпретувати різні графічні дані, робити висновки, що стосуються паралінгвістичних характеристик тексту [2, с. 86].

На просунутому етапі формування іншомовної комунікативної компетенції в читанні на передній план у процесі навчання і досягненні цілей навчання виходить професійно-орієнтований компонент. Він полягає у розвитку умінь читати професійну літературу за фахом, яка потрібна для професійного зростання майбутніх фахівців. Сюди входить читання наукових статей без обмежень складності, підручників, монографії з обраної спеціалізації. На даному етапі студенти можуть використовувати літературу іноземною мовою задля підготовки проектної роботи, наукових досліджень, написання наукових робіт, підготовки статей та доповідей на конференціях.

Для формування іншомовної комунікативної компетенції в читанні розроблено систему вправ, котрі допомагають досягнути мети та цілей кожного етапу. Першою групою вправ є вправи техніки читання. До техніки читання слід віднести фонологічні навички – навички розпізнавання графемно-фонемних зв'язків, слів та словосполучень, прогнозування форми слів, синтагматичного членування речень та їх інтонаційного оформлення. Ця категорія вправ базується на читанні вголос і використовується задля усунення будь-яких недоліків читання у студентів. Вправи для удосконалення фонологічних навичок читання слід проводити лише на матеріалі текстів, абзаців, уривків, окремих діалогів, а не на матеріалі окремих слів, словосполучень та речень. Оскільки техніка читання функціонує лише на текстовому рівні, читання окремих слів та речень не розвиває її як таку. Приклад завдання на удосконалення фонологічних навичок читання: *Прочитайте діалог, в якому*

містяться виділені слова із складною для вас орфографією. Визначте їхнє звучання та прочитайте діалог вголос. Зазначене завдання є прикладом вправ на розпізнання графемно-фонемних зв'язків.

Наступною групою вправ є вправи на розвиток лексичних навичок читання. До неї входять: вправи на розпізнавання форми слова та розпізнавання слова за інформативними ознаками без прочитання його повністю; вправи на співвідношення форми слова та вибір того значення слова, що відповідає контексту. Вправи даної групи досить широко представлені у навчально-методичному посібнику під редакцією Н.В. Тучиної «A Way to Success: English for University Students. Year 1». Завдання однієї з вправ: *Put each of the following words or phrases in the correct place in the passage below.* [3, с. 101]. Вправа передбачає доповнення тексту шляхом обрання необхідного слова чи словосполучення із списку, поданого перед текстом.

До вправ на формування іншомовної мовленнєвої компетенції у читанні також належать вправи на розвиток граматичних навичок, а саме розпізнавання граматичної структури зі значенням і смислом. Використовуючи даний тип вправ доцільно поєднувати із вивченням граматичного матеріалом.

До вправ на удосконалення техніки читання також належать вправи на: уміння розпізнавати смислові та синтаксичні зв'язки всередині речень, між реченнями та частинами тексту; уміння користуватися потенційним словником; уміння користуватися одномовними та двомовними словниками; дотримуватися норм стосовно темпу читання, уміння регулювати цей темп – прискорювати чи уповільнювати в залежності від цілей читання; володіти різними режимами читання, а саме переглядовим, ознайомлювальним, вивчаючим, пошуковим, критичним, а також змінювати режим відповідно до цілей читання та умов змінювати стратегію читання – читати «зверху-вниз» або «знизу-вверх». Вправи на вдосконалення техніки читання застосовуються у навчальному процесі лише на початковому етапі, якщо мова йде не про спеціалізовані навчальні заклади із вивчення іноземних мов. У іншому разі техніка читання удосконалюється не окремо, а у процесі виконання вправ комунікативного характеру, що відпрацьовують змістовий аспект читання.

Наступним групою вправ є вправи для розвитку умінь читання як виду мовленнєвої діяльності. Зазначена група вправ стосується змістового аспекту читання. За допомогою вправ даної групи формується мовленнєва діяльність, уміння читати і розуміти цілісні тексти, а не окремі його елементи. Вправи, що належать до цієї системи мають бути комунікативними або умовно-комунікативними, але обов'язково вмотивованими.

До системи вправ для навчання читання як виду мовленнєвої діяльності належать наступні завдання: вправи що будуються за схемою *«прередчитання-читання-післячитання»*; вправи на розвиток вміння прогнозувати зміст тексту перед його прочитанням, вправи на розвиток вмінь читання у різних режимах; вправи на розуміння основного змісту тексту, вправи на пошук необхідної інформації у тексті, вправи на розвиток умінь інтерпретації тексту, встановлення його підтексту, встановлення емоційного аспекту викладення, визначення ставлення автора тексту до поданої ним інформації; вправи на розвиток умінь визначати структуру та композиційні особливості тексту, розрізняти жанрові та стилістичні особливості.

Для формування іншомовної мовленнєвої компетенції у читання велику роль відіграє домашнє читання та індивідуальне читання. Домашнє читання передбачає ознайомлення групою студентів із спільним уривком чи окремим твором іноземною мовою, а також подальше обговорення подій, відображених у творі, основної ідеї та проблем, вчинків героїв, аналіз персонажів, прогнозування подальшого розвитку подій, створення уявних ситуацій і можливих варіантів їх вирішення студентами тощо.

Індивідуальне читання передбачає прочитання кожним студентом окремого уривку чи твору із подальшим представленням його у вигляді доповіді, презентації, дискусії тощо.

Домашнє та індивідуальне читання сприяє розширенню словникового запасу, розвиває вміння користуватися потенційним словником, накопичувати знання різних ідіоматичних, сленгових виразів, стилістичних форм. Дані види читання також сприяють підвищенню інтересу до читання іноземною мовою поза навчальним процесом, привчають до читання задля задоволення та сприяють вивченню іноземної мови впродовж життя.

Формування іншомовної комунікативної компетенції у читанні є досить важливою складовою частиною механізму вивчення іноземної мови, що сприяє розвитку інших видів іншомовної мовленнєвої діяльності, аудіюванню, говорінню та письму, засвоєнню лексичних, граматичних та стилістичних мовних норм, розвиває критичне мислення, спонукає до творчості.

Література:

1. Загальноєвропецькі Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / Науковий редактор українського видання доктор педагогічних наук, проф. С. Ю. Ніколаєва. К.: Ленвіт, 2003. 273 с.

2. Тарнопольський О. Б. Методика навчання іншомовної мовленнєвої діяльності у вищому мовному закладі освіти: Навчальний посібник. К.: Фірма «ІНКОС», 2006. 248 с.

3. Тучина Н. В., Жарковська І. В., Зайцева Н. О. та ін. A Way to Success: English for University Students. Year 1. Харків : Фоліо, 2011. 336 с.

РОЗДІЛ 9.

МОВНІ СИСТЕМИ: ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ В ПОЛІЕТНІЧНОМУ ТА ПОЛІКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ

Отримано: 6 вересня 2019 року

Прорецензовано: 16 вересня 2019 року

Прийнято до друку: 23 вересня 2019 року

e-mail: Olenalysenko8@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2019-7(75)-174-176

Лисенко О. А. Іншомовні слова як різновид лексичної інтерференції. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2019. Вип. 7(75), жовтень. С. 174–176.

УДК 81'373.45

Лисенко Олена Анатоліївна,
кандидат філологічних наук, доцент
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

ІНШОМОВНІ СЛОВА ЯК РІЗНОВИД ЛЕКСИЧНОЇ ІНТЕРФЕРЕНЦІЇ

У статті розглянуто іншомовні слова як різновид лексичної інтерференції. Проаналізовано різні підходи до визначення поняття мовної інтерференції, виділено її види та особливості. З'ясовано, що лексико-семантична інтерференція є наслідком мовних контактів і безпосередньо залежить від білінгва. Досліджено механізми проникнення іншомовних слів до мови-одержувача, причини їх укорінення. Підкреслюється, що лексичне запозичення – це творчий процес, а не механічне перенесення слова чи словосполучення з системи однієї мови до іншої, і мовний знак створюється носіями мови в міру необхідності. Зроблено висновок, що іншомовні слова є позитивним результатом лексичної інтерференції.

Ключові слова: *іншомовні слова, запозичення, лексична інтерференція, мовні контакти, білінгв, мова-одержувач, мова-джерело.*

Olena Lysenko,
Ph. D., Yaroslav Mudryi National Law University

FOREIGN WORDS AS A VARIETY OF LEXICAL INTERFERENCE

The article deals with foreign language words as a kind of lexical interference. Different approaches to defining the concept of language interference are analyzed, its types and features are defined. It has been found that lexical-semantic interference is the result of language contact and is directly dependent on bilingual. The mechanisms of penetration of foreign words into the recipient language and the reasons for their rooting are investigated. It is emphasized that lexical borrowing is a creative process, not a mechanical transfer of a word or phrase from one language system to another, and the language sign is created by native speakers as needed. The essence of changes in contact languages is determined by the ratio of their structures. The more the same or similar patterns, structural elements, roots, etc. in both languages, the more favorable conditions are created for the development of interaction processes. When borrowing, a foreign language affects the recipient's language system and is affected by that system. It is noted that not all phenomena of lexical interference are fixed in language. Only those elements of a foreign language that are inherent in the characteristics do not contradict the specifics of the units and the rules of the given language are rooted. Otherwise, they remain on the periphery of the system and subsequently either assimilate or disappear altogether. It is concluded that foreign words are a positive result of lexical interference, and borrowing foreign-language elements is a natural process inherent in all developed languages of the world, including Ukrainian.

Key words: *foreign words, borrowing, lexical interference, language contacts, bilingual, recipient language, source language.*

Постановка проблеми. На сьогодні в українському мовознавстві інтерференцію розглядають частіше у зв'язку з російсько-українськими мовними контактами, зокрема з тими негативними змінами, які відбулися в нашій мові протягом радянського періоду розвитку (суржик, неправильні граматичні форми слів, недотримання правил побудови словосполучень та речень). При цьому увага науковців зосереджується на розгляді міжмовної інтерференції як ознаки мовленнєвої культури двомовного індивіда. Наприклад, українсько-російська міжмовна взаємодія була об'єктом розгляду дисертаційних досліджень А. Карлинського [7], Г. Зимовець [5], О.Черемської [12], Т.Курохтіної [8] та ін. Загальним питанням запозичень у літературній мові присвячені дослідження У. Вайнраха, Е. Хаугена, В. Розенцвейга, Л. Крисіна, В. Дем'янова, Ю. Сорокіна, Ю. Жлуктенка, С. Семчинського, О. Муромцевої, В. Скачкової та ін.

Однак інтерференція є явищем багатоаспектним і залежить від багатьох чинників, охоплює широке коло мовного матеріалу і має різні рівні свого вияву. Тому **метою** статті є дослідження одного з її аспектів – іншомовних одиниць як різновиду лексичної інтерференції, яка в свою чергу є наслідком мовних контактів і залежить від білінгва. Останнім часом відбулося різке зростання кількості запозичень в сучасній українській літературній мові й постало питання доцільності використан-

ня іншомовних одиниць у мовленні українців, тому вибір теми дослідження є **актуальним** та важливим. Ми спробуємо з'ясувати механізми проникнення запозичень та причини їх укорінення в українській мові.

Виклад основного матеріалу. Основи сучасної теорії мовних контактів та білінгвізму були закладені У. Вайнрахом та Е. Хаугеном, які вперше чітко сформулювали основні поняття та положення цієї галузі мовознавства. Протягом XX ст. їхні ідеї плідно розвивають такі мовознавці, як Б. Серебренников, Ю. Жлуктенко, О. Рот, Ю. Опельбаум, С. Семчинський та ін. Вони розглядають мовні контакти як явище, яке охоплює різноманітні мовні зв'язки, що виявляються на всіх лінгвістичних рівнях і встановлюються за певних історико-географічних, культурних, психологічних та інших умов між мовами незалежно від їхньої генеалогічної спорідненості чи типологічної близькості.

Спочатку мовознавці, які вивчали інтерлінгвістичні явища, здебільшого ставили собі за мету визначити джерело того чи іншого запозичення і не звертали уваги на сам процес взаємодії мов. Уперше обмеженість такого підходу була помічена лінгвістами празької школи (Р.Якобсон, М.Трубецькой та ін.), які запропонували типологічний підхід до мовних контактів з обов'язковим вивченням структурних співвідношень контактуючих мов. На сучасному етапі структурно-типологічний підхід до вивчення явищ взаємодії мов став основним.

Для того, щоб дві або більше мов почали взаємодіяти, вони повинні до такої міри наблизитися одна до одної, щоб між ними встановилися мовні контакти. Ці контакти можуть бути прямими (безпосередніми), коли носії двох мов вступають у безпосереднє спілкування. Поряд з цим у міжнародній практиці є досить поширеними й опосередковані інтерлінгвістичні зв'язки, які відбуваються через посередництво третьої мови.

За своїм характером, стійкістю та інтенсивністю мовні контакти поділяються на казуальні (тимчасові) та перманентні (довготривалі). Останні у свою чергу поділяються на зовнішні та внутрішні. За формою мовні контакти є природні, що виникають в умовах безпосереднього спілкування носіїв різних мов у процесі практичної діяльності, і штучні, що встановлюються у спеціально створених умовах (вивчення чужої мови в школі або іншій установі) [3, с. 38]. Характерною рисою наших часів є масове вивчення іноземних мов та широкий розвиток освіти й культури, отже роль штучної форми мовних контактів як підготовчого етапу до встановлення природних міжмовних зав'язків на сьогодні особливо зросла.

У той час, як зовнішні фактори й обставини зумовлюють напрямок мовного впливу та його інтенсивність, сама суть змін у контактуючих мовах визначається співвідношенням їхніх структур. Чим більше є в обох мовах однакових чи подібних моделей, структурних елементів, коренів та ін., тим більше створюється сприятливих умов для розвитку процесів взаємодії. Відповідно до цього Б. Горнунг виділяє такі основні типи мовної взаємодії:

1. Взаємодія неспоріднених мов, тобто мов зовсім різної структури, наприклад, російської і японської, англійської і арабської.

2. Взаємодія мов споріднених, але далеких за своєю граматичною будовою і словниковим складом, наприклад, англійської і української, які хоч і належать до індоєвропейської сім'ї, проте перша з них аналітична, а друга флективна.

3. Взаємодія близькоспоріднених мов, що зберегли подібну структуру, мають велику кількість спільних кореневих слів і однакових словотворчих елементів. Такого типу взаємодія спостерігається, наприклад, між російською, українською та білоруською мовами, або українською і польською, польською і чеською [2, с. 4]. Ця класифікація зручна тим, що в її основі лежать структурні співвідношення контактуючих мовних систем, що дає змогу встановити саме лінгвістичний характер процесів і явищ взаємодії мов.

Інтерференція є одним з етапів мовної процесу проникнення того чи іншого елемента або структурної риси в систему мови-одержувача. Існує декілька визначень явищ інтерференції. За словами Ю. Жлуктенка, інтерференція – це «всі зміни в структурі мови та в значеннях, властивостях і складі її одиниць, що виникають як наслідок її взаємодії з іншою мовою в ситуації мовного контакту» [3, с. 44]. В. Розенцвейг визначає інтерференцію як побудову довільної системи взаємооднозначних відповідностей між одиницями рідної і засвоюваної мов, яка спричиняє реорганізацію структури мови [6, с. 62]. Залежно від того, в якій сфері мови спостерігаються ті або інші явища інтерференції, розрізняють фонетичну, граматичну та лексико-семантичну інтерференції. Зауважимо, що науковці розуміють інтерференцію не тільки як процес змін у мові, а і як наслідок цього явища.

У кожному окремому акті інтерференції контактуючі мови виступають у різній якості. Одна мова діє на іншу і є інтерферуючою, а друга мова зазнає впливу першої і є інтерферованою. Тому, коли розглядаються явища запозичення лексичного матеріалу, інтерферуючу мову часто називають мовою-джерелом, а інтерферовану – мовою-одержувачем.

Мовознавці по-різному розглядають лексико-семантичну інтерференцію та її види. Ю. Жлуктенко під лексичною інтерференцією розуміє всі зміни в словниковому складі, функціях і статусі лексичних одиниць, які виникають під впливом контакту з іншою мовою, і виділяє такі її типи:

1. Перенесення лексичних одиниць з однієї мови в іншу: а) використання іншомовного слова для даного конкретного повідомлення; б) запозичення іншомовного слова, тобто сприймання його іншою мовною системою як гетерогенного, але вже постійного елемента; в) інтеграція, тобто таке засвоєння іншомовного слова, за якого вже не відчувається його іншомовного характеру.

2. Зміни уживаності лексичних одиниць однієї мови за зразками іншої.

3. Лексичне калькування.

4. Зміна значення слова однієї мови за аналогією до обсягу значення ототожнюваного з ним слова контактуючої мови.

5. Лексична субституція, або семантичне заміщення [3].

С.В. Семчинський зміни в лексико-семантичній системі мови внаслідок лінгвістичної взаємодії називає семантичною інтерференцією і виділяє три її напрямки: безпосереднє запозичення лексичних одиниць однієї мови іншою, структурне калькування будови лексичних одиниць та семантичне запозичення [9, с. 15].

Е. Хауген, який розуміє запозичення (borrowing) дуже широко, як спрбу мовця відтворити засобами однієї мови ті моделі, які він вивчив в іншій мові, вживає цей термін на позначення більшої частини всіх лексичних інновацій, що спричинені мовним контактом, тобто всіх явищ лексичної інтерференції [11].

Слід відзначити, що хоча в науковій літературі зібрано значну кількість фактичного матеріалу з лексичної інтерференції з різних мов світу, типологічне дослідження цього матеріалу як слід не проведене, тому питання докладної класифікації типів лексичної інтерференції досі залишається не вирішеним. Ми дотримуємося класифікації Ю. Жлуктенка, яка, на наш погляд, є більш докладною.

Кожне запозичення, відбулося воно усним чи писемним шляхом, на початковому етапі завжди залежить від білінгва, людини, яка володіє двома мовами і починає вживати це іншомовне слово. «Зовсім не можна собі уявити (якщо мати на увазі випадки природного розвитку мови), – зазначав Б.О.Серебренников – щоб кожна мовна інновація відразу стала надбанням усієї мови в цілому; починаючи з імпульсу, вона поступово розширює свою сферу» [10, с.4]. У мові окремих білінгвів кожне явище інтерференції виникає спонтанно. Якщо аналогічна мовна ситуація повторюється, це явище інтерференції виникає знову. І тільки внаслідок частого повторення у мовленні багатьох двомовців певні явища інтерференції стають звичними, закріплюються в мові і починають передаватися іншим членам цього колективу, зокрема й одномовним. Несвідомо носії мови роблять по-своєму лінгвістичне співставлення двох мовних систем.

Таким чином, лексичне запозичення є одним із видів лексичної інтерференції, яка є наслідком взаємодії мов і бере початок у свідомості білінгва.

Зауважимо, що не всі явища лексичної інтерференції закріплюються в мові. Значна кількість фактів свідчить про те, що тільки ті елементи чужої мови можуть бути безпосередньо включені в систему мови, які за своїми характеристиками не суперечать специфіці одиниць та правилам даної мови. У противному разі вони залишаються на периферії системи і згодом або асимілюються, або взагалі зникають. Таким чином, між включенням мовних елементів у систему через асиміляцію або їх зникненням утворюється певний період, коли нові та питомі елементи співіснують у мові.

У сучасній німецькій мові є більше тридцяти суфіксів, які використовуються тільки в іншомовних словах. В англійській мові зберігаються іменники, які утворюють множину за моделлю латинської мови-джерела (наприклад: corpus – corpora, locus – loci та ін.). У німецькій мові є прикметники (lila, rosa, prima, blige та ін.), які не відмінюються, не утворюють ступенів порівняння, не мають похідних, і таким чином опиняються поза системою німецьких прикметників. В українській мові в опозиції до системи українських іменників опиняються незмінювані запозичення-іменники (типу алібі, парі, поні). Всі ці слова є неасимільованими запозиченнями, тобто елементами співіснуючих систем. Вони можуть зберігати свої специфічні ознаки протягом віків, що свідчить про тривалість та складність діахронних процесів взаємодії мов, пов'язаних з освоєнням іншомовних одиниць і моделей.

Лексичне запозичення є одним з найпоширеніших видів лексичної інтерференції. Лексика першою реагує на контакт з іншою мовою, хай навіть короткочасний та поверховий. Елементи чужої мови з'являються в ній без будь-яких перешкод. Тому словниковий склад одностайно визначається найбільш проникливою ділянкою мови. «На основі лексичних запозичень, – відзначає В. Звегінцев, – можна відтворити не лише історію взаємовідносин одного народу з іншим, а і їх характер»[4, с. 245].

Слід відзначити, що лексичне запозичення – це не механічне перенесення слова чи словосполучення з системи однієї мови до іншої. Динамічне розуміння мови як творчості в дусі О. Гумбольдта та О. Потебні доводить, що мовний знак створюється носіями мови в міру необхідності – часто не раз і в різних варіантах, поки стає більш чи менш прийнятним. Це стосується і запозичень. У пошуках надійних засобів для втілення нового поняттєво-семантичного змісту мовець може не лише спиратися на можливості власної мови, а й знаходити взірець для створення знака в тій чи інший формі в мові іноземній. У випадку запозичення слова воно впливає на систему мови-одержувача і зазнає впливу цієї системи. Як вважають С. В. Семчинський та Ю. О. Жлуктенко, із запозичених слів виділяються нові фонеми або нові засоби словотвору, отже, не правомірно говорити про запозичення фонем чи афіксів як про самостійні явища. Відомо, що поява нової категорії слів в українській мові – невідмінюваних іменників – є наслідком їх запозичення. Це доводить, що лексичне запозичення може впливати на фонетичну, морфологічну чи словотворчу системи мови-одержувача.

Висновки. Таким чином, запозичення іншомовних елементів – це природний позитивний процес, притаманний усім розвиненим мовам світу. У зв'язку з європейською інтеграцією Україна засвоює новий міжнародний досвід, українська мова розширює контакти з іншими мовами, усе більше з'являється українців, які вільно володіють не тільки двома, а й трьома і більше мовами. Тому іншомовні лексеми активно використовуються для нових понять, предметів, явищ, сприяючи інтернаціональному характеру української мови. Запозичення були і залишаються найлегшим і продуктивним засобом для позначення нових понять науки й техніки. Іншомовні лексеми здебільшого якнайточніше відповідають основним вимогам до терміна: однозначні, короткі за формою, позбавлені емоційного та експресивного забарвлення. Багато із запропонованих фахівцями й лексикографами українських термінів не відповідає цим вимогам, тому запозичені терміни міцно вкорінюються і можуть навіть витісняти свої українські відповідники. Однак зауважимо, що якщо в терміносистемах використання іншомовних лексем доцільне й необхідне, то в загальнолітературній мові важливо дбати про її національну самобутність, дотримуючись рівноваги національних та інтернаціональних компонентів.

Література:

1. Вайнрайх У. Языковые контакты. Київ: Вища школа, 1979. 255 с.
2. Горнунг Б. В. К вопросу о типах и формах взаемодействия языков. *Доклады и сообщения Ин-та языкознания АН СССР*. Москва, 1952. № 2. С. 3 – 7.
3. Жлуктенко Ю. О. Мовні контакти. Проблеми інтерлінгвістики. Київ: Вид-во Київськ. ун-ту. 1966. С. 110–124.
4. Звегинцев В. А. Очерки по общему языкознанию. Москва, 1962. 384 с.
5. Зимовець Г. В. Міжмовна інтерференція в умовах контактного білінгвізму (на матеріалі мови укр. діаспори): Дис…. канд. філол. наук: 10.02.15. Київ, 1997. 243 с.
6. Розенцвейг В. О языковых контактах. *Вопр. языкознания.* 1963. № 1. С. 57–66.
7. Карлинський А. Е. Основы теории взаимодействия языков и проблема интерференции: Автореф. дис…. докт. филол. наук. Київ,1980. 48 с.
8. Курохтина Т. Межъязыковая интерференция в условиях близкородственного украинско-русского двуязычия: Автореф. дис…. канд. филол. наук: 10.02.03. Москва, 2010. 23 с.
9. Семчинський С.В. Семантична інтерференція мов. Київ, 1974. 256 с.
10. Серебренников Б. А. Теория волн И.Шмидта и явления языковой аттракции. *Вопр.языкознания*. 1957. № 4. С. 3–15.
11. Хауген Э. Языковой контакт. *Новое в лингвистике.* Вып. 6. Москва: Прогресс, 1972. С. 61–80.
12. Черемська О. С. Лексична та граматична інтерференція в сучасній українській літературній мові як наслідок українсько-російського білінгвізму: Автореф. дис....канд. філол. наук: 10.02.01 / ХДПУ. Харків, 2002. 24 с.

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1.

ЛІНГВОДИДАКТИКА ТА СОЦІОЛІНГВІСТИКА

Луньова Тетяна Володимирівна
КОНЦЕПТ MYSTERY / ТАЄМНИЦЯ В ЕСЕ СІРІ ХУСТВЕДТ ПРО ЖИВОПИС 3

Рись Лариса Федорівна, Пасик Людмила Адамівна
ВІДОНІМНЕ СЛОВОСКЛАДАННЯ У СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ 7

Семененко Галина Миколаївна
СИНХРОНІЯ І ДІАХРОНІЯ В ІСТОРИЧНИХ СОЦІОЛІНГВІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ 11

РОЗДІЛ 2.

КОГНІТИВНА ЛІНГВІСТИКА ТА ПРАГМАТИКА

Домнич Ольга Валерьевна
ПРОБЛЕМА КОНЦЕПТУАЛЬНОГО ЛИНГВОКУЛЬТУРНОГО ЗАИМСТВОВАНИЯ
В СИСТЕМЕ СОВРЕМЕННОГО ПОЛИНАЦИОНАЛЬНОГО АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА 14

Iryna Kryvenets
SPÉCIFICITÉ PRAGMATIQUE ET COMMUNICATIVE DE L'ESPACE CONCEPTUEL
DE LA TRILOGIE DES FOURMIS DE BERNARD WERBER 20

Мигалець Оксана Іванівна
ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕНОСНИХ ЗНАЧЕНЬ ДІЄСЛІВ НА ПОЗНАЧЕННЯ КОНФЛІКТНИХ ДІЙ
В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ 23

Сарміна Ганна Лембітівна
ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ МОВИ ВОРОЖНЕЧІ В ІНТЕРНЕТ-ПРОСТОРІ 27

Iryna Stetsko, Oksana Nychko
CASE-BASED INSTRUCTION AS A TEACHING METHOD OF BUSINESS ENGLISH 31

Зьомко Уляна Валеріївна
ГЕНДЕРНІ ТА ЛІНГВОКУЛЬТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ ТАКТИКИ
НЕГАТИВНОЇ ПРЕЗЕНТАЦІЇ ОБ'ЄКТА КРИТИКИ У АНГЛІЙСЬКИХ ТА НІМЕЦЬКИХ КІНОРЕЦЕНЗІЯХ 37

Тараненко Софія Миколаївна
ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ПАРЦЕЛЬОВАНИХ КОНСТРУКЦІЙ У СУЧАСНОМУ
МАЛОФОРМАТНОМУ ПРОЗОВОМУ ТВОРІ: КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ 40

РОЗДІЛ 3.

ПРОБЛЕМИ ЛІНГВІСТИКИ ТЕКСТУ ТА ДИСКУРСУ

Чумак Людмила Миколаївна, Сніховська Ірена Едуардівна
ЛІНГВОПРАГМАТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ТЕЛЕСКОПІЙНИХ ЛЕКСИЧНИХ ІННОВАЦІЙ З КОНСТАНТНИМ
КОМПОНЕНТОМ BREX- У СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ МЕДІЙНОМУ ДИСКУРСІ 47

Дячук Олена Валентинівна
МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СУЧАСНОЇ АНГЛОМОВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ РЕКЛАМИ 52

Козловська Дар'я Валеріївна
СТИЛЕТВОРЧА РОЛЬ ТОПОПОЕТОНІМІВ У ТЕКСТАХ РОМАНІВ ЛАРИСИ ДЕНИСЕНКО 56

Іванків Ольга Орестівна, Малишівська Ірина Василівна, Кульчицька Ольга Остапівна
СОЦІОЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ІНТЕРНЕТ-ПРОСТОРУ
(НА МАТЕРІАЛІ ДИСКУРСУ СОЦІАЛЬНОЇ ПЛАТФОРМИ ФЕЙСБУК) 60

РОЗДІЛ 4.

ФОНЕТИЧНА, ЛЕКСИЧНА ТА ГРАМАТИЧНА СИСТЕМИ МОВИ ТА МЕТОДИ ЇХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Довбня Людмила Еммануїлівна, Товкайло Тамара Іванівна
ПОСТАТЬ К. П. МИХАЛЬЧУКА В ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВОЗНАВЧОЇ НАУКИ 65

Калита Алла Андріївна, Бурка Наталія Анатоліївна
МЕТОДОЛОГІЧНЕ ПІДҐРУНТЯ ДОСЛІДЖЕННЯ КОГНІТИВНИХ ЗАКОНОМІРНОСТЕЙ ПРОСОДИЧНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ДИТЯЧОГО МАНІПУЛЯТИВНОГО МОВЛЕННЯ 69

Мізіна Ольга Іванівна, Дерев'янко Людмила Іванівна
СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НУЛЬСУФІКСАЛЬНИХ ДЕВЕРБАТИВІВ, ДЕПРОНОМІНАТИВІВ ТА ДЕНУМЕРАТИВІВ 74

Ольховська Наталія Семенівна, Скокова Марина Сергіївна
ФОНЕТИЧНІ ТА ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НІМЕЦЬКОМОВНОЇ АГРАРНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ: ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ АСПЕКТ 78

Половинкіна Марія Ігорівна
НЕТИПОВІ НАЗВИ КОЛЬОРІВ У ПОЛЬСЬКІЙ МОВІ: ЗАГАЛЬНИЙ ОГЛЯД 81

Yanina Tahiltseva, Yuliia Nikolaienko
ANALYSIS OF COMPOUND ADJECTIVES IN THE CONTEXT OF THE MICROSYSTEM "PERSON'S CHARACTER" 84

Фецко Іванна Михайлівна
МОДЕЛЮВАННЯ СТРУКТУРИ БАГАТОЗНАЧНИХ ТЕРМІНОСПОЛУК СИСТЕМИ ФАХОВОЇ МОВИ МУЗЕЙНИКІВ 88

Цілина Марина Миколаївна
НАЗВИ ЖИТЛОВИХ КОМПЛЕКСІВ МІСТА КИЄВА: ПОХОДЖЕННЯ, ПРИНЦИПИ НОМІНАЦІЇ, СТРУКТУРА 91

РОЗДІЛ 5.

СТИЛІСТИКА ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ТЕКСТУ

Gloria Bernar
ALLUSION IN S. BECKETT'S PLAYS "WAITING FOR GODOT" AND "ENDGAME" 95

Кауза Ірина Богданівна
ДУМКА У ДУМЦІ ЯК СПОСІБ ФІКСАЦІЇ ПРОЦЕСУ МИСЛЕННЯ В ПРОЗОВИХ ТЕКСТАХ РОМАНІВ МАРГАРЕТ ДРЕББЛ 99

Крупка Любомир Олександрович
ДОРОГИ ДОНБАСУ В ХУДОЖНІЙ КОНЦЕПЦІЇ СЕРГІЯ ЖАДАНА (ЗА РОМАНОМ «ІНТЕРНАТ») 103

Мисик Оксана Андріївна
КОЛЬОРИСТИЧНИЙ ЕТНОКУЛЬТУРНИЙ КОД У ПОЕТИЦІ І. КАЛИНЦЯ 106

Чорна Олександра Юріївна
ГОСПОДАР ЯК ГОЛОВНИЙ КОМУНІКАНТ РІЗДВЯНО-НОВОРІЧНИХ СВЯТ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКИХ КОЛЯДКОВИХ ТЕКСТІВ) 109

Iryna Khorsun
SPECIFICITY OF BELARUSIAN LITERARY TRANSLATION 114

РОЗДІЛ 6.

МОВА В ДІАЛОЗІ КУЛЬТУР

Галицька Олена Богуславівна, Хайчевська Тетяна Миколаївна
ПОЛІТИЧНІ ВІДОНІМНІ УТВОРЕННЯ У СУЧАСНОМУ РІЗНОМОВНОМУ МЕДІЙНОМУ ДИСКУРСІ (ДО КУРСІВ «ОСНОВНА ІНОЗЕМНА МОВА» І «МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ») 117

Viktoria Koulykova
REPRESENTATION DE LA CULTURE SPIRITUELLE ET HISTORIQUE DU PEUPLE DANS LES NOMS GÉOGRAPHIQUES FRANÇAIS 121

Підкуймуха Людмила Миколаївна
МОВНЕ ЖИТТЯ ЛЬВОВА В ХУДОЖНІХ ТЕКСТАХ ЮРІЯ ВИННИЧУКА 125

Помирча Світлана Вікторівна
ЕКСПРЕСИВНА ЛЕКСИКА ЯК ОСОБЛИВЕ ТА СПЕЦИФІЧНЕ ЯВИЩЕ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ 129

РОЗДІЛ 7.

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ТА ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Larysa Afanasjewa, Maja Smyrnowa
ÜBER DIE BILDUNG DER FÄHIGKEIT ZUR BERUFSKOMMUNIKATION IM MULTIKULTURELLEN RAUM VON STUDENTEN DER TECHNISCHEN HOCHSCHULE 132

Tetiana Vereshchahina, Leonid Mohylnyi, Olesia Liashchenko
EXPERIENCE OF THE UNIVERSITY OF AVEIRO IN INNOVATIVE TEACHING APPLICATIONS 136

Дацків Ольга Павлівна
КОМПЛЕКС ВПРАВ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ЛІНГВОСОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ЗАСОБАМИ ДРАМАТИЗАЦІЇ 140

Victoria Sobolevich
FORMATION OF PROFESSIONAL FOREIGN LANGUAGE COMPETENCE OF STUDENTS STUDYING AT NON-LINGUISTIC SPECIALTIES IN A HIGHER EDUCATION INSTITUTION 145

РОЗДІЛ 8.

ПРОФЕСІЙНА ІНШОМОВНА ПІДГОТОВКА В ПРОЦЕСІ МІЖКУЛЬТУРНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Larysa Afanasieva, Maya Smyrnova
THE ROLE OF A FOREIGN LANGUAGE IN THE PROCESS OF FORMING A POLITICALLY CORRECT WORLDVIEW AMONG TECHNICAL UNIVERSITY STUDENTS 148

Гавриленко Валерія Миколаївна
ДЕЯКІ ВІХИ РОЗВИТКУ ЗАРУБІЖНИХ ТЕРМІНОЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ 152

Гордєєва Анжела Йосипівна
КОНТРОЛЬ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ «АНГЛІЙСЬКА МОВА ПРОФЕСІЙНОГО СПРЯМУВАННЯ» 156

Коротка Наталія Володимирівна
ДИСКУСІЯ НА ЗАНЯТТЯХ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ЯК МЕТОД ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК У ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ 160

Мосієвич Лариса Василівна
ТРУДНОЩІ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛОМОВНИХ БУДІВЕЛЬНИХ ТЕРМІНІВ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ 164

Таборовець Любов Михайлівна
ВІДОБРАЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ПРИ ВИВЧЕННІ СЛОВАЦЬКОЇ МОВИ 168

Черненко Вікторія Олександрівна
ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ У ЧИТАННІ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ 171

РОЗДІЛ 9.

МОВНІ СИСТЕМИ: ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ В ПОЛІЕТНІЧНОМУ ТА ПОЛІКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ

Лисенко Олена Анатоліївна
ІНШОМОВНІ СЛОВА ЯК РІЗНОВИД ЛЕКСИЧНОЇ ІНТЕРФЕРЕНЦІЇ 174

Наукове видання

Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»

Науковий журнал (щоквартальник)

Випуск 7(75)

Головний редактор *Д. В. Цолін*

Відповідальний за випуск *І. В. Ковальчук*

Укладачі: *І. В. Ковальчук, Л. М. Коцюк*

Комп'ютерна верстка *Н. О. Крушинської*

Художнє оформлення обкладинки *К. О. Олексійчук*

За достовірність наведених фактичних даних, цитат, власних імен, географічних назв та інших відомостей відповідають автори.

Формат 60x84/8. Ум. друк. арк. 20,93. Наклад 100 прим. Зам. № 57–19.
Папір офсетний. Друк цифровий. Гарнітура «Times New Roman».

Оригінал-макет виготовлено у видавництві
Національного університету «Острозька академія»,
Україна, 35800, Рівненська обл., м. Острог, вул. Семінарська, 2.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи РВ № 1 від 8 серпня 2000 року.

Виготовлено ФОП видавець Свинарчук Р. В.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи РВ № 27 від 29 липня 2004 року.
Тел. (+38068) 68 35 800, e-mail: print35800@gmail.com.